

YIL/YEAR:16

CİLT/VOLUME:16

SAYI/ISSUE:31

GİRESUN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
The Black Sea Journal of Social Sciences

KARADENİZ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

E-ISSN:2602-3407
SONBAHAR/AUTUMN

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
GİRESUN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GİRESUN UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

**KARADENİZ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ THE BLACK SEA JOURNAL OF
SOCIAL SCIENCES**

**KARADENİZ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ YILDA İKİ KEZ YAYINLANAN
(HAZİRAN-ARALIK) ULUSLARARASI HAKEMLİ BİR DERGİDİR.**

**THE BLACK SEA JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES IS A PEER REVIEWED
INTERNATIONAL JOURNAL PUBLISHED BIANNUALY (JUNE – DECEMBER).**

SONBAHAR/AUTUMN 2024

YIL / YEAR: 16 CİLT/VOLUME: 16

SAYI/ISSUE: 31

Amaç

Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi yılda iki kere yayımlanan (Haziran – Aralık) hakemli bir sosyal bilimler dergisidir. Derginin amacı, sosyal bilimler merkezli araştırmaları, tartışmaları ve analizleri içeren bilimsel makalelere ev sahipliği yapmaktır.

Aim

The Black Sea Journal of Social Sciences is a peer-reviewed social science journal published twice a year (June – December). The intent of the magazine is to host scientific articles that include research, discussion and analysis centered on social sciences.

Kapsam

Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, sosyal bilimler alanına özgün katkıları olan, kuramsal, deneysel nitelikleri taşıyan makaleler yayımlamaktadır.

Ön değerlendirme sürecinden geen, derginin yayın ilkelerine uygun olduğu değerlendirilen her makale, yayımlanmadan önce ift-kör hakemlik sürecinden geçmektedir.

Scope

The Journal of Social Sciences of the Black Sea publishes theoretical and empirical articles which are unique contributions to the field of social sciences. Through the preliminary evaluation process, each article considered to be in conformity with the editorial rules of the magazine pass through the double-blinded arbitration process before publication.

Değerli Okurlar,

Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi'nin 16. yılında 31. sayısı olan Sonbahar sayımızı sizlerle buluşturmanın sevincini yaşamaktayız. Bu süreç içerisinde dergimizin yayına hazırlanmasında emeği geçen herkese ayrı ayrı teşekkür ederiz. Özellikle emekleri ile dergimize katkı sağlayan hakemlerimize müteşekkirimiz.

Bu sayımızda da önceki sayılarımızda olduğu gibi dergimizde sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinden, alanlarında önemli bir boşluğu dolduracağına inandığımız makalelere yer vererek dergimizi yayınlamaya gayret gösterdik.

2024 yılı Sonbahar sayımız için de değerli araştırmacılar dergimize makaleleri ile ilgi ve teveccühlerini sürdürdüler. Büyük bir özveriyle yürütmüş olduğumuz sürecin sonucunda sosyal bilimlerin farklı alanlarından 21 makaleyi, dergimizin 31. sayısı olan Sonbahar sayımızda yer verdik. Bu çalışmaların ve gayretimizin bilim dünyasına katkı sağlamasını temenni ediyoruz.

Keyifli okumalar dileriz.

Editör Kurulu

Mehmet Akif KARA, Osman ALBAYRAK

**KARADENİZ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ THE BLACK SEA JOURNAL OF
SOCIAL SCIENCES**

E-ISSN:

2602-34

Sahibi / Owner

Prof. Dr. Oğuz Serdar KESİCİOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Ülkü KARA
Dr. Öğr. Üyesi İsmail Hakkı TOMAR
Dr. Murat BAYRAM

Editörler / Editors

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Akif
KARA

Dr. Osman ALBAYRAK

Alan Editörleri / Field Editors

Prof. Dr. Güven ÖZDEM
Prof. Dr. Mehmet DURKAYA
Prof. Dr. Mustafa ŞANAL
Prof. Dr. Mustafa UZOĞLU
Prof. Dr. Oğuz Serdar
KESİCİOĞLU
Doç. Dr. Bünyamin ÇETİNKAYA
Doç. Dr. Esra Gökçen
KAYGISIZ
Doç. Dr. Fadime ÜSTÜNER TOP
Doç. Dr. Hakan AKYURT
Doç. Dr. Hüseyin YILDIZ
Doç. Dr. Mehmet ALVER
Doç. Dr. Murat SERÇEMELİ
Doç. Dr. Nurullah ÇALIŞ
Doç. Dr. Özgür HASANÇEBİ
DEMİRKAN
Doç. Dr. Selçuk KORUCUK
Doç. Dr. Temel TOPAL
Doç. Dr. Tefvik UZUN
Doç. Dr. Ümmügülsüm İYİBİL
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet YAZAR
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Dilek
YEKELER
Dr. Öğr. Üyesi Halil İbrahim
ÇAKIR
Dr. Öğr. Üyesi İsmail Cem
FERİDUNOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Kamil YAVUZ
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali GENİŞ
Dr. Öğr. Üyesi Onur
ŞEYRANLIOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Özge METİN
Dr. Öğr. Üyesi Seçkin EVCİM
Dr. Öğr. Üyesi Selahattin YILMAZ

Yayın Kurulu/ Editorial Board

Prof. Dr. Ayfer YILMAZ - Gazi
Üniversitesi
Prof. Dr. Betül KARAGÖZ
YERDELEN - Giresun
Üniversitesi
Prof. Dr. Beyhan KESİK - Giresun
Üniversitesi
Prof. Dr. Enver SARI- Giresun
Üniversitesi
Prof. Dr. Güven ÖZDEM - Giresun
Üniversitesi
Prof. Dr. Halis DEMİR - Recep Tayyip
Erdoğan Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ÖZMENLİ - Giresun
Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa CİN - Giresun
Üniversitesi
Prof. Dr. Oğuz Serdar KESİCİOĞLU -
Giresun Üniversitesi
Prof. Dr. Servet CEYLAN - Giresun
Üniversitesi
Prof. Dr. Seyfettin ARTAN - Karadeniz
Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Abdulkadir ÖZTÜRK - Ordu
Üniversitesi
Doç. Dr. Levent MEMİŞ - Giresun
Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet ALVER - Giresun
Üniversitesi
Doç. Dr. Murat BAYRAM - Pamukkale
Üniversitesi
Doç. Dr. Oktay KARAMAN - Giresun
Üniversitesi
Doç. Dr. Onur KULAÇ - Pamukkale
Üniversitesi
Doç. Dr. Şenol SEZER - Ordu
Üniversitesi
Doç. Dr. Tefvik UZUN- Giresun
Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Akif KARA -

Giresun Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ceren ÇEVİK KANSU -
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Dursun ŞAHİN - Giresun
Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali GENİŞ -
Giresun Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nazım KURUCA -
Giresun Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Süleyman ÖCAL -
Giresun Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ülkü KARA - Giresun
Üniversitesi

© Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi
ULAKBİM, Sosyal Bilimler Atıf Dizini
(SOBİAD), Index Copernicus, Akademia
Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS Index),
Araştırma Bilimsel Yayın İndeksi ve Türk
Eğitim İndeksi tarafından taranmaktadır.

Dergimiz TUBITAK ULAKBİM DergiPark
sponsorluğunda PİLA (CrossRef®) ile
üyelik anlaşması yapmıştır. Anlaşma ile
yayınlanan makalelere DOI numaraları
verilmiştir.

Dergimizde yayınlanan yazıların her türlü
sorumluluğu yazarlarına aittir.

Yazışma Adresi / Correspondence Address: Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Güre Yerleşkesi 28200 / Giresun Tel: (0454) 310 10 85
e-mail: sosdergi@gmail.com
Yayın Dili / Language of Publication: Türkçe / Turkish

Yazı İşleri Müdürü / Editor in Chief
Doç. Dr. Levent MEMİŞ

İngilizce Editörleri / English Editors

Doç. Dr. Vedi AŞKAROĞLU, Giresun
Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Halis GÖZPINAR, Giresun
Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Murat KARAKOÇ,
Giresun Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi. Eray KARA, Giresun
Üniversitesi
Öğr. Gör. Emel TOZLU KILIÇ, Giresun
Üniversitesi
Öğr. Gör. Melike GÜNBEY, Giresun
Üniversitesi
Öğr. Gör. Zeynep Yıldız ÇELEBİ,
Giresun Üniversitesi

Sekreter / Secretary

Doç. Dr. Mehmet ALVER
Öğr. Gör. Cihat BIÇAKCI

Web Editörü / Web Editor

Öğr. Gör. Cihat BIÇAKCI

Kapak Tasarım / Cover Design

Öğr. Gör. Recep GELEGEN

Bilim ve Danışma Kurulu / Science and Advisory Board

Prof. Dr. Abdurrahman GÜZEL

Emekli Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Abdülkadir EMEKSİZ

İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Abide DOĞAN

Hacettepe Üniversitesi

Prof. Dr. Ahmet KOLBAŞI

Balıkesir Üniversitesi

Prof. Dr. Akmatali ALİMBEKOV

Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi

Prof. Dr. Ali DERAN

Tarsus Üniversitesi

Prof. Dr. Ali YAKICI

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Anvarbek MOKEYEV

Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi

Prof. Dr. Arzu TERZİ TOZDUMAN

İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Ayfer YILMAZ

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Battal ODABAŞ

Emekli Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Bayram KAYA

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Belir TECİMER

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Betül KARAGÖZ

YERDELEN

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Burhanettin KESKİN

Columbus State University, GA, USA

Prof. Dr. Burul SAGINBAYAVA

Kırgızistan Türkiye Manas
Üniversitesi

Prof. Dr. Cemal KURNAZ

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ

Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Cevdet YAKUPOĞLU

Kastamonu Üniversitesi

Prof. Dr. Divina Frau-MEİGS

Sorbonne Üniversitesi,
Fransa

Prof. Dr. Enver SARI

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Erdoğan ERBAY

Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. F. Ahsen TURAN

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Feridun EMECEN

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

Prof. Dr. Firdevs GÜNEŞ

Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Giedre KVIESKIENE

Lietuvos Edukologijos
Üniversitesi, Litvanya

Prof. Dr. Goran SVENSSON

Norway and Halmstad University,
Sweden

Prof. Dr. Güven MURAT

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Güven SAYILGAN

Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Hayati AKYOL

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Hayati DOĞANAY

Emekli Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Hikmet YAZICI

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Hiroki ODAKA

Aichi Gakuin University, Aichi, Japan

Prof. Dr. İbrahim CANBOLAT

Uludağ Üniversitesi

Prof. Dr. İbrahim TELLİOĞLU

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Prof. Dr. İlhan EKİCİ

Ordu Üniversitesi

Prof. Dr. İsa ÖZKAN

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. İsmail Hakkı ACUN

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. İsmail Hakkı DEMİRCİOĞLU

Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi

Prof. Dr. Kasım KARAKÜTÜK

Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Kenan Ziya

TAŞ Balıkesir Üniversitesi

Prof. Dr. Kürşat YILMAZ

Dumlupınar Üniversitesi

Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Madina TEKUEVA

Kabardino-Balkarian State University,
Rusya

**Prof. Dr. Mario Joao
SILVEIRINHA**

Lizbon Üniversitesi, Portekiz

Prof. Dr. Mehmet AÇA

Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM

Nevşehir Hacı Bektaş Veli
Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet ERSAN

Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Serhat YILMAZ

Kastamonu Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Metin BOZKUŞ

Cumhuriyet Üniversitesi

Prof. Dr. Mevhibe COŞAR

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Miri Gal-EZER

Kinneret Üniversitesi, İsrail

Prof. Dr. Muhsin MACİT

Anadolu Üniversitesi

Prof. Dr. Mukim SAĞIR

Erzincan Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa CİN

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa KİBAROĞLU

Okan Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa ÖNER

Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK

Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa ŞANAL

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Nurullah ÇETİN

Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Olcabay KARATAYEV

Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi

Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU

Hacettepe Üniversitesi

Prof. Dr. Qui GUO

Macquarie Üniversitesi, Avustralya

Prof. Dr. Refik TURAN

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Serkan DOĞANAY

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Suat UNGAN

Trabzon Üniversitesi

Prof. Dr. Ülkü ÖZGÜR

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Ünsal BEKDEMİR

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Yaşar ÖZBAY

Hasan Kalyoncu Üniversitesi

Prof. Dr. Yılmaz CAN

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Prof. Dr. Binali TUNÇ

Mersin Üniversitesi

Doç. Dr. Hüseyin DOĞRAMACIOĞLU

Kilis 7 Aralık Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet TOPAL

Anadolu Üniversitesi

Doç. Dr. Tuncer BÜLBÜL

Trakya Üniversitesi

KARADENİZ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
THE BLACK SEA JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
Cilt: 16, Sayı: 31 Hakem Listesi
List of Referee for the Volume Sixteen, Issue Thirty First

Prof. Dr. Cihan Piyadeoğlu – İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Prof.Dr. Ali Yıldız – Atatürk Üniversitesi
Prof.Dr. Bahri Sakal – Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof.Dr. Barış Doster – Marmara Üniversitesi
Prof.Dr. Emel Yılmaz – Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof.Dr. Fevzi Çakmak – Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof.Dr. Haydar Çakmak – Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof.Dr. İpek Deveci Kocakoç – Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof.Dr. Mehtap Kavurmacı – Atatürk Üniversitesi
Prof.Dr. Murat Ercan – Anadolu Üniversitesi
Prof.Dr. Nejdet Bilgi – Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof.Dr. Nur Çetin- Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Prof.Dr. Remzi Kılıç – Erciyes Üniversitesi
Prof.Dr. Turgay Tugay Bilgin – Bursa Teknik Üniversitesi
Doç.Dr. Ahmet Durmaz – Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç.Dr. Atiye Nazlı – Hitit Üniversitesi
Doç.Dr. Bekir Şakir Konyalı -Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Doç.Dr. Ebru Güher – Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
Doç.Dr. Ekrem Cengiz – Bayburt Üniversitesi
Doç.Dr. Elif Yücel- Bursa Uludağ Üniversitesi
Doç.Dr. Emek Yıldırım Şahin – Artvin Çoruh Üniversitesi
Doç.Dr. Fatih Mutlu Özbilen – Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç.Dr. Fatih Şayhan – Ardahan Üniversitesi
Doç.Dr. Funda Hasançebi – Giresun Üniversitesi
Doç.Dr. Gülay Demir – Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Doç.Dr. Işık Saliha Karal Eyüpoğlu – Giresun Üniversitesi
Doç.Dr. İrfan Yıldırım – Şırnak Üniversitesi

Doç.Dr. Leyla Bahar – Mersin Üniversitesi
Doç.Dr. M.Esra Atukalp – Giresun Üniversitesi
Doç.Dr. Murat Bayram Yılar – Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Doç.Dr. Şeyma Büyükkavas Kuran – Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Doç.Dr. Talip Öztürk – Ordu Üniversitesi
Doç.Dr. Turgay Kabak – Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç.Dr. Yusuf Işık – Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Doç.Dr. Zehra Yılmaz – Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr.Üyesi Emine Doğan – Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Bahadır Tercan – Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Behiye Dağdeviren Ertaş – Yozgat Bozok Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Berk Yılmaz – Karadeniz Teknik Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Burcu Özcan Erdal – Marmara Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi İlker Avcıoğlu – Giresun Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Mehmet Günlük – Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Muhammet Ali Köroğlu – Uşak Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Seda Kumru – İzmir Bakırçay Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Sena Güme – İstanbul Medipol Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Zehra Doğan – İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Öğr.Gör. Dr. Mahmut Karatay – Munzur Üniversitesi
Öğr.Gör. Dr. Samet Cantürk – Giresun Üniversitesi
Öğr.Gör.Dr. Özgür Erbulut – Adıyaman Üniversitesi
Arş.Gör.Dr. Deniz Eren – Trakya Üniversitesi
Dr. Hasan Yalçın – Crowe HSY

İÇİNDEKİLER

Türkiye Selçukluları Devleti'nin Anadolu'da İzlediği Yerleşim Politikası.....	447
Filiz AKÇAY	
Filistin Direnişinde Tarihsel Bir Aktör: Filistin Kurtuluş Örgütü.....	474
Ertuğrul MEŞE	
Türkiye ve Ermenistan Arasındaki İlişkilerin Düzelmesinde Ekonomik Potansiyeller.....	493
Dikran M. ZENGİNKUZUCU, Sait YILMAZ	
Denetim Görüşü Türlerinin Sonraki Yılın Finansal Verilerine Etkisi.....	511
İsa KILIÇ	
Dördüncü Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabının Değişim ve Sürekliliği Algılama Becerisi Açısından Değerlendirilmesi.....	538
Sevilay YOLCU, Özge METİN	
Muhasebe Meslek Mensuplarının İşin Anlamına Yönelik Algıları İle Görev Performansları Arasındaki İlişkide Demografik Değişkenlerin Düzenleyici Etkisi.....	559
Neşegül PARLAK, Didem ÖZTÜRK ÇİFTÇİ	
Türkiye'de E-Ticaretin Kullanılma Durumunun Makine Öğrenmesi İle Sınıflandırılması ve Çeşitli Değişkenlerle İlişkilerinin Analizi.....	582
Yunus Emre GÜR, Kâmil Abdullah EŞİDİR, Cem AYDEN	
Terör Suçlarında Olağandışı Teslimin İnsan Hakları Bağlamında Değerlendirilmesi.....	611
Burak KAYA	
Cumhuriyetin 10. Yılına Armağan Projesi: Seyyar Terbiye Treni Sergisi.....	630
Elif Evrim ŞENCAN	
Milli Mücadele Sonrası Yapılan İlk Sanayi Sayımı (1927) Verilerine Göre Türkiye Ekonomisinin Üretim Sektörleri.....	649
Nursal KUMAŞ	
Zülfü Livaneli'nin Kardeşimin Hikâyesi Romanına Psikanalitik Bir Yaklaşım.....	669
Ülkü YILMAZ	
Okul Pansiyonlarından Sorumlu Müdür Yardımcılarının Stres Kaynakları ve Stresle Başa Çıkma Yöntemleri.....	685
Osman BAYRAM, Melike GÜNBEY	
Aile İçi Şiddetin Ergenlerin Akademik Motivasyonu Üzerine Etkisi.....	712
Yasemin ÇAKIR, Hatice KUMCAĞIZ	
Türkiye'de Rehabilitasyon Psikolojik Danışmanlığı Alanında Gerçekleştirilmiş Çalışmalar: Sistemik Gözden Geçirme.....	740
Muhammed Emir AKYOL, Hatice KUMCAĞIZ	
TRT Türk Halk Müziği Repertuarına Kayıtlı Giresun Türkülerinde Söz Varlığı.....	759
Melek ELMAS	
Ortaokul Fen Bilimleri Öğretim Programlarında Sıfır Atık ve Geri Dönüşüm Konularına Yönelik Kazanımların İncelenmesi.....	785
Eyüphan BAHADIR, Mustafa UZOĞLU	
Toplumun Organ Bağışı Tutumunun Değerlendirilmesi: Çanakkale İli Örneği.....	797

Merve TUTAR, Orhan ZENGİN, Yasemin ASLAN

Türkiye’de Yükseköğretim Kurumlarında Somut Olmayan Kültürel Mirasın Yönetimi.....817
Esmâ ŞENER, İnci ÖNAL

Maymun Çiçeği Virüsünün Acil Durum Yönetimi Açısından Değerlendirilmesi.....833
Galip USTA

Elektromanyetik Kirliliğe Neden Olan Teknolojik Cihazların Bilinçli Kullanılmasına Yönelik
Farkındalıklarının Çeşitli Değişkenler Açısından Karşılaştırılması.....853
Arefe YURTTAŞ, Eda ERDAŞ KARTAL, Alaettin YURTTAŞ

Alanya’da Derlenen Çocuk Masallarının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi.....872
Serdar BULUT, Elif DEMİRDÖĞEN

Türkiye Selçukluları Devleti'nin Anadolu'da İzlediği Yerleşim Politikası

Settlement Policy Followed by the Turkish Seljuk State in Anatolia

DOI: 10.38155/ksbd.1376712

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
16/10/2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
22/07/2024

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31/12/2024

KARADENİZ SOSYAL
BİLİMLER DERGİSİ

Dr. Öğr. Üyesi, Filiz AKÇAY
Ordu Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü
senolakcay@hotmail.com
ORCID: 0000-0003-4292-5047

Etik Kurul Beyanı: Bu çalışma, insanlardan veri ve örnek toplamayı gerektiren, anket, inceleme, alan çalışması ve deney içeren araştırmalar kapsamına girmediğinden etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir.

Öz

Bu çalışma ile Anadolu'da Osmanlı Devleti öncesinde ilk Türk siyasi birlik olarak Selçuklu egemenliği döneminde (1075-1308) Anadolu'nun kendine özgü jeopolitik yapısı, dönemin değişken sosyal-kültürel-ekonomik koşulları ve Bizans-Selçuklu ilişkileri kapsamında Türkiye Selçukluları Devleti'nin yerleşim politikasının ortaya konması amaçlanmaktadır. 1071 yılından Alp Arslan önderliğinde Bizans ile gerçekleştirilen Malazgirt Savaşı sonrasında ise Türkler, Anadolu'ya yerleşmeye başlamış ve ele geçirdikleri topraklarda hızla siyasi örgütlenmelerini tamamlayarak Anadolu'da Türk kültürünü oluşturma politikası izlemiştir. Böylece Türkler, kısa bir süre sonra Anadolu'ya hâkim olmaya ve Bizans imparatorluğunun egemenliğinde olan bu coğrafyanın yerleşim yapısını değiştirmeye başlamışlardır. Öyle ki daha XIII. yüzyılda bile Anadolu "Türkiye" olarak adlandırılıyordu. Türkler Anadolu'ya yerleşirken fetih sürecinde viran olan kentsel ve kırsal bölgeleri yerleşmeye açmak için zorunlu iskân, vergi muafiyeti gibi teşvikler vererek göçebe Türkleri veya çiftçi Hristiyan nüfusun iskân edilmesi politikasını izlemiştir. Ayrıca Türkler Anadolu'da Bizans egemenliği döneminde durma noktasına gelen uluslararası ticaret yolları üzerinde kervansaraylar inşa etmek gibi iktisadi temele dayanan yerleşme politikaları da izlemiştir. Bunun yanında Türkler ticaret alanları, ticari/askeri liman kentleri, panayır/pazar kentleri ile karahisar veya menzil yerleşim birimlerinden meydana gelen kentsel bir organizasyon kurmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Anadolu, Yerleşim, Türkiye Selçukluları

Abstract

This study examines the settlement of the Turkish Seljuk State within the context of the unique geopolitical structure of Anatolia, the variable social-cultural-economic conditions of the period and the Byzantine-Seljuk relations during the Seljuk rule (1075-1308) as the first Turkish political union in Anatolia before the Ottoman Empire. The aim is to present the policy. After the Battle of Manzikert with Byzantium under the leadership of Alp Arslan in 1071, the Turks began to settle in Anatolia and quickly completed their political organization in the lands they captured and pursued a policy of creating Turkish culture in Anatolia. Thus, the Turks soon began to dominate Anatolia and change the settlement structure of this geography, which was under the domination of the Byzantine Empire. So much so that even in the 13th century Anatolia was called "Türkiye". While settling in Anatolia, the Turks followed the policy of settling the nomadic Turks or the farmer Christian population by giving incentives such as compulsory settlement and tax exemption in order to open the urban and rural areas that were devastated during the conquest process for settlement. In addition, the Turks also pursued settlement policies based on economic foundations, such as building caravanserais on international trade routes that came to a halt during the Byzantine rule in Anatolia. In addition, the Turks established an urban organization consisting of trade areas, commercial/military port cities, fair/market cities and karahisar or range settlements.

Keywords: Anatolia, Settlement, Turkish Seljuks

Giriş

Anadolu’da Türklere ait bir yerleşim düzeninden bahsedebilmek için öncelikle Türklerin Anadolu’ya gelmeden önce nasıl bir yerleşim düzenine sahip olduklarını incelemek gerekir. Türkler bilindiği üzere Anadolu’ya göç etmeden önce Orta Asya’da yaşamakta ve çoğunlukla göçebe yaşam tarzı sürmekte idiler. XI. yüzyılda henüz göçebe olan Türklerin kent olanaklarından yararlanmaları ve canlı ticaret yaşamı dönemin kaynaklarında açıkça yer almaktadır. Hatta Horasan ve Mâverâünnehîr halkı et ihtiyaçlarını Oğuz ve Karluk Türklerinden sağlamakta idiler. Doğal olarak göçebe Türkler canlı hayvana ek olarak ham deri, deri ürünleri, keçe satarak karşılığında kendi ihtiyaçları olan ürünleri şehirlerden temin etmekte idiler. Bu ticaret ilişkileri nedeni ile Türkler kendileri içinde yaşamasa bile kentlere hâkim olmaya çalışmışlar ancak daha sonraki dönemde Moğolların yaptığı gibi kentleri yıkıp yok etmek yerine varlıklarını koruma yoluna gitmişlerdir (Tanyeli, 1987: 9). Göçebe yaşam sürdüren Türkler yerleşik olanlarla ticaret başta olmak üzere çeşitli şekillerde ilişki içinde olmuşlardır. Bu durumda Türkler Orta Asya’dan Anadolu’ya göç ettikleri zaman kent yaşamı ile ilk defa karşılaşmışlardır demek yanlış bir çıkarım olacaktır. Yani Türkler Anadolu’ya gelmeden önce göçebe yaşamın dışında bir yaşantının varlığından haberdarlardı. Bunu daha VIII. yüzyılın ortalarında Bilge Kağan adına dikilen anıtta geçen şu bilgidен anlamak mümkündür. “Suğdak, Tobkaçga, Selenge de baybalık yapıtı birdim (Soğdlara ve Çinlilere Selenge boyunda zengin kent yaptırdım).” Bu örnek, Türklerin henüz göçebe oldukları bir dönemde kentsel çevreye yaptıkları ilk doğrudan müdahaledir ve kentli olmayan bir toplumsal grubun da kentsel yaşamın nimetlerinden yararlanmayı başardığını gösterir (Orkun, 1994: 181; Sümer, 1984: 32).

Anadolu’ya göç eden Oğuzlar bilindiği üzere XI. yüzyılda Selçuklu hanedanı idaresinde ilk olarak İran’da bir devlet kurmuşlardı. Henüz devlet olmadan önce 1018¹ (Mihail, 1944: 16; Verdî, 2017: 23;) yılından itibaren Selçuk Bey’in soyundan gelen Çağrı Bey önderliğinde Anadolu’ya akın düzenlemişler ve 1071 yılındaki Malazgirt zaferini müteakip Anadolu’ya yerleşmişlerdi. Bu tarihten itibaren çoğunluğu göçebeler olmak üzere yerleşik yaşayan Türkler de Anadolu’yu yurt edinmek maksatlı gelmeye başlamışlardır. Anadolu’ya Türk göçü sırasında önemli ölçüde kentli Türk kitlesinin Anadolu’yu yurt edinmek amacıyla topraklarından çıktıkları söylenebilir. Türklerin Anadolu’ya girişleri o kadar yoğun olmuştur ki daha 1085’li yıllarda Avrupa’da Anadolu için “Turquie” denmeye başlamıştır (Lebeau, 1833: 185). Durum

¹ Bu tarih *Başkumandan Simbat Vekayinamesi*’nde 465 (1016-1017) olarak geçer. Bkz. Simbat, 1946: 18.

² Türk fethiyle birlikte Anadolu nüfusunun sekiz milyondan XVI. yüzyılın başına altı milyona düştüğü öne sürülmüştür.

³ Libre, Romalılarda, 327 gram karşılığı idi.

⁴ Adı geçen dönemde Avrupa’daki kentsel gelişmeler ve Doğu-Batı ticaretinin bu gelişmelerdeki etkisi hakkında

böyle olmakla birlikte Oğuz Türklerinin Anadolu'ya girişleri kısa sürede olmayıp bu geliş uzun bir müddet yaklaşık iki yüz yıl kadar sürmüştür. Böylece Anadolu kesin ve esas suretle Türklük hüviyetini aldı. Bu arada XIII. yüzyıldaki Moğol istilası sonucunda Anadolu'ya Türkistan ve İran'dan yeni ve kalabalık Türkmen kitleleri de gelmişti. Yine Moğol istilası sonucunda doğu Türklerinden ve bizzat Moğollardan müteşekkil olmak üzere, (mühim bir kısmı işgal kuvvetleri olarak) önemli zümreler de Anadolu'ya geldi. Bunların Orta Anadolu'da bulunanlarına sonradan Kara Tatar adı verilmiştir. Kara Tatarların nüfusu XV. yüzyıl başında 40 bin ev olarak hesap edilmişti. Ankara Savaşı'ndan sonra Timur, Anadolu'dan ayrılırken (1403) kara Tatarları birlikte alıp götürdü (Nizamüddin Şâmî, 1987: 328-329; Şerefüddin Ali Yezdî, 1888: 409-412). Tüm bunların yanında Orta Asya'da daha önceden yerleşik hayata geçen Türklerin göçü XI. ve XII. yüzyılda sayıca çok fazla değildi. Örneğin Orta Asya'daki yerleşik Oğuzlar bu göçün dışında kalmışlardı. Yerleşik hayata geçen Türklerin Anadolu yönündeki göç hareketini başlatan olay XIII. yüzyılın başındaki Moğol baskısıdır. Moğollar batı yönünde harekete geçip önlerine gelen şehirleri yağmalamaya başlayınca Moğol önünden kaçan büyük kentli kitleler Anadolu'ya doğru göç etmeye başlamışlar ve kentlilerin Anadolu yönündeki hareketleri hız kazanmıştır. Böylece Anadolu kesin olarak Türklük kimliği kazandı. *Oğuz Kağan Destanı*'na göre 24, Kâşgarlı Mahmûd'un *Divânü Lügâti't-Türk* eserine göre 22 (*Oğuz Destanı*, 1982: 144; Kâşgarlı Mahmûd, 2005: 353) Oğuz boyundan hemen hemen hepsine ait yer adlarına Anadolu'nun çeşitli yerlerinde rastlanması Oğuzların büyük bir kısmının Anadolu'ya geldiğinin açık kanıtı olarak gösterilebilir. X. yüzyılda varlıklarını sürdürdükleri Sirderya boylarından ve onun kuzeyindeki bozkırlardan çeşitli sebeplerle çıkıp Ceyhun'un Anadolu tarafına geçen Oğuzlar, küçük bir kısım soydaşını Ceyhun ile Hazar Denizi arasındaki kısımda bırakarak Anadolu'ya girdiler. Bunun yanında Oğuzların başka büyük bir kısmının Batı İran özellikle Azerbaycan'da yine bir kısmının da Irak ve Suriye'de varlıklarını sürdürdüklerini ifade etmek faydalı olacaktır. Ancak yukarıda da değindiğimiz gibi esas ve en büyük Oğuz göçü Anadolu'ya olmuş ve Anadolu bu Oğuzlar sayesinde Türkleşmiştir. Anadolu'ya gelen bu büyük kitle hakkında ne yazık ki yaklaşık olarak da olsa bir sayı vermek mümkün değildir. Ancak kesin olarak bilinen bir durum vardır ki Anadolu'yu yurt eden Türklerin sayısı yerli halka göre kat kat fazladır. Bu durumu daha sonraki dönemlerde (Osmanlı) kayda alınan vergi nüfusu tahrir defterlerinden anlamaktayız. 1520-1530 yılları arasındaki vergi nüfusu tahrir defterleri üzerinde yapılan bir araştırmaya göre; Kars, Artvin, kısmen Erzurum ve Van bölgeleri dışta olmak üzere, Türkiye'nin, Suriye, Filistin, Musul, Âne, Deyr ve Rahbe ülke ve bölgeleri ile birlikte 1.073.750 Müslüman ve 77.266 Hristiyan vergi nüfusuna sahipti (Barkan, 1953: 11, tablo I; Sümer, 1960: 567-594; 1972: 42).

Türklerin Anadolu'yu yurt edinmeye başlamalarının ardından Anadolu'da mevcut olan yerleşim sistemi köklü olarak değişmeye başlamıştır. Türklerin 1018 yılından itibaren Anadolu yönündeki yeni yurt arama hareketlerini takiben, kitleler halinde yeni yurda girmeye başladıkları Romanos Diogenes'in (1068-1071) ölümünü (Ağustos 1072) takiben, Alp Arslan'ın Anadolu'ya giriş emrini verdiği 1072 yılına kadar, ülkenin batısına doğru uzanan akınların kent yapısı üzerinde önemli değişimlere yol açtığı söylenemez. Kentlerdeki değişim Anadolu hâkimiyeti Türklere geçtikçe belirgin şekilde gözlenmeye başlamıştır. İlk dönem Anadolu'ya yapılan akınlar yerleşme amacı gütmemekte idi. Çağrı Bey önderliğinde başlayan bu ilk akınlar yeni toprakları tanımak ve ganimet toplayarak geri dönmek gayesindeydi. Şehirlerdeki değişim XII. yüzyıldan itibaren daha gözle görülür bir nitelik kazanmaya başlamıştır. Anadolu'nun Türkler tarafından fethedilen yerlerinde XII. yüzyıldan öncesine ait Türk yapılarına rastlanmamasında Türk yerleşimcilerin henüz kent yaşamına adapte olup geliştirebilecek düzeye gelmemeleri de etkili olmuştur. Bu nedenle Türk fetihlerinin sonraki dönemlerde Anadolu'da önemli nüfus değişimine yol açtığı, dolayısıyla kentlerin yok olma noktasına geldiği görüşü ihtiyatla ele alınmalıdır² (Russell, 1958: 81). XII. yüzyılın başında yazılmış Haçlı kronikleri, o dönemde Türklerin elinde bulunan bazı kentlerden alınan büyük ganimetlerden söz ettiklerine göre, olağanüstü bir yoksullaşmanın başladığı görüşü geçerli olamaz. Örneğin, Kayseri'de o kadar fazla mal yağmalanmıştı ki, her bir haçlı askerinin hissesine kırk sekiz su gümüş ve sadece iki libre³ (Umar, 1998: 74) biber düşebilmişti (Caffaro, 2013: 34; Heyd, 1975: 149).

XI. ve XIII. yüzyıllar arasında Anadolu'daki yerleşme sistemini açıklayabilmek için önemce onlardan aşağı kalmayan bir başka etmenin varlığı da unutulmamalıdır. Malazgirt zaferinden sonra özellikle Melihşah'ın başa geçmesini müteakip Anadolu'ya büyük bir göçebe kitlesi gelmiştir ve onlar daha batıya ilerlemek istemektedirler. Selçuklu Türkiye'sinin ilk kez Mehmet Fuad Köprülü tarafından fark edilip açıklanan ikili yapısı (Köprülü, 1991: 46-49, 73-77) bu sayede ortaya çıkmıştır. Bir yanda ticaret ile tarımsal ve tarım dışı üretimin geliştiği ve merkezi yönetimin çabalarıyla daha da geliştirilmeye çalışıldığı, daha yoğun olarak kentleşmiş Orta, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri, diğer yanda Uc Bölgesi bu yapının iki ögesini oluşturmuştur. Yine Köprülü tarafından Anadolu'da kent yaşamının gelişiminin XII. yüzyılın ikinci yarısında başlayıp XIII. yüzyılda güçlendiği söylemiştir (Köprülü, 1991: 106). Bu gelişmenin çok sayıda nedeni

² Türk fethiyle birlikte Anadolu nüfusunun sekiz milyondan XVI. yüzyılın başına altı milyona düştüğü öne sürülmüştür.

³ Libre, Romalılarda, 327 gram karşılığı idi.

vardır. Bunlardan birincisi Türkiye Selçuklularının Anadolu'ya egemen olmaya başladığı ilk dönemlerdeki hızlı Türk yayılmasından sonra meydana gelen Bizans toparlanması, Batı Anadolu ve kıyı kesimlerinin yeniden Bizans egemenliğine girmesine yol açmış ve bu bölgede her iki taraftan da nüfus var olmuştur. Oluşan bu yeni durum her iki taraf için belirli bir istikrar ortamının oluşmasına neden olmuştur.

Kent yaşamının gelişmesine sebep olan bir diğer gelişme uzun mesafe ticaretinin canlılık kazanması olmuştur. XII. yüzyılda sadece Türkiye değil Avrupa içinde ticari ve kentsel yaşam adına önemli gelişmeler olduğu bir dönemdi⁴ (Heaton, 1963: 163 vd., terc: 1985: 150-153; Pirenne, 1936: 142-146, terc: 2013: 103-106). XIII. yüzyılda Türkiye Selçukluları Devleti'nin en gelişmiş bölgeleri yaklaşık olarak Sinop ile Antalya'yı birleştiren çizginin doğusunda kalan kesimlerdi. Adı geçen bölge gelişmiş ulaşım ağı sayesinde o yıllarda Anadolu için çok önemli olan uluslararası ticaretin ana güzergâhlarını içinde barındırıyordu. Bu güzergâhlar dönem için o kadar önemli idi ki XIII. yüzyılın en önemli Türk kentleri bu yolun üzerine kurulmuştu. Bugünkü adı Yumurtalık, Türkiye Selçukluları zamanındaki adı Ayas olan limandan başlayan ticaret yolu Gülek Boğazı'nı geçerek Kayseri, Sivas, Erzincan, Erzurum, Malazgirt yoluyla Hoy'a varmakta, bu yolu takip ederek Hoy üzerinden Tebriz'e ulaşmaktaydı⁵ (Manandian, 1965: 190-202; Turan, 1946: 474-475). Kervansarayların çoğunun bu yol üzerinde inşa edilmiş olması bu yolun ne kadar işlek olduğunu kanıtlamaktadır. Ticari yoğunluğundan ve öneminden dolayı Ayas'tan Tebriz'e kadar belli başlı her uğrak yerinde İtalyan tüccarların koloniler halinde yerleşmiş oldukları görülmektedir. Örneğin Kayseri'de daha XII. yüzyılda bile kendilerine ait kiliseleri ve fırını olan Pızalılar Kolonisi yaşamaktaydı (Heyd, 1975: 164). Cenevizliler ise Sivas'ta Kemâleddin Hanı'nı kiralamışlardı (Turan, 1980: 203). Türkiye Selçukluları Devleti'nin en önemli noktaları olan bu yerlere bağlantılı diğer yollardan en önemlileri; Samsun ve Sinop'tan başlayıp Amasya, Tokat üzerinden Sivas'a ulaşan yol ile Kayseri-Aksaray-Konya-Eğridir-Isparta-Antalya ve Alanya güzergâhıydı. Bunların dışında birde Kayseri-Malatya-Diyarbakır bağlantısından söz edilebilir (Turan, 1946: 474-475). XIII. yüzyılda İslami geleneğe uygun olarak unvan verilen kentlerin neredeyse tamamı yukarıda belirtilen söz konusu bağlantı ve yollar üzerinde idi (Turan, 1971: 687-688). Bu kentler, üzerinde konumlandıkları ulaşım şebekesi sayesinde hem doğu-batı, hem de kuzey-güney ticaretinden yararlanabilmişlerdir. Özellikle Kayseri ve Sivas iki yöndeki ticaretin

⁴ Adı geçen dönemde Avrupa'daki kentsel gelişmeler ve Doğu-Batı ticaretinin bu gelişmelerdeki etkisi hakkında Pirenne ve Heaton bilgiler vermektedir.

⁵ H. A. Manandian bu yol hakkında ayrıntılı bilgi vermektedir.

nimetlerinden yararlanabildiklerinden hızla gelişmişlerdir. Örneğin; Kayseri'nin XIII. yüzyılda mevcut nüfusu 100.000 (yüz bin) iken Sivas'ta 120.000 (yüz yirmi bin) (Turan, 1980: 122) kişinin yaşadığına dair kayıtlar mevcuttur (Chandler & Fox, 1974: 218).

Kervan ticaretinin yapısı gereği, yalnız önemli düğüm noktalarının değil, güzergâh üzerindeki küçük yerleşmeler bile büyümüştür. Hatta hiç var olmayan yeni yerleşmeler bile ortaya çıkmıştır. Örneğin, kervansaraylar çevresinde bugün çoktan ortadan kalkmış bulunan kasabaların belirdiği bilinmektedir (Turan, 1946: 495). Çünkü kervanlarla yapılan ticaret, bir malın bir noktadan alınıp başka bir noktaya kadar taşınması biçiminde iki uçlu olarak gerçekleştirilmemiştir. Aksine, kervanın kârlı olabilmesi için, uğranılan her kent ve kasabada alım satımlara girilip mal bileşimini sürekli değiştirmek gerekmekteydi (Tekeli, 1980: 41). Bu yüzdendir ki, yolculuğun yalnız başlangıç ve sonuçlanma noktaları değil, tüm güzergâhı ticari işlevler yüklenmiştir. Anadolu kentlerinin hızlı gelişmesinin en önemli nedenlerinden biri budur.

Doğu-batı ve kuzey-güney ticaretine etkin biçimde katılım İç ve Doğu Anadolu'da kentsel işlevlerin Uc'takilerden farklı olmasına yol açmıştır. Çünkü bu yörelerde üretilenler söz konusu ticaretin kapsamına kolayca girebilmekteydi. Kaynakların azlığına karşın, Kayseri, Sivas, Konya, Kırşehir gibi yerleşimlerde çarşıların ve kent içi hanlarının varlığı bilinmektedir. O halde XIII. yüzyılda İç ve Doğu Anadolu kentleri oldukça gelişmiş durumda olmalıdır. Ayrıca, Uc'lara oranla çok daha farklı milletlerin bir arada olduğu bilinmektedir. Bir yanda yerli Hristiyanlar ve İtalyan ticaret kolonileri, öte yanda Türkler ve İran asıllılar aynı kentte yaşayabilmişlerdi. XIII. yüzyılda Ahlat'ta Türkçe, Ermenice ve Farsça konuşulmaktaydı. Sinop-Antalya çizgisinin batısında kalan ve Bizans'la Selçuklu Anadolu'su arasındaki geniş ve oynak sınır bölgesini oluşturan Uc yerleşim sistemi doğudakinden farklı özellikler göstermekteydi. Her şeyden önce ulaştırma şebekesi burada önceki bölgedeki kadar güçlü bir bütünleştirici rol oynamamıştır. İç bölgelerden Uc'lara doğru uzanan yolların varlığı kesinse de bunlar üzerinde kervansaraylar çok daha seyrek ve daha da önemlisi, yol ağı Uc kentlerini birbirine değil, daha gelişkin iç bölgelere bağlayacak biçimde oluşmuştur. Böylesi bir ulaşım sistemi ve konumlanma, Uc kentlerinin XIII. yüzyılda da uluslararası ticarete pek katılmadıklarını ve ancak dar bir hinterlandı denetim altında tutabildiklerini göstermektedir (Tanyeli, 1987: 37). Uc kentlerinin gelişmişlik düzeyinin daha doğuda bulunanlardan oldukça aşağı oluşunun nedenlerinden biri budur. Gerçekten de yalnızca dönemin yapılarına bakılarak ortaya konacak bir değerlendirme bile Uc ile gerisindeki bölgenin gelişme düzeyi farklılaşmasını kanıtlar.

Örneğin, en önemli Uc kentlerinden biri olan Denizli/Lâdik'te yalnız kitabesi mevcut belirsiz bir yapı ile bir han ve bir çeşmenin varlığı bilinmektedir (Akça, 1945: 51-61). Kütahya'da üç dinsel yapı, Eskişehir'de ise, Alâeddîn Camii (mevcut) ve iki han vardı. Başka yapıların var olduğu halde haklarında bir kayıt bulunmadığı varsayılsa bile durum yine de çarpıcıdır. İlhanlıların Anadolu kentlerinden aldıkları vergilerin dökümü bu açıdan çok aydınlatıcı bilgiler sağlamaktadır. 1336 (736)'da Konya ve Sivas toplam 1.384.866 (bir milyon üç yüz seksen dört bin sekiz yüz atmış altı) dinar vergi verirken, Kayseri 140.000 (yüz kırk bin), Erzincan 332.000 (üç yüz otuz iki bin), Harput 215.000 (iki yüz on beş bin), Akşehir 135.000 (yüz otuz beş bin), Mardin 236.000 (iki yüz otuz altı bin), Niksar 187.000 (yüz seksen yedi bin) ve Ankara ise ancak 72.000 (yetmiş iki bin) dinarlık bir vergi ödemekteydi (Turan, 1980: 122).

Yörenin kentleri küçük ve az gelişmiş olsalar da Uc'larda yalnızca göçebeler yaşamamıştır. Doğal olarak göçebeliğin iç bölgelere oranla daha baskın olduğu söylenebilir. Ne var ki göçebelerin kentleri yok saydıkları da öne sürülemez. Orta Asya'da kentlilerle ilişkiler içerisinde olan göçebelerin burada da aynı ilişkileri sürdürdükleri ve kentsel biçimlenmeyi etkiledikleri anlaşılmaktadır. Kentlilerle göçebelerin ilişkisi henüz uluslararası ticarete katılmayan kentlerin ürettiklerine bir talep yaratmıştır. Örneğin XIV. yüzyılın ilk yarısında Denizli'den geçen İbn Battûta, kumaş üretiminin öneminden söz eder (İbn Battûta, Tarihsiz: 338-339) ki, söz konusu üretimin XIV. yüzyılda birdenbire ortaya çıkmadığı tahmin edilebilir. Erken ve klasik Osmanlı çağında Türkiye'nin en önemli ihraç mallarından biri olan Ankara sofları⁶ (Kaya, 2021: 84) da daha küçük miktarda olsa bile üretilmekte idi. Ancak bunların alıcıları henüz yöre halkı ve göçebeler idi (Kaya, 2021: 84-87).

Uc bölgesi kentinin etnik yapısı konusunda kaynaklarda yeterli bilgi ne yazık ki mevcut değildir. Ankara'nın daha XII. yüzyılın ikinci yarısında dahi çok küçük bir Hristiyan topluluğunu barındırdığı buradaki metropolitin⁷ geçinebilmek için Amasra'ya atanmasını isteyişinden bellidir (Turan, 2009: 352). Diğer kentlerle ilgili ise herhangi bir bilgiye ulaşmış değiliz. Ancak Uc bölgelerinde Hristiyanlar ile Türkler arasındaki ilişkilerin yıkıcı olmadığı konusunda bazı kayıtlar vardır. Örneğin Beyşehir henüz bir Uc bölgesi iken göldeki bir adada yaşayan Rumlar Türklerle ticari ilişkiler kurmuşlardı. Hatta genel olarak Uc bölgelerinde yaşayan iki halk günlük yaşam örf ve adetlerinde

⁶ Sof yünden, Ankara sofı tiftikten imal edilir.

⁷ Hristiyanlığın Ortodoks mezhebinde, patrikten sonra gelen ve bir bölgenin din işlerinde en yetkili makamda bulunan din adamı.

birbirlerinden etkilenmişlerdi (Chalandon, 1912: 181-182; Köprülü, 1991: 139). Göçebeler ise Uc bölgesinin berisindeki alanlarda da yaşamakta idiler ama oralarda en etkin güç onlar olmamış merkezi yönetim çok daha ağır basmış ve kentler onlarla yapılan ticaretten çok uluslararası ticaretin etkilerini yansıtmışlardır.

Türkiye Selçukluları Devleti'nin Yerleşim Alanları

XI. yüzyılın ilk yarısından itibaren Anadolu'nun güneybatısında Tarsus, Adana, Anazarba, Haruniye, Besni/Behisni, Hısn-ı Mansûr, Maraş kentlerini içine alarak kuzeydoğu istikametinde ilerleyip, Erzincan, Malatya, Hıms, Erzen-i Rûm, Malazgirt, Erciş ve Ahlat kentleri boyunca devam eden Bizans İmparatorluğu'nun sınırları, 1064 (456) yılında Bizans İmparatorluğu'nun gelişmiş ve en önemli sınır kentleri arasında yer alan Ani kentinin Türkler tarafından ele geçirilmesi ile başlayan ve 1071 yılında kazanılan Malazgirt zaferi ile en tepe noktaya çıkan Türk fethi neticesinde, batı yönünde eksilerek gerilemeye başlamıştı. Bu süreçte; Anadolu'ya giriş yapan pek çok Türkmen topluluğu o dönemde Bizans'ın elinde olan Batı Anadolu'nun sahil kesimlerine kadar yayılmışlar ve XI. yüzyıldan itibaren de Bizans'ın önemli kentlerinden İznik/Nikea gibi çeşitli kentlerin etrafında yerleşim yerleri kurmaya başlamışlardı. Türkmenler akabinde Bizans İmparatorluğu'nun içine düştüğü siyasi bunalımdan faydalanarak XI. yüzyıldan itibaren Bizans'a ait kentleri ele geçirmeye başladılar. Türkmenler kısa sürede Bizans'a ait olan İznik başta olmak üzere pek çok kente hâkim duruma gelmişlerdi (Akdağ, 1950: 499-500; Laurent, 1988: 225; Wittek, 1944: 2-3).

Anadolu'da Türk fethi devri olarak kabul edilen bu dönemde Türkiye Selçukluları Devletinden başka Büyük Selçuklu İmparatorluğu (1038-1157)'na tâbi komutanlarca Türk Beylikleri kurulmuştur. Bu beylikler ve egemen oldukları bölgeler şunlardır;

- Dânişmendliler [1092-1178 (484-573)]; Sultan Alp Arslan (1063-1072)'ın komutanlarında Emir Dânişmend Gâzi tarafından kurulan bu beylik Sivas merkez olmak üzere Amasya, Kayseri, Malatya, Niksar, Tokat, Samsun ve Çorum kentlerini kapsamakta idi.

- Saltuklular [1092-1202 (484-598)]; Ebu'l-Kâsım Saltuk Bey tarafından Erzen-i Rûm merkez olarak kurulan bu beylik Oltu, İspir/Sipihir, Micingerd, Tercan, Pasinler, Koçmaz, Avnik, Ardahan, Bayburt/Bâbert, Kars ile birlikte Çoruh Havzası'nın tamamını kapsamaktaydı (Bayram, 2009: 17-18; Bütüner, 2015: 302).

Osman Turan, Baybars Mansûri'ye atfen Ortaçağda Anadolu'da hüküm süren

Saltukluların hâkim oldukları alanları şu şekilde tarif etmiştir: “Saltuk ilinin siyasî hudutları bu beyliğin kuvvetli ve zayıf zamanlarına göre değişmekle ve Kars’ı da içine almakla beraber esas olarak şarkta Micingerd ve batıda Tercan (Mama Hatun), şimalde Bayburt, İspir ve Oltu (Oltu) şehir ve kazalarını içine alıyordu. Kars Saltuklulardan ziyade Ahlatşâhlar ve bazen de Gürcüler elinde kalmıştır. Osman Turan, Baybars Mansûrî'nin Erzurum'a bağlı mühim bölgeleri sayarken Bâbert, İspir ve Gürcistan hududunda Kaçmaz Kale ve şehirlerinin varlığından bahsettiğini ifade eder. Yine Osman Turan, Baybars Mansûrî tarafından belirtilen Koçmaz'ın Dârû'l-Celâl unvanını taşıdığına dair kaydın aslında Bayburt'a ait olup bir istinsah hatası ile olduğunu ifade eder. Erzurum Saltuklular ve Selçuklular zamanında Türk İslam medeniyeti hudutlarına girmekle tekrar ilerleme imkânlarına sahip olmuştur” (Baybars Mansûrî, 1998: 31; Turan, 2004: 47).

- Mengücekliler [1080-1228 (472-625)]: Alp Arslan ile birlikte Malazgirt Savaşı'na katılmış Emir Mengücek Gâzi tarafından kurulan bu beylik, Köğonya/Karahisar-ı Şarki/Şebinkarahisar, Divriği, Erzincan, Kemah kentleri ile o dönemde Dersim adını taşıyan günümüzdeki Tunceli'nin kuzey kesimlerini kapsamakta idi.

- Merkezi Ahlat olmak üzere Malazgirt, Muş, Tatvan, Erciş, Adilcevaz, Silvan, Sökmenâbâd ve Van yöresinde Ahlatşâhlar veya Sökmen Ailesi [1100-1207 (493-603)].

- Bitlis, Erzen ve Siirt yöresinde Togan Arslan veya Dilmaçoğulları [1098/1394 (491/492-796/797)].

- Mardin merkez olmak üzere Hısn-ı Keyfa, Meyyâfârikîn, Koçhisar/Dunaysır ve Harput yörelerinde Artuklular [1101-1409 (494-811)].

- Amîd yöresinde Yinal veya İnalogulları [1103-1183 (496-578)] hüküm sürmekte idi (Sümer, 1990: 70).

Türkiye Selçukluları Devleti, Anadolu'ya akınlar düzenlediği XI. yüzyıldan itibaren çeşitli kentlerde egemenlik kurmaya başlamıştır. Bu kentlerin bir kısmını Bizans devletinden ele geçiren Selçuklular, ilk fethin başlamasını takiben iki yüzyıl içinde Anadolu'da pek çok kenti ele geçirmiştir. Bu kentlerin sayılarının ve hangileri olduğunun tespiti eldeki kaynakların yetersizliğinden dolayı oldukça zordur. Biz bu kentleri ve hangi alanları kapsadığını mevcut kaynaklar ışığında tespit etmeye çalışacağız.

Müneccimbaşı *Câmiu'd-düvel*'de Anadolu (Rum) Ülkesinin Coğrafi İzahı adlı başlık altında Türkiye Selçukluları Devleti'nin sınırlarını şu şekilde belirtmiştir: “İstanbul Boğazı (Konstantiniyye Haliç'inin doğusunda ve Suriye (Şam'ın kuzeyinde yer alan bu ülkeyi, batıdan

Akdeniz (Bahrû'r-Rûm), batı sınırının diğer kısımlarını İstanbul Boğazı ve Karadeniz (Bahrû'l-Kırım); güneyden Suriye (Şam) ülkesi ve el-Cezîre; doğudan Ermeniye, kuzeyden Gürcü ülkesi ve Karadeniz (Bahrû'l-Kırım) çevrelemektedir. Bu ülkenin merkezlerinden olan Konya, 5. İklimden 65° boylamında ve 38° enlemlerinde yer almaktadır... Antalya Akdeniz (Bahrû'r-Rûm), sahilinde olup Konya'dan on konak uzakta bulunmaktadır. Alâiyye (Alanya) yeni bir şehir olup Alâeddîn inşa etmiştir. Engürüye (bugünkü) Ankara'dır. Ammüriyye-Anamurya diye meşhur olup günümüzde bu şehrin yerinde bir köy bulunmaktadır, büyük bir şehirdir... Yine 5. İklimden olan Akşehir, 58° boylamında ve 39° enleminde yer almaktadır. Bu şehre 'Akşar' dahi denilmektedir. Kayseriyye... Bu da merkez şehirlerdendir. Merkezi Lârende şehri olan Karaman Dağları. Yine bilinen Anadolu (Rum) şehirlerinden Aksaray... Buradan Konya'ya üç, Kayseriyye'ye dört konak mesafe vardır. Ereğli (Herakle), Amasya, Malatya, Sivas, Tokat ve Erzen-i Rûm (Erzurum), bu şehirler Uc'lardan (Sugûr) sayılırdı. ... Konya ile Antalya arasında hâkimlerine Hamitoğulları denilen Türkmen Dağları vardır. Bunlar müstakil hükümdardırlar. Bu dağların şehirleri onların adına nispetle biliniyor 'Hamid İli' denilmektedir. Hamitoğulları'ndan ismi Felekeddîn olan beylerden birisi düz bir arazide bir kale yaptırdı ve orada bir şehir inşa ederek ona 'Felekâbâd' adını vermiştir. Bu şehir Konya'dan beş günlük, Antalya'dan doğuya doğru ise yine beş günlük mesafededir." (Müneccimbaşı, 2001: 1-3).

Ramsay'de İdrisî'ye göre Küçük Asya'nın büyük taksimatı şu şekilde verilmiştir: "Abhlakhonia, Malatya, el-Afacim, Nâtulûs (İdrisî, h. 1422 m. 2002: 808; Tuncel, 1991: 107)/Atatolikan Thema (bunlara Hısn-ı Alemeyn, Merc-el-Şahm, Hısn-ı Bargûs/Bargas, el-Meskenîn, Amüriyye dâhil), Djarsion (Housba-Sivas), Baklâr (Ankara, Salamâh, Harlâsa, Tokat, Kayseri) Ermenek (Konya, Lâzikiyye/Lâdik, Zerkiu, Filomi, Balotan), Erzurum, Silifke, Benadek (Adana, Misis, Korra, Tibra, el-Adcouf, Dzoul'kila)" (İdrisî, h. 1422 m. 2002: 808; Ramsay, 1960: 499-500).

XI. yüzyılın sonu ile XII. yüzyılın başlarını kapsayan dönemde Selçuklu hâkimiyetinde olan ve İslam minberi gönderilmiş en az yetmiş kent bulunduğu döneme ait tarihi kaynaklarından anlaşılmaktadır. Bu da Türkiye Selçukluları Devleti'nin bütünsel bir idari yapıya sahip olacak kadar büyük potansiyelinin olduğunu göstermektedir (Bundârî, 1999: 56). Bizans egemenliğinden devralınan Anadolu coğrafyasının, tema sistemi olarak örgütlenmiş kent ve kalelerle organize edilmiş mevcut yerleşme sistemi, Selçuklu döneminde Anadolu'nun kendine özgü coğrafi koşulları ve yerleşme sisteminin tarihsel kökenleri, gibi etkenlere dayalı olarak yeniden organize edilmiştir.

Bizans egemenliğinden devralınan Anadolu'nun tema sistemi içinde, örgütlenmiş mevcut yerleşme sistemi, Selçuklu döneminde yeniden organize edilmiştir. Bu değişim esnasında dikkate alınan unsurlar; Anadolu'nun kendine özgü coğrafi koşulları ve yerleşme sisteminin tarihsel kökenleri, dinsel ve siyasal eğilim farklılıkları, Bizans-Selçuk ikili siyasal egemenlik düzeni ve dönemin ulusal sosyal-ekonomik-kültürel-teknolojik ilişkileridir.

Türkiye Selçukluları Devleti'nin sınırlarını oluşturan unsurlar; vadiler, dağlar ve kıyı alanları olmak üzere birbirinden bağımsız birimlerden oluşan Anadolu'nun kendine özgü coğrafi koşullarıdır. Bu koşullar Selçuklu yerleşme sistemini oluşturan eyaletlerin sınırlarını ve kent merkezlerini belirlemiştir. Bu dönemde ulaşılan sınırlar şu şekilde ele alınabilir.

Tarihi coğrafya açısından sınırlar

- Konya ve civarını kapsayan Bizans İmparatorluğu döneminde Anatolikan Thema askeri-idari birimini karşılayan yüksek dağ silsileleriyle çevrilmiş Orta Anadolu platosu.

- Kızılırmak-Delice ve Yeşilirmak-Kelkit havzaları ile Kapadokya vadisindeki Kayseri, Sivas, Tokat, Çorum, Amasya, Zile, Artuk-âbâd, Kaz-âbâd, Niksar ve Koyulhisar kentlerini kapsayan ve eski Dânişmendli egemenlik alanından oluşan Dânişmendiye Vilayeti gibi yüksek dağlarla birbirinden ayrılan derin nehir vadileri ve havzalar.

- Sinop-Samsun-Giresun boyunca uzanan Karadeniz sahillerindeki Hristiyanlardan alınan dağlık bölgeyi kapsayan Canit veya Canik Vilayeti veya Ermenilerden alınan Roma ve Bizans döneminde Ereğli, Ermenek, Lârende/Karaman, Mut, Gülnar ve Silifke yörelerini kapsayan dağlık Roma-Bizans dönemi Isauria veya Cilicia Tracheia/Dağlık Kilikya Eyaleti'nden oluşan Kamerüddin İli gibi yüksek dağ kitleleri ile platolardan ayrılmış dar kıyı alanları⁸ (Akdağ, 1979: 83; Aksarayî, 2000: 46; Demirkent, 2005: 17).

Ulaşım sistemi açısından sınırlar

Türkiye Selçukluları sultanları, Anadolu'nun Suriye ve el-Cezîre ile Güney Rusya arasında kuzey-güney ve Avrupa ile Asya arasında doğu-batı yönünde uzanan ticaret yolları üzerindeki stratejik konumuna dayalı olarak sistemli bir ekonomi politikası izlemişlerdir. Buna göre; Anadolu'dan geçen uluslararası ticaret yolları üzerinde yapım masrafları devlet hazinesinden veya büyük emirlerin servetlerinden karşılanmak suretiyle vakıf yoluyla inşa edilen köprü ve kervansaraylar ağı ile Anadolu ulaşım sistemi yeniden organize edilmiştir (Köprülü, 1942: 267-278).

⁸ Anadolu'da Bizans Thema birliklerinin Malazgirt öncesi durumu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Eskikurt, 2020: 143-162.

Dönemin dinsel ve siyasal farklılıkları açısından sınırlar

Anadolu'da Selçuklu yerleşme sisteminde coğrafi koşulları yanında göçebe veya yerleşik yaşam biçimine dayanan dinsel ve siyasal farklılıklarının da etkili olduğu görülmektedir. Selçuklu yerleşim sisteminin eski Şamanist inançlar ile İslam sentezinden oluşan bir dini felsefeyi benimseyen Türkmenlerin yoğun olarak bulunduğu eski Dânişmendli egemenlik sahası Tokat, Amasya Niksar ve Sivas yöreleri ile İran-İslam kültürleri etkisindeki Malatya ve Harput yöreleri olmak üzere iki dini ve politik odakta toplanmaktadır (Bayram, 1994: 79-92; Bozkuş, 2001: 249-257).

Selçukluların Anadolu'nun Türk-İslam fetih faaliyetleri ile göçebe Türkmenlerin yerleşik yaşama teşvikini amaçlayan yerleşme politikaları kapsamında, çeşitli yerleşmeler kurulmuştur. Bu kapsamda farklı dinsel felsefeleri benimseyen Baba, Derviş veya Eren adı verilen dini şahsiyetler tarafından tekke ve zaviyeler kurulmuştur. Bu tekke ve zaviyeler kimi zaman Seyyid Harun (Seydi Şehri) veya Hacı Bektaş (Suluca) Karahüyük gibi eski Hristiyan kurumları yakınında veya üzerinde, kimi zamanda Hacı Sultan (Beyce Sultan) veya Yatağan Baba (Yatağan) gibi Bizans Selçuklu sınırlarında kurularak dinsel inanç kırsal yerleşmeler niteliğinde Anadolu yerleşim sürecine aktarılmıştır (Hasluck, 1919: 565-575).

Anadolu'da Bizans-Selçuklu egemenliği kapsamında sınırlar

Selçuklular İran ve Orta Asya Türk-İslam geleneğine uygun olarak Hristiyan ülkelere komşu yöreleri Uc eyaletleri olarak isimlendirmiş ve her bir Uc eyaleti oldukça geniş yetkilerle donatılmış bir Türkmen ailesinin kontrolüne vererek yönetmiştir. Buna göre; Anadolu'nun batısında Bizans Devleti ile sınır oluşturan bölgelerde Uc eyaletleri kurulmuştur. Ayrıca dış tehditlere açık sahil bölgelerinde askeri karakollar işlevindeki yerleşmeler veya kalelerden oluşan Uc eyaletleri ve göçebe Türkmen grupların iskân edildiği Kuzey ve Güney Uc eyaletleri ile Akdeniz ve Karadeniz kıyılarında sahil bölgeleri Uc eyaletleri kurulmuştur (Uzunçarşılı, 1988: 139).

II. Kılıç Arslan (1156-1192) XII. yüzyılın son yarısından itibaren, Anadolu'da çeşitli sahalarda egemenlik kurmuş olan Türk beyliklerini ve göçebe Türkmen aşiretlerini Türkiye Selçukluları Devleti'nin kontrolüne alarak Anadolu'da Türk siyasi birliğini kurmuştu (Uzunçarşılı, 1948: 288-303).

Bu dönemde Anadolu'da Türk siyasal birliğinin kurulmasıyla Türkiye Selçukluları Devleti'nin toprakların sınırları aşağıdaki şekline ulaşmıştır;

Türkiye Selçukluları Devleti'nin Anadolu'da İzlediği Yerleşim Politikası

- Anadolu'nun batısında Uc olarak isimlendirilen Makri/Fethiye Körfezi ve Dalaman Çayı-Tunguzlu-Honaz-Karahisar-ı Sâhib-Kütahya-Ankara-Kastamonu-Sinop hattı,
- Güneyde Ermeni Krallığı sınırlarına dek uzanan Antalya-Alâiyye-Silifke hattı sahil bölgeleri,
- Kuzeyde Amasya-Niksar-Tokat boyunca uzanan Yeşilirmak ve Kelkit vadileri ile Trabzon Rum İmparatorluğu sınırlarına dek uzanan Sinop-Ordu-Giresun hattı sahil bölgeleri ve Karadeniz'in kuzey sahilindeki Kıpçak sahrası,
- Doğuda Elbistan-Malatya-Erzincan-Erzen-i Rûm hattından Çoruh Vadisi'ne kadar uzanan bölge (Hüseyinof, 1981: 732-733; Kaymaz, 1964: 126).

Türkiye Selçukluları Devleti 1243 (640) Köseadağ Savaşı'ndan sonra belirginleşen Moğol egemenliği döneminde Moğol baskılarına ve iç mücadelelere maruz kalmıştır. Bu dönemde ayrıca Ermenilerin bazı sınır ihlali ve Türkmen ayaklanmaları da meydana gelmiştir. Ermeniler bu dönemde Türkiye'nin geçirdiği siyasi buhrandan faydalanarak, önce 1246 (643)'da Türkiye Selçukluları Devleti tarafından fethedilen Prakana Kalesi'ni (günümüzde Uzuncaburç) 1248 (645)'de işgal ettiler. Ardından kale Behisni Emîri Altun-Buğa'nın Selçuklulara katılıp II. İzzeddîn Keykâvus'u (1246-1260) matbu tanıması ile Selçuklulara iade edildi. Fakat burası daha sonra Eyyûbîlerin eline geçmiştir. Daha sonra Moğollar burayı ele geçirerek Ermenilere teslim etmiştir. Behisni halkı Ermeni idaresinde kalmak istemediği ve ayaklandığı için bir Müslüman vali tayin edilmiştir. Behisni'de Ermeni hâkimiyetine 1268 (666)'de Memlük Hükümdarı el-Melikü'z-Zâhir Rüküddîn Baybars el-Bundukdârî (1260-1277) tarafından son verilmiştir. Bununla beraber Moğol egemenliği döneminde Bizanslılar ve Ermeniler de çöküntü içinde olduğu için Türkiye topraklarına karşı ciddi bir saldırı içine girememişlerdir. Moğollar da çeşitli baskı ve zulümlere rağmen Türkiye Selçukluları Devleti'nin sınırlarına ve devletin birliğine saygı göstermişlerdir. Böylece Türkiye Selçukluları siyasi sınırlarını korumaya devam etmiştir. Fakat Moğol istilasının Anadolu'ya akın halinde yığıldığı Türkmenler Türkiye Selçukluları Devleti'nin sınırlarında yeni beylikler kurdukları için Rum ve Ermeniler aleyhinde sınırlar sürekli değişiyordu. Bununla beraber göçebe Türkmenler sık sık Türkiye Selçukluları Devleti sınırları içinde akın ve yağma hareketlerinde bulunuyorlardı. Buna rağmen ne Türk akınları ne de Ermeni ve Moğollar Türkiye Selçukluları Devleti sınırlarında önemli değişikliklere sebep olmamıştır. Bu durumu Osman Turan'ın *Selçuklular Zamanında Türkiye* adlı kitabında Baybars Mansûrî'ye atfen XIII. yüzyılda Türkiye Selçukluları Devleti için belirlediği sınırlardan anlayabiliriz. Buna göre; Osman

Turan, Türkiye Selçukluları Devleti'nin sınırlarını; Ahlat ve havalisi: Ahlat, Van, Vastan, Erciş ve diğer beldeler. Erzurum ve havalisi (Saltuk ili): Erzurum, İspir, Bayburt ve Koçmaz. Burası Darü'l-Celâl adını taşıyan müstahkem bir şehir ve kale olup sınırları Gürcistan'a kadar uzanmaktadır. Erzincan ve bölgesi: Erzincan, Akşehir, Dercan, Kemah ve Köğonya (Şebinkarahisar) ve mülhakatı. Diyârbekir ve beldeleri: Diyârbekir, Harput, Malatya, Sumeysât, Mınşar. Sivas ve Dânişmend beldeleri: Sivas (Darû'l-'alâ adını alır) şehirleri, Niksar, Amasya, Tokat, Komanat, Kangrı (Çankırı), Engûriye (Ankara), Samsun, Sinop Kastamoniyeye, Turhal ve sahile bitişik olan Borlu (Bolu?) şehir ve kaleleri. Kayseri ve beldeleri: Kayseri, Niğde, Arakliye (Ereğli) ve Ermenek beldeleri. Konya ve tâbileri: Konya, Tunguzlu (Denizli) ve tâbileri, Karahisar (Afyon), Demürlü (Karahisar), Aksaray, Antalya ve Alâiyye (Baybars Mansûrî, 1998: 31; Turan, 1971: 476-477) şeklinde belirlemiştir.

Türkiye Selçukluları Devleti'nde Yerleşim Süreci

Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun İran ve Ön Asya'da hükümrancılığının güçlenmesi ile birlikte Anadolu toprakları daha çok göçebe Türkmenlerin yerleştiği bir Uc bölgesi haline gelmişti. 1018 yılından itibaren çeşitli Türkmen grupları tarafından Anadolu topraklarına akınlar yapılmaya başlanmıştır. Bu yapılan akınlarla birlikte Anadolu şehirleri Türk akınlarına maruz kalmış olsa dahi, Malazgirt Savaşı yapılanaya kadar Yabgulu Türkmenlerinden başka Türk topluluklarının yerleşik olarak Anadolu'da kalmadıkları bilinmektedir. Malazgirt Savaşı'na kadar geçen süreçte Türkmenler, Orta Anadolu şehirlerini fethetmelerine karşın Anadolu'ya yerleşmek maksadı gütmediklerinden İran'a geri dönmüşlerdir.

Sultan Alp Arslan devrinde Anadolu'nun doğusunda yer alan Azerbaycan, Erzen, Kars, gibi kentlerin sınır boyları Türkmenlerin gelişlerine sahne olmuştur. Bu sınır boylarındaki yoğunluk Malazgirt Savaşı sonrasında Anadolu'ya Türkmen kitlesinin yoğun bir şekilde gelmesiyle sonuçlanmıştır. 1071 yılındaki Malazgirt Savaşı'yla Anadolu toprakları Alp Arslan tarafından Türkmenlere yurt olarak verilmiş ve Türk yerleşimine açılmıştır. Türkmen Boyları bu toprakları fethederek Doğu ve Orta Anadolu'daki bu Uc topraklarını esas Türk yerleşim merkezi haline getirmişlerdir. Türkler, kuzey doğu yönünden Anadolu'ya girdikten sonra yoğunlukla Kızılırmak Havzası'na yerleştiler ve Malazgirt Savaşı'ndan sonra bu ve daha doğudaki bölgelerde on yıl içerisinde egemen hale geldiler. Bizans İmparatorluğu Süleyman Şâh'ın (1075-1086) vefatının ardından bölgedeki birtakım yerleri Türklerden geri aldı ise de bu bölgede tutunamadı ve adı geçen bölge, Anadolu'ya kalıcı Türk nüfus gücü sağlayan bir güzergâh olarak işlevini sürdürdü (Mateos, 1962: 156).

Bizans Kralı VII. Mihail Dukas (1071-1078), Orta Anadolu bölgesindeki yoğun Türk yerleşimine karşı tedbir olması için bu bölgedeki Hristiyan Rumları Balkanlara nakletmişti. Mihail Dukas'ın bu politikası, Anadolu'ya Türklerin yerleşmesine daha çok imkân sağlamış oldu. Türkmenlerin Anadolu'ya yerleşmesi sonucunda Bizans'ın Anadolu'daki gücü iyice zayıfladı ve Bizans'a bağlı yerel güçler de Türkler gibi oluşumlara yöneldiler (Mihail, 1944: 160-173). Yine bu birbirinden farklı etnik kökenin yer aldığı siyasi oluşum içerisinde Türkler, Ermeniler ve Pontus bölgesinden⁹ (Acun, 1999: 19; Asan, 2000: 8) gibi yerel güçlere üstünlük sağladılar ve buralara yerleştiler. Bu durumun neticesi olarak ele geçirilen yerlerde Türk nüfusu artmaya başladı. Türklerin ele geçirdiği bölgeler ki yerel halk da Bizans'ın elinde bulunan topraklara göç etmeye başladı (Attaleiates, 2008: 214). Tüm bu hareketlilik neticesinde Türkler Birinci Haçlı Seferi (1096-1099) başlamadan hemen önce Erdek ve Manyas yörelerine kadar uzanmış bulunuyordu. Ancak Birinci Haçlı Seferi'nde Türklerin uğradığı ağır yenilgi Batı Anadolu'da henüz başlamış olan Türk yerleşimini kalıcı hale gelmeden sonlandırmıştır. Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos (1081-1118), Türklerin Birinci Haçlı Seferi yenilgisini fırsat bilerek 1098 (491)'de Anadolu üzerine sefere çıkmış, bu sefer sırasında Philomelion/Akşehir'e kadar ilerleyerek buraların Hristiyan halkını Bizans'ın elinde bulunan batı topraklarına göç ettirmiştir. Böylece Batı Anadolu'da üstünlük Türklere geçmeden son bulmuştur. Birinci Haçlı Seferi ile başlayan Batı Anadolu ve Marmara kıyılarındaki Türk geri çekilmesi, Batı Anadolu'nun kıyı kesimlerinin Bizans Devleti'nin yeniden eline geçmesine ve Türklerin Anadolu'nun iç bölgelerine yerleşmek zorunda kalmasına neden olmuştur. Birinci Haçlı Seferi Türkleri sadece Anadolu'nun kıyı kesimlerinden değil Kilikya Bölgesinden de çıkarmıştır. Kilikya Bölgesinden çekilen Türklerin yerine Ermeniler yerleşmiştir (Komnena, 1996: 207-209).

Türklerin Birinci Haçlı Seferi ile sekteye uğrayan Anadolu'ya yerleşme sürecinde I. Kılıç Arslan'ın 1107 (500) yılındaki Habur yenilgisi önemli milat olmuştur. Kılıç Arslan'ın ölümüyle, Güneydoğu Anadolu'da ve Kuzey Suriye'de Haçlılara karşı yürütülecek mücadelede bütün Müslümanları bir bayrak altında toplayabilecek güç yitirilmiş oldu. Aynı zamanda Anadolu'da Türkiye Selçuklularının siyasî gücü ve birliği zayıfladı. Şahin Şâh'ın Anadolu'ya dönüp Selçuklu tahtına çıkışına kadar (1110) süren saltanat boşluğu, yüksek otoriteden yoksun kalmış olan ülkeyi bu dönemde zor durumda bıraktı. Bu durumdan Dânişmendliler, Anadolu'da

⁹ Pontus eski çağlarda Karadeniz'e verilen adlardan birisidir. Bu ad bir iç deniz olan Karadeniz'in güneydoğu sahillerini tanımlamakta kullanılmıştır. Bu bölge bugün Türkiye'nin Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yer alan Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon, Rize ve Artvin illerini kapsayan kesimine denk gelmektedir. Pontus'un eski tarihten itibaren kapsadığı alan ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Strabon, 2000: 13 vd..

siyasî güçlerini arttırmak ve topraklarını genişletmek bakımından faydalandılar. Bizans İmparatoru Aleksios ise Ege bölgesine doğru yayılmaya başlamış bulunan Türkleri Batı-Anadolu'dan tekrar geriye itmek ve bu bölgedeki bazı kaleleri yeniden ele geçirmek fırsatını yakaladı. Bununla beraber Orta-Anadolu'da kökleşmiş Türk gücünü kırıp Güneydoğu bölgesine ulaşmayı başaramadı. Fakat bu durum, Antakya Prinkepsi Tankred'e ve Keysun Hâkimi Kog Vasil'e Türklere karşı daha serbestçe hareket etmek ve kudretlerini arttırmak imkânını sağladı. Böylece Batı'da Bizans İmparatorluğu, Anadolu'nun kuzeyinde Dânişmendliler Beyliği Selçuklulara yalnızca İç Anadolu Bölgesine yerleşme imkânı vermekteydi (Demirkent, 1996: 63-64).

Aleksios Komnenos tarafından 1116 (509) yılında gerçekleştirilen başarısız Eskişehir Seferi neticesinde Türk yerleşmesi Eskişehir yönünde genişlemiştir. Bu seferden sonra Aleksios Komnenos emir vererek Eskişehir civarında yer alan sınır kasabalarındaki yerleşik Rumları daha batıda yer alan Bizans şehirlerine naklettirdi. Böylece daha önce Afyon yörelerinde var olan Türk yerleşimine Eskişehir-Afyon hattının doğu kesiminde kalan kentler ve köyler de açılmış oldu.

1157 (551) yılında Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun yıkılması ile Anadolu'ya doğudan batıya doğru süregelen Türkmen göçünde bir artış meydana gelmiştir. 1173 (568) yılında ise Serahs-Merv yöresinin Harezmsâhların (1077/469) egemenliğine girmesi buradaki Oğuz Türklerinin Anadolu'ya gelmesine sebep oldu. Anadolu'ya giren Oğuz Türkleri Sivas/Uzunyayla ve buranın daha güneyine yerleşerek yaşamlarını sürdürdüler. 1173 yılından sonra Türkmen nüfusunun yoğunluk kazanmaya başladığı yerler arasında Sivas/Uzunyayla ile Maraş ve Halep bölgeleri yer almaktadır.

Türkiye Selçukluları Devletinin 1243 yılındaki Köseadağ yenilgisinden sonra Anadolu yönünde başlayan Moğol istilası Türkistan ve İran'da bulunan kalabalık Türkmen gruplarının Anadolu'ya göç etmelerine sebep olmuştur. XIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türkiye Selçukluları Devleti'nin Moğol-İlhanlı tabiiyeti altına girmesi üzerine Hülâgu (1256-1265)'nin emriyle Moğol kumandanları 1261 (569) yılından itibaren Türkmenler üzerindeki baskılarını arttırmış ve çeşitli bahanelerle Orta Anadolu'da iskân eden Türkmen kitlelerinin pek çoğunu katletmişlerdi. Bu kıyımdan kurtulmak isteyen büyük Türkmen kitlelerinin binlerce hanelik kısmı Memlük Sultanı Baybars'a sığınmış, bir kısmı da Batı Anadolu yönünde ilerleyerek Uc kesimlere yerleşmişlerdi. Bu göç hareketine kentli Türkmenler de dâhil olmuş ve Selçuklu Türklerinin Batı Anadolu'daki nüfus yoğunluğu artmaya başlamıştır (Sümer, 1972: 159).

XIII. yüzyılda Moğol istilasının doğurduğu ortamda meydana gelen ikinci büyük göç dalgası neticesinde Anadolu'ya gelen Türkmen nüfusu Türkiye Selçukluları Devleti tarafından Eskişehir civarı ve onun batısında kalan yörelere aktarıldı. Bu bölgeye aktarılan Türk unsurları Türkiye Selçukluları Devleti'nin iskâna açamadığı İç Batı Anadolu sınırından daha batıya doğru yer alan, Batı Anadolu ve Marmara Bölgelerini XIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türk iskânına açtılar. Bu yörelere göç eden Türkler arasında, yalnızca Moğol istilasından Anadolu'ya kaçan Türkmenler olmayıp Türkiye Selçuklularına isyan eden Babaîler ve çeşitli nedenlerle Orta Anadolu'da yerleşik bulunan Türk halkı da yer almakta idi (Ocak, 2013: 78).

Türklerin 1018 yılından itibaren Anadolu'ya düzenledikleri keşif seferleri ve akabinde Malazgirt Savaşı'nın kazanılması ile kitleler halinde Anadolu'ya gelişleri sırasında Bizans ile yaşanan mücadeleler, Anadolu şehirlerinin kısmen harap olmasına, kale hisarlarının yıkılmasına ve dolayısıyla buraların savunmasız hale gelmesine sebep olmuştur. Bu durum korumasız hale gelen Anadolu kentlerinin Türklerin eline geçmesinde kolaylık sağlamıştır. Anadolu kentleri 1080 tarihinden itibaren Türklerin denetimine geçmeye başladı ve şehirlerin ele geçirilmesiyle Türk nüfusu kent surlarının dışında, surların yanında yerleşmeye ve şehirlerin kontrolünü ele almaya başladılar. Türkler yerleştikleri şehirleri kendi toplumsal şehir yapılarına uygun şekilde Bizans surları dışında geliştirerek sur dışında kurdukları bir ulu cami çevresinde yeni bir Türk kent yerleşimi oluşturup bu bölgede yerleşik kent yaşamına geçerek yeni bir kentli Türk cemiyet yapısı oluşturmuşlardır (Baykara, 1990: 123).

Türkiye Selçukluları Devleti'nin Yerleşim Sistemi

VI. yüzyıldan başlayarak Anadolu'nun sınırları Sasani-Bizans mücadeleleri ve akabinde Müslüman Arap saldırıları nedeniyle sürekli olarak değişmiş ve bu dönemde yönetim şekli, kent ve kırsal yapıda önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Takip eden yüzyıllarda meydana gelen iç karışıklıklar neticesinde yerli Rum Ortodoks halk daha çok çatışmalardan uzak kıyı bölgelerine çekilirken Orta Anadolu tenhalaşmış Güneydoğuda ise Ermeni nüfusun bir kısmı ve Süryaniler Müslüman Arap hâkimiyetine girmiştir. Bu dönemde Doğu Anadolu'nun iç ve kuzey kısımları, korunmuş ve önemli ölçüde Ermeni nüfusun barınak yeri olmuştur. Ancak XI. yüzyılın başlarında Bizans, Ermenileri boş kalan Orta Anadolu bölgelerine sürmüştür. Bu durum Ermenilerin hem siyasi bakımdan hem de dini bakımdan Bizans'tan soğumalarına zemin hazırlamış, Türklerle ittifak yapmalarını kolaylaştırmıştır. XI. yüzyıl başlarına gelindiğinde Anadolu tenhalaşmış, güçlü asker ve aristokratlar zamanla bu bölgelerdeki toprakların mülkiyetini ellerine geçirmişlerdir.

Anadolu’da mezhep ve dini ayrılıklar, yönetimdeki aksaklıklar gibi iç faktörler, savaş ve istilalar gibi dış faktörler nedeniyle Anadolu, kırsal nüfusunu kaybetmiş, kalanlar da ya daha batı ve kıyı bölgelerine veya Doğu Anadolu gibi dağlık bölgelerde yoğunlaşmıştır. Zaman zaman baş gösteren kıtlık, kuraklık ve salgınlar sebebiyle de Anadolu’da nüfus kaybı hızlanmıştır. Kalan nüfus da Ankara, Sivas, Erzurum, Erzincan, Konya, Kayseri, Tokat, Amasya, Eskişehir, Malatya, Maraş, Trabzon, Şebinkarahisar, Niğde, Divriği, Kars gibi surlarla çevrili askeri garnizon niteliğindeki kentler ve bunların civarındaki kasaba ve köylerde varlığını sürdürebilmiştir. Bizans yöneticileri Anadolu’da nüfusu artırmak için değişik yüzyıllarda Slav, Kuman, Peçenek ve Uzlardan bir kısmını Anadolu’ya yerleştirmiştir. Ancak bunların yerleştirildiği bölgeler genellikle Anadolu’nun batı kesimleri olmuştur (Ostrogorsky, 1981: 329-347, 409, 414, 423).

Anadolu’nun azalmakta olan nüfusu, Türk fetih hareketini oldukça kolaylaştırmıştır. Fetih süreci ilerledikçe mevcut nüfus batıya çekilerek Doğu ve Orta Anadolu’da daha da azalmıştır. Takip eden süreçte Türkler Anadolu’ya pek çok akınlar düzenleyerek yağma ve fetih hareketlerinde bulunmuşlardır. Bu fetih ve yağma hareketlerinden rahatsız olan Bizans İmparatorluğu karşı harekâta geçmiş, İmparator Romanos Diogenes’le Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan, Malazgirt’te karşı karşıya gelmiştir. Yapılan savaş neticesinde Bizans yenilmiş ve Anadolu’ya Türklerin yerleşme süreci başlamıştır.

Malazgirt Savaşı zaten bitme noktasına gelmiş olan Bizans mukavemetini kırmış ve Anadolu’nun kale ve kentleri teker teker Türklerin kontrolüne geçmeye başlamıştır. Başlarında beyleri ile birlikte Anadolu’ya gelen çok sayıda Türkmen grubu ilk olarak Bizans kale kentlerini hedef almışlardır. Kırsal alanlar ise daha çok hayvancılıkla uğraşan konar-göçer Türkmen gruplarının diyarı haline dönüşmüştür.

Türkler Anadolu’ya yaptıkları ilk akınlardan sonra XI. yüzyıla kadar burada yeni kentler kurmak yerine daha çok var olan kentlere veya bu kentlerin çevresine yerleşmişlerdir. Temelde hayvancılık ve el sanatları ekonomisine dayanan göçebe Türkler ananevi yaşam şekillerine uyan ve mevsimlik yerleşme biçimine dayanan yaylak-kışlak şeklinde Anadolu’nun Uc bölgelerine yerleşmeyi tercih etmişlerdir. Arap coğrafyacısı İbn Saîd; Antalya-Fethiye arasındaki Cibâlu’t Türkmân (Türkmen Dağları) adı verilen dağlık bölgede 200.000 (iki yüz bin) çadırlık Türkmen kitlesinin varlığından bahsetmiştir (İbn Saîd, Tarihsiz: 45). Bunun dışında Kastamonu yöresinde 100.000 (yüz bin), Sultan Önü-Kütahya-Emirdağ-Karahisar-ı Sâhib-Sivrihisar yörelerinde 200.000 (iki yüz bin) ve Ankara’nın kuzeyindeki Karabuli denilen dağlık bölgede 30.000 (otuz bin) çadırlık Türkmen kitlesinin varlığı bilinmektedir (Cahen,

1968: 42-45-48; Sümer, 1972: 218). Türkmenler fetihçi karakterine dayalı olarak Selçuklular tarafından Anadolu'da fetih, güvenlik veya savunma amacıyla Uc bölgeleri olarak adlandırılan Hristiyan devletlere komşu bölgelere yerleştirilmiştir.

Selçuklular Büyük Selçuklu toprak sisteminden gelen Türkmenleri Uc bölgelerde iskân etme geleneği çerçevesinde yerleşime tâbi tutmuşlardır. Türkmenleri aşiret ve boylar halinde fethedilen topraklardaki mevcut kent ve köylerde yeni mahalleler kurmak veya eski kent ve köylerin yakınında Eskişehir, Akşehir, Sivrihisar ve Aksaray veya karahisarlar gibi yeni yerleşmeler kurmak yoluyla iskân ettirmişlerdir (Sümer, 1988: 460-461; Tekindağ, 1964: 81).

Anadolu'da Bozok, Üçok, Bayındır, Peçenek, Çavundur, Avşar, Kayı, Kınık, Alayund, Bayat gibi köy adlarının varlığından, Arap dönemi ve Türk fetih sürecinde terk edilen Bizans kırsal yerleşmelerinin Oğuz boylarınca yeniden iskân edildiği veya yeni köyler kurulduğu anlaşılmaktadır. (Caferoğlu, 1972: 6-7; Candar, 1934: 52-57; Ruben, 1947: 368-391). Amasya yakınlarında Simre ve Konya yakınlarında Aksaray kentleri vakıf kurumu yoluyla yeniden kurulmuş ve askeri üs işlevinde kullanılmıştır.

Anadolu'nun Türkleşmesi sürecinde Selçuklular, Türkmenleri Anadolu'da çeşitli kentlere de yerleştirmişlerdi. Buna göre; 1146 (540) yılında Bizans İmparatoru I. Manuel Komnenos (1143-1180) Selçuklu tehdidi karşısında Philomelium kenti Hristiyan halkını Nicomedia/İzmit sahillerine nakletmiştir. Ermenilerden boşaldığında harap ve ıssız halde bulunan kent Selçuklular tarafından yeniden iskân edilerek Akşehir olarak adlandırılmıştır Sultan II. Kılıç Arslan 1185 (580) yılında fethettiği Malatya'ya Türk zanaatkâr ve tüccarları yerleştirmiştir, Ankara Meliki Muhyiddîn Mesûd da Kastamonu yöresinde fethettiği Dadybra/Zalîfra/Safranbolu kentinden Hristiyan halkı sürgün ederek Türkmen boy ve oymaklarını oraya yerleştirmişti. (Kesik, 2003: 134-137; Konyalı, 1974: 280-284, 312; Müneccimbaşı, 1935: 14; Oral, 1962: 223-240).

XII. yüzyılda İç Anadolu Bölgesi ve civarındaki kentler 1176 (571)'ya kadar aralıklarla da olsa Türkler tarafından elde tutulmuştur. Doğu Anadolu'nun güneyi ve İç Anadolu'nun güneydoğusunda (Maraş, Elbistan, Sis, Kozan, Adıyaman, Arapgir, Malatya, Çemişkezek) Ermeni nüfus varlığını sürdürmekte, zaman zaman Selçuklu ve diğer beyliklerle mücadeleler sonucu kentler el değiştirmektedir. Bu dönemde daha çok kuzey ve güney istikametinde genişlemeye devam eden Selçuklular, Orta Anadolu'dan başka, Adana bölgesi ile Kastamonu, Sinop havalisini de kontrol altında tutmaktaydılar.

Kırsal alanda ise doğudan devam eden göçler sayesinde kendi boy liderleri idaresindeki

Türkmen kitleleri ovaları, yaylaları, ele geçirmekte idiler. Konar-göçer Türkmenler bazen yerel beylerin idaresinde, çoğu zaman da kendi başlarına uygun buldukları bölgeleri yurt tutuyorlardı. Aralarından çıkan savaşçılar sayesinde, beylerin idaresinde fetih ve yağma hareketleri yaparak Anadolu'da tutunmaya çalışıyorlardı.

Anadolu XII. yüzyılda haçlıların istilasına uğramaya başlayınca Bizanslılar ve haçlılar İznik'i aldıktan sonra sahil kentlerini de kurtarmaya çalıştılar. Bu süreçte Alaşehir, Denizli, Honaz, Bolvadin Bizanslılara geçti. 1098 (491)'de Türkler Anadolu'nun batı, güney ve kuzey sahillerini terk ederek İç Anadolu'ya çekilmek zorunda kaldılar. İlk haçlı seferinden sonra ortaya çıkan bu durum, Türklerin Anadolu'da hızlı yerleşme sürecini zayıflatmıştı. Selçuklu sultanları bir taraftan iç mücadelelerle uğraşırken, diğer taraftan da haçlıların kurduğu kontluk ve Ermeni prensliklerin işgal ettikleri bölgeleri kurtarmaya çalışıyordu, buna bir de Gürcü tehlikesi eklenmişti. Bizans ise daha ileri giderek haçlıların yıpratmış Anadolu'daki Türk varlığını hiç olmazsa kıyı bölgelerinden temizlemek istiyordu. Bizans'ın eline geçen Denizli, Alaşehir ve Uluborlu gibi şehirlerle yetinmeyip ayrıca Konya üzerine de sefer düzenleyen I. Manuel Komnenos, I. Mesûd (1116-1156)'la anlaşmasına rağmen göçebe Türkmenlerin taarruzlarına mani olunamadığı için Selçuklulara savaş açmıştı. Bu bağlamda 1146'da Konya Bizans tarafından kuşatılmış, Bizans başarılı olamayıp büyük kayıplar vermişti.

Birinci Haçlı Seferi neticesinde Kudüs haçlılar tarafından ele geçirilince yeni haçlı birlikleri yola çıkmış, 1101 (494)'de 100.000 (yüz bin) kişilik bir ordu boğazı geçmişti. Haçlılar Kudüs'ü ele geçirmekten başka Anadolu'dan Müslüman Türkleri temizlemek gayesi ile de hareket etmekteydi. İkinci Haçlı Seferi'nin amaçlarından biri de ilk seferde tutsak edilen kontları kurtarmaktı. Haçlıların bir kısmı Niksar'daki tutsak Bohemund ve Richard gibi kontları kurtarmak üzere Ankara'yı istila edip, Çankırı'yı kuşattılar. Çankırı şehri müstahkem olduğu için direndi. Kastamonu ve Amasya'ya doğru ilerleyen haçlı ordusu yolda karşı saldırılarla yıpratıldılar. Aynı yıl Suriye'deki Haçlıların sıkışması ve talep üzerine yeni bir haçlı ordusu harekete geçti. Böylece 1147 (541) yeni bir haçlı dalgası Anadolu hudutlarına dayandı.

Anadolu'nun bu çalkantılı siyasi yapısı 1176 yılına kadar devam edecektir. II. Kılıç Arslan (1155-1192) döneminde yine bir Bizans saldırısı Miryokefalon'da 1176 yılında durduruldu ve bu savaştan sonra Bizans'ın Selçukluları Anadolu'dan atma umutları tamamen yok oldu.

XII. yüzyılın sonları ile XIII. yüzyılın başlarına tekabül eden zaman diliminde Türklerin Anadolu'daki mevcudiyetlerini sağlamlaştırdığı, Anadolu'ya geni gelen Türkmenlerle beraber

nüfus sayısının Türklerin lehine değişiklik göstermeye devam ettiği gözlemlenmektedir.

Osmanlı dönemi vakayinamelerinde Sultan I. Alâeddîn Keykubâd (1220-1237)'in medrese, kervansaray, cami ve hanlarla teçhiz edilmiş on dokuz kent kurduğu veya imar ettiği kaydı, Selçukluların Anadolu'da geniş bir yerleşme siyaseti güttüğünü göstermektedir. Bu kentler; Ereğli, Niğde, Konya, Kayseri, Aksaray, Erzincan, Malatya, Elbistan, Niksar, Tokat, Amasya, Sivas, Ankara, Kırşehir, Sinop, Akşehir, Kastamonu, Alâiyye ve Antalya'dır (Kesik, 2000: 253; Mehmed Neşri, 1949: 37).

Türkler Anadolu'ya yerleşirken siyasal parçalanma ve organize bir devlet karakterinde olmayışına bağlı olarak, sistemli bir yerleşme süreci gerçekleştirememişlerdir. Anadolu'da Selçuklu siyasi birliği ancak XII. yüzyılda II. Kılıç Arslan tarafından kurulabilmiştir (Pitcher, 2001: 50-53; Uzunçarşılı, 1948: 288-303). Türkler Anadolu'daki bu fetih sürecinde viran olan kentsel ve kırsal bölgeleri yerleşmeye açmak için zorunlu iskân, vergi muafiyeti gibi teşvikler vererek göçebe Türkleri veya çiftçi Hristiyan nüfusun iskân edilmesi politikasını izlemiştir. Türkler Anadolu'da ilk fethedilmeye başladığı esnadan yurt edinilene kadar geçen dönemde durma noktasına gelen uluslararası ticaret yolları üzerinde kervansaraylar inşa etmek gibi iktisadi temele dayanan yerleşme politikaları da izlemişlerdir. Ayrıca ticaret alanları, ticari/askeri liman kentleri, panayır/pazar kentleri ile karahisar veya menzil yerleşim birimlerinden meydana gelen kentsel bir organizasyon kurmuşlardır (Özergin, 1965: 141-170; Turan, 1946: 471-496).

Türkler XIII. yüzyılın ilk çeyreğinde Sinop'tan Antalya ve Alanya'ya kadar kuzey güney hattını Kastamonu, Karabük, Eskişehir, Kütahya, Denizli, Antalya hattının batısında kalan yerler ve Trabzon hariç tüm kıyı ve iç kesimleri ele geçirmişlerdi. Bu hattın doğusundaki yerleşim, 1050 (441)'lerden 1225 (621)'li yıllara kadar geçen süre zarfında oluşturulmuş arada İznik, İzmir gibi bölgelerin kontrolü belirli aralıklara sağlanmış olmasına rağmen, Türkler buralarda tutunamamıştı. XIII. yüzyılın ilk çeyreğinde doğudaki sınır ise biraz daha karışıktır. Haçlı ve Ermeni prenslikleri, yerel Türkmen beylerinin hükümet alanları, Eyyübî ve Memlük akınları doğu sınırının daha savunmasız olmasına neden olmuş ve kentler sıkça el değiştirmiştir.

XIII. yüzyılın başlarından itibaren Moğol istilasının Orta Asya'da meydana getirdiği ikinci ve daha önemli bir hareketlik sonucu yeni bir Türkmen dalgası Anadolu'ya akın etmeye başlamıştı. I. Gıyâseddîn Keyhüsrev (1192-1196, 1205-1211), I. İzzeddîn Keykâvus (1211-1220) ve I. Alâeddîn Keykubâd dönemlerinde gerçekleştirilen fetihlerle Akdeniz'de sağlam limanların elde edilmesi, Anadolu'da sağlanan huzur, refah ve ticari canlılık, fetih ve yurt

arayışı gibi unsurlar, Moğol zulmünden kaçan Türkmenlerin Anadolu'ya sığınmalarının en önemli sebepleri arasında yer almaktadır. II. Gıyâseddîn Keyhüsrev (1237-1246) zamanında Köseadağ Savaşı yenilgisi ile Anadolu'da yeni bir dönem başlamıştır.

Sonuç

Türkler ana yurtlarından göç etmeden önce Orta Asya bozkırlarında yaşamakta ve çoğunlukla göçebe yaşam tarzı sürmekte idiler. Orta Asya bozkırlarında varlıklarını sürdüren Türkler çeşitli sebeplerle yurtlarından çıkarak ilk olarak Selçuklu hanedanı önderliğinde İran'da bir devlet kurmuştur. Selçuklular henüz devlet olmadan önce Selçuk Bey'in torunlarından Çağrı Bey önderliğinde Anadolu üzerine seferler düzenlemişlerdir. Çağrı Bey öncülüğünde Anadolu'ya gerçekleştirilen bu ilk seferler yerleşme amacı gütmekle birlikte 1071 yılında Alp Arslan zamanında gerçekleştirilen Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu Türkler için yurt olarak seçilmişti. Alp Arslan beraberindeki emir ve komutanlara Anadolu'da fethettikleri yerde kendine bağlı oluşumlar kurma yetkisini verirken, Anadolu'nun bu kadar hızlı şekilde Türkleşeceğini tahmin etmemiş olmalıdır. Zira henüz 1085 yılında Avrupa'da Anadolu için Türkiye tabiri kullanılmaya başlamıştı. Ancak Anadolu'nun Türkleşmesi adının değişmesi kadar hızlı olmamış Anadolu'ya giren Türklerin akın ve yerleşme süreci yaklaşık iki yüz yılı kapsayan bir zaman sürecine yayılmıştı.

Türkler Anadolu'ya gelmeden önce göçebe olmalarına rağmen civar memleket halkı ile yaptıkları ticaret vasıtası ile kent yaşamından haberdar ve bu yaşamın olanaklarından faydalanmakta idiler. Bu nedenle Türklerin Anadolu'ya göç ettikten sonra kent yaşamı ile karşılaştıklarını söylemek doğru değildir. Yani Türkler Anadolu'ya gelmeden önce kent yaşamından haberdar idiler ancak ya ekonomik nedenlerden veya bilmediğimiz başka nedenlerden ötürü göçebe yaşamı tercih etmekte idiler.

Türkler Anadolu'ya geldikten sonra çoğunlukla yeni kentler kurmamış mevcut kentlerin üzerine veya onların yakınlıklarına yerleşmeyi tercih etmişlerdir. Anadolu'ya gelen Türkler rastgele yerleşmemiş Selçuklu idarecileri tarafından geçim kaynaklarına göre ya kentlere ya da uçlara yerleştirilmişlerdi. Bunun yanında kırsal alanda doğudan devam eden göçler sayesinde kendi boy liderleri idaresindeki Türkmen kitleleri ovaları, yaylaları, ele geçirmişlerdi. Göçebe Türkmenler bazen yerel beylerin idaresinde, çoğu zaman da kendi başlarına uygun buldukları bölgeleri yurt tutmuşlardı. Aralarından çıkan savaşçılar sayesinde, beylerin idaresinde fetih ve yağma hareketleri yaparak Anadolu'da tutunmaya çalışıyorlardı. Türklerin Anadolu'ya göç ederken Orta Asya'daki göçebe, yarı göçebe gibi yerleşim özelliklerini de beraberlerinde

getirdiklerini söylemek yanlış olmayacaktır. Bunun yanında Türkler Anadolu'ya geldikten sonra bu yerleşim özellikleri kentli ve köylü bir topluma doğru değişim göstermiştir. Ayrıca Anadolu'da kentli Türkler ve Uc Türkleri olarak iki farklı oluşumdan söz edilmektedir. Bu iki farklı grubun oluşmasındaki ana etmen öngörülemezken Uc bölgelerine yerleştirilen Türklerin sınır bölgelerini korumak ve Bizans üzerine gaza seferleri düzenlemekle görevli olduklarını bilmekteyiz. Ayrıca yerleşim avantajlarının ticaret merkezlerine yakınlığından dolayı kentlere yerleşen Türklerin Uc'takilere göre daha çabuk geliştiğini söylemek mümkündür.

Türklerin daha Süleyman Şâh zamanında Bizans aleyhinde olmak üzere İstanbul önlerine kadar gelen hızlı ilerlemelerine sekte vuran olay haçlı seferleri olmuştur. Bu sefer neticesinde Türkiye Selçukluları başkentleri İznik'i kaybetmiş ve çok hızlı şekilde idari teşkilatlanma sağlayan bu güçlü Türk devleti kendini Anadolu içlerinde Konya ve çevresinde bulmuştur. Haçlılar Anadolu'ya girmese idi muhtemelen İstanbul'u bile ele geçirmiş olabilecek bu Türk teşkilatı 1176 yılına kadar Anadolu'da kesin bir hâkimiyet sağlayamamış arada geçen zamanın çoğunda haçlı ve Bizans birlikleri ile mücadele halinde olmuştur. En nihayetinde haçlı tehlikesinin Anadolu üzerinden uzaklaştırılması ile asıl düşmana odaklanabilen Türkiye Selçukluları Miryokefalon galibiyeti ile Türklerin Anadolu üzerindeki varlıklarını mühürlemişlerdir. Bu tarihten itibaren imar faaliyeti gibi çeşitli yönlerden Anadolu'yu geliştirmeye çalışan Türkiye Selçukluları 1243 Köseadağ mağlubiyetine kadar Anadolu'da Türk varlığını güçlendirmiş, kendi devletleri son bulsa bile Anadolu'nun Türk yurdu olarak kalmasını sağlayacak etnik, dini ve kültürel değişimi sağlamıştır. Netice olarak Orta Asya bozkırlarından gelip Anadolu'ya yerleşen Türkler, Anadolu'da kendilerinden önce hâkimiyet süren Bizans'a üstünlük sağlamış ve adı geçen coğrafyanın ebedi Türk yurdu olmasına olanak kılan sağlam temellerin atılmasına vesile olmuştur.

Yazar Katkıları: Metnin tamamı tek yazar tarafından oluşturulmuştur.

Çıkar Beyanı: Bu çalışmada çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Acun, F. (1999). *Tarih Boyunca Pontus*, Milli Mücadele'de Giresun Sempozyumu, 6-7 Mart, Giresun.
- A. Akça, F. (1945). *Küçük Denizli tarihi: Yunanlılardan Osmanlılara (1434 M.-832 H) kadar, Denizli*: Salih Kitapçıoğlu Basımevi.
- Akdağ, M. (1950). Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş ve inkişafı devrinde Türkiye'nin iktisâdî vaziyeti. *Belleten*, 13 (51), 497- 571.
- Akdağ, M. (1979). *Türkiye'nin iktisadî ve içtimâî tarihi* (1 cilt). İstanbul: Tekin Yayınevi.

- Anna Komnena. (1996). *Alexiad, Malazgirt'in sonrası* (B. Umar, çev.). İstanbul: İnkılâp Kitapevi.
- Asan, Ö. (2000). *Pontos kültürü*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Attaleiates. (2008). *Tarih* (B. Umar, çev.). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Barkan, Ö. L. (1953). Tarihi demografi araştırmaları ve Osmanlı Tarihi, *Türkiyat Mecmuası*, (10), 1-26.
- Baykara, T. (1990). *Anadolu'nun Selçuklular devrindeki sosyal ve iktisâdî tarihi üzerine araştırmalar*. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Baybars Mansûrî. (1998). *Zubdetü'l-fikre fî târîhi'l-hicre*. Beyrut: DFG
- Bayram, M. (1994). Selçuklular zamanında Anadolu'da bazı yöreler arasındaki farklı kültürel yapılarına ve siyasi boyutları, *SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (1), 79-92.
- Bayram, M. (2009). *Dânişmend Oğulları devleti'nin bilimsel ve kültürel mirası*. Ankara: Unimat Ofset.
- Bundârî. (1999). *Zübdetü'n-nusra ve Nuhbetü'l-usra, Irak ve Horasan Selçukluları tarihi* (K. Burslan, çev.). Ankara: TTK.
- Bozkuş, M. (2001). Anadolu Selçuklularında sosyal dini ve mezhebi yapı. *CÜ, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5 (2), 249-257.
- Bütüner, Z. (2014). *Alman seyyah Andreas David Mordtmann ve Tokat*, Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu, 25-26 Eylül, Tokat.
- Caffaro. (2013). *Genoa and the twelfth-century crusades* (M. Hall, J. Phillips, Trans.). England & USA: Ashgate Publishing Limited.
- Caferoğlu, A. (1972). İlk Anadolu vatan kültürü kurucuları. *Türkiyat Mecmuası*, 17, 1-12.
- Cahen, C. (1968). Ibn Sa'id Sur L'Asie Mineure Seldjuqide. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 4 (10-11), 41-50.
- Candar, A. & Avni, A. (1934). *Türklüğün kökleri ve yayılışı*. İstanbul: Necmi İstikbal Matbaası.
- Chalandon, F. (1912). *Les Comnenes* (2 Cilt). Paris: Yayınevi yok.
- Chandler T. & Fox, G. (1974). 3000 years of Urban Growth. New York-Londra: *Academic Press*.
- Demirkent, I. (1996). *Türkiye Selçuklu hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*. Ankara: TTK.
- Demirkent, I. (2005). *Bizans tarihi yazıları, makaleler-bildiriler-incelemeler*. İstanbul: Dünya Yayıncılık.
- Ebû Abdullah Muhammed eş-Şerîf el-İdrîsî. İdrîsî. (h. 1422 m. 2002). *Kitâbü nüzhetü'l-müştâk fî ihtirâkı'l-âfâk*. Kâhire: Mektebetü'l Segâfetü'd-Dîniyye.
- Eskikurt, A. (2020). Anadolu'da Bizans Thema birliklerinin Malazgirt öncesi vaziyetleri: umûmî bir inceleme. *USAD*. (12), 143-162.
- İbn Battûta T. (Tarihsiz). *İbn Battûta seyahatnâmesi* (A. S. Aykut, çev.) (1 Cilt). İstanbul: YKY.
- İbn Saîd el-Mağribî. (Tarihsiz). *Kitâb el-coğrafya*.
- <http://alhakawati.net/Content/uploads/Civilization/>

- Hasluck, F. W. (1919). *Christianity and Islam under the Sultans* (2 Cilt). Oxford: *Clarendon Press*.
- Heaton, H. (1963). *Economic history of Europe*. New York. terc: (1985). *Avrupa iktisat tarihi* (M. A. Kılıçbay, O. Aydoğuş, Çev.) (1 Cilt). Ankara: Teori Yayınları.
- Heyd, W. (1975). *Yakın Doğu ticaret tarihi* (E. Z. Karal, çev.). Ankara: TTK.
- İbnü'l-Verdî. (2017). *Bir orta çağ şairinin kaleminden Selçuklular*. (M. Alican, çev.). İstanbul: Kronik Yayınları.
- Kaya, P. H. (2021). Ankara'nın sof üretimini Osmanlı Devleti ticaretindeki yeri ve önemi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*. 4 (1), 83-91.
- Kâşgarlı Mahmûd. (2005). *Divânü Lügâti't-Türk*. (S. Erdi, S. T. Yurtsever, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Kaymaz, N. (1964). Anadolu Selçuklularının inhitatında devlet mekanizmasının rolü-I. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2 (2-3), 91-156.
- Kerîmüddin Aksarayî. (2000). *Müsâmeretü'l-Ahbâr* (M. Öztürk, Çev.). Ankara: TTK.
- Kesik, M. (2000). Cenâbî'ye Göre Türkiye Selçukluları. *Tarih Dergisi*, (36), 213-260.
- Kesik, M. (2003). *Türkiye Selçuklu Devleti tarihi: Sultan I. Mesûd dönemi (1116-1155)*. Ankara: TTK.
- Konyalı, İ. H. (1974). *Abideleri ve kitabeleri ile Niğde Aksaray tarihi*, 1 Cilt. İstanbul: Fatih Matbaası.
- Köprülü, M. F. (1942). Vakfa ait tarihi istilahlar; *Ribat. Vakıflar Dergisi*, (2), 267-278.
- Köprülü, M. F. (1991). *Osmanlı Devleti'nin kuruluşu*. Ankara: TTK.
- Laurent, J. (1988). Rum (Anadolu) Sultanlığının menşei ve Bizans (Y. Yücel, çev.). *Bellekten*, 52 (202), 219-226.
- Lebeau. (1833). *Histoire du bas empire* (M. S. Martin-M. Brosset Publ.),15 Cilt, Paris: Chez Firmin Didot Frères.
- Manandian, H. A. (1965). *The trade and cities of Armenia in relation to ancient world trade* (N. G. Garsoian, Çev.). Lizbon: *Armenian library of the calouste gulbenkian foundation*.
- Mehmed Neşrî. (1949). *Kitâb-ı Cihân-Nüma* (Neşrî Tarihi) (Haz. F. R. Unat, M. A. Köymen), 1 Cilt. Ankara: TTK.
- Müneccimbaşı. (1935). *Anadolu Selçukluları Münecimbaşı'ya göre* (Haz. H. F. Turgal). İstanbul: Türkiye Matbaası.
- Müneccimbaşı. (2001). *Câmiü'd-Düvel Selçuklular tarihi* (A. Öngül, çev.), 2 Cilt. İzmir: Akademi Kitabevi.
- Nizamüddin Şâmî. (1987). *Zafernâme* (N. Lugal çev.). Ankara: TTK.
- Ocak, A. Y. (2013). *Osmanlı toplumunda zındıklar ve mühlidler yahut dairenin dışına çıkanlar (15.-17. yüzyıllar)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Ocak, A. Y. (2002). *Alevî ve Bektaşî inançlarının İslam öncesi temelleri, Bektaşî menakıbnamelerinde İslam öncesi inanç motifleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oğuz destanı (*Reşideddin Oğuznamesi*). (1982). (Z. V. Togan çev.). İstanbul: Enderun Yayınları.

- Oral, M. Z. (1962). Aksaray'ın tarihi önemi ve vakıfları. *Vakıflar Dergisi*, (5), 223-240.
- Orkun, H. N. (1994). *Eski Türk yazıtları*. Ankara: TDKY.
- Ostrogorsky, G. (1981). *Bizans devleti tarihi* (F. Işıltan, çev.). Ankara: TTK.
- Özergin, M. K. (1965). Anadolu'da Selçuklu kervansarayları. *İÜ, Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 15 (20), 141-170.
- Pitcher, D. E. (2001). *Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihsel coğrafyası* (B. Tırnakçı, çev.). İstanbul: YKY.
- Pirenne, H. (1936). *Economic and social history of medieval Europe*. Londra: Routledge and Kegan Paul Ltd., terc: (2013). *Ortaçağ avrupası'nın ekonomik ve ticaret tarihi* (U. Kocabaşoğlu, çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Rauf, H. (1981). *XI.-XII. Yüzyılda Önasya'da Askeri-Feodalite Müessesesi-Uclar*, VIII. Türk Tarih Kongresi, 11-15 Ekim, Ankara.
- Ramsay, W. M. (1960). *Anadolu'nun tarihî coğrafyası* (M. Pektaş, çev.). İstanbul: MEB.
- Ruben, W. (1947). Anadolu'nun yerleşme tarihi ile ilgili görüşler. *A.Ü. DTCF Dergisi*, 5 (4), 368-391.
- Russell, J. C. (1958). Late Ancient and Medieval Population. *Transactions of the American Philosophical Society*, 48 (3), 1-152.
- Simbat. (1946). *Başkumandan Simbat Vekayinamesi (951-1334)*, (H. D. Andreasyan, Çev.). TTK Basılmamış Tercüme No: 68.
- Strabon. (2000). *Antik Anadolu coğrafyası (Geographika: XII,-XIII-XIV)*, (A. Pekman, çev.). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Sümer, F. (1960). Anadolu'ya yalnız göçebe Türkler mi geldi?. *Belleten*, 24 (96), 567-594.
- Sümer, F. (1969). Anadolu'da Moğollar. *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, (1), 1-147.
- Sümer, F. (1972). *Oğuzlar (Türkmenler) tarihleri-boy teşkilatı-destanları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Sümer, F. (1984). *Eski Türklerde şehircilik*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Sümer, F. (1988). "Ağaççeriler", TDV İA (s. 460-461) içinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Sümer, F. (1990). *Selçuklular devrinde Doğu Anadolu'da Türk beylikleri*. Ankara: TTK.
- Sümer, F. (1992). *Çepniler: Anadolu'daki Türk yerleşmesinde önemli rol oynayan bir Oğuz boyu*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Süryani Mihail. (1944). *Süryani Patrik Mihail'in vakayinamesi (1042-1195)* (H. D. Andresyan, çev.) 2 Cilt. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi Kütüphanesi No: 956.05, Basılmamış Tercüme.
- Şerefüddin Ali Yezdî. (2013). *Emîr Timur (Zafernâme)*. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Tanyeli, U. (1987). *Anadolu Türk kentinde fiziksel yapının evrim süreci*. (Doktora Tezi). İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

- Tekeli, İ. (1980). Anadolu'daki kentsel yaşantının örgütlenmesinde değişik aşamalar. *Toplum ve Bilim*, (9-10), 36-65.
- Tekindağ, Ş. (1964). Şemsüddin Mehmed Bey devrinde Karamanlılar. İÜ, *Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 14 (19), 81-98.
- Tuncel, M. (1991). *Anadolu. DİA* (3 Cilt). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Turan, O. (1946). Selçuklu kervansarayları. *Belleten*, 10 (39), 471-496.
- Turan, O. (1971). *Selçuklular zamanında Türkiye*. İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu.
- Turan, O. (1980). *Selçuklular ve İslâmiyet*. İstanbul: Nakışlar Yayınevi.
- Turan, O. (2004). *Doğu Anadolu Türk Devletleri tarihi*. İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu.
- Turan, O. (2009). *Selçuklular tarihi ve Türk İslâm medeniyeti*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Umar, B. (1998). *Türkiye halkının ortaçağ tarihi*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Urfalı Mateos. *Urfalı Mateos vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un zeyli (1136-1162)* (H. D. Andreasyan, Çev., notlar: Edüard Dulaurer, M. Halil Yinanç). Ankara: TTK.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1948). "XII. ve XIII. asırda Anadolu'da fikir hareketleri ile içtimai müesseselere bir bakış", III. Türk Tarih Kongresi, 15-20 Kasım 1943, Ankara.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devleti teşkilâtına Medhal*. Ankara: TTK.
- Witteck, P. (1944). *Menteşe Beyliği* (O. Ş. Gökyay, çev.). Ankara: TTK.

Filistin Direnişinde Tarihsel Bir Aktör: Filistin Kurtuluş Örgütü

A Historical Actor in the Palestinian Resistance: Palestine Liberation Organization

DOI: 10.38155/ksbd.1468704

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
15/04/2024

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
22/08/2024

Makale Yayım Tarihi /
Article Publication Date
31/12/2024

KARADENİZ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Dr. Öğr. Üyesi, Ertuğrul MEŞE
Giresun Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
ertugrul.mese@gresun.edu.tr
ORCID: 0000-0002-0830-5226

Etik Kurul Beyanı: Bu çalışma, insanlardan veri ve örnek toplama gerektiren, anket, inceleme, alan çalışması ve deney içeren araştırmalar kapsamına girmediğinden etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir.

Öz

Filistin Kurtuluş Örgütü, adına *Kutsal Topraklar* denilen Filistin coğrafyasında ortaya çıkmış ve Filistin halkının haklarını İsrail'e karşı korumayı ve Filistin'i bağımsızlaştırmayı kendisine amaç edinmiş bir örgüttür. Bu çalışmada örgütün kuruluşunu hazırlayan siyasi ve sosyal olaylar tarihi bağlamda ele alınacaktır. İlk olarak bölgenin insan, toplum ve kültür yapısı daha sonra da bölgede aktif olan İngiliz mandacılığı dönemine damgasını vuran Yahudi yerleşimleri hakkında bilgi verilecektir. İkinci olarak Filistin Kurtuluş Örgütü'nün ortaya çıkmasına neden olan siyasi, sosyal, tarihi olaylardan bahsedilecek ve bölgede ortaya çıkan ilk Yahudi karşıtı örgütlenmeler ve örgütün kuruluşuna dâhil olan diğer örgütlenmelerden bahsedilecektir. Üçüncü olarak Filistin Kurtuluş Örgütü'nün yapısı, ideoloji ve yaptığı etkinliklerden bahsedilecektir. Burada Oslo Anlaşmaları süreçlerini yürüten Filistin Kurtuluş Örgütü'nün, Birinci ve İkinci İntifada hareketlerinde etkinliğini yitirmeye başlamasının etkilerine yer verilecektir. Son olarak çalışma, Filistin Kurtuluş Örgütü'nün lideri olan Yaser Arafat'ın yaşamını yitirmesi hakkında bilgi verilerek tamamlanacaktır. Bu yazıyla amaçlanan genel tema Filistin direnişini yürüten örgütlerin Maksizim-Leninizm, Arap milliyetçiliği ve İslamcılık gibi ideolojik olarak birbirine zıt çeşitli unsurlardan oluştuğunu hatırlatmaktır.

Anahtar Kelimeler: El Fetih, Filistin Kurtuluş Örgütü, Yaser Arafat, İsrail-Filistin çatışması.

Abstract

The Palestine Liberation Organization is an organization that emerged in the Palestinian geography called the Holy Land and aims to protect the rights of the Palestinian people against Israel and to make Palestine independent. In this study, the political and social events that paved the way for the establishment of the organization will be discussed in a historical context. First, information will be given about the human, social and cultural structure of the region, and then about the Jewish settlements that left their mark on the British mandate period that was active in the region. Secondly, the political, social and historical events that led to the emergence of the Palestine Liberation Organization will be mentioned, and the first anti-Semitic organizations that emerged in the region and other organizations that were involved in the establishment of the organization will be mentioned. Thirdly, the structure of the Organization, its ideology and its activities will be mentioned. The effects of the Palestine Liberation Organization, which carried out the Oslo Accords processes, losing its effectiveness in the First and Second Intifada movements will be given. The study will be completed by giving information about the death of Yasser Arafat, the leader of the Palestine Liberation Organization. The general theme of this article is to remind that the organizations carrying out the Palestinian resistance consist of various ideologically opposing elements such as Maximism-Leninism, Arab nationalism and Islamism.

Keywords: Fatah, Palestine Liberation Organization, Yasser Arafat, Israel-Palestine conflict.

Giriş

Filistin toprakları, Arap-İsrail uyuşmazlığının yaşandığı ve neredeyse bütün dünyayı bir biçimde etkileyen ve adına *Kutsal Topraklar* denilen coğrafyadır. Filistin hem bir bölge ve hem de halk olarak uzun yıllar Osmanlı Ortadoğu'su sınırları içinde yer almıştır. Özellikle *Bereketli Hilal* (Fertile Crescent) olarak adlandırılan bölgede yer alan Filistin, I. Dünya Savaşı'nın sonlarına kadar Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır (Halloum,1988:17). Filistin, I. Dünya Savaşı'ndan sonra 1948 yılına kadar İngiliz mandasında kalmış ve bu dönemde bölge Yahudi yerleşimcilerin akınına uğramıştır. Filistin'de artan Yahudi yerleşimcilerle bölge halkı olan Filistinliler arasında yer yer çatışmalar çıkmıştır. Bu çatışmalar Filistin direnişinin ilk örnekleri olduğu için Filistin Kurtuluş Örgütü'nü (FKÖ) kuran kadrolar da bu direniş atmosferinde yetişmişlerdir. Genel olarak bölgedeki dış güçlerin baskısına ve Yahudilere karşı yürütülen bu direniş, 1948 yılında İsrail'in bir devlet kurması ile doruğa ulaşmıştır. FKÖ bu atmosferde oluşmuş ve Filistin'in bağımsızlığı için mücadele yürütmüş bir çatı örgüttür. Bu çalışmada ilk olarak FKÖ'nün oluşumuna giden süreç, daha sonra da örgütün kuruluşu, yapısı ve yaptığı faaliyetlerin neler olduğuna yer verilirken; aynı zamanda örgütün ürettiği direniş biçimi ve sonuçları da ele alınmaya çalışılacaktır. Bu anlamda çalışma Filistin bağımsızlık mücadelesinde siyasal bir aktör olan FKÖ'nün aktif olduğu 1964-2004 yılları arasındaki genel görünümünü kapsamaktadır.

Filistin: Toprak, Kültür ve Direniş

Filistin, M.Ö. 1150'lerden bu yana Akdeniz bölgesinin doğusunda yer alan bölgeye verilen bir isimdir. Bu bölge çağlar boyunca çeşitli istilalar sonucunda çok sayıda farklı siyasi ve etnik gücün elinde tutulmuştur. Yahudilerin *İsrail Diyarı* (Eretz Yisrail) dedikleri ve Kitabı Mukaddes merkezli tarih anlatılarına göre *Vaat edilmiş* ve *Kutsal Topraklar* kabul ederek üzerinde hak iddia ettikleri Filistin, *Ken'an ülkesi* ve burada yaşayanlar da *Ken'anlı* veya *Ken'ani* olarak tanımlanmaktadır (Krämer, 2017:14-15). Ancak Filistin adı, bu bölgenin güneyindeki kesime yerleşen Filistinliler'den gelir. İbranice'de *Filistliler Ülkesi* anlamına gelen *Pleşet* adı, ilk çağda Yunancaya *Palaistine* biçiminde geçmiş ve Romalılar, M.Ö. 150 yıllarında Suriye eyaletinin en güneyindeki kesimini *Suriye Palaistine* olarak adlandırmışlardır (Süer ve Atmaca, 2006:3). Bu yüzden Filistin, Roma çağında idari bir terimdir. Sonundaki 'in' eki kelimenin özgün haliyle isim değil, sıfat olduğunu, Suriye'ye tamlama olarak kullanıldığını gösterir. *Suriye Filistini* çoktan ortadan kalkmış olan Filistinlilerin kısmen fethedip iskân ettikleri Suriye'nin güney bölgesini belirtmek için kullanılan bir isimdir. Suriye ve Libya'nın aksine Romalı Filistin adı Arap hâkimiyetinin ilk yüzyıllarına kadar devam etmiş ve Şam

eyaletinde bir bölgenin adı olmuştur. Geç 18. yüzyıl sonlarından itibaren bölgede etkili olmaya başlayan İngilizler, Filistin'i, Fransızların Suriye'sinden ayırmak amacıyla Ürdün Filistin'i olarak tanımlamaya başlamışlar ve bir Arap emirliği olan Ürdün'ü kurmuşlardır. Filistin adını belirli bölgelere vermişlerdir. Bu nedenle Filistinli ve Ürdünlü arasındaki fark milli ya da coğrafi olmaktan çok tarihi ve ideolojiktir. I. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun elinden çıkarak İngiliz mandasına dâhil olan Filistin'de manda yönetimi 1948'de sona ermiştir. Bu dönemden itibaren Filistin adı kimine göre İsrail'in yanında, kimine göre ise İsrail'in yerinde bir Filistin devleti görme isteğini belirtmektedir (Lewis, 2000:40-57).

Filistin'inde içinde yer aldığı bu bölge birçok farklı etnik, dini ve mezhebi özelliklere sahiptir. Bölgede Türkler, Araplar, Yahudiler ve Kürtler gibi etnik unsurların yanında, İslam, Hristiyanlık ve Yahudilik gibi büyük semavi dinler ve bu dinlere ait birçok farklı mezhebin olduğu ve aynı zamanda birçok farklı dilin konuşulduğu topraklardır. Bu topraklarda hem bedevi hem de hadari yaşam tarzları hüküm sürmüştür (Kılınçkaya, 2015:16-20). Filistin'in başkenti Kudüs'te üç semavi dinin kutsal mekânları bulunmaktadır. Yahudiler tarafından kutsal kabul edilen ve M.Ö. 900'lü yıllarda Hz. Süleyman tarafından yapılan tapınağın son kalıntısı olan *Ağlama Duvarı*, Hristiyanların Hz. İsa'nın göğe yükseldiğine inandıkları *Kıyame (Diriliş) Kilisesi* ve Müslümanların Hz. Muhammed'in Mirac'a çıktığı ve ilk kible olduğuna inandıkları ve günümüzde Ömer Camisi olarak bilinen *Kubbet-üs Sahra Camisi* bu kentte bulunmaktadır. Bu yüzden de her üç din açısından kutsal kabul edilen bir coğrafyadır (Süer ve Atmaca, 2006:6-9) ve bu anlamda çok boyutlu çatışmaların mekanıdır.

Filistin topraklarının biçimlenmesinde önemli ideolojik hareket olan *Siyonizm*, oldukça etkili olmuştur. Siyonizm, Yahudi halkının Filistin'e dönme umudunu ifade eden ve dinsel bağlamda Yahudilerin *Erets Yisrael'e* (Siyon veya Yeruşalayim'in eş anlamı olarak tüm ülkeye uygulanan tanımlama) dönme arzusudur. Siyonizm, Yahudilerin Filistin'de bir yurt oluşturması amacıyla 1800'lü yılların sonunda ortaya çıkmıştır. Kurucusu Theodor Herzl 1896 yılında *Yahudi Devleti (Der Judenstaat)* adlı kitabını yayınlamış ve ardından 1897'de İsviçre'nin Basel kentinde ilk Siyonist Kongreyi toplamıştır (Öke, 2002:33-40). Kongrede, Yahudilerin Filistin'e yerleştirilmesi amacıyla devletler nezdinde girişimler yapılması karara bağlanmıştır. Bu amaçla Dünya Siyonist Kongresi, 1902 yılından itibaren mutlak toplantılar düzenlemiştir. Hatta bu amaçla Herzl, Sultan II. Abdülhamit'e, Avrupa Borsası'nı ellerinde tutan Yahudilerin Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün borçlarını ödemesi karşılığında Filistin topraklarının onlara verilmesini önermiş, ancak umduğu cevabı alamamıştır (Öke, 2002:43-45; Süer ve Atmaca, 2006:15).

I. Dünya Savaşı'nın bitimi, Osmanlı'ya ait toprakların paylaşımını da beraberinde getirmiş ve 19-26 Nisan 1920 tarihleri arasında toplanan San Remo Konferansı'nda bölgenin kaderi görüşülmüştür. Sykes-Picot Anlaşması ve Balfour Bildirgesi'ni temel alan bu görüşmeler sonucunda Filistin, Ürdün ve Irak'ta İngiliz, Suriye ve Lübnan'da ise Fransız manda yönetimlerinin kurulması kararlaştırılmıştır. Filistin manda yönetimi bugünkü Filistin ve Ürdün'ü kapsamaktadır. Manda yönetimi 1922'de Trans-Ürdün ve Filistin bölgesi olarak ikiye ayrılmıştır. Ürdün nehrinin batısında İngiliz mandasındaki Filistin bölgesinde, tarihte ilk defa hem Yahudileri hem de Arapları içine alan birleşik bir Filistin siyasi yönetimi oluşturulmuştur. Bu durum Arap-İsrail çatışmasını beraberinde getirirse de Balfour Bildirgesi'nin bir sonucu olarak dünyanın çeşitli yerlerinden Filistin'e Yahudi göçü başlamış ve bu göç, çatışmaları artırmıştır. Bölgeye yapılan Yahudi göçlerine *Aliyah* adı verilmektedir Filistin'deki Yahudi nüfusu 1940 yılı itibariyle 450.000'e ulaşmış ve göçler daha sonra da devam devam etmiştir (Süer ve Atmaca, 2006:22-25). 1929 yılında Yahudilerin Ağlama Duvarı'na ulaşmak istemeleri nedeniyle kanlı çatışmalar yaşanmıştır. Artarak devam eden Yahudi göçünü protesto etmek amacıyla Kudüs müftüsü Hacı Emin El Hüseyin'in önderliğinde Filistinli Araplar genel grev ve direniş başlatmışlardır (El-Hüseyini, 2023:22 vd.; Erpeleg, 1999:73-77). Filistinliler ve Yahudiler arasında çıkan çatışmaların bastırılmasına İngilizler, Yahudilere yardım etmişler ve bu durum sonunda her iki toplum, 1948 yılından itibaren yaşanan Arap-İsrail savaşının tarafı kılınmıştır (Armaoğlu, 1989:89-96). Bu arada bölgedeki güç dengesini yeniden düzenlemek isteyen İngiltere, 2 Nisan 1947'de Filistin'den çekilmiş ve çözüm için Birleşmiş Milletler'e (BM) başvurmuş ve 15 Mayıs 1947'de BM Filistin Özel Komitesi kurulmuştur. Bu komite hazırladığı raporda "Çoğunluk Planı", "Azınlık Planı" gibi çözüm önerilerinin yanında, ayrıca, Kudüs'ün BM tarafından yönetilmesini ve böylece Filistin'in bağımsızlığının sağlanması gibi kararlara yer verilmiştir. Ancak BM'nin sunduğu Taksim Planı, taraflar arasındaki düşmanlığı artırmıştır. Ardından 14 Mayıs 1948'de İsrail Devleti kurulmuş ve birçok dünya devleti İsrail'i tanımıştır (Suer ve Atmaca, 2006:31-33). Böylece sorun Filistin'le birlikte bölge ülkelerini de etkileyen siyasi, dini, ekonomik ve askeri bir boyut kazanmıştır.

El-Fetih'ten Filistin Kurtuluş Örgütü'ne: Direnişi Tek Çatı Altında Toplamak

Filistin Kurtuluş Örgütü, İsrail Devleti'nin kuruluşundan önce, bir ulusal hareket olarak Kudüs müftüsü Hacı Emin el-Hüseyini'nin Siyonizm'e karşı Filistin'de yaşayan yerli halkı temsil etmek ve milli haklarına yeniden kavuşmasını sağlamak amacıyla yürüttüğü çalışmalarla oluşmuştur (El-Hüseyini, 2023:439 vd.; Erpeleg, 2006:17-18). Ancak Örgütün, milletlerarası alanda kabul edilen Filistinlilerin yegâne meşru temsilcisi olma konumuna erişmesi zaman

içinde ve değişen şartlarla gerçekleşmiştir. 1948’de topraklarından koparılarak Arap ülkelerine sığınmak zorunda kalan Filistinlilerin mülteci kamplarında büyüyen yeni nesilleri, silahlı direniş grupları kurup davalarına sahip çıkana kadar, İsrail’le yürütölen mücadeleyi Mısır, Ürdün ve Suriye gibi ölkeler yürütmüştür (Karaman, 1996:103). Filistin Kurtuluş Örgütü’nün, bu adla ilk defa ortaya çıkışı da işte bu bağlamda gerçekleşmiştir. Arap dünyasında çekişmelerin arttığı ve bir yandan da Filistin gizli direniş gruplarının yaptığı eylemlere karşı, İsrail’in Arap ölkelerine misillemelerinin sıklaştığı 1960’ların ortalarına doğru, Mısır devlet başkanı Cemal Abdünnâsır’ın girişimiyle, Kahire’de ilk Arap zirvesi toplanmıştır. 1964 tarihli toplantıda, Arap birliğini oluşturma, Filistin direniş gruplarını merkezi bir yönetim altında toplama ve Filistin halkını ayrı bir kimlik içinde teşkilatlandırma kararlaştırılmıştır. Ardından, Arap Birliği tarafından Filistin halkının temsilcisi seçilen Ahmed Şükayri’nin yaptığı temasların sonucunda Kudüs’te, Filistinliler ve Arap ölkeleri temsilcilerinin oluşturduğu 424 üyeli Filistin Milli Kongresi toplanmıştır. Örgüt, 28 Mayıs 1964 tarihinde toplanan kongrede Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) adıyla kurulmuş ve Arap devletleri tarafından tanınmıştır (Erdemir, 2014:148-149; Kılıç, 2014:178-183; Kapeliouk, 2008:81-84; Pappé, 2007:231-233). Artık İsrail’e karşı yürütölen Filistin özgürlük mücadelesinin tek ve meşru aktörü FKÖ’dür.

Filistin halkının Yahudilere karşı mücadelesi 1920’lere kadar götürölse de Filistinliler arasında 1950’li yıllara doğru Filistin direniş hareketinin temelini oluşturan iki grup ortaya çıkmıştır: *Filistin Kurtuluş Örgütü Halk Cephesi* ve *El-Fetih*. Başkanlığını Georges Habeş’in (Pappé, 2007:444-445)¹ yürüttüğü *Filistin Kurtuluş Örgütü Halk Cephesi* gücünü, Arap Birliği akımı ve Marksizm’den alırken; başkanlığını, birçok suikast girişiminden sağ kurtulduğu için “kefiyeli feniks” ya da “dokuz canlı adam” lakaplarının sahibi ve yoldaşları tarafından pragmatist biri olarak tanımlanan Yaser Arafat’ın (Kapeliouk, 2008:21-29)² yürüttüğü *El-Fetih*

¹ Georges Habeş (1925-2000): Lydd’da doğmuştur. Beyrut’ta tıp eğitimi görmüştür. 1951 yılında pan-Arabist bir hareket olan ve merkez üssü Amman’da olmak üzere, tüm Arap ölkelerinde şubeleri bulunan *al-Qawmiyyun al-Arab* (Arap Milliyetçiliği Hareketi) adlı örgütü kurmuştur. 1967 yılında Filistin Kutuluşu İçin Halk Cephesi adlı örgütü kurdu. El-Fetih ile Filistin Kurtuluş Örgütü bünyesinde yakın ilişkiler kurmuştur. İkinci İntifada’nın başlamasından kısa bir süre sonra İsraililer tarafından öldüröldü.

² Yaser Arafat (1929-2004): 1929 yılında doğdu. Asıl adı Abdurrahman Abdulrauf Arafat el-Kudva el-Hüseyni’dir. Kudüs Müftüsü Emin el-Hüseyni ile akrabadır. Ancak Yaser Arafat bu akrabalık ilişkisini hiç açıklamamıştır. Çünkü Kudüs Müftüsünün Araplar arasında gözden düştüğü için Arafat bu akrabalığı hep saklamıştır. Kahire Üniversitesi’nde okudu. Filistinli Öğrenciler Birliği’nin lideri seçildi. Kuveyt’te inşaat mühendisliği yaptı. 1958’de El Fetih’i kurdu. Örgütün, İsrail topraklarına düzenlediği vur-kaç eylemlerinde, bizzat yer aldı. Eylemler sırasında kod adı “Ebu Ammar”dı. 1967 Arap-İsrail Savaşı’ndan sonra oldukça ünlendi. Mısır lideri Cemal Abdülnasır, onu desteklemeye başladı. Filistin Kurtuluş Örgütü’nün başına geçti. 1988 yılında Filistin Devleti’nin kurulduğunu ilan etti. Yaser Arafat, İsrail’in, güvenlik içinde var olma hakkını tanıdıklarını ve teröre karşı olduğunu, ilk defa söyledi. Bu açıklamadan birkaç saat sonra Amerikan yönetimi, Filistin Kurtuluş Örgütü’nü, Ortadoğu sorununun taraflarından biri olarak tanıdığını ilan etti. Ortadoğu barışı için görüşmeler başladı. Oslo’da ilk önce gizliden gizliye yürütölen görüşmeler, 1993’te sonuç verdi. Oslo’da varılan ve Washington’da imzalanan anlaşmayla, İsrail Başbakanı İshak Rabin ve Filistin lideri Yaser Arafat, Nobel Barış Ödülü’ne layık göröldü. Yaser Arafat, 11 Kasım 2004 tarihinde Paris’te vefat etti.

grubu ise gücünü ve kaynağını Mısır'da Filistinli öğrencilerin bulunduğu siyasal ortamdan almıştır. Bu gruplar kendilerini Filistin kurtuluşuna adanmışlardır. Habeş ve Arafat, bu iki farklı direniş gruplarının önderliğini üstlenmiş liderlerdir (Shamsutdinova, 2012:32-33; Turan, 2003:233). Bu arada FKÖ'yle ilişkili ya da ondan bağımsız olan ve örgütü destekleyen bazı Filistinli direniş gruplarından bahsetmek gerektirir. Bunlar Müslüman Kardeşler, El Fetih, Filistin Halk Kurtuluş Cephesi ve Filistin Demokratik Kurtuluş Cephesi'dir. Bu örgütlerin genel niteliğini kısaca açıklayalım:

Müslüman Kardeşler

Mısır'da Hasan El-Benna tarafından kurulan ve İslam dünyasında, İslami hareketi siyasi güce dönüştüren ilk teşkilattır. Bu nedenle Filistin'deki İslami hareketin kökleri 20. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkan Müslüman Kardeşler (*Cem'iyetü'l-İhvânü'l-Müslimîn* ya da *İhvânü'l-Müslimîn*) hareketine dayanmaktadır. Müslüman Kardeşler, 1945'te resmi olarak Filistin'e girmişler ve Kudüs'te büro açarak yürütülen mücadeleye aktif olarak katılmışlardır. Örgüt, 1947 yılına geldiğinde Müslüman Kardeşler'in Filistin topraklarındaki şube sayısı 25'e, örgüt üye sayısı ise 20 bin kişiye ulaşmıştır (Ayhan, 2014:40-42; Pappé, 2007:463). Müslüman Kardeşler, Filistin toplumundaki 1980 sonrası İslamcılışmanın nüvelerini bu topraklara taşıyan örgüt olmuştur.

El Fetih

FKÖ içindeki en büyük ve en etkili gruptur. Yaser Arafat ve arkadaşları bağımsızlık hedefiyle örgütlenme faaliyetlerine başlayarak 1959'da Kuveyt'te *Filistin Ulusal Kurtuluş Hareketi*'ni (Harekât el-Tahrir el-Vatani el-Filistini- El Fetih) kurmuşlardır (Kapeliouk, 2008:67). Örgüt ilk yıllarında kendisine, Cezayir'deki Ulusal Özgürlük Hareketi'ni model almıştır. El Fetih adına Arafat, 1963 tarihli *Falastinuna* dergisindeki "Filistin'in devrimci oğlu" adıyla yayınladığı yazısındaki "Filistin varlığı savaşçı olmalıdır. Biz siyasi faaliyete inanmıyoruz; çünkü bu, devrimci Filistin etkinliklerini tasfiye etmenin bir yoludur" sözleriyle örgütün ideolojisini ortaya koymuştur. Bu ideoloji ile uyumlu biçimde 1964'te İsrail'e karşı silahlı mücadele kararı alınmış ve ilk silahlı harekâtı 1965'te Arafat öncülüğünde yapmıştır. El Fetih'in ideolojisi, Filistinliler arasında yaygın ideolojilerden Marksizm, Baasçılık ya da pan-Arabizm'den bağımsız geliştirilmiştir. Arap devletlerinin Filistin sorununu kendi amaçları doğrultusunda kullanmasına tepki olarak gelişen örgüt, Filistinlilerin çıkarının ancak Filistinliler tarafından korunabileceği inancına sahiptir. Örgütün Filistin halkının kurtuluşunu merkeze alan ideolojik bağımsızlığı, Filistinlilerden aldığı desteği kolaylaştırmıştır. Filistin bağımsızlığını merkeze alan Filistinlilik bilincinin yerleştirilmesine önem veren örgüt, kurulduğu ilk günden

Filistin Direnişinde Tarihsel Bir Aktör: Filistin Kurtuluş Örgütü

itibaren Filistin milliyetçiliğine öncelik vermiştir. El Fetih, kendisine mücadele prensipleri olarak Filistin'i özgürleştirmeyi, özgürlük hedefi için askeri güce sahip olmayı, Filistin yanlısı Araplarla ve uluslararası güçlerle iş birliği yapmayı benimsemiştir (Boran, 2011:85-86; Kapeliouk, 2008:75). Dönemin ideolojik atmosferine uygun olarak dünyadaki bağımsızlık mücadelelerini destekleyen sol ve milliyetçi hareketlerle de ilişkide olan FKÖ'nün Marksist-Leninist fikirlere sahip örgütlerle irtibatta olması kaçınılmaz bir durumdur. Bu anlama FKÖ bünyesine dönemin bağımsızlıkçı sol hareketlerini de katmıştır.

Filistin Halk Kurtuluş Cephesi

FKÖ içinde yer alan en büyük ikinci direniş organizasyonudur. Arap Milliyetçiler Hareketi'nin bir uzantısı olarak, 1967 yılında Filistinli politikacı George Habaş tarafından üç Filistinli grubun birleştirilmesiyle kurulmuştur. Marksist-Leninist bir kimliği olan Filistin Halk Kurtuluş Cephesi'nin kuruluşunda aktif rol oynayan diğer isimler, Ebu Ali Mustafa olarak tanınan Mustafa Ali Zibri, Vedi Hadad, Ahmed El Yemani, Hüseyin Hammud ve Muhammed el Kadı olmuştur (Boran, 2011:90-92; Pappé, 2007:464). Örgüt, Filistin topraklarının bölünmesine karşı çıkarak Filistinlilerle Yahudilerin birlikte barış içinde yaşaması gerektiğini savunsa da zamanla bu görüş yerini uzlaşmaz bir silahlı mücadeleye bırakmıştır. Hatta örgüt, Oslo görüşmelerinde Arafat'ın uzlaşmacı tutumunu da şiddetle eleştirmiştir.

Filistin Demokratik Kurtuluş Cephesi

Filistin Kurtuluş Örgütü içerisinde yer alan örgütler arasında en büyük üçüncü Filistinli direniş organizasyondur. Örgütün lideri Nayif Havatme'dir. Marksist-Leninist çizgide silahlı siyaset yapan örgüt, Filistin Halk Kurtuluş Cephesi içerisindeki Marksistlerle ulusalcıların arasında yaşanan tartışma sonrası 1969 yılında kurulmuştur. Havatme, Filistin halkının direnişini emperyalizme, sömürüye, uluslararası gericiliğe ve siyonizme karşı dünya çapında verilen mücadelenin bir parçası olarak tanımladığı gibi bu hareketi aynı zamanda dünya ulusal kurtuluş hareketinin ve uluslararası devrimin de bir parçası olarak görmektedir (Havatme, 1970:61). Havatme liderliğinde birleşen Marksistler, önce Filistin Halk Demokratik Kurtuluş Cephesi'ni kurmuş, 1975'ten sonra ise örgüt Filistin Demokratik Halk Kurtuluş Cephesi adıyla devam etmiştir. İdeolojik açıdan Çin-Sovyetler Birliği mücadelesini eleştiren örgüt, fikri ve siyasi bağımsızlık ilanından sonra Filistin sorununu merkeze almıştır. Irak Baas Partisi'yle gergin ilişkileri olan Filistin Demokratik Kurtuluş Cephesi, FKÖ'nün aşamalı ulusal program olarak 1974'te kabul ettiği bildirgeye itiraz etmiş ve buna karşı Red Cephesi'nin kuruluşuna öncülük etmiştir. Bu süreçte Filistin Demokratik Kurtuluş Cephesi'nin silahlı kanadı olan

Filistin Ulusal Direniş Tugayları da İsrail hedeflerine karşı birçok silahlı eylem gerçekleştirmiştir (Boran, 2011:94; Pappé, 2007:464).

İdeolojik açıdan farklı dünya görüşlerine sahip olsalar da FKÖ çatısı altında toplanan bu örgütlerin temel amacı Filistin'in kurtuluşudur. Filistin sorunu üzerinden güç devşirmeye çalışan Arap devletleri FKÖ'nün esasen kendi kontrollerinde kalmasını istemişlerdir. Ama Filistinliler gerçekten bağımsız bir örgüt istemişler ve 1969'da FKÖ'nün başkanlığını ele geçiren Yaser Arafat'ın amacı da bu olmuştur (Armaoğlu, 1989:223). Coğrafi prensiplere dayanarak kurulan FKÖ, 1968'den itibaren yukarıda genel olarak vermeye çalıştığımız direniş gruplarını içermiş ve yeri geldiğinde silahlı yeri geldiğinde ise diplomatik mücadele yürütmüştür.

FKÖ'nün İdeolojisi ve Yapısı

FKÖ, başlangıçta pan-Arabist ideolojiyi desteklemiştir. Ancak pan-Arabizmin yanında, Filistin örgütlerinin büyük bir kısmı dönemin havasına uygun olarak Marksizm-Leninizm'den yani, en azından sosyalizmden etkilenmişlerdir. Bu etki özellikle 1950-1970 yılları arasında Ortadoğu'da ortaya çıkan örgütlerde ve kimi devletlerde görülebilir. Kendisiyle yapılan bir söyleşide Arafat "Ben elindekiler elinden alınmış bir adamım, vatanım bile elimden alındı. Vatanımı kurtarma mücadelesinde sağ ve sol terimleri ne ifade eder? Kurtaran şeytan olsa bile toprağımı geri almak istiyorum" (Kapeliouk, 2008:75-79, 126) derken, genel olarak ideolojilere pragmatist yaklaşım sergilediğini ortaya koymuştur. Bu ideolojik atmosferde ortaya çıkan ve Filistin örgütlerinin çoğu üzerinde bir şemsiye oluşturan FKÖ, kendini üçlü bir misyonla yükümlü görmektedir: 1948 mültecilerinin geri dönmesi ve İsrail devletinin yerine ve o topraklarda laik, çok dinli (Hıristiyan, Musevi ve Müslüman) bir toplum kurulması; bölgesel ölçekte Arap devrimi, son olarak da dünya devrimi, ezilen tüm halkların kurtuluşunu sağlayacak evrensel atılım (Bozarslan 2010:150-155; Pappé, 2007:464). Bu dönemde FKÖ, İsrail'in bir devlet olarak yok edilmesini, Filistin'den Yahudi mülteci gruplarının geri kovulmasını ve demokratik ve laik bir devlet oluşturulmasını hedeflemektedir. Örgüt, bu amaçlarına ulaşmak için İsrail'e karşı silahlı mücadele yürütmeye ve bunun için de gerilla gruplarının saldırılarını kullanmaya karar vermiştir. Bu süreçte FKÖ, diğer direniş grupları için şemsiye örgüt olmuştur.

Bu arada 5 Haziran 1967'de başlayan ve Altı Gün Savaşı olarak tarihe geçen savaşta, Araplar, İsrail karşısında hezimete uğramışlardır. Arafat, bu savaşta kendisine bir fırsat olarak görmüş ve Karameh'te İsrail'e ağır kayıplar verdiren bir direniş gerçekleştirmiştir. Bu başarı ile El-Fetih ve Arafat, Filistinlilere umut kaynağı olmuştur (Turan, 2003:222-223). Arafat, FKÖ için silahlı mücadelenin farklı tekniklerle yürütülmesi gerektiğini düşünen biri olduğunu,

Filistin Direnişinde Tarihsel Bir Aktör: Filistin Kurtuluş Örgütü

Filistin Demokratik Halk Kurtuluş Cephesi'nin gelecekteki lideri Nayif Havatme'yle görüşmesinde "Silahlı mücadele eskiden yapıldığı gibi dışarıdan değil, içeriden yapılması gerektiğini" (Kapeliouk, 2008:105) söylerken gerilla tipi mücadeleyi kastetmiştir.

Bir direniş örgütü olsa ve yürüttüğü özgürlük mücadelesini silahlı gerilla taktikleri ile yürütse de FKÖ, adeta bir devlet gibi teşkilatlanıp çalışmaya başlamış ve zaman içinde çok boyutlu bir kurumsallaşmaya sahip olmuştur. Örgütün organik yapısını meydana getiren birimler şunlardır:

Filistin Milli Meclisi (Konseyi)

FKÖ'nün en önemli organıdır ve sürgündeki Filistin parlamentosudur. Bu meclis, yürütme kurulu üyelerini seçen ve politikaları yönlendiren en üst kuruluştur. Üyeleri, örgütü oluşturan grup ve kesimler arasından belli bir kontenjana göre seçilen meclis, görevlerin yerine getirilmesi için gerekli görülen komiteleri kurma yetkisine sahiptir. 1981'deki toplantıda, işgal altındaki bölgelerde yaşayanlar başta olmak üzere her yerde bulunan Filistinli güçlerin ve kuruluşların bu komitelere ve çeşitli organlara katılmaları hususu üzerinde durulmuşsa da bugüne kadar İsrail işgalindeki topraklardan meclise üye sağlanması pek mümkün olmamıştır (Halloum, 1988:83; Pappé, 2007: 464).

Yürütme Kurulu

Filistin Milli Meclisi tarafından, bünyesinde temsil edilen direniş gruplarından belli bir kontenjana göre ve en fazla on beş üyeden oluşacak şekilde seçilen bu organ, hükümet niteliğindedir. Yürütme Kurulu, resmi olarak Filistin halkını temsil etmektedir. Yürütme Kurulu, Meclisçe belirlenen ana programa göre örgütü fiilen yönetme sorumluluğuna sahiptir. Üyeler kendi aralarından FKÖ'nün en üst seviyedeki başkanını seçerler. Bu etkili göreve 1969 yılında ilk seçilen kişi Yaser Arafat'tır. El-Fetih ve partizanları Yürütme Komitesi'nde mutlak çoğunluğa sahiptir. FKÖ yürütme Kurulu üyeleri arasında Arafat'tan başka Ebu Abbas, Yaser Abdu Rabbuh ve Mahmud Derviş de bulunmuştur (Kapeliouk, 2008:255-272,303). Kurul, yürütme görevinin yanında, Filistin halkını temsil etme, öteki organları denetleme ve örgütün mali politikasını hayata geçirme şeklindeki sorumluluklara sahiptir (Halloum, 1988:84).

Merkez Komitesi

Tam adı Filistin Direnme Hareketi Merkez Komitesi'dir ve altmış üyeden oluşur. Komite, meclisin Ocak 1973 toplantısında, bütün direniş gruplarının ve sendika temsilcilerini bir araya getirmek ve meclis kararlarının takibi için kurulmuştur. Filistin direnişinde birliği sağlamak için Merkez Komitesi oybirliğiyle "Örgütümüz tüm siyasi partilerin üyelerine ve temsilcilerine kapalı olacaktır; katılımcılar üyesi oldukları partilerin yükümlülüklerinden kurtulmalıdırlar. Bu, el-Fetih'in katışıksız devrimci ruhunu ve bağımsızlığını koruması için

gereklidir. Yeni üyeler yalnızca Filistin'e sadakat borçludurlar ve kendilerini yalnızca Filistin'in kurtuluşuna adanmışlardır" kararını almıştır. Komite'nin bazı üyeleri, siyasal alana öncelik verilmesi gerektiğini ve askeri eyleme çok az, hatta hiçbir rol verilmemesi gerektiğini savunmuştur. Arafat ise silahlı mücadeleye en kısa zamanda geçmeyi hayal eden diğer grubun başındadır ve komite üzerindeki etkisi oldukça yüksektir (Kapeliouk, 2008:79,106). Merkez Komitesi, Yürütme kurulunda temsil edilmeyen diğer direniş gruplarından da üye alması sebebiyle bir aracı ve sorumluluğu genişletici işlev gören bir yapıya sahip olmuştur (Karaman, 1996;104).

Filistin Kurtuluş Ordusu

Filistin direnişinde Filistin varlığını hem askeri hem de siyasal alanda destekleyebilmek için iki örgütün kurulmasına karar verilmiştir. Bu kapsamda Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) ve Filistin Kurtuluş Ordusu (FKO) kurulmuştur. FKO, aynı çatı altında toplanan diğer silahlı güçlerden ayrı olarak, ilk kuruluş sırasında oluşturulmuştur. Bu ordunun görevi Filistin'in kurtuluş savaşına öncülük etmektir. Bu amaçla FKO'nun subay okulu da bulunmaktadır. Ayrıca silahlı mücadeleyi elzem gören FKÖ için FKO'nun ihtiyaç duyduğu elemleri yapacak "Fedayiler" de burada yetiştirilmektedir. Zamanla FKO'nun fedailerini 15.000'ne ve askeri ise 8000'ne ulaştırmıştır (Kapeliouk, 2008:81, 108-119, 227). 1967 öncesinde Arap rejimlerine bağımlı kalmaktan kurtulamayan ordu, 1969'dan sonra Arafat'ın FKÖ başkanı ve aynı zamanda başkumandanı olmasıyla birlikte, daha bağımsız biçimde Filistin halkının hizmetine girmiştir. Ancak zamanla silahlı mücadelenin diplomatik çabaya yönelmesi sonucunda FKO'nun etkisi azalmıştır (Halloum, 1988:83).

Filistin Silahlı Mücadele Kumandanlığı

1969 başlarında El-Fetih öncülüğünde varlık kazanan bu kumandanlık, ordunun dışında ve bir güvenlik kuruluşu niteliğindedir. Bu kumandanlık, FKÖ'nün hâkim bulunduğu bölge (özellikle Lübnan'da) ve kamplarda, karşıt görüşlü gerilla grupları arasındaki çatışmalara son vermek amacıyla sivil polis işlevi yürütmektedir (Süer ve Atmaca, 2006: 69). Bu sayede FKÖ içindeki birliği sağlamak amaçlanmıştır.

Filistin Milli Fonu

Örgütün mali kaynağını oluşturan Filistin Milli Fonu, 1964'te kurulmuştur. Fonun gelir kaynaklarını Filistinliler için belirlenip özel bir sistemle toplanan vergiler, Arap hükümetlerinin değişen oranlardaki kredi ve yardımları, postada kullanılan kurtuluş pullarının satışından elde edilen gelir, diğer ülke ve kuruluşların sağladıkları bağışlarla meclisin öngöreceği başka kaynaklar teşkil etmektedir. Toplanan gelirler, yürütme kurulu tarafından hazırlanıp meclisçe

Filistin Direnişinde Tarihsel Bir Aktör: Filistin Kurtuluş Örgütü

onaylanan yıllık bütçe programı çerçevesinde harcanır (Süer ve Atmaca, 2006: 69; Shamsutdinova, 2012: 37).

Diğer Hizmet Birimleri

Yukarıda sıralanan organların dışında yürütme kurulunun sorumluluğunda görev yapan siyasi işler, bilgi ve tanıtma, idari işler, sosyal işler, eğitim, planlama ve kitle teşkilatları gibi çeşitli daireler bulunmaktadır. Bu çerçevede önemli bir organik yapılaşma da FKÖ ile bir şekilde bağlantılı bulunan sendika ve meslek birlikleridir. Sağlık alanında Filistin Kızılay Derneği, kültürel alanda Planlama ve Eğitim Dairesi, sosyoekonomik alanda ise Filistinli Şehit Çocukları Üretim Birliği ve Filistin sorununun dünya kamuoyuna tanıtılması ve halkın bu anlamda temsil edilmesi görevini yürüten FKÖ Araştırma Merkezi ile dünyanın pek çok ülkesinde açılan FKÖ bürolarıdır (Karaman, 1996:105-106). Buraya kadar verilenler dikkate alındığında FKÖ, bütün zorluklara rağmen devlet biçiminde örgütlenmiş bir direniş örgütüdür.

Filistin Kurtuluş Örgütü'nün Faaliyetleri

1967'deki Altı Gün Savaşı'ndan sonra Ürdün'e yerleşen Arafat'a bağlı olan Fedayinler (ilk olarak bu gerilla birlikleri Mısır ordusunda yetiştirilmişlerdir), devlet içinde devlet gibi hareket etmeye başlamışlardır. İsrail'in baskısı karşısında direnemeyen Kral Hüseyin, 1971'de Fedayinler'i kanlı bir biçimde Ürdün topraklarından atmıştır. Bu olay tarihe Kara Eylül olarak geçmiş ve çıkan çatışmalarda binlerce Filistinli yaşamını yitirmiştir (Kapeliouk, 2008:146 vd.). Bu arada FKÖ diplomatik bir başarı da kazanmıştır. 1974'te Arap Birliği İslam Konferansı Teşkilatı, Afrika Birliği ve ardından 22 Kasım 1974'te BM Genel Kurulu, FKÖ'yü Filistinlilerin tek meşru temsilcisi olarak tanımıştır. Yaser Arafat, BM'nin bu oturumuna belinde tabancası, başında direnişin simgesi olan poşusuyla katılmış ve Kurul'da şu tarihi konuşmayı yapmıştır: “Bugün bir zeytin dalı ve özgürlük savaşçısının silahını taşıyarak geldim. Zeytin dalının elimden düşmesine izin vermeyin” (Halloum, 1988:83; Kapeliouk, 2008:180). Bu konuşmanın ardından FKÖ, uluslararası arenada Filistinlilerin tek meşru temsilcisi ve Arafat da tek lideri olarak tanınmıştır.

1970'lerden itibaren Filistin sorunun çözümünde umutsuzluğa düşen FKÖ militanları, şiddet eylemlerine de girişmişler ve 1970'lerden itibaren eylemler iyice sertleşmeye başlamıştır. Şubat 1970'te İsrail'e giden bir Swissair uçağına bomba konulması (47 ölü), Eylül 1970 ve Şubat 1972'deki uçak kaçırma hadiselerinin ardından, 1972 Münih Olimpiyat Oyunları sırasında “Kara Eylül” örgütünün militanları, on bir İsrailli sporcuyla önce rehin almışlar, sonra güvenlik kuvvetleri tarafından kuşatılınca rehinelere öldürmüşlerdir. Bu katliam, FKÖ komuta

kademesinin dışına taşan ve dönemin devrimci romantizminden kaynaklanan bir sapmadır. Bu çarpıcı şiddet olayları Batı kamuoyunda Filistin mücadelesinin kalıcı bir biçimde terörizmle özdeşleştirilmesine neden olmuştur. Bu dönemde Filistinli militan eylemciler, Leyla Halid³ gibi birçok savaşçı figürle temsil edilmiştir. Yine Filistinli militanlar, 1975'te Viyana'da OPEC toplantısına katılan bakanların rehin alınması olayını gerçekleştirmişlerdir. Ardında 1975'te bir Boeing 707 uçağına bomba konulması, 1976'da Air France ve 1977'de Lufthansa uçaklarının Entebbe ve Mogadişu'ya kaçırılması gibi olayların yaşanmasına neden olmuşlardır (Bozarslan, 2010: 150-155). Bu dönem militan eylemler dönemidir.

Filistin direnişine katılan militanların gerçekleştirdiği bu türden şiddet olayları, Filistin toplumunun ve FKÖ'nün de değişim yaşamasına neden olmuştur. FKÖ mücadelesini verirken, Filistin halkı içinde radikal bir dil üretilmiş ve örgütün adı sürekli olarak şiddete karışmış ve 1970'lerden itibaren örgüt iç dönüşümler geçirmeye başlamıştır. Bu değişimlerden biri örgütte, İsrail'i tanıma yönünde bir eğilimin oluşmasıdır. Bu konuda FKÖ, Mısır'ın İsrail'i tanıma tavrına sıcak baktığına yönelik ilk işaretleri vermiştir. İsrail konusundaki bu tavır değişikliği, FKÖ'nün, uluslararası bir statü kazanmasını ve ardından 1985'te Filistin halkının meşru temsilcisi olarak BM'ye kabul edilmesini sağlamıştır. Ardından 1987'de toprakları ve yaşamları işgal altındaki Filistinliler, FKÖ'nün yaptığı diplomatik girişimlerden olumlu sonuçlar beklemeye başlamışlardır. Ancak sert tavrını devam ettiren İsrail'e ABD desteğinin sürmesi ve Arap devletlerinin hamasetle yetinmeleri hem Filistin halkı açısından hem de Filistin'deki İslami tonlu direniş hareketleri açısından bir dönüm noktası olmuştur. Bağımsız Filistin Devleti'ne zemin hazırlayan bir diğer gelişme de 1 Ağustos 1988'de, Ürdün'ün Batı Şeria ile tüm idari bağlarını kestiğini açıklaması olmuştur. Çünkü 1987 yılında BM, ürettiği şiddetten dolayı İsrail'i kınamıştır. FKÖ siyasetindeki değişimin ilk belirtisi, Filistin Ulusal Konseyi'nin 12-15 Kasım 1988'de Cezayir'de yaptığı 18. oturumunda bütün fraksiyonlarının katılımıyla başkenti Kudüs olan bağımsız Filistin Devleti'ni tek taraflı bir biçimde deklare etmesiyle açığa çıkmıştır. 15 Kasım 1988'de bağımsız Filistin Devleti, Cezayir'de ilan edilmiştir. Filistin Devleti'nin noktasal sınırları, BM Genel Kurulu'nun 1947'de aldığı 181 sayılı Filistin'i, Yahudi Devleti ve Arap Devleti olarak ikiye bölen kararına göre belirlenmiştir. Ayrıca Filistin Milli Konseyi bu toplantıda, Yaser Arafat'ı devlet başkanı seçmiştir (Shamsutdinova, 2012: 48-50). Filistin Devleti'nin bağımsızlık ilanı şöyledir:

³ Leyla Halid, 1944 Hayfa doğumludur. Filistin Halk Kurtuluş Örgütü üyesi olan Halid, Filistin meselesine dikkat çekmek ve Filistinli kadınların haklarına vurgu yapmak amacıyla dünya çapında tanınan Filistinli gerilla ve aktivist kimliği ile öne çıkmaktadır. 1967 Kara Eylül olaylarını takip eden yıllarda üçü eş zamanlı olmak üzere dört uçak kaçırma eylemine katılmıştır. 1969'da yaptığı eylemle dikkatleri büyük ölçüde üzerine çekti. Şu anda Filistin Ulusal Yönetimi'nin bir üyesidir. Kadın kimliğiyle militanlığı birleştiren Halid hakkında bkz.: Sarah Irving, *Filistin Kurtuluşunun Simgesi Leyla Halid*. (A. Düzkan, Çev.), İstanbul: İntifada Yayınları, 2014.

“Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla. (...) Filistin halkı kendisinin mahrum bırakılmayacağı haklara, kendisine atalarından kalmış topraklar üzerinde, en keskin bir şekilde yeniden sahip çıkıyor. Şimdi; doğal, tarihi, hukuki nedenler ve anavatanlarının özgürlük ve bağımsızlığının savunulması için kendilerini feda etmiş nesiller sebebiyle; Arap zirve konferansları kararlarının ifası için ve 1947’den bu yana Birleşmiş Milletler kararlarıyla vücut bulmuş olan uluslararası meşruiyetin sağladığı otoriteye dayanarak; ve Filistin halkının kendi kaderini tayin, siyasi bağımsızlık ve toprakları üzerinde egemen olma deneyimleriyle; Filistin Milli Konseyi, Allah ve Filistin Arap halkı adına, burada, Başkenti Kudüs-ü Şerif olmak üzere Filistin Devleti’nin kuruluşunu ilan eder” (Turan, 2003:232).

Birinci İntifada

FKÖ, Filistin’de bir hegemonya ve dışarıda ise bir tanınırlık oluşturmaya rağmen, iç siyaset sahnesinde marjinalleşmeye başlamıştır. Çünkü 1960’lı yıllardan itibaren FKÖ’yü kendine sözcü olarak benimseyen Filistinliler, artık kendi siyasi temsillerini sağlamak ve kaderlerini ellerine almak üzere seferber olmaya başlamışlardır. Bu seferberlik, Arapça “silkip atma” anlamına gelen intifada hareketlerini doğurmuştur. Birinci İntifada, Aralık 1987-Eylül 1993 tarihleri arasında gerçekleşmiştir ve Filistin’in içeriden özerkleşmesini ve aynı zamanda dinsel anlamda radikalleşmesini hızlandırmıştır. Bu özerkleşme sonucunda FKÖ’nün ve Arafat’ın Filistin sorununa bir çözüm bulabileceğinden umutların kesilmeye başladığı sıralarda devreye, Hamas girmiştir. Çünkü bu hayal kırıklığından dolayı ortaya çıkan İntifada, radikalleşmeyi ve bu da Hamas’ı doğurmuştur (Sahlim, 2015:605-606). Hamas, Sünni İslamcı hareketler içerisinde yer alan, Şeyh Ahmed İsmail Hasan Yasin tarafından 1987 yılında kurulmuştur. Hamas’ın tabanı, Arafat önderliğinde kurulan El Fetih’ten ayrılan İslamcılarının 1986’da *Seraya El Cihad El İslami* adında bir örgüt kurmalarıyla oluşmuştur. Kudüs’te, İsrail askerlerine yönelik (1986) eylemlerle adını duyuran Seraya El Cihad El İslami Örgütü’nün kitlesel bir karakter kazanmasıyla, *Hareket-ul Mukavemet-ul İslamiye-Hamas* (İslami Direniş Hareketi) örgütü Gazze’de kurulmuştur. İzzetti al-Kassam, örgütün askeri kanadını oluşturmaktadır (Pappe, 2007:460). Hamas’ın öne çıkmasının ve FKÖ’nün etkinliğini yitirmesinin nedenleri arasında Soğuk Savaş döneminin sona ermeye başlamasına bağlı olarak bağımsızlık peşindeki sol hareketlerin tavsaması, Ortadoğu, Afrika ve Afganistan gibi coğrafyalarda radikal İslami hareketlerin yükselmesi ve Arap dünyasında 1980-1989 yılları arasındaki İran-İrak Savaşı’nın yarattığı bezginliğin de etkisi bulunmaktadır.

Hamas öncülüğünde başlatılan İntifada hareketi, işgal altındaki bölgelerde silah kullanmadan taşlarla yapılan meşhur direniş kalkışmalarıdır. Hamas liderliğinde başlayan ayaklanma, 8 Aralık 1987’de, bir İsrail tankının Gazze’deki Filistinli çiftçilere çarpıp içlerinden

dördünü öldürmesiyle başlar. İsraili bir iş adamının Filistinliler tarafından öldürülmesinden sadece iki gün sonra gerçekleşen bu kazayı, Filistinliler bir misilleme olarak görmüş ve sokaklara inmiştir. Birinci İntifada'nın insani kayıpları oldukça ağırdır. İsrail ordusu taşlara karşı gerçek mermiler kullanmış ve 241'i çocuk, 1.162 Filistinliyi, Filistinliler ise beşi çocuk 140 İsrailiyi öldürmüştür (Bozarşlan, 2010:150-155). Bunun üzerine BM Güvenlik Konseyi'nin 22 Aralık 1987 tarih ve 605 (1987) sayılı kararı ile, işgal altındaki topraklardaki Filistinlilerin güvenliğinin, 12 Ağustos 1949 tarihli Savaş Zamanı Sivil Kişilerin Korunması ile ilgili Dördüncü Cenevre Kongresi kararlarına uygun olarak sağlanması özel önemle İsrail'den istemiştir. Ayrıca 605 sayılı kararla işgal edilen topraklardaki Filistin halkının insan haklarını ihlal eden işgalci güç İsrail'in hareket tarzı ve uygulamalarını ve özellikle savunmasız Filistinli sivillerin İsrail ordusu tarafından ateş açılması sonucu hayatlarını yitirmelerini ve yaralanmalarını kınamıştır. Birinci İntifada, FKÖ'yü hazırlıksız yakalamıştır. Örgüt, nihai referans olarak gösterilse bile, gerçekten kendiliğinden gelişen ayaklanma süreci üzerinde hiçbir zaman denetim kuramamıştır (Süer ve Atmaca, 2006:73-78). Bu atmosfer ise dinselliği ağır basan Hamas'ı güçlendirmiştir.

Ağustos 1990'da Arap Ligi toplantısında Irak'ın Kuveyt'i işgali kınanmış ve Kuveyt'ten çekilmesi talep edilmiştir. FKÖ, Ürdün, Sudan ve Yemen bu kararda çekimser kalmayı tercih etmişlerdir. İkinci Arap Zirvesi'nde İslam Konferansı Örgütü, Irak'ı kınayan bir karar alırken, FKÖ kararı onaylamaktan kaçınmıştır. Ardından kısmen Çin, AB, Japonya, SSCB, Türkiye ve ABD'nin baskısıyla kısmen de kendi iradeleriyle Irak'ın Kuveyt'i işgalini kınamışlardır. Irak'ın Kuveyt'i işgali sonrasında FKÖ'nün başlangıçtaki belirsiz tutumu, dünya kamuoyundaki olumlu imajı zedelemiştir. FKÖ yetkilileri, Orta Doğu'daki Arap devletlerinin ekonomik, siyasi ve askeri çıkarlarına darbe vuracağı, İsrail'e genişlemenin yolunu açacağı ve Filistinlileri mülksüzleştireceği gerekçesiyle yabancı müdahaleye karşı çıkmışlardır. Örgüt yönetiminin konu hakkındaki temel kaygısı, işgali bahane ederek ABD'nin bölgede tam anlamıyla hâkimiyet kurmasının, İsrail'in işine yarayacak olmasıdır. FKÖ'nün Körfez Savaşı sırasında sergilediği bu ayrık tutumun ardından Arap ülkelerinden gelen yardımlar kesilmiştir. Bu kesintilerin ortaya çıkardığı mali kriz nedeniyle FKÖ barışa zorlanmıştır. Çünkü Batı Şeria ve Gazze'de hiçbir zaman tam anlamıyla işler bir ekonomi oluşturamayan Filistinliler ve FKÖ, dış yardımlara muhtaç durumdadır. Ayrıca iki kutupluluğun kalktığı ortamda Arap rejimlerine olan Sovyet desteğinin kesilmesi FKÖ'yü de etkilemiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesi sonucunda FKÖ, İsrail konusunda uzlaşmaz tavrını sürdüremez duruma gelmiştir. İntifada ile FKÖ, İsrail-Filistin çatışmasını yeni bir eksene oturtmaya çalışmıştır. Bu yeni eksen, yeni bir

Filistin olarak tanımlanabilir. Yaser Arafat'ın İshak Rabin'e⁴ yazdığı, İsrail'in güvenli sınırlar içinde varoluş, barış ve güvenlik hakkını resmen tanıyan mektubu sonrasında, Oslo görüşmeleri başlamıştır. Bu görüşmeler İsrail dış politikasında diplomatik bir devrimdir (Sahlim, 2015:673). Ancak İsrail dış politikasında yaşanan bu devrimin devamı günümüze kadar hiç gelmemiştir.

13 Eylül 1993'teki Oslo'da varılan anlaşmalar, iki toplum arasındaki temel noktaların yeniden tanımlanışını ortaya koyar niteliktedir. Bu açıdan Oslo görüşmeleri İsrail Siyonist sağının direnişiyile karşılaşmıştır. Oslo görüşmelerine karşı çıkan aşırı sağcı bir Yahudi olan Yigal Amir, Rabin'e 1995 yılında suikast düzenlemiştir (Bayraktar, 2014:313; Sahlim, 2015:715-716). 1995'te Başbakan Rabin'in, Yahudi bir yerleşimci tarafından öldürülmesi, İsrail'de laikler ile radikaller arasındaki siyasi farklılıkların keskinleştiğini, Filistinliler ile barışın toplumsal bölünmeyi arttırdığını ortaya koymuştur. Tarihe Oslo Anlaşması olarak geçen Prensipler Deklarasyonu'nu, İsrail adına Dışişleri Şimon Peres, FKÖ adına Mahmud Abbas (Ebu Mazen) imzalamışlardır (Shamsutdinova, 2012:57-63). Oslo Anlaşmaları, yani 13 Eylül 1993'te imzalanan Oslo I ve 28 Eylül 1995'te imzalanan Oslo II anlaşması, özet olarak aşağıdaki maddeleri içermektedir:

Oslo I

1. İsrail'in Filistin Kurtuluş Örgütü'nü Filistin halkının meşru temsilcisi olarak kabulü ve Filistin Kurtuluş Örgütü'nün İsrail'in güvenli sınırlar içinde var olma hakkını tanınması.
2. İsrail hükümeti ile Filistin Kurtuluş Örgütü arasında İsrail askerlerinin Gazze Şeridi ve Eriha'dan çekilmeleri ile başlayan beş yıllık geçiş dönemi uygulaması için anlaşma yapılması.
3. Batı Şeria'nın büyük bir kesiminde otoritenin savunma ve dış ilişkiler hariç Filistin otoritesine teslim edilmesi ile sonuçlanacak bir dönemin belirlenmesi.

Oslo II

1. Batı Şeria'nın üç bölgeye bölünmesi: A Bölgesi (Filistin yönetimi), B Bölgesi (Filistin sivil yönetimi ve İsrail güvenlik kontrolü), C Bölgesi (İsrail Yönetimi).
2. İsrail'in Filistin seçimlerinden (Ocak 1996) 22 gün önce Batı Şeria şehirlerinden (Beytüllahim, Cenin, Nablus, Kalkiya, Ramallah, Tulkarim) çekilmesi.
3. Filistin seçimlerini takiben 6 aylık aralarla üç aşamada C Bölgelerinin, B Bölgelerine dönüştürülmesi.

⁴ İshak Rabin (1922-1995) İsrailli siyaset adamı ve generaldir. 1974-1977 yılları arasında İsrail Başbakanlığı yapmıştır. 1992'de tekrar başbakan olan Rabin'e, Oslo görüşmelerine karşı çıkan aşırı sağcı Yigal Amir tarafından 1995 tarihinde suikast düzenlenmiştir.

4. Ortak güvenlik amaçları için bir İsrail-Filistin Güvenlik ve İşbirliği Konseyi kurulması.
5. Kudüs, yerleşimciler, sınırlar ve mültecileri içerecek olan nihai statü görüşmelerinin en geç 4 Mayıs 1996'da başlaması (Bayraktar: 2014:313-318; Sahlim, 2015:679-685).

Ancak FKÖ ve İsrail arasında yürütülen ve sonuçlandırılan bu anlaşmaların uygulanmasında, İsrail kaynaklı ciddi sıkıntılarla karşılaşmıştır. Anlaşmanın bir sonraki aşamasına geçişte İsrail her defasında yeni tavizler talep etmiş ama yükümlülüklerini yerine getirmemiş, ayrıca yeni yerleşimlere devam ettirmiştir. 140 yerleşim birimini kapsayan C Bölgesi'nde, Yahudi yerleşimleri arasındaki bağlantıyı sağlamak için yeni by-pass yolları yapılarak, yeni kontrol noktaları oluşturularak işgal genişletilmiştir. Bu dönemde Yahudi yerleşimcilerin Filistinlilere saldırıları da artmış, 1994'te Yahudi bir yerleşimcinin El-Halil'de bir camide 29 Filistinliyi öldürmesinin ardından çıkan protestolarda İsrail 30 Filistinliyi öldürmüştür. Bunun üzerine Hamas, Kudüs ve Filistin'de sivilleri hedef alan bombalı saldırılar gerçekleştirmiştir. İsrail'le Filistin arasında imzalanan Oslo'nun yarattığı hayal kırıklığı İkinci İntifada'ya yol açmıştır. Yaşanan hayal kırıklığı Filistinlilerin Hamas ve İslami Cihad⁵ gibi İslami direniş hareketlerine olan sempatisini artırmıştır (Pappe, 2007:460; Sahlim, 2015:670).

İkinci (El Aksa) İntifada

Barış sürecini canlı tutma girişimlerine rağmen, 28 Eylül 2000'de meydana gelen bir olay, sürecin çökmesine ve Filistin ile İsrail arasında, eskilerine oranla daha şiddetli çatışmaları içeren El Aksa İntifadası'nın, yani İkinci İntifada'nın başlamasına sebep olmuştur. Bu tarihte Likud Partisi'nin lideri Ariel Şaron, Müslümanlarca kutsal sayılan Kubbetü's Sahra ile El Aksa Camii'nin bulunduğu Haremülşerif'i ziyaret etmiştir. Filistinliler bu olayı protesto etmek için gösterilere başlamışlar ve İsrail protestoculara ateş açmasıyla İkinci İntifada başlamıştır. Olaylar 4.900'den fazla ölü (1.057'si İsraili ve 3000'den fazla Filistinli), onlarca yargısız infaz, yüzlerce sivilin de ölmesine yol açan nokta hedefli suikastlar, evlerin yıkılması, 500 kontrol noktasının kurulması, duvar örülmesi gibi şiddet olayları Filistinlilerin mekânsal olarak mülksüzleştirilmesiyle sonuçlanmıştır (Süer ve Atmaca, 2006:109-112).

BM Güvenlik Konseyi, Mart 2002'de terör eylemleri, provokasyon, tahrik ve yıkım dahil olmak üzere tüm şiddet hareketlerinin derhal kesilmesini talep eden 1397 sayılı kararı

⁵ Hamas ve İslami Cihat, İsrail işgali altındaki bölgelerde oluşan dini merkezli militan askeri hareketlerdir. 1980'den itibaren Müslüman Kardeşlerle yakın ilişkide olmuşlardır. İsrail birliklerine yönelik ilk saldırısını 1986 yılında gerçekleştirdi ve 1990'lı yılların ortalarından itibaren İsrail işgaline karşı intihar bombacıları ile eylemler düzenlemişlerdir. Özellikle Hamas 2007'den itibaren Filistin sorununda tek aktör olarak hareket etmektedir. Bkz.: Faik Bulut, *İslamcı Örgütler 2*, İstanbul: Cumhuriyet Kitap, 2009.

kabul etmiş ve İsrail ve Filistin'in, güvenli ve belirlenmiş sınırlar içinde yan yana yaşayabilecekleri bir bölge hedefini bir kere daha teyit etmiştir. Ancak yaşanan olaylar diplomasiye gölge düşürmüştür. Filistinli bir intihar bombacısının *Hamursuz Bayramını* (Passover) kutlayan 30 kişiyi öldürmesi üzerine İsrail güçleri, Savunma Kalkanı Operasyonunu düzenlemiş ve El-Fetih lideri olan Marwan Barghouth'yi tutuklamışlardır. Bunun üzerine 30 Mart'ta Güvenlik Konseyi, 1402 (2002) sayılı kararıyla ateşkesi ve İsraili güçlerin Filistin topraklarından çekilmesini içeren çağrılar yapmıştır. BM Genel Sekreteri, şiddetin derhal durdurulması, intihar saldırılarının sonlandırılması ve çatışmayı bitirmek adına ateşkes önerilerinin ve politik önlemlerin uygulanması gerekliliğini beyan etmiştir. Buna rağmen İsrail güçleri Bethlehem'i tekrar işgal etmiş ve Batı Şeria'nın kuzeyindeki Jenin'de bulunan bir Filistin mülteci kampını kuşatmış ve 50'den fazla Filistinli ölmüştür. İsrail, Batı Şeria'da ve ateşkes hattı boyunca güvenlik duvarı inşa etmeye devam etmiştir. 2002 Eylül ayında BM Güvenlik Konseyi, İsrail işgal kuvvetlerinin Filistin şehirlerinden çekilmesini talep etse de Ocak 2003'te Tel Aviv, Haifa ve Kudüs'te intihar saldırılarının yaşanması bölgedeki çatışmaların hız kesmeden devam edeceğini gösterdiği gibi aynı zamanda hem birinci hem de ikinci İntifada'nın sonuçları Filistinlilerin düş kırıklıklarını çoğaltırken Hamas ve İslami Cihad gibi radikal grupların Filistin topraklarında kalıcılaşmasını sağlamıştır (Bozarlan, 2010:209-212; Pappé, 2007: 460; Sahlim, 2015:670). İkinci İntifada'nın yarattığı yıkımdan FKÖ'ye rakip olan grupların güçlenerek çıkması Filistin sorununa yeni boyutlar eklemiştir.

Sonuç

FKÖ lideri ve Filistin devlet başkanı olan Yaser Arafat'ın 2004'teki ölümü üzerine, devlet başkanlığına Mahmud Abbas geçmiştir. Tarihsel açıdan bakıldığında FKÖ, Filistin sorununun uluslararası arenaya taşınmasını sağladığı gibi bütün zorluklara rağmen Filistin devletinin bağımsızlığını ilan etmiştir. Üstelik Örgüt, bu türden hayati faaliyetleri üretirken ülkedeki zor ekonomik koşullarla ve aynı zamanda uluslararası arenada tanınmak için büyük zorluklarla mücadele etmiştir. FKÖ, SSCB ve Irak gibi ülkelerden Soğuk Savaş döneminde destek alırken, dönemin bitişiyle bu desteklerden mahrum kalsa da Filistin mücadelesini, başta İsrail'e karşı sonra da dış dünyaya karşı başarıyla yürüttüğünü teslim etmek gerekir. Ancak İsrail'in saldırgan politikaları Filistinlilerin toprak kaybını artırmış ve bu süreçte FKÖ, bütün direnişine rağmen Filistin halkının mülksüzleştirilmesine ve kamplarda yaşamaya mahkûm edilmesine engel olamamıştır. Bu durumu 1947'den günümüze Filistin topraklarının durumunu içeren aşağıdaki haritadan izlemek mümkündür. Yaser Arafat'ın adı ile anılan FKÖ, onun ölümünden sonra kademeli bir biçimde Filistin sorununun çözümü konusunda etkinliğini yitirmeye başlamıştır. Filistin sorunu konusunda FKÖ'nün dışında kalan diğer direniş

örgütlerinden Hamas ve İslami Cihat gibi daha radikal dini gruplar siyasal bir aktör olarak ortaya çıkmış ve bölgedeki etkinliğini artırmaya başlamıştır. Ancak günümüzde FKÖ'nün etkinliği azalmış ve Filistin sorunu konusunda Hamas tek aktör haline gelmiştir.

Kaynak: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/direnisin-sembolu-filistin-toprak-gunu/1103443>

Yazar Katkıları: Metnin tamamı tek yazar tarafından oluşturulmuştur.

Çıkar Beyanı: Bu çalışmada çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Armaoğlu, F. (1989). *Filistin meselesi ve Arap-İsrail savaşları (1948-1988)*. İstanbul: İşbankası Yayınları.
- Ayhan, V. (2014). Filistin direnişinde Müslüman Kardeşler geleneği. S. Seydi ve C. Deveci (Ed.), *Araftaki Filistin* kitabı içinde (s.255-299). Ankara: Maya Akademi Yayınları.
- Bayraktar, B. (2014). Oslo Barış Süreci (1993-2000). S. Seydi ve C. Deveci (Ed.), *Araftaki Filistin* kitabı içinde (s.301-345), Ankara: Maya Akademi Yayınları.
- Boran, Y. (2011). *El-Fetih, Hamas, Hizbullah: Ortadoğu'da direniş*. İstanbul: Siyah Beyaz Kitap.
- Bozarslan, H. (2010). *Ortadoğu: bir şiddet tarihi*. (Çev. A. Berktaş), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bulut, F. (2009). *İslamcı Örgütler 2*, İstanbul: Cumhuriyet Kitap.
- Elpeleg, Z. (1999). *Filistin ulusal hareketinin kurucusu Hacı Emin el-Hüseyni*. (Çev. D. Şendil), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erdemir, H. (2014), Arap-İsrail savaşları. S. Seydi ve C. Deveci (Ed.), *Araftaki Filistin* kitabı içinde (s.121.158), İstanbul: Maya Akademi Yayınları.
- El-Hüseyni, H. E. (2023). *Kudüs'ten Beyrut'a hatıratım ve mücadele*. (Çev. Ömer Tellioglu), İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Halloum, R. (1988). *Belgelerle Filistin*. İstanbul: Alan Yayıncılık.

- Havatme, N. (1970). *Filistin'de halk savaşı ve Ortadoğu*. (Çev. M. E. Bozarslan), İstanbul: Ant Yayınları.
- Irving, S. (2014). *Filistin Kurtuluşunun Simgesi Leyla Halid*. (A. Düzkan, Çev.), İstanbul: İntifada Yayınları.
- Kapeliouk, A. (2008). *Yenilmez Arafat*. (Çev. G. D. Lüküslü), Ankara: İmge Yayınları.
- Karaman, M. L. (1996). Filistin Kurtuluş Örgütü. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (s.103-106), 13. Cilt, Ankara.
- Kılıç, M. (2014). Filistin milli kimliğinin tekamülü, S. Seydi ve C. Deveci (Ed.), *Araftaki Filistin* kitabı içinde (159-186), Ankara: Maya Akademi Yayınları.
- Kılınçkaya, M. D. (2015). *Osmanlı yönetimindeki topraklarda Arap milliyetçiliğinin doğuşu*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Krämer, G. (2017), *Filistin tarihi*. (Çev. S. N. Ağırnaslı), İstanbul: Verita Kitap.
- Lewis, B. (2000). *Ortadoğu'nun çoklu kimliği*. (Çev. M. Harmancı), İstanbul: Sabah Kitapları.
- Öke, M. K. (2000). *Filistin sorunu*. İstanbul: Ufuk Kitapları.
- Pappe, İ. (2007). *Modern Filistin tarihi*. (Çev. N. Plümer) Ankara: Phoenix Yayınları.
- Sahlim, A. (2015). *İsrail ve Arap dünyası*. (Çev. T. Dermirci), İstanbul: Küre Yayınları.
- Süer, B. ve Atmaca. Ö. A. (2006). *Arap-İsrail uyumsuzluğu*. ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2006.
- Shamsutdinova, L. (2012). *Filistin Kurtuluş Örgütü'nün meşruiyet kazanma süreci*. (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Turan, Ö. (2003). *Medeniyetlerin çatıştığı nokta Ortadoğu*. İstanbul: Acar Matbaacılık.

Türkiye – Ermenistan İlişkilerinin İyileşmesinde Ekonomik Potansiyeller

The Potentials of Economy in Recovery of the Relations Between Türkiye and Armenia

DOI: 10.38155/ksbd.1470432

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
18/04/2024

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
22/08/2024

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31/12/2024

KARADENİZ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Doç. Dr. Dikran M.
ZENGİNKUZUCU
İstanbul Esenyurt Üniversitesi
İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
(İng) Bölümü
dikranzenginkuzucu@esenyurt.edu.tr
ORCID: 0000-0002-4521-4868

Prof. Dr. Sait YILMAZ
İstanbul Esenyurt Üniversitesi
İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
(İng) Bölümü
saityilmaz@esenyurt.edu.tr
ORCID: 0000-0003-2752-1853

Etik Kurul Beyanı: Bu araştırmada, anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşım bulunmadığından etik kurul onayı gerekmemektedir.

Öz

Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki 28 Mart 1993 çatışmaları Türkiye ve Ermenistan ilişkilerini de olumsuz yönde etkilemiştir. 3 Nisan 1993'de Türkiye, Ermenistan'a tahıl sevkiyatını durdurdu ve iki ülke arasındaki kara sınırını kapattı. Tarihi sorunların yanı sıra, Dağlık Karabağ krizi, o zamandan bu yana ilişkilerin yeniden kurulmasının önündeki en büyük engel olarak görünmektedir. Normalleşme sürecine ve bölgesel istikrara katkı sağlamak için normalleşme sürecinin bu diğer karmaşık meselelerle iç içe olmaması ve ekonomik işlevselci bir yaklaşım sergilemek kritik bir önem taşımaktadır. Makale, Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin son yirmi yıldaki gelişimini incelemeyi, mevcut sorunları vurgulamayı ve ilişkileri normalleştirmek için şimdiye kadar gerçekleştirilen toplumsal ve diplomatik girişimler dikkate alınarak neden bir çözüme ihtiyaç duyulduğunu vurgulamayı ve özellikle de yakınlaşma için ekonomik olanakların ortaya konulması ve vurgulanmasını amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Ermenistan, Normalleşme, Kafkaslar, Azerbaycan, Ekonomik işlevselcilik.

Abstract

The Armed conflicts between Azerbaijan and Armenia on 28 March 1993 affected the relations between Türkiye and Armenia negatively. As of 3 April 1993, Türkiye halted grain transport to Armenia and closed land border between the two countries. In addition to historical problems, the Nagorno-Karabakh crisis appears to be the greatest obstacle to restoration of relations since then. To contribute to the normalization process and regional stability, it is essential that the process of normalization is not confounded by these other complex concerns and that an economic functionalist perspective shall be adopted. The article aims to examine the evolution of Türkiye-Armenia ties over the last two decades, to highlight present issues, and to emphasize why a solution is required considering the societal and diplomatic initiatives achieved thus far to normalize relations, and especially to explore and emphasize economic opportunities for the rapprochement.

Keywords: Türkiye, Armenia, Normalization, Caucasus, Azerbaijan, Economic functionalism.

Giriş

Ermeni ve Türkler arasında bir yüzyılı aşkın süredir I. Dünya Savaşı sırasında meydana gelen vahşet olaylarının nasıl tanımlanacağı üzerine tartışmalar süregelmektedir. Ermeniler için evde ve dışarıda atalarının çektiği acıları öğrenmek neredeyse ulusal kimliğin bir parçası olmuştur. (Fettweis, 2015) Türkler kendi hükümetlerinin bir soykırımında rol aldığını kabul etmemek hususunda ısrarlıdırlar. İki komşunun, uzun süredir devam eden anlaşmazlıkları nedeniyle resmi diplomatik ilişkileri de bulunmamaktadır. Geçmiş, çoğu zaman olduğu gibi, bugünü kirletmektedir. Bu makale olası bir çözümün olduğunu savunmaktadır. Son yıllarda Ermenistan ile Azerbaycan arasında yaşanan Dağlık Karabağ savaşı ve savaş sonrası gelişmeler, tarihi düşmanlıkların frenlenmesi ve daha barışçıl bir ortama dönüşmesi için fırsatlar sunmaktadır.

Ermeni-Türk ilişkilerindeki mevcut değişimlerin analizinde itici veya belirleyici rol oynayan çeşitli önemli unsurlar vardır. Birincisi, Türkiye ülkenin bölgedeki rolünün yanı sıra komşularıyla ilişkilerini de içeren bir stratejik yeniden yönelim aşamasından geçiyor. Azerbaycan ve Gürcistan'ın ortak enerji bağları nedeniyle Türkiye ile işbirliği yapma konusunda güçlü çıkarları olmasına rağmen, Ermenistan'ın bölgesel enerji altyapısından yoksun olması, Ermenistan'ı bu girişimi benimsemeye ve desteklemeye ikna etmenin zorluğunu artıracaktır. Ankara bu zorluğun farkında gibi görünse de Ermenistan, iki ülkenin var olmayan ilişkilerinde ve kapalı sınırlarında önemli bir değişiklik olmadan Ankara'nın yolundan gitmekte acele etmiyor gibi görünüyor. Çok ihtiyaç duyulan bir ekonomik fırsatın potansiyel ödülleri, Türkiye'nin Ermenistan ile olan ilişkisini teşvik eden ikinci unsurdur. Ancak Türkiye ile sınırın açılmasının Ermenistan'a getireceği potansiyel ekonomik faydalar, Türkiye için olduğundan çok daha fazladır. Bu bağlamda potansiyel ödüller şu şekilde özetlenebilir:

Birincisi, Türkiye ile sınırın açık olması, Ermenistan'ın hem Türkiye hem de Azerbaycan ile sınırlarının kapatılmasının dayattığı üstü kapalı abluka ve ambargonun neden olduğu yıllardır süren tecritten derhal kurtulmayı sağlayacaktır. Ermenistan'ın kapalı olan iki sınırından en az birinin yeniden açılması, ülkenin tek dış çıkış noktası olarak Gürcistan'a bağımlı olmasına önemli bir alternatif sunacak ve açık denizlere erişimi açacak, bunun sonucunda da Ermeni ithalat ve ihracatının yüksek transit masrafları sonucu kesintiye uğramasının aşılması için bir fırsat sunacaktır.

İkincisi, Türkiye ile sınırın açık olması, Avrupa ve Orta Doğu pazarlarına potansiyel girişle birlikte Ermenistan için Türkiye pazarının ötesinde de daha iyi pazar erişimine de olanak tanıyacaktır.

Üçüncüsü, açık bir sınırın rekabetin artırılması yönündeki bir başka vaadi Ermenistan'daki ithalat ve ihracat tekellerinin gücüne karşı koymada kritik öneme sahip olmaktadır. Ermenistan'da emtiaya dayalı çok sayıda kartelin kurulması, öncelikle ülkenin kapalı sınırlar ile tecrit edilmesinin bir sonucu olarak, yalnızca ülkenin ekonomik ilerlemesinin bozulmasına hizmet etmiştir. Ancak Türkiye ile sınırın açık olmasıyla rekabet sonucu Ermenistan ekonomisi karşılaştırmalı üstünlüğe dayalı olarak daha doğal bir yol izleyebilir.

Öte yandan Türkiye de bölgedeki siyasi ve kültürel nüfuzunu güçlendirme fırsatının yanı sıra Türkiye, nispeten gelişmemiş doğu illerinde yeni bir pazara ve özellikle yeni bir istihdam refahına ulaşabilecek.

Sınırın Türkiye tarafındaki dezavantajlı bölgeler yeni ekonomik faaliyet ve ticaret ortakları aradığından, açık sınırların ekonomik vaadi her iki taraf için de bir kazan-kazan durumudur. Benzer şekilde, Ermenistan, ihtiyaç fazlası elektriği Türkiye'nin doğusuna ihraç etme olanağıyla, bir enerji tedarikçisi ve tarım üreticisi olarak Türkiye'ye fayda sağlayabilecektir. Ayrıca, Ermenistan tarafında işgücü maliyetlerinin ucuzlaması, Türk tekstil ve küçük imalat şirketlerini Ermenistan'da yeni fabrikalar kurmaya teşvik edebilir.

Bu yazı “işlevsel yaklaşım” çerçevesinde Türkiye ile Ermenistan arasındaki ilişkileri yumuşatacak ekonomik fırsatları tartışacaktır.

Yöntem

Ermeni Barışın nasıl sağlanacağı ve ülkeler arasında eşitliğin nasıl sağlanacağı sorusu, uluslararası ilişkiler teorisyenleri arasında uzun süredir tartışılan bir konudur. Barışın ve eşitliğin sağlanması konusunda farklı akademisyenler farklı bakış açıları ve dolayısıyla farklı çözüm önerileri öne sürdüler. Özellikle iki dünya savaşı arasında ve sonrasında, politik-ekonomik konjonktür ve devletlerin acil ihtiyaçları nedeniyle bu teoriler hız kazandı.

Bu teorilerden David Mitrany'nin işlevsel yaklaşımı, ülkeler arası iş birliğinin artırılmasına yönelik çözümler sunması nedeniyle net bir görüş sunmaktadır. Bu bağlamda ülkeler arasındaki ekonomik ilişkiler barışı geliştirme ve istikrarı sağlama konusunda en büyük potansiyele sahiptir. Ona göre “devletin bir hizmet aracına dönüştürülmesi umut verici bir perspektif ortaya çıkarıyor. Bu şekilde doğal bir ilerleme kaydedildi, hizmetlerin ulusal denetimi uluslararası koordinasyonun yolunu açıldı” (Mitrany, 1975: 102). Mitrany yazılarında bu kelimeyi kullanmasa da toplumsal uyum ve refahı sağlamak için yarattığı işlevsel yaklaşıma “işlevselcilik” adı verilmektedir. Bu anlamda David Mitrany, ulusötesi işbirliğine odaklanan yeni bir uluslararası düzen formüle etme seçeneğini sunmuştur. (Popoviciu, 2010: 1) Klasik

işlevselci teorilerin öne sürdüğü gibi ekonomik, sosyal ve kültürel bağımlılıkların yaratılması, ülkeler arasındaki rakip ilişkilerin dönüşümüne temel oluşturabilir (Haas, 1964: 48-53; Mitrany, 1994: 99-104). 1998'den bu yana yaşanan ekonomik patlama, Kuzey İrlanda'daki barış sürecinin tartışmasız bir dayanağı olmuştur (Ryan, 2010: 84). Türkiye ve Yunanistan ise 90'lı yıllardaki gerginlik döneminin ardından ikili ticaret hacmini yedi yıldan kısa bir sürede neredeyse üç katına çıkardı (1999'da 626 milyon Avro, 2006'da 1,66 milyar Avro). Yunanistan'ın Türkiye'deki yatırımları da aynı oranda arttı. Türkiye'den Yunanistan'ın kuzeyine uzanan, İtalya'ya bağlanan ve Adriyatik Denizi üzerinden deniz yatağı boru hattıyla batıya bağlanan bir doğal gaz boru hattının inşasına ilişkin anlaşmanın ardından ikili enerji ağlarında da işbirliği hızla artıyor. Yukarıdaki gelişmenin sosyal ve politik alanlardaki ilerlemeyle birlikte sonucu, Yunan-Türk ilişkilerinde göreceli bir yumuşama ve uzlaşma görülmüştür. (Coulombis ve Kentikelenis, 2007: 529-530) Son çalışmalar ayrıca, ekonomik karşılıklı bağımlılığın barışı güçlendirdiği ve devletler arası savaşın maliyetinin artması devletlerarası işbirliğinin barışçıl siyasi hedefleri teşvik etmek için kullanılabileceği ileri sürülmüştür. (Hegre, 2000: 14) Bu doğrultuda bu makale, siyasi ve tarihi önyargıların ve olumsuzlukların pençesinde Türkiye ile Ermenistan arasında barışın inşası için ekonomik bir fırsata odaklanmaktadır. Bu bağlamda, bu makalenin temel hipotezi, siyasi anlaşmazlıklara dayalı önkoşullardan bağımsız bir ekonomik ortaklıkta her iki tarafın da göreceli ekonomik kazanımlara sahip olacağı ve bunun da daha fazla sosyal, kültürel ve siyasi entegrasyon için bir kaldıraç olacaktır.

Mitrany ile birlikte işlevselcilerin de temel vurgusu, söz konusu konunun hükümetler arası ve teknik yönlerinin önemi idi. (Long ve Ashworth 1999: 2) Bu çözüm odaklı yaklaşım, Türkiye-Ermenistan ilişkilerine yaklaşımımıza uygun bir bakış açısı sağlıyor. Kuşkusuz ekonomik ilişkilerin yanı sıra diğer entegrasyon türlerinin de tartışılması gerekiyor. Karmaşık karşılıklı bağımlılığa sahip ülkeler arasındaki sorunlar için askeri güce başvurma olasılığı büyük ölçüde azalmaktadır.

Elbette bu mevcut siyasi gerginliklerin ve sorunların kısa vadede sona ereceği anlamına gelmemektedir. Ancak iki ülke ilişkilerine yönelik uzun vadeli bir projenin, iki ülke için barışın ve daha derin ilişkilerin sağlanabilmesi için iyice değerlendirilmesi gerekmektedir. Üstelik Kafkasya bölgesinde istikrarı artırıcı bir yayılma etkisi de yaratacağını iddia etmek doğru olacaktır.

Bu çalışmanın ilk bölümünde iki ülke arasındaki siyasi ve güvenlik konuları değerlendirilecektir. Diplomatik ilişkilerin tarihi ve Türkiye-Ermeni ilişkilerinin doğası kısaca ele alınacaktır. Daha sonra, 1993'ten bu yana “resmi” bir ticaret olmamasına rağmen, iki ülke

arasındaki mevcut ekonomik ilişkiler değerlendirilecektir. Bu bölümde ve bundan sonraki bölümde bu veriler bazı potansiyel işbirliği ve ticaret sektörlerini ortaya çıkarmak için kullanılacaktır. Devamında diğer ülkelerin ilişkilerin gelişimine etki edebilecek olası yaklaşımları gözden geçirilecektir. Sonuç olarak olası siyasi ve ekonomik tedbirlere yönelik politika önerilerinde bulunulacaktır.

Türkiye ve Ermenistan Arasında Politik ve Güvenlik Konuları

Türkiye-Ermenistan normalleşmesinin en zorlu başlıklarından biri, Erivan'ın 1915 olaylarını "soykırım" olarak nitelmesi ve Türkiye'den bunu kabul ederek özür dilemesini beklemesi olarak görülüyor. Türkiye ise 1915 olaylarının soykırım olarak tanımlanmasına şiddetle karşı çıkıyor ve tarihi olayların tarihçiler ve uzmanlar tarafından değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Hill Kirisci ve Moffatt, 2015).

Türkiye'nin 1991 yılında Ermenistan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülkelerden biri olmasına karşın Türkiye-Ermeni ilişkileri o tarihten bu yana sürekli olarak gerilim ve çatışmalarla dolu olmuştur. Azerbaycan'ın doğal müttefiki olması nedeniyle, 1990'lı yılların başında Ermenistan ile komşu Azerbaycan arasında Dağlık Karabağ nedeniyle yaşanan savaş, Türkiye'yi Ermenistan ile sınırını kapatmaya ve diplomatik ilişkilerini askıya almaya zorladı. Son otuz yıl hem Türkiye hem de Ermenistan için bir çıkmaz dönemi oldu. Türkiye'nin sınır ablukası Ermenistan'ı zorlamada başarısız oldu ve diplomatik ilişkilerin olmayışı her iki tarafa da çok az konuşma seçeneği veya fırsatı bıraktı. Ankara ise Erivan ile diplomatik ilişki kurmayı ve Türkiye-Ermenistan sınır kapıları olan Alijan - Margaran ve Doğukap - Akhurik'in açılmasını reddetti. Türkiye, sınırların yeniden açılması için iki şart öne sürdü: Ermenistan, 1921 Kars Antlaşması uyarınca oluşturulan Türk-Ermeni hattını tanımalı, bunun sonucunda tarihi olduğu iddia edilen Büyük Ermenistan üzerindeki toprak iddialarından feragat etmeli ve Ermeni Soykırımını iddialarının uluslararası alanda tanınması çabalarından vazgeçmelidir. (Hale, 2000: 273).

Dağlık Karabağ'daki savaş sırasında Türkiye'nin 1993 yılında sınırı Azerbaycan lehine kapatmasının ardından, Ermenistan devleti 1990'ların başından ortalarına kadar Türkiye ile 'komşuluk' ilişkilerini normalleştirmeyi amaçlayan iki yönlü bir strateji izlemeye çalıştı. Devlet düzeyinde, Ermeni diplomatlar, eski Cumhurbaşkanı Levon Ter Petrosyan'ın Türkiye ve Ermeni ilişkilerinde geçmişten ziyade geleceğe dayalı yeni bir sayfa açma çabalarının tetiklediği bir dizi toplantı ve görüşmede Türk mevkidaşlarıyla bir araya geldi. Buna ek olarak, Ter Petrosyan hükümetinin diplomatik çabaları, Türkiye ile temas kurmaya yönelik ikinci bir özel 'ikinci yol'

girişimi ile desteklendi. 'Türkiye-Ermeni Uzlaşma Komisyonu' (TARC) adı verilen özel bir girişimi, her iki tarafı da ayıran Ermeni soykırımı gibi daha ihtilafli konuların tartışılacağı gizli bir forum sağlamayı amaçlıyordu. Her ne kadar bu ilk etkileşim girişimleri başarısız olsa da diyalog için bir platform görevi görebilecek sonraki diplomatik angajmanlara önemli bir arka plan sağladılar.

Ülkelerin ikili ilişkileri 2008–2009'da kısa bir süreliğine iyileşti. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne yakınlaştığı ve komşularıyla “sıfır sorun” politikasını benimsediği dönemde Ermenistan Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan'ın resmi davetini alan Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Temmuz 2008'de Ermenistan'ı ziyaret eden ilk Türk Devlet Başkanı oldu. İsviçre'de Ermeni ve Türk yetkililer arasında aylarca süren gizli görüşmelerin ardından Eylül 2008'deki ziyaret, yeni bir sürecinin kamuya açık başlangıcı oldu ve Ekim 2009'da tarafların normalleşme protokollerini imzalamasıyla sonuçlandı. (BBC, 2008; Richter, 2009; Hürriyet, 2009) Ermenistan ve Türkiye'nin gelişen ilişkileri her iki ülke için de 'kazan-kazan' durumuyla sonuçlanabilirdi. Bu açılım Ermenistan'a çok ihtiyaç duyulan bir dış politika zaferinin yanı sıra yeni bir ekonomik fırsat da sunmaktaydı. (Giragosian, 2009) Türkiye-Ermeni ilişkilerinde olası bir yakınlaşma, Türkiye'nin hem Avrupa Birliği hem de ABD ile ilişkilerini geliştirmesine olanak tanıyacaktı. Birinci Dünya Savaşı'ndan kaynaklanan bir yüzyıllık düşmanlıkların ardından Ermenistan ve Türkiye, 2009 yılında bağları onarmak ve sınırlarını açmak konusunda tarihi bir anlaşmaya vardı. Ancak protokoller iç itirazlar ve memnuniyetsizlikler nedeniyle her iki tarafça da hiçbir zaman onaylanamadı ve yakınlaşma bir sonraki yıl sona erdi.

Türkiye, 2020 sonunda yaşanan ve Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'da Azerbaycan'a karşı yenilgisiyle sonuçlanan savaşın hemen ardından Erivan ile ilişkilerin normalleşmesine hazır olduğu mesajlarını vermeye başlamıştı. Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan da ülkesinde düzenlenen seçimleri kazanmasının ardından yaptığı açıklamalarda, Türkiye ile önkoşulsuz diyaloga hazır olduğunu söylemişti.

Tarihsel olarak konuya bakıldığında Türk ve Ermeni toplumunun oldukça köklü ve önemli bir tarihi geçmişi bulunuyor. Ermenistan'da özellikle Koçaryan ve Sarkisyan dönemlerinin ardından Paşinyan döneminde hem Karabağ hem de 1915 Olayları konusunda yeni bir politikanın izlendiğini belirtmek gerekir. Özellikle 44 günlük savaş sırasında yaşananların ardından Ermenistan'da günlerce süren protestolara rağmen Paşinyan'ın oyların büyük bir kısmını alarak yeniden göreve gelmesi bunun en önemli kanıtıdır. Yine Ermenistan kamuoyunda özellikle de Ermeni milliyetçi gruplar ve bazı muhalif basın yayın organlarında sıklıkla Paşinyan'ın “Türk dostu” olmakla suçlanmasını da bu kapsamda değerlendirmek

mümkün. Erivan yönetimi de barışı istemekte ancak, Erivan'da Karabağ Klanı şeklinde bilinen bazı milliyetçi grupların bu normalleşme sürecini sekteye uğratma konusunda adımlar atacakları da unutulmamalıdır.

Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ'da yakın zamanda kazandığı zaferin ardından Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan Bakü'yü ziyaret ederek Erivan'da liderlik değişikliği çağrısında bulunarak ülkeye bölgesel gruba katılma ve Türkiye ile sınırlarını yeniden açma olanağı teklif etti. Erdoğan, Ermenistan'ın bölgesel barış için çaba göstermesi halinde ülkesinin Ermenistan'a sınırlarını açabileceğini belirtti. Altı ülkeden oluşan bölgesel bir ittifak kurma fikrinin Rusya'nın da desteklediği bir konu olduğunu sözlerine ekleyerek “bu platformun Rusya, Türkiye, Azerbaycan, İran, Gürcistan ve Ermenistan'ı kapsayabileceğini” söyledi. (AA, 2020) Erdoğan, Bakü dönüşünde gazetecilere böyle bir bölgesel platformun tüm taraflara 'kazan-kazan' şansı vereceğini belirtti. (Reuters, 2020) Bu bağlamda, Türkiye'nin son dönemde sunduğu 'Kafkasya İstikrar Paketi' ve 'Kafkasya İstikrar ve İşbirliği Platformu' önerileri bölgenin geleceğinin barışa, istikrara, işbirliğine ve iyi komşuluk etkileşimlerine açık olduğunu göstermektedir (Kılıç, 2020).

Türkiye ve Ermenistan Arasındaki Güncel Ekonomik İlişkiler

Dağlık Karabağ sorunu Ermenistan-Türkiye ilişkilerini her alanda giderek kötüleştirdi. Kars'tan Bakü'ye demiryolu bağlantısı zaten mevcuttu ancak Türkiye-Ermenistan sınırının kapanmasıyla Türkiye tarafından kapatılmıştı. Kömür, doğalgaz ve petrol rezervleri bulunmayan, rüzgâr ve su kaynakları sınırlı olan Ermenistan uzun süredir ciddi enerji sıkıntısı çekiyor ve şimdi de komşusu Türkiye ve Azerbaycan tarafından abluka altında tutuluyor. Söz konusu siyasi dinamiğin kısa vadede değiştirilemeyeceği bir gerçektir (Abramowitz, 2020) ancak daha az iddialı ama pragmatik bir ilk adım, tarafların karşılıklı çıkarlarına dayalı ekonomik ilişkiler kurmak ve gelecekte bölgenin siyasi istikrarını sağlamaya yönelik çabaların önünü açmak olacaktır. Bugün, İstanbul ile Erivan arasında düzenli hava seferleri eşliğinde, Ermenistan ile Türkiye arasındaki tek taraftan sınır geçişi halen açıktır. Bir diğer adım ise Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki demiryolunun açılması olacaktır. Bu, 1990 yılında çatışmanın başlamasından önce demiryolu trafiğinin yüzde 85'i Azerbaycan'dan geçen, denize kıyısı olmayan bir ülke olan Ermenistan için önemli bir ekonomik fırsattır (Mustafayev, 2021). Ermenistan'dan Türkiye'nin diğer büyük şehirlerine düzenli uçuşların başlaması sınırın her iki tarafında da ekonomik aktivitenin desteklenmesine yardımcı olacaktır. Ülkeler arasında artan ticari ve halklar arasındaki etkileşimler, ilişkinin sıfır toplamı mantığını ve derin güvensizlik

duygusunu kırmaya ve Ermeniler ile Türkler arasında daha kapsamlı bir uzlaşmaya olanak sağlamaya yönelik bir sonraki somut adım olabilir. (Kirisici ve Moffatt, 2014: 5)

Ekonomik İlişkiler

1993 yılından itibaren Türkiye-Ermenistan sınırının kapatılmasının en önemli etkisi karşılıklı ekonomik ilişkilerin en aza inmesi olmuştur. Bu bakımdan siyasi çatışmalar iki taraf arasındaki ekonomik etkileşimleri belirlemiştir. Ancak iki tarafın yetenek, ihtiyaç ve çıkarlarına dayalı ekonomik ilişkilerin kurulması ve geliştirilmesi, tarafların siyasi ve stratejik konularının gözden geçirilmesine objektif bir zemin hazırlayabilir. Aslına bakılırsa Türkiye, Azerbaycan'la ortaklığın yüksek fayda sağlayacağı yönündeki beklentiler uğruna, Ermenistan'la nispeten düşük yoğunluklu ekonomik ilişkinin sonuçlarını görmezden geliyor. Öte yandan, Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) Örgütü'nün kurucusu olarak Türkiye ve Ermenistan, özellikle “ticaret ve ekonomik kalkınma” kapsamında “ekonomik işbirliğini geliştirme”nin yanı sıra “iş çevresini geliştirmek için harekete geçme, ekonomik işbirliği sürecine doğrudan dahil olan işletme ve şirketlerin bireysel ve kolektif inisiyatiflerini teşvik etme” taahhüdünde bulunmuştur. (KEİ, 2021) Ancak hem ulusal iş çevrelerinin hem de diğer STK'ların Türkiye ile Ermenistan arasındaki işbirliğini geliştirmeye yönelik çabaları, diplomatik ilişkilerin olmayışı ve siyasi irade eksikliği nedeniyle başarısız olmuştur. (Görgülü, 2008: 26-27).

Ekonomik Profiller

Türkiye, Ermenistan'a göre tartışılmaz derecede büyük bir ekonomiye sahiptir. Türkiye 2022 yılında 907,12 milyar ABD Doları GSYİH üretirken Ermenistan 19,51 ABD Doları GSYİH'ya sahiptir. (DB, 2023) Türkiye'nin Kişi başına düşen milli geliri 10.640 ABD Doları olarak hesaplanırken Ermenistan'da bu gelir 5.960 ABD Doları seviyesindedir (Tablo 1).

Tablo 1: Ülke Profilleri

	TÜRKİYE	ERMENİSTAN
Nüfus, toplam (milyon)	82.32	2.95
Nüfus artışı (yıllık %)	1.5	0.2
Yüzölçümü (km ²) (bin)	785.4	29.7
Nüfus yoğunluğu (km ² toprak alanı üzerine düşen kişi sayısı)	107.0	103.7
Kişi başına düşen Yurtiçi Hasıla, (mevcut ABD Doları) (milyar)	907.12	19.51
Kişi başına düşen Yurtiçi Hasıla, (mevcut ABD Doları)	10,640	5,960
Enerji kullanımı (kişi başına düşen petrol eşdeğeri kg)	1,651	893*
CO ² emisyonları (kişi başına metrik ton)	24563	1.76
GSYİH büyümesi (yıllık %)	3.0	5.2

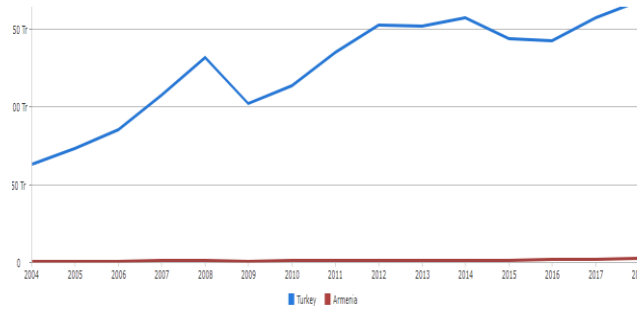
Türkiye – Ermenistan İlişkilerinin İyileşmesinde Ekonomik Potansiyeller

Enflasyon, GSYİH deflatörü (yıllık %)	16.5	2.8
Tarım, ormancılık ve balıkçılık, katma değer (GSYİH'nin yüzdesi)	6	14
Sanayi (inşaat dahil), katma değer (GSYİH'nin yüzdesi)	29	25
Mal ve hizmet ihracatı (GSYİH'nin yüzdesi)	31	39
Mal ve hizmet ithalatı (GSYİH'nin yüzdesi)	31	53
Brüt sermaye oluşumu (GSYİH'nin yüzdesi)	29	22
Net kredi (+) / net borçlanma (-) (GSYİH'nin yüzdesi)	-2.1	-1.8
Askeri harcamalar (GSYİH'nin yüzdesi)	2.5	4.9
Yüksek teknoloji ihracatı (üretilen ihracatın yüzdesi)	2	7

* 2017

Kaynak: DB, 2023

Türkiye'nin ihracatı 168 milyar ABD Doları iken Ermenistan'ın ihracatı 2,4 milyar ABD Doları seviyesindedir. İthalatta da benzer şekilde Türkiye'nin ithalatı 223 milyar ABD Doları iken Ermenistan'ın ithalatı ise 4,85 milyar ABD Dolarıdır (Şekil 1).

Şekil 1: Türkiye ve Ermenistan'ın Dış Ticareti

Kaynak: (WITS, 2021)

Ermenistan'ın ana ticaret ortakları Rusya Federasyonu, Çin, İsviçre, Almanya ve İran'dır. Türkiye ise Almanya, Rusya Federasyonu, Çin, ABD ve diğer AB üyesi ülkelerle önemli miktarda ticaret yapmaktadır. (WITS, 2021)

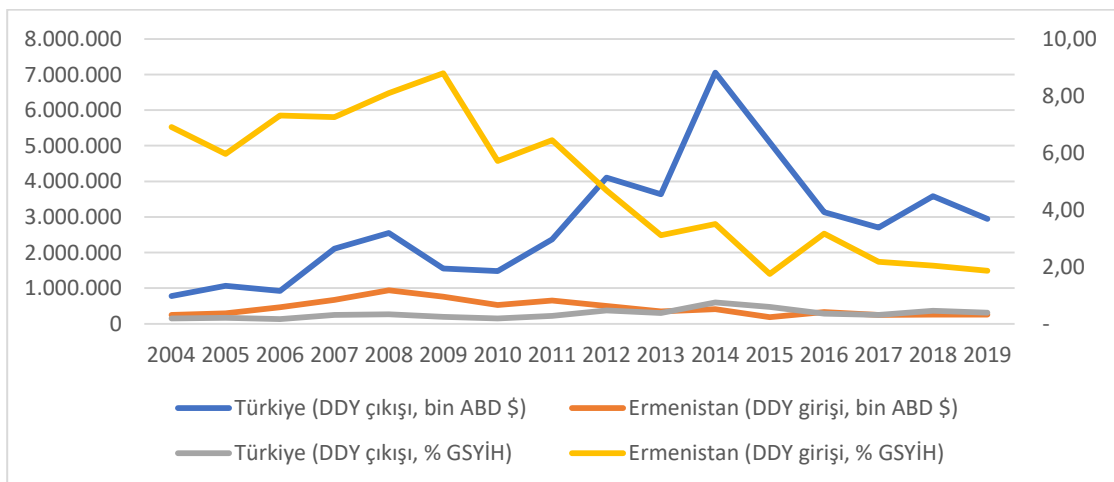
Ekonomik Olanaklar

Ermenistan ile Türkiye arasındaki doğrudan dış ticaret rakamlarla bakıldığında açıkçası potansiyelinin çok altındadır. Türkiye'nin Ermenistan'a 250 milyon dolarlık ihracatına karşılık Ermenistan'ın Türkiye'ye ihracatı 2,5 milyon dolardır. Bu, tartışmasız, iki komşu ülke arasında çok önemsiz bir ticaret hacmidir. Türkiye'nin ihracatı Ermenistan'ın ithalatındaki payı yüzde 0,15, Ermenistan'ın Türkiye'nin ithalatında ise sadece yüzde 0,001. Bu rakamlar, siyasi kararların ticaretin genişlemesi üzerindeki etkisini tartışılmaz bir şekilde ortaya koymaktadır ve her iki tarafın refahına yönelik önemli fırsatların boşa gittiği kolaylıkla ve haklı olarak iddia edilebilir. Ancak, buna rağmen iki ülke arasındaki ticaret fırsatları konusunda çok az girişim ve

araştırma yapılmaktadır. Oysa iki komşu ülke arasında pek çok ticaret fırsatının olduğu sonucu kolayca çıkarılabilir. Bunun önemli bir örneği Kyureghian ve Heboyan'ın (2004: 12) sınırın her iki tarafındaki tarım ürünlerinin tüketici fiyatlarını karşılaştıran ve ikili ticaret fırsatlarını ortaya çıkaran çalışmasıdır. Buna göre Kyureghian ve Heboyan, ikili ticaretteki yapay engellerin kaldırılması durumunda Ermenistan'ın Türkiye'ye ağırlıklı olarak tarım ürünleri ihraç etme fırsatına sahip olduğu, diğer taraftan Türkiye'nin de Ermenistan'a bir dizi tarım ürününün yanı sıra kırmızı ve beyaz et, hayvansal ve süt ürünleri ihraç etme fırsatına sahip olduğu sonucuna vardı.

Baghramyan (2007) ise Ermenistan'ın Gürcistan ve İran ile olan ticaretini baz alarak yaptığı tahminde, sınırın açılması halinde Ermenistan'ın Türkiye'den tarım ürünleri ithalatının 4.5 kat, kimyasalların ise 3.4 kat, makine ve ulaşım ekipmanlarının 2.8 kat, toplam ithalatının ise 2.6 kat artacağını öngörmüştür.

Ayrıca Türkiye'nin doğrudan yabancı yatırım (DYY) çıkışı 2019 yılı itibarıyla 3 milyar ABD Dolarıdır. Ermenistan ise yalnızca 254 milyon ABD Doları DDY çekebilmektedir. Son 5 yılda Ermenistan'a DDY girişinin oranı GSYİH'nin %3,5'inden %1,86'sına düştü. Aynı oran devam etseydi, Ermenistan bu dönemde ülkeye yaklaşık 224 milyon dolar daha fazla DDY almış olacaktı. Benzer şekilde Türkiye'nin DDY çıkışı da aynı dönemde GSYİH'nin yüzde 0.79'undan yüzde 0.39'una geriledi, bu da 2,72 milyar ABD Doları daha fazla potansiyel DDY'a karşılık gelmektedir (Şekil 2). Bu çerçevede, Ermenistan'ın Türk DDY'sine ev sahipliği yapacak doğal bir aday ülke olduğu varsayılabilir.

Şekil 2: İki Ülkenin Doğrudan Dış Yatırımları
Kaynak: DB, 2023

Türkiye – Ermenistan İlişkilerinin İyileşmesinde Ekonomik Potansiyeller

Güncel olarak, Türkiye'nin neredeyse her kalemdaki ithalatı, Ermenistan'ın toplam ihracatından daha fazladır ancak Türkiye, Ermenistan'dan neredeyse hiçbir şey satın almamaktadır yani Türkiye, tüm ihracat kalemlerinde Ermenistan için uygun bir pazardır. Öte yandan Türkiye'nin Ermenistan'a çok daha fazla mal ve hizmet satma konusunda önemli olanakları vardır. Pek çok kalemda Ermenistan'ın toplam ithalatı, özellikle tüketici malları, ara malları, sermaye malları, makine ve metallerde Türkiye'nin ihracatının yaklaşık 20 katıdır (Tablo 2).

Tablo 2: Ürün Bazında Türkiye ve Ermenistan Arasındaki Ticaret

Ürün Grubu	Türkiye İhracat (Bin ABD \$)	Armenia Import (Bin ABD \$) Toplam	Ermenistan'ın Toplam İthalatına Oranı	Ermenistan Türkiye'den İthalat (Bin ABD \$)	Toplam İthalata Oranı
Tüketim malları	\$ 77.901.742,36	\$ 2.235.224,48	2,87%	\$ 124.298,09	5,56%
Ara mallar	\$ 41.349.893,19	\$ 1.072.097,16	2,59%	\$ 78.157,16	7,29%
Sermaye malları	\$ 34.556.256,51	\$ 1.100.917,88	3,19%	\$ 29.277,06	2,66%
Toplu taşıma	\$ 28.674.819,91	\$ 205.527,92	0,72%	\$ 6.912,45	3,36%
Tekstil ve Giyim	\$ 27.899.140,88	\$ 317.492,16	1,14%	\$ 82.006,75	25,83%
Makin eve Elektronik	\$ 24.556.275,37	\$ 931.949,06	3,80%	\$ 31.858,62	3,42%
Metaller	\$ 24.223.928,07	\$ 340.265,63	1,40%	\$ 20.286,43	5,96%
İşlenmemiş içerikler	\$ 11.649.055,72	\$ 439.301,60	3,77%	\$ 18.704,77	4,26%
Taş ve Cam	\$ 10.505.479,64	\$ 382.158,02	3,64%	\$ 6.052,00	1,58%
Plastik veya Kauçuk	\$ 8.868.906,14	\$ 199.929,86	2,25%	\$ 21.105,91	10,56%
Sebze	\$ 8.034.744,69	\$ 272.749,49	3,39%	\$ 18.671,23	6,85%
Gıda Ürünleri	\$ 7.352.871,80	\$ 400.274,18	5,44%	\$ 2.153,99	0,54%
Kimyasallar	\$ 6.108.906,59	\$ 393.513,66	6,44%	\$ 25.169,86	6,40%
Çeşitli	\$ 6.085.162,00	\$ 261.936,53	4,30%	\$ 6.630,69	2,53%
Yakıtlar	\$ 4.418.153,08	\$ 677.923,44	15,34%	\$ 649,82	0,10%
Mineraller	\$ 3.949.478,75	\$ 42.708,56	1,08%	\$ 567,52	1,33%
Odun	\$ 3.396.893,79	\$ 210.677,30	6,20%	\$ 14.267,33	6,77%
Hayvan	\$ 2.303.733,34	\$ 131.494,28	5,71%	\$ 7,27	0,01%
Ayakkabı	\$ 937.697,21	\$ 57.049,69	6,08%	\$ 11.775,75	20,64%
Postlar ve Deriler	\$ 707.199,43	\$ 24.284,83	3,43%	\$ 2.537,60	10,45%
Ürün Grubu	Ermenistan İhracat (Bin ABD \$)	Türkiye İthalat (Bin ABD \$) Toplam	Türkiye'nin İthalat Oranı	Türkiye 'nin Ermenistan'dan İthalatı (Bin ABD \$)	Toplam İthalata Oranı
Hammadeler	\$ 1.036.142,07	\$ 46.408.005,43	4478,92%	1756,32	0,00%
İşlenmemiş içerikler	\$ 703.609,93	\$ 24.044.199,25	3417,26%	0	0,00%
Ara mallar	\$ 575.732,14	\$ 72.329.823,21	12563,10%	676,4	0,00%
Mineraller	\$ 563.522,02	\$ 1.762.527,83	312,77%	0	0,00%
Gıda Ürünleri	\$ 552.911,69	\$ 3.904.916,03	706,25%	0,02	0,00%
Taş ve Cam	\$ 331.499,42	\$ 14.129.513,15	4262,30%	858,6	0,01%
Metaller	\$ 296.596,24	\$ 31.483.392,29	10614,90%	0	0,00%
Tekstil ve Giyim	\$ 225.163,19	\$ 10.475.733,60	4652,51%	0	0,00%
Çeşitli	\$ 82.189,79	\$ 7.876.284,89	9583,05%	218,11	0,00%
Yakıtlar	\$ 81.156,82	\$ 42.999.450,64	52983,16%	0	0,00%
Sebze	\$ 66.872,60	\$ 6.651.793,70	9946,96%	0	0,00%

Sermaye malları	\$	60.074,40	\$	54.372.444,48	90508,51%	84,59	0,00%
Hayvan	\$	50.503,64	\$	2.404.708,14	4761,46%	0	0,00%
Makine ve Elektronik	\$	42.462,06	\$	42.306.109,90	99632,73%	0	0,00%
Kimyasallar	\$	29.766,34	\$	19.600.334,57	65847,31%	0	0,00%
Toplu taşıma	\$	24.783,13	\$	17.547.506,57	70804,24%	764,16	0,00%
Plastik veya Kauçuk	\$	14.272,98	\$	15.756.344,45	110392,82%	7,24	0,00%
Postlar ve Deriler	\$	13.717,13	\$	555.101,55	4046,78%	669,16	0,12%
Ayakkabı	\$	4.474,66	\$	698.794,55	15616,71%	0	0,00%
Odon	\$	3.522,11	\$	4.886.526,17	138738,60%	0	0,00%

Kaynak: WITS, 2021

Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV, 2014) tarafından hazırlanan bir rapor çalışması, iki ülke arasındaki ekonomik etkileşimin unsuru olabilecek olası sektörleri göstermektedir. Bu sektörler inşaat, turizm, BİT, sağlık, tarım-gıda, tekstil ve hazır giyimdir. Türkiye'nin birikimi ve olanakları ekonomik, sosyal ve politik süreçlerde Güney Kafkasya ülkelerine uygundur. Özellikle tarım, gıda imalatı, inşaat, kimya sanayi, tekstil ve turizm gibi petrol dışı sektörlerde de ortak çabaların artırılması Türk iş adamlarının bu alanlarda güçlü ortaklıklara dayalı olarak yapacakları yatırımlar olumlu ve anlamlı bir gelişme sağlayacaktır (Keskin Köylü, 2017: 29-31).

Sınırı Açmak: Fark Yaratmak

Ermenistan, Güney Kafkasya'nın ortasında, denizlere çıkışı olmayan dağlık bir kara ülkesidir. Türkiye ve Azerbaycan sınırları siyasi nedenlerle kapalıdır. Bu yüzden denize çıkışı sadece Gürcistan ve İran üzerinden mümkündür. Ancak, İran, ticaret ve ulaştırma alanında bazı uluslararası yaptırımlara tabidir. Türkiye ile sınırların açılması ve Trabzon'a kadar otoban ve demiryolu inşası halinde Trabzon Limanı, Ermenistan için daha iyi bir bağlantı sağlayabilir. Nitekim Trabzonlu iş adamları da 1990'ların başından beri bu konuda lobi çalışması yürütüyor ve Ermenistan ile imzalanmış sözleşmeler olmasına karşın sınırın kapanması ile Trabzon, Gürcistan ile olan rekabet gücünü kaybetti (Tocci, 2007: 17).

Ermenistan için daha ilginç olan diğer bir alternatif Akdeniz'e doğrudan geçiş ve bu yolla Batı ve Güney Avrupa, Afrika ve Amerika daha kestirmeden ulaşmaktır. Ermenistan'ın 1.9 milyar dolarlık ticaret hacminin %29'u dış ticaretten sağlanmaktadır (WITS, 2021). Türkiye ile sınırların açılması ve limanların kullanılması durumunda Ermenistan; Avrupa, Kuzey Afrika ve Ortadoğu pazarına açılacaktır (Giragosyan, 2009: 4). Böylece Ermenistan ihracatı eski Sovyetler ve Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerinden başka coğrafyalara yönlenecektir (Hayrabedyan ve Hayrabedyan, 2011: 5).

çalışma grubunu oluşturup, yolun yeniden kullanılabilir hale gelmesi için altyapı işlerine başlamamız gerek” diye konuştu.

Bir süreden beri AB-NATO cephesi, Rusları geriletme hesaplarıyla konuyla biraz daha ilgilenir hale geldi. 14-15 Aralık'ta AB-Doğu Ortaklığı Zirvesi kapsamında Azerbaycan ve Ermenistan liderleri Brüksel'de ağırlandı. Avrupa Konseyi Başkanı Charles Michel, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ve Başbakan Ermenistan Başbakanı Paşinyan'la üçlü görüşme yaptı. Aliyev ile Paşinyan bir süreliğine baş başa da bırakıldı. Konseyin açıklamasına göre iki lider demiryolu hatları konusunda anlaştı; sınırların belirlenmesine yönelik çalışmalara başlanması kararlaştırıldı; AB'nin Rus garantörlüğünde 9 Kasım 2020 ve 11 Ocak 2021'de varılan anlaşmalar ile 26 Kasım 2021'de Soçi'de varılan mutabakatlar çerçevesinde alınacak önlemlere mali ve teknik desteği vurgulandı (Taştekin, 2021).

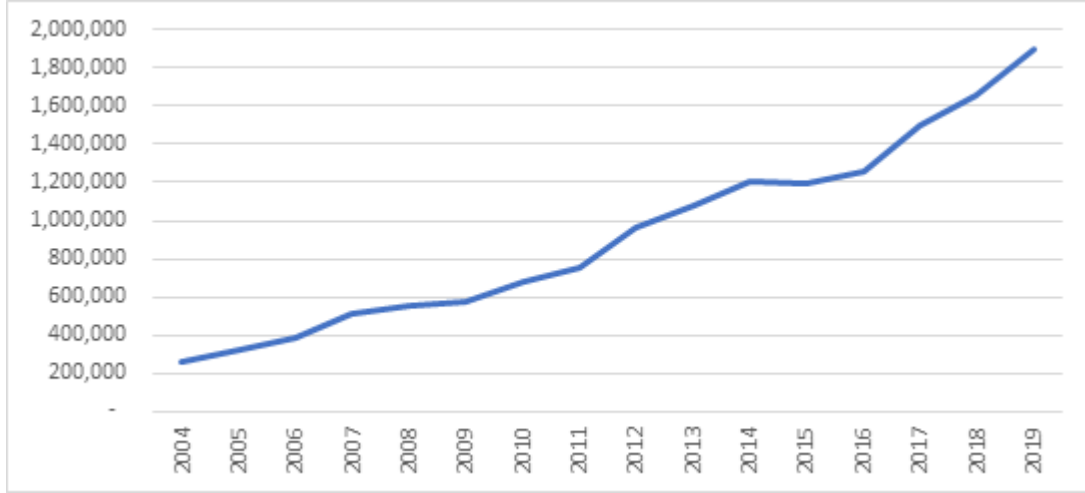
Harita 2: Planlanan Demiryolu Hattı

Otoyollarla ilgili belirsizlikler ise sonraki müzakerelere bırakıldı. İlk mutabakat sınır ve gümrük kontrolleri konusunda mütekabiliyet ilkesini esas alıyor. Buluşma öncesi Paşinyan, Zengezur hattında gümrük noktaları kurmaktan söz edince Aliyev de kendilerinin de aynı şeyi Laçın'de yapabileceklerini belirtip “Ya ikisinde de gümrük olmayacak ya da ikisinde de olacak” demişti.

Sınırlarının açılmasının ekonomiden sonraki en büyük etkisinin turizm alanında görülmesi beklenmektedir. Doğu Anadolu, pek çok Ermeni tarihi anıtı bulundurmaktadır. Bunlar arasında Kars'taki Ani harabeleri, Van'da Akdamar Adası ve Kayseri'deki ilk Ermeni kilisesi (Surp Grigor Lusarovic) sayılmaktadır. Öte yandan, Birinci Dünya Savaşı esnasında

Doğu Anadolu'dan ABD, Kanada gibi ülkelere göç etmiş pek çok Ermeni için de bölge turizm için cazip durumdadır.

Şekil 3: Uluslararası Turizm (Ermenistan'dan Türkiye'ye)

Kaynak: DB, 2023

Türkiye'ye gelen Ermeniler genellikle İstanbul'a gelmekte, Doğu Anadolu'ya pek gitmemektedirler. Sınırların açılması ve normalleşme ile birlikte gerek Ermenistan vatandaşlarının gerekse de Ermenistan'ı ziyaret eden diasporadaki Ermenilerin, günümüzde ancak Gürcistan üzerinden sınırlı ve pahalıya yapılabilen Doğu Anadolu'ya ziyaretlerin çok artacağı değerlendirilmektedir. Ermenistan'ı ziyaret eden turist sayısı yıllık 1.9 milyon kişi (DB, 2021) olduğu halde Doğu illerinden giriş yapan turist sayısı yalnızca 100 bin civarındadır (TUİK, 2021).

Sonuç

Bölgesel ve bölgesel olmayan her aktörün çok boyutlu ve çok yönlü siyasi ve askeri hedef ve çıkarının Türkiye ve Ermenistan arasındaki sorunların çözümünü zorlaştırdığı, bölgenin istikrar ve barışını baltaladığı açıktır. Bu koşullar altında Türkiye ve Ermenistan'ın ilişkileri hem karmaşıklaşıyor hem de fırsatlar sunuyor. Türkiye ile Ermenistan'ın diplomatik ilişkileri bulunmamaktadır. Karşılıklı ekonomik bağımlılığın ve ekonomik fırsat bağlantısının bölgesel barış girişimlerini artıracığı ve Türkiye ile Ermenistan arasında diplomatik ilişkinin bulunmamasının bunun önünde bir engel olduğu açıktır.

Sınırların açılması ve doğrudan ticaret ve yatırımların önündeki yapay engellerin kaldırılmasının, KEİ'nin amaç ve hedeflerine uygun olarak ekonomik açıdan tüm taraflara faydalı ve karlı olacağı, bölgede barış ve istikrarın temelini oluşturacağı sonucuna varılmıştır.

Ermenistan ve Türkiye'nin gelişen dostluğu, her iki ülke için de bir 'kazan-kazan' durumu yaratma potansiyeline sahip görünüyor ve Ermenistan'a çok ihtiyaç duyduğu dış politika kazanımını ve yeni bir ekonomik fırsatı sunmaktadır. Ekonomik işbirliği ve entegrasyon, tarafların Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında çektikleri acılarla ilgili empati geliştirmelerine yardımcı olacak, tarihi anlaşmazlıklarla tam olarak yüzleşmelerine ve çözüm bulmalarına olanak tanıyacaktır.

Türkiye ile Ermenistan arasındaki sınırın kapatılması iki halk arasındaki ticari bağları ve etkileşimleri önemli ölçüde etkiliyor. Ancak hiç kimse sınırın ekonomik nedenlerle kapatılmasını desteklemiyor gibi görünüyor. Özellikle Türkiye'nin doğu şehirleri Ermenistan'a mal ve hizmet ihraç etme konusunda büyük bir fırsata sahipken, aynı zamanda Ermeni diasporasından turist çekme potansiyeline de sahiptir. Ermenistan ise Türk limanlarından Karadeniz ve Akdeniz'e erişim sağlamak amacıyla sınırın açılmasına büyük ilgi gösteriyor. Bu durumda ekonomik ilişkiler ve ticaret fırsatların siyasi olarak engellenirken komşu halklar arasında ekonomik, sosyal ve kültürel bir yakınlaşmanın önünün açılması gecikmektedir.

Yazar Katkıları: Bu çalışmanın ilk üç bölümünde tarihsel, politik ve güvenlik analizlerde birinci yazar Prof. Dr. Sait Yılmaz, sonraki iki bölümde sosyal ve ekonomik analizlerde ikinci yazar Doç. Dr. Dikran M. Zenginkuzucu katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- AA (2020, 10 Aralık). Turkey could open its borders to Armenia: Erdogan. AA Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/en/Turkey/Turkey-could-open-its-borders-to-armenia-erdogan/2072802>
- Abramowitz, M. (2020). The never-ending Armenian genocide resolution. *Century Foundation*. March 18, 2020.
- Baghramyan, M. (2007). Estimating the change in trade flows between Armenia and Turkey if the border is open: Case study based on Georgia-Turkey and Armenia-Iran trade". Erişim adresi: *AIPRG*. <http://www.aiprg.net/en/content/29/#Turkey-Armenia>
- BBC (2008, 9 Eylül). "Gul in landmark visit to Armenia". *BBC*. Erişim adresi: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/7602066.stm>.
- Couloumbis, T. A. ve Kentikelenis, A. E. (2007). "Greek-Turkish relations and the kantian democratic peace theory", *Southeast European and Black Sea Studies*, 7/4, 517-532
- DB (2023). Erişim adresi: <https://data.worldbank.org/>
- Encyclopædia Britannica (2021). Erişim adresi: <https://www.britannica.com/place/Armenia>
- Euronews (2021, 18 Aralık). "Ermenistan, Türkiyele Normalleşme Süreci İçin Rubinyan'ı Özel Temsilci Atadı". *Euronews* Erişim adresi:

- <https://tr.euronews.com/2021/12/18/ermenistan-Türkiye-ile-normallesme-sureci-icin-rubinyan-ozel-temsilci-atad>
- Fettweis, C. J. (2015). Compromising on what to call the horrific acts of 1915 could be the key, *The National Interest*, April 25, 2015.
- Giragosyan, R. (2009). Changing Armenia-Turkish relations, *Fokus Südkaukasus*, Frederick Ebert Stiftung. September 01, 2009. Erişim adresi: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/georgien/06380.pdf>
- Görgülü, A. (2008). *Türkiye-Armenia relations: A vicious circle*. Istanbul: Tesev Publications.
- Haas, E. (1964). *Beyond the Nation State: Functionalism and International Organization*, Stanford: Stanford University Press.
- Hacıoğlu, N. (2021, 17 Aralık). “Ermenistan normalleşmeye hız verdi”, *Hürriyet*. Erişim adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/ermenistan-normallesmeye-hiz-verdi-41962658>
- Hale, W. M. (2000). *Turkish foreign policy, 1774–2000*, London: Routledge.
- Hayrabyan, G. ve Hayrabyan, V. (2011). Regional and international trade of Armenia: Perspectives and potentials. Policy brief No11/14E, *Economics Education and Research Consortium*, Kiev.
- Hegre, H. (2000). “Development and the Liberal Peace: What does it take to be a trading state?” *Journal of Peace Research*, 37/1, 5-30.
- Hill, F., Kirisci, K. ve Moffatt, A. (2015). Extending an olive branch: Rebuilding Turkish-Armenian relations. *Brookings Institution*, April 23, 2015. Erişim adresi: <https://nationalinterest.org/feature/extending-olive-branch-rebuilding-turkish-armenian-relations-12709>
- Hürriyet. (2009, 27 Eylül). “Türkiye, Armenia to sign diplomatic deal next month, says official”, *Hürriyet*. <http://www.hurriyetdailynews.com/n.php?n=Türkiye-armenia-to-sign-diplomatic-deal-next-month-says-official-2009-09-27>.
- KEİ (2021), Charter of the Organization of the black sea economic cooperation. Erişim adresi: <http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/StatutoryDocumentsAgreements/CHARTERFourthEdition.pdf>
- Keskin Köylü, M. (2017). Türkiye'nin Güney Kafkasya ülkeleri ile finansal bağları ve bölgedeki ticari varlığı. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 4/7, 20-32.
- Kılıç, A. (2020). Türkiye-Armenian relations, *Diplomatic Observer*, 153. Erişim adresi: <https://avim.org.tr/Blog/TURKİYE-ARMENIA-RELATIONS-DIPLOMATIC-OBSERVER-NOVEMBER-2020>
- Kirişçi, K. ve Moffatt A. (2014). *A Turkish-Armenian rapprochement?* Washington: Brookings Institution.
- Kyureghian, G. ve Heboyan V. (2004). *Opening Armenia-Türkiye border: Measuring the economic impact*. Paper to be presented at the International Food and Agribusiness Management Association 14th Annual World Food and Agribusiness Forum & Symposium, Montreux, Switzerland, June 12-15, 2004.
- Long, D. ve Ashworth, L. M. (1999). Working for peace: The functional approach, Functionalism and beyond. Ed. Lucian M. Ashworth and David Long. *New perspectives*

- on international functionalism. *International Political Economy Series*, London: Palgrave Macmillan, 1-26.
- Mitrany D. (1994). "A working peace system". In: Nelsen B.F., Stubb A.CG. (eds) *The European Union*. Palgrave, London, 93-113.
- Mitrany, D. (1975). *The functional theory of politics* New York: St. Martin's Press.
- Mustafayev, N. (2021). How Biden can create permanent Armenian-Azerbaijan peace in the South Caucasus, *New Times*. February 11. Erişim adresi: <http://newtimes.az/en/geopolitics/7217>
- Popoviciu, A.-C. (2010). David Mitrany and functionalism. The beginnings of functionalism. *Revista Română de Geografie Politică*, 12/1, 162–172.
- Reuters (2020, 11 Aralık). Erdogan says Caucasus platform can turn new page in Türkiye-Armenia ties-NTV. *Reuters*. Erişim adresi: <https://www.reuters.com/article/armenia-azerbaijan-Türkiye-idUSKBN28L21G>
- Richter, P. R. (2009). "Türkiye, Armenia are likely to ease conflict". *Los Angeles Times*. Archived from the original on April 7, 2009. Erişim adresi: <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-2009-apr-04-fg-Türkiye-armenia4-story.html>.
- Ryan, S. (2010). "Peacebuilding in Northern Ireland: The Past, Present and Future," *Peace and Conflict Studies*: 17/1, 70-100.
- Taştekin, F. (2021, 17 Aralık). "Ermenistan ve Türkiye şeytanın bacağını kırıyor mu?" *Al Monitor*. Erişim adresi: <https://www.al-monitor.com/tr/originals/2021/12/will-armenia-turkey-finally-break-jinx>
- TEPAV (2014). Strengthening connections and business synergies between Türkiye And Armenia: Towards a roadmap for confidence building through economic cooperation. Erişim adresi: https://www.tepav.org.tr/upload/files/1420818799-5.Strengthening_Connections_and_Business_Synergies_Between_Türkiye_and_Armenia.pdf
- Tocci, N. (2007). The case for opening the Turkish-Armenian border. *TEPSA*. Erişim adresi: <http://www.europarl.europa.eu/activities/expert/eStudies/download.do?file=18288>
- TUİK. (2021). Erişim adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İl-Bazında-Gayrisafi-Yurt-İçi-Hasıla-2019-33663>
- WITS. (2021). Erişim adresi: <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Compare/country/TUR/indicator/MPRT-TRD-VL/partner/WLD/product/Total/country/ARM;/show/line>

Denetim Görüşü Türlerinin Sonraki Yılın Finansal Verilerine Etkisi

Effect of Audit Opinion Types on Next Year's Financial Data

DOI: 10.38155/ksbd.1499122

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
10/06/2024

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
22/08/2024

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31/12/2024

**KARADENİZ SOSYAL
BİLİMLER DERGİSİ**

Dr. Öğr. Üyesi İsa KILIÇ
İskenderun Teknik Üniversitesi
Muhasebe ve Vergi Bölümü
isa.kilic@iste.edu.tr
ORCID: 0000-0001-7406-2245

Etik Kurul Beyanı: Bu çalışmada, anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşım bulunmadığından etik kurul onayı gerekmemektedir.

Öz

Denetim görüşünden faydalanarak işletme ile ilgili finansal bir karar veren bilgi kullanıcıları, en erken bir önceki hesap dönemi verilerine ait denetçi görüşünü incelerler. Denetçi görüşünden faydalanan finansal bilgi kullanıcısının vermiş olduğu kararın etkisi de işletmenin bir sonraki dönem finansal verilerinde görülür. Bu çalışmada, verilen bir denetim görüşü türünün işletmenin bir sonraki yıl finansal verilerine etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Belirlenen amaç doğrultusunda, 2021 yılında BİST'te işlem gören ve *olumlu* dışında denetim görüşü alan 30 işletme verisi çalışmaya dâhil edilmiştir. Çalışmada yöntem olarak TOPSİS yöntemi kullanılmıştır. TOPSİS yöntemiyle denetim görüşünün işletmelerin finansal verilerine etkisi, göreceli önem değerlerine göre hesaplanarak işletmeler sıralandırılmıştır. İkinci aşamada, araştırma kapsamındaki işletmelerin sektörel ortalamaları ile TCMB sektörel ortalamaları arasındaki ilişki araştırılmıştır. Yapılan analizler sonucunda; sektörel olarak herhangi bir ayrıma tabi tutulmadan yapılan göreceli önem değerlerine göre sıralamada en başarılı işletmenin YYAPI olduğu, sektörel sıralamalarda ise imalat sektöründe TUKAS'ın en ideal skor ile birinci sırada yer aldığı, son sırada bulunan BRKO'nun ilgili denetim görüşünün *görüş vermekten kaçınma* olduğu, tüm oranlar birlikte değerlendirildiğinde *olumlu* dışında denetim görüşü alan işletmelerin sonraki yılın finansal verilerine olumsuz bir etkisinin olduğu ancak yapılan sıralamalarda *sınırlı olumlu görüş* türünün etkisinin *görüş vermekten kaçınma* görüş türü etkisinden daha az olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Denetçi Görüşü, Finansal Veriler, TOPSİS.

Abstract

Information users who make a financial decision about the business by making use of the audit opinion examine the auditor's opinion of the data of the previous accounting period at the earliest. The effect of the decision made by the financial information user who benefits from the auditor's opinion is also seen in the next period financial data of the company. In this study, it is aimed to determine the effect of a type of audit opinion given on the financial data of the enterprise in the following year. In line with the specified purpose, 30 business data that were traded on BIST in 2021 and received an audit opinion other than positive were included in the study. TOPSIS method was used as the method in the study. Using the TOPSIS method, businesses are ranked by calculating their impact on their financial data according to their relative importance. In the second stage, the relationship between the sectoral averages of the companies within the scope of the research and the CBRT sector averages was investigated. As a result of the analysis; YYAPI is the most successful enterprise in the ranking according to the relative importance values without any sectoral discrimination. In sectoral rankings, TUKAS ranks first with the most ideal score in the manufacturing sector, BRKO ranked last, BRKO's relevant audit opinion is a disclaimer of opinion, when all ratios are evaluated together, it has been determined that businesses that receive an audit opinion other than positive have a negative impact on the financial data of the following year, but in the rankings made, the effect of the limited positive opinion type is less than the effect of the opinion type of refraining from giving an opinion.

Keywords: Auditor's Opinion, Financial Data, TOPSIS.

Giriş

Finansal bilgi kullanıcıları; yatırımcılar, finansman sağlayıcıları, işletme ortakları, bağımsız denetçiler ve muhasebe meslek mensupları gibi geniş bir grubu kapsamaktadır. Bilgi kullanıcıları bazen işletmenin finansman talebinde bulunduğu bir finans kurumu bazen de yatırım yapan bir yatırımcı olabilir. Bu kullanıcılardan yatırımcı; işletme ile ilgili bir yatırım kararı verirken, finansman sağlayıcısı; işletmenin finansman talebine olumlu veya olumsuz bir karar verirken birçok kanal üzerinden bilgi alırlar ve sonunda yatırımcı o yatırımı yapip yapmamaya veya finansman talebini kabul etmeye veya reddetmeye karar verirler. Tüm bu finansal bilgi kullanıcıları işletmeler ile ilgili formel/informel birçok bilgi kaynağını kullanıyor olsalar da en nihayetinde en faydalı ve formel bilgi kaynağı, o işletmenin yayınlanan denetim raporu ve ilgili raporun ekinde yer alan finansal tablolarıdır. Bir işletme ile ilgili karar verici olan birçok bilgi kullanıcısı, ilgili işletme ile ilgili bir karar alacağı zaman o işletmenin yayımlanmış olduğu finansal verileri dikkate alarak bir karar verir. Yayımlanmış olan finansal veriler de en erken, bir önceki hesap dönemine ait olan tarihi finansal verilerdir. Finansal bilgi kullanıcıları; ilgili finansal verileri değerlendirilirken bu verilerin alanında uzman, işletme ile herhangi bir bireysel ilişkisi olmayan bir bağımsız denetçinin bağımsız denetiminden geçtiğini ve denetim raporundaki denetçi görüşünün türünü de dikkate alarak bir değerlendirmede bulunur. Bağımsız denetçiler, yürütmekte oldukları denetim sürecini tamamladıkları zaman denetlenen işletme ile ilgili; *olumlu görüş*, *sınırlı olumlu görüş*, *görüş vermektan kaçınma* ve *olumsuz görüş* olmak üzere bu dört görüş türünden birini belirtmek zorundadırlar.

Denetçi görüşlerinin işletmenin finansal verilerine etkisi de genellikle denetimden sonraki hesap dönemlerinde daha belirgin hale gelir. Örneğin; bir işletme için verilen *olumlu* bir denetçi görüşü, o işletme ile ilgili piyasada güven artışı sağlarken aynı zamanda potansiyel yatırımcılar ve kreditorler açısından da olumlu bir izlenim oluşturmaktadır. Bu durum, işletmenin likidite pozisyonunu güçlendirebilir ve işletmenin daha uygun koşullarda finansman bulmasını sağlayabilir. Aynı şekilde, *görüş vermektan kaçınma* veya *olumsuz* bir denetçi görüşü de işletmenin kredi notunu ve yatırımcı güvenini negatif yönde etkileyerek işletmenin finansal açıdan zor dönemler geçirmesine veya yatırım maliyetlerinin artmasına neden olabilir.

Görüldüğü üzere bağımsız denetçi tarafından verilen bir denetim hizmeti aslında tüm finansal bilgi kullanıcılarına fayda sağlamaktadır. Denetçinin sunmuş olduğu denetim hizmeti ile belirtilen denetim görüşü türünden etkilenecek işlem yapan finansal bilgi kullanıcılarının yapmış olduğu işlemlerin etkisi görüş türünün ait olduğu yılın değil sonraki yılın finansal tablolarına yansımaktadır. Öyleyse denetçi görüşünün etkisinin işletmenin sonraki yıl hesap

dönemine ait finansal verilerinde (likidite, kârlılık vb.) aranması faydalı olacaktır. Bu düşünce; çalışmanın temel arayışını oluşturmuş olup araştırmada, verilen bir denetim görüşü türünün işletmenin bir sonraki yıl finansal verilerine etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışma; literatür araştırması, TOPSİS yöntemi, araştırma ve sonuç bölümlerinden oluşmaktadır.

Literatür Araştırması

Literatürde denetim görüşlerinin işletme finansal verilerine, hisse senetleri getirilerine, kârlılığına, işletme performansına etkisine vb. hususlarda yapılan çalışmalardan bazılarına aşağıda yer verilmiştir.

Sylvia ve diğerleri (2024); geçmiş denetim görüşlerinin, işletme kârlılığının ve şirket büyüklüğünün gelecek dönemdeki denetim görüşlerine olan etkisini araştırmışlardır. Araştırmaya 2018-2021 yılları arasında Endonezya Menkul Kıymetler Borsası Jakarta İslami Endeks 70 (JII 70)'de işlem gören 28 işletmenin 4 yıllık verileri dâhil edilmiştir. Araştırma sonucunda; kârlılık değişkeninin işletmenin denetim görüşü üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı, bir önceki yıla ait denetim görüşü değişkeninin işletmenin sonraki dönem denetim görüşü üzerinde önemli bir etkisinin olduğu gibi sonuçlara ulaşmışlardır.

Stojanovic & Dordevic (2023), denetim görüşlerinin işletme kazançlarının kalıcılığını etkileyip etkilemediği üzerine bir derleme çalışması yapmışlardır. Araştırmada yöntem olarak bibliyometrik bir analiz yöntemi kullanılmış olup ulusal ve uluslararası literatür taranmıştır. Çalışma sonucunda; denetim görüşlerinin tüm yatırımcılar için giderek daha çok dikkate alınan bir kriter olduğu, denetim görüş türlerinin detaylıca yatırımcılar tarafından değerlendirildiği, yatırımcıların ve denetim raporunun diğer kullanıcıların da karar vermeden önce analitik bir yaklaşımla incelendiği, denetim görüşlerinin işletmenin kazançlarına olumlu etkilerinin olduğu vurgulanmıştır.

Satır & Koca (2023), *olumlu* denetim görüşü ile kârlılık oranları arasındaki ilişkiyi TOPSİS yöntemi ile analiz etmiştir. Araştırmada; Borsa İstanbul (BİST) dokuma ve deri sektöründe işlem gören işletmelerin 5 yıllık verileri analize dahil edilmiş olup analiz sonucunda kârlılık oranları kriter alınarak yapılan sıralamada sonuçların yıldan yıla farklılık gösterdiği, YATAS'ın 2017, 2019 ve 2020 yıllarında; BOSSA'nın ise 2018 ve 2021 yıllarında kârlılık performansı en yüksek işletme olarak sıralandığı belirtilmiştir.

Maharani & Yandi (2023); bir önceki yılın denetim görüşünün, denetim kalitesinin, şirketin finansal durumunun ve şirket büyüklüklerinin şirketin büyümesine ve denetim görüşlerine olan etkisini araştırmışlardır. Araştırma kapsamına, 2011-2013 yılları arasında Endonezya Menkul Kıymetler Borsası'nda işlem gören ve üst üste üç yıl zarar eden işletmeler dâhil edilmiştir. Araştırmada yöntem olarak lojistik regresyon yöntemi kullanılmış olup denetim

kalitesinin ve önceki yıla ait denetim görüşlerinin işletmenin sonraki dönem denetim görüşlerine önemli bir etkiye sahip olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Hewage & Ediriwickrama (2022), denetim raporlarının işletmelerin elde etmiş olduğu kazanç kalıcılığı üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Araştırma kapsamına Sri Lanka borsasına kayıtlı bankacılık, finans ve sigorta sektörü hariç tüm işletmelerin 2012-2018 finansal verileri dâhil edilmiştir. Araştırma sonucunda; yatırımcıların öngörüsüz yatırımlar yapmak yerine şirketin finansal istikrarını anlamak için yatırım kararı vermeden önce denetim raporlarını incelemeleri gerektiği, yatırımcıların çoğunlukla sorumluluk reddi görüşü bulunan firmalara yatırım yaparken dikkatli olmaları gerektiği, yöneticilerin de denetçiler tarafından “*Yönetim Mektubu*”nda verilen tavsiyeye uymaları gerektiği ve mali raporların adil sunumu için derhal düzeltici tedbirler almaları gerektiği vurgulanmıştır.

Putri ve diğerleri (2022); Endonezya Menkul Kıymetler Borsası imalat sektöründeki işletmelerin kârlılık, likidite ve firma büyüklüğünün denetim görüşü üzerindeki etkisini araştırmış olup kârlılık, likidite ve firma büyüklükleri ile denetim görüşü üzerinde anlamlı birer ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Aydoğan & Yereli (2021); bankacılık sektöründe denetim görüşünün hisse senedi getirilerine etkisini T-testi ve Olay Çalışması (Event Study) yöntemleri ile araştırmışlardır. Araştırmada; BİST’de işlem gören bankalar arasında 2011-2020 yılları arasında senede üç ara dönem ve bir yıl sonu mali verilerine göre görüş bildirilen 120 bağımsız denetim raporu incelenmiş olup inceleme sonucunda denetçi görüşünün hisse senedi performansı ve getirisinde etkisinin olduğu, denetçi görüşlerinin yatırımcı kararlarını pekiştirici yönde etkilediği görülmüştür.

Islahuzzaman ve diğerleri (2020), kârlılık ve yatırım kararlarının denetim görüşlerinin alınmasındaki etkilerini araştırmışlardır. Araştırma kapsamına, 2014-2019 yılları arasında Endonezya Menkul Kıymetler Borsası’nda işlem gören hizmet işletmeleri dâhil edilmiştir. Araştırma sonucunda; işletme kârlılığının denetçi görüşü üzerinde etkili olduğu, şirketin kârlılık oranının değeri ne kadar yüksekse şirketin kâr elde etme yeteneğinin de o kadar yüksek olduğu, böylece denetçinin şirketin işini sürdürme yeteneği konusunda ve denetçi görüşünde hiçbir şüphe de kalmadığı belirtilmiştir.

Acar & Temiz (2019), *olumsuz görüş ya da görüş bildirmekten kaçınma* görüşü şeklinde denetçi görüşüne sahip şirket pay senetlerinin getirileri üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Araştırmaya, BİST’de işlem gören firmaların 2005-2017 dönemi içerisinde aldıkları denetçi görüşleri ve bu görüşlerin bilgi değeri veri olarak dâhil edilmiştir. Araştırma sonucunda,

olumsuz görüş ve görüş bildirmekten kaçınma denetçi görüşlerinin şirket pay senetleri üzerinde bir etkisinin olmadığı gözlemlenmiştir.

Ocak (2016); kâr yönetimi, denetim görüşü ve denetim firmalarının değişimi arasındaki ilişkileri incelemiş olup bu araştırmada BİST imalat sektöründe 2006-2013 yılları arasında faaliyet gösteren işletmelere ait 1121 adet denetim raporu araştırmaya dâhil etmiştir. Araştırma sonucunda; tahakkuk esaslı kâr yönetiminin göstergesi olan ihtiyari tahakkukların işaretli/mutlak değerleri ile olumlu görüş dışındaki görüş arasında pozitif ve anlamlı ilişki olduğunu, geçmiş dönemde olumlu görüş dışında bir görüş alma ile mevcut dönemde denetim firması değişimi arasında pozitif ve anlamlı ilişki tespit edildiğini belirtmiştir.

Kara (2015), denetim görüşlerinin hisse senetlerine olan anormal getirilerini incelemiştir. Araştırmada; BİST’te işlem gören 2009-2014 yılları arasında faaliyet gösteren ve finans sektörü dışında kalan 88 şirketin verileri araştırmaya dâhil edilmiş olup yapılan çalışma sonucunda denetim görüşlerinin ilan edilmesiyle birlikte hisse senedi getirileri arasında pozitif bir ilişkinin olduğu, denetim görüşlerinin ilan edilmesiyle hisse senetleri getirilerinde anormal bir getiri elde edildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Denetçi görüşlerinin ulusal ve uluslararası literatürde birçok çalışmaya esin kaynağı olduğu, yukarıdaki bazı örnek eserlerde görülmektedir. Ancak yapılan çalışmaların tamamında denetim görüşlerinin genel anlamda hisse senetlerine etkileri, kârlılık üzerine etkileri incelenmiştir. Bu çalışmanın özgünlüğü, verilen denetim görüşünün bir sonraki yılın finansal verileri üzerindeki etkisinin incelenmesinde yatmaktadır. Bu bağlamda, çalışmanın literatüre önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

TOPSİS Yöntemi

TOPSİS, analize dâhil edilen verilerden ideal olan, çözüme en yakın ve en uzak alternatifleri veren bir yöntemdir. Bu yöntem, *İdeal Çözüme Benzerliğe Göre Sıralama Performansı Tekniği (Technique For Order Preference By Similarity To An Ideal Solution, TOPSIS)* adıyla bilinen ve Hwang ve Yoon (1981) tarafından önerilmiş bir tekniktir. Yöntem, özünde ideal çözüme en yakın olan alternatifler ile ideal çözümden negatif olarak uzaklaşan en uzak alternatifler arasından seçimler sunar (Hwang ve Yoon, 1981: 63). Bu yöntem; seçilen alternatifin *Pozitif İdeal Çözüme (Positive Ideal Solution, PIS)* yani maliyet kriterlerini minimuma indiren ve fayda/ kâr kriterlerini maksimuma çıkaran çözüm ile *Negatif İdeal Çözüme (Negative Ideal Solution, NIS)* yani maliyet kriterlerini maksimuma çıkaran ve fayda/ kâr kriterlerini en aza indirgeyen, çözüme de en uzak mesafeye sahip olması gerektiği varsayımlarına dönük alternatifler sunan bir yöntemdir (Nadaban ve diğerleri, 2016:826). TOPSIS yönteminin temel mantığı, seçilen alternatifin pozitif ideal çözüme mümkün olan en

yakın ve negatif ideal çözüme de mümkün olan en uzak mesafede olmasıdır. Kısaca TOPSIS yöntemi, ideal çözüme maksimum benzerlikte bir alternatifi seçmeyi amaçlamaktadır (Şahin ve Akyer, 2011:77).

TOPSIS yönteminin kullanılma nedenleri ve TOPSIS yöntemi hakkında bazı bilgiler; (Korkmaz, 2023:121):

- ✓ TOPSIS yöntemi, belirlenen alternatiflerin sıralanması noktasında karar vericiye yol göstermektedir.
- ✓ TOPSIS yönteminde; öklid uzaklığı yardımı ile tüm alternatiflerin ideal ve negatif ideal çözümden olan uzaklıklarının hesaplanmasıyla elde edilen skor, ideal çözüme yakın olmaktadır.
- ✓ TOPSIS yönteminde; seçilen alternatifin negatif ideal çözüme en uzak, pozitif ideal çözüme ise en yakın mesafede olması istenmektedir.
- ✓ TOPSIS yöntemi en iyi alternatif olarak ideal çözüme en yakın olan alternatifi kabul etmektedir.
- ✓ TOPSIS yöntemi; ideal çözüm olarak nitelendirilen çözümde fayda kriterini maksimize eden, maliyet kriterini ise minimize etmekte olan çözümdür.
- ✓ TOPSIS yönteminde; negatif çözüm ise maliyet kriterini maksimize eden, fayda kriterini minimize etmekte olan çözümdür.

TOPSIS yöntemi; varsayımsal bir olumlu ideal ve varsayımsal bir olumsuz ideal, alternatif (en düşük) noktaya yakınlıklarına göre alternatifleri sıralamaktadır. Bu bağlamda; alternatif alan seti, n-boyutlu öklid uzayı olarak tanımlanır. Bu nedenle her alternatif bu alanda bir nokta olarak gösterilir. En üst ve en alt noktaları tanımlayabilmek için temel varsayım, her bir niteliğin artan veya azaltan fayda şeklinde karakterize edilmesidir. Daha sonra TOPSIS yöntemi, öklid uzaklıklarıyla alternatiflerin olumlu ve olumsuz ideal noktalara uzaklıklarını ölçerek çözümü ortaya koyar (Chamodrakas ve diğerleri, 2011:906; Şahin, 2017:53).

TOPSIS yönteminin uygulama aşamaları altı adımda tanımlanmıştır: (Hwang ve Yoon,1981)

- 1-Başlangıç (Karar) Matrisinin Oluşturulması
- 2-Standart Karar Matrisinin Oluşturulması
- 3-Ağırlıklı Standart Karar Matrisinin Oluşturulması
- 4-Pozitif (A^*) ve Negatif (A^-) İdeal Çözümlerin Oluşturulması
- 5-İdeal Uzaklık Değerlerinin Hesaplanması
- 6-İdeal Çözüme Göreli Uzaklığının Hesaplanması

Yukarıda altı adımda belirtilen TOPSİS yöntemi uygulama aşamalarının nasıl uygulanacağı ve formül gösterimleri aşağıda yer aldığı gibidir: (Sönmez vd., 2023: 151-152; Yaşar ve Bolat, 2023:186-187).

1. Aşama Başlangıç (Karar) Matrisinin Oluşturulması: Başlangıç matrisinin satırlarında, üstünlükleri gösteren alternatifler yer alır; sütunlarında ise bu alternatifler için kriterler bulunmaktadır. Başlangıç matrisi aynı zamanda karar matrisi olarak da bilinmektedir.

$$\begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \cdots & x_{1j} \\ x_{21} & x_{22} & \cdots & x_{2j} \\ \cdots & \cdots & \cdots & \cdots \\ x_{i1} & x_{i2} & \cdots & x_{ij} \end{bmatrix}$$

2. Aşama Standart Karar Matrisinin Oluşturulması: Bu aşamada, karar matrisindeki kriterlere ait özelliklerin kareleri toplanır ve bu toplanan karelerin karekökü alınarak hesaplama işlemi yapılır. Elde edilen bu değerler, her bir değerine bölünerek normalizasyon işlemi tamamlanır.

$$y_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^m x_{ij}^2}} \quad (i=1,2,\dots,m \text{ ve } j=1,2,\dots,n)$$

Hesaplanan y_{ij} değeriyle oluşturulan standart karar matrisi (Y) aşağıda gösterilmiştir.

$$Y = \begin{bmatrix} y_{11} & y_{12} & \cdots & y_{1n} \\ y_{21} & y_{22} & \cdots & y_{2n} \\ \cdots & \cdots & \cdots & \cdots \\ y_{m1} & y_{m2} & \cdots & y_{mn} \end{bmatrix}$$

3. Aşama Ağırlıklı Standart Karar Matrisinin Oluşturulması: Burada, değerlendirme kriterlerinin ağırlık değerlerinin toplamı $\sum_{j=1}^n w_j = 1$ olacak şekilde belirlenir. Normalize edilmiş karar matrisi, değerlendirme kriterlerine ait ağırlık değerleri (w_j) ile çarpılarak ağırlıklandırılmış karar matrisi oluşturulur. Oluşturulan bu matris aşağıda verilmiştir.¹

$$V = \begin{bmatrix} w_1 y_{11} & w_2 y_{12} & \cdots & w_n y_{1n} \\ w_1 y_{21} & w_2 y_{22} & \cdots & w_n y_{2n} \\ \cdots & \cdots & \cdots & \cdots \\ w_1 y_{m1} & w_2 y_{m2} & \cdots & w_n y_{mn} \end{bmatrix}$$

4. Aşama Pozitif (A^*) ve Negatif (A^-) İdeal Çözümlerin Oluşturulması: Ağırlıklandırılmış V matrisinin pozitif (A^*) ve negatif ideal (A^-) çözüm kümeleri şu şekilde gösterilebilir.

$$A^* = \{v_1^*, v_2^*, \dots, v_n^*\}$$

$$A^- = \{v_1^-, v_2^-, \dots, v_n^-\}$$

5. Aşama İdeal Uzaklık Değerlerinin Hesaplanması: Her bir karar alternatifi için ideal olan ve ideal olmayan noktalara olan uzaklıklar, aşağıdaki formüller yardımıyla hesaplanır.

¹ Araştırmanın uygulama kısmına 5 kriter dahil edildiği ve bu kriterlerin her birinin ağırlıklarının eşit önem derecesine sahip olduğu kabul edildiği için $w_j = 0,200$ ($j=1,\dots,5$) olarak alınmıştır.

$$\text{Pozitif İdeal Uzaklık: } S_i^* = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^*)^2}$$

$$\text{Negatif İdeal Uzaklık: } S_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^-)^2}$$

6. Aşama İdeal Çözüme Göreli Uzaklığının Hesaplanması: Her bir karar noktası için ideal göreli yakınlığın hesaplanmasında, pozitif ve negatif ideal uzaklık ölçülerinden yararlanır.

$$C_i^* = \frac{S_i^-}{S_i^- + S_i^*}$$

Yukarıdaki eşitlikte C_i^* ideal çözüme göreli yakınlığı temsil eder ve $0 \leq C_i^* \leq 1$ aralığında bir değer alır. Eğer $C_i^* = 1$ ise pozitif ideal çözüme göreli yakınlığını, $C_i^* = 0$ ise negatif ideal çözüme yakınlığını gösterir. Her bir alternatif için C_i^* değeri hesaplanarak sıralamalar yapılır.

Bu altı aşama takip edilerek araştırmaya dâhil edilen işletmelerin pozitif ideal olan en uygun sıralama ile negatif ideal olmayan karar alternatifleri sıralanmaktadır.

Araştırma

Araştırmanın Amacı

Çalışma ile BİST'te işlem gören işletmelerin almış olduğu denetim görüşü türünün işletmenin bir sonraki yıl finansal verilerine etkisinin tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Araştırmanın Kapsamı, Yöntemi ve Verilerin Analizi

Bağımsız denetçiler, yürütmekte oldukları denetim sürecini tamamladıkları zaman denetlenen işletme ile ilgili; *olumlu görüş*, *sınırlı olumlu görüş*, *görüş vermekten kaçınma* ve *olumsuz görüş* olmak üzere bir görüş beyan ederler. *Olumlu* bir denetçi görüşü, o işletme ile ilgili piyasada güven artışı sağlarken aynı zamanda potansiyel yatırımcılar ve kreditorler açısından da olumlu bir izlenim oluşturmaktadır. Bu durum, işletmenin finansal yapısını güçlendirebilir ve işletmenin daha uygun koşullarda finansman bulmasını sağlayabilir. Aynı şekilde; *sınırlı olumlu görüş*, *görüş vermekten kaçınma* veya *olumsuz* bir denetçi görüşü de işletmenin kredi notunu ve yatırımcı güvenini negatif yönde etkileyerek işletmenin finansal açıdan zor dönemler geçirmesine veya yatırım maliyetlerinin artmasına neden olabilir.

Bu hususlar göz önünde bulundurularak çalışmada *olumlu* denetim görüşü alan işletmelerde, *olumlu görüşün* etkisinin sonraki yılın finansal verilerine olumlu bir şekilde yansıdığı varsayımından hareketle; *olumlu görüş* dışında denetim görüşü alan işletmelerin bu görüş türlerinden sonraki yıl finansal verilerinin ne şekilde etkilendiği araştırılmıştır.

Çalışma, 2021 yılı denetim raporlarında *sınırlı olumlu görüş*, *olumsuz görüş* veya *görüş vermekten kaçınma* görüşü türlerinden birisini alan ve BİST'te işlem gören işletmeleri

Denetim Görüşü Türlerinin Sonraki Yılım Finansal Verilerine Etkisi

kapsamaktadır. 2021 yılında BİST'te 54 şirket *olumlu* dışında denetim görüşü almış ve araştırmaya dâhil edilmiştir. Ancak, *Mali Kuruluşlar* sektöründeki işletmelerin araştırmada kullanılan *cari oran*, *finansal kaldıraç oranı*, *varlıkların devir hızı* gibi finansal verileri sektörel olarak diğerlerinden anlamlı bir şekilde farklılık gösterdiği için bu sektörde yer alan 24 şirket araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır. Böylece diğer sektörlerde faaliyet gösteren 30 şirket verisi araştırmaya dâhil edilmiş olup bu şirketlerin faaliyet gösterdiği sektör ve borsa kodları Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Araştırmaya dâhil edilen işletmelerin sektörel dağılımı ve borsa kodları

Araştırmaya Dâhil Edilen İşletmelerin		
Sektörü	İşletme Sayısı	BİST Kodu
Madencilik ve Taş Ocakçılığı	3	KOZAA, KOZAL, IPEKE
İmalat	15	BRKO, DESA, DGNMO, DİRİT, EGGUB, EKİZ, EPLAS, GUBRF, INALR, MNDRS, PRIZMA, ROYAL, SNPAM, TETMT, TUKAS
Elektrik, Gaz, Su, İnşaat ve Bayındırlık	3	BRSLM, SANEL, YYAPI
Toptan ve Perakende Ticaret	1	PSDTC
Eğitim, Sağlık, Spor ve Diğer Sosyal Hizmetler	4	BJKAS, FENER, GSARAY, TSPOR
Teknoloji	1	MOBTL
Gayrimenkul Faaliyetleri	1	SONME
Oteller ve Lokantalar	2	MARTI, TEKTU
Toplam	30	

Araştırmada yer alan işletmelerin 2021 yılı denetçi görüşlerinin türüne göre dağılımı da Tablo 2'de gösterilmiştir. Bu işletmelerden imalat sektöründe faaliyet gösteren DİRİT ve BRKO, *görüş vermekten kaçınma* görüşü almış olup diğer işletmeler *sınırlı olumlu* görüş almışlardır.

Tablo 2. Araştırmaya dâhil edilen işletmelerin denetim görüşlerinin sektörel dağılımı

Araştırmaya Dâhil Edilen			
Sektör	Sınırlı Olumlu	Olumsuz Görüş	Görüş Bildirmekten Kaçınma
Madencilik ve Taş Ocakçılığı	3	-	-
İmalat	13	-	2
Elektrik, Gaz, Su, İnşaat ve Bayındırlık	3	-	-
Toptan ve Perakende Ticaret	1	-	-
Eğitim, Sağlık, Spor ve Diğer Sosyal Hizmetler	4	-	-
Teknoloji	1	-	-
Gayrimenkul Faaliyetleri	1	-	-
Oteller ve Lokantalar	2	-	-
Ara Toplam	28	-	2
Genel Toplam		30	

Tablo 2’de yer alan ve 2021 yılında *olumlu* dışında denetim görüşü alan bu işletmelerin sektörel olarak bir kısıtla karşılaşılmayacak şekilde likidite, faaliyet, kârlılık, finansal yapı ve büyüme oranları içerisinde Tablo 3’te yer alan finansal oranlar belirlenmiştir.

Tablo 3. Araştırmada kullanılan oranlar

Oranlar ²		
Likidite Oranı	Cari Oran (K1)	$\frac{\text{Dönen Varlıklar}}{\text{Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar}}$
Faaliyet Oranı	Varlıkların Devir Hızı (K2)	$\frac{\text{Net Satışlar}}{\text{Ortalama Toplam Varlıklar}}$
Kaldıraç Oranı	Finansal Kaldıraç Oranı (K3)	$\frac{\text{Toplam Yabancı Kaynaklar}}{\text{Toplam Varlıklar}}$
Kârlılık Oranı	Esas Faaliyet Kârlılığı (K4)	$\frac{\text{Esas Faaliyet Kârı}}{\text{Net Satışlar}}$
Büyüme Oranı	Satışlardaki Büyüme Oranı (K5)	$\frac{\text{Cari Dönem Satışları} - \text{Önceki Dönem Satışları}}{\text{Önceki Dönem Satışları}}$

Tablo 3’te yer alan 5 oran kullanılarak araştırmaya dâhil edilen işletmelerin 2022 yılı hesap dönemi finansal tabloları üzerinden 30 işletmeye ait, toplam 150 finansal veri hesaplanmıştır. Bu veriler, sektörel ve genel olarak iki kategoride TOPSİS yöntemi ile analiz edilmiştir. Daha sonra TOPSİS yöntemi ile sektörel olarak sıralanan işletmelerin finansal verilerinin ortalaması, aynı sektörde faaliyet gösteren tüm işletmelerin (araştırmaya dâhil edilmeyenler de olmak üzere) Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) tarafından ilan edilen 2022 yılı sektörel ortalamaları ile karşılaştırılmış ve elde edilen sonuçlar paylaşılmıştır.

TOPSİS Yönteminin Uygulanması ve Araştırma Bulguları

Çalışmanın 2. başlığında adımları açıklanan TOPSİS yönteminin aşamaları, araştırmaya dâhil edilen işletmelerin 2022 yılı finansal verilerine genel ve sektörel olarak ayrı ayrı uygulanmıştır. Ancak TOPSİS yönteminin tüm adımları, genel analiz üzerinden gösterilecek olup mükerrer tablolamalardan kaçınmak ve aynı adımları defaten ifade etmemek için sektörel analizlerin sadece sonuç tablolarına çalışmada yer verilmiştir.

1. Adım

2021 yılında *sınırlı olumlu* görüş, *olumsuz* görüş veya *görüş vermekten kaçınma* görüşlerinden birisini alan işletmelerin 2022 yılı finansal tablolarına ait K1, K2, K3, K4

² Araştırmada TOPSİS uygulama aşamalarında girilen verilere *Kriter* kodu girilerek; Cari Oran K1, Varlıkların Devir Hızı K2, Finansal Kaldıraç Oranı K3, Esas Faaliyet Kârlılığı K4, Satışlardaki Büyüme Oranı K5 kodu ile kodlanmış olup araştırmanın ilerleyen bölümlerinde bu kodlarla ifade edileceklerdir.

ve K5 verilerinin değerlendirilmesi ile ilgili alternatifler ve kriterler doğrultusunda oluşturulan karar matrisi Tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4. Karar matrisinin oluşturulması

BİST Kodu	K1	K2	K3	K4	K5
BJKAS	1,296	0,448	1,985	-0,440	0,344
FENER	1,308	0,449	1,344	-0,124	0,582
GSARAY	0,440	0,324	1,385	-0,562	0,482
TSPOR	0,827	0,385	1,392	-0,997	0,588
BRSLM	1,350	0,685	0,720	0,127	1,197
SANEL	0,667	0,673	0,674	-0,036	0,425
YYAPI	0,878	0,148	0,369	6,206	-0,846
SONME	1,060	0,049	0,080	0,659	0,599
KOZAA	10,168	0,485	0,127	0,401	0,447
KOZAL	10,500	0,457	0,100	0,428	0,433
IPEKE	10,168	0,406	0,114	0,399	0,429
MARTI	1,226	0,058	0,413	0,621	1,761
TEKTU	1,755	0,015	0,285	-0,416	1,089
MOBTL	1,064	0,945	0,318	0,175	0,718
PSDTC	1,024	0,011	0,977	0,607	0,912
BRKO	0,849	0,152	0,168	-0,015	0,039
DESA	1,544	1,059	0,553	0,231	2,142
DGNMO	0,913	1,179	0,837	0,110	1,197
DİRİT	0,472	1,850	0,306	0,045	4,834
EGGUB	1,739	0,950	0,248	0,358	0,491
EKİZ	0,304	0,927	0,414	-0,015	0,954
EPLAS	1,230	0,533	0,319	0,129	0,796
GUBRF	0,987	1,212	0,622	0,044	1,349
INALR	0,566	2,103	0,749	0,051	0,658
MNDRS	1,220	0,537	0,483	0,303	0,850
PRIZMA	1,266	0,311	0,354	0,015	0,706
ROYAL	1,305	0,414	0,480	0,016	0,299
SNPAM	3,856	0,658	0,223	0,234	1,058
TETMT	0,750	0,992	0,927	-0,340	1,968
TUKAS	1,739	1,005	0,469	0,371	2,752

Karar matrisi, karar seçenekleri ve değerlendirme ölçütleri belirlendikten sonra karar verici tarafından oluşturulan bir matristir. Burada; araştırmaya dahil edilen işletmelerin BİST kodları satırlarda, satırlara yer alan işletmelere ait 2022 yılı finansal verileri de sütun kriterlerine girilerek TOPSİS yönteminin diğer adımlarını uygulayabilmek için bir karar matrisi oluşturulmuştur.

2. Adım

TOPSİS yönteminin ikinci adımında, karar matrisinde yer alan her bir değerin kareleri alınarak sütunların toplamı ve toplama göre oluşan karekök değerleri belirlenir. Her bir değer, karekök değerine bölünerek standardize edilmiş bir matris oluşturulmuş olup elde edilen yeni değerler Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5. Standardize edilmiş karar matrisi

BİST Kodu	K1	K2	K3	K4	K5
BJKAS	0,068	0,100	0,493	-0,067	0,045
FENER	0,068	0,101	0,334	-0,019	0,077
GSARAY	0,023	0,072	0,344	-0,086	0,064
TSPOR	0,043	0,086	0,346	-0,153	0,078
BRSLM	0,071	0,153	0,179	0,019	0,158
SANEL	0,035	0,150	0,167	-0,006	0,056
YYAPI	0,046	0,033	0,092	0,951	-0,112
SONME	0,055	0,011	0,020	0,101	0,079
KOZAA	0,532	0,109	0,032	0,061	0,059
KOZAL	0,549	0,102	0,025	0,066	0,057
IPEKE	0,532	0,091	0,028	0,061	0,057
MARTI	0,064	0,013	0,103	0,095	0,233
TEKTU	0,092	0,003	0,071	-0,064	0,144
MOBTL	0,056	0,211	0,079	0,027	0,095
PSDTC	0,054	0,002	0,243	0,093	0,121
BRKO	0,044	0,034	0,042	-0,002	0,005
DESA	0,081	0,237	0,137	0,035	0,283
DGNMO	0,048	0,264	0,208	0,017	0,158
DİRİT	0,025	0,414	0,076	0,007	0,639
EGGUB	0,091	0,212	0,062	0,055	0,065
EKİZ	0,016	0,207	0,103	-0,002	0,126
EPLAS	0,064	0,119	0,079	0,020	0,105
GUBRF	0,052	0,271	0,155	0,007	0,178
INALR	0,030	0,470	0,186	0,008	0,087
MNDRS	0,064	0,120	0,120	0,046	0,112
PRIZMA	0,066	0,070	0,088	0,002	0,093
ROYAL	0,068	0,093	0,119	0,002	0,040
SNPAM	0,202	0,147	0,055	0,036	0,140
TETMT	0,039	0,222	0,230	-0,052	0,260
TUKAS	0,091	0,225	0,117	0,057	0,364

Tablo 5'te, 1. adımda oluşturulan karar matrisinin her bir ölçütüne ait değerlerin kareleri toplamının karekökü alınarak sütunun ilgili elemanının bu çıkan değere bölünmesi ile standart karar matrisi oluşturulmuştur.

3. Adım

TOPSİS yönteminin üçüncü adımında standardize edilmiş matrisin her bir değerinin ağırlık oranı ile çarpımı sonucu elde edilen değerlerle oluşturulan ağırlıklandırılmış standardize karar matrisi, Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Ağırlıklandırılmış standart karar matrisinin (w) oluşturulması

BİST Kodu	K1	K2	K3	K4	K5
W	0,20	0,20	0,20	0,20	0,20
BJKAS	0,014	0,020	0,099	-0,013	0,009
FENER	0,014	0,020	0,067	-0,004	0,015
GSARAY	0,005	0,014	0,069	-0,017	0,013
TSPOR	0,009	0,017	0,069	-0,031	0,016
BRSLM	0,014	0,031	0,036	0,004	0,032
SANEL	0,007	0,030	0,033	-0,001	0,011
YYAPI	0,009	0,007	0,018	0,190	-0,022
SONME	0,011	0,002	0,004	0,020	0,016
KOZAA	0,106	0,022	0,006	0,012	0,012
KOZAL	0,110	0,020	0,005	0,013	0,011
IPEKE	0,106	0,018	0,006	0,012	0,011
MARTI	0,013	0,003	0,021	0,019	0,047
TEKTU	0,018	0,001	0,014	-0,013	0,029
MOBTL	0,011	0,042	0,016	0,005	0,019
PSDTC	0,011	0,000	0,049	0,019	0,024
BRKO	0,009	0,007	0,008	0,000	0,001
DESA	0,016	0,047	0,027	0,007	0,057
DGNMO	0,010	0,053	0,042	0,003	0,032
DİRİT	0,005	0,083	0,015	0,001	0,128
EGGUB	0,018	0,042	0,012	0,011	0,013
EKİZ	0,003	0,041	0,021	0,000	0,025
EPLAS	0,013	0,024	0,016	0,004	0,021
GUBRF	0,010	0,054	0,031	0,001	0,036
INALR	0,006	0,094	0,037	0,002	0,017
MNDRS	0,013	0,024	0,024	0,009	0,022
PRIZMA	0,013	0,014	0,018	0,000	0,019
ROYAL	0,014	0,019	0,024	0,000	0,008
SNPAM	0,040	0,029	0,011	0,007	0,028
TETMT	0,008	0,044	0,046	-0,010	0,052

TUKAS	0,018	0,045	0,023	0,011	0,073
-------	-------	-------	-------	-------	-------

Ağırlıklandırma işlemi, kriterlerin önem derecesine göre yapılmaktadır. Araştırmada standardize edilmiş karar matrisi içerisindeki her bir değer için eşit önem derecesine sahip olduğu kabul edilerek her bir değer, 0,20 ile ağırlıklandırılmış olup elde edilen sonuçlar Tablo 6'da görüldüğü gibidir.

4. Adım:

TOPSİS yönteminin dördüncü adımında, standardize olan karar matrisindeki her kriterin yer aldığı sütunda oluşan maksimum değerlerden ideal ve minimum değerler alınarak negatif ideal çözüm değerlerine ulaşılmaktadır. Tablo 7'de, kriterlere göre ideal ve negatif ideal çözüm değerleri yer almaktadır.

Tablo 7. Pozitif ideal ve negatif ideal çözüm değerleri

	K1	K2	K3	K4	K5
MAKSİMUM	0,110	0,094	0,099	0,190	0,128
MİNİMUM	0,003	0,000	0,004	-0,031	-0,022

Standardize edilmiş karar matrisinde; K1, K2, K3, K4 ve K5 sütunlarında yer alan maksimum ve minimum değerler belirlenerek elde edilen veriler Tablo 7'de yer almaktadır.

5. Adım:

TOPSİS uygulamasının bu adımında, ideal ve negatif çözüm değerleri için alternatifler ayrılmakta ve her alternatifin uzaklık değerlerine ulaşılmaktadır. Bu durumda, ağırlıklandırılmış ve normalize edilmiş değerlerden ideal ve negatif ideal çözüm değerleri çıkartılmaktadır. Sonrasında bulunan değerlerin karekökü alınarak ideal mesafe uzaklıklarına ulaşılmıştır. Elde edilen bu ideal mesafe uzaklıkları da Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 8. İdeal uzaklık değerleri

BİST Kodu	K1	K2	K3	K4	K5	Toplam	Karekök
BJKAS	0,00927	0,00548	0,00000	0,04151	0,01409	0,07036	0,26525
FENER	0,00924	0,00547	0,00101	0,03766	0,01264	0,06603	0,25696
GSARAY	0,01107	0,00633	0,00089	0,04305	0,01324	0,07458	0,27310
TSPOR	0,01024	0,00591	0,00087	0,04876	0,01260	0,07837	0,27995
BRSLM	0,00916	0,00402	0,00395	0,03473	0,00925	0,06111	0,24721
SANEL	0,01058	0,00409	0,00425	0,03662	0,01359	0,06913	0,26293
YYAPI	0,01013	0,00765	0,00645	0,00000	0,02255	0,04678	0,21629
SONME	0,00975	0,00844	0,00896	0,02891	0,01254	0,06861	0,26193
KOZAA	0,00001	0,00524	0,00852	0,03167	0,01346	0,05890	0,24269

Denetim Görüşü Türlerinin Sonraki Yılım Finansal Verilerine Etkisi

KOZAL	0,00000	0,00542	0,00878	0,03138	0,01354	0,05911	0,24313
IPEKE	0,00001	0,00576	0,00865	0,03169	0,01356	0,05968	0,24429
MARTI	0,00941	0,00837	0,00611	0,02931	0,00660	0,05980	0,24454
TEKTU	0,00837	0,00872	0,00714	0,04122	0,00980	0,07525	0,27432
MOBTL	0,00974	0,00268	0,00687	0,03419	0,01184	0,06532	0,25558
PSDTC	0,00983	0,00876	0,00251	0,02947	0,01075	0,06132	0,24762
BRKO	0,01019	0,00762	0,00816	0,03637	0,01607	0,07840	0,28000
DESA	0,00878	0,00218	0,00507	0,03355	0,00507	0,05464	0,23376
DGNMO	0,01006	0,00171	0,00325	0,03492	0,00925	0,05919	0,24329
DIRİT	0,01100	0,00013	0,00696	0,03567	0,00000	0,05377	0,23188
EGGUB	0,00840	0,00266	0,00746	0,03214	0,01318	0,06384	0,25267
EKİZ	0,01138	0,00277	0,00610	0,03637	0,01053	0,06713	0,25910
EPLAS	0,00940	0,00493	0,00685	0,03471	0,01140	0,06729	0,25941
GUBRF	0,00990	0,00159	0,00459	0,03568	0,00849	0,06024	0,24545
INALR	0,01080	0,00000	0,00377	0,03560	0,01219	0,06237	0,24974
MNDRS	0,00942	0,00491	0,00557	0,03274	0,01110	0,06374	0,25248
PRIZMA	0,00933	0,00643	0,00657	0,03603	0,01191	0,07027	0,26508
ROYAL	0,00925	0,00571	0,00559	0,03601	0,01438	0,07094	0,26635
SNPAM	0,00483	0,00418	0,00767	0,03352	0,00997	0,06017	0,24529
TETMT	0,01040	0,00247	0,00276	0,04027	0,00574	0,06165	0,24829
TUKAS	0,00840	0,00241	0,00567	0,03200	0,00303	0,05151	0,22696

Matriste yer alan her bir sütunda pozitif ve negatif uzaklıkların belirlenmesi, pozitif ve negatif ideal çözümler şeklinde ifade edilir. Bunlar, pozitif ideal çözüm ve negatif ideal çözümleri oluşturur. Ağırlıklandırılmış matriste, her sütundaki en büyük ve en küçük değerler seçilmektedir. Pozitif seçimde kriter fayda veya getiri ise en büyük değer seçilir, kriter kayıp veya maliyet unsuru ise en küçük değer seçilir. Negatif çözümde ise tam tersi bir durum söz konusudur. Bu işlemler sonucunda pozitif ideal çözüme uzaklık alternatifleri Tablo 9’da, negatif ideal çözüme uzaklık alternatifleri de Tablo 10’da gösterilmiştir.

Tablo 9. Pozitif ideal uzaklık değerleri (S^+)

BİST Kodu	K1	K2	K3	K4	K5	Toplam	Karekök	S^+
BJKAS	0,00927	0,00548	0,00000	0,04151	0,01409	0,07036	0,26525	0,26525
FENER	0,00924	0,00547	0,00101	0,03766	0,01264	0,06603	0,25696	0,25696
GSARAY	0,01107	0,00633	0,00089	0,04305	0,01324	0,07458	0,27310	0,27310
TSPOR	0,01024	0,00591	0,00087	0,04876	0,01260	0,07837	0,27995	0,27995
BRSLM	0,00916	0,00402	0,00395	0,03473	0,00925	0,06111	0,24721	0,24721
SANEL	0,01058	0,00409	0,00425	0,03662	0,01359	0,06913	0,26293	0,26293
YYAPI	0,01013	0,00765	0,00645	0,00000	0,02255	0,04678	0,21629	0,21629
SONME	0,00975	0,00844	0,00896	0,02891	0,01254	0,06861	0,26193	0,26193

KOZAA	0,00001	0,00524	0,00852	0,03167	0,01346	0,05890	0,24269	0,24269
KOZAL	0,00000	0,00542	0,00878	0,03138	0,01354	0,05911	0,24313	0,24313
IPEKE	0,00001	0,00576	0,00865	0,03169	0,01356	0,05968	0,24429	0,24429
MARTI	0,00941	0,00837	0,00611	0,02931	0,00660	0,05980	0,24454	0,24454
TEKTU	0,00837	0,00872	0,00714	0,04122	0,00980	0,07525	0,27432	0,27432
MOBTL	0,00974	0,00268	0,00687	0,03419	0,01184	0,06532	0,25558	0,25558
PSDTC	0,00983	0,00876	0,00251	0,02947	0,01075	0,06132	0,24762	0,24762
BRKO	0,01019	0,00762	0,00816	0,03637	0,01607	0,07840	0,28000	0,28000
DESA	0,00878	0,00218	0,00507	0,03355	0,00507	0,05464	0,23376	0,23376
DGNMO	0,01006	0,00171	0,00325	0,03492	0,00925	0,05919	0,24329	0,24329
DİRİT	0,01100	0,00013	0,00696	0,03567	0,00000	0,05377	0,23188	0,23188
EGGUB	0,00840	0,00266	0,00746	0,03214	0,01318	0,06384	0,25267	0,25267
EKİZ	0,01138	0,00277	0,00610	0,03637	0,01053	0,06713	0,25910	0,25910
EPLAS	0,00940	0,00493	0,00685	0,03471	0,01140	0,06729	0,25941	0,25941
GUBRF	0,00990	0,00159	0,00459	0,03568	0,00849	0,06024	0,24545	0,24545
INALR	0,01080	0,00000	0,00377	0,03560	0,01219	0,06237	0,24974	0,24974
MNDRS	0,00942	0,00491	0,00557	0,03274	0,01110	0,06374	0,25248	0,25248
PRIZMA	0,00933	0,00643	0,00657	0,03603	0,01191	0,07027	0,26508	0,26508
ROYAL	0,00925	0,00571	0,00559	0,03601	0,01438	0,07094	0,26635	0,26635
SNPAM	0,00483	0,00418	0,00767	0,03352	0,00997	0,06017	0,24529	0,24529
TETMT	0,01040	0,00247	0,00276	0,04027	0,00574	0,06165	0,24829	0,24829
TUKAS	0,00840	0,00241	0,00567	0,03200	0,00303	0,05151	0,22696	0,22696

Negatif ideal çözüme uzaklık alternatifleri de Tablo 10'da gösterilmiştir.

Tablo 10. Negatif ideal uzaklık değerleri (S^-)

BİST Kodu	K1	K2	K3	K4	K5	Toplam	Karekök	S^-
BJKAS	0,00011	0,00038	0,00896	0,00029	0,00099	0,01073	0,10360	0,10360
FENER	0,00011	0,00039	0,00395	0,00072	0,00143	0,00659	0,08115	0,08115
GSARAY	0,00000	0,00020	0,00421	0,00018	0,00123	0,00582	0,07626	0,07626
TSPOR	0,00003	0,00028	0,00425	0,00000	0,00144	0,00600	0,07746	0,07746
BRSLM	0,00012	0,00091	0,00101	0,00119	0,00292	0,00615	0,07840	0,07840
SANEL	0,00001	0,00088	0,00087	0,00087	0,00113	0,00376	0,06130	0,06130
YYAPI	0,00004	0,00004	0,00021	0,04876	0,00000	0,04904	0,22145	0,22145
SONME	0,00006	0,00000	0,00000	0,00258	0,00146	0,00410	0,06406	0,06406
KOZAA	0,01065	0,00045	0,00001	0,00184	0,00117	0,01411	0,11878	0,11878
KOZAL	0,01138	0,00040	0,00000	0,00191	0,00114	0,01483	0,12177	0,12177
IPEKE	0,01065	0,00031	0,00000	0,00183	0,00114	0,01393	0,11803	0,11803
MARTI	0,00009	0,00000	0,00027	0,00246	0,00475	0,00758	0,08708	0,08708
TEKTU	0,00023	0,00000	0,00010	0,00032	0,00262	0,00327	0,05716	0,05716
MOBTL	0,00006	0,00175	0,00014	0,00129	0,00171	0,00495	0,07036	0,07036
PSDTC	0,00006	0,00000	0,00199	0,00242	0,00216	0,00662	0,08137	0,08137

Denetim Görüşü Türlerinin Sonraki Yılın Finansal Verilerine Etkisi

BRKO	0,00003	0,00004	0,00002	0,00091	0,00055	0,00155	0,03933	0,03933
DESA	0,00017	0,00220	0,00055	0,00142	0,00624	0,01058	0,10285	0,10285
DGNMO	0,00004	0,00273	0,00142	0,00115	0,00292	0,00826	0,09087	0,09087
DİRİT	0,00000	0,00677	0,00013	0,00102	0,02255	0,03047	0,17457	0,17457
EGGUB	0,00023	0,00177	0,00007	0,00172	0,00125	0,00504	0,07096	0,07096
EKİZ	0,00000	0,00168	0,00027	0,00091	0,00226	0,00513	0,07159	0,07159
EPLAS	0,00009	0,00055	0,00014	0,00119	0,00188	0,00386	0,06211	0,06211
GUBRF	0,00005	0,00289	0,00073	0,00102	0,00337	0,00806	0,08975	0,08975
INALR	0,00001	0,00876	0,00110	0,00103	0,00158	0,01249	0,11175	0,11175
MNDRS	0,00009	0,00055	0,00040	0,00159	0,00201	0,00465	0,06816	0,06816
PRIZMA	0,00010	0,00018	0,00019	0,00096	0,00168	0,00311	0,05578	0,05578
ROYAL	0,00011	0,00033	0,00040	0,00096	0,00092	0,00271	0,05207	0,05207
SNPAM	0,00138	0,00084	0,00005	0,00142	0,00253	0,00623	0,07891	0,07891
TETMT	0,00002	0,00193	0,00177	0,00041	0,00553	0,00966	0,09828	0,09828
TUKAS	0,00023	0,00198	0,00037	0,00176	0,00905	0,01339	0,11570	0,11570

6. Adım

Uygulamanın son aşamasında, ideal çözüme bağıntılı mesafenin yakınlığı hesaplanır. İdeal olmayan değerler, ideal olan ve ideal olmayan değerlerin toplamına bölünerek ideal çözüme yakınlık (C*) belirlenir. Elde edilen ideal çözüme yakınlık değerleri, Tablo 11’de gösterilmiştir.

Tablo 11. Her bir alternatifin ideal çözüme olan göreceli yakınlığı

BİST Kodu	S ⁺	S ⁻	(S ⁺)+(S ⁻)	$C^* = \frac{S^-}{S^+ + S^-}$	C*
BJKAS	0,2653	0,1036	0,3688	0,2808	0,2808
FENER	0,2570	0,0811	0,3381	0,2400	0,2400
GSARAY	0,2731	0,0762	0,3493	0,2182	0,2182
TSPOR	0,2799	0,0774	0,3574	0,2167	0,2167
BRSLM	0,2472	0,0784	0,3256	0,2407	0,2407
SANEL	0,2629	0,0613	0,3242	0,1890	0,1890
YYAPI	0,2162	0,2214	0,4377	0,5058	0,5058
SONME	0,2619	0,0640	0,3259	0,1965	0,1965
KOZAA	0,2426	0,1187	0,3614	0,3285	0,3285
KOZAL	0,2431	0,1217	0,3649	0,3337	0,3337
IPEKE	0,2442	0,1180	0,3623	0,3257	0,3257
MARTI	0,2445	0,0870	0,3316	0,2625	0,2625
TEKTU	0,2743	0,0571	0,3314	0,1724	0,1724
MOBTL	0,2555	0,0703	0,3259	0,2158	0,2158
PSDTC	0,2476	0,0813	0,3289	0,2473	0,2473
BRKO	0,2800	0,0393	0,3193	0,1231	0,1231

DESA	0,2337	0,1028	0,3366	0,3055	0,3055
DGNMO	0,2432	0,0908	0,3341	0,2719	0,2719
DİRİT	0,2318	0,1745	0,4064	0,4294	0,4294
EGGUB	0,2526	0,0709	0,3236	0,2192	0,2192
EKİZ	0,2591	0,0715	0,3307	0,2165	0,2165
EPLAS	0,2594	0,0621	0,3215	0,1931	0,1931
GUBRF	0,2454	0,0897	0,3352	0,2677	0,2677
INALR	0,2497	0,1117	0,3614	0,3091	0,3091
MNDRS	0,2524	0,0681	0,3206	0,2125	0,2125
PRIZMA	0,2650	0,0557	0,3208	0,1738	0,1738
ROYAL	0,2663	0,0520	0,3184	0,1635	0,1635
SNPAM	0,2452	0,0789	0,3242	0,2434	0,2434
TETMT	0,2482	0,0982	0,3465	0,2835	0,2835
TUKAS	0,2269	0,1156	0,3426	0,3376	0,3376

2021 yılında *sınırlı olumlu* görüş, *olumsuz* görüş ve *görüştürmekten kaçınma* görüşlerinden birisini alan işletmelerin 2022 yılı finansal verileri; sektörel bir ayrıma tabi tutulmadan TOPSİS yöntemi ile tüm aşamaları yukarıda 6 adımda verilen analiz yöntemine göre analiz edilmiştir. Bu analiz sonuçlarına göre tüm işletmelerin sektörel ayrımı dikkate alınmadan yapılan sıralama, Tablo 12’de gösterilmiştir.

Tablo 12. Araştırmaya dâhil edilen işletmelerin genel sıralaması

BİST Kodu	C*	Sıralama	BİST Kodu	C*	Sıralama
YYAPI	0,5059	1	BRSLM	0,2408	16
DİRİT	0,4295	2	FENER	0,2400	17
TUKAS	0,3377	3	EGGUB	0,2193	18
KOZAL	0,3337	4	GSARAY	0,2183	19
KOZAA	0,3286	5	TSPOR	0,2167	20
IPEKE	0,3258	6	EKİZ	0,2165	21
INALR	0,3091	7	MOBTL	0,2159	22
DESA	0,3056	8	MNDRS	0,2126	23
TETMT	0,2836	9	SONME	0,1965	24
BJKAS	0,2809	10	EPLAS	0,1932	25
DGNMO	0,2720	11	SANEL	0,1891	26
GUBRF	0,2678	12	PRIZMA	0,1739	27
MARTI	0,2626	13	TEKTU	0,1724	28
PSDTC	0,2473	14	ROYAL	0,1635	29
SNPAM	0,2434	15	BRKO	0,1231	30

Tablo 12 incelendiğinde; 2021 yılında *olumlu* görüş dışında denetim görüşü alan işletmelerin 2022 yılı finansal verilerine göre sektörel olarak herhangi bir ayrıma tabi tutulmadan yapılan görelî yakınlıklarının sıralamasında en başarılı işletmenin elektrik, gaz, su sektöründe faaliyet gösteren YYAPI, ikinci sırada ise imalat sektöründe faaliyet gösteren DİRİT işletmesi olduğu görülmektedir. YYAPI ile DİRİT arasında sıralama skoru olarak yaklaşık 0,70

Denetim Görüşü Türlerinin Sonraki Yılın Finansal Verilerine Etkisi

civarında bir fark görülmekte olup birinci ve ikinci arasında açık ara bir skor farkı bulunmaktadır. Üçüncü sırada yer alan TUKAS'ın ve kendinden sonra gelen ideal yakınlık skorlarının daha anlamlı ve küçük skor farkları ile sıralandığı gözlemlenmektedir. Bu bulgulara göre; denetim görüşünün işletmelerin genel sıralamasında sektörel bir sıralamasının oluşmadığı, 30 işletmenin de karışık olarak sıralandığı görülmektedir. Böylece araştırmaya dâhil edilen işletmelerde; denetçi görüşünün finansal verilerine en çok etki ettiği işletmelerin YYAPI, DİRİT, TUKAS, KOZAL gibi işletmeler olduğu görülmektedir.

Bundan önceki kısımda adımları verilen TOPSİS uygulama aşamaları, araştırmaya dâhil edilen tüm sektörler için ayrı ayrı yapılmıştır. Sektörel olarak elde edilen TOPSİS sıralamaları; Tablo 13'te imalat, Tablo 14'te eğitim, sağlık, spor ve elektrik, gaz, su Tablo 15'te madencilik ve otel sektörü sıralamaları olarak yer almaktadır. Araştırmaya dâhil edilen toptan perakende, teknoloji ve gayrimenkul sektörlerinden birer işletme verisi araştırmaya dâhil edildiği için bu sektörlerin TOPSİS sıralaması yapılmamıştır.

Tablo 13. Araştırmaya dâhil edilen imalat sektörü sıralaması

2022 Yılı İmalat Sektörü TOPSİS Sıralaması		
Şirketler	C*	Sıralama
TUKAS	0,6400	1
DESA	0,5655	2
SNPAM	0,5622	3
DIRİT	0,5482	4
EGGUB	0,5262	5
MNDRS	0,4995	6
DGNMO	0,4669	7
INALR	0,4466	8
GUBRF	0,4246	9
EPLAS	0,4048	10
ROYAL	0,3338	11
PRIZMA	0,3295	12
EKİZ	0,3197	13
TETMT	0,3070	14
BRKO	0,2667	15

Tablo 13 incelendiğinde araştırmaya dâhil edilen imalat sektöründeki işletmelerin sıralamasında TUKAS'ın en ideal skor ile birinci sırada yer aldığı, ikinci sırada yer alan DESA ve 3. sırada yer alan SNPAM arasında çok yakın bir skor farkı olduğu görülmektedir. Ayrıca Tablo 12'de yer alan genel sıralamada ikinci sırada yer alan DİRİT'in sektörel sıralamada

birinci sırada yer almadığı, 2021 yılı denetçi görüşünün *görüş vermekten kaçınma* görüşü olan BRKO'nun imalat sektöründe en son sırada yer aldığı görülmüştür.

Tablo 14. Araştırmaya dâhil edilen eğitim, sağlık, spor ve elektrik, gaz, su sektörleri sıralaması

2022 Yılı Eğitim, Sağlık, Spor Sektörü TOPSİS Sıralaması			2022 Yılı Elektrik, Gaz, Su Sektörü TOPSİS Sıralaması		
Şirketler	C*	Sıralama	Şirketler	C*	Sıralama
FENER	0,8080	1	BRSLM	0,6109	1
BJKAS	0,6543	2	SANEL	0,4642	2
GSARAY	0,3819	3	YYAPI	0,4013	3
TSPOR	0,2887	4	-	-	-

Tablo 14 incelendiğinde araştırmaya dâhil edilen eğitim, spor vb. sektörde birinci sırada 0,8080 skoru ile FENER'in; elektrik sektöründe ise 0,6109 skor ile BRSLM'nin olduğu görülmektedir. Tablo 14'te yer alan işletmeler içerisinde denetim görüşünün TSPOR'un finansal verilerine en düşük skor ile etki ettiği görülmektedir.

Tablo 15. Araştırmaya dâhil edilen madencilik ve otel sektörleri sıralaması

2022 Yılı Madencilik Sektörü TOPSİS Sıralaması			2022 Yılı Otelcilik Sektörü TOPSİS Sıralaması		
Şirketler	C*	Sıralama	Şirketler	C*	Sıralama
KOZAA	0,7325	1	MARTI	0,8673	1
KOZAL	0,7127	2	TEKTU	0,1327	2
IPEKE	0,6957	3	-	-	-

Tablo 15 incelendiğinde araştırmaya dâhil edilen madencilik sektöründe birinci sırada KOZAA'nın, ona yakın skor ile ikinci sırada KOZAL'ın, otelcilik sektöründe ise 0,1327 gibi düşük bir skor ile TEKTU'nun yer aldığı görülmektedir.

Sektör Ortalamaları ile Karşılaştırma

Araştırmaya dâhil edilen işletmelerin TOPSİS yöntemi ile ideal çözüme en yakın mesafelerin belirlenmesinden sonra çalışma kapsamında ikinci uygulama yöntemine geçilmiştir. İkinci uygulamada, araştırma kapsamında verileri hesaplanan ve araştırmaya dâhil edilen işletmelerin sektörel olarak ayrı ayrı finansal ortalamaları belirlenmiş ve bu finansal ortalamalar ile TCMB tarafından yayımlanmış olan sektörel finansal tablolardan yararlanılarak her sektörün finansal ortalamaları hesaplanmıştır. Böylece elimizde, *olumlu* görüş dışında denetim görüşü alan işletmelerin sonraki hesap dönemine ait sektörel finansal ortalamaları ile sonraki hesap dönemine ait genel sektörel ortalama verileri oluşmuştur. Her iki grubun aritmetik ortalamaları sektörel bazda karşılaştırılmış ve bu ortalamalar Tablo 16'da yer almıştır.

Tablo 16. Araştırmaya dâhil edilen işletmeler ile TCMB sektörel ortalamaları

Sektörler	Cari Oran		Varlıkların Devir Hızı		Finansal Kaldıraç Oranı		Esas Faaliyet Kârlılığı		Satışlardaki Büyüme Oranı	
	Sektörel Ort.	TCMB Ort.	Sektörel Ort.	TCMB Ort.	Sektörel Ort.	TCMB Ort.	Sektörel Ort.	TCMB Ort.	Sektörel Ort.	TCMB Ort.
İmalat	1,2493	1,6330	0,9255	1,2000	0,4768	0,6333	0,1025	11,8000	1,3393	1,0200
Eğt., Sağ., Spor	0,9678	0,8770	0,4016	0,7000	1,5266	0,9010	-0,5308	-0,1530	0,4991	1,2920
Elk., Gaz, Su	0,9647	2,5700	0,5020	0,7000	0,5874	0,7210	2,0990	0,1470	0,2584	2,1948
Madencilik	1,1680	2,0900	0,4060	0,6000	0,1139	0,4850	0,3989	0,2560	0,4292	1,0191
Otel ve Lok	1,4901	1,3300	0,0368	1,5000	0,3487	0,7560	0,1024	0,0500	1,4250	1,5779
GYO	7,2425	2,2400	0,3304	0,6700	0,1024	0,8900	0,4961	0,2310	0,4927	1,1110

Cari oran, işletmenin kısa vadeli borçlarını karşılama yeteneğini ölçen ve likidite durumunu değerlendirmede kritik bir finansal göstergedir. Genellikle 2 olması yeterli kabul edilen cari oran, gelişmekte olan ülkelerde 1,5 seviyesine kadar kabul edilebilir. Bu durum, araştırmaya dâhil edilen işletmelerin bazı sektörlerde bu eşiğe yakın olduklarını veya bu eşiğin altında olmalarına rağmen kabul edilebilir likiditeye sahip olduklarını göstermektedir. Ancak bazı sektörlerde cari oranın bu seviyenin oldukça altında kalması, işletmelerin likidite risklerini artırmaktadır.

Araştırmaya dâhil edilen işletmelerden eğitim, spor vb. sektörü ile otelcilik sektörleri haricindeki işletmelerin cari oran ortalamaları ile TCMB tarafından yayımlanan sektörel ortalamaları arasında belirgin farklar bulunmaktadır. Araştırma kapsamındaki altı sektöre ait işletmeler içerisinde bulunan üç sektörün (imalat, elektrik ve madencilik sektörleri) cari oranları TCMB ortalamalarına kıyasla daha düşük, diğer üç sektörün (eğitim, spor vb., otelcilik ve gayrimenkul yatırım ortaklığı sektörleri) cari oranları TCMB ortalamalarına kıyasla daha yüksek seviyededir.

Genel Likidite Durumu: Araştırmaya dâhil edilen işletmelerin genel olarak likidite durumlarının TCMB ortalamalarına kıyasla daha zayıf olması, denetim görüşü türlerinin kısa vadeli finansal sağlık üzerinde olumsuz etkisi olduğunu göstermektedir.

Sektörel Farklılıklar: Eğitim, sağlık, spor vb. ile otel ve lokanta gibi sektörlerde cari oranların TCMB ortalamalarına yakın olması, bu sektörlerde denetim görüşü türlerinin likidite üzerinde nispeten daha az olumsuz etki yarattığını göstermektedir. Madencilik ve Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı (GYO) gibi sektörlerde ise cari oranların TCMB ortalamalarından ciddi şekilde sapması, denetim görüşü türlerinin likidite üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Bu bulgular, denetim görüşü türlerinin likidite üzerindeki etkilerinin sektörel bazda farklılık gösterebileceğini ortaya koymaktadır.

Varlıkların Devir Hızı, net satış tutarının varlık toplamına bölünmesiyle bulunur. Bir işletmede sermaye yoğunluğunun bir göstergesi ve varlık kullanımında etkinliğin bir ölçüsü olarak yorumlanır. Varlık devir hızı, bir firmanın kârlılığını belirleyen en önemli etkenlerdendir (Akgüç, 2017:585). Varlık devir hızı, işletmenin varlıklarını ne kadar etkin kullandığını ve satışlarının etkinliğini gösteren önemli bir finansal göstergedir. Yüksek bir varlık devir hızı, işletmenin varlıklarını verimli kullandığını ve yüksek satış performansı gösterdiğini işaret eder. Araştırmaya dâhil edilen işletmelerden eğitim, sağlık, spor vb. sektörü, madencilik sektörü ile elektrik, gaz ve su sektörleri haricindeki işletmelerin varlık devir hızı ortalamaları ile TCMB tarafından yayımlanan sektörel ortalamalar arasında belirgin farklar bulunmaktadır. Araştırma kapsamındaki işletmelerin bulunduğu tüm sektörlerin varlık devir hızları, TCMB ortalamalarına kıyasla daha düşük seviyededir.

Operasyonel Verimlilik: Araştırmaya dâhil edilen işletmelerin varlık devir hızlarının TCMB ortalamalarına kıyasla daha düşük olması; denetim görüşü türlerinin işletmelerin operasyonel verimlilikleri üzerinde olumsuz etkisi olduğunu, işletmelerin varlıklarını etkin kullanma yeteneklerini olumsuz etkilediğini göstermektedir.

Sektörel Farklılıklar: Eğitim, sağlık, spor vb. sektörü, madencilik sektörü ile elektrik, gaz ve su sektörlerindeki işletmelerin varlık devir hızlarının TCMB ortalamalarına yakın olması, bu sektörlerde denetim görüşü türlerinin operasyonel verimlilik üzerinde nispeten daha az olumsuz etki yarattığını göstermektedir. Diğer sektörlerde ise varlık devir hızlarının TCMB ortalamalarından ciddi şekilde sapması, denetim görüşü türlerinin operasyonel verimlilik üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Finansal Kaldıraç Oranı, bir işletmenin varlıklarını finanse etmek için ne kadar borç kullandığını gösterir. Yüksek finansal kaldıraç oranı, işletmenin yüksek oranda borç finansmanı kullandığını ve dolayısıyla daha fazla finansal risk taşıdığını ifade eder. Araştırmaya dâhil edilen işletmelerden eğitim, sağlık, spor vb. sektörü dışındaki işletmelerin finansal kaldıraç oranı ortalamaları ile TCMB tarafından yayımlanan sektörel ortalamalar arasında belirgin farklar bulunmaktadır. Genel olarak, araştırmaya dâhil edilen işletmelerin daha yüksek borç yüküne sahip olduğu gözlemlenmiştir.

Finansal Sağlamlık: Araştırmaya dâhil edilen işletmelerin finansal kaldıraç oranlarının TCMB ortalamalarına kıyasla daha yüksek olması, denetim görüşü türlerinin işletmelerin finansal risklerini artırdığını göstermektedir.

Sektörel Farklılıklar: Finansal kaldıraç oranlarının imalat sektörü ile elektrik, gaz ve su sektörlerinde TCMB ortalamalarına yakın olması; bu sektörlerde denetim görüşü türlerinin finansal risk üzerinde nispeten daha az olumsuz etki yarattığını göstermektedir. Diğer

Denetim Görüşü Türlerinin Sonraki Yılın Finansal Verilerine Etkisi

sektörlerde ise finansal kaldıraç oranlarının TCMB ortalamalarından ciddi şekilde sapması, denetim görüşü türlerinin finansal risk üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Esas Faaliyet Kârlılığı, bir işletmenin ana faaliyetlerinden elde ettiği kârlılığı gösteren önemli bir finansal göstergedir. Yüksek esas faaliyet kârlılığı, işletmenin temel iş faaliyetlerinde başarılı olduğunu ve sürdürülebilir kârlılık sağladığını belirlemek için kullanılır. Araştırmaya dâhil edilen işletmelerin esas faaliyet kârlılığı ortalamaları, imalat ve eğitim vb. sektörü hariç TCMB ortalamalarının üzerinde seyretmiştir. Bu durum, imalat ve eğitim vb. sektörleri harici denetim görüşü türlerinin işletmelerin ana faaliyetlerinde kârlılık sağlama konusunda zorluk yaşamadığını göstermektedir.

Kârlılık: Araştırmaya dâhil edilen işletmelerin genel olarak esas faaliyet kârlılıklarının TCMB ortalamalarına kıyasla daha yüksek olması, denetim görüşü türlerinin işletmelerin ana faaliyet kârlılıklarını olumsuz etkilemediğini göstermektedir.

Sektörel Farklılıklar: İmalat Sektörü, esas faaliyet kârlılığı sektör ortalaması 0.1025 iken, TCMB ortalaması 11.8000 olarak görülmektedir. Bu durum, denetim görüşü türlerinin imalat sektöründe TCMB ortalamasına göre sektör ortalamasında daha düşük bir kârlılığa yol açtığını gösterir. Bu, denetim görüşlerinin imalat sektöründe kârlılığı olumsuz etkileyebileceğini işaret eder. Eğitim, sağlık spor vb. esas faaliyet kârlılığı sektörel ortalaması -0.5308; TCMB ortalaması ise -0.1530'dur. Her iki değer de negatif olmakla birlikte, sektörel ortalamanın TCMB ortalamasından daha düşük (daha negatif) olması, denetim görüşü türlerinin bu sektörde kârlılığı ciddi şekilde olumsuz etkilediğini gösterir. Elektrik, gaz, su esas faaliyet kârlılığı sektörel ortalaması 2.0990; TCMB ortalaması ise 0.1470 olarak belirtilmiştir. Elektrik, gaz, su sektöründe sektörel ortalamanın TCMB ortalamasından oldukça yüksek olması; denetim görüşü türlerinin bu sektörde kârlılık üzerinde negatif bir etkide bulunmadığını gösterir. Madencilik sektörü esas faaliyet kârlılığı 0.3989, TCMB ortalaması ise 0.2560'dır. Madencilik sektöründe sektörel ortalamanın TCMB ortalamasından daha yüksek olması, denetim görüşü türlerinin bu sektörde kârlılık üzerinde negatif bir etkide bulunmadığını gösterir. Oteller ve lokantalar sektörü esas faaliyet kârlılığı 0.1025, TCMB ortalaması ise 0.0500 olarak kaydedilmiştir. Otel ve lokanta sektöründe sektörel ortalamanın TCMB ortalamasından daha yüksek olması, denetim görüşü türlerinin bu sektörde kârlılık üzerinde negatif bir etkide bulunmadığını gösterir. GYO sektörü esas faaliyet kârlılığı 0.4964, TCMB ortalaması ise 0.2974 olarak görülmektedir. GYO sektöründe sektörel ortalamanın TCMB ortalamasından daha yüksek olması, denetim görüşü türlerinin bu kârlılık üzerinde negatif bir etkide bulunmadığını gösterir.

Bu değerlendirmeler, denetim görüşü türlerinin farklı sektörlerdeki esas faaliyet kârlılık oranlarına olan etkilerini ortaya koymaktadır. Genel olarak sektörlerin kendi içindeki ortalamaları, TCMB verilerinden farklılık göstermektedir. Özellikle imalat ve eğitim, sağlık spor sektörlerinde bu fark oldukça belirgindir. Bu durum da denetim görüşlerinin sektörel kârlılık üzerinde etkisinin sektörel bazlı değişkenliğe sahip olabileceğini göstermektedir.

Satışlardaki Büyüme Oranı, işletmenin belirli bir dönemde satış gelirlerinde gösterdiği artışı ifade eder ve işletmenin pazardaki büyüme potansiyelini ve performansını değerlendirmede önemli bir göstergedir. Yüksek satış büyüme oranı, işletmenin başarılı bir pazarlama stratejisi uyguladığını ve piyasa talebini etkin bir şekilde karşıladığını gösterir. Araştırmaya dâhil edilen işletmelerin satışlardaki büyüme oranı ortalamaları -imalat sektörü dışında- TCMB ortalamalarının altında kalmaktadır.

Genel Büyüme Performansı: Araştırmaya dâhil edilen işletmelerin genel olarak satışlardaki büyüme oranlarının TCMB ortalamalarına kıyasla daha düşük olması, denetim görüşü türlerinin işletmelerin pazardaki büyüme performanslarını olumsuz etkilediğini göstermektedir.

Sektörel Farklılıklar: Satışlardaki büyüme oranlarının otelcilik ve lokanta sektörü ile elektrik, gaz ve su sektörlerinde TCMB ortalamalarına yakın olması; bu sektörlerde denetim görüşü türlerinin büyüme performansı üzerinde nispeten daha az olumsuz etki yarattığını göstermektedir. Elektrik, gaz, su sektörü, eğitim, sağlık, spor sektörü ve madencilik sektörlerinde ise satışlardaki büyüme oranlarının TCMB ortalamalarından ciddi şekilde sapması; denetim görüşü türlerinin büyüme performansı üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak bu bulgular, denetim görüşü türlerinin finansal performans üzerindeki etkilerinin sektörel bazda farklılık gösterebileceğini ortaya koymaktadır.

Sonuç

İşletme yönetimlerinin finansal işlemlerinin doğru olduğuna dair iddiaları, bağımsız denetçiler tarafından denetlendikten sonra bir denetim görüşü ile kamuoyuna ilan edilir. Bağımsız denetçiler denetim raporlarında denetledikleri işletmeler ile ilgili *olumlu* görüş, *sınırlı olumlu* görüş, *görüş vermekten kaçınma* veya *olumsuz* görüşlerden birini belirtmek zorundadır. Bu denetim görüşlerinden *olumlu* görüş, işletme ile ilgili olumlu bir algı oluştururken *sınırlı olumlu* görüş ise belirli hususlarda dikkat edilmesi gereken unsurların olduğunu ifade eder. *Olumsuz* görüş ve *görüş vermekten kaçınma* türleri ise işletme ile ilgili olumsuz bir algı oluşturmaktadır. Denetçiler tarafından yayımlanan bu denetim görüşleri; yatırımcılar, işletme yöneticileri ve finansal kuruluşlar gibi tüm finansal bilgi kullanıcıları tarafından dikkatle takip

edilmektedir. Bu görüşlere dayanılarak alınan finansal kararlar, ilgili işletmelerin takip eden hesap dönemindeki finansal verilerini etkilemektedir.

Bu çalışmada, 2021 yılı denetim görüşlerinde *olumlu* görüş dışında denetim görüşü alan işletmelerin almış olduğu denetim görüşlerinin 2022 yılı finansal verilerine etkileri araştırılmış ve bu etkilerin ilgili işletmelere olan etkisi TOPSİS yöntemi ile genel ve sektörel olarak analiz edilmiştir. Daha sonra araştırmaya dâhil edilen işletmeler için sektörel olarak elde edilen ortalamaları, TCMB sektörel ortalamaları ile karşılaştırılmış ve elde edilen bulgular paylaşılmıştır.

Genel olarak yapılan TOPSİS uygulamasında 2021 yılında *olumlu* görüş dışında denetim görüşü alan işletmelerin 2022 yılı finansal verilerine göre sektörel bir ayırım yapılmadan yapılan görel yakınlıklarının sıralamasında; en başarılı işletmenin elektrik, gaz ve su sektöründe faaliyet gösteren YYAPI, ikinci sırada ise imalat sektöründe faaliyet gösteren DİRİT işletmesi olduğu görülmektedir. Bu bulgular, denetim görüşünün işletmelerin genel sıralamasında sektörel bir farklılık oluşturmadığını ve 30 işletmenin karışık olarak sıralandığını göstermektedir. Araştırmaya dâhil edilen işletmeler arasında denetçi görüşünün finansal verilerine en çok etki ettiği işletmelerin YYAPI, DİRİT, TUKAS, KOZAL gibi işletmeler olduğu görülmüştür.

Sektörel olarak yapılan TOPSİS uygulamasında ise imalat sektöründeki işletmelerin sıralamasında TUKAS'ın en ideal skor ile birinci sırada yer aldığı, ikinci sırada yer alan DESA ve 3. sırada yer alan SNPAM arasında çok yakın bir skor farkı olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Tablo 12'de yer alan genel sıralamada ikinci sırada bulunan DİRİT'in sektörel sıralamada birinci sırada yer alamadığı, 2021 yılı denetçi görüşü *görüş vermekten kaçınma* görüşü olan BRKO'nun imalat sektöründe en son sırada yer aldığı görülmüştür.

TOPSİS sonuçlarına göre yapılan genel ve sektörel sıralamalarda denetim görüşleri türlerinin sonraki yılın finansal verilerine olumsuz etki ettiği görülmektedir.

Araştırmaya dâhil edilen işletmelerin cari oranlarından imalat, elektrik, gaz ve su madencilik sektörlerinin TCMB ortalamalarının altında olduğu ve bu durumun likidite risklerini artırdığı gözlemlenmiştir. Varlık devir hızlarının düşük olması, denetim görüşü türlerinin operasyonel verimlilik üzerinde olumsuz etkisi olduğunu göstermektedir. Eğitim, sağlık ve spor sektörü dışında kalan işletmelerin TCMB ortalamasına göre finansal kaldıraç oranlarının yüksekliği; denetim görüşlerinin ilgili işletmelerin finansal risklerini artırdığını ortaya koymaktadır. Denetim görüşü türlerinin farklı sektörlerdeki esas faaliyet kârlılık oranlarına olan etkilerinin sektörel bazda değişkenlik gösterdiği görülmektedir. Satışlardaki büyüme oranlarının

imalat sektörü dışında düşük olması, denetim görüşlerinin işletmelerin pazar performanslarını ve büyüme stratejilerini olumsuz etkilediğini ortaya koymaktadır. Bu bulgular, denetim görüşü türlerinin finansal performans üzerindeki etkilerinin sektörel bazda farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Genel olarak tüm oranlar birlikte değerlendirildiğinde, *olumlu* görüş dışında denetim görüşü alan işletmelerin sonraki yılın finansal verilerine olumsuz bir etkisinin olduğu ancak yapılan sıralamalarda *sınırlı olumlu* görüş türünün olumsuz etkisinin *görüş vermekten kaçınma* görüşü türüne göre daha az oranda olumsuz bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Sonraki çalışmalarda, her bir denetim görüş türü özelinde araştırmaya dâhil edilen dönem aralıkları genişletilerek yapılacak olan çalışmaların bu alandaki literatürü güçlendireceği düşünülmektedir.

Yazar Katkıları: Metnin tamamı tek yazar tarafından oluşturulmuştur.

Çıkar Beyanı: Bu çalışmada çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

Akgüç, Ö. (2017). *Mali tablolar analizi*. (16. Baskı). İstanbul: Arayış Basım ve Yayıncılık

Acar, M. ve Temiz, H. (2019). Denetçi görüşlerinin pay senedi getirileri üzerindeki etkisi. *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, (58), 173-194.

Aydoğan, C., Yereli, A. N. (2021). Bankacılık sektöründe bağımsız denetim görüşünün hisse senedi getirileri üzerine etkisi: borsa istanbul uygulaması. *Izmir Democracy University Social Sciences Journal Idusos*, 4(1), 57-86.

Chamodrakas, I., Leftheriotis, I., Martakos, D. (2011). In-Depth analysis and simulation study of an innovati ve fuzzy approach for ranking alternatives in multiple attribute decision making problems based on TOPSIS. *Applied Soft Computing*. 11(1), 900-907.

Islahuzzaman, Taufani, E., Raden, S. H. (2020). The effects of profitability and investment decisions on receipt of going concern audit opinions. *Palarch's Journal Of Archaeology Of Egypt/Egyptology* 17(4), 3361-3376.

Kara, S. (2015). Denetim görüşlerinin hisse senedi anormal getirileri üzerine etkisinin 2009-2014 yılları bazında ölçülmesi. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 2015-1, 137-152.

Korkmaz, Ö. F. (2023). *Türk Bankacılık Sektörünün 2006-2021 Yılları Arasında AHP ve TOPSİS Yöntemi ile Finansal Performansının Ölçülmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Giresun Üniversitesi.

Maharani, A., Yandi, A. (2023). The Influence of Audit Quality, Company Financial Condition, Previous Year's Audit Opinion, Company Growth on Acceptance of *Going Concern Audit Opinion* in Companies Listed on the IDX. *Dinasti Accounting Review*. 1(1). 32-39.

Nadaban, S., Dzitac, S., Dzitac, I., (2016). Fuzzy TOPSIS: A General View, *Procedia Computer Science*, (91), 823 – 831.

Ocak, M. (2016). Kâr yönetimi, bağımsız denetim görüşü ve denetim firması değişimi arasındaki ilişkiler: borsa istanbul imalat sektörüne yönelik bir araştırma. *Business and Economics Research Journal*, 7(3), 89-110.

Hewage, Y. M., Ediriwickrama, T. C. (2022). The Effect of auditors' report on earnings persistence: evidence from listed entities of sri lanka. *International Journal of Auditing and Accounting Studies*, 4(1), 1-20.

Hwang, C. L., Yoon, P. (1981). *Multiple attribute decision making in: lecture notes in economics and mathematical systems*. Springer, Verlag-Berlin, Germany.

Putri, R. L., Lambut, A. K., Wahyono, E., Hadi, A. H. (2022). Factors influencing auditors' going concern opinion. *The International Journal of Accounting and Business Society*, 30(3), 1-10.

Satır, H., Koca, N. (2023). Olumlu bağımsız denetçi görüşü ile kârlılık oranları arasındaki ilişkinin TOPSİS yöntemiyle değerlendirilmesi: BİST'te bir uygulama. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 76, 113-125.

Stojanovic, J., Dordevic, M. (2023). Do audit opinions affect earnings persistence?. *6th International Scientific Conference ITEMA 2022* 'de sunulan bildiri, Berlin, 71-80.

Sönmez, F., Baysal, G., Anik Baysal, I., Bademcioğlu, M. (2023). Determining the financial performances of BIST100 energy companies by TOPSIS method.. *Press Academia Procedia (PAP)*, 16, 149-155.

Sylvia, D., Zulhelmi, Sabri, (2024). The Influence Of Profitability, Company Growth, And Previous Audit Opinions On Going Concern Audit Opinions (Case Study of JII70 Company on the Indonesian Stock Exchange 2018 -2021). *Gudang Jurnal Multidisiplin Ilmu*, 2 (1), 369-377

Şahin, A. (2017). *Bulanık Ortamda AHP ve TOPSİS Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri Kullanılarak Robot Seçimi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi.

Şahin, Y., Akyer, H. (2011). Ülke kaynaklarının verimli kullanımı: 4x4 arama ve kurtarma aracı seçiminde AHS ve TOPSİS yöntemlerinin uygulaması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 3 (5), 72-87.

Yaşar, F., Bolat, İ. (2023). BRICS ülkeleri ile Türkiye'nin, ekonomik performansının dış ticaret verileri kapsamında TOPSİS yöntemi ile incelenmesi, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(2),181-194

Öğretmen Görüşleri Işığında Dördüncü Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabının Değişim ve Sürekliliği Algılama Becerisi Açısından Değerlendirilmesi

Evaluation of the Fourth Grade Social Studies Textbook in Terms of Perception of Change and Continuity

DOI: 10.38155/ksbd.1330499

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
20/07/2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
25/08/2024

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31/12/2024

KARADENİZ SOSYAL
BİLİMLER DERGİSİ

Öz

Bu çalışmada, dördüncü sınıf sosyal bilgiler ders kitabındaki etkinlik, görsel ve metinlerde değişim ve sürekliliği algılama becerisinin incelenmesi ile bu becerinin öğretmen görüşleri ışığında değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme ve fenomenoloji deseni kullanılarak, sosyal bilgiler öğretmenleri ile gönüllülük esasına göre yarı yapılandırılmış görüşme yapılmıştır. Çalışmada elde edilen veriler Nvivo paket programıyla çözümlenmiş, ders kitaplarının incelenmesinde betimsel analizden yararlanılırken katılımcı görüşlerinin incelenmesinde ise içerik analizinden yararlanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, dördüncü sınıf sosyal bilgiler ders kitabındaki etkinlik, görsel ve metinlerde değişim ve sürekliliği algılama becerisinin tarih odaklı öğrenme alanlarındaki etkinlik, görsel ve metinlerde daha fazla yer aldığı ortaya çıkmıştır. Bu durum katılımcı görüşleri ile de desteklenmiştir. Genel olarak katılımcılar, değişim ve sürekliliği algılama becerisinin, soyut nitelikte olduğunu belirterek öğrencilere kazandırmak noktasında zorluk yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca öğrencilerin hazırbulunuşlukları yeterli düzeyde olmadığına geçmiş, günümüz ve gelecek arasında bağlantı kurmakta güçlük yaşadıklarına vurgu yapmışlardır.

Anahtar Kelimeler: Değişim ve Sürekliliği Algılama Becerisi, Sosyal Bilgiler, Ders Kitabı, Öğretmen görüşü

Abstract

In this study, it is aimed to examine the ability to perceive change and continuity in the activities, visuals and texts in the fourth grade social studies textbook and to evaluate this skill in the light of teachers' opinions. In the study, semi-structured interviews were conducted with social studies teachers on a voluntary basis, using document analysis and phenomenology pattern, which are among the qualitative research methods. The data obtained in the study were analyzed with the Nvivo package program and subjected to content and descriptive analysis. According to the results obtained, it is seen that the ability to perceive change and continuity in the activities, visuals and texts in the fourth grade social studies textbook is not distributed evenly. In the study, it was revealed that the skill in question was included more in activities, visuals and texts in history-oriented learning areas. This situation was also stated in the participants' opinions, and it was concluded that the skill was not included in a balanced way in every learning area in the textbook. Participants stated that the ability to perceive change and continuity is of an abstract nature, and therefore they had difficulty in presenting it to students. Regarding the skill in question, the participants emphasized that the students were inadequate in making connections between the past, present and future, taking into account their readiness.

Keywords: Ability to Perceive Change and Continuity, Social Studies, textbook, teacher opinion

Bilim Uzmanı, Sevilay YOLCU
Giresun Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı
sevilayyolcu28@gmail.com
ORCID: 0009-0003-8995-7131

Dr. Öğr. Üyesi, Özge METİN
Giresun Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Sosyal Bilgiler Eğitimi ABD.
ozge.metin@giresun.edu.tr
ORCID: 0000-0003-3150-0967

Etik Kurul Beyanı: Çalışmanın etik kurul incelemesi Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler, Fen ve Mühendislik Bilimleri Araştırmaları Etik Kurulu tarafından yapılmış ve 05.04.2023 tarih "Karar No 04/28" ile çalışma onaylanmıştır.

Giriş

Ders kitapları eğitim öğretim sürecinde önemli materyallerin başında gelmektedir. Ünsal ve Güneş (2002)'ye göre ders kitapları, öğretim programlarında yer verilen kazanımların dersin amaçları doğrultusunda hazırlanarak, öğrencilerin eğitiminin yapıldığı kaynaklar şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanım doğrultusunda öğretim programlarında yer alan beceriler, ders kitaplarındaki görsellere, etkinliklere ve metinlere yansıtılarak öğrencilere sunulmaktadır. Bu noktada Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı doğrultusunda hazırlanan sosyal bilgiler ders kitaplarında da becerilerin; metin, görsel ve etkinliklere yansıtılarak öğrencilere aktarılması hedeflenmektedir (Çelikkaya ve Kürümlüoğlu, 2017).

Özellikle ders kitapları gibi materyaller ile öğretim programlarında belirlenen bilgi, beceri ve değerlerin öğrencilere kazandırılması hedeflenmektedir. Bu hedeflerden biri olan beceriyi ise “kişinin yatkınlık ve öğrenime bağlı olarak bir işi başarma ve bir işlemi amaca uygun olarak sonuçlandırma yeteneği, maharet” şeklinde tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu Sözlükleri [TDK], 2023). Gömleksiz ve Kan (2009)'a göre ise beceri öğrencilere öğrenme süreçleri boyunca geliştirilmesi istenen bilgi ve performanslardır. Bu doğrultuda sosyal bilgiler dersi sosyal bilim disiplinlerinden oluşmasından kaynaklı olarak birçok beceriyi öğrencilere kazandırmayı hedeflemektedir (Doğan, 2022:19). Sosyal Bilgiler dersi öğretim programı içerisinde kazandırılması amaçlanan 27 adet beceri doğrudan belirtilmiş olup (MEB, 2018:9), söz konusu becerilere Tablo 1’de yer verilmiştir.

Tablo 1. 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Yer Alan Beceriler

Araştırma	Kanıt Kullanma
Çevre Okuryazarlığı	Karar Verme
Değişim ve Sürekliliği Algılama	Konum Analizi
Dijital Okuryazarlık	Medya Okuryazarlığı
Eleştirel Düşünme	Mekânı Algılama
Empati	Öz Denetim
Finansal Okuryazarlık	Politik Okuryazarlık
Girişimcilik	Problem Çözme
Gözlem	Sosyal Katılım
Harita Okuryazarlığı	Tablo, grafik ve diyagram çizme ve yorumlama
Hukuk Okuryazarlığı	Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanma
İletişim	Yenilikçi Düşünme
İş birliği	Zaman ve Kronolojiyi Algılama
Kalıp yargı ve önyargıyı fark etme	

Öğretmen Görüşleri Işığında Dördüncü Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabının Değişim ve Sürekliliği Algılama Becerisi Açısından Değerlendirilmesi

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda yer verilen becerilerden biri de değişim ve sürekliliği algılama becerisidir. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda beceriler başlığında yer verilmiş olmasına rağmen ayrıca özel amaçları içerisinde de “*Farklı dönem ve mekânlara ait tarihsel kanıtları sorgulayarak insanlar, nesnelere, olaylar ve olgular arasındaki benzerlik ve farklılıkları belirlemeleri, değişim ve sürekliliği algılamaları*” ifadesine yer verilmesiyle değişim ve sürekliliği algılama becerisinin önemi bir kez daha ortaya koyulmuştur (MEB, 2018: 8). 26 Nisan 2024 tarihinde yayınlanan (<https://sosyalbilgiler.biz/> adresinden 22/08/ 2024 tarihinde erişilmiştir.) 2024 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı da beceri temelli bir yapıya sahiptir (Yıldırım ve Çalışkan, 2024:128). Bu bağlamda, değişim ve sürekliliği algılama becerisinin 2024 Sosyal Bilgiler Öğretim Programında da yer alarak, 4. Sınıf “Ortak Mirasımız” öğrenme alanında; 5. Sınıf “Evimiz Dünya” öğrenme alanında; 6. Sınıf “Hayatımızdaki Ekonomi” öğrenme alanında ve 7. Sınıf “Ortak Mirasımız”, “Hayatımızdaki Ekonomi” ve “Teknoloji ve Sosyal Bilimler” öğrenme alanlarında alan becerileri olarak görülmektedir (Yıldırım ve Çalışkan, 2024).

Öğrencilerin, çağa ayak uydurabilen, duyarlı birer birey olabilmelerinin yanı sıra, ortaya çıkan problemlerin geçmiş ve gelecek arasındaki farkını kavrama, problemlerin çözümünde alternatifler geliştirebilmeleri değişim ve sürekliliği algılama becerisine sahip olmakla mümkündür. Bu becerinin gerektirdiği özellikleri taşıyan bireylerde etrafındaki kültürel mirasa, coğrafi yapılara ve geçmişindeki olaylara ilgili olması, araştırma ve incelemeye meraklı olması beklenmektedir. Demircioğlu, (2015)'e göre öğrencilerin tarihsel süreçte yaşanan değişimleri ve bunun etkilerini öğrenmesi hem çevresini daha rahat anlamasını hem de günümüzde meydana gelen olayları yorumlamasını kolaylaştırdığına vurgu yapmıştır. Öğrencilerin geçmişi, bugünü ve geleceği sosyal bilgiler dersi sayesinde öğrenmektedirler. Sosyal bilgiler dersi becerileri arasında yer alan değişim ve sürekliliği algılama becerisi ile geçmişin günümüze etkisini, nelerin değişip değişmediğini, bu değişime neden olan etkenleri anlamaları sağlanabilmektedir (Kaya, 2018: 123).

İlgili alan yazın incelediğinde sosyal bilgiler öğretim programındaki becerilere yönelik çalışmaların var olduğu görülmektedir. Buradan hareketle sosyal bilgiler öğretim programında yer alan becerilerin ders kitapları ve programlarda incelenmesi noktasında Doğan ve Oruç (2022), Altay (2020), Aydemir (2017), Çelikkaya ve Kürümlüoğlu (2017), Aksoy ve Sönmez (2012); öğretmen görüşlerine yönelik çalışmalara bakıldığında Yılar (2022), Seçim ve Ünlü (2021), Öztürk ve Mutlu (2017), Baş (2016), Mutluer (2013), Çelikkaya (2011); Öğrenci görüşlerine yönelik çalışmalar ele alındığında Ablak ve Aksoy (2021); değişim ve sürekliliği

algılama becerisine yönelik çalışmalar incelendiğinde ise Çurku (2020), Çelik, Karadeniz ve Cabul (2018), Sağlamgöncü (2018), Tangülü, Duban ve Yıldırım (2017), Kabapınar ve İncegül (2016), Tosun ve Topkaya (2015), Özen ve Sağlam (2010) gibi çalışmalarla karşılaşılmıştır.

Alan yazın incelemesinin ardından değişim ve sürekliliği algılama becerisinin ders kitaplarında incelendiği ve söz konusu becerinin detaylarıyla ele alınması noktasında öğretmen görüşlerine başvurulduğu bir çalışmanın olmadığı görülmektedir. Bu çalışmada ise diğer çalışmalardan farklı olarak dördüncü sınıf sosyal bilgiler ders kitabındaki değişim ve sürekliliği algılama becerisine yönelik etkinlik, görsel ve metinlerin incelenmesi ile bu becerinin öğretmen görüşleri ışığında değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranacaktır;

- Dördüncü sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan etkinlik, görsel ve metinlerin, değişim ve sürekliliği algılama becerisini yansıtır mıdır?
- Dördüncü sınıf sosyal bilgiler ders kitabında değişim ve sürekliliği algılama becerisinin öğrenme alanlarındaki etkinlik, görsel ve metinlere dağılım durumu nedir?
- Dördüncü sınıf sosyal bilgiler ders kitabında değişim ve sürekliliği algılama becerisinin incelenmesine yönelik beceri-ders kitabı, öğretmen görüşleri nelerdir?

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu çalışmada dördüncü sınıf sosyal bilgiler ders kitabındaki değişim ve sürekliliği algılama becerisine yönelik etkinlik, görsel ve metinlerin incelenmesi ile bu becerinin öğretmen görüşleri ışığında değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda çalışmada değişim ve sürekliliği algılama becerisinin ders kitabındaki etkinlik, görsel ve metinlere yansımalarının incelenmesi noktasında nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme yöntemi kullanılırken, söz konusu becerinin öğretmenlerin deneyimleri ışığında değerlendirilmesinde ise fenomenoloji (olgubilim) yöntemi kullanılmıştır. Bowen (2009)'a göre doküman inceleme yöntemi basılı ve elektronik araç gereçlerin incelenip değerlendirilmesini içeren sistematik çalışmalar şeklinde tanımlanmaktadır. Fenomenoloji ise “*birkaç kişinin bir kavramla ilgili yaşamış deneyimlerinin ortak anlamını keşfetmesi*” şeklinde ifade edilmektedir (Creswell, 2023: 79). Söz konusu çalışmada öğretmenlerin değişim ve sürekliliği algılama becerisini kazandırma hususunda deneyimleri temel alındığından bu desenin uygun olacağına karar verilmiştir.

Öğretmen Görüşleri Işığında Dördüncü Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabının Değişim ve Sürekliliği Algılama Becerisi Açısından Değerlendirilmesi

Veri Kaynağı ve Çalışma Grubu

Araştırmanın veri kaynağını, Millî Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığınca 28 Mayıs 2018 tarihinde ders kitabı olarak kabul edilen ve ülke genelinde 2022-2023 eğitim öğretim yılında okutulan Tuna Yayınları 4. Sınıf sosyal bilgiler ders kitabı oluşturmaktadır. Çalışma grubuna ilişkin bilgilere Tablo 2’de yer verilmiştir.

Tablo 2. İncelenen Kitabın Künye Bilgileri

Kitap Adı	Yayınevi	Yazar	Sayfa Sayısı
4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı	Tuna Yayınları	Sami TÜYSÜZ	208

Araştırmanın çalışma grubunu ise Millî Eğitim Bakanlığına bağlı ortaokullarda görev yapmakta olan ve kolay ulaşılabilir örnekleme ile belirlenen 10 sosyal bilgiler öğretmeni oluşturmaktadır. Çalışma grubunda bulunan öğretmenlere ait demografik özellikler Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Özellik	Grup	f	%
Cinsiyet	Kadın (K)	4	40
	Erkek (E)	6	60
Eğitim	Lisans	10	100
Hizmet Süresi	1-5 yıl	3	30
	5- 10 yıl	5	50
	10- 15 yıl	0	0
	15- 20 yıl	1	10
	20 + yıl	1	10

Tablo 3 incelendiğinde, çalışma kapsamına alınan öğretmenlerin %40’ını kadın, %60’ını ise erkek öğretmenler oluşturmaktadır. Öğretmenlerin eğitim durumları incelendiğinde, tüm öğretmenlerin lisans mezunu oldukları görülmektedir. Araştırmaya dâhil olan öğretmenlerin hizmet sürelerine bakıldığında, %30’u 1-5 yıl; %50’si 5- 10 yıl; %10’u 15- 20 yıl ve 20+ yıl olduğu görülmektedir. Hizmet süresi 10- 15 yıl aralığında olan herhangi bir öğretmen olmadığı görülmektedir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmacılar tarafından dördüncü sınıf sosyal bilgiler ders kitabındaki etkinlik, görsel ve metinlerde, değişim ve sürekliliği algılama becerisinin incelenmesi için “Ders Kitabı İnceleme Formu” ve öğretmenlerle görüşmek üzere yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Ders kitabındaki etkinlik, görsel ve metinleri incelemek için 15 maddeden oluşan

bir veri toplama aracı hazırlanmıştır. Hazırlanma sürecinde değişim ve sürekliliği algılama becerisinin temel özellikleri akademik kaynaklardan taranarak ortaya koyulmuştur. Elde edilen bulgular maddeler haline getirilmiştir.

Öğretmen görüşleri belirlenmek üzere 3 tanesi demografik içerikli olmak üzere 11 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu oluşturulmuştur. Elde edilen her iki veri toplama aracının güvenilirliğini sağlamak adına sosyal bilgiler eğitimi ve beceri eğitimi alanında çalışmaları bulunan iki alan uzmanının görüşlerine başvurulmuştur. Alan uzmanlarından biri ders kitabı inceleme formunda yer alan bir maddenin değişim ve sürekliliği algılama becerisini yordamadığını ifade etmesi üzerine ilgili madde formdan çıkarılmış, madde sayısı 14'e düşmüştür. Uzman görüşü sonucunda görüşme formunda yer alan sorulara ilişkin ise herhangi bir eksiltme yapılmamıştır, katılımcıların detaylı cevap verebilmesi amacıyla ek yardımcı sorular eklenmiştir. Ayrıca formlarda kullanılan ifadelerin anlam açısından kontrollerinin yapılması adına bir dil uzmanından yardım alınmış, görüşme sorularının yeterince anlaşılabilir olmadığı test etmek amacıyla ise bir öğretmen ile pilot bir çalışma düzenlenmiştir. Yapılan pilot çalışma ile 2 sorunun yeterince anlaşılmadığına karar verilmiş, yeniden düzenlenmiştir. Öğretmenlere yöneltilen görüşme soruları ise aşağıda sunulmuştur:

- 1) Cinsiyet, Eğitim ve hizmet süresi
- 2) Değişim ve sürekliliği algılama becerisi hakkında neler söylemek istersiniz?
- 3) Değişim ve sürekliliği algılama becerisinin önemi hakkında değerlendirmeleriniz nelerdir?
- 4) Değişim ve sürekliliği algılama becerisinin dördüncü sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarındaki etkinlik, görsel ve metinlere yansımaları nasıl değerlendiriyorsunuz? Bu konuda eksik ve yetersiz gördüğünüz noktalar nelerdir? Eksikliklerin iyileştirilmesi noktasındaki çözümleriniz nelerdir?
- 5) Dördüncü sınıf sosyal bilgiler ders kitabının, değişim ve sürekliliği algılama becerisini kazandırma yeterliliğine yönelik değerlendirmeleriniz nelerdir?
- 6) Değişim ve sürekliliği algılama becerisine yönelik olarak öğrencilerin sergilemesi gereken tutum ve davranışlara yönelik görüşleriniz nelerdir?
- 7) Değişim ve sürekliliği algılama becerisinin öğrenme alanı/ ünite bazında dağılımını nasıl değerlendiriyorsunuz?
- 8) Değişim ve sürekliliği algılama becerisinin öğrencilere kazandırılmasında ne gibi zorluklarla karşılaşılıyorsunuz?
- 9) Değişim ve sürekliliği algılama becerisine yönelik başka eklemek istediğiniz düşünce ya

da önerileriniz varsa lütfen belirtiniz.

Veri Toplama Süreci

Araştırmanın verileri 2023 Nisan ayı içinde çalışmaya gönüllü olarak katılan 10 sosyal bilgiler öğretmeninden toplanmıştır. Öğretmenlerin rahat bir şekilde yanıt verebilmeleri adına önceden randevu alınmış, saat ve yer belirlenmiştir. Öğretmenlerin tamamı ile çalıştıkları okulların öğretmenler odasında uygun olan bir zaman diliminde görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Öğretmenlerin tamamından izin alınmak koşulu ile ses kaydına alınan görüşmeler ortalama 30-40 dakika arasında sürmüştür.

Verilerin Analizi

Araştırmada verilerin çözümlenmesinde Nvivo paket programından yararlanılmıştır. Bununla birlikte çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden içerik ve betimsel analiz yöntemleri kullanılmıştır. Dördüncü sınıf sosyal bilgiler ders kitabındaki etkinlik, görsel ve metinlere değişim ve sürekliliği algılama becerisinin yansıtılmasını incelemek amacıyla betimsel analiz yöntemi, öğretmen görüşlerinin irdelenmesinde ise içerik analiz yöntemleri kullanılmıştır. İçerik analizi “dokümanların içeriğine yönelik tekrarlanabilir ve geçerli çıkarımlar yapabilmek amacıyla kullanılan bir tekniktir” (Krippendorf, 2004: 18). Betimsel analiz ise verilerin özgün şekillerinden ayrılmadan, kişilerin söylediği, yazdığı ve doküman içeriklerinden doğrudan alıntılara yer vererek sunulmasıdır (Karadağ, 2010).

Aynı zamanda çalışmada iki form aracılığı ile elde edilen verilerin güvenilirliği sağlamak adına iki araştırmacı tarafından ayrı ayrı veriler analiz edilmiştir. Elde edilen bulguların birbiri ile ne kadar örtüştüğünü saptamak amacıyla ise nitel araştırmalarda sıklıkla kullanılan ve Miles ve Huberman (1994) tarafından geliştirilen Güvenirlik = Görüş Birliği / (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı) formülü kullanılmıştır. Hesaplama sonucunda araştırmanın güvenilirliği %83 olarak bulunmuştur. %70’in üzerinde bir uyum bulunması çalışmanın sonuçlarının güvenilir olduğunu göstermektedir.

Bulgular

Dördüncü Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Yer Alan Etkinlik, Görsel ve Metinlerin, Değişim ve Sürekliliği Algılama Becerisini Yansıtma Durumuna İlişkin Bulgular

Değişim ve sürekliliği algılama becerisinin, 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan etkinlik, görsel ve metinlere yansıtılmasına ilişkin bulgular Tablo 4’te sunulmuştur.

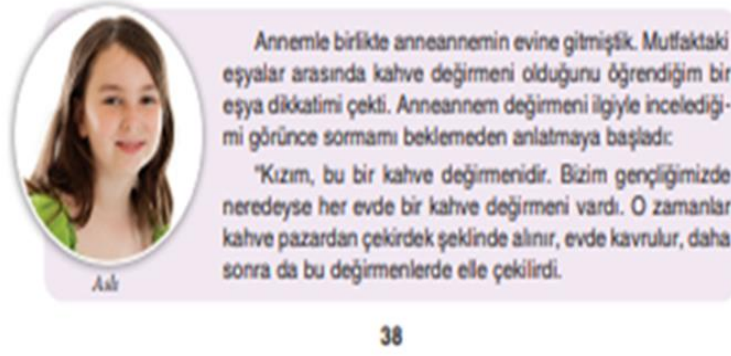
Tablo 3. Değişim ve sürekliliği algılama becerisine ait kriterlerin etkinlik, görsel ve metinlere yansıtılması

Değişim ve Sürekliliği Algılama Becerisi Kriterleri	Kriter Kodu	Etkinlik, Görsel ve Metinleri Yansıtma Durumu
İnsanlar, nesnelere, olaylar ve olgular arasındaki benzerlik ve farklılıkları algılamaya yöneliktir.	F1	✓
Tarihsel olguları ve yorumları ayırt etmeye yöneliktir.	F2	✓
Geçmişteki problemlerin neden- sonuç ilişkisini tanımayaya yöneliktir.	F3	✓
Tarihsel problemlerin çözümüne alternatif çözüm üretmeye yöneliktir.	F4	✓
Tarihsel süreçteki değişimin günümüze olan etkilerini belirlemeye yöneliktir.	F5	✓
Kültürel mirasa, coğrafi yapılara, yaşanan problemlere ve geçmişe merak uyandırmaya yöneliktir.	F6	✓
Türk kültürünü oluşturan öğeleri bilmeye ve bu öğelerin yaşadığı değişimi kavramaya yöneliktir.	F7	✓
Yaşadığı yerin beşerî ve ekonomik özelliklerinin geçmişten günümüze değişimini fark eder.	F8	
İnsanın doğa üzerindeki etkisini fark etmeye ve bunun sonucunda oluşan değişimi fark etmeye yöneliktir.	F9	
Doğal kaynakların geçmişten günümüze değişimini fark etmeye yöneliktir.	F10	
Bilim ve teknolojiye yaşanan gelişme ve değişimleri fark etmeye yöneliktir.	F11	✓
İnsan hakları ve demokrasinin tarihsel sürecini bilmeye yöneliktir.	F12	✓
Milli, manevi değerler ile evrensel değerlerin sürekliliğinin önemini kavramaya yöneliktir.	F13	✓
Ülkesini ve dünyayı ilgilendiren konu ve yaşanan sorunların sebepleri ve sonuçlarını analiz etmeye yöneliktir.	F14	

Tablo 4'te, değişim ve sürekliliği algılama becerisini tüm yönleriyle incelenmesini amaçlayan 14 kriter yer almaktadır. Bu kriterler ders kitabındaki etkinlik, görsel ve metinlerde incelendiğinde, “Yaşadığı yerin beşerî ve ekonomik özelliklerinin geçmişten günümüze değişimini fark etmeye yöneliktir” (F8); “İnsanın doğa üzerindeki etkisini fark etmeye ve bunun sonucunda oluşan değişimi fark etmeye yöneliktir” (F9) “Doğal kaynakların geçmişten günümüze değişimini fark etmeye yöneliktir” (F10) ve “Ülkesini ve dünyayı ilgilendiren konu

Öğretmen Görüşleri Işığında Dördüncü Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabının Değişim ve Sürekliliği Algılama Becerisi Açısından Değerlendirilmesi

ve yaşanan sorunların sebepleri ve sonuçlarını analiz etmeye yöneliktir” (F14) kriterlerinin hiçbir etkinlik, görsel ve metinlere yansıtılmadığı görülmüştür.

Görsel 1. Beceriye İlişkin Ders Kitabı Görseli

Örneğin, 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 38. Sayfasından alınan Görsel 1 incelendiğinde, kahvenin evde kavrulup, değirmenle çekildiği durumdan bahsedilmektedir. Bu bakımdan Tablo 4'te yer verilen "Türk kültürünü oluşturan öğeleri bilmeye ve bu öğelerin yaşadığı değişimi kavramaya yöneliktir" (F7) kriterine göre değerlendirildiğinde, değişim ve sürekliliği algılama becerisine uygun bir metin olduğu görülmektedir.

Dördüncü Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Değişim ve Sürekliliği Algılama Becerisinin Öğrenme Alanlarındaki Etkinlik, Görsel ve Metinlere Dağılımına İlişkin Bulgular

Değişim ve sürekliliği algılama becerisinin öğrenme alanlarındaki etkinlik, görsel ve metinlere dağılımına ilişkin bulgular Tablo 5'te sunulmuştur. Elde edilen bulgulara göre değişim ve sürekliliği algılama becerisinin dördüncü sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan 4 öğrenme alanında yer verildiği ortaya koyulmuştur.

Tablo 4. Değişim ve Sürekliliği Algılama Becerisinin Öğrenme Alanlarındaki Etkinlik, Görsel ve Metinlere Dağılımı

Öğrenme Alanı	Konu	Etkinlik	Görsel	Metin	Kriter Kodu
Birey ve Toplum	Herkesin Bir Kimliği Var		✓	✓	F1
Kültür ve Miras	Milli Kültür Öğelerimiz	✓	✓	✓	
	Geçmişten Bugüne Çocuk	✓	✓	✓	F2, F3, F4,

	Oyunları				F5, F6, F7, F13
İnsanlar, Yerler ve Çevreler					
Bilim, Teknoloji ve Toplum	Geçmişten Bugüne Teknoloji	✓	✓	✓	F1, F5, F11
Üretim, Dağıtım ve Tüketim					
Etkin Vatandaşlık					
Küresel Bağlantılar	Farklı Kültürler	✓	✓	✓	F1

Tablo 5’ e göre, değişim ve sürekliliği algılama becerisinin en fazla, tarih odaklı olan ve milli bir bilinç oluşturulmasını amaçlayan “Kültür ve Miras” öğrenme alanı kapsamında “Milli Kültür Öğelerimiz” ve “Geçmişten Bugüne Çocuk Oyunları” konu başlıkları altındaki etkinlik, görsel ve metinlerde “F2, F3, F4, F5, F6, F7, F13” kriterleri tespit edilmiştir. Temelinde ben ve biz olma süreçlerini içeren “Birey ve Toplum” öğrenme alanı kapsamında “Herkesin Bir Kimliği Var” konusunda yer alan görsel ve metinlerde değişim ve sürekliliği algılama becerisine yönelik “F1” kriterine rastlanırken, söz konusu kriterin etkinliklerde yer almadığı görülmüştür.

Yenilikçi, eleştirel ve bilimsel düşünceleri geliştirmeyi amaçlayan “Bilim, Teknoloji ve Toplum” öğrenme alanı kapsamında “Geçmişten Bugüne Teknoloji” konusunda yer alan etkinlik, görsel ve metinlerde F1, F11 ve F15; etkin ve sorumlu Türk vatandaşı yetiştirmeyi amaçlayan “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanı kapsamında “Farklı Kültürler” konusunda yer alan etkinlik, görsel ve metinlerde F1 kriterine rastlanılmıştır.

Tablo 5’te sunulan bulgulara göre, mekânsal temel bilgi, beceri ve değerleri öğrencilere kazandırmayı hedefleyen “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanında; temelinde girişimci ve bilinçli tüketici becerilerinin geliştirilmesini hedefleyen “Üretim, Dağıtım ve Tüketim” öğrenme alanında ve vatandaşlık kavramına vurgu yapan “Etkin vatandaşlık” öğrenme alanındaki etkinlik, görsel ve metinlerde değişim ve sürekliliği algılama becerisine yönelik bulgulara rastlanılmamıştır.

Tablo 5’te yer verilen kriter kodlarına bakıldığında, F1 ve F5 kriterlerinin Birey ve Toplum, Kültür ve Miras ve Bilim teknoloji ve Toplum öğrenme alanlarındaki konularda ortak

kriter olarak etkinlik, görsel ve metinlerde yer aldığı görülmektedir.

Görsel 2. Beceriye İlişkin Görsel Örneği

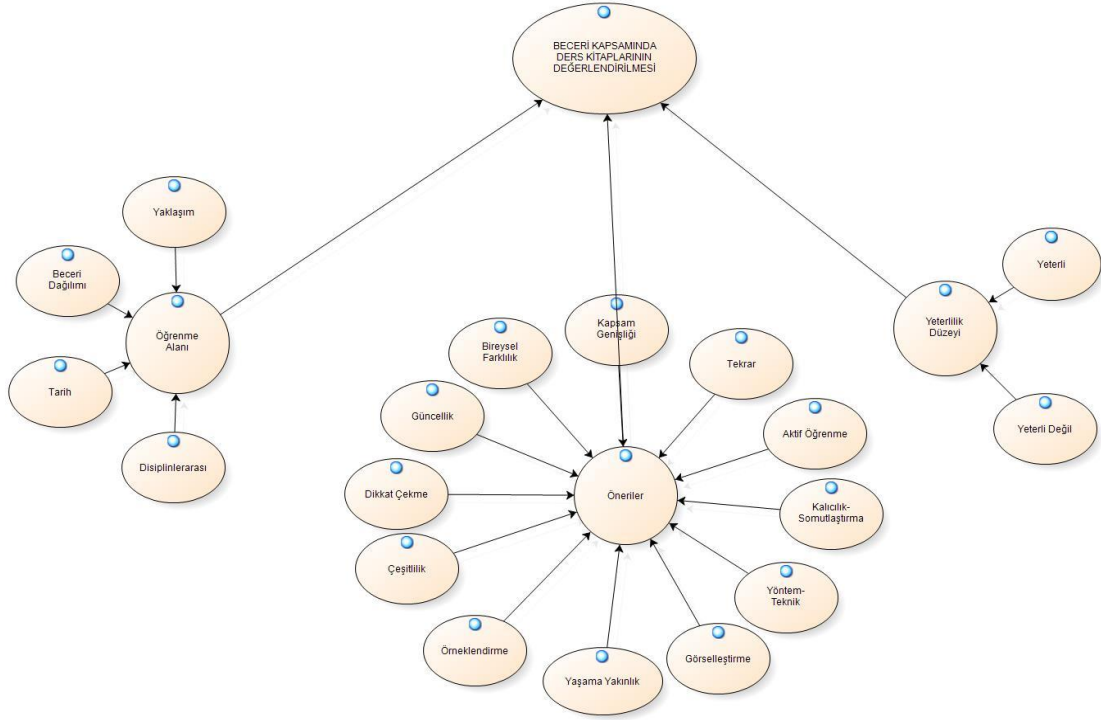
Örneğin, 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 98. Sayfasından alınan Görsel 2 incelendiğinde, tekerleğin zaman içinde değişimi ortaya koyulmaktadır. Bu bakımdan Tablo 5'te yer alan Bilim Teknoloji ve Toplum öğrenme alanı kapsamında Geçmişten Bugüne Teknoloji konu başlığında yer alan görsel örneği F1, F5, F11 kriterlerini yansıttığı tespit edilmiştir.

Değişim ve Sürekliliği Algılama Becerisi Bağlamında Öğretmen Görüşlerine Yönelik Bulgular

Değişim ve sürekliliği algılama becerisi bağlamında toplanan öğretmen görüşlerine yönelik bulgular 4 başlık altında sunulmuştur.

Değişim ve Sürekliliği Algılama Becerisine Yönelik Ders Kitaplarının Değerlendirilmesine İlişkin Bulgular

Katılımcılar, değişim ve sürekliliği algılama becerisi kapsamında ders kitaplarını Öğrenme Alanı, Öneriler ve Yeterlilik Düzeyi olmak üzere 3 ana tema etrafında değerlendirilmiştir. “Öğrenme Alanı” teması altında, “yaklaşım”, “beceri dağılımı”, “tarih” ve “disiplinler arası” alt temaları; “Öneriler” teması altında “bireysel farklılık”, “güncellik”, “dikkat çekme”, çeşitlilik”, “örneklendirme”, “yaşama yakınlık”, “görselleştirme”, “yöntem-tekni””, “kalıcılık- somutlaştırma”, “aktif öğrenme”, “tekrar” ve “kapsam genişliği”; “Yeterlilik Düzeyi” teması altında ise “yeterli” ve “yeterli değil” şeklinde alt temalara ilişkin değerlendirmelerde bulunulmuştur. Söz konusu bu tema ve alt temalar Şekil 1’de sunulmuştur.

Şekil 1. Beceri Kapsamında Ders Kitaplarının Değerlendirilmesi

Şekil 1, “Öğrenme Alanı” teması bakımından incelendiğinde, “*Ders kitabında yer alan beceriler öğrenme alanlarına göre ağırlıklı olarak dağıtılmış, bir öğrenme alanında bir beceriye oldukça fazla yer verilirken bir öğrenme alanında hiç yer verilmemiş olduğu dikkat çekmektedir.*” (E2.2) katılımcı görüşünde, becerilerin düzensiz bir dağılım olduğu noktasına dikkat çekilerek ders kitabının “beceri dağılımı” alt temasına göre değerlendirildiği görülmektedir. “*Sosyal bilgiler farklı bilim alanlarından oluştuğu için her ünitenin değişim ve süreklilik yaklaşımları farklıdır.*” (E6.4) katılımcı görüşünde, sosyal bilgiler dersinin farklı alanları kapsadığına değinilerek “disiplinler arası” alt temasına atıfta bulunulduğu görülmektedir. “*Sosyal bilgilerde çok fazla geçmiş tarih konularına yer veriliyor...*” (K2.1) katılımcı görüşünde ise, tarih alt temasına dikkat çekilerek ders kitaplarının değerlendirildiği belirlenmiştir.

“Öneriler” teması bakımından incelendiğinde, “*Aynı zamanda daha somut bir öğrenme sağlayacak, bu beceriyi öğrencinin yeterince anlamasını sağlayacak görseller kitaplarda yer almalıdır.*” (E1.1) katılımcı görüşünde, somut öğrenmeye vurgu yapılarak “somutlaştırma” alt temasına; “*gerçek hayat örneklerinin kitaplarda daha sık yer alması, öğrencilerin bu kavramları daha iyi anlamalarını sağlayabilir.*” (K4.2) katılımcı görüşünde gerçek yaşamdan örnek sunulması savunularak “yaşama yakınlık” alt temasına; “*Görseller bu becerinin verilmesinde daha etkili olabileceği için görsellere önem verilebilir. Görselleri destekleyen*

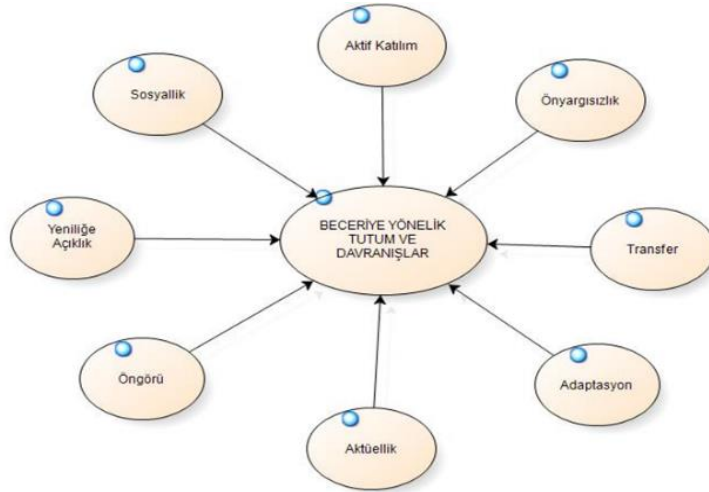
Öğretmen Görüşleri Işığında Dördüncü Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabının Değişim ve Sürekliliği Algılama Becerisi Açısından Değerlendirilmesi

unsurlar da metinler olduğundan hepsi daha iyi hale getirilebilir.” (E3.2) katılımcı görüşünde görsel unsurlara değinilerek, aynı zamanda “Görsellerle metinlerle ve etkinliklerin sayısını arttırarak daha somut etkinlikler yaptırılarak daha kalıcı bir öğretim materyali haline getirilebilir.” (K3.2) katılımcı görüşü ile de desteklenerek “görselleştirme- aktif öğrenme” alt temalarına öneriler getirilerek ders kitaplarının değerlendirildiği görülmektedir.

“Yeterlilik Düzeyi” temasına göre incelendiğinde, “... dördüncü sınıf sosyal bilgiler kitabı değişim ve sürekliliği algılama becerisi kazandırmasında istenilen seviyededir.” (K3.2) katılımcı görüşünde, “yeterli” alt teması çerçevesinde değerlendirmede bulunduğu görülürken, “yeterli bulmuyorum. Çünkü var olan mevcut etkinlikler, görseller ve metinler yaşama ve beceriye dönüştürmede yeterli değil.” (E1.1) katılımcı görüşünde ise “yeterli değil” alt teması çerçevesinde ders kitabına yönelik değerlendirmeler olduğu belirlenmiştir.

Öğrencilerin Değişim ve Sürekliliği Algılama Becerisine Yönelik Tutum ve Davranışlarına İlişkin Bulgular

Katılımcıların öğrencilerin değişim ve sürekliliği algılama becerisi doğrultusunda tutum ve davranışlarına yönelik görüşleri incelendiğinde, adaptasyon, aktüellik, yeniliğe açıklık, önyargısızlık, transfer ve öngörü gibi tutum ve davranışlar sergilediklerini belirtmişlerdir. Şekil 2’de beceriye yönelik tutum ve davranışlar görselleştirilmiştir.

Şekil 2. Değişim ve Sürekliliği Algılama Becerisine Yönelik Tutum ve Davranışlar

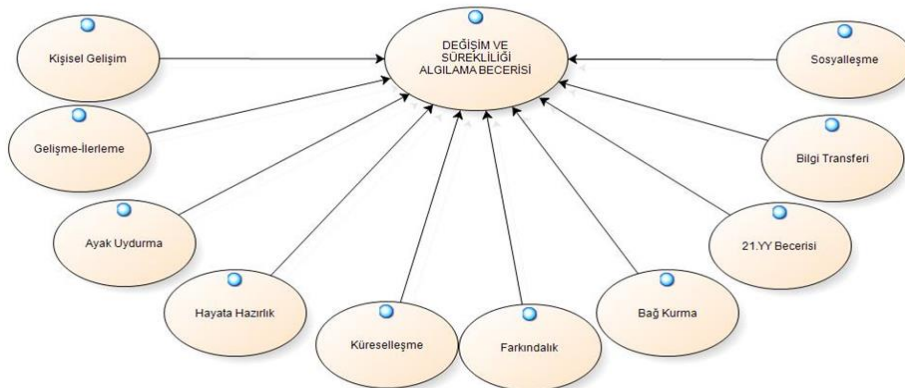
Şekil 2’de bulunan temalar incelendiğinde, değişim ve sürekliliği algılama becerisine yönelik tutum ve davranışlarda 8 tema olduğu görülmektedir. Katılımcıların “Bazı alanlarda çocukların günümüz dünyasında teknoloji araçları kullanması vb. gibi noktalarda hemen

adapte olabildiğini görebiliyoruz” (E1.1) ifadesiyle, “adaptasyon” temasına; “*Öğrencilerimiz sadece bugünü değerlendirebiliyor.*” (K1.1) katılımcı görüşü ile “aktüellik” temasına; “*Bir insan yaşlandıkça fikirleri daha da tabu haline geliyor. Bu ön yarguların kırılması özellikle küçük yaşlarda değişim ve süreklilikle sağlanabilir.*” (E6.4) katılımcı görüşü ile “önyargısızlık” temasına; “*Açık fikirli olmak*” (4.2) katılımcı görüşü ile “yeniliğe açıklık” temasına; “*Öğrenciler öğrendikleri bilgi ve becerileri kendi hayatlarına yansıtmalıdır.*” (E3.2) katılımcı görüşü ile “transfer” temasına ve “*Hayatında ortaya çıkan değişimleri algılayarak bu değişimin olumlu ve olumsuz sonuçlarını önceden fark edebilmeli ve buna yönelik hazırlıklarını yapabilmelidir.*” (E2.2) katılımcı görüşü ile de “öngörü” temasına değinilerek, öğrencilerin söz konusu beceriye yönelik tutum ve davranışlarını ifade ettikleri tespit edilmiştir.

Değişim ve Sürekliliği Algılama Becerisine Yönelik Bulgular

Katılımcıların değişim ve sürekliliği algılama becerisine yönelik görüşleri incelendiğinde, “kişisel gelişim”, “gelişme- ilerleme”, “ayak uydurma”, “hayata hazırlık”, “küreselleşme”, “farkındalık”, “bağ kurma”, “21. Yüzyıl becerileri”, “bilgi transferi” ve “sosyalleşme” gibi yönlere vurgu yaptıkları görülmektedir. Şekil 3’te katılımcıların değişim ve sürekliliği algılama becerisine yönelik vurguladıkları temalar görselleştirilmiştir.

Şekil 3’te yer verilen temalar incelendiğinde, değişim ve sürekliliği algılama becerisine yönelik toplam 10 tema olduğu görülmektedir. Bunlardan, “gelişme ilerleme” ve “ayak uydurma” temalarına yönelik olarak, “Dünya var olduğundan beri insanlık sürekli değişim içindedir. Ortak miras kavramı içinde insanlığın gelişmesi için değişim ve bu değişimin sürekliliği bence gerekli.” (E4.5) katılımcı görüşünde “gelişme ilerleme” temasına atıfta bulunulurken; “Çevresel faktörlerin etkisiyle insan kendisini de değiştirmek zorunda kalıyor. Bundan dolayı yaşanan dünya üzerinde insanların değişim ve bu değişimin sürekliliğine ayak uydurmasıdır denilebilir. (K3.2) katılımcı görüşünde ise “ayak uydurma” temasına vurgu yapıldığı görülmektedir.

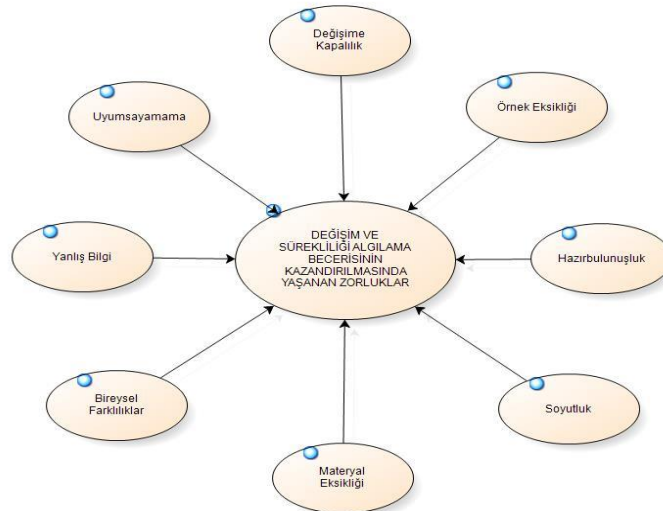
Şekil 3. Değişim ve Sürekliliği Algılama Becerisine Yönelik Vurgulanan Temalar

Öğretmen Görüşleri Işığında Dördüncü Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabının Değişim ve Sürekliliği Algılama Becerisi Açısından Değerlendirilmesi

İçinde bulunduğumuz çağa atıf yapılan “*Bu beceri içinde bulunduğumuz çağda kazanılması gereken bir beceridir*” (E1.1) katılımcı görüşünde, “21. Yüzyıl becerileri” temasına; “*Değişim ve sürekliliği algılama becerisi aracılığı ile öğrencilerin geçmiş algılamaları, geçmiş ile bugün ve yarın arasında ilişki kurabilmelerini sağlamaktadır.*” (E3.2) katılımcı görüşünde, “bağ kurma temasına; “*Bu becerinin öğrencilere doğru bir şekilde kavratılması sonucunda öğrenciler geçmişte yaşanmış olaylardan ders çıkararak gelecek yaşamlarına bunu yansıtacaklardır.*” (E2.2) katılımcı görüşünde, “bilgi transferi” temasının vurgulandığı görülmektedir.

Farkındalığı ortaya koymaya çalışan “*Değişim ve sürekliliği algılayan her birey, etrafında olup biten her şeyin farkındadır. Bu farkındalık sadece eğitim ve öğretim hayatında değil, hayatımızın her anında bize fayda sağlayacağı aşikardır.*” (E5.2) katılımcı görüşünde, “farkındalık” temasına; “*Öğrencilerin gelecek yaşamlarını daha iyi ve konforlu yaşamaları için kazanması gereken en önemli becerilerden birisidir.*” (E2.2) katılımcı görüşünde, “hayata hazırlık” temasına ve “*...yaşamın bir parçası olan değişimler günümüz dünyasında daha hızlı yaşanmaktadır. Bu nedenle günümüzde değişim ve sürekliliği algılama becerisi daha da önem kazanmaktadır*” (E2.2) katılımcı görüşünde ise değişimin günümüze etkisi noktasında “küreselleşme” temasına vurgu yapılarak değişim ve sürekliliği algılama becerisine yönelik değerlendirmelerde bulunulduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların genel olarak değişim ve sürekliliği algılama becerisine yönelik beyan etmiş olduğu görüşlerin, becerinin doğasına ve kapsamına uygun olduğu ifade edilebilir.

Değişim ve Sürekliliği Algılama Becerisinin Kazandırılmasında Yaşanan Zorluklara Yönelik Bulgular

Şekil 4. Değişim ve Sürekliliği Algılama Becerisine Yönelik Yaşanan Zorluklara İlişkin Temalar

Katılımcıların becerinin kazandırılmasında yaşanan zorluklara yönelik görüşleri incelendiğinde, “değişime kapalılık”, “uyumsuzluk yapamama”, “yanlış bilgi”, “bireysel farklılıklar”, “materyal eksikliği”, “soyutluk”, “hazırbulunmuşluk” ve “örnek eksikliği” gibi zorlukların ortaya çıktığı görülmüştür. Şekil 4’te yaşanan zorluklara yönelik temalar görselleştirilmiştir.

Şekil 4’te yer alan temalar incelendiğinde, değişim ve sürekliliği algılama becerisinin kazandırılmasında yaşanan zorluklara yönelik toplam 8 tema belirlenmiştir. *“Değişim ve süreklilik soyut bir beceridir. 4. 5. 6. ve 7. Sınıflardaki öğrencilerin soyut kavramlara geçmede biraz zorlandıkları için bu beceriyi kazandırmada daha somut örnekler verilmesi ve etkinlikler yapılması gerekiyor.”* (K3.2) katılımcı görüşünde, “soyutluk” teması çerçevesinde becerinin kazandırılmasında somut örneklerin verilmesine vurgu yapılarak, becerinin soyut olmasından kaynaklı bir zorluk yaşandığı dikkat çekmektedir.

“Öğrenilen bir bilginin değiştirilmesi öğrencide oldukça zor. Akılda kalıcı ve doğru bilginin de öğretilmesi zor.” (K2.1) katılımcı görüşünde, “yanlış bilgi” temasına; *“Bu beceriye yönelik örnekler verme noktasında güçlükler yaşanmaktadır.”* (E2.2) katılımcı görüşünde, “örnek eksikliği” temasına; *“...sınıfta yer alan her öğrenciye yönelik örnekler vermekte zorluklar yaşanmaktadır.”* (E2.2) katılımcı görüşünde, “hazırbulunmuşluk” temasına vurgu yapılarak, söz konusu becerinin öğrencilere sunulmasında yaşanan zorluklara yönelik değerlendirmeler yapıldığı tespit edilmiştir.

Öğretmenlerin görüşlerinde genel olarak değişim ve sürekliliği algılama becerisini kazandırmada becerinin soyut olmasına karşın öğrencilerin henüz somut işlemler döneminde olmasının, doğru ve düzeye uygun örnek vermek konusunda güçlükler yaşandığı, öğrencinin çevresinde öğrendiği yanlış bir bilgiden kaynaklı becerinin kazandırılmasının zorluğuna dikkat çekildiği söylenebilir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Dördüncü sınıf sosyal bilgiler ders kitabındaki etkinlik, görsel ve metinlerde değişim ve sürekliliği algılama becerisinin yer alma durumunun ortaya koyulmasının amaçlandığı bu araştırmada, söz konusu becerinin öğrenme alanlarına; etkinlik, görsel, metinlere dağılımı ve bu konudaki öğretmen görüşleri tespit edilmeye çalışılmıştır. İncelenen ders kitabında değişim ve sürekliliği algılama becerisine yönelik etkinlik, görsel ve metinlerin tüm öğrenme alanlarına eşit biçimde dağılmadığı, ağırlıklı olarak Kültür ve Miras ve Bilim, Teknoloji ve Toplum öğrenme

Öğretmen Görüşleri Işığında Dördüncü Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabının Değişim ve Sürekliliği Algılama Becerisi Açısından Değerlendirilmesi

alanlarında yer aldığı tespit edilmiştir. Değişim ve sürekliliği algılama becerisinin kapsamı ve içeriği düşünüldüğünde söz konusu öğrenme alanlarında ağırlıklı yer alması doğal ve beklenen bir sonuç olarak yorumlanabilir. Fakat becerinin içeriği ve kapsamı “İnsanlar, Yerler ve Çevreler”, “Üretim, Dağıtım ve Tüketim”, “Etkin Vatandaşlık” ve “Küresel Bağlantılar” gibi öğrenme alanlarında da yer verilmeye müsait olduğu düşünülmektedir. Buna karşın bu öğrenme alanlarında hiç yer verilmemesi, becerinin öğrencilere kazandırılmasında yetersiz kalacağını düşündürmektedir. Bu açıdan bakıldığında, değişim ve sürekliliği algılama becerisi sadece teknoloji, tarih ve kültürel süreçlerde görülmeyip, geçmişten bugüne yeryüzünde yaşanan değişimler, anayasa, temel hak ve hürriyetler gibi noktalarda da karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzden beceri bütüncül bir yaklaşımla ele alınarak tüm yönleriyle öğrencilere sunulmalıdır. Diğer yandan ilgili becerinin dördüncü sınıf düzeyinde tarih ve kültür bağlamında ele alınan öğrenme alanlarında yer alması, küçük yaş grubundaki çocukların tarihsel olaylar arasında bağlantı kurma, tarihte yaşanan değişimlerin hız ve yönünü kestirebilme ve kültürler arasındaki benzerlik ve farklılıkları saptayabileceğini (Sel ve Sözer, 2021) göstermektedir.

Değişim ve sürekliliği algılama becerisine yönelik öğretmen görüşlerinde, katılımcılar beceri kapsamında ders kitaplarını değerlendirdiklerinde, değişim ve sürekliliği algılamanın soyut bir beceri olmasından kaynaklı olarak, kitapta yer alan görsel unsurların daha somut olması gerektiğine vurgu yapmıştır. Nitekim Özen ve Sağlam (2010) da değişim ve sürekliliğin çeşitli görsel materyallerden faydalanarak öğrencilere öğretilmesinin yararlı olduğu ifade etmişlerdir. Bu noktada katılımcı görüşlerinde, sosyal bilgiler ders kitabının beceriyi öğrencilere kazandırmasında yeterli görülmediği de tespit edilmiştir. Ayrıca katılımcıların, ders kitaplarındaki etkinlik, metin ve görsellerin zenginleştirilerek öğrencilerin gerçek yaşamından örnekler barındırması şeklindeki görüşleri, yaşama yakınlık ilkesi bağlamında da son derece değerlidir. Bu noktada öğrenciler kendi hayatlarından bir iz buldukları bilgileri daha kolay bir şekilde anlayarak etkili bir öğretim sağlanabilmektedir. Seçim ve Ünlü (2021) coğrafya dersi öğretim programı değişim ve süreklilik becerisine yönelik öğretmen algısının incelenmesine yönelik çalışmalarında, “*öğrenci ne kadar yaşamsal olarak bu beceri ile karşı karşıya getirir ise daha iyi sonuçlar vereceğini düşünüyorum*” şeklindeki bulguları bu sonucu destekler niteliktedir.

Değişim ve sürekliliği algılama becerisine yönelik tutum ve davranışlar boyutları çerçevesinde, katılımcılar, transfer, adaptasyon, aktüellik, öngörü, yeniliğe açıklık, sosyallik, aktif katılım ve önyargısızlık gibi temalar çerçevesinde değerlendirmelerde buldukları görülmüştür. Bu sonuç kapsamında katılımcılar, öğrencilerin teknoloji bağlamında yaşanan yeni

gelişim ve değişimlere hemen adapte olduğunu ancak diğer alanlardaki değişimlere hemen ayak uyduramadıkları konusunda değerlendirmelerde bulunmuştur. Ayrıca öğrencilerin sadece bugüne yönelik çıkarımlarda bulunduğu yönünde görüşler ortaya koyulmuştur. Nitekim öğrencilerin değişim ve sürekliliği algılama becerisini yeterince kazanamadıkları, geçmişten günümüze olan değişimin sadece “günümüz” kısmına odaklanmaları ve beceri ile zihinleri arasında ilişki kuramamaları bu durumu açıklar niteliktedir. Yapılan çeşitli çalışmalar da öğrencilerin değişime göre sürekliliği algılamalarında zorluk yaşadıklarını göstermektedir (Kabapınar ve Sağlamgöncü, 2017; Kabapınar ve İncegöl, 2016; Safran ve Şimşek, 2006). Silverman (1996), çocukların “öngörü” ile değişim ve süreklilik kavramları arasındaki bağlantıyı sağlayarak bilgi elde etmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu durumda çocukların sadece günümüz odağında kalması öngörü yapabilmelerine engel bir durum olarak ortaya çıkabilecektir. Keza Çelikkaya (2011) da çalışmasında, öğretmenlerin değişim ve sürekliliği algılama becerisini “kısmen” kazandırabildikleri bulgusuna ulaşmıştır. Söz konusu benzer sonuçlar çalışmada elde edilen sonuçlarla örtüşmektedir.

Değişim ve sürekliliği algılama becerisine yönelik değerlendirmelerde, kişisel gelişim, gelişme- ilerleme, ayak uydurma, hayata hazırlık, küreselleşme, farkındalık, bağ kurma, 21. Yüzyıl becerisi, bilgi transferi ve sosyalleşme temalarına vurgu yapıldığı ortaya çıkmıştır. Katılımcılar değişim ve sürekliliği algılama becerisinin öğrencilere kavratıldığında geçmişle günümüz arasında ilişki kurabilmesi ve yaşanan değişim ve gelişimi takip ederek iyi bir yaşam sağlayabilmesi adına gerekli bir beceri olduğu noktasında ortak görüşlerde bulunmuşlardır. Bu sonuçlardan hareketle söz konusu beceri, hayat serüveninde bir köprü niteliğinde olduğu söylenebilir. İnsan yaşamında, kişinin bebeklik dönemi ile yaşlılık dönemi arasındaki farkı görebilme noktasında dahi değişim ve sürekliliği algılama becerisi kullanılmaktadır. Bu noktada söz konusu becerinin hayatın her anında kullanıldığının bilincinde olunması, becerinin tarih, matematik, coğrafya gibi okul dersleriyle de bağlantı kurularak (Burny, Valcke ve Desoete, 2009) öğrencilere kazandırılmasının daha faydalı olacağı düşünülmektedir.

Değişim ve sürekliliği algılama becerisinin öğrencilere kazandırılmasında yaşanan zorluklar, değişime kapalılık, örnek eksikliği, hazırbulunuşluk, soyutluk, materyal eksikliği, bireysel farklılıklar, yanlış bilgi ve uyumsuzluk temaları çerçevesinde katılımcılar tarafından değerlendirilmiştir. Katılımcılar, söz konusu becerinin soyut bir niteliğe sahip olduğuna dolayısıyla ders anlatma sürecinde yeterli materyaller bulunmadığı için öğrencilerin anlamakta güçlük yaşadıklarına vurgu yapmışlardır. Bununla birlikte öğrencilerin beceriye yönelik hazırbulunuşluk düzeylerinin zayıf olduğuna bu nedenle ders içinde verilen örneklerin

Öğretmen Görüşleri Işığında Dördüncü Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabının Değişim ve Sürekliliği Algılama Becerisi Açısından Değerlendirilmesi

yeterince anlayamadığı yönünde değerlendirmeler tespit edilmiştir. Secim ve Ünlü (2021) de çalışmalarında öğrencilerin beceriler konusunda hazırbulunuşluk seviyelerinin yetersiz olduğunu tespit etmiştir. Bu durum çalışmada da bahsedilen zorluklardan dolayı becerinin öğrencilere kazandırılmasında öğretmenlerin sorun yaşadıkları sonucunu destekler niteliktedir. Araştırma kapsamında elde edilen sonuçlar bağlamında şu önerilerde bulunulmuştur:

- Araştırma sonucunda değişim ve sürekliliği algılama becerisinin kazandırılmasında en önemli sorunun becerinin soyut nitelikte olmasıdır. Bu bağlamda ders kitapları hazırlanırken görsellerin gerçek hayattan ve somut örnekleri barındıracak şekilde hazırlanarak sayısı artırılmalıdır. Ders kitabındaki metin ve etkinlikler öğrenci düzeyine göre renklendirilerek dikkat çekici hale getirilmelidir.
- Değişim ve sürekliliği algılama becerisi kapsamında ders kitabındaki etkinliklerin sayısı artırılarak, konuyu pekiştirecek biçimde sunulmalıdır.
- Değişim ve süreklilik hayatın her anında karşılaşılabilecek bir beceridir. Bu bakımdan beceri, sosyal bilgiler dersi öğrenme alanlarında yer alan tüm disiplinlerle ilişkilendirilerek öğrencilere sunulmalıdır.
- Değişim ve sürekliliği algılama becerisinin diğer disiplinlerle de bağlantısı sağlanarak öğrenme alanları bazında dağılımı artırılmalıdır.

Yazar Katkıları: Metnin tamamı yazarın ortak ve eş katkılarıyla oluşturulmuştur.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Kaynaklar

- Ablak, S. ve Aksoy, B. (2021). Sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan zaman ve kronolojiyi algılama becerisine ilişkin öğrenci algılarının incelenmesi. *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 11(1), 41-73.
- Akbaba, B. Keçe, M. ve Erdem, M. (2012). Sosyal bilgiler dersinde çoklu ortam kullanımının öğrencilerin zaman-kronoloji ve değişim- sürekliliği algılama becerilerine etkisi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 237-257.
- Aksoy, B. ve Sönmez, Ö. F. (2012). Sosyal bilgiler ders kitaplarındaki metin ve görsellerde harita becerileri. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(48), 65-79.
- Altay, N. (2020). Ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarının beceriler açısından incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (41), 276-297.
- Aydemir, M. (2017). Ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarının ortaokul sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan beceriler açısından incelenmesi. *Uluslararası Güncel Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 1-17.
- Baş, K. (2016). Sosyal bilgiler dersinin kendine özgü becerilerinin kazandırılma düzeyi.

- Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(11), 1-19.
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative research journal*, 9(2), 27-40.
- Burny, E., Valcke, M. ve Desoete, A. (2009). Towards an agenda for studying learning and instruction focusing on time-related competences in children. *Educational Studies*, 35(5), 481-492.
- Creswell, J. W. (2023). *Nitel araştırma yöntemleri*. (S.B. Demir ve M. Bütün ed.) Siyasal Yayınevi.
- Çelik, H., Karadeniz, H. ve Cabul, E. (2018). Öğrencilerin sosyal bilgiler derslerindeki deneyimleri bağlamında değişim ve sürekliliğe ilişkin değerlendirmeleri: misafirperverlik örneği. *Journal of Multidisciplinary Studies in Education*, 2(2), 39-57.
- Çelikkaya, T. (2011). Sosyal bilgiler programında yer alan becerilerin kazandırılma düzeyi: öğretmen görüşleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19(3), 969-990.
- Çelikkaya, T. ve Kürümlüoğlu, M. (2017). Sosyal bilgiler öğretim programında kazandırılması hedeflenen alan becerilerine kitaplarda yer verilme durumu. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 14(40), 141-158.
- Çurku, R. (2020). *Kronolojik düşünme ile değişim ve sürekliliği algılama becerilerini kazandırmada sözlü tarihin rolü: Van düğünleri örneği*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi.
- Demircioğlu, İ. H. (2015). *Tarih öğretiminde öğrenci merkezli yaklaşımlar* (5. Baskı). Anı Yayınları.
- Doğan, İ. (2022). *Sosyal bilgiler ders kitaplarında temel beceriler* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Doğan, İ. ve Oruç, Ş. (2022). Sosyal bilgiler ders kitaplarında temel beceriler. *Uluslararası Ders Kitapları ve Eğitim Materyalleri Dergisi*, 5(2), 91-115.
- Duban, N. ve Yıldırım, R. (2017). 6. Sınıf öğrencilerinin düğün ve bayram kutlamalarındaki değişim ve sürekliliğe ilişkin görüşleri. *International Journal of Eurasia Social Sciences/Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(28).
- Gömleksiz, M. N. ve Kan, A. Ü. (2009). Sosyal bilgiler dersi öğretim programının eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme ve girişimcilik becerilerini kazandırmadaki etkililiğinin belirlenmesi. *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 39-49.
- Kabapınar, Y. ve İncegöl, S. (2016). Değişim ve süreklilik bağlamında oyun ve oyuncuğa bakmak: bir sözlü tarih çalışması. *Turkish History Education Journal*, 5(1), 74-96. <https://doi.org/10.17497/tuhed.279914>
- Kabapınar, Y. ve Sağlamgöncü, A. (2018). Sosyal bilgiler derslerinde değişim ve sürekliliğin algılanmasında görsel okumanın etkililiği: bir eylem araştırması. *İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 5 (9), 48-73.
- Karadağ, E. (2010). Eğitim bilimleri doktora tezlerinde kullanılan araştırma modelleri: nitelik düzeyleri ve analitik hata tipleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 16(1), 49-71.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Nobel Yayınları.
- Kaya, K. (2018). Beceri Eğitimi. A. Uzunöz ve V. Aktepe (Ed.), *Özel Öğretim Yöntemleri cilt 1 içinde* (s. 109-142). Pegem Akademi.
- Krippendorff, K. (2004). *Content analysis an introduction to its methodology*. (Second

- Edition). Thousand Oaks, USA: Sage Publications.
- MEB. (2018). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı*. Ankara.
- Miles, M. B., ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded Sourcebook*. (2nd ed). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Mutluer, C. (2013). Sosyal bilgiler programlarında yer alan beceriler hakkında sosyal bilgiler öğretmen görüşleri (İzmir menemen örneği). *Electronic Turkish Studies*, 8(7). 355- 362.
- Özen, R., ve Sağlam, H. İ. (2010). İlköğretim öğrencilerinin değişim ve sürekliliği algılayışı. *Akademik Bakış Dergisi*, 22.
- Öztürk, C. ve Kafadar, T. (2020). 2018 sosyal bilgiler öğretim programının değerlendirilmesi. *Trakya Eğitim Dergisi*, 10(1), 112-126.
- Öztürk, M., ve Mutlu, N. (2017). Sosyal bilgiler ve tarih derslerinde beceri ve değerleri ne kadar öğretiyoruz? *Sakarya University Journal of Education*, 7(3).
- Safran, M. ve Şimşek, A. (2006). İlköğretim öğrencilerinde tarihsel zaman kavramının gelişimi. *Elementary Education Online*, 5(2), 87-109.
- Secim, O. ve Ünlü, M. (2021). Examining of teacher perception towards change and continuity skill of geography course curriculum. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 44, 18-37.
- Sel, B. ve Sözer, M. A. (2021). Sosyal bilgiler dersinde zamana ilişkin becerilerin öğretimine dair kuramsal bir bakış. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(1), 161-196.
- Silverman, J. L. (1996). *The development in children of future time perspective* (Doctoral dissertation).
- Sosyal Bilgiler Biz. Yeni Eğitim Programı. <https://sosyalbilgiler.biz> adresinden 22/08/2024 tarihinde erişilmiştir.
- Tangülü, Z., Tosun, A., ve Topkaya, Y. (2015). Investigation of secondary school 7th grade students' social sciences lesson, change and continuity perception skill levels. *The Journal of International Education Science* (4), 348-357.
- TDK. *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. (2023). www.sozluk.gov.tr adlı siteden (01.04.2023) tarihinde erişildi.
- Turan, S., Karasu Avcı, E. ve Faiz, M. (2020). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin disiplinlerarası yaklaşıma yönelik görüşleri. *Uluslararası Alan Eğitimi Dergisi*, 6(1), 141-163.
- Ünsal, Y. ve Güneş, B. (2002). Bir kitap inceleme çalışması örneği olarak MEB ilköğretim 4. sınıf fen bilgisi ders kitabına fizik konuları yönünden eleştirel bir bakış. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(3), 107-120.
- Yılar, M. B. (2022). Skill hierarchies of teacher candidates: an analysis in the context of skills included in the social studies curriculum in Turkey. *Journal of Innovative Research in Teacher Education*, 3(3).
- Yıldırım, Y. ve Çalışkan, A. (2024). 2024 sosyal bilgiler dersi öğretim programının 2005, 2015 ve 2018 programlarıyla karşılaştırılmalı analizi. *Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 8(1), 108-142.

Muhasebe Meslek Mensuplarının İşin Anlamına Yönelik Alguları ile Görev Performansları Arasındaki İlişkide Demografik Değişkenlerin Düzenleyici Etkisi

The Moderating Role of Demographic Variables on the Relationship Between Accounting Professionals' Perceptions of the Meaning of Work and Task Performance

DOI: 10.38155/ksbd.1472085

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
22/04/2024

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
09/09/2024

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31/12/2024

KARADENİZ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Doç. Dr. Neşegül PARLAK
Ordu Üniversitesi
Fatsa Meslek Yüksekokulu
Muhasebe ve Vergi Bölümü
nparlak@odu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-1669-7389

Doç. Dr. Didem ÖZTÜRK ÇİFTÇİ
Ordu Üniversitesi
Fatsa Meslek Yüksekokulu
Muhasebe ve Vergi Bölümü
dciftci@odu.edu.tr

ORCID: 0000-0003-0358-2731

Etik Kurul Beyanı: Bu araştırmanın yapılması için Ordu Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'ndan 01.06.2023 tarihli ve 2023/103 sayılı Etik Kurul Kararı izin alınmıştır.

Öz

Bu çalışmada, işin anlamına ilişkin algının görev performansı üzerindeki etkisinin tespiti ve bu etkide farklı demografik değişkenlerin düzenleyici rolü olup olmadığının belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda, oluşturulan modelden ve hipotezlerden yola çıkarak öncelikle bağımlı değişkenin bağımsız değişken üzerindeki etkisi, daha sonra ise bu etkide farklı demografik değişkenlerin düzenleyici etkisi Hayes Process Makro kullanılarak analiz edilmiştir. Ordu ilinde serbest ya da bir şirkete veya mali müşavirlik ofisine bağlı olarak faaliyet göstermekte olan Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler (SMMM), araştırma evrenini oluşturmaktadır. Elde edilen bulgular, işe ilişkin anlam algısı ile görev performansı arasında pozitif yönlü, anlamlı ancak zayıf bir ilişki olduğunu, ayrıca görev performansının %4,5'lik bir oranda işin anlamlı bulunmasının etkisi ile açıklanabileceğini ortaya koymuştur. Bunun yanında demografik değişkenler arasında ise, yalnızca cinsiyet ve yaş değişkenlerinin bu etkide düzenleyici rolü olduğu tespit edilmiştir. Araştırma, bir çalışanın işine yüklediği anlamın olumlu çıktılarında birisi olarak görev performansı artışını ortaya koymasının yanında, anlamlı bir işin bu olumlu etkisinin kadınlarda daha fazla olduğunu ve yaş ilerledikçe azaldığını da göstermesi bakımından da önemlidir.

Anahtar Kelimeler: İşin Anlamı, Görev Performansı, Muhasebe Profesyonelleri

Abstract

In this study, the aim is to determine the effect of the perception of the meaning of work on job performance and whether different demographic variables play a moderating role in this effect. In this context, based on the model and hypotheses developed, the effect of the independent variable on the dependent variable was first analyzed, and then the moderating effects of various demographic variables on this relationship were examined using Hayes Process Macro. Certified Public Accountants and Financial Advisors operating independently or affiliated with a company or financial consultancy office in Ordu province constitute the study population. The research findings indicate a positive but weak relationship between the perception of meaning in work and task performance, suggesting that 4.5 % of the variance in task performance can be explained by the perception of meaning in work. Among the demographic variables, only gender and age were found to have a moderating role in this impact. The research results are important not only in demonstrating that an employee's perception of meaning in their work leads to an increase in task performance as one of the positive outcomes but also in showing that the positive effect of meaningful work is greater in women and decreases as age progresses from younger to older.

Keywords: Meaning of Work, Task Performance, Accounting Professionals

Giriş

İş görenlerin üretkenliği, verimliliği ve performansları ile bunları etkileyen faktörler, gerek akademik yazında gerekse çalışma yaşamında ilgi görmekte olan konular arasında yer almaktadır. Son yıllarda insan odaklı yönetim yaklaşımlarının ve pozitif psikolojinin örgütsel davranış alanında öne çıkması ile performans gibi somut beklentilerin, bu yaklaşım çerçevesinde değerlendirilmesi söz konusu olmuştur. Bunun sonucu olarak da iş görenlerin duygu durumları ve işleri ile olan ilişkileri öne çıkan hususlar arasında yer almaya başlamıştır. Bu bakış açısı ile yapılan araştırmalar, işin anlamlı bulunmasının, çalışanların yalnızca kişisel hedeflerini değil aynı zamanda çalıştıkları kurumun hedeflerini de gerçekleştirme konusunda motivasyonlarını olumlu etkileyecek bir faktör olduğunu ortaya koymaktadır (Zeglat ve Janbeik, 2019: 859). Bir başka ifadeyle, anlamlı bir işi deneyimlemek derin bir kişisel duyguyu yansıtmanın yanında, çalışanı işinin normal gerekliliklerinin üstüne ve ötesine geçmeye motive eden önemli bir etmendir (Van Wingerden ve Van der Stoep, 2018: 1).

Yapılan araştırmalar, insanların varoluşlarıyla ilgili değerlere uygun eylemlerde bulduklarında ve yaptıkları işin neden yapılmaya değer bulduklarını fark ettiklerinde deneyimlerini anlamlı olarak nitelendirdiklerini göstermektedir (Allan vd., 2014: 544). Bu durum, iş görenin yaptığı işe ekonomik gelir elde edici bir faaliyet olmanın ötesinde bir değer atfetmesine de olanak sağlamaktadır. İnsan doğası gereği değer atfettiği olguları önceleyerek davranış tercihlerini bu yönde geliştirmektedir (Ponizovskiy vd., 2019: 3). Buradan hareketle, iş görenin anlamlı bulduğu işi yaparken bir görev yerine getirmekten öte bir bakış açısına sahip olması ve bunun sonucunda işe ilişkin çıktılarının olumlu etkilenmesi beklenmektedir (Frankl, 1963; Aktaran, Steger, 2012: 381).

Muhasebe profesyonelleri açısından değerlendirildiğinde, çoğunlukla rutin, belirlenmiş sürelerle yapılan tekrarlardan oluşan ve belgeler ile rakamlara dayanan çalışma biçiminin yapılan işe anlam yükleme konusunda zorlayıcı faktörler olduğu ifade edilebilir (Akçakanat ve Kılınç, 2021: 672). Diğer taraftan muhasebe mesleğindeki çoğunlukla yasal prosedürlerle ve bürokratik işlemlerle bağlanmış belirli süreli faaliyetler işin anlamı bakımından zorlayıcı olmasının yanında görev performansını oldukça önemli hale getirmektedir. Bunun yanında çağımızın en değerli kaynağı olan “Bilgi”, muhasebe mesleğinin temelini oluşturmaktadır (Snavly, 1967; Mock, 1971). Bu bağlamda, muhasebe profesyonellerinin, rutin işlemlerinin çıktısı olan bilgi ile analiz, değerlendirme ve nihayetinde yorumlama faaliyetlerini gerçekleştirmesinin ise içerdiği kişiye özgü unsurlara bağlı olarak işi anlamlı hale getirmeye katkı sağlayacağı düşünülmektedir. İşin anlamlı kılması beklenen ve muhasebe profesyonelinin

Muhasebe Meslek Mensuplarının İşin Anlamına Yönelik Algıları ile Görev Performansları Arasındaki İlişkide Demografik Değişkenlerin Düzenleyici Etkisi

özel katkısını da içeren söz konusu faaliyetlerin (analiz, değerlendirme, yorumlama), aynı zamanda göreve dayalı performansın da daha üst seviyeye taşınmasına yardımcı olacağı da öngörülebilir.

Muhasebe sisteminin ürettiği veriye dayalı, tarafsız, doğru analiz edilmiş bilginin pek çok farklı tarafı ilgilendirdiği düşünüldüğünde (Zhai ve Wang, 2016; Aysan, 2007), muhasebe profesyonellerinin sergileyeceği görev performansının finansal sistem açısından öneminin yadsınamayacağı ifade edilebilir. Dolayısıyla muhasebe profesyonellerinin görev performanslarının üzerinde etkisi olması beklenen unsurların belirlenmesi ve incelenmesinin araştırılmaya değer bir konu olduğu düşünülmektedir. Bu değerlendirmelerin ışığında, bu araştırmanın amacı mali müşavir unvanı ile çalışmakta olan muhasebe profesyonellerinin işlerine yükledikleri anlamın düzeyi ile görev performansları arasındaki ilişkinin yönünün ve şiddetinin belirlenmesidir. Araştırmada ayrıca, söz konusu ilişkide katılımcıların yaş, tecrübe, eğitim düzeyi, cinsiyet gibi demografik özelliklerini düzenleyici rolü olup olmadığının belirlenmesi de amaçlanmaktadır. Bu bağlamda, öncelikle değişkenlere ilişkin teorik alt yapı ele alınmış, daha sonra ise aralarındaki ilişkilerin kavramsal temeli ve bu temele dayanan hipotezler oluşturulmuştur. Sonraki bölümde hipotezler test edilmiş ve son olarak bulgular tartışma bölümünde değerlendirilmiştir.

Kavramsal Çerçeve

İşin Anlamı

Kahn'a göre anlam, kişinin kendine yaptığı yatırımların karşılığında fiziksel, bilişsel ya da duygusal enerjiden kaynaklanan bir getiri elde ettiği duygusudur (Kahn, 1990: 692). Pratt ve Ashforth (2003: 313)'a göre ise anlam, bir şeyi anlamanın veya ona anlam yüklemenin sonucudur ve bireysel olarak; kişinin kendi algılarından, sosyal olarak; normlardan veya paylaşılan algılardan veya her ikisinden de oluşabilir (Pratt ve Ashforth, 2003: 313). Fletcher ve Schofield (2021), anlamlılığın, bireyin öz değerini ve kişisel eylemliliğini güçlendiren bir psikolojik ihtiyaç olduğunu ileri sürmüştür (Fletcher ve Schofield, 2021: 2975).

Bireyin yaşamına ilişkin anlam arayışı, o yaşamın önemli bir bölümünü kapsayan iş yaşamında da kendini göstermektedir. Yetişkin bir birey, tüm yaşamı boyunca uyanık kaldığı sürelerin yaklaşık yarısını, gelir elde ettiği bir iş yaparak geçirmektedir (Albrecht, Green ve Marty, 2021:1; Michaelson vd., 2014; Tudor-Locke et al., 2011: 5). Dolayısıyla, anlamlı deneyimler içeren bir iş sahibi olmanın, bütüncül yaşamsal anlamın önemli bir bölümünü de oluşturduğu söylenebilir.

İşin anlamı, yapılan işin amacını, önemini, hayatta hizmet ettiği işlevi ve işin sonunda neyin başarılacağına ilişkin anlayışı ve inancı ifade etmektedir (Wrzesniewski, Dutton ve Debebe, 2003: 99). İşe ilişkin anlam algısı, çalışanların işleri ile ilgili olarak edindikleri deneyimleri ne şekilde yorumladıkları ve bu yorumlamanın neticesinde vardıkları pozitif, negatif veya nötr kanılardan oluşmaktadır (Allan vd., 2019: 501). Çalışanların yaptıkları işte ne kadar önemli olduklarına ve organizasyonda oynadıkları role ilişkin anlayışları da söz konusu deneyimlerin değerlendirilmesinde etkili olan unsurlardır.

İşi anlamlı bulma, hangi çağrışımların olumlu hangilerinin olumsuz olduğuna ilişkin objektif bir kriter olmaması nedeniyle, subjektif bir algı olarak değerlendirilmektedir. Bir iş deneyimi bir çalışan için yüksek düzeyde anlam ifade edilebilirken, diğer bir çalışan için benzer düzeyde anlamlı olmayabilmektedir (Keleş, 2017: 155). Çalışanlar işlerini anlamlı olarak değerlendirdiklerinde, ilişkili olabilecek pozitif kavramlarla, örneğin iş çıktıları ile veya çalışırken yaşadıkları hislerle ilişkilendirebilmektedir (Rosso, Dekas ve Wrzesniewski, 2010: 96).

Görev Performansı

Görev performansı, bir bireyin belirli bir sistemin kullanımını içeren görevleri etkili ve verimli bir şekilde yerine getirmesi ve elde ettiği çıktının görev amaçlarını karşılama derecesi olarak tanımlanmaktadır (Barbeitos ve Oliveira, 2022: 837). Kavram, diğer bir tanımlamada ise, işgörenlerin, doğrudan ya da dolaylı olarak, işletmenin ana hedefine katkıda bulunan faaliyetleri gerçekleştirme etkinliği şeklinde ifade edilmiştir (Borman ve Motowidlo, 1997: 99). Genellikle yapılan işin sonucunda oluşan çıktı ile doğrudan bağlantılı bir performans göstergesi olan görev performansı kavramı, bir işe özgü olarak tanımlı görevlerin içerdiği tüm faaliyetleri ve bu faaliyetlere ilişkin sorumlulukları içermektedir (Tunca vd., 2018: 328; Çetinceli ve Acar, 2023: 73). Dolayısıyla, görevin niteliği ve içeriği performansın değerlendirme biçimini de etkilemektedir.

Değişkenler Arası İlişkiler ve Hipotezlerin Oluşturulması

İşin Anlamının Görev Performansı Üzerindeki Etkisi

Anlamlı çalışmanın yüksek görev performansı ile ilişkilendirilmesine yönelik teorik alt yapı, Fredricson (1998) tarafından oluşturulan “Genişlet ve Oluştur Teorisi (Broaden and Build Theory)” ile desteklenebilir. Bu teori, işe ilişkin olumlu algıların, benliğin iş rolüne uygulanmasını destekleyen hem duygusal hem de bilişsel süreçleri genişletmesi sürecine açıklık getirmektedir. Fredrickson (2000) teoride, pozitif duyguların önemine işaret ederek,

Muhasebe Meslek Mensuplarının İşin Anlamına Yönelik Algıları ile Görev Performansları Arasındaki İlişkide Demografik Değişkenlerin Düzenleyici Etkisi

minnettarlık, sakinlik, ilgi, gurur, eğlence, ilham, hayranlık gibi duyguların çalışanların iş yaşamındaki gelişimlerine ve dolayısıyla performanslarına katkı sağladığını ileri sürmektedir. Bir çalışanın işi ile ilgili olarak sözü edilen pozitif duygular, aynı zamanda işin algılanan anlamlılığının potansiyel birer bileşenidir (Soane, vd. 2013: 443). Buradan hareketle, işe ilişkin olumlu duyguların yarattığı anlam hissinin, aynı olumlu duygularla artan görev performansı ile ilişkili olduğu ileri sürülebilir.

Kahn (1990), işin anlamlı olduğu algısını, işi yapmaya değer ve önem katacak kadar anlamlı bir iş olduğuna yönelik bir deneyim olarak tanımlamaktadır. Yazara göre, anlamlı bir iş olduğunu düşünen çalışanlar, işlerine ilişkin rollerinin değerleriyle uyumlu ve önemli olduğunu hissedip buna inandığında işiyle daha çok bütünleşerek daha yüksek performans sergileyebildiğini ileri sürmektedir.

Yazında işgören tarafından anlamlı olarak algılanan bir işin, görev performansını olumlu etkilediği önermesini destekleyecek araştırmalar bulunmaktadır. Yıldırım ve Kaplan (2022), eğitim yöneticileri ile gerçekleştirdikleri araştırmada işini anlamlı bulmanın, işgörenlerin görev performanslarının olumlu bir yordayıcısı olduğu sonucuna ulaşımlardır. Sigler ve Pearson (2000), ABD’de tekstil sektörü çalışanları ile gerçekleştirdikleri araştırmada, işe ilişkin anlam algısının performans üzerinde olumlu etkisi olduğunu ortaya koymuşlardır. Polatçı ve Sobacı (2021), tıp doktorları örnekleminde gerçekleştirdikleri çalışmada anlamlı iş algısının görev performansını arttırdığını doğrulayan bulgular elde etmişlerdir. Van Wingerden ve Stoep (2018), sağlık alanında faaliyet gösteren bir organizasyonda çalışan 459 profesyonel ile bir çalışma gerçekleştirmiş ve işin anlamlı bulunmasının çalışan adanmışlığı aracılığıyla performansı olumlu etkilediğini belirlemişlerdir.

Yukarıda belirtilen teorik araştırma bulgularından hareketle aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur;

H1: İşe ilişkin anlam algısı, görev performansını pozitif yönde etkilemektedir.

Düzenleyici değişken, bağımlı ve bağımsız değişken arasındaki ilişkinin yönünü veya boyutunu etkileyen değişken olarak tanımlanmaktadır (Bayram, 2013: 7)

Yapılan araştırmalar, bir görevin gereklilikleri ile çalışanın sahip olduğu değer, inanç, bakış açısı ve davranış biçimleri gibi unsurlar uyum içinde olduğunda işe ilişkin anlam düzeyinin arttığını ortaya koymaktadır (Spreitzer, 1995; Rosso vd., 2010). Dolayısıyla, kişisel deneyim ve yaşamsal perspektifin, anlam kavramının algılanış biçimi üzerindeki etkisi, aynı

zamanda bireysel farklılıkların işe ilişkin anlamın görev performansı üzerindeki etki gücünün düzenleyici bir değişken olarak değerlendirilebileceğine işaret etmektedir.

Buradan hareketle, katılımcıların cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi, yaş, deneyim ve çalışma biçimlerinin bağımsız (İşin anlamı) ve bağımlı (Görev performansı) değişken arasındaki ilişkide düzenleyici rolü olduğu varsayımının sınanması amacıyla aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur;

H2: Demografik özellikler, işin anlamının görev performansı üzerindeki etkisinde düzenleyici etkiye sahiptir.

Metodoloji

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın amacı, işe ilişkin anlam algısının ya da diğer bir ifadeyle anlamlı bir işe sahip olmanın görev performansı üzerindeki etkisini ve bu etkide işe demografik değişkenlerden cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi, yaş, deneyim ve çalışma biçiminin düzenleyici rolü olup olmadığının belirlenmesidir.

Muhasebe profesyonellerinin mesleki yükümlülüklerinin ve görev tanımlarının önemli bir bölümü genellikle rutin, resmi prosedürlerle belirlenmiş, süre sınırlamasına sahip iş ve işlemlerden oluşmaktadır. Söz konusu özellikler, işin yapılmasına ilişkin teknik işlemlerin etkili bir şekilde yerine getirilmesini ifade eden görev performansının önemini ortaya koymaktadır. Görev performansı yüksek olan muhasebe profesyoneli, belirtilen iş ve işlemleri etkin şekilde gerçekleştirebilecektir. Buradan hareketle, görev performansı üzerinde olumlu etki yaratabilecek örgütsel ve bireysel değişkenlerin belirlenmesinin önemli olduğu düşünülmektedir.

Ayrıca, yazında işin anlamı ve görev performansı ilişkisinin, demografik özelliklerin düzenleyici değişken olarak yer aldığı bir model ile ele alındığı bir araştırmanın yer almaması da araştırmanın özgün değer açısından önemini ortaya koymaktadır.

Araştırma Evreni ve Örneklem

Araştırma evreni, Ordu ilinde faaliyet gösteren SMMM'ler olarak belirlenmiştir. Ordu SMMM Odasından edinilen bilgiye göre Ordu ilinde faaliyet gösteren meslek mensubu sayısı toplam 410'dur. Veri toplama aşamasında, araştırma evreninin tümüne ulaşmak amaçlanmıştır. Bu nedenle, hazırlanan anket formları dijital ortamda, araştırma evreninde yer alan potansiyel katılımcıların tümüne gönderilmiştir. Araştırma evrenindeki birey sayısının bilindiği

Muhasebe Meslek Mensuplarının İşin Anlamına Yönelik Algıları ile Görev Performansları Arasındaki İlişkide Demografik Değişkenlerin Düzenleyici Etkisi

durumlarda örneklem büyüklüğü hesaplama formülü (Krejcie ve Morgan, 1970: 607) ile ($\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde; $p=0,50$; $q;0,50$ olmak üzere) gerekli örneklem büyüklüğü 199 olarak hesaplanmıştır. Veri toplama aşaması neticesinde, araştırmaya katılmayı kabul ederek formu dolduran ve geçerli sayılan katılımcı sayısı 218 olarak gerçekleşmiştir. Veriler, Ordu Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'nun 01.06.2023 tarih ve 2023\103 sayılı kararı ile 2023 yılı Haziran-Ağustos ayları arasında toplanmıştır.

Veri Toplama Araçları

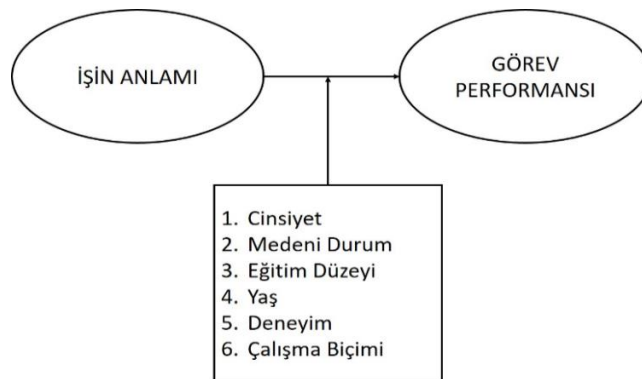
Araştırma analizlerinde kullanılan veri seti, yazına dayanarak oluşturulan anket formu aracılığıyla elde edilmiştir. Anket formu, demografik bilgileri içeren ifadelerin yer aldığı ilk bölüm ve katılımcıların işe ilişkin anlam algıları ile görev performanslarını ölçmek amacıyla kullanılan ölçeklere ilişkin ifadelerin yer aldığı ikinci bölümden oluşmaktadır.

İşin anlamı değişkenini ölçmek amacıyla, Steger ve arkadaşları (2012) tarafından geliştirilen 10 maddelik “İşin Anlamı Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçeğin Türkçe’ye uyarlama ve geçerlik güvenirlik çalışması, Fındıklı, Keleş ve Afacan (2017) tarafından yapılmıştır.

Görev performansı değişkenini ölçmek amacıyla, Kirkman ve Rosen (1999) tarafından geliştirilen ve Çöl (2008) tarafından Türkçe’ye uyarlanarak geçerlik ve güvenirliği gerçekleştirilen analizlerle gösterilen 4 maddelik “Görev performansı Ölçeği” kullanılmıştır.

Araştırma Modeli

Araştırma modeli, işin anlamı ile görev performansı arasında bir ilişkinin var olduğu ve bu ilişkide seçilen demografik değişkenlerin düzenleyici rolü olduğu varsayımı ile oluşturulmuştur. Modelde işin anlamı bağımsız değişken, görev performansı bağımlı değişken, yaş, medeni durum, eğitim düzeyi, cinsiyet, deneyim ve çalışma biçimi ise birer düzenleyici değişken olarak yer almaktadır.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Bulgular

Araştırma Örneklemine İlişkin Tanımlayıcı Bulgular

Tablo 1: Katılımcılara İlişkin Demografik Bulgular

Cinsiyet	Frekans	Yüzde (%)	Medeni Durum	Frekans	Yüzde (%)
Kadın	39	17,9	Evli	185	84,9
Erkek	179	82,1	Bekâr	33	15,1
Toplam	218	100	Toplam	218	100

Yaş	Frekans	Yüzde (%)	Eğitim Düzeyi	Frekans	Yüzde (%)
35 yaş altı	39	17,9	Ön Lisans	26	11,9
36-45 yaş arası	51	23,3	Lisans	181	83,0
46-55 yaş arası	122	56	Lisansüstü	11	5,1
56 yaş ve üzeri	6	2,8			
Toplam	218	100	Toplam	218	100

Tecrübe	Frekans	Yüzde (%)	Çalışma Biçimi	Frekans	Yüzde (%)
0-5 yıl	33	15,1	Bağımsız	157	72
6-10 yıl arası	28	12,8	Şirkete bağlı	40	18,4
11 -15 yıl arası	120	55,1	Mali müşavirlik ofisine bağlı olarak çalışan	21	9,6
16 yıl ve üzeri	37	17,0			
Toplam	218	100	Toplam	218	100

Tablo 1 incelendiğinde katılımcıların yüzde 82 gibi büyük bir çoğunluğunun erkek olduğu ayrıca yüzde 83'lük bölümünün lisans, yüzde 5'lik bölümünün ise lisansüstü eğitim aldığı görülmektedir. Katılımcıların yaş aralıkları ise, çoğunluğu (yüzde 56) 46-55 yaş arası olmak üzere, sırayla 36-45 yaş (yüzde 23), 35 yaş altı (yüzde 17,9) ve 56 yaş üzeri (yüzde 2,8) şeklinde sıralanmaktadır. Herhangi bir büro ya da şirkete bağlı olmaksızın kendi ofisinde faaliyet gösteren muhasebe profesyonelleri, katılımcıların büyük bölümünü (yüzde 72) oluşturmaktadır. Bu oranı yüzde 18,3 ile şirkete bağlı çalışan katılımcıları, yüzde 9,6 ile bir mali müşavirlik ofisine bağlı olarak çalışan katılımcılar izlemektedir.

Geçerlilik ve Güvenirlik Analizlerine İlişkin Bulgular

Araştırmada kullanılan işin anlamı ve görev performansı ölçeklerinin geçerliği, doğrulayıcı faktör analizi ile yapılmış, güvenilirlikleri ise Cronbac'h Alpha analizi ile değerlendirilmiştir.

Ölçeklere İlişkin Güvenirlik Bulguları

Ölçeklerin Cronbac'h Alpha katsayılarına ilişkin bulgular Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Ölçeklere İlişkin Cronbac'h Alpha Katsayıları

Ölçek	İfade Sayısı	Cronbac'h Alpha
İşin Anlamı Ölçeği	6	0,866
Görev Performansı Ölçeği	4	0,730

Cronbac'h Alpha katsayısı 0 ile 1 arasında bir değer almakta ve 0,70'in üzerinde bir değer alması ölçek güvenilirliğinin sağlandığı şeklinde yorumlanmaktadır (Özdemir, 2013). Tablo 2 incelendiğinde işin anlamı ölçeğinin 0,866; görev performansı ölçeğinin ise 0,730 Cronbac'h Alpha katsayısına sahip olduğu görülmektedir. Bu durumda, her iki ölçek için güvenilirliğin sağlandığı ifade edilebilir.

Ölçeklere İlişkin Doğrulayıcı Faktör Analizi Bulguları

Araştırmada kullanılan işin anlamı ve görev performansı ölçekleri, Türkçe geçerlik ve güvenilirlikleri yapıldıktan sonra Türkiye'de de de birçok kez farklı araştırmalarda kullanılmış olduklarından, yapısal geçerliliklerinin test edilmesi amacıyla doğrulayıcı faktör analizi yapılması uygun görülmüştür.

Yazında DFA örneklem yeterliliği için farklı değerlendirmeler bulunmaktadır. Bu yaklaşımlarda örneklem büyüklüğünün, madde sayısının 5 katı (Child, 2006) ya da 10 katı olması gerektiği (Kline, 2005; Andrew, Pedersen ve McEvoy, 2011) yönünde farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Genel kanı ise örneklem büyüklüğünün bu koşulların yanında ayrıca 200'ün altında olmaması gerektiği yönündedir (Kline, 2005; Doğan vd., 2017). Bu değerlendirmeler ışığında araştırmada kullanılan veri seti örneklem büyüklüğünün (N:218), DFA için yeterli olduğu görülmektedir.

İşin anlamı ölçeğinin, orijinal formu olan 10 ifade ve tek faktörlü yapısının geçerliliğinin belirlenmesi amacıyla DFA yapılmıştır. Uyum iyiliği değerlerinin kabul edilebilir sınırlara ulaşması için programın önerdiği modifikasyonlar çerçevesinde ölçekte yer alan 3,7,8

ve 10. ifadeler analiz dışında tutulmuş, 1-2 ve 4-5 maddeler arasında da kovaryans bağlantıları oluşturulmuştur.

Ölçekten ifade çıkartıldığı için açıklayıcı faktör analizi yapılmış ve 6 ifadenin yer aldığı ölçeğin tek boyutlu bir yapı oluşturduğu görülmüştür. (Açıklayıcı faktör analizi için gerekli örneklem yeterliliği tespiti amacıyla KMO and Barlett's Testi yapılmış ve KMO değeri 0,815, anlamlılık ise 0.00 olduğu görülmüştür). Açıklayıcı faktör analizi sonucunda oluşan tek faktörlü yapıda yer alan ifadelere ait faktör yükleri Tablo 3'te görülmektedir.

Tablo 3: İşin Anlamı Ölçeği Madde Faktör Yükleri

İfade	Faktör
1 Kariyerim benim.....	0.659
2 İşim kişisel gelişimime.....	0.831
4 İşimin hayatımın anlamına.....	0.725
5 İşimin anlamlı olduğuna.....	0.902
6 İşimin hizmet verdiğim.....	0.740
9 İşimin tatmin edici.....	0.922

Tablo 3 incelendiğinde açıklayıcı faktör analizi ile oluşan tek boyutlu yapıda yer alan maddelerin faktör yüklerinin 0.659 ile 0.922 arasında değiştiği görülmektedir.

Oluşan tek boyutlu yapı için uygulanan DFA ilişkin uyum iyiliği değerleri Tablo 4'de yer almaktadır. Tabloda yer alan uyum iyiliği değerleri, ölçeğin 6 ifade ve tek faktörlü yapısının geçerli olduğunu göstermektedir. Bu nedenle analizlerde ölçek bu formu ile kullanılmıştır.

Görev performansı ölçeğinin orijinal formu olan 4 ifadeden oluşan tek faktörlü yapısının geçerliliğinin belirlenmesi amacıyla DFA yapılmıştır. Analiz neticesinde, uyum iyiliği değerleri Tablo 4'de yer almaktadır. Tabloda yer alan uyum iyiliği değerleri ölçeğin 4 ifade ve tek faktörlü yapısının geçerli olduğunu göstermektedir. Bu nedenle analizlerde ölçek bu formu ile kullanılmıştır.

Tablo 4: Ölçeklere İlişkin Doğrulamalı Faktör Analizi Uyum İyiliği Değerleri

Ölçekler	$\Delta\chi^2/df$	GFI	CFI	RMSA
İşin Anlamı Ölçeği (İAN)	2,104	0,975	0,990	0,075
Görev Performansı (GP)	0,072	1,000	1,00	0,000

Muhasebe Meslek Mensuplarının İşin Anlamına Yönelik Algıları ile Görev Performansları Arasındaki İlişkide Demografik Değişkenlerin Düzenleyici Etkisi

Tablo 4 incelendiğinde ölçek uyum iyiliği değerlerinin iyi uyum ve kabul edilebilir uyum sınırlarında olduğu, dolayısıyla ölçeklerin yapısal geçerliliklerinin sağlandığı görülmektedir.

Görev performansı ölçeğinde yer alan ifadelere ait faktör yükleri Tablo 5'te görülmektedir.

Tablo 5: Görev Performansı Ölçeği Madde Faktör Yükleri

İfade	Faktör
1 Görevlerimi tam.....	0.773
2 İş hedeflerim.....	0.411
3 Sunduğum hizmet.....	0.973
4 Bir problem.....	0.672

Tablo 5 incelendiğinde maddelerin faktör yüklerinin 0.411 ile 0.973 arasında değiştiği görülmektedir.

Değişkenler Arası İlişkinin Belirlenmesine İlişkin Korelasyon Analiz Bulguları

Araştırma değişkenleri olan işin anlamı ve görev performansı arasındaki ilişki Pearson Korelasyon Analizi ile belirlenmiştir. Korelasyon analizi bulguları Tablo 6'da yer almaktadır. Tablo 6'da ayrıca değişkenlerin ortalama ve standart sapma değerleri de görülmektedir.

Tablo 6: İşin Anlamı ve Görev Performansı Korelasyon Analizi, Ortalama ve Standart Sapma Bulguları

Değişkenler	\bar{x}	Ss	İşin Anlamı	Görev Performansı
İşin Anlamı	4,63	,6032	1	0,213**
Görev Performansı	4,00	,5772	0,213**	1

**p<0,01 düzeyinde anlamlı

Tablo 6 incelendiğinde katılımcıların işe ilişkin anlam ve görev performans düzeylerinin ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir. Tablo 6'da ayrıca işin anlamı ve görev performansı değişkenleri arasında pozitif yönlü, anlamlı ancak zayıf bir ilişki olduğu da görülmektedir (p<0,01).

Hipotez Testleri

H1: İşe ilişkin anlam algısı, görev performansını pozitif yönde etkilemektedir.

Araştırmanın ilk hipotezi olan “İşe ilişkin anlam algısı, görev performansını pozitif yönde etkilemektedir.”, test etmek amacıyla gerçekleştirilen basit doğrusal regresyon analizi bulguları Tablo 7’de yer almaktadır.

Tablo 7: İşin Anlamının Görev Performansı Üzerindeki Etkisine İlişkin Regresyon Analizi Bulguları

Değişken	Standardize Olmayan Katsayılar		Standardize Katsayılar		
	β	Sh	β	t	p
Sabit	3,063	0,297		10,304	,000
<i>İşin Anlamı</i>	0,204	0,064	,213	3,204	,002

Bağımlı Değişken: Görev Performansı; R= .213, R²= .045, F= 10,267, p=.002

Bulgular, işin anlamlı oluşunun görev performansını üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir ($p < 0,05$). Bir başka ifadeyle, görev performansının yüzde 4,5 ($R^2=0,045$)’luk bir oranda işin anlamlı bulunmasının etkisi ile açıklanabileceği söylenebilir. Görece düşük bir etki de olsa, işini anlamlı bulan çalışanların görev performanslarının olumlu etkilendiği ifade edilebilir.

Araştırmanın ikinci hipotezi (H2) katılımcıların işlerine ilişkin anlam algılarının görev performansı üzerindeki etkisinde demografik değişkenlerin düzenleyici rolünü belirlemeye yönelik olarak oluşturulmuştur. Düzenleyici değişken analizleri SPSS Hayes Process uygulaması kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

H2: Demografik özellikler, işin anlamının görev performansı üzerindeki etkisinde düzenleyici etkiye sahiptir. İşin anlamının görev performansı üzerindeki etkisinde demografik değişkenlerin düzenleyici etkisinin olup olmadığını belirlemeye yönelik analiz sonucu elde edilen bulgular; cinsiyet değişkeni için Tablo 8’de, medeni durum değişkeni için Tablo 9’da, eğitim düzeyi değişkeni için Tablo 10’da, yaş değişkeni için Tablo 11’de, deneyim değişkeni için Tablo 12’de, çalışma biçimi değişkeni için Tablo 13’de yer almaktadır.

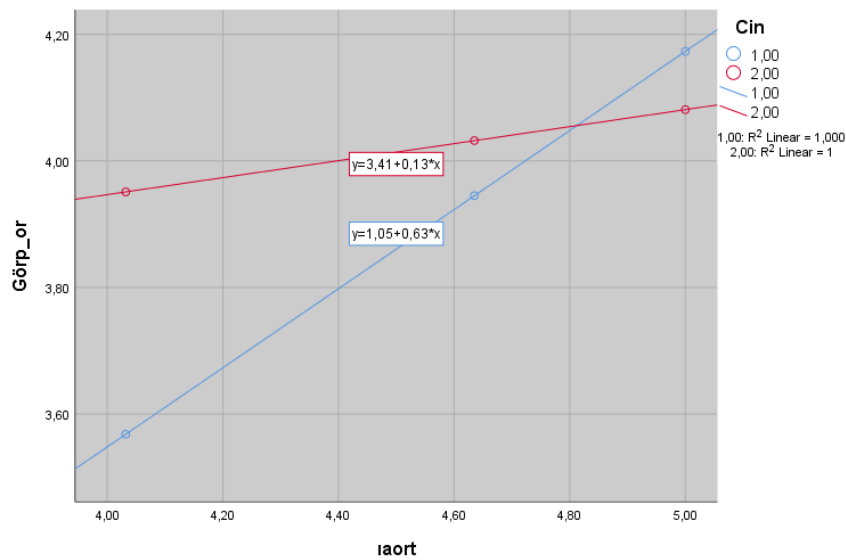
Muhasebe Meslek Mensuplarının İşin Anlamına Yönelik Algıları ile Görev Performansları Arasındaki İlişkide Demografik Değişkenlerin Düzenleyici Etkisi

Tablo 8: İşin Anlamının Görev Performansı Üzerindeki Etkisinde Cinsiyetin Düzenleyici Rolü

Bağımlı Değişken: Görev Performansı						
	β	SH	t	p	EDGA(%95)	EYGA (%95)
Sabit	-1,308	1,633	-0,801	0,424	-4,528	1,911
İşin Anlamı	1,115	0,357	3,120	0,002	0,410	1,819
Cinsiyet	2,358	0,861	2,737	0,007	0,660	4,056
İşin Anlamı x Cinsiyet	-0,490	0,188	-2,607	0,010	-0,860	-0,120
Düzenleyici Değişken: Cinsiyet						
R ² de değişim: 0,029 p: 0,01						

EDGA: En düşük güven aralığı, **EYGA:** En yüksek güven aralığı,

Tablo 8 incelendiğinde cinsiyetin düzenleyici değişken olduğu araştırma modelinden elde edilen sonuca göre işin anlamının görev performansı üzerindeki etkisinde cinsiyetin düzenleyici rolünün anlamlı olduğu görülmektedir ($\beta = -0,490$ $t = -2,607$ $p < 0,05$). Cinsiyetin modele dâhil edilmesiyle R² 'deki değişim 0.029 olarak gerçekleşmiştir ($p < 0,05$). Ayrıca EDGA (-0,860) ve EYGA (-0,120) değer aralıklarının "0" içermemesi de düzenleyici etkinin anlamlı olduğu varsayımın desteklemektedir.

Şekil 2. İşin anlamının görev performansı üzerindeki etkisinde cinsiyetin düzenleyici rolü

Şekil 2 incelendiğinde, kadın katılımcıların görev performanslarının işlerin ilişkin anlam algısından olumlu etkilenme düzeyinin daha belirgin (Effect; 0,63) olduğu; diğer taraftan erkek katılımcıların ise işe ilişkin anlam algılarındaki değişimin görev performansı üzerindeki etkisinin görece daha düşük (Effect; 0,13) olduğu görülmektedir.

İşin anlamının görev performansı üzerindeki etkisinde medeni durumun düzenleyici etkisinin olup olmadığını belirlemeye yönelik analiz sonucu elde edilen bulgular Tablo 9’da görülmektedir.

Tablo 9: İşin Anlamının Görev Performansı Üzerindeki Etkisinde Medeni Durumun Düzenleyici Rolü

Bağımlı Değişken: Görev Performansı						
	β	SH	t	p	EDGA(%95)	EYGA (%95)
Sabit	3,842	0,145	26,484	0,000	3,556	4,128
İşin Anlamı	0,114	0,129	0,879	0,381	-0,141	0,369
Medeni Durum	0,146	0,125	1,164	0,246	-0,101	0,393
İşin Anlamı x Medeni durum	0,021	0,104	0,198	0,843	-0,184	0,225
Düzenleyici Değişken: Medeni Durum						
R ² de değişim: 0,000 p: 0,843						

Tablo 9 incelendiğinde medeni durumun düzenleyici değişken olduğu araştırma modelinden elde edilen sonuca göre işin anlamının görev performansı üzerindeki etkisinde medeni durumun düzenleyici rolünün istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir ($\beta=0,021$ $t=0,198$ $p>0,05$). Medeni durum değişkeninin modele dâhil edilmesiyle R²’deki bir değişim gerçekleşmediği de görülmektedir ($p>0,05$). Ayrıca EDGA (-0,184) ve EYGA (0,225) değer aralıklarının “0” içermesi de düzenleyici etkinin olduğu varsayımının anlamlı olmadığını göstermektedir.

İşin anlamının görev performansı üzerindeki etkisinde eğitim düzeyinin düzenleyici etkisinin olup olmadığını belirlemeye yönelik analiz sonucu elde edilen bulgular Tablo 10’da görülmektedir.

Muhasebe Meslek Mensuplarının İşin Anlamına Yönelik Algıları ile Görev Performansları Arasındaki İlişkide Demografik Değişkenlerin Düzenleyici Etkisi

Tablo 10: İşin Anlamının Görev Performansı Üzerindeki Etkisinde Eğitim Düzeyinin Düzenleyici Rolü

Bağımlı Değişken: Görev Performansı						
	β	SH	t	p	EDGA(%95)	EYGA (%95)
Sabit	4,012	0,035	119,879	0,000	3,943	4,081
İşin Anlamı	-0,081	0,038	2,105	0,036	0,005	0,157
Eğitim Düzeyi	-0,234	0,035	-6,648	0,000	-0,304	-0,165
İşin Anlamı x Eğitim Düzeyi	0,037	0,032	1,149	0,252	-0,026	0,100
Düzenleyici Değişken: Eğitim Düzeyi						
R ² de değişim: 0,005; p: 0,252						

Tablo 10 incelendiğinde eğitim düzeyinin düzenleyici değişken olduğu araştırma modelinden elde edilen sonuca göre işin anlamının görev performansı üzerindeki etkisinde eğitim düzeyinin düzenleyici rolünün anlamlı olmadığı görülmektedir ($\beta= 0,037$ $t= 1,149$ $p>0.05$). Ayrıca bulgular, eğitim düzeyi değişkeninin modele dâhil edilmesiyle R² 'deki değişimin oldukça düşük olduğunu (0.005) ve bu etkinin de anlamlı olmadığını göstermektedir ($p<0.05$). EDGA (-0,026) ve EYGA (0,100) değer aralıklarının "0" içermesi de düzenleyici etkinin olduğu varsayımının anlamlı olmadığına işaret etmektedir.

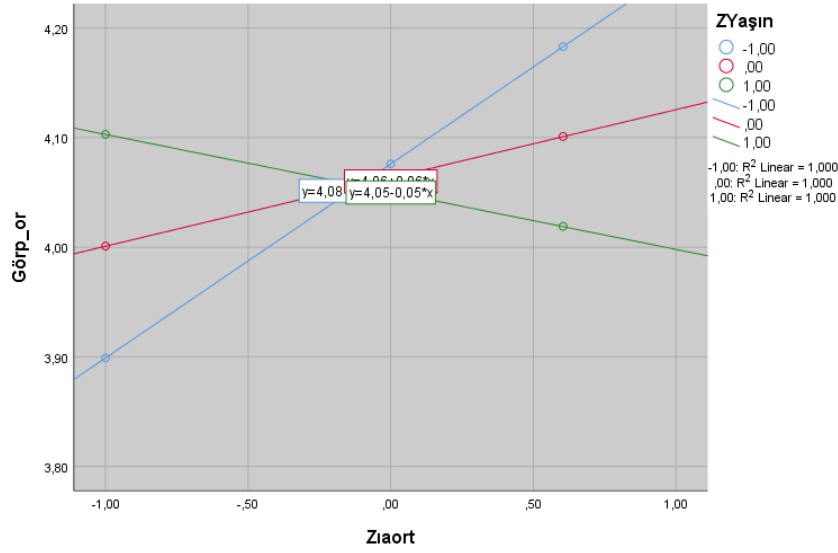
İşin anlamının görev performansı üzerindeki etkisinde yaşın düzenleyici etkisinin olup olmadığını belirlemeye yönelik analiz sonucu elde edilen bulgular Tablo 11'de görülmektedir.

Tablo 11: İşin Anlamının Görev Performansı Üzerindeki Etkisinde Yaşın Düzenleyici Rolü

Bağımlı Değişken: Görev Performansı						
	β	SH	t	p	EDGA(%95)	EYGA (%95)
Sabit	4,063	0,042	97,797	0,000	3,981	4,145
İşin Anlamı	0,062	0,047	1,325	0,187	-0,030	0,155
Yaş	-0,013	0,043	-0,296	0,767	-0,098	0,072
İşin Anlamı x Yaş	-0,115	0,037	-3,121	0,002	-0,187	-0,042

Düzenleyici Değişken: YaşR²’de değişim: 0,042 p: 0,00

Tablo 11 incelendiğinde yaşı düzenleyici değişken olduğu araştırma modelinden elde edilen sonuca göre işin anlamının görev performansı üzerindeki etkisinde yaşı düzenleyici rolünün anlamlı olduğu görülmektedir ($\beta = -0,115$ $t = -3,121$ $p < 0,05$). Yaş değişkeninin modele dâhil edilmesiyle R²’deki değişim 0.042 olarak gerçekleşmiştir ($p < 0,05$). Ayrıca EDGA (-0,187) ve EYGA (-0,042) değer aralıklarının “0” içermemesi de düzenleyici etkinin olduğu varsayımının anlamlılığını desteklemektedir.

Şekil 3. İşin anlamının görev performansı üzerindeki etkisinde yaşı düzenleyici rolü

Şekil 3 incelendiğinde düşük yaş grubunda yer alan katılımcıların görev performanslarının işlerine ilişkin anlam algısından etkilenme düzeyinin daha belirgin (Effect; 0,17) olduğu; diğer taraftan yaş arttıkça ise işe ilişkin anlam algılarındaki değişimin görev performansı üzerindeki etkisinin görece daha düşük (Effect (0); 0,06; Effect (1); 0,05) olduğu görülmektedir.

İşin anlamının görev performansı üzerindeki etkisinde deneyimin düzenleyici etkisinin olup olmadığını belirlemeye yönelik analiz sonucu elde edilen bulgular Tablo 12’de görülmektedir.

Muhasebe Meslek Mensuplarının İşin Anlamına Yönelik Algıları ile Görev Performansları Arasındaki İlişkide Demografik Değişkenlerin Düzenleyici Etkisi

Tablo 12: İşin Anlamının Görev Performansı Üzerindeki Etkisinde Deneyimin Düzenleyici Rolü

Bağımlı Değişken: Görev Performansı						
	β	SH	t	p	EDGA(%95)	EYGA (%95)
Sabit	4,036	0,041	98,084	0,000	3,955	4,117
İşin Anlamı	-0,046	0,036	-1,292	0,198	-0,116	0,024
Deneyim	0,105	0,048	2,173	0,031	0,010	0,199
İşin Anlamı x Deneyim	0,012	0,020	0,617	0,538	-0,027	0,052
Düzenleyici Değişken: Deneyim						
R ² de değişim: 0,002 p: 0,538						

Tablo 12 incelendiğinde yaşın düzenleyici değişken olduğu araştırma modelinden elde edilen sonuca göre işin anlamının görev performansı üzerindeki etkisinde deneyimin düzenleyici rolünün istatistiksel olarak anlamlı olmadığı ($\beta= 0,012$ $t= 0,617$ $p>0.05$). Deneyim değişkeninin modele dâhil edilmesiyle R² 'deki değişim 0.061 olarak gerçekleşmiştir ($p<0.05$). Ayrıca EDGA (-0,027) ve EYGA (0,052) değer aralıklarının “0” içermesi de düzenleyici etkinin olduğu varsayımının doğrulanmadığını göstermektedir.

İşin anlamının görev performansı üzerindeki etkisinde deneyimin düzenleyici etkisinin olup olmadığını belirlemeye yönelik analiz sonucu elde edilen bulgular Tablo 13’de görülmektedir.

Tablo 13: İşin Anlamının Görev Performansı Üzerindeki Etkisinde Çalışma Biçiminin Düzenleyici Rolü

Bağımlı Değişken: Görev Performansı						
	β	SH	t	p	EDGA(%95)	EYGA (%95)
Sabit	3,985	0,043	92,341	0,000	3,900	4,070
İşin Anlamı	0,283	0,059	4,833	0,000	0,168	0,399
Çalışma Biçimi	0,182	0,050	3,617	0,000	0,083	0,281
İşin Anlamı x Çalışma	-0,036	0,034	-1,046	0,297	-0,103	0,032

Biçimi						
Düzenleyici Değişken: Çalışma Biçimi						
R ² ’de değişim: 0,005 p: 0,297						

Tablo 13 incelendiğinde çalışma biçiminin düzenleyici değişken olduğu araştırma modelinden elde edilen sonuca göre işin anlamının görev performansı üzerindeki etkisinde çalışma biçiminin düzenleyici rolünün anlamlı olmadığı görülmektedir ($\beta = -0,036$ $t = 92,341$ $p > 0,05$). Ayrıca bulgular, çalışma biçimi değişkeninin modele dâhil edilmesiyle R²’deki değişimin oldukça düşük olduğunu (0.005) ve bu etkinin de anlamlı olmadığını göstermektedir ($p < 0,05$). EDGA (-0,103) ve EYGA (0,032) değer aralıklarının “0” içermesi de düzenleyici etkinin olduğu varsayımının anlamlı olmadığını işaret etmektedir.

Tartışma ve Sonuç

Muhasebe mesleğini icra eden profesyonellerin yaptıkları işi ne kadar anlamlı buldukları ve işe ilişkin bu anlam algılarının görev performansları üzerinde etkisinin olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan çalışmada işin anlamının görev performansı üzerinde etkisi olduğu varsayımıyla, katılımcıların demografik özelliklerinin bu etkide düzenleyici değişken rolü olup olmadığı da test edilmiştir.

Muhasebe mesleği açısından görev performansının, yapılan işin genellikle yasal prosedürlerle belirlenmiş süreler, resmi ilişkiler ve yapılan işlemlere ilişkin sonuçların parasal yükümlülükleri içermesi gibi özellikler nedeniyle oldukça önemli olduğu söylenebilir. Aynı nedenlerden yola çıkarak, mesleği icra eden profesyonellerin görev performanslarını etkileyen unsurların belirlenmesi de aynı derecede önem arz ettiği düşünülmektedir.

Araştırmanın kabul edilen H1 hipotezi, işe ilişkin anlamın, özellikle içsel motivasyonu arttırarak çalışanları işleri için ekstra zaman ve çaba harcamaya daha istekli hale getirdiğini ortaya koyan araştırmalara dayanarak açıklanabilir (Lysova, vd., 2019; Allan, 2017).

Yazında araştırma sonuçları ile örtüşen, farklı örneklem ve yaklaşımlarla gerçekleştirilmiş araştırmalar bulunmaktadır. Yıldırım ve Kaplan (2022: 1738), kamu okullarında görev yapan öğretmenler ile gerçekleştirdikleri araştırmada işini anlamlı bulan öğretmenlerin görev performanslarının olumlu etkilendiği sonucuna ulaşmışlardır. Benzer şekilde, Polatçı ve Sobacı (2021: 198), akademisyenlerden oluşan örneklemde gerçekleştirdikleri araştırmada, işin anlamına ilişkin algıda gerçekleşen artışın görev

Muhasebe Meslek Mensuplarının İşin Anlamına Yönelik Algıları ile Görev Performansları Arasındaki İlişkide Demografik Değişkenlerin Düzenleyici Etkisi

performansını arttırdığını tespit etmişlerdir. Özkan (2017:112), farklı alanlarda çalışan 408 katılımcı ile bir araştırma yapmış ve araştırmada işin anlamının görev performansı üzerindeki pozitif yönlü etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür. Ayrıca yazında, Tong vd., (2017), Van Wingerden ve Van Der Stoep (2018) ve Zeglat ve Janbeik (2019) gibi farklı örneklerde bu araştırmanın bulgularına paralel sonuçlar veren çalışmalar bulunmaktadır.

Araştırmada, farklı demografik değişkenlerin işin anlamının görev performansı üzerindeki etkisinde düzenleyici rol üstlendiği varsayımına dayalı bir model de geliştirilmiştir.

Araştırma modelinden yola çıkarak yapılan analizlerde, cinsiyet değişkeninin işin anlamının görev performansı üzerindeki etkisinde düzenleyici rol üstlendiği belirlenmiştir. Söz konusu bulgu, katılımcıların cinsiyetinin işin anlamının görev performansı üzerindeki etkisinin yönü veya boyutunu değiştirdiği şeklinde ifade edilebilir. Bulgulara göre bu değişim, kadın katılımcıların işe ilişkin anlam algılarının görev performansları üzerindeki etkisinin daha yüksek, erkek katılımcıların ise daha düşük olması şeklinde gerçekleşmektedir.

Her ne kadar yılar içerisinde cinsiyet kaynaklı farklılıkların toplumsal farkındalığın artmasıyla giderek azaldığı görülsede bugün itibariyle farklılıkların tamamen ortadan kaybolduğu bir toplumsal düzenden bahsetmek mümkün görülmemektedir. Vatandaş (2007: 30), toplumsal düzen tarafından kadın ve erkek için birbirinden bütünüyle farklı iki ayrı davranış, düşünüş ve algı dünyası öngörüldüğünü ifade etmektedir. Cinsiyet farklılıklarının, genellikle kadınların ve erkeklerin doğasından, bir başka ifadeyle fiziksel ve psikolojik özelliklerinden kaynaklandığı yaygın olarak kabul görmüş bir bakış açıdır (Yoder ve Kahn, 2003: 281). Dolayısıyla bu farklılıkların iş yaşamına yansması ve işle ilgili duygu, tutum ve davranışlarını etkilemesi beklenebilir.

Yazında yer alan benzer araştırmalar incelendiğinde; Burbano vd. (2022: 28), işi anlamlı bulma bakımından kadınlar ve erkekler arasında farklılık olduğunu vurguladığı görülmektedir. Yener (2018: 52) ise, kadın ve erkeklerin cinsiyet normlarından kaynaklanan farklılıklara nedeniyle işlerini değerlendirme biçimlerinin ve buna bağlı olarak işe ilişkin anlam algılarının farklılaştığını ifade etmektedir.

Araştırma bulgularına dayanarak işin anlamının görev performansı üzerindeki etkisinde yaşın düzenleyici değişken olduğu görülmüştür. Bir başka ifadeyle, araştırma bulguları katılımcıların yaşlarının işin anlamının görev performansı üzerindeki etkisinin yönü veya boyutunu değiştirdiğini göstermektedir. Bulgulara göre bu değişim, işin anlamının görev performansı üzerindeki etkisinin düşük yaş grubundan yüksek yaş grubuna doğru gittikçe

azalması şeklinde gerçekleşmektedir. Söz konusu etkiyi yaş gruplarının içinde buldukları yaşam evreleri, deneyimleri, sosyal pozisyonları arasındaki farklılıkların işlerine ilişkin bakış açılarını da farklılaştırması ile açıklamak mümkündür.

Yazında yer alan benzer araştırmalar incelendiğinde; Hoole ve Bonnema (2015:7), finans kuruluşlarında çalışan katılımcılarla gerçekleştirdikleri araştırmada farklı jenerasyonlardan katılımcıların işe ilişkin anlam düzeyleri arasında anlamlı farklılıklar tespit edildiği görülmektedir. Benzer şekilde, Özkan (2017: 106) gerçekleştirdiği araştırmada işe ilişkin anlam algısının yaş grupları arasında anlamlı şekilde farklılaştığını; Sobacı (2021:141) da hem işe ilişkin anlam hem de görev performanslarının yaş grupları arasında anlamlı şekilde farklılaştığını belirlemişlerdir. Çetin Aydın ve Başol (2014:9-10) ise bu araştırmadan farklı olarak işe ilişkin anlamın katılımcıların jenerasyonlarına göre farklılaşmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Araştırma bulgularından, katılımcıların medeni durumlarının, eğitim düzeylerinin, deneyimlerinin ve çalışma biçimlerinin (Bağımsız, şirkete bağlı, mali müşavirlik ofisine bağlı) işin anlamının görev performansı üzerindeki etkisinin yönü veya boyutunu değiştirici bir etkisinin olmadığı anlaşılmaktadır.

Araştırma sonuçları birlikte değerlendirildiğinde, işini anlamlı bulmanın görev performansı üzerinde olumlu etkisinin olduğu, bu etkinin düşük yaş grubunda yer alan katılımcıdan yüksek yaş grubuna geçtikçe azaldığı, ayrıca erkek katılımcılar açısından söz konusu etkinin kadın katılımcılara göre daha sınırlı olduğu söylenebilir.

Bu bağlamda, işi daha anlamlı hale getirecek her bir unsurun görev performansına olumlu katkı sağlayacağı ifade edilebilir. Performans kavramı, işletmeler açısından sürekliliği sağlamanın önemli gerekliliklerinden birisi olmanın yanında bireysel çalışanlar açısından da iş yaşamında potansiyel gelişim olanakları bakımından son derece önemlidir. Bu bakımdan anlam-performans ilişkisini etkileyecek demografik değişkenler dışında örgütsel, psikolojik birçok faktör söz konusu olabilir. İleride yapılacak araştırmalar ile iki değişken arasındaki ilişkide düzenleyici ya da aracı etkisi olabilecek farklı değişkenlerin değerlendirilmesinin örgütsel davranış alanına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Yazar Katkıları: Metnin tamamı iki yazarın ortak ve eşit katkılarıyla oluşturulmuştur.

Çıkar Beyanı: Bu çalışmada çıkar çatışması bulunmamaktadır. Tüm yazarlar iş birliği içerisinde bu çalışmayı hazırlamıştır.

Kaynaklar

- Akçakanat, Ö., ve Kılınc, Z. (2021). Muhasebe meslek mensupları mutlu mu? İşin anlamı ve yaşamın anlamının mutluluk üzerine etkisi. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 14 (2), 665-693.
- Allan, B. A., Autin, K. L. ve Duffy, R. D. (2014). Examining social class and work meaning within the psychology of working framework. *Journal of Career Assessment*, 22, 543–61
- Allan, B. A. (2017). Task significance and meaningful work: A longitudinal study, *Journal of Vocational Behavior*, 102, 174-182.
- Allan, B. A., Batz-Barbarich, C., Sterling, H. M., ve Tay, L. (2019). Outcomes of meaningful work: A meta-analysis. *Journal of Management Studies*, 56(3), 500-528.
- Albrecht, S.L., Green, C.R.ve Marty, A. (2021). Meaningful work, job resources, and employee engagement. *Sustainability*, 13, 4045. <https://doi.org/10.3390/su13074045>.
- Andrew DPS, Pedersen PM ve McEvoy CD. (2011). Research Methods in Sport Management. *Champaign: Human Kinetics*, p.203-7.
- Aysan, M. A. (2007). Muhasebe ve kurumsal yönetim. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (35), 17-24.
- Barbeitos, I., ve Oliveira, T. (2022). Understanding hosts' task performance antecedents in e-rentals. *Journal of Hospitality and Tourism Technology*, 13(5), 835-854.
- Bayram, N. (2013). Yapısal eşitlik modellemesine giriş, AMOS uygulamaları, Ezgi Kitabevi, İstanbul.
- Borman, W. C., ve Motowidlo, S. J. (1997). Task performance and contextual performance: The meaning for personnel selection research. *Human performance*, 10(2), 99-109.
- Burbano, V., Folke, O., Meier, S., ve Rickne, J. (2022). *The gender gap in meaningful work: explanations and implications*. Centre for Economic Policy Research.
- Çetin Aydın, G. ve Başol, O. (2014). X ve Y Kuşağı: Çalışmanın anlamında bir değişme var mı? *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 4(4), 1-15.
- Çetinceli, K., ve Acar, Ö. F. (2023). İş yerinde sosyal medya bağımlılığı, gelişmeleri kaçırma korkusu ve görev performansı arasındaki ilişki: Kamu çalışanları üzerine bir araştırma. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 23(2), 70-82.
- Çöl, G. (2008). Algılanan güçlendirmenin işgören performansı üzerine etkileri. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 9(1), 35-46.
- Doğan, N., Soysal, S. ve Karaman H. (2017). Aynı örnekleme açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi uygulanabilir mi? Küreselleşen dünyada eğitim. (Demirel, Ö. ve Dinçer, S., Ed.) Ankara: Pegem Akademik Yayıncılık.
- Fındıklı, M, A., Keleş, H, N. ve Afacan, C. (2017). İşin anlamı kavramı ve tercüme bir ölçeğin Türkçe'de geçerlik ve güvenirlik analizi, *KAÜİİBFD* 8(16), 395-413.
- Fletcher, L. ve Schofield, K. (2021). Facilitating meaningfulness in the workplace: A field intervention study. *The International Journal of Human Resource Management*, 32(14), 2975–3003.

- Frankl, V. E. (1963). Man's search for meaning: An introduction to logotherapy. New York, NY: Washington Square Press
- Fredrickson, B. L. (1998). What good are positive emotions? Review of General Psychology, 2, 300-319.
- Fredrickson, B. L. (2000). Cultivating positive emotions to optimize health and well-being, *Prevention and Treatment*, 3(1), 1-25.
- Hoole, C., ve Bonnema, J. (2015). Work engagement and meaningful work across generational cohorts. *SA Journal of Human Resource Management*, 13(1),
- Kahn, W. A. (1990). Psychological conditions of personal engagement and disengagement at work. *Academy of Management Journal*, 33, 692-724.
- Keleş, H. N. (2017). Anlamli iş ile psikolojik iyi oluş ilişkisi. *The Journal of Happiness ve Well-Being*, 5(1), 154-167.
- Kirkman, B. L. ve Rosen, B. (1999). Beyond self-management: antecedents and consequences of team empowerment. *Academy of Management Journal*, 42(1), 58-71.
- Kline RB. (2005). Principles and Practice of Structural Equation Modeling. New York: Guilford Press; 2005. p.154-186
- Krejcie, R. V., ve Morgan, D. W. (1970). Determining sample size for research activities. *Educational and Psychological Measurement*, 30, 607-610.
- Lysova, E. I., Allan, B. A., Dik, B. J., Duffy, R. D., ve Steger, M. F. (2019). Fostering meaningful work in organizations: A multi-level review and integration. *Journal of Vocational Behavior*, 110, 374-389.
- Michaelson, C., Pratt, M. G., Grant, A. M., ve Dunn, C. P. (2014). Meaningful work: Connecting business ethics and organization studies. *Journal of Business Ethics*, 121, 77-90.
- Mock, T. J. (1971). Concepts of information value and accounting. *The Accounting Review*, 46(4), 765-778.
- Özkan, C. (2017). *İşin anlamlılığının iş performansı ve sapma davranışına etkisi: Mersin ilinde yapılan bir araştırma*. (Doktora Tezi). Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Polatçı, S., ve Sobacı, F. (2021). Covid-19 küresel salgınında iş performansı için aranan kaynak olarak işin anlamı: Doktorlar üzerine bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26(2), 185-207.
- Ponizovskiy V, Grigoryan L, Kühnen U ve Boehnke K (2019). Social construction of the value-behavior relation. *Frontiers in Psychology*. 10:934. doi: 10.3389/fpsyg.2019.00934
- Pratt, M. G. ve Ashforth, B. E. (2003). Fostering meaningfulness in working and at work. In K. Cameron, J. Dutton, and R. Quinn (Eds.), *Positive organizational scholarship: Foundations of a new discipline* (pp. 309-327). San Francisco: Berrett-Kohler.
- Rosso, B. D., Dekas, K. H., ve Wrzesniewski, A. (2010). On the meaning of work: A theoretical integration and review. *Research in organizational behavior*, 30, 91-127.
- Sigler, T. H., ve Pearson, C. M. (2000). Creating an empowering culture: examining the relationship between organizational culture and perceptions of empowerment. *Journal of quality management*, 5(1), 27-52.

Muhasebe Meslek Mensuplarının İşin Anlamına Yönelik Algıları ile Görev Performansları Arasındaki İlişkide Demografik Değişkenlerin Düzenleyici Etkisi

- Snavely, H. J. (1967). Accounting information criteria. *The Accounting Review*, 42(2), 223-232.
- Soane, E., Shantz, A., Alfes, K., Truss, C., Rees, C., ve Gatenby, M. (2013). The association of meaningfulness, well-being, and engagement with absenteeism: A moderated mediation model. *Human resource management*, 52(3), 441-456.
- Sobacı, F. (2021). *İşin anlamının performans üzerindeki etkisinde işte mutluluk ve psikolojik dayanıklılığın rolü: Doktorlar üzerine bir araştırma*, Doktora Tezi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tokat.
- Spreitzer, G. M. (1995). Psychological empowerment in the workplace: Dimensions, measurement, and validation. *Academy of Management Journal*, 38(5), 1442-1465.
- Steger, M. F., Dik, B. J., ve Duffy, R. D. (2012). Steger, M. F. (2012). Making meaning in life. *Psychological Inquiry*, 23(4), 381-385.
- Tong, L. (2018). Relationship between meaningful work and job performance in nurses. *International Journal of Nursing Practice*, 24(2), e12620.
- Tudor-Locke, C., Leonardi, C., Johnson, W. D., ve Katzmarzyk, P. T. (2011). Time spent in physical activity and sedentary behaviors on the working day: The American time use survey. *Journal of Occupational and Environmental Medicine*, 53(12), 1382-1387. <http://www.jstor.org/stable/45009920>
- Tunca, S., Elçi, M. ve Murat, G. (2018). Proaktif kişilik yapısının ve yenilikçi davranışın görev performansına etkisi. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(1), 325-335.
- Van Wingerden, J. ve Van der Stoep . (2017). The role of meaningful work in employees' work-related and general well-being. *International Journal of Human Resource Studies*, 7(4), 23-37.
- Van Wingerden, J. ve Van der Stoep J (2018). The motivational potential of meaningful work: Relationships with strengths use, work engagement, and performance. *PLoS ONE* 13(6): e0197599. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0197599>
- Vatandaş, C. (2007). Toplumsal cinsiyet ve cinsiyet rollerinin algılanışı. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, (35), 29-56.
- Wrzesniewski, A., Dutton, J. E., ve Debebe, G. (2003). Interpersonal sensemaking and the meaning of work. *Research in Organizational Behavior*, 25, 93-135.
- Yener, S. (2018). Kadın çalışanların kadınsı cinsiyet normları ve işin anlamlılığı arasındaki etkileşimde cinsiyet rol stresinin aracı rolü. *İş'te Davranış Dergisi*, 3(1), 42-56. <https://doi.org/10.25203/idd.331875>
- Yıldırım, A., ve Kaplan, N. (2022). İşin anlamının iş performansına etkisi: Eğitim yöneticileri üzerine bir araştırma, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 14 (3), 1730-1740.
- Yoder, J. D., ve Kahn, A. S. (2003). Making gender comparisons more meaningful: A call for more attention to social context. *Psychology of Women Quarterly*, 27(4), 281-290.
- Zhai, J., ve Wang, Y. (2016). Accounting information quality, governance efficiency and capital investment choice. *China Journal of Accounting Research*, 9(4), 251-266.
- Zeglat, D., ve Janbeik, S. (2019). Meaningful work and organizational outcomes: The mediating role of individual work performance. *Management Research Review*, 42(7), 859-878.

Türkiye'de E-Ticaretin Kullanılma Durumunun Makine Öğrenmesi İle Sınıflandırılması ve Çeşitli Değişkenlerle İlişkilerinin Analizi

Classification The Use Of E-Commerce In Türkiye With Machine Learning and Analyzing Its Relationship With Various Variables

DOI: 10.38155/ksbd.1477120

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
02/05/2024

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
10/09/2024

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31/12/2024

KARADENİZ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Dr. Öğr. Üyesi, Yunus Emre GÜR
Fırat Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü
yegur@firat.edu.tr
ORCID: 0000-0001-6530-0598

Dr., Kâmil Abdullah EŞİDİR
Fırat Kalkınma Ajansı
abdullahesidir@yahoo.com
ORCID: 0000-0002-8106-1758

Doç. Dr., Cem AYDEN
Fırat Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü
cemayden@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7648-7973

Etik Kurul Beyanı: Bu çalışmada, anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşım bulunmadığından etik kurul onayı gerekmemektedir.

Öz

Bu çalışmada, Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) 2023 yılında gerçekleştirdiği Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanımı Araştırması (HBTKA) verileri kullanılarak, e-ticaret kullanım durumunun makine öğrenmesi yöntemleri ile sınıflandırılma işlemi gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte, cinsiyet, yaş, eğitim durumu gibi demografik faktörler ile teknoloji kullanım durumu ve sosyal medya kullanımı gibi faktörlerin e-ticaret kullanımı ile ilişkileri analiz edilmiştir. Bu veri seti üzerinde, veri madenciliği sınıflandırma tekniklerinden karar ağaçları kullanılarak analiz yapılmıştır. Çalışmada, sınıflandırma işlemi için Rastgele Orman, En Yakın Komşular, Destek Vektör Makinesi, Lojistik Regresyon, Naive Bayes ve Gradient Boosting gibi çeşitli makine öğrenmesi modelleri kullanılmıştır. Analiz sonuçları, özellikle Gradient Boosting modelinin yüksek doğruluk oranıyla dikkat çekerek, e-ticaret kullanımının sınıflandırılmasında güçlü bir araç olduğunu göstermiştir. Çalışmada ayrıca, e-ticaret kullanımının iyileştirilmesine yönelik stratejiler önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: E-ticaret, Hanehalkı Bilişim Teknolojileri, Makine Öğrenmesi, Sınıflandırma Teknikleri, Veri Madenciliği.

Abstract

In this study, the classification of e-commerce usage status with machine learning methods was carried out using the Household Information Technology Usage Survey data conducted by the Turkish Statistical Institute in 2023. In addition, demographic factors such as gender, age, education level, technology usage status and social media usage were analyzed in relation to e-commerce usage. This data set was analyzed using decision trees, one of the data mining classification techniques. In the study, various machine learning models such as Random Forest, Nearest Neighbors, Support Vector Machine, Logistic Regression, Naive Bayes and Gradient Boosting were used for classification. The results of the analysis showed that the Gradient Boosting model is a powerful tool for classifying e-commerce usage, especially notable for its high accuracy rate. The study also suggests strategies for improving e-commerce usage.

Keywords: E-commerce, Household Information Technologies, Machine Learning, Classification Techniques, Data Mining.

Giriş

İnternet teknolojilerindeki gelişmeler, e-ticareti önemli ölçüde etkileyerek işletmelerin işleyiş biçimlerini ve tüketicilerin alışveriş alışkanlıklarını dönüştürmüştür. İnternet ve iletişim teknolojilerindeki genişleme, e-ticaret olanaklarını büyük ölçüde artırmıştır (Pendyala, Rajasekaran, Manimekalai ve Duraisamy, 2022). Bu büyüme, teknolojik ve ekonomik hızlı ilerlemelerle desteklenerek e-ticaret sektörünün genişlemesini ve tüketici alışveriş deneyimlerinin iyileştirilmesini sağlamıştır (Hong-qiang, 2022). Ancak, literatürde e-ticaret kullanımını etkileyen demografik, teknolojik ve sosyal medya faktörleri arasındaki karmaşık ilişkilerin yeterince incelenmediği bir boşluk bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de e-ticaret kullanımını etkileyen faktörleri makine öğrenmesi yöntemleri ile sınıflandırılmak ve analiz etmektir. Bu analizler ışığında e-ticaret stratejileri için öneriler sunmaktır. Literatürdeki mevcut çalışmalar genellikle bireysel faktörleri ele almakla sınırlı kalmakta ve bu faktörlerin birbiriyle olan etkileşimlerini yeterince değerlendirememektedir. Bu çalışma, demografik özellikler, teknoloji kullanımı ve sosyal medya etkileşimleri gibi çeşitli faktörlerin e-ticaret üzerindeki etkilerini çok boyutlu bir perspektifle ele alarak literatürdeki bu boşluğu doldurmayı hedeflemektedir.

İnternet bilişimi, kablosuz teknolojiler, yapay zekâ ve Nesnelerin İnterneti gibi yenilikler, e-ticarette yenilik dalgasını tetiklemiştir (Phamthi ve Ngominh, 2022). İnternet ekonomisinin yükselişi, araştırmacıları internet teknolojilerinin e-ticarete etkilerini incelemeye yönlendirmiştir (Guo ve Zhang, 2019). Yapılan araştırmalar, internet teknolojisinin yaygınlaşmasının e-ticaretin küresel büyümesi üzerinde belirgin bir etkisi olduğunu ortaya koymuştur (Zatonatska, Dluhopolskiy, Chyrak ve Kotys, 2019). Teknolojik ilerlemeler, 1990'larda internetin ticarileşmesini ve dot-com şirketlerinin ortaya çıkışını sağlamıştır (Gian ve Ikte, 2021). E-ticaretin geleceği, gelişmiş algoritmalar, yapay zekâ, büyük veri analizi ve Nesnelerin İnterneti gibi dijital teknolojilerin karmaşıklığından etkilenecektir (Gusarova, Gusarov ve Smeretchinskiy, 2021). İnternetin kolaylaştırdığı e-ticaret, artan internet kullanımıyla birlikte vazgeçilmez bir hale gelmiştir (Kaya ve Aydın, 2019). Dünya ekonomisinin evrimi, internet tabanlı elektronik ticaretin öne çıkan bir özelliği olarak ekonomik bilgi ve ağ oluşturmayı öne çıkarmıştır (Luo, Liu ve Hu, 2016). Büyük verinin e-ticarete entegrasyonu, işletmelere işlem hacimlerini genişletme ve karar alma süreçlerini destekleme fırsatları sunmuştur (Fernando, Mery, Jessica ve Andry, 2020). İnternet teknolojisinin yaygınlaşması, çevrim içi ticari işlemlerin, tüketici deneyimlerinin ve teknolojik ilerlemelerin büyümesini ve gelişmesini teşvik ederek e-ticareti dönüştürmüştür.

Türkiye’de e-ticaret, özellikle genç nüfusun hevesi ve internet teknolojilerinin yaygın olarak benimsenmesi sayesinde önemli bir büyüme ve etki göstermiştir (Kıran, Alan ve Emre, 2021). Türkiye’deki küçük ve orta ölçekli işletmeler, elektronik ticaret yapma istekliliklerini etkileyen çeşitli faktörlerden etkilenecek e-ticareti benimsemeyi aktif olarak araştırmaktadır (Kaynak, Tatoğlu ve Kula, 2005). Türkiye’deki farklı illerde e-ticaret faaliyetlerinin mekânsal dağılımı görselleştirilerek ülkedeki e-ticaret kullanımının artış eğilimi gösterilmiştir (Öztürk, 2021). Türkiye’de e-ticaretin gelişimi yalnızca yerel işletmeleri etkilemekle kalmamış, aynı zamanda uluslararası ticaret üzerinde de etkileri olmuştur (Mzwri ve Altınkaya, 2019). Örneğin, Yemeksepeti.com gibi başarılı e-ticaret iş modelleri, e-ticaret işletmelerinin sistematik bir şekilde yapılandırılması konusunda değerli bilgiler sunarak elektronik ticaretten yararlanmak isteyen şirketlere rehberlik etmiştir (Gencer, 2017). Türkiye’deki e-ticaret uygulamalarının önemi vurgulanarak geleneksel işletme yapılarının e-ticaret uygulamalarıyla bütünleştirilmesi gerektiğinin altı çizilmiştir (Gökmen, 2011). Türkiye’de işletmeden tüketiciye e-ticarette müşteri memnuniyetini araştıran çalışmalar, ülkedeki e-ticaretin kökenlerini 1998 yılına kadar götürmektedir (Sheikh ve Bastı, 2015).

Makine öğrenimi yöntemleri, e-ticaret sektöründe stratejik ve operasyonel avantajlar sağlamakta büyük öneme sahiptir. Bu yöntemler, ürün sınıflandırmalarını iyileştirmenin yanı sıra, dolandırıcılık tespiti (Tax, Vries, Jong, Dosoula, Akker, Smith, Thuong ve Bernardi, 2021), kötü amaçlı yazılım ve kimlik avı web sitelerinin belirlenmesi (Zamir, Khan, Iqbal, Yousaf, Aslam, Anjum ve Hamdani, 2020) gibi güvenlik önlemlerini artırarak platformların korunmasına katkıda bulunmaktadır. Müşteri davranışlarını öngörerek (Khan, Sohrab ve Yousuf, 2020; Zhang, Lu, Ma, Cheng ve Hua, 2022), kişiselleştirilmiş pazarlama stratejilerinin ve tekrar satın alma eğilimlerinin belirlenmesine imkan tanımaktadır. Makine öğrenimi, satış tahminleri ve iş planlaması yaparken (Salamai, Ageeli ve El-kenawy, 2022) ve kişisel hizmet sunumunu optimize ederken (Zeng, Rao ve Liu, 2018) etkin bir araç olarak öne çıkmaktadır. Bu teknikler ayrıca, insan yüz özelliklerini sınıflandırarak e-ticaretteki insan-makine etkileşimlerini iyileştirmeye yardımcı olmaktadır (Gui, Wu ve Liu, 2014; Fuentes-Hurtado, Diego-Más, Naranjo ve Alcañíz, 2019). Makine öğrenimi, e-ticaretin dönüşümüne, iş büyümesine katkıda bulunma ve yenilikçi uygulamaları teşvik etme açısından hayati bir role sahiptir.

Çalışmada, TÜİK’in 2023 yılında yaptığı Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanımı Araştırması anket verilerine ait veri kümesi kullanılarak, e-ticaret kullanımının sınıflandırılması için Rastgele Orman, En Yakın Komşular, Destek Vektör Makinesi, Lojistik Regresyon, Naive Bayes ve Gradient Boosting gibi çeşitli makine öğrenmesi modelleri kullanılmıştır. Ek olarak,

cinsiyet, yaş, eğitim durumu gibi demografik faktörler ile teknoloji kullanım durumu ve sosyal medya kullanımı gibi faktörlerinin e-ticaret kullanımı ile ilişkisinin analizine yönelik bir çalışma gerçekleştirilmiştir.

Literatür İncelemesi

Türkiye’de internet ve e-ticaret kullanımına yönelik yapılan bilimsel çalışmalar, bu alandaki çeşitli faktörlerin incelenmesine büyük bir ilgi göstermektedir. Literatür taramaları, bu faktörlerin derinlemesine analiz edildiğini ve çeşitli metodolojik yaklaşımlarla değerlendirildiğini ortaya koymaktadır. Alkan, Küçükoğlu ve Tutar (2021), bu faktörleri belirlemek için multinomial lojistik ve multinomial probit regresyon analizleri gerçekleştirmiştir. Gökmen (2011), ülkenin etkin e-devlet mekanizması ve e-imza yasasına rağmen, Türkiye’de e-ticareti geliştirmek için işbirliği, standardizasyon ve dijital işlemlerin benimsenmesinin önemini vurgulamıştır. Kıran, Alan ve Emre (2021), Türkiye’deki genç nüfusun internete olan ilgisinin e-ticaret olgusundan yararlanma potansiyelinin altını çizmiştir. Dalgic-Tetikol, Guloglu ve Köksal (2022), Türkiye’de internetin benimsenmesinde bölgesel farklılıklar gözlemlemiş, ekonomik açıdan daha müreffeh bölgelerin daha yüksek kullanım oranları sergilediğini belirtmiştir. Ayrıca, Türkiye’de e-ticareti teşvik etmek için Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu tarafından alınan yasal altyapının geliştirilmesi ve uluslararası uygulamalarla uyum gibi önlemlerin önemini altını çizmişlerdir. Öte yandan, Aslanbay, Aslanbay ve Çobanoğlu (2009), genç Türk tüketiciler arasında internet bağımlılığı üzerine öncü bir çalışma gerçekleştirerek Türkiye’de internet kullanımının kültürel yönlerine ışık tutmuştur.

Özellikle destek vektör makineleri, etkili sınıflandırma sağlama konusunda yüksek genelleme kabiliyetleri ile öne çıkmaktadır (Cortes ve Vapnik, 1995). Teknolojik ilerlemelerle birlikte, makine öğrenimi ve veri madenciliği, e-ticaret gibi alanlarda bilgi sistemi yönetimini iyileştirmede önemli bir rol oynamaktadır (Zhang, Abdullah, Chong ve Ali, 2022). Bu teknolojilerin e-ticaret pazarlamasını optimize etme, dolandırıcılık tespiti ve tüketici davranışlarını çevrimiçi incelemeler aracılığıyla anlama gibi kritik işlevleri bulunmaktadır (Hui, Zheng ve Sun, 2022; Li, 2022; Luo, Yang, Liang, Zhang ve Xiao, 2021). Özellikle, kredi kartı dolandırıcılığını tespit etme ve kişiselleştirilmiş öneri sistemleri geliştirme gibi alanlarda makine öğrenimi algoritmaları ve veri madenciliği tekniklerinin entegrasyonu etkili sonuçlar göstermiştir (Zeng, Rao ve Liu, 2018; Kalhotra, Dongare, Kasthuri ve Kaur, 2022). E-ticaret tavsiye sistemlerinin geliştirilmesine yönelik olarak bilgi tabanlı işbirlikçi filtreleme ve makine öğreniminin entegrasyonu önerilmiştir (Singh, Rishi, Singh, Singh ve Choudhary, 2021). E-ticarete, yapay zekâ, makine öğrenimi, tavsiye sistemleri ve veri madenciliği teknolojilerinin

Türkiye’de E-Ticaretin Kullanılma Durumunun Makine Öğrenmesi İle Sınıflandırılması ve Çeşitli Değişkenlerle İlişkilerinin Analizi

bir araya gelmesi, hizmet kalitesini artırma ve yenilikçiliği teşvik etme konusunda etkili olmuştur (Santos, 2003; Ahmed, 2023). İş zekâsı uygulamaları, e-ticaret platformlarında müşteri memnuniyetini değerlendirmede önemli bir yere sahiptir (Priyadarshini ve Veeramanju, 2022).

Türkiye’deki çeşitli çalışmalar, hanelerin bilişim teknolojileri konusunda farklı faktörlerin etkisini de incelemiştir. Alkan, Abar ve Karaaslan (2015), bilişim donanım sayısını etkileyen faktörleri Poisson Regresyon modeli ile analiz etmiş, internet erişimi ve aylık gelir donanım sayısını artırdığını, birey sayısının ise azalttığını bulmuşlardır. Selim ve Balyaner (2017), bilişim teknolojileri ürünlerine sahip olma faktörlerini analiz ederken, gelir, yaş, cinsiyet gibi değişkenlerin etkisini ortaya koymuştur. Son olarak, Coşkun ve Bülbül (2019) hanelerin internet hizmetine sahip olma durumunu C5.0 karar ağacı algoritmasıyla inceleyerek, hane büyüklüğü, gelir grubu ve bilişim ürünlerine sahiplik gibi faktörlerin etkili olduğunu belirlemiştir. Bu çalışmalar, Türkiye’de teknoloji kullanımını etkileyen sosyoekonomik faktörlerin derinlemesine anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.

Metodoloji ve Yöntem

Bu bölümde, araştırmanın temelini oluşturan metodolojik yaklaşımlar, kullanılan veri seti, örnekleme yöntemleri ve veri analiz teknikleri detaylandırılmıştır.

Veri Seti ve Örneklem

Çalışma, TÜİK tarafından 2023 yılında gerçekleştirilen HBTKA verilerini kullanmaktadır. HBTKA verileri, kullanıcıların internet ve e-ticaret kullanım alışkanlıkları, demografik bilgileri ve teknolojiye erişim düzeyleri gibi bilgileri içermektedir (TÜİK, 2023).

Çalışmada, yapılan ön işleme sonucunda eksik veriler, veri tabanından çıkarılmıştır. ve veri setinin geri kalanında temizleme işlemleri uygulanmıştır. Eksik verilerin çıkarılması, analizlerin tutarlılığını ve sonuçların güvenilirliğini artırmak için önemli bir adımdır. Bu işlemlerden sonra, analiz edilen veri setinde toplamda 24.771 adet kişi sayısı bulunmaktadır. E-ticaret kullanım durumunun sınıflandırılması işleminde, 11 adet bağımsız değişken kullanılmıştır. Tablo 1’de analizlerde kullanılan değişkenler, tanımlamalar ve açıklamalar gösterilmiştir.

Tablo 1. Analizlerde Kullanılan Değişkenlerin Tanımları ve Açıklamaları

Değişken Adı	Değişken Tanımı	Açıklama
Cinsiyet	Ferdin cinsiyeti	1-Erkek 2-Kadın
Yaş	Tamamlanan yaş	-

Biten Okul	Eğitim durumu	1- Bir okul bitirmedi 2-İlkokul 3- Genel ortaokul/ Mesleki veya teknik ortaokul/ İlköğretim 4- Genel lise/ Mesleki veya teknik lise 511- 2 veya 3 yıllık yüksekokul 512- 4 yıllık yüksekokul veya fakülte 52-Yüksek lisans 53-Doktora 1-Çalıştı 2- Çalışmadı fakat işi ile ilgisi devam ediyor 3-Çalışmadı
Çalışma Durumu	Son bir hafta çalışma durumu	1-Son üç ay içinde 2-Üç ay ile bir yıl arasında 3-Bir yıldan çok 4-Hiç kullanmadı
İnternet kullanımı	İnternet kullanımı (evde, işyerinde veya başka bir yerde) herhangi bir cihazla (masaüstü bilgisayar, dizüstü bilgisayar, tablet, cep telefonu veya akıllı telefon, oyun konsolu, akıllı cihazlar vb.)	1- Günde birkaç defa 2- Hemen her gün az 3- Haftada en az bir defa (ancak her gün değil) 4- Haftada bir defadan az
İnternet Kullanım Sıklığı	Son üç ayda internet kullananların kullanım sıklığı	0- Evet 1-Hayır
Cep Telefonu Kullanımı	Son üç ay içinde internete girmek için cep telefonu kullandınız mı?	0- Evet 1-Hayır
İnternet Bankacılığı	İnterneti bankacılık faaliyetleri için kullandınız mı?	0- Evet 1-Hayır
WhatsApp Kullanımı	WhatsApp kullanıyor musunuz?	0- Evet 1-Hayır
Instagram Kullanımı	Instagram kullanıyor musunuz?	0- Evet 1-Hayır
Youtube Kullanımı	Youtube kullanıyor musunuz?	0- Evet 1-Hayır
E-ticaret Kullanımı	İnterneti e-ticaret için kullanıyor musunuz?	0- Evet 1-Hayır

Veri Analiz Yöntemleri

Bu çalışmada, e-ticaret kullanımı ile demografik, teknoloji kullanım durumu ve çeşitli sosyal medya araçlarının kullanımı gibi faktörler arasındaki ilişkileri kapsamlı bir şekilde analizi amaçlanmış olup, çeşitli veri keşfi ve gruplama teknikleri, veri ön işleme, analiz ve sınıflandırma model değerlendirme işlemleri Python 3.6 programlama dili kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Sınıflandırma işlemi için veri ön işlem bağlamında, veri setindeki kategorik değişkenler sayısal değerlere dönüştürülmüştür. Referans yılı, bülten numarası ve Fert numarası gibi analiz için gerekli olmayan sütunlar veri setinden çıkarılmıştır. Daha sonra, sınıflandırma işleminde kullanılan çeşitli makine öğrenmesi algoritmalarının doğruluğunu arttırmak adına, aykırı

değerler ele alınmıştır. Makine öğrenimi için veri ön işleme bağlamında, veri değerlerinin karşılaştırılabilir ölçeklerde olmasını sağlamak için ham verilerin normalleştirilmesi yaygın bir gerekliliktir (Coelho, Mossotto, Gao, Haggarty, Ashton, Batra, Stafford, Beattie, Williams ve Ennis, 2020). Bir normalleştirme tekniği olarak RobustScaler, verileri modelleme ve analiz için uygun aralıklara ve formlara dönüştürerek makine öğrenmesi algoritmalarına hazırlamada önemli bir rol oynamaktadır (Cao, Stojković ve Obradović, 2016). Aykırı değerlerin ele alınması adına veri setindeki sayısal değişkenler için çeyrek aralıklar yöntemi (Yang, Chen, Li, Yao ve Zhao, 2020; Sharma, 2021) kullanılmıştır. Aykırı değerlere ölçeklendirme yapmak için “RobustScaler” kullanılmıştır. Bu scaler, verileri daha robust (dayanıklı) bir şekilde ölçeklendirerek, aykırı değerlerin etkisinin azaltılmasına yardımcı olmaktadır (Agarwal ve Sun, 2020). Aykırı değerler ortadan kaldırıldıktan sonra, oluşturulan veri üzerinde standartlaştırma işlemi gerçekleştirilmiştir. Bu işlemler sonrasında, özellikler (X) ve hedef değişken (Y) olarak iki ayrı veri seti oluşturulmuştur. Daha sonra, sınıflandırma işlemleri gerçekleştirmek adına model eğitim ve test işlemleri için scikit-learn kütüphanesinden faydalanılmıştır. Eğitim seti, modelin öğrenmesi için kullanılırken, test seti modelin genelleştirme performansını değerlendirmek için kullanılmıştır. Veri setinin %80’i eğitim, %20’si test olacak şekilde ayarlanmıştır.

Sınıflandırma modellerinin seçimi için, LazyClassifier kullanılarak makine öğrenmesi modellerinin performansları karşılaştırılmıştır. Modellerinin performansının değerlendirilmesinde karmaşıklık matrisi kullanılmıştır. Karmaşıklık matrisinin metriklerinin hesaplanması, sırasıyla Denklem 1, 2, 3 ve 4’te gösterilmiştir. (Ndagijimana, Ntaganda, Masabo ve Kabano, 2023). Denklemlerde gösterilen ifadelerin kısaltmaları ve anlamları, Doğru (T), yanlış (F), pozitif (P), negatif (N) şeklindedir (Toğaçar, Ergen, Cömert ve Özyurt, 2020; Tharwat, 2020).

$$\text{Kesinlik} = \frac{TP}{TP+FP} \quad (1)$$

$$\text{Duyarlılık} = \frac{TP}{TP+FN} \quad (2)$$

$$\text{F1 skoru} = \frac{2 \times TP}{2 \times TP + FP + FN} \quad (3)$$

$$\text{Doğruluk} = \frac{TP+TN}{TP+TN+FP+FN} \quad (4)$$

Çalışmanın Bulguları

Bu bölümde, istatistiksel analiz yöntemleri kullanılarak elde edilen bulgular sunulmaktadır. Analizde, e-ticaret kullanımının, demografik faktörler, teknoloji kullanım durumu ve çeşitli sosyal medya araçlarının kullanımı gibi faktörler arasındaki ilişkisinin analiz işlemi gerçekleştirilmiştir. Tablo 2’de yaş gruplarına göre e-ticaret kullanım durumunun çapraz tablosu gösterilmektedir.

Tablo 2. Yaş Grubu ve E-Ticaret Kullanımı Çapraz Tablosu

Yaş Grubu	Evet (%)	Hayır (%)	Toplam
0-20	1222 (%54,33)	1027 (%45,64)	2249
21-30	3043 (%66,02)	1566 (%33,98)	4609
31-40	2780 (%56,18)	2168 (%43,82)	4948
41-50	1817 (%36,62)	3144 (%63,38)	4961
51-60	684 (%17,16)	3302 (%82,84)	3986
61-70	204 (%6,40)	2979 (%93,60)	3183
71-80	28 (%3,35)	807 (%96,65)	835
Toplam	9778	14993	24771

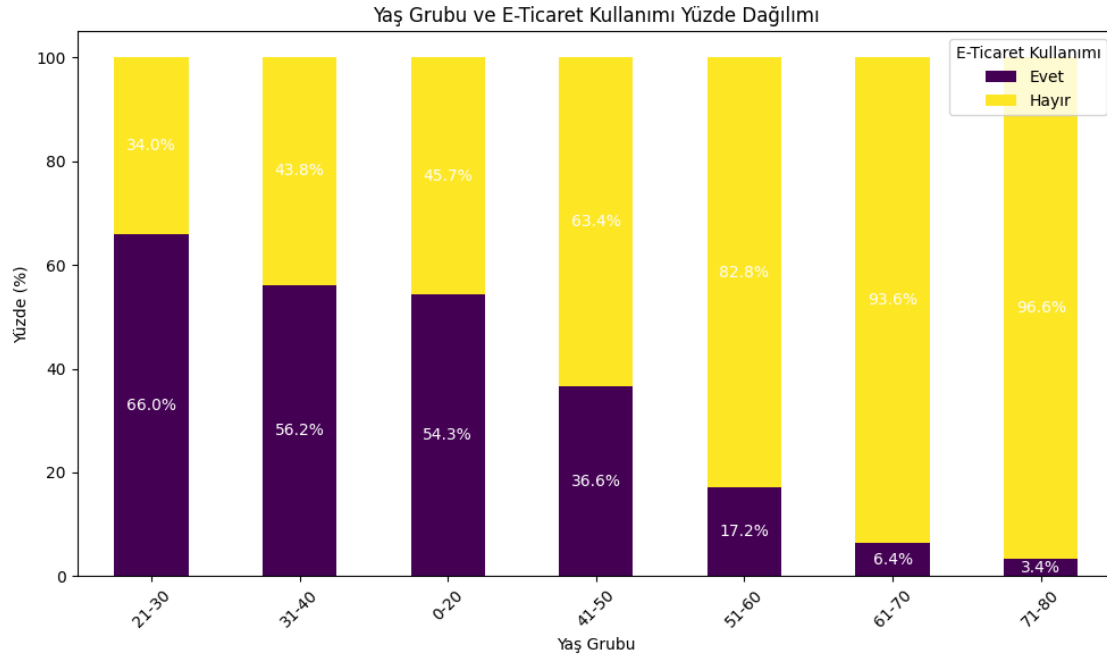
Tablo 2 incelendiğinde, genç yaş (0-20, 21-30, 31-40) gruplarında e-ticaret kullanımı oldukça yaygındır. Özellikle 21-30 yaş grubunda, e-ticaret kullanım oranı %66 ile en yüksek seviyededir. Yaş ilerledikçe e-ticaret kullanımının azaldığı görülmektedir. Özellikle 71-80 yaş grubunda e-ticaret kullanımı neredeyse yok denecek kadar azdır (%3,35). E-ticaret kullanımı gençler arasında oldukça yaygınken, ileri yaş gruplarında kullanım ciddi şekilde azalmaktadır. Bu durum, yaş faktörünün e-ticaret kullanımında önemli bir belirleyici olduğunu göstermektedir. Bu farklılıkların istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını test etmek için Ki-Kare testi uygulanmıştır. Ki-Kare testi sonuçları Tablo 3’te gösterilmektedir.

Tablo 3. Yaş Grubu ve E-Ticaret Kullanımı Ki-Kare Testi Sonuçları

Özellik	Değer
Ki-Kare İstatistiği	4905,96
p-değeri	0,0 ($7,38741199885 \times 10^{-96}$)
Serbestlik Derecesi (dof)	6
Karar	p-değeri < 0,05, yani yaş grubu ve e-ticaret kullanımı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Yapılan Ki-Kare testi sonuçlarına göre, yaş grubu ile e-ticaret kullanımı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($\chi^2 = 4905,97$, $p < 0.05$). Test, gözlemlenen frekanslar ile beklenen frekanslar arasındaki farkın büyük olduğunu göstermektedir ve bu durum, yaş grubu ile e-ticaret kullanımı arasındaki bağımsızlığın reddedilmesine yol açmaktadır. Elde edilen p-değerinin 0,05’ten küçük olması, bu ilişkinin tesadüfi olmadığını ve yaşın e-ticaret kullanımında belirleyici bir faktör olduğunu vurgulamaktadır. Şekil 1’deki grafikte yaş gruplarına göre e-ticaret kullanım durumunun yüzdelik dağılımı gösterilmiştir.

Türkiye’de E-Ticaretin Kullanılma Durumunun Makine Öğrenmesi İle Sınıflandırılması ve Çeşitli Değişkenlerle İlişkilerinin Analizi

Şekil 1. Yaş Gruplarına Göre E-Ticaret Kullanımının Yüzde Dağılımı

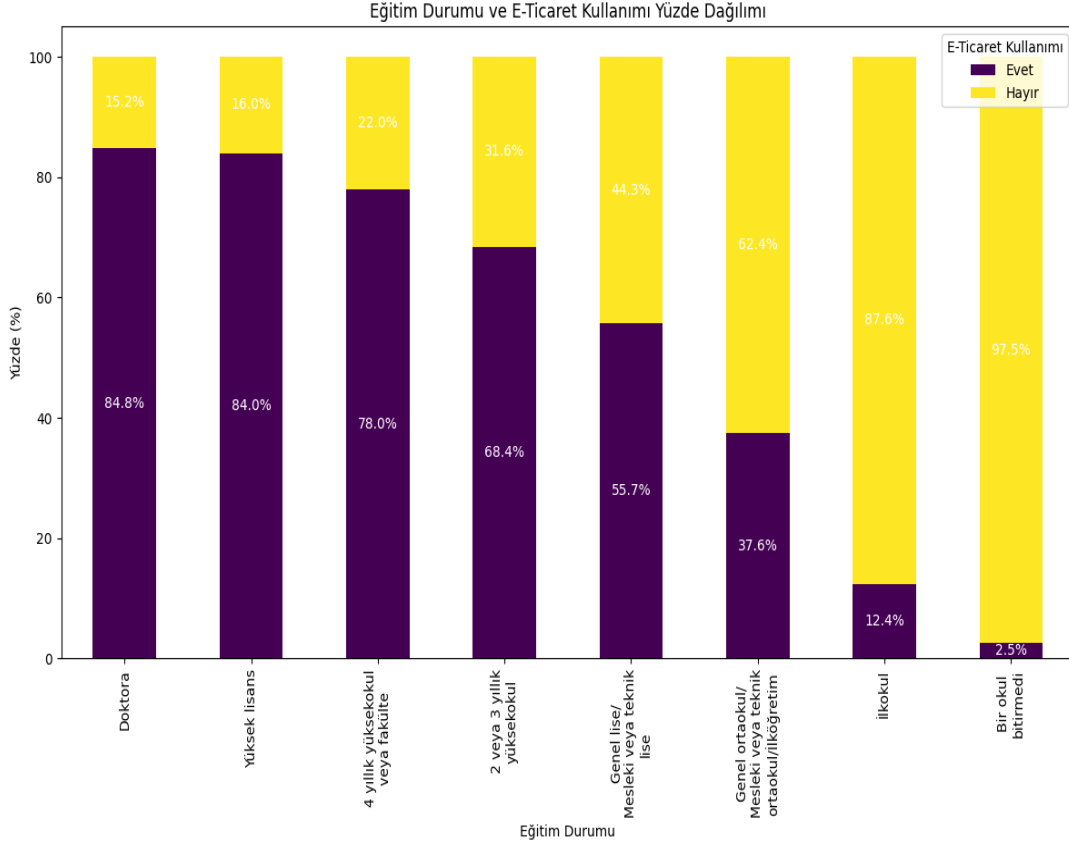
Şekil 2, kişilerin eğitim durumuna göre e-ticaret kullanımı ilişkisini göstermektedir. Grafikte yedi farklı eğitim düzeyi bulunmaktadır. Yatay eksen (x-ekseni) bu eğitim seviyelerini temsil ederken, dikey eksen (y-ekseni) eğitim seviyesine göre e-ticaret kullanım durumunun yüzdelik dağılımını göstermektedir. Tablo 3’te eğitim seviyesine göre e-ticaret kullanım durumunun çapraz tablosu gösterilmektedir.

Tablo 3. Eğitim Durumu ve E-Ticaret Kullanımı Çapraz Tablosu

Eğitim Durumu	Evet (%)	Hayır (%)	Toplam
Doktora	84 (%84,84)	15 (%15,16)	99
Yüksek lisans	352 (%84,00)	67 (%16,00)	419
4 yıllık yüksekokul veya fakülte	2506 (%77,97)	708 (%22,03)	3214
2 veya 3 yıllık yüksekokul	1043 (%68,39)	482 (%31,61)	1525
Genel lise/ Mesleki veya teknik lise	3293 (%55,67)	2622 (%44,33)	5915
Genel ortaokul/ Mesleki veya teknik ortaokul/İlköğretim	1531 (%37,57)	2544 (%62,43)	4075
İlkokul	915 (%12,37)	6479 (%87,63)	7394
Bir okul bitirmede	54 (%2,53)	2076 (%97,47)	2130
Toplam	9778	14993	24771

İlgili çapraz tablo sonuçlarına göre, “Eğitim Durumu” ile “E-Ticaret Kullanımı” arasında anlamlı farklılıklar olduğu görülmektedir. En yüksek e-ticaret kullanımı, doktora (84.85%) ve yüksek lisans (84.01%) seviyesinde eğitimi olan bireylerde gözlemlenmiştir. Bu, yüksek eğitim seviyesinin e-ticaret kullanımını pozitif yönde etkilediğini göstermektedir. İlkokul mezunları (%12.37) ve özellikle hiçbir okul bitirmemiş bireyler (%2.54) arasında e-ticaret kullanım oranları oldukça düşük kalmaktadır. Bu bulgular, eğitim seviyesi arttıkça e-

ticaret kullanımının da arttığını ve düşük eğitim seviyesine sahip bireylerin e-ticaret kullanımında önemli bir eksiklik olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, eğitim düzeyinin dijital beceriler ve çevrimiçi alışveriş yapma eğilimi üzerindeki etkisini vurgulamaktadır. Bu iki değişkenin Ki-Kare testi sonuçları Tablo 4’te gösterilmektedir.

Şekil 2. Eğitim Durumuna Göre E-ticaret Kullanımının Yüzde Dağılımı

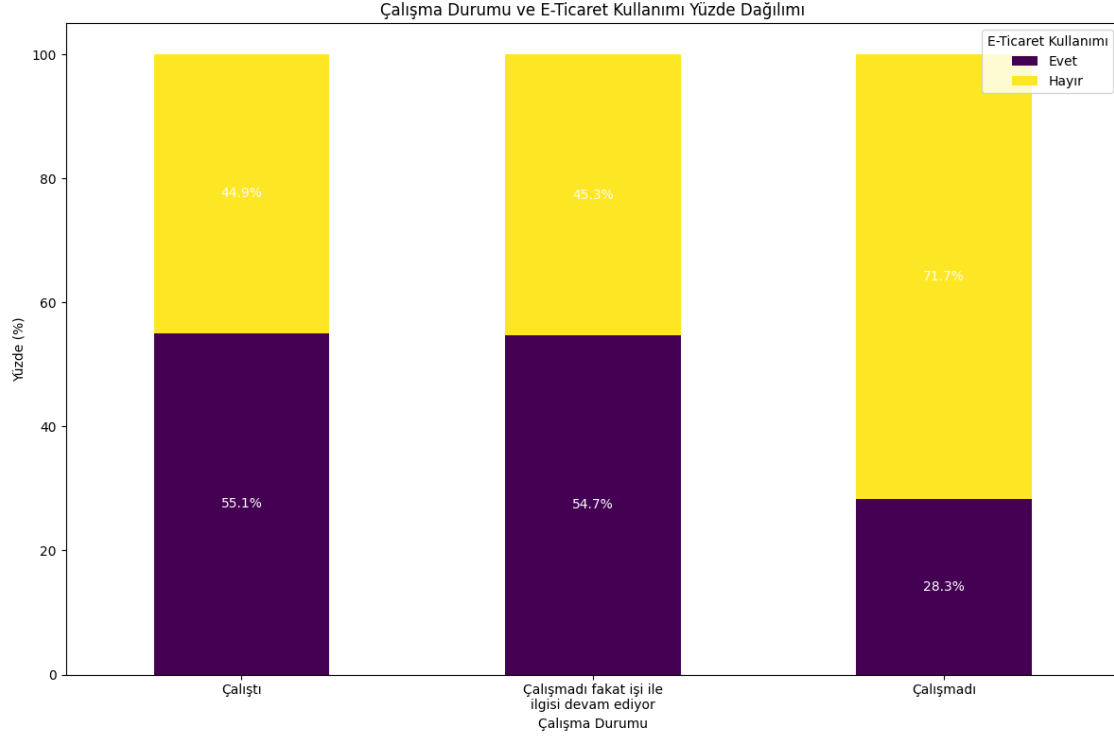
Tablo 4. Eğitim Durumu ve E-Ticaret Kullanımı Ki-Kare Testi Sonuçları

Özellik	Değer
Ki-Kare İstatistiği	7105,53
p-değeri	0,0 ($4,6824755598 \times 10^{-187}$)
Serbestlik Derecesi (dof)	7
Karar	p-değeri < 0,05, yani eğitim durumu ve e-ticaret kullanımı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 4’te sunulan Ki-Kare testi sonuçlarına göre, elde edilen Ki-Kare istatistiği 7105,53 olarak hesaplanmış ve p-değeri 0,0 olarak bulunmuştur. Yaş grubu ile e-ticaret kullanımı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir. Şekil 3’te ise çalışma durumu ile e-ticaret kullanımı arasındaki ilişkinin yüzdesel dağılımı gösterilmiştir. Bu grafikten çıkarılacak en önemli sonuç, çalışan bireylerin e-ticaret kullanım oranının çalışmayan

Türkiye’de E-Ticaretin Kullanılma Durumunun Makine Öğrenmesi İle Sınıflandırılması ve Çeşitli Değişkenlerle İlişkilerinin Analizi

veya iş arayanlara göre daha dengeli olduğudur. Tablo 4’te ise çalışma durumuna göre e-ticaret kullanım durumunun çapraz tablosu gösterilmektedir.

Şekil 3. Çalışma Durumuna Göre E-Ticaret Kullanımının Yüzde Dağılımı

Tablo 4. Çalışma Durumu ve E-Ticaret Kullanımı Çapraz Tablosu

Çalışma Durumu	Evet (%)	Hayır (%)	Toplam
Çalıştı	5657 (%55,05)	4619 (%44,95)	10276
Çalışmadı fakat işi ile ilgisi devam ediyor	29 (%54,71)	24 (%45,29)	53
Çalışmadı	4092 (%28,33)	10350 (%71,67)	14442
Toplam	9778	14993	24771

Tablo 4’te sunulan verilere göre, “Çalışma Durumu” ve “E-Ticaret Kullanımı” arasındaki ilişki incelendiğinde, çalışma durumu ile e-ticaret kullanımı arasında belirgin farklılıklar olduğu görülmektedir. Çalışan bireylerin %55,05’i e-ticaret kullanırken, %44,95’i kullanmamaktadır. Çalışan bireyler arasında e-ticaret kullanımının daha yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Bu iki değişkenin Ki-Kare testi sonuçları Tablo 5’te gösterilmektedir.

Tablo 5. Çalışma Durumu ve E-Ticaret Kullanımı Ki-Kare Testi Sonuçları

Özellik	Değer
Ki-Kare İstatistiği	1798,85
p-değeri	0,0 ($8,175649785467 \times 10^{-117}$)
Serbestlik Derecesi (dof)	2
Karar	p-değeri < 0,05, yani çalışma durumu ve e-ticaret kullanımı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

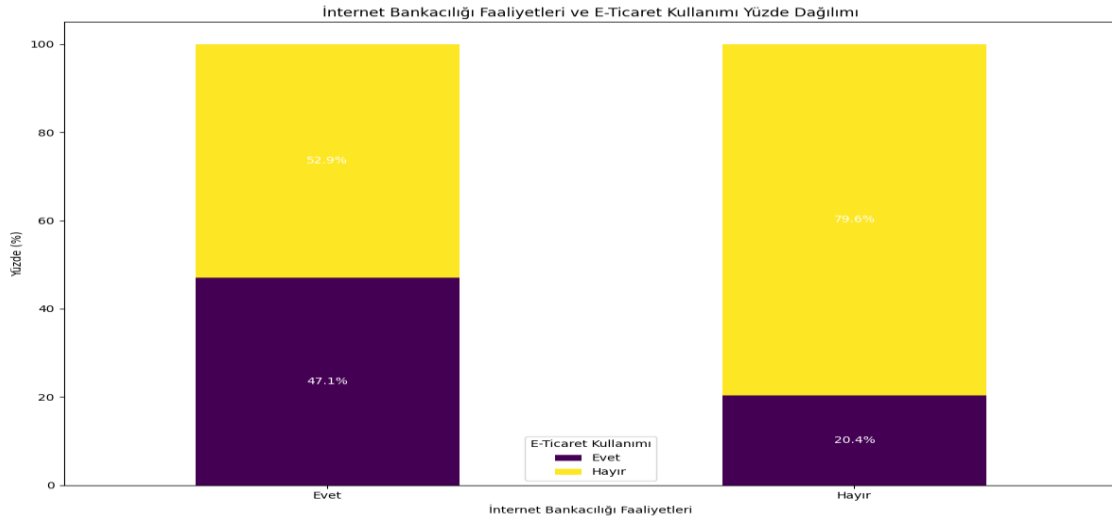
Tablo 5’te sunulan sonuçlara göre, elde edilen Ki-Kare istatistiği 1798,85 olarak hesaplanmış ve p-değeri 0,0 bulunmuştur. Dolayısıyla, çalışma durumu ile e-ticaret kullanımı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir.

Şekil 4, internet bankacılığı kullanımı ile e-ticaret aktiviteleri arasındaki ilişkinin yüzdesel dağılımı göstermektedir. İlgili grafikte, internet bankacılığına “Evet” yanıtı veren bireyler ile “Hayır” yanıtı verenlerin e-ticaret kullanım oranlarının yüzdesi karşılaştırmaktadır. Tablo 6’da ise internet bankacılığı kullanım durumuna göre e-ticaret kullanım durumunun çapraz tablosu gösterilmektedir.

Tablo 6. İnternet Bankacılığı Kullanım Durumu ve E-Ticaret Kullanımı Çapraz Tablosu

İnternet Bankacılığı Kullanım Durumu	Evet (%)	Hayır (%)	Toplam
Evet	8341 (%47,08)	9373 (%52,92)	17714
Hayır	1437 (%20,36)	5620 (%79,64)	7057
Toplam	9778	14993	24771

Tablo 6’da sunulan verilere göre, “İnternet Bankacılığı Kullanım Durumu” ile “E-Ticaret Kullanımı” arasındaki ilişki incelendiğinde, internet bankacılığı kullanan bireylerin %47,08’nin e-ticaret kullandığı, %52,92’sinin ise kullanmadığı görülmektedir. İnternet bankacılığı kullanımının e-ticaret faaliyetlerine katılım üzerinde önemli bir etkiye sahip görülmektedir.

Şekil 4. İnternet Bankacılığı Kullanım Durumuna Göre E-Ticaret Kullanımının Yüzde Dağılımı

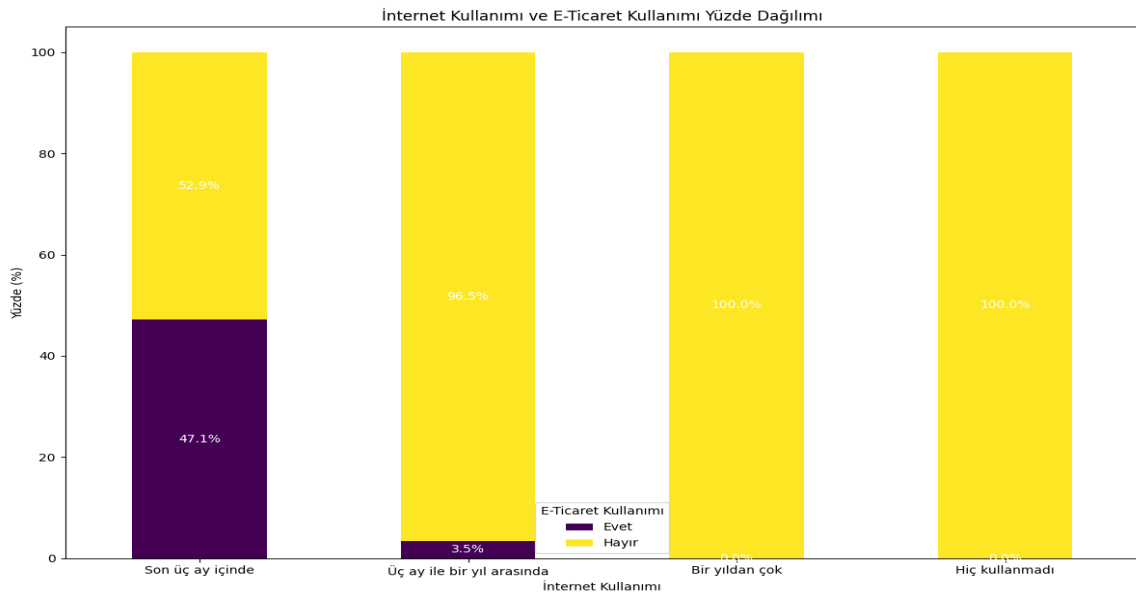
Tablo 7. İnternet Bankacılığı Kullanım Durumu ve E-Ticaret Kullanımı Ki-Kare Testi Sonuçları

Özellik	Değer
Ki-Kare İstatistiği	1507,41
p-değeri	0,0 ($2,785423648455 \times 10^{-148}$)
Serbestlik Derecesi (dof)	1
Karar	p-değeri < 0,05, yani internet bankacılığı kullanım durumu ve e-ticaret kullanımı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Türkiye’de E-Ticaretin Kullanılma Durumunun Makine Öğrenmesi İle Sınıflandırılması ve Çeşitli Değişkenlerle İlişkilerinin Analizi

Tablo 7’de sunulan Ki-Kare testi sonuçları, “İnternet Bankacılığı Kullanım Durumu” ile "E-Ticaret Kullanımı" arasındaki ilişkiyi istatistiksel olarak değerlendirmektedir. Elde edilen Ki-Kare istatistiği 1507,41 olarak hesaplanmış ve p-değeri 0,0 bulunmuştur. Dolayısıyla, internet bankacılığı kullanım durumu ile e-ticaret kullanımı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardı. Serbestlik derecesi, internet bankacılığı kullanım durumu (2 kategori: Evet/Hayır) ve e-ticaret kullanımı (2 kategori: Evet/Hayır) arasındaki bağımsız gözlemlerin sayısını ifade etmektedir. Bu sonuçlar, internet bankacılığı kullanan bireylerin e-ticaret kullanımına daha yatkın olduklarını ve bu iki dijital faaliyet arasında önemli bir korelasyon olduğunu ortaya koymaktadır.

Şekil 5, internet kullanım durumuna göre e-ticaret kullanımının yüzde dağılımını göstermektedir. Görselde dört farklı internet kullanım durumu (“Son üç ay içinde”, “Üç ay ile bir yıl arasında”, “Bir yıldan çok”, “Hiç kullanmadı”) ve bu durumların her biri için e-ticaret kullanım oranları (%Evet ve %Hayır) gösterilmiştir. Görseldeki sonuçlar, internet kullanım sıklığı arttıkça e-ticaret kullanımının da arttığını göstermektedir. Özellikle son üç ay içinde internet kullanan bireylerin e-ticaret kullanım oranı yüksekken, internet kullanım sıklığı azaldıkça ve internet kullanmayan bireylerde e-ticaret kullanımının olmadığı görülmektedir. Bu durum, internet erişiminin ve kullanımının e-ticaret faaliyetlerinde önemli bir etken olduğunu ortaya koymaktadır. Tablo 8’de ise internet kullanım durumuna göre e-ticaret kullanım durumunun çapraz tablosu gösterilmektedir.

Şekil 5. İnternet Kullanım Durumuna Göre E-Ticaret Kullanımının Yüzde Dağılımı

Tablo 8. İnternet Kullanım Durumu ve E-Ticaret Kullanımı Çapraz Tablosu

İnternet Kullanım Durumu	Evet (%)	Hayır (%)	Toplam
Son üç ay içinde	9772 (%47,12)	10966 (%52,88)	20738
Üç ay ile bir yıl arasında	6 (%3,48)	166 (%96,52)	172
Bir yıldan çok	0 (%0,00)	219 (%100,00)	219
Hiç kullanmadı	0 (%0,00)	3642 (%100,00)	3642
Toplam	9778	14993	24771

Tablo 8 sonuçları incelendiğinde, son üç ay içinde internet kullanan bireylerin %47,12'si e-ticaret kullanırken, %52,88'i kullanmamıştır. Bu grup, e-ticaret kullanımında en yüksek orana sahip olup, aktif internet kullanıcılarının önemli bir kısmının e-ticaret faaliyetlerine katıldığını göstermektedir. Ancak, üç ay ile bir yıl arasında internet kullanan bireyler arasında e-ticaret kullanımı %3,49 gibi oldukça düşük bir oranda kalmakta ve %96,51'i e-ticaret kullanmamaktadır. Bir yıldan uzun süredir internet kullanmayan ve hiç internet kullanmayan bireylerde ise e-ticaret kullanımı tamamen yoktur (%0). Bu bulgular, internet kullanım sıklığı ve sürekliliğinin e-ticaret faaliyetlerine katılım üzerinde belirleyici bir etkisi olduğunu ve özellikle interneti aktif olarak kullanan bireylerin e-ticaret kullanımında daha yüksek oranlarda yer aldığını ortaya koymaktadır. Bu iki değişkenin Ki-Kare testi sonuçları Tablo 9'da gösterilmektedir.

Tablo 9. İnternet Kullanım Durumu ve E-Ticaret Kullanımı Ki-Kare Testi Sonuçları

Özellik	Değer
Ki-Kare İstatistiği	3118,91
p-değeri	0,0 ($6,6541645484555 \times 10^{-185}$)
Serbestlik Derecesi (dof)	3
Karar	p-değeri < 0,05, yani internet kullanım durumu ve e-ticaret kullanımı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 9'da sunulan Ki-Kare testi sonuçları, "İnternet Kullanım Durumu" ile "E-Ticaret Kullanımı" arasındaki ilişkiyi istatistiksel olarak değerlendirmektedir. Elde edilen Ki-Kare istatistiği 3118,91 olarak hesaplanmış ve p-değeri 0,0 bulunmuştur. Dolayısıyla, internet kullanım durumu ile e-ticaret kullanımı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Ayrıca, serbestlik derecesi, internet kullanım durumu (4 kategori) ve e-ticaret kullanımı (2 kategori: Evet/Hayır) arasındaki bağımsız gözlemlerin sayısını ifade etmektedir. Bu bulgular, internet kullanım sıklığı ve sürekliliğinin e-ticaret faaliyetlerine katılımında önemli bir rol oynadığını ve bu iki değişken arasında istatistiksel olarak anlamlı bir bağ olduğunu ortaya koymaktadır.

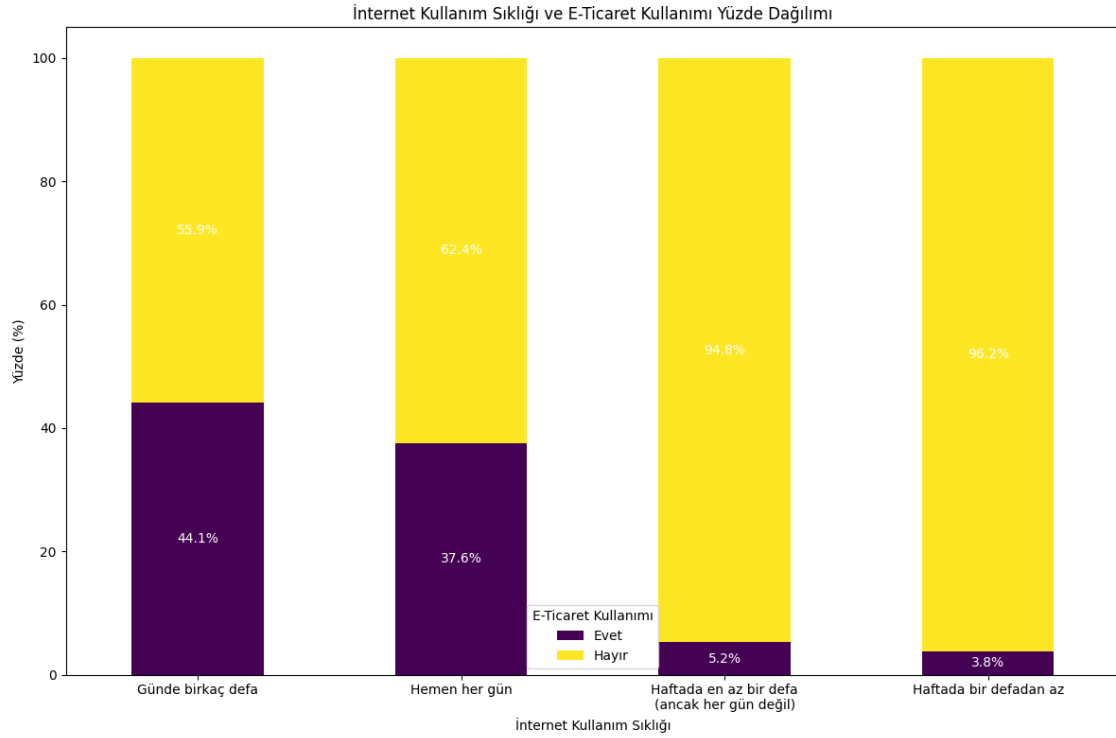
Şekil 6, internet kullanım sıklığına göre e-ticaret kullanımının yüzde dağılımını göstermektedir. Tablo 10'da ise internet kullanım sıklığına göre e-ticaret kullanım durumunun çapraz tablosu gösterilmektedir.

Türkiye’de E-Ticaretin Kullanılma Durumunun Makine Öğrenmesi İle Sınıflandırılması ve Çeşitli Değişkenlerle İlişkilerinin Analizi

Tablo 10. İnternet Kullanım Sıklığı ve E-Ticaret Kullanımı Çapraz Tablosu

İnternet Kullanım Sıklığı	Evet (%)	Hayır (%)	Toplam
Günde birkaç defa	6454 (%44,11)	8175 (%55,89)	14629
Hemen her gün	3250 (%37,59)	5394 (%62,41)	8644
Haftada en az bir defa (ancak her gün değil)	62 (%5,23)	1122 (%94,77)	1184
Haftada bir defadan az	12 (%3,82)	302 (%97,18)	314
Toplam	9778	14993	24771

Tablo 10’da sunulan verilere göre, “İnternet Kullanım Sıklığı” ile “E-Ticaret Kullanımı” arasındaki ilişki incelendiğinde, internet kullanım sıklığının e-ticaret faaliyetlerine katılım üzerinde önemli bir etkisi olduğu görülmektedir. İnternet kullanım sıklığı azaldıkça e-ticaret kullanımının da belirgin bir şekilde azaldığı görülmektedir. Bu bulgular, düzenli internet kullanımının e-ticaret faaliyetlerine katılımı artırdığını ve internet kullanım sıklığının e-ticaret kullanımını önemli ölçüde etkilediğini ortaya koymaktadır.

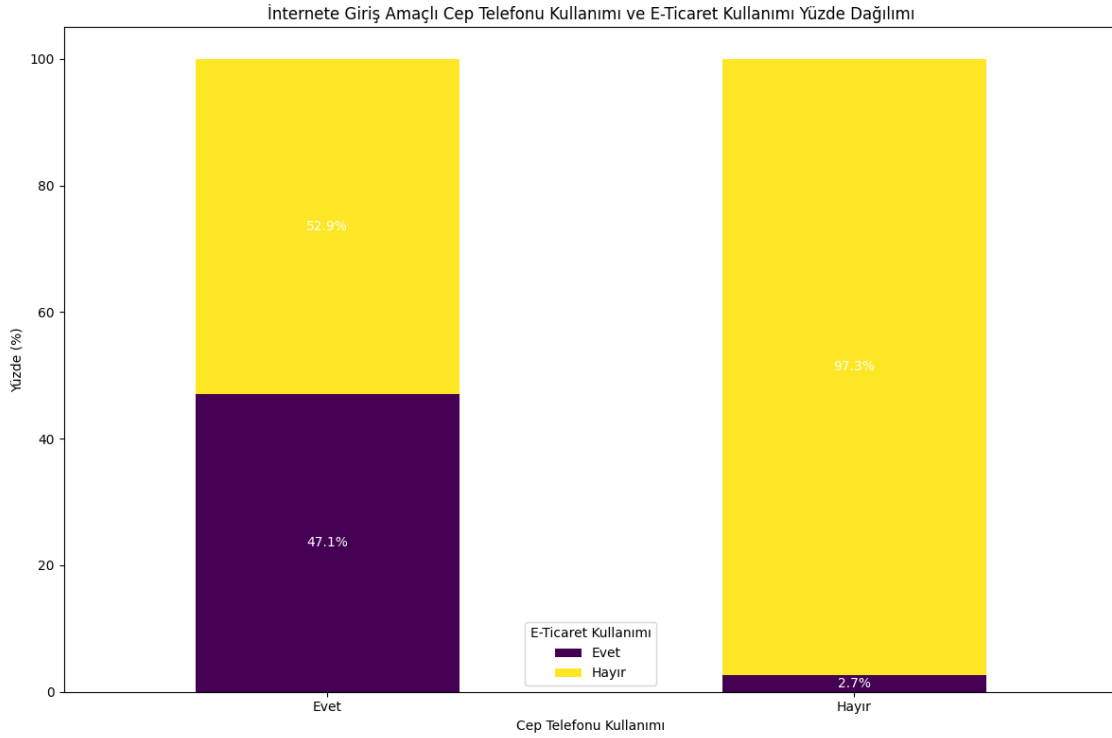
Şekil 6. İnternet Kullanım Sıklığına Göre E-Ticaret Kullanımının Yüzde Dağılımı

Tablo 11. İnternet Kullanım Sıklığı ve E-Ticaret Kullanımı Ki-Kare Testi Sonuçları

Özellik	Değer
Ki-Kare İstatistiği	892,72
p-değeri	0,0 ($3,341502981754159 \times 10^{-193}$)
Serbestlik Derecesi (dof)	3
Karar	p-değeri < 0,05, yani internet kullanım sıklığı ve e-ticaret kullanımı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 11’de sunulan Ki-Kare testi sonuçları, “İnternet Kullanım Sıklığı” ile “E-Ticaret Kullanımı” arasındaki ilişkiyi istatistiksel olarak değerlendirmektedir. Elde edilen Ki-Kare istatistiği 892,72 olarak hesaplanmış ve p-değeri 0,0 bulunmuştur. Bu bulgular, internet kullanım sıklığının e-ticaret faaliyetlerine katılımıda önemli bir etken olduğunu ve bu iki değişken arasında güçlü bir istatistiksel bağ olduğunu ortaya koymaktadır.

Şekil 7, cep telefonu aracılığıyla internete erişim durumunda e-ticaret kullanımı dağılımının yüzde dağılımı gösterilmektedir. İnternet erişimi için cep telefonu kullananlar arasında, e-ticaret kullanımı oldukça yüksektir. Buna karşın, cep telefonu kullanmayanlar arasında, e-ticaret kullananların sayısı ciddi anlamda düşük ve bu grupta e-ticaret kullanmayanların yüzdelik oranı, kullananlardan çok daha yüksektir. Tablo 12’de ise internete giriş amaçlı cep telefonu kullanımına göre e-ticaret kullanım durumunun çapraz tablosu gösterilmektedir.

Şekil 7. İnternete Giriş Amaçlı Cep Telefonu Kullanımına Göre E-Ticaret Kullanımının Yüzde Dağılımı

Tablo 12. İnternete Giriş Amaçlı Cep Telefonu Kullanımı ve E-Ticaret Kullanımı Çapraz Tablosu

İnternete Giriş Amaçlı Cep Telefonu Kullanımı	Evet (%)	Hayır (%)	Toplam
Evet	9665 (%47,07)	10868 (%52,93)	20533
Hayır	113 (%2,66)	4125 (%97,34)	4238
Toplam	9778	14993	24771

Tablo 12’de sunulan verilere göre, internete cep telefonu aracılığıyla giren bireylerin %47,07’sinin e-ticaret kullandığı, %52,93’ünün ise kullanmadığı görülmektedir. Buna karşın,

Türkiye’de E-Ticaretin Kullanılma Durumunun Makine Öğrenmesi İle Sınıflandırılması ve Çeşitli Değişkenlerle İlişkilerinin Analizi

internete cep telefonu aracılığıyla girmeyen bireyler arasında e-ticaret kullanımı oldukça düşük seviyededir; bu grupta e-ticaret kullanma oranı sadece %2,66 olup, %97,34’ü e-ticaret kullanmamaktadır. Bu bulgular, internete cep telefonu aracılığıyla erişim sağlayan bireylerin e-ticaret kullanımına daha yatkın olduğunu ve cep telefonunun internete giriş amaçlı kullanımının e-ticaret faaliyetlerine katılımda belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir. Bu iki değişkenin Ki-Kare testi sonuçları Tablo 13’te gösterilmektedir.

Tablo 13. İnternete Giriş Amaçlı Cep Telefonu Kullanımı ve E-Ticaret Kullanımı Ki-Kare Testi Sonuçları

Özellik	Değer
Ki-Kare İstatistiği	2897,26
p-değeri	0,0 ($2,154784448585 \times 10^{-114}$)
Serbestlik Derecesi (dof)	1
Karar	p-değeri < 0,05, yani internete giriş amaçlı cep telefonu kullanımı ve e-ticaret kullanımı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 13’te sunulan Ki-Kare testi sonuçları, “İnternete Giriş Amaçlı Cep Telefonu Kullanımı” ile “E-Ticaret Kullanımı” arasındaki ilişkiyi istatistiksel olarak değerlendirmektedir. Elde edilen Ki-Kare istatistiği 2897,26 olarak hesaplanmış ve p-değeri 0,0 bulunmuştur. Dolayısıyla, internete cep telefonu aracılığıyla giriş yapma durumu ile e-ticaret kullanımı arasında istatistiksel olarak son derece anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Bu çalışmada, HBTKA veri seti üzerinde çeşitli makine öğrenmesi modelleri kullanılarak sınıflandırma analizleri gerçekleştirilmiştir. Sınıflandırma işleminde, LazyClassifier kullanılarak Rastgele Orman, En Yakın Komşular, Destek Vektör Makinesi, Lojistik Regresyon, Naive Bayes ve Gradient Boosting modellerinin performansları karşılaştırılmıştır. Bu modellere ilişkin sınıflandırma raporu, Tablo 14’te gösterilmektedir.

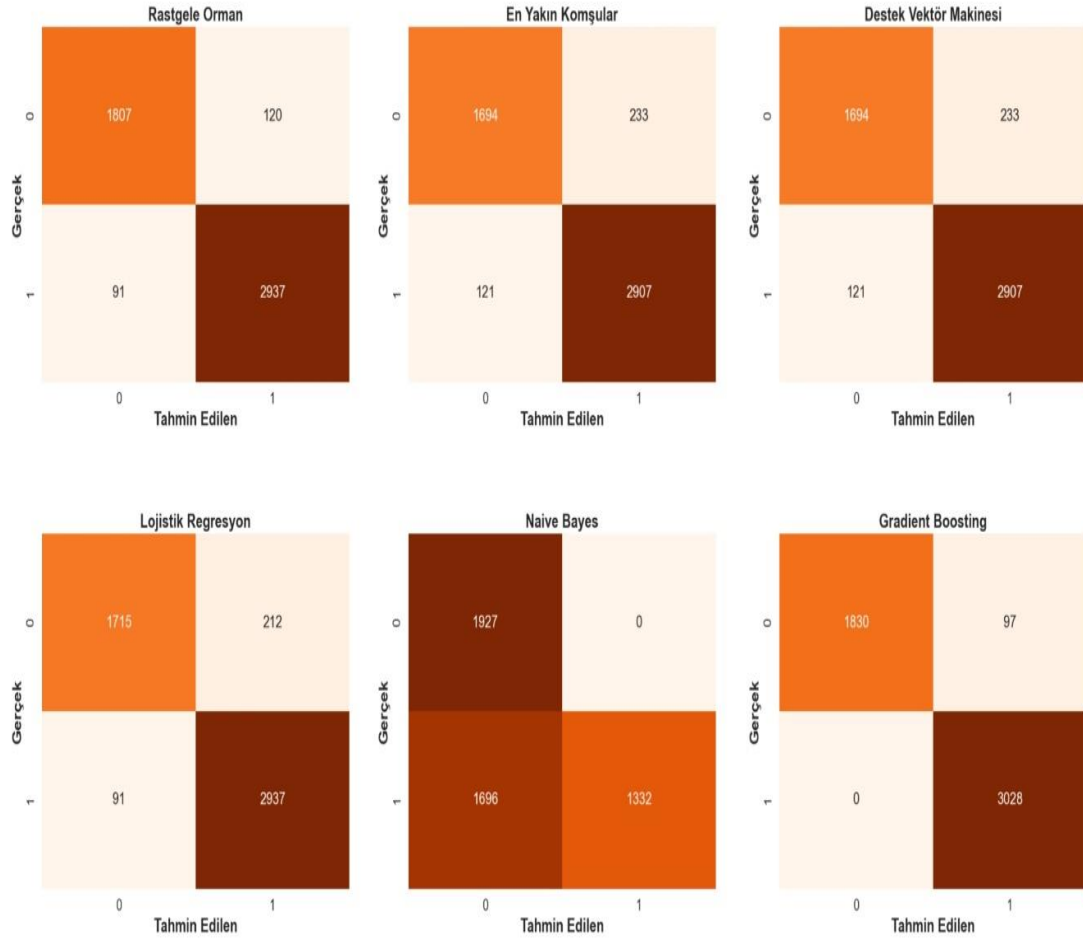
Tablo 14. Gerçekleştirilen Sınıflandırma İşlemlerine İlişkin Sınıflandırma Raporu

Modeller	Hassasiyet	Geri Çağırma	F-1 Skoru	Destek	
Rastgele	0	0.88	0.94	0.91	1927
Orman	1	1.00	0.97	0.98	3028
	Doğruluk			0.96	4955
	Makro Ortalama	0.94	0.96	0.95	4955
	Ağırlıklı Ortalama	0.96	0.96	0.96	4955
En Yakın	0	0.83	0.88	0.85	1927
Komşular	1	0.98	0.96	0.97	3028
	Doğruluk			0.92	4955
	Makro Ortalama	0.91	0.92	0.91	4955
	Ağırlıklı Ortalama	0.93	0.92	0.92	4955
Destek	0	0.83	0.88	0.85	1927
Vektör	1	0.98	0.96	0.97	3028
Makinesi	Doğruluk			0.92	4955
	Makro Ortalama	0.91	0.92	0.91	4955

	Ağırlıklı Ortalama	0.93	0.92	0.92	4955
Lojistik	0	0.86	0.89	0.88	1927
Regresyon	1	1.00	0.97	0.98	3028
	Doğruluk			0.95	4955
	Makro Ortalama	0.93	0.93	0.93	4955
	Ağırlıklı Ortalama	0.95	0.95	0.95	4955
Naive	0	0.60	1.00	0.79	1927
Bayes	1	1.00	0.44	0.65	3028
	Doğruluk			0.73	4955
	Makro Ortalama	0.80	0.72	0.72	4955
	Ağırlıklı Ortalama	0.83	0.73	0.71	4955
Gradient	0	0.92	0.95	0.94	1927
Boosting	1	1.00	1.00	1.00	3028
	Doğruluk			1.00	4955
	Makro Ortalama	0.96	0.98	0.97	4955
	Ağırlıklı Ortalama	0.97	1.00	0.98	4955

Tablo 14’te sunulan veriler, e-ticaret kullanımının sınıflandırılmasında, makine öğrenimi modellerinin performansını detaylandırmaktadır. “0” etiketi e-ticaret kullanıldığını ifade ederken, “1” etiketi e-ticaret kullanılmadığını temsil etmektedir. Özellikle Gradient Boosting modeli mükemmel bir performans göstermiş ve %100 doğruluk ile her iki sınıfı da neredeyse kusursuz bir şekilde sınıflandırmıştır. Rastgele Orman ve Lojistik Regresyon modelleri de %95 üzerinde doğruluk ile yüksek performans göstermişlerdir. Bu modellerin hassasiyet ve geri çağırma oranları da oldukça yüksek olup, e-ticaret kullanımı ile ilgili güçlü ve dengeli tahminler sağlamaktadır. En Yakın Komşular ve Destek Vektör Makinesi modelleri de güçlü seviyede performans göstermiş, %92 civarında doğruluk oranları ile istikrarlı sonuçlar sunmuştur. Her iki modelin benzer performans metrikleri, bu tür modellerin e-ticaret sınıflandırma görevlerinde yararlı alternatifler olabileceğini göstermektedir. Ancak, Naive Bayes modeli, %73’lük nispeten düşük bir doğruluk oranı ile dikkat çekmektedir. Modelin %100 geri çağırma oranı, tüm e-ticaret kullanıcılarını yakalayabildiğini gösterse de, düşük hassasiyet oranı, birçok yanlış pozitif sonucun da üretildiği anlamına gelmektedir. Bu durum, Naive Bayes’in bu bağlamda yanıltıcı olabileceğine ve kullanımının daha fazla dikkat ve incelenme gerektirdiğine işaret etmektedir. E-ticaret kullanımının sınıflandırılmasında Gradient Boosting gibi gelişmiş algoritmalar öne çıkmaktadır. Modellerin karmaşıklık matrisi sonuçları Şekil 8’de gösterilmektedir.

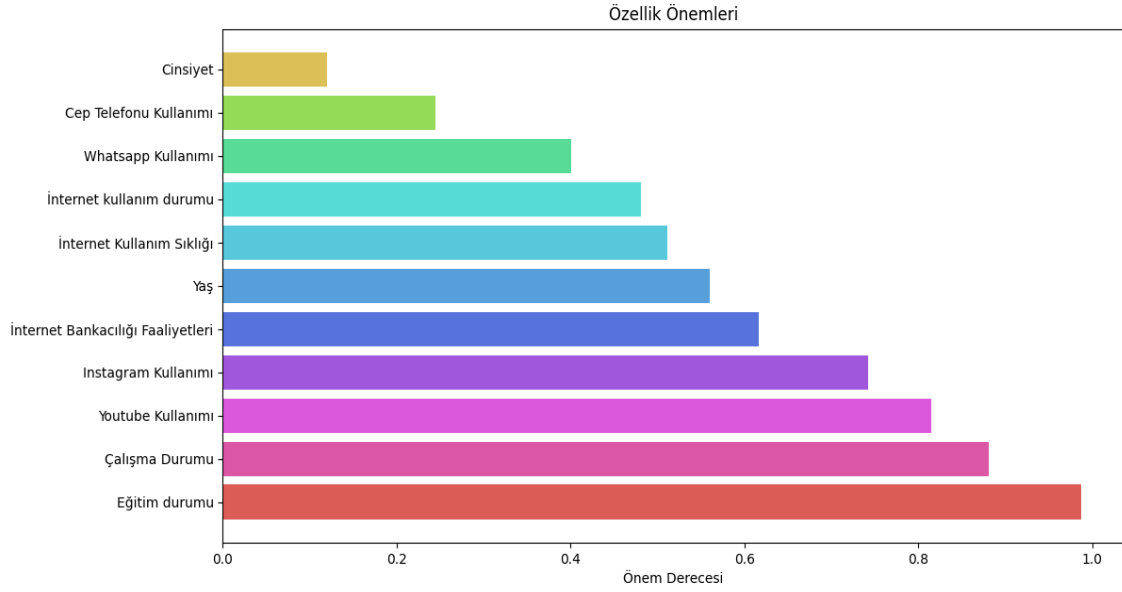
Türkiye’de E-Ticaretin Kullanılma Durumunun Makine Öğrenmesi İle Sınıflandırılması ve Çeşitli Değişkenlerle İlişkilerinin Analizi

Şekil 8. Modellerin Sınıflandırma İşlemlerine İlişkin Karmaşıklık Matrisleri

Şekil 8’deki sonuçlar incelendiğinde, Rastgele Orman modeli, pozitif sınıf için 1807 doğru pozitif (True Positive) ve 91 yanlış negatif (False Negative); negatif sınıf için ise 2937 doğru negatif (True Negative) ve 120 yanlış pozitif (False Positive) tahmin ile oldukça dengeli bir performans sergilemiştir. En Yakın Komşular ve Destek Vektör Makinesi modelleri de benzer performans göstermiştir. Lojistik Regresyon modeli, e-ticaret kullanımı tahminlerinde 1715 doğru pozitif ve 212 yanlış pozitif ile iyi bir hassasiyet gösterirken, yanlış negatif sayısını 91 ile sınırlı tutarak güçlü bir geri çağırma oranına işaret etmiştir. Naive Bayes, e-ticaret kullanımını tespitte dikkate değer bir şekilde 1927 doğru pozitif tahmin yapmış ancak negatif sınıfı tespitte tüm tahminlerini yanlış pozitif olarak yapmıştır (yanlış negatif sıfır). Bu da, modelin e-ticaret kullanımını belirlemede yüksek hassasiyetle çalıştığını, ancak e-ticaret kullanmayanları saptamada başarısız olduğunu göstermektedir. Gradient Boosting modeli, pozitif sınıflandırmada 1830 doğru pozitif ve negatif sınıflandırmada 3028 doğru negatif ile olağanüstü performans göstermiştir. Yanlış pozitif sayısını 97 ile sınırlı tutmuş ve yanlış negatif

sayısını sıfırda tutarak, modelin her iki sınıfı da neredeyse kusursuz bir şekilde sınıflandırdığını göstermiştir. Sonuçta, e-ticaret kullanımının sınıflandırılması konusunda, Gradient Boosting modeli en yüksek başarıyı göstermiş, Rastgele Orman ve Lojistik Regresyon modelleri de yüksek doğruluk oranlarına ulaşmıştır. Şekil 9’da, en yüksek başarıyı gösteren Gradient Boosting modeline göre internetin e-ticaret amacıyla kullanım durumunun sınıflandırılmasında bağımsız değişkenlerin önem dereceleri gösterilmiştir.

Şekil 9. Gradient Boosting Modeline Göre Bağımsız Değişkenlerin Önem Dereceleri

Şekil 9’deki görselde, eğitim durumu değişkeni en yüksek önem derecesine sahipken, cinsiyet değişkeni en düşük önem derecesine sahip olması dikkat çekmektedir. Eğitim durumunun yüksek önemi, bireylerin alışveriş ve teknoloji kullanma alışkanlıklarının bilgi birikimleriyle yakından ilişkili olabileceğini göstermektedir. Çalışma durumu, model tarafından ikinci en yüksek önem derecesine sahip olarak belirlenmiştir. Bu da, çalışan bireylerin gelir düzeyinin ve dolayısıyla e-ticaret faaliyetlerine katılımının daha yüksek olabileceğini düşündürmektedir. Sosyal medya kullanımı, özellikle Instagram ve Youtube kullanımı da e-ticaret kullanımı tahmininde önemli değişkenler olarak belirlenmiştir. Bu platformlar, kullanıcıların ürün incelemeleri, tavsiyeler ve pazarlama kampanyalarıyla etkileşimini kolaylaştırdığı için e-ticaret faaliyetleriyle güçlü bir ilişkiye sahip olabilir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu çalışma, Türkiye’deki internet kullanıcılarının e-ticaret kullanıp kullanmama durumlarını sınıflandırmak ve bu kullanımı etkileyen faktörler ve bu faktörlerle e-ticaret

kullanımı arasındaki ilişkilerin belirlenmesi amaçlamaktadır. İnternet ve e-ticaret kullanımının hızla artması, işletmelerin ve tüketicilerin davranışlarını önemli ölçüde değiştirmekte, bu da çeşitli akademik ve pratik çalışmalar için yeni sorular ve ihtiyaçlar ortaya çıkarmaktadır (Yin, 2021; Sugeng, 2021; Durmaz ve Dağ, 2021). Mevcut literatürde, demografik faktörler ile e-ticaret kullanımı arasındaki ilişki genellikle yüzeysel olarak ele alınmıştır. Bu çalışmada, makine öğrenmesi yöntemlerini kullanarak internetin e-ticaret amacıyla kullanım durumu sınıflandırılmış ve Türkiye özelindeki e-ticaret kullanımını demografik faktörler, teknolojik faktörler ve sosyal medya faktörleri ile ilişkilendirmiştir. Bu bağlamda, çalışma literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmayı hedeflemektedir.

Çalışmada, TÜİK’in Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanımı Araştırması verileri kullanılarak e-ticaretin kullanım durumu, çeşitli makine öğrenmesi modelleri ile sınıflandırılmıştır. Sınıflandırma işlemine ilişkin sonuçlarda, Gradient Boosting modeli diğer modellere göre daha yüksek doğruluk oranıyla dikkat çekmiştir. Model, özellikle mükemmel performans göstererek %100 doğrulukla her iki sınıfı da kusursuz bir şekilde sınıflandırmıştır. Bu da, modelin e-ticaret kullanıcılarını etkili bir şekilde belirlemede ve kullanıcı davranışlarını doğru bir şekilde öngörmeye son derece başarılı olduğunu göstermektedir.

Türkiye’deki internet ve e-ticaret kullanımı üzerine yapılan mevcut literatür, çeşitli faktörleri detaylı metodolojilerle incelemekte ve bu alandaki karmaşık dinamikleri ortaya koymaktadır. Alkan, Küçüköğlü ve Tutar (2021) multinomial regresyon analizleri kullanarak demografik faktörlerin etkilerini belirlemiş, Gökmen (2011) e-devlet mekanizmaları ve yasal düzenlemelerin önemini vurgulamıştır. Kıran, Alan ve Emre (2021), genç nüfusun internet kullanımındaki potansiyelini gösterirken, Dalgic-Tetikol, Guloglu ve Köksal (2022), bölgesel farklılıkların yanı sıra e-ticaretin teşvik edilmesi için politik ve yasal altyapının geliştirilmesinin önemine işaret etmiştir. Aslanbay, Aslanbay ve Çobanoğlu (2009) internet bağımlılığının kültürel etkilerini araştırarak, Türkiye’deki internet kullanımının farklı yönlerini irdelenmiştir. Bu çalışmalara kıyasla, bu çalışmada, e-ticaret kullanımını etkileyen demografik, teknolojik ve sosyal medya kullanım faktörlerini çok daha detaylı bir analizle ve makine öğrenmesi metodolojileri kullanılarak sınıflandırılmaktadır. Özellikle Gradient Boosting modeli gibi ileri sınıflandırma teknikleri kullanılarak, e-ticaret kullanımını etkileyen faktörler arasındaki ilişkilerin yanı sıra, bu faktörlerle e-ticaret kullanımı arasındaki etkileşimler, çok boyutlu bir şekilde değerlendirilmektedir. Bu yaklaşım, kullanıcı davranışlarını daha ayrıntılı anlamayı ve bu anlayışı e-ticaret stratejilerinin ve politikaların geliştirilmesine doğrudan uygulamayı mümkün kılmaktadır. Bu çalışmanın bulguları, makine öğrenmesi ve veri madenciliği

tekniklerinin sinerjisinin, e-ticaret operasyonlarını dönüştürmede ve işletmelere veriye dayalı karar verme, güvenlik önlemlerini güçlendirme ve müşteri deneyimlerini geliştirme fırsatları sunduğunu göstermektedir. Bu çalışmanın, e-ticaret ekosistemini optimize etme çabalarına önemli katkılarda bulunması ve teknolojik çözümlerin e-ticaretteki kişiselleştirme ve müşteri deneyimini iyileştirme potansiyelini artıracak şekilde entegrasyonunu sağlaması beklenmektedir. İş zekâsı ve veri madenciliği, e-ticaret platformlarında müşteri memnuniyetini değerlendirmede ve pazarlamada önemli araçlar olarak öne çıkmakta ve işletmelere daha bilinçli ve veriye dayalı kararlar almayı sağlamaktadır.

Bu çalışmada, yüksek sınıflandırma başarısından dolayı, Gradient Boosting algoritmasının e-ticaret kullanım durumunu sınıflandırma işlemi sırasında bağımsız değişkenlerin ne derece önemli olduğu gösterilmiştir. Çalışmada, eğitim durumu, çalışma durumu, YouTube kullanımı, Instagram kullanımı ve internet bankacılığı faaliyetleri gibi faktörler, e-ticaret kullanımını tahmin etmek için özellikle belirleyici olarak öne çıkmaktadır. Modele göre, eğitim durumu açıkça en ağırlıklı özellik olarak belirtilmiş, bu da kullanıcıların e-ticaret kullanım alışkanlıklarının belirlenmesinde eğitim seviyesinin önemli bir faktör olduğunu göstermektedir. Daha yüksek eğitim seviyeleri, internet ve e-ticaret platformlarına yönelik bir yatkınlıkla tutarlı bir şekilde ilişkilendirilmiştir. İkinci olarak, çalışma durumu, model tarafından, bir kullanıcının e-ticaret faaliyetlerine katılım derecesini belirlemede önemli bir ölçüt olarak sıralanmıştır. Tam zamanlı istihdamın gelecekte online market alışverişi yapma olasılığını artırdığı gösterilmiştir (Jensen, Yenerall, Chen ve Yu, 2021). Ayrıca, kişi başına düşen GSYH, internet kullanım oranı ve eğitim düzeyi ile ilişkili olarak istihdam ve e-ticaret arasında pozitif bir ilişki gözlemlenmiştir (Oğuz, Dinçer ve Yirmibeşoğlu, 2022). Ayrıca, çalışan bireyler, özellikle de yüksek kategorili işlere sahip olanlar, çevrimiçi alışveriş yapma konusunda daha yüksek bir eğilim sergilemektedir (Hossain, Salam ve Jawad, 2022). Hanehalkı istihdam durumu da e-ticaret bağlamında satın alma davranışının önemli bir belirleyicisi olarak tanımlanmıştır (Williams ve Hubbard, 2001). Bu bulgular, e-ticaret faaliyetlerine katılımı anlama ve analiz etmede istihdam durumunun kritik rolünü vurgulamaktadır ve modelin bu sonucunu desteklemektedir. Üçüncü olarak, modele göre, sosyal medya platformlarının kullanımı, özellikle YouTube ve Instagram, kullanıcıların e-ticaret sitelerine yönlendirilmesinde ve online alışveriş davranışlarının teşvik edilmesinde büyük etkiye sahiptir. Araştırmalar, sosyal medya platformlarının tüketici davranışlarını etkilemede ve e-ticaret faaliyetlerini yönlendirmede önemli bir rol oynadığını göstermiştir. Örneğin, Wang ve Zhang (2012) tarafından yapılan bir çalışma, sosyal ticaret platformlarının bloglardan sosyal ağ sitelerine ve

medya paylaşım sitelerine doğru evrimini vurgulamakta ve sosyal medya aracılığıyla e-ticaret faaliyetlerini kolaylaştıran teknolojik gelişmelere işaret etmektedir. Ayrıca, Herzallah, Muñoz-Leiva ve Liébana-Cabanillas (2021), Instagram’ın sosyal ticaret olarak adlandırılan yeni bir e-ticaret paradigmasına geçişini vurgulayarak, platformun çevrimiçi alışveriş davranışını yönlendirmedeki artan rolünün altını çizmektedir. Ayrıca, sosyal medyanın tüketici davranışları ve e-ticaret faaliyetleri üzerindeki etkisi, etkili sosyal medya kullanımının e-ticaret işletmeleri ve müşteri bağlılığı üzerindeki olumlu etkisini vurgulayan Hasanat, Hoque ve Hamid’in (2020) bulgularında açıkça görülmektedir. Ayrıca Priansa ve Suryawardani (2020), Instagram’ın e-ticaret için bir sosyal medya platformu olarak popülerliğine dikkat çekerek tüketicilerin satın alma kararlarını etkilemedeki önemini vurgulamaktadır. Bu referanslar, sosyal medya platformlarının, özellikle de Instagram’ın, kullanıcıları e-ticaret sitelerine yönlendirmede ve çevrimiçi alışveriş davranışını teşvik etmede önemli bir rol oynadığı iddiasını toplu olarak desteklemektedir. Bununla birlikte, internet bankacılığı faaliyetleri, çevrimiçi finansal işlemlerin rahatlığı ve güvenilirliği açısından e-ticaret kullanımının iyi bir göstergesi olarak gösterilmiştir. Dördüncü olarak, modele göre, internet bankacılığını kullanan bireyler, çevrimiçi alışveriş yapma olasılığı daha yüksek bireyler olarak belirlenmiştir. İnternet bankacılığı kullanan bireylerin çevrimiçi alışveriş yapma olasılığının daha yüksek olduğu iddiası literatürde çeşitli çalışmalarla desteklenmektedir. Hsieh ve Liao (2011) e-bankacılık hizmetlerinde deneyimi olan tüketicilerin internet bankacılığını kullanma olasılığının daha yüksek olduğunu, bunun da çevrimiçi işlemlere aşinalık ve rahatlık göstergesi olduğunu bulmuştur. Ayrıca, Wu, Cai ve Liu (2011), kişisel değer yönelimleri ile internet kullanımı arasındaki ilişkiyi incelemiş ve bireylerin internet davranışları ile online alışveriş arasında bir bağlantı olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca, Xiao (2015), online bankacılığın online alışverişin belirli bir yönü olduğunu vurgulayarak bu iki faaliyetin birbirine bağlı olduğunu belirtmiştir. Bu durum, online alışveriş ve online bankacılık gibi internet tabanlı finansal hizmetlerin popülerliğine dikkat çeken, Hirano, Umeda, Okuda, Kawai ve Yamaguchi’nin (2009) çalışması tarafından da desteklenmektedir. Bu referanslar toplu olarak, internet bankacılığı yapan bireylerin çevrimiçi işlemlere aşina olmaları, internet kullanımıyla ilgili belirli değer yönelimlerine sahip olmaları ve internet tabanlı finansal hizmetler konusunda rahat olmaları nedeniyle çevrimiçi alışveriş yapma olasılıklarının daha yüksek olduğuna dair kanıtlar sunmaktadır.

Gradient Boosting modeli, daha önce yapılan çalışmada sağlık verilerinin analizinde sınıflandırma başarısı yüksek bir model olarak önerilmiştir (Gür, Eşidir ve Şimşek, 2024). Çalışmada, Gradient Boosting’in doğruluk, hassasiyet, duyarlılık ve F1 skoru gibi performans

metriklerinde diğer modellere kıyasla üstün sonuçlar verdiği ortaya konulmuştur. Gradient Boosting algoritmasının sunduğu özellik önem verilerine dayanarak, strateji ve politika önerileri sunulabilir. Eğitim durumunun e-ticaret kullanımında en belirleyici faktör olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle, eğitim düzeyi ile çalışma durumu ve gelir arasındaki ilişki nedeniyle de eğitilmiş kişilerin e-ticareti daha çok tercih etmesi mümkün olabilir. Çalışma durumu da, e-ticaret kullanım durumunu etkilemektedir. Bu bağlamda, işsiz bireyler için istihdamın artmasının e-ticaret kullanımını arttıracakı düşünülmektedir. Bunun yanı sıra, YouTube ve Instagram kullanımı e-ticaret aktivitelerini artırmaktadır. E-ticaret platformları, sosyal medya pazarlama stratejilerini güçlendirmeli ve bu kanallar üzerinden müşteri etkileşimini maksimize etmelidir. Sosyal medya influencer'ları ve içerik üreticileri ile iş birlikleri, ürünlerin ve hizmetlerin daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlayabilir. Öte yandan, internet kullanım sıklığı ve internet bankacılığı faaliyetleri e-ticaret kullanımını etkilemektedir.

Bu çalışmanın sınırlılıkları arasında, veri setinin yalnızca Türkiye üzerine odaklanması ve belirli bir yılın verileri üzerinden analiz yapılması bulunmaktadır. Bu durum, sonuçların diğer ülkeler veya farklı zaman dilimleri için doğrudan genelleştirilemeyeceği anlamına gelmektedir. Gelecek çalışmalarda, bu çalışmanın bulguları farklı kültürel ve ekonomik bağlamlarda test edilerek genelleştirilebilirlik artırabilir. Ayrıca, e-ticaret kullanımını etkileyen psikolojik ve davranışsal faktörlerin daha detaylı incelenmesi, kullanıcı davranışlarını daha iyi anlamak ve etkili pazarlama stratejileri geliştirmek için önem taşımaktadır. Makine öğrenmesi tekniklerinin ve modellemenin daha ileri seviyelerde kullanımı, e-ticarete kişiselleştirme ve müşteri deneyimini iyileştirme potansiyelini daha da artırabilir.

Çıkar Beyanı: Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanması ile ilgili olarak herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Yazar Katkıları: Bu çalışmanın ilk iki bölümünde ikinci yazar %30, metodoloji, veri analizi ve bulguların yorumlanmasında ise birinci yazar %40 ve sonuç kısmı ve tartışma bölümü için üçüncü yazar %30 katkı sağlamıştır.

Kaynaklar

Agarwal, G. and Sun, Y. (2020). Bivariate functional quantile envelopes with application to radiosonde wind data. *Technometrics*, 63(2), 199-211. <https://doi.org/10.1080/00401706.2020.1769734>

- Ahmed, M. (2023). Understanding the artificial intelligence implementation for allocating an order to a seller among multiple sellers who sell the same product.. <https://doi.org/10.5772/intechopen.105560>
- Alkan, Ö., Abar, H. ve Karaaslan, A. (2015). Hanelerde Bulunan Bilişim Ekipmanları Sayısını Etkileyen Faktörlerin Poisson Regresyon Modeliyle Araştırılması. *Atatürk Üniversitesi 2. Ulusal Yönetim Bilişim Sistemleri Kongresi*, Erzurum.
- Alkan, Ö., Küçükoglu, H., ve Tutar, G. (2021). Modeling of the factors affecting e-commerce use in turkey by categorical data analysis. *International Journal of Advanced Computer Science and Applications*, 12(1). <https://doi.org/10.14569/ijacsa.2021.0120113>
- Aslanbay, Y., Aslanbay, M. ve Çobanoğlu, E. (2009). Internet addiction among turkish young consumers. *Young Consumers*, 10(1), 60-70. <https://doi.org/10.1108/17473610910940792>
- Cao, X., Stojković, I., ve Obradović, Z. (2016). A robust data scaling algorithm to improve classification accuracies in biomedical data. *BMC Bioinformatics*, 17(1). <https://doi.org/10.1186/s12859-016-1236-x>
- Coelho, T., Mossotto, E., Gao, Y., Haggarty, R., Ashton, J. J., Batra, A., ... ve Ennis, S. (2020). Immunological profiling of paediatric inflammatory bowel disease using unsupervised machine learning. *Journal of Pediatric Gastroenterology and Nutrition*, 70(6), 833-840. <https://doi.org/10.1097/mpg.0000000000002719>
- Cortes, C. ve Vapnik, V. (1995). Support-vector networks. *Machine Learning*, 20(3), 273-297. <https://doi.org/10.1007/bf00994018>
- Coşkun, M. ve Bülbül, H. İ. (2019). Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanımının Veri Madenciliği Teknikleri ile Analizi. *TÜBAV Bilim Dergisi*, 12(2), 1-17.
- Dalgic-Tetikol, D. E., Guloglu, B., ve Köksal, E. (2022). Determinants of internet adoption in Turkey and the need for a more coherent vision on information and communication technologies policy. *Competition and Regulation in Network Industries*, 23(4), 311-336. <https://doi.org/10.1177/17835917221143060>
- Durmaz, Y. ve Dağ, K. (2021). Consumption, consumer behavior and new habits acquired by consumers as a result of covid-19 measures. *International Journal of Research*, 9(7), 318-328. <https://doi.org/10.29121/granthaalayah.v9.i7.2021.4111>
- Fernando, N., Mery, M., Jessica, J., ve Andry, J. F. (2020). Utilization of big data in e-commerce business. *Conference Series*, 3(1), 62-67. <https://doi.org/10.34306/conferenceseries.v3i1.383>
- Fuentes-Hurtado, F., Diego-Más, J. A., Naranjo, V., ve Alcañíz, M. (2019). Automatic classification of human facial features based on their appearance. *Plos One*, 14(1), e0211314. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0211314>
- Gençer, Y. G. (2017). Structural design of an e-commerce business: yemeksepeti.com example from Turkey. *Chinese Business Review*, 16(7). <https://doi.org/10.17265/1537-1506/2017.07.003>
- Gian, M. ve Ikaté, S. (2021). Development of electronic business from the historical point of view of an e-commerce concept. *Journal Dimensie Management and Public Sector*, 2(2), 19-24. <https://doi.org/10.48173/jdmps.v2i2.91>

- Gökmen, A. (2011). Virtual business operations, e-commerce; its significance and the case of Turkey: current situation and its potential. *Electronic Commerce Research*, 12(1), 31-51. <https://doi.org/10.1007/s10660-011-9084-2>
- Gui, X., Wu, X., ve Liu, S. (2014). Insight into the construction of occupational classification in e-commerce in China. *IFIP Advances in Information and Communication Technology*, 315-326. https://doi.org/10.1007/978-3-662-45526-5_29
- Guo, L. ve Zhang, D. (2019). Ec-structure: establishing consumption structure through mining e-commerce data to discover consumption upgrade. *Complexity*, 2019, 1-8. <https://doi.org/10.1155/2019/6543590>
- Gusarova, S., Gusarov, I., ve Smeretchinskiy, M. (2021). E-commerce trends and opportunities in brics countries. *SHS Web of Conferences*, 93, 04012. <https://doi.org/10.1051/shsconf/20219304012>
- Gür, Y. E., Eşidir, K. A., & Şimşek, A. İ. (2024). Sağlık istatistiklerinin veri madenciliği teknikleri ile analizi: makine öğrenmesi algoritmaları kullanılarak genel sağlık durumunun sınıflandırılması. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 24(6), 1364-1381. <https://doi.org/10.35414/akufemubid.1491469>
- Hasanat, M. W., Hoque, A., ve Hamid, A. (2020). E-commerce optimization with the implementation of social media and seo techniques to boost sales in retail business. *Journal of Marketing and Information Systems*, 3(1), 1-5. <https://doi.org/10.31580/jmis.v3i1.1193>
- Herzallah, D., Muñoz-Leiva, F., ve Liébana-Cabanillas, F. (2021). To buy or not to buy, that is the question: understanding the determinants of the urge to buy impulsively on instagram commerce. *Journal of Research in Interactive Marketing*, 16(4), 477-493. <https://doi.org/10.1108/jrim-05-2021-0145>
- Hirano, M., Umeda, T., Okuda, T., Kawai, E., ve Yamaguchi, S. (2009). T-pim: trusted password input method against data stealing malware. *2009 Sixth International Conference on Information Technology: New Generations*. <https://doi.org/10.1109/itng.2009.35>
- Hong-qiang, Y. (2022). Research on e-commerce data standard system in the era of digital economy from the perspective of organizational psychology. *Frontiers in Psychology*, 13. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.900698>
- Hossain, M. K., Salam, M. A., ve Jawad, S. S. (2022). Factors affecting online shopping behavior in bangladesh: a demographic perspective. *International Journal of Business Ecosystem & Strategy* (2687-2293), 4(3), 13-22. <https://doi.org/10.36096/ijbes.v4i3.351>
- Hsieh, J. ve Liao, P. (2011). Antecedents and moderators of online shopping behavior in undergraduate students. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 39(9), 1271-1280. <https://doi.org/10.2224/sbp.2011.39.9.1271>
- Hui, Y., Zheng, Z., ve Sun, C. (2022). E-commerce marketing optimization of agricultural products based on deep learning and data mining. *Computational Intelligence and Neuroscience*, 2022, 1-11. <https://doi.org/10.1155/2022/6564014>
- Jensen, K. L., Yenerall, J., Chen, X., ve Yu, T. (2021). Us consumers' online shopping behaviors and intentions during and after the covid-19 pandemic. *Journal of Agricultural and Applied Economics*, 53(3), 416-434. <https://doi.org/10.1017/aae.2021.15>

- Kalhotra, S. K., Dongare, S. V., Kasthuri, A., ve Kaur, D. (2022). Data mining and machine learning techniques for credit card fraud detection. *ECS Transactions*, 107(1), 4977-4985. <https://doi.org/10.1149/10701.4977ecst>
- Kaya, A. ve Aydın, Ö. (2019). E-commerce in turkey and sap integrated e-commerce system. *International Journal of eBusiness and eGovernment Studies*, 11(2), 207-225. <https://doi.org/10.34111/ijebeq.20191128>
- Kaynak, E., Tatoğlu, E., ve Kula, V. (2005). An analysis of the factors affecting the adoption of electronic commerce by smes. *International Marketing Review*, 22(6), 623-640. <https://doi.org/10.1108/02651330510630258>
- Khan, M. M., Sohrab, M. G., ve Yousuf, M. A. (2020). Customer gender prediction system on hierarchical e-commerce data. *Beni-Suef University Journal of Basic and Applied Sciences*, 9(1). <https://doi.org/10.1186/s43088-020-0035-7>
- Kıran, S., Alan, B. ve Emre, İ. E. (2021). Investigation of the behaviors of users’ who shop from e-commerce sites. *Acta Infologica*, 5(2), 405-414. <https://doi.org/10.26650/acin.887367>
- Li, J. (2022). E-commerce fraud detection model by computer artificial intelligence data mining. *Computational Intelligence and Neuroscience*, 2022, 1-9. <https://doi.org/10.1155/2022/8783783>
- Luo, L., Liu, Y., ve Hu, T. (2016). Application and research of electronic commerce in the centralized procurement of large state-owned enterprises. *DEStech Transactions on Economics and Management, (iceme-ebm)*. <https://doi.org/10.12783/dtem/iceme-ebm2016/4156>
- Luo, Y., Yang, Z., Liang, Y., Zhang, X., ve Xiao, H. (2021). Exploring energy-saving refrigerators through online e-commerce reviews: an augmented mining model based on machine learning methods. *Kybernetes*, 51(9), 2768-2794. <https://doi.org/10.1108/k-11-2020-0788>
- Mzwri, A. M. N. ve Altınkaya, Z. (2019). The impact of e-commerce on international trade: case of Turkey. *International Journal of Contemporary Research and Review*, 10(01), 21190-21209. <https://doi.org/10.15520/ijcr.v10i01.641>
- Ndagijimana, S., Ntaganda, J., Masabo, E., ve Kabano, I. (2023). Prediction of stunting among under-5 children in rwanda using machine learning techniques. *Journal of Preventive Medicine and Public Health*, 56(1), 41-49. <https://doi.org/10.3961/jpmp.22.388>
- Oğuz, S., Dinçer, F. C. Y. ve Yirmibeşoğlu, G. (2022). E-commerce in eu countries and Turkey: an econometric analysis. *Studies in Business and Economics*, 17(3), 152-161. <https://doi.org/10.2478/sbe-2022-0052>
- Öztürk, S. P. (2021). The era of digital transformation: visualizing the geography of e-commerce usage in Turkey. *Environment and Planning A: Economy and Space*, 53(6), 1241-1243. <https://doi.org/10.1177/0308518x211007798>
- Pendyalala, N. S., Rajasekaran, R., Manimekalai, R. ve Duraisamy, M. R. (2022). Awareness level of members of farmer producer organizations (fpos) about e-commerce platforms in agriculture. *Asian Journal of Agricultural Extension, Economics & Sociology*, 460-465. <https://doi.org/10.9734/ajaees/2022/v40i931028>

- Phamthi, V. ve Ngominh, T. (2022). Disruptive innovation & chance for latecomer firms in e-commerce: the cases of the yes and pinduoduo. *ENTRENOVA - Enterprise Research Innovation*, 8(1), 364-376. <https://doi.org/10.54820/entrenova-2022-0031>
- Priansa, D. J. ve Suryawardani, B. (2020). Effects of e-marketing and social media marketing on e-commerce shopping decisions. *Jurnal Manajemen Indonesia*, 20(1). <https://doi.org/10.25124/jmi.v20i1.2800>
- Priyadarshini, P. ve Veeramanju, K. (2022). Business intelligence for the evaluation of customer satisfaction in e-commerce websites- a case study. *International Journal of Management Technology and Social Sciences*, 660-668. <https://doi.org/10.47992/ijmts.2581.6012.0243>
- Salamai, A. A., Ageeli, A. A., ve El-kenawy, E. M. (2022). Forecasting e-commerce adoption based on bidirectional recurrent neural networks. *Computers, Materials & Continua*, 70(3), 5091-5106. <https://doi.org/10.32604/cmc.2022.021268>
- Santos, J. (2003). E-service quality: a model of virtual service quality dimensions. *Managing Service Quality*, 13(3), 233-246. <https://doi.org/10.1108/09604520310476490>
- Selim, S., ve Balyaner, İ. (2017). Türkiye’de Hanehalkının Sahip Olduğu Bilişim Teknolojileri Ürünleri Sayısını Belirleyen Faktörlerin Araştırılması: Bir Sayma Veri Modeli. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(22), 428-454.
- Sharma, A. (2021). Guided parallelized stochastic gradient descent for delay compensation. *Applied Soft Computing*, 102, 107084. <https://doi.org/10.1016/j.asoc.2021.107084>
- Sheikh, S. M. ve Bastı, M. (2015). Customer satisfaction in business to consumer (b2c) e-commerce: a comparative study of Turkey and Pakistan. *Eurasian Journal of Business and Economics*, 8(16), 73-100. <https://doi.org/10.17015/ejbe.2015.016.05>
- Singh, M. K., Rishi, O. P., Singh, A. K., Singh, P., ve Choudhary, P. (2021). Implementation of knowledge based collaborative filtering and machine learning for e-commerce recommendation system. *Journal of Physics: Conference Series*, 2007(1), 012032. <https://doi.org/10.1088/1742-6596/2007/1/012032>
- Sugeng, F. A. (2021). Legal protection of e-commerce consumers through privacy data security. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, <https://doi.org/10.2991/assehr.k.210506.038>
- Tax, N., Vries, K. J. d., Jong, M. d., Dosoula, N., den, A. B. v., Smith, J., ... ve Bernardi, L. (2021). Machine learning for fraud detection in e-commerce: a research agenda.. <https://doi.org/10.48550/arxiv.2107.01979>
- Tharwat, A. (2020). Classification assessment methods. *Applied Computing and Informatics*, 17(1), 168-192. <https://doi.org/10.1016/j.aci.2018.08.003>
- Toğaçar, M., Ergen, B., Cömert, Z., ve Özyurt, F. (2020). A deep feature learning model for pneumonia detection applying a combination of mRMR feature selection and machine learning models. *Irbm*, 41(4), 212-222. <https://doi.org/10.1016/j.irbm.2019.10.006>
- TÜİK, (2023). Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması Mikro Veri Seti. *Bilim ve Teknoloji İstatistikleri Grup Başkanlığı, Yayın No: 4708, Yayın Tarihi: Ekim 2023, ISBN: 978-625-8368-47-5.*
- Wang, C. ve Zhang, P. (2012). The evolution of social commerce: the people, management, technology, and information dimensions. *Communications of the Association for Information Systems*, 31. <https://doi.org/10.17705/1cais.03105>

- Williams, P. W. ve Hubbard, P. (2001). Who is disadvantaged? retail change and social exclusion. *The International Review of Retail, Distribution and Consumer Research*, 11(3), 267-286. <https://doi.org/10.1080/713770599>
- Wu, L., Cai, Y. ve Liu, D. (2011). Online shopping among chinese consumers: an exploratory investigation of demographics and value orientation. *International Journal of Consumer Studies*, 35(4), 458-469. <https://doi.org/10.1111/j.1470-6431.2010.00982.x>
- Xiao, J. J. (2015). Internet and consumer economic wellbeing. *Consumer Economic Wellbeing*, 109-125. https://doi.org/10.1007/978-1-4939-2821-7_7
- Yang, Z., Chen, C., Li, H., Yao, L. ve Zhao, X. (2020). Unsupervised classifications of depression levels based on machine learning algorithms perform well as compared to traditional norm-based classifications. *Frontiers in Psychiatry*, 11. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2020.00045>
- Yin, H. (2021). Research on the relationship between consumption and demand of e-commerce in China. *Learning & Education*, 10(2), 122. <https://doi.org/10.18282/l-e.v10i2.2300>
- Zamir, A., Khan, H. U., Iqbal, T., Yousaf, N., Aslam, F., Anjum, A., ... ve Hamdani, M. (2020). Phishing web site detection using diverse machine learning algorithms. *The Electronic Library*, 38(1), 65-80. <https://doi.org/10.1108/el-05-2019-0118>
- Zatonatska, T., Dluhopolskyi, O., Chyrak, I., ve Kotys, N. (2019). The internet and e-commerce diffusion in european countries (modeling at the example of austria, poland and ukraine). *Innovative Marketing*, 15(1), 66-75. [https://doi.org/10.21511/im.15\(1\).2019.06](https://doi.org/10.21511/im.15(1).2019.06)
- Zeng, Z., Rao, H., ve Liu, A. (2018). Research on personalized referral service and big data mining for e-commerce with machine learning. *2018 4th International Conference on Computer and Technology Applications (ICCTA)*. <https://doi.org/10.1109/cata.2018.8398652>
- Zhang, M., Lu, J., Ma, N., Cheng, T., ve Hua, G. (2022). A feature engineering and ensemble learning based approach for repeated buyers prediction. *International Journal Of Computers Communications & Control*, 17(6). <https://doi.org/10.15837/ijccc.2022.6.4988>
- Zhang, Q., Abdullah, A. R., Chong, C. W. ve Ali, M. H. (2022). E-commerce information system management based on data mining and neural network algorithms. *Computational Intelligence and Neuroscience*, 2022, 1-11. <https://doi.org/10.1155/2022/1499801>

Terör Suçlarında Olağandışı Teslimin İnsan Hakları Bağlamında Değerlendirilmesi

Evaluation of Extraordinary Rendition in Terrorist Crimes in the Context of Human Rights

DOI: 10.38155/ksbd.1482212

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
11/05/2024

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
10/09/2024

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31/12/2024

KARADENİZ SOSYAL
BİLİMLER DERGİSİ

Dr. Öğretim Üyesi, Burak KAYA
Giresun Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Bölümü
burak.kaya@giresun.edu.tr
ORCID: 0009-0003-6625-3748

Etik Kurul Beyanı: Bu çalışma, insanlardan veri ve örnek toplamayı gerektiren, anket, inceleme, alan çalışması ve deney içeren araştırmalar kapsamına girmediğinden etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir.

Öz

Bu çalışmada, 'olağandışı teslim' insan hakları bağlamında değerlendirilmiştir. Çalışmanın temelini; 'Olağandışı teslim, insan haklarına aykırı mıdır?' sorusu oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı, olağandışı teslimin insan haklarına aykırı olduğunu ortaya koymaktır. Böylece olağan teslimin nasıl yapılabileceği sorusunun yanıtına ve sonucuna ulaşılabilecektir. Çalışmada, nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu bağlamda; çalışmanın birinci bölümünde, olağandışı teslimin tanımı, ortaya çıkışı ve yasal dayanağının içeriği (Memorandum of Notification belgesinin içeriği) ele alınıp irdelenmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde, olağandışı teslimle ilişkin bir adet vaka örneği sunulmuştur. Örnek vaka, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde görülen 'El Masri Davası'dır. Bu davada; mağdur konumunda bulunan El Masri'nin yaşadıkları, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 3. maddesinde düzenlenen 'işkence yasağı' ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 5. maddesinde düzenlenen 'özgürlük ve güvenlik hakkı' bağlamında ele alınmıştır. İlgili vaka ele alınırken, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin 'işkence yasağı' ile 'özgürlük ve güvenlik hakkına' ilişkin belirlediği insan hakları ilkeleri tespit edilmiştir. Tespit edilen bu ilkeler, El Masri vakasına uygulanmıştır. Çalışmanın sonuç bölümündeyse, daha önceki bölümde (ikinci bölüm) elde edilen verilerle, olağan teslimin insan haklarına uygun biçimde nasıl yapılabileceği tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Terörizm, Olağandışı Teslim, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, İşkence Yasağı, Özgürlük ve Güvenlik Hakkı.

Abstract

In this study, 'extraordinary rendition' has been evaluated in the context of human rights. The basis of the study is the question 'Is extraordinary rendition contrary to human rights?' The aim of the study is to reveal that extraordinary rendition is contrary to human rights. Thus, the answer and conclusion to the question of how ordinary rendition can be made will be reached. In the study, qualitative research method was used. In this context; In the first part of the study, the definition of extraordinary rendition, its emergence and the content of its legal basis (the content of the Memorandum of Notification document) are discussed and examined. In the second part of the study, a case example of extraordinary rendition is presented. The exemplary case is the 'El Masri Case' heard in the European Court of Human Rights. In this case; the experiences of El Masri, who was a victim, were discussed in the context of the 'prohibition of torture' regulated in Article 3 of the European Convention on Human Rights and the 'right to liberty and security' regulated in Article 5 of the European Convention on Human Rights. While discussing the relevant case, the human rights principles determined by the European Court of Human Rights regarding the 'prohibition of torture' and the 'right to liberty and security' were determined. These identified principles were applied to the El Masri case. In the conclusion part of the study, how ordinary rendition can be done in accordance with human rights is discussed with the data obtained in the previous part (second part).

Keywords: Terrorism, Extraordinary Rendition, European Convention on Human Rights, Prohibition of Torture, Right to Liberty and Security.

Giriş

Terörle mücadele, temel değeri “insan hakları” olan bütün devletlere, teori ve uygulamada büyük zorluklar yaşatmaktadır. Teoride akademisyenler, devletler ve uluslararası örgütler; “terör, terörizm, terörist” kavramları üzerinde uzlaşmaya varamamaktadır. Devletler; ilgili uzlaşma sağlanamadığında, bir terör örgütünü “ittifak edilen yasal bir örgüt” gibi, yasal bir örgütüyse “terör örgütü” gibi görebilmektedir. Bunun yanında, terörle mücadelenin en zorlu aşaması, uygulama aşamasıdır. İnsan haklarını temel değer olarak gören bir devletin, terörle mücadelesini de bu değere göre yapması beklenmektedir. Devlet, ilgili durumda, teröre ilişkin gerçek bir ihbar almasından infaz aşamasının bitimine kadar hukuk içinde hareket etmelidir (“Kaya”; 2022). Terör, diğer taraftan, insanların canına, malına zarar verilerek devletlerin bölünmesine yol açabilir nitelikte eylemler içermektedir. Bu sorunlara karşın, terörle, hukuka uygun bir şekilde mücadele etmek gerekir. Hukuk devleti olabilmenin en geçerli karşılığı; terörle, hukuka uygun biçimde mücadele etmek ve ona karşı bu yolla başarı sağlamaktır. Aksi durumda, insan hakları ihlalleri ortaya çıkabilmektedir.

Devlet erklerinin; terörist bir saldırı gerçekleştiğinde sert, köktenci şekilde hareket etmesi ve önlemler alması şaşırtıcı değildir. Örneğin; yasama erki, daha katı normları içeren yasalar düzenleyebilmektedir. Yürütme de aynı yönde kararname çıkarabilmektedir. Bu anlamda; Amerika Birleşik Devletleri’ndeki (ABD) bazı uygulamalar, birer örnek olarak gösterilebilir. Bunun açık bir örneği, 17.09.2001 tarihinde imzalanan “Memorandum of Notification” (MON) adlı belgedir. Bu belge, Başkanlık Direktifi’dir (United States Senate, 2014: 11). MON’la birlikte konsept değişikliğine giden ABD, insan haklarına aykırı bir şekilde, olağandışı teslimler ve sorgulamalar gerçekleştirmiştir. Terör şüphelisi olarak yakalanan birçok kişi, olağandışı teslim edilmiştir. Bu kişiler, insan haklarına aykırı bir şekilde, sorgulama tekniklerine maruz kalmıştır. Aradan yirmi yıl geçmesine karşın, ilgili sorgulama tekniklerinin uygulanmaya devam edildiği düşünülmektedir. Guantanamo hapisanesi buna örnek olarak gösterilebilir (Connell, Pradhan, Lander, 2017: 78; Bodnar ve Pacho, 2011: 239).

Bu çalışmada, “olağandışı teslim”, insan hakları bağlamında değerlendirilmiştir. Çalışmanın amacı; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kararları bağlamında, olağandışı teslimin, insan haklarına bütünüyle aykırı olduğunu ortaya koymaktır. Metodolojik olarak; çalışmanın birinci bölümünde, “olağandışı teslim” kavramı tanımlanmış, olağandışı teslimin ortaya çıkışı ve yasal dayanağı değerlendirilmiştir. Değerlendirmede öncelikle, 17.09.2001 tarihli MON belgesine dayanılarak hazırlanan kılavuz irdelenmiş ve bu kılavuzda yer alan sorgulama tekniklerine ilişkin kavramlar açıklanmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde,

olağandışı teslim ilişkine ilişkin, “El Masri Vakası” örnek olarak sunulmuştur. İlgili vaka; AİHM kararına bağlı kalınarak açıklanmış ve işkence yasağı, özgürlük ve güvenlik hakları incelenmiştir. Bu incelemede öncelikle, AİHM’in usul ve esasa ilişkin belirlediği ilkeler tespit edilmiştir. El Masri Vakası, bu ilkelere uygulanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın sonuç bölümündeysen, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS), AİHM kararları ve El Masri Vakası dikkate alınarak, “insan hakları bağlamında olağan teslim” tartışılmıştır.

Olağandışı Teslim

Olağandışı teslim, literatürde kavram karmaşasına yol açmış (Frankopan, 2008: 661) bir kavramdır. Murray’e göre; olağandışı teslim, bir devletin kaçak olan birisini yakalayarak başka bir devlete teslim etmesidir (Murray, 2011: 16). Bu görüşe katılmak pek mümkün değildir. Çünkü olağandışı teslim kavramını yalnızca kaçaklarla sınırlandırmak, “farklı statüde bulunan kişilerin olağandışı teslim edilemeyeceği” şeklinde yorumlara ve bunlar doğrultusunda uygulamalara yol açma potansiyelini taşır.

D’arcus’a göre olağandışı teslim, Central Intelligence Agency’in (CIA), uluslararası insan hakları normlarını etkisizleştirme ve norm ihlallerinin göz ardı edilmesi için kullandığı bir taktiktir (D’arcus, 2014: 80). CIA’nın kullandığı olağandışı teslim yöntemi, yalnızca uluslararası insan hakları normlarına aykırı değildir. Uluslararası insan hakları normları; olağandışı teslim yönteminin esasa ilişkin unsurlarından biri olabilirken, olağandışı teslim yöntemi, olağan teslim usulüne de aykırıdır.

Nadya Sadat olağandışı teslimi ABD’yle sınırlı tutmaktadır (Sadat, 2006: 309). Olağandışı teslimin, resmiyette, ABD’de başladığı söylenebilir (Bodnar ve Pacho, 2011: 233).

Olağandışı teslim işkence, insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele riski barındıran yasal süreç dışında, kişilerin yakalanıp zorla nakledilmesi olarak tanımlanabilir (“House Commons”, 2009: 17).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi; ikili veya çoktarafli iade sözleşmelerini, iadeye ilişkin geçici düzenlemeleri ve bu sözleşme ile düzenlemelere dayanılarak yapılan bütün transferleri, olağan teslim olarak kabul etmektedir. Sözleşme veya geçici düzenleme bağlamında yapılmayan tüm transferleri, olağandışı teslim olarak kabul etmektedir (“House Commons”, 2009: 17).

Olağandışı teslim, doktrinde yapılan tanımlar doğrultusunda; şüphelinin, sanığın veya hükümlünün teslimi veya sınırdışı edilmesi ikili, çoktarafli iade sözleşmelerine veya iadeye

ilişkin geçici düzenlemelere dayanmayan, uluslararası insan hakları normlarına aykırı bir teslim türü olarak tanımlanabilir.

Olağandışı Teslim Programı

Olağandışı teslim programının yasal zemini ABD’de ortaya çıkmıştır (Bodnar ve Pacho, 2011: 233; European Court of Human Rights (ECHR), Nashiri v Poland App no 28761/11, 2014). CIA; “black sites” adını verdiği hapishanelerin yer aldığı elli dört ülkede, kişilere işkence uygulamış ve bu ülkelerden yasa dışı nakiller yapmıştır. Türkiye de bu ülkelerden biridir. Türkiye’nin söz konusu olduğu örnekte; Bosna Hersek’te yasadışı tutuklanan altı kişi, önce Tuzla’da bulunan NATO karargahına getirilmiş, sonra İncirlik Üssü’ne nakledilmiştir. Oradan da Guantanamo’ya götürülmüştür (Open Society Foundations, 2013: 113). CIA, olağandışı teslim nedeniyle 2001-2006 yılları arasında Avrupa hava sahasını da kullanmıştır (Hillebrand, 2009: 4). Bu program, 17.09.2001 tarihinde imzalanan MON adlı Başkanlık Direktifi’ne dayanmaktadır (Huq, 2006: 25; United States Senate, 2014: 11).

Amerika Birleşik Devletleri’nin teröre karşı savaş (war on terror) konseptiyle başlattığı olağandışı teslim programı; olağandışı teslim öncesi, teslim zamanı ve teslim sonrasıyla ilintilidir (Duffy, 2017: 89). Programın bütün aşamalarında; El Masri örneğinde de görüleceği üzere, işkence, insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele vardır. Program “Central Intelligence Agency’s Detention and Interrogation Programme” biçiminde (adıyla), mevzuatta ve literatürde yerini almıştır (“CIA”, t.y.). Türkçeye; “Merkezi İstihbarat Teşkilatının Gözaltı ve Sorgulama Programı” adıyla çevrilmektedir. CIA kayıtlarında; "Sunum ve Sorgulama Grubu", "Sunum Grubu", "Sunum, Gözaltı ve Sorgulama Grubu", "RDI" ve "RDG" olarak geçmektedir (United States Senate, 2014: 15). Programa ilişkin birçok bilgi ve belge CIA’in internet sitesinden kaldırılmıştır (“CIA”, t.y.).

Senato Seçilmiş İstihbarat Komitesi raporuna hâlen erişim sağlanmaktadır. Bu rapor, Merkezi İstihbarat Teşkilatının “Gözaltı ve Sorgulama Programı”yla ilgilidir. Rapor, 13.12.2012 tarihinde Komite tarafından onaylanmış, 03.04.2014 tarihinde gizliliği kaldırılmak üzere ABD Başkanı’na gönderilmiştir. Nihayetinde, 09.12.2014 tarihinde yayınlanmıştır. Raporun orijinal adı “Report of Senate Select Committee on Intelligence Committee Study of the Central Intelligence Agency’s Detention and Interrogation Program together with Foreword by Chairman Feinstein and Additional and Minority Views”tir. Türkçeye; “Başkan Feinstein’in Önsözü, Ek ve Azınlık Görüşleri ile birlikte Senato Seçilmiş İstihbarat Komitesi Raporu, Merkezi İstihbarat Teşkilatının Gözaltı ve Sorgulama Programı Çalışması” (United States

Senate, 2014: 1) olarak çevrilebilir. SSCI Raporu literatürde, “Senate Select Committee on Intelligence Report” olarak geçmektedir ve Türkçede “Senato Seçilmiş İstihbarat Komitesi Raporu” anlamına gelmektedir. Bu rapor, olağandışı teslim sürecini ve CIA’in uygulamalarını en açık biçimde ortaya koyan resmî bir rapordur (Blakeley ve Raphael, 2017: 1).

Senate Select Committee on Intelligence Report’a göre, söz konusu gelişmeler, 11 Eylül saldırılarından sonra Başkan George Walker Bush’un 17.09.2001 tarihinde gizlice imzaladığı MON belgesiyle başlamıştır (Huq, 2006: 25). Rapora göre, MON belgesi, özel kategoride bulunan kişilerin yakalanmasına ve gözaltına alınmasına ilişkin CIA’ya yetkiler vermektedir (United States Senate, 2014: 11). Belgeye dayanarak hazırlanan uygulama kılavuzu, 13.06.2016 tarihinde CIA tarafından açıklanmıştır. Kılavuzda yer alan düzenlemeler, sorgu tekniklerini içerir. Kılavuzun içeriği şöyledir (“CIA”, 2016):

a. Sorgulama teknikleri iki bölümden oluşmaktadır. Bunlar standart ve gelişmiş sorgu teknikleridir.

b. Standart sorgulama teknikleri, fiziksel veya önemli psikolojik baskı içermeyen tekniklerdir. ABD kolluk kuvvetlerinin ve askerî sorgulama personelinin bütün yasal sorgulamalarını da kapsayan teknik bir sorgulamadır. Bunların dışında tecrit, yetmiş iki saati geçmeyecek şekilde uykusuz bırakma, kişinin sağlığının bozulmaması şartıyla kalori azaltımı, okunabilir materyallerden yoksun bırakma, kişinin işitme kaybına yol açmayacak şekilde yüksek sesli müzik (beyaz gürültü)¹ dinletmek ve yetmiş iki saate kadar bebek bezi kullanımına izin vermemek, standart sorgulama teknikleri arasında yer almaktadır. Standart sorgulama esnasında doktorlar hazır bulunmalıdır.

c. Gelişmiş sorgu teknikleri ise yukarıda ifade edilen standart sorgulama tekniklerinin ötesinde, fiziksel ve psikolojik baskı içeren bir yöntemdir. Gelişmiş sorgu teknikleri ve sorgulama yapacak kişi(ler) merkez tarafından onaylanmalıdır. Gelişmiş sorgu teknikleri, gözaltında bulunan herkes için değil, belirli kişiler için uygulanmalıdır. Bu tür sorgulamalar esnasında doktorlar hazır bulunmalıdır. Sorgulamanın yapıldığı yerde hazır bulunan bir sağlık ekibi yoksa, sorgulamanın yapıldığı yere hızlıca gitmek üzere bir sağlık ekibi görevlendirilmelidir. Gelişmiş sorgu teknikleri devam ederken gözaltında bulunan kişi yaralanırsa, fiziksel veya zihinsel acı çekerse, bu durum merkeze bildirilmelidir.

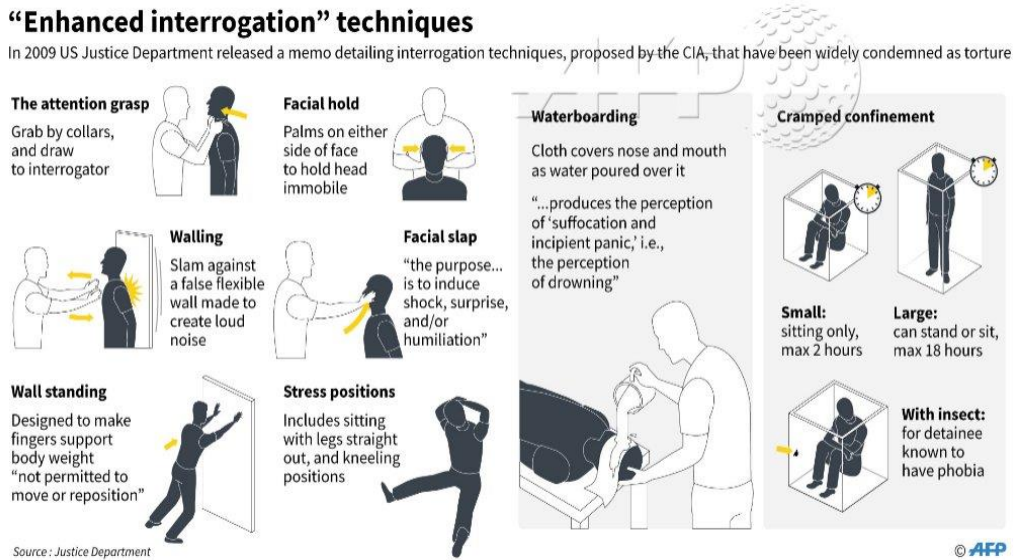
¹MON belgesinde yer alan beyaz gürültü gözaltında bulunan bir kişiyi aşırı uyarmak, sinirlendirmek ve zekanın işleyişini bozmak için kullanılmaktadır. Beyaz gürültü tek başına işkence sayılmamaktadır. Buna karşın uykudan, yemekten ve içmekten yoksun bırakma, bacakları açtırarak ayakta durdurma, başlık takma ve beyaz gürültü kümülatif olarak insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele olduğu kabul edilmiştir. Bkz. ECHR, Ireland v The United Kingdom App no 5310/71, 1978.

d. Gelişmiş sorgu teknikleri; dikkat çekme, duvar örme, yüz tutma, yüze hakaret tokadı, karın tokadı, sıkışık hapsetme, duvarda ayakta durma, stres pozisyonları, yetmiş iki saatten fazla uyku yoksunluğu ve bebek bezi kullanılmaması, zararsız böceklerin ve su tahtasının kullanımı ile MON'un dördüncü paragrafı uyarınca onaylı diğer özel tekniklerden oluşmaktadır.

e. CIA personeli ve CIA adına hareket eden görevliler, genel merkez tarafından onaylanmadıkça, sadece izin verilen sorgulama tekniklerini kullanabilirler.

f. Gelişmiş sorgu tekniklerinin kullanımının uygun olduğuna dair, doktorların onayı aranmaktadır. Özellikle sorgulama sonrasında, kişide fiziksel ve zihinsel acı beklenmediğine dair, doktor onayı gerekmektedir. Ayrıca ilgili personelin, MON'un ekinde yer alan eğitimi tamamlaması da gerekir.

Gelişmiş sorgu tekniklerini anlayabilmek için öncelikle Şekil 1 verilecektir. Daha sonra bu teknikler açıklanacaktır.

Şekil 1. CIA'in Kullandığı Gelişmiş Sorgu Teknikleri.

Bkz. <https://www.theborneopost.com/2017/08/18/cia-torture-psychologists-avoid-trial-with-secret-settlement/>.

Şekil 1'den anlaşılacağı üzere; dikkat çekme, sorguyu yapan görevlinin iki eliyle gözaltında bulunan kişinin yakasından tutarak kendine doğru çekmesidir. Duvar örme, sorguyu yapan görevlinin gözaltında bulunan kişiyi duvara çarpmasıdır. Yüz tutma; sorguyu yapan görevlinin, gözaltında bulunan kişinin kafasını, arkasından iki eliyle, hareket ettiremeyecek şekilde (mengene gibi) sıkıştırmasıdır. Yüze hakaret tokadı; sorguyu yapan görevlinin, gözaltında bulunan kişinin çenesiyle kulak memesi arasına açık bir şekilde olan parmaklarıyla

birlikte tokat atmasıdır. Karın tokadı; sorguyu yapan görevlinin, gözaltında bulunan kişiye bitişik parmaklarıyla birlikte elinin tersiyle karnına doğru tokat atmasıdır. Sıkışık hapsetme; sorguyu yapan görevlinin, gözaltında bulunan kişiyi ya on sekiz saat boyunca yalnızca ayakta kalabileceği bir kutuya ya da iki saate kadar kıvrılarak durabileceği bir kutuya, seçenek yaptırımla birlikte zararsız böcek koymasıştır. Duvarda ayakta durma; sorguyu yapan görevlinin, gözaltında bulunan kişiyi bir buçuk metre uzaklıktaki bir duvara yaklaştırıp yalnızca parmak uçlarını duvara değdirmesinden oluşur. Stres pozisyonları, gözaltında bulunan kişinin kollarını kafasının veya ensesinin üzerinde olacak şekilde tutması (bu şekildeki ellerin arkadan duvara kelepçelenmesi gerekir), kırk beş derecelik bir açıyla yere oturması ve başının önüne eğik olmasından oluşur. Su tahtasındaysa, gözaltında bulunan kişi bir masaya yatırılır, ağzını da kapsayacak şekilde yüzüne bir bez konulur ve üzerinden bu beze doğru su akıtılır (Marks, 2018: 1).

Örnek Olağandışı Teslim Vakası

Çalışmanın bu bölümünde, olağandışı bir şekilde teslim edilen Khaled El Masri'nin AİHM huzurunda ileri sürdüğü iddialar, Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti'nin savunması, uluslararası örgütlerin hazırladıkları raporlar ve iç hukuk yargılamaları ele alınacaktır (ECHR, El Masri v The Former Yugoslav Republic of Macedonia App no 39630/09, 2012). El Masri'nin iddiaları, şu şekilde açıklanmaktadır:

Alman vatandaşı olan El Masri, tatil yapmak üzere, 31.12.2003 tarihinde Ulm'dan Üsküp'e doğru yola çıkmıştır. Pasaportundan şüphelenilen El Masri, Tabanovce karakolunda sorguya çekilmiştir. Tabanovce karakoluna saat 15.00'a doğru gelen El Masri, sorgudan saat 22.00'da çıkmıştır. Pasaportuna, Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti'ne giriş kaşesi vurulmuştur. Sorgu bittikten sonra sivil ve silahlı birileri tarafından otele götürülmüştür (Para. 17). El Masri, bu otelde yirmi üç gün kalmıştır. Otelin en üst katına çıkarılmış ve başında nöbetçiler beklemiştir. Almanya büyükelçiliğiyle iletişimi engellenmiştir. Gitmek istediğinde, öldürülmekle tehdit edilmiştir. Sonunda El Kaide üyesi olduğunu ikrar etmesi koşuluyla serbest kalabileceği teklif edilmiştir (Para. 18). El Masri, yirmi üç günün son on gününde, maruz bırakıldığı durumu protesto etmek amacıyla açlık grevine başlamıştır (Para. 19). El Masri, 23.01.2004 tarihinde Üsküp havalimanına götürülmüştür (Para. 20). Burada CIA ekibine teslim edilmiştir. Teslim edilmeden hemen önce, kötü muamele görmediğine dair kameraya alınmıştır. Kamera kapatıldıktan sonra bir odaya götürülmüş ve burada türlü işkencelere maruz kalmıştır. Kendisi kelepçelenmiş, zincirlenmiş, soyulmuş, anüsünden bir cisim (acı veren bir fitil) sokulmuş ve dövülmüştür. Sonrasında sürüklenerek, kendisini Afganistan'a götüreceği uçağa

bindirilmiştir. Bu olaylar ve eylemler, Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti kolluk görevlilerinin koruması altında yapılmıştır. Pasaportuna, Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti'nden çıkış kaşesi vurulmuştur (Para. 22). Uçak Almanya'ya değil Afganistan'a gitmiştir (Para. 23). Uçak iniş yaptıktan sonra, El Masri yerde sürüklenmiş, dövülmüş, özellikle baş ve boyun kısımları ayakla ezilmiştir. Daha sonra, CIA'nın Kabil'deki merkezi olan ve Salt Pit ismiyle anılan hapisaneyeye götürülmüştür (Para. 24). Burada da hakaretler ve tehditler devam etmiştir. El Masri, Alman makamlarıyla görüşmeyi talep etse de bu talebine cevap alamamıştır (Para. 25). Diğer tutuklularla birlikte açlık grevine katılmıştır. El Masri, sağlık durumu kötüleşmesi üzerine tedavi olmak istemiş, ancak bu isteği reddedilmiştir. Devam eden işkence ve açlık grevinin sonucunda ağır bir şekilde hastalanmıştır. Sonuç olarak, tedavi görse de uzun süre yataktan kalkamamıştır. El Masri, 16.05.2004 tarihinde, Almanca konuşan Sam isimli bir kişiyle görüştürülmüştür. 21.05.2004 tarihinde tekrar açlık grevine girmiştir (Para. 26-30). 28.05.2004 tarihinde Arnavutluk sınırına bırakılan El Masri, terörist zannedilerek, Arnavutluk makamlarınca Tiran'dan Almanya'ya gönderilmiştir. Pasaportuna, Arnavutluk'tan çıkış kaşesi vurulmuştur. El Masri, 29.05.2004 tarihinde Almanya'ya varabilmiştir (Para. 31-33).

Uluslararası örgütlerde, El Masri Vakası'yla ilgili araştırmalar yapıлып raporlar hazırlanmıştır. Vakaya ilişkin tespitler aşağıda açıklanmıştır:

Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi, El Masri Vakası'nı araştırmak üzere "Hukuk İşleri ve İnsan Hakları Komisyonu"nu görevlendirmiştir. Dick Marty, özel raportör olarak seçilmiştir. Dick Marty, araştırmasının ardından bir rapor hazırlamıştır. Rapor, 12.06.2006 tarihinde "Marty Raporu" adıyla ve 10957 belge numarasıyla yayınlanmıştır. Raporunda, Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti İçişleri Bakanı'na ait bir mektupla birlikte, Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın ve gizli servis başkanının beyanları vardır. Mektup ve beyanlara göre, El Masri'ye rutin prosedür uygulanmıştır. Uygulamalar, Avrupa normlarına uygun bir şekilde yerine getirilmiştir. 31.12.2003 tarihinde gözaltına alınan El Masri, 23.01.2004 tarihinde Blace sınır kapısından Kosova'ya geçmiştir. Ancak Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti gizli servis başkanının beyanına göre, El Masri, Blace sınır kapısından iki defa geçmiştir. Kendisine sınır geçişi sırasında pul verilmemiştir. Marty Raporu'nda, Hukuk İşleri ve İnsan Hakları Komisyonu'nun elde ettiği bilgilere de yer verilmiştir. Komisyon, bilgi veren kişilerin kimliklerini gizli tutmuştur. Bu nedenle, raporda, bilgi verenlerin adı, soyadı, ünvanı vb. bilgilere yer verilmemiştir. Hukuk İşleri ve İnsan Hakları Komisyonu'nun elde ettiği bilgilerde, Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti gizli servisinin,

bu tür konuları, CIA'ya sistematik bir şekilde danıştığı ifade edilmektedir. Gizli Servis, El Masri'ye ilişkin konuyu da CIA'ya danışmıştır. CIA, Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti gizli servisinden, El Masri'nin yakalanmasını, tutulmasını ve kendilerine teslim edilmesini istemiştir (Para. 37). Raporda, henüz somut bir delil olmamasına karşın, El Masri'nin beyanlarını destekleyen unsurların bulunduğu da ifade edilmiştir (Para. 43-45). Hukuk İşleri ve İnsan Hakları Komisyonu, 2007 tarihli İkinci Marty Raporu'nu Avrupa Konseyi'ne sunmuştur. Bu rapora göre, bazı Avrupa devletleri, devlet sırrı kavramını ileri sürerek gerçeğin ortaya çıkmasını engellemektedir. Otoriteler, vaka temelinde, gerçeği gizlemek için yanlış yönlendirmelerde bulunmaktadır. El Masri Vakası da böyledir. Komisyon, El Masri'nin CIA tarafından Üsküp'ten Bağdat'a oradan da Kabil'e götürüldüğünü ispatlamıştır (Para. 46). Bunun dışında, 28.02.2006 tarihli Avrupa Konseyi Genel Sekreteri Raporu'nda da El Masri'ye ilişkin bilgiler vardır. Marty Raporu'nda yer alan mektup ve beyanlar ile Avrupa Konseyi Genel Sekreteri Raporu'na beyan edilen mektubun içeriği aynıdır. Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti, AIHM karşısında da aynı savunmayı yapmıştır (Para. 38-41).

Avrupa Parlamentosu da olağandışı teslimi araştırmak üzere geçici bir komisyon kurmuştur. Claudio Fava raportör olarak seçilmiştir. Raportör, "Fava Raporu" adıyla anılan bir rapor hazırlanmıştır. Fava Raporu'nda, 2001-2005 yılları arasında bin iki yüz kırk beş CIA uçağının Avrupa'dan havalandığı bilgisine yer verilmiştir. Komisyon, Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti'ne ziyarette bulunmuştur. Olağandışı teslimle ilgili yetkililerle görüşmüşlerdir. Bunun üzerine, Avrupa Parlamentosu bir karar almıştır. Avrupa Parlamentosu bu kararda, El Masri'nin CIA tarafından kaçırılmasını ve yaklaşık dört ay kadar, yasadışı bir şekilde Afganistan'da tutulmasını kınamaktadır. Fava Raporu, 30.01.2007 tarihinde yayınlanmıştır. Bu raporda da aynı türden bir kınama vardır. Raporun en önemli kısmını, Münih Savcısının, soruşturma sonucu ulaştığı kanaate geçici komisyonunda yer verilmesi oluşturmuştur. Ayrıca, gizli tutulma yeri olarak cezaevlerinin yanı sıra otel odaları, şahsi daireler ve polis bürolarının kullanıldığı da raporda vurgulanmıştır (Para. 47-51).

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu'nun, 03.04.2008 tarihinde yayınlanan ve genel gözlem içeren kararında, Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti'ne bazı tavsiyelerde bulunulmuştur. Komisyon, davada bütün delillerin dikkate alınmasını, davanın El Masri'yle birlikte ve daha derinlikli yürütülmesini tavsiye etmiştir. Tavsiye karar, Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri tarafından yayınlanan raporda da destek bulmuştur. El Masri, Amerikan Devletleri İnsan Hakları Komisyonu'na da başvurmuştur. Komisyon, görüş almak üzere

Amerikan hükümetine durumu bildirmiştir. Komisyon'dan AİHM'e ulaşan bilgiler bu kadarla sınırlıdır (Para. 52-54).

El Masri Vakası, iç hukuk yargılamalarına da konu olmuştur. Münih Savcılığı tarafından 2004 yılında, iddialara ilişkin bir soruşturma başlatılmıştır. Tanıklar dinlenmiş, bilirkişi raporu hazırlanmıştır. Radyoaktif izotop incelemesinin sonucunda, El Masri'nin iki defa açlık grevine girdiği ortaya çıkmıştır. El Masri'nin beyanlarıyla, elde edilen laboratuvar sonuçları da yüksek oranda uyumlu görünmüştür. Münih Savcısı, bu gelişme üzerine, olağandışı teslim olayına karışan CIA ajanları için tutuklama müzekkeresi hazırlamıştır (Para. 55-58).

Alman Meclisi, istihbarat faaliyetlerini araştırmak için, 07.04.2006 tarihinde bir komisyon kurmuştur. Komisyon, üç yıl boyunca yüz kırk bir tanık dinlemiştir. Ulaşılan sonuçlar, 18.06.2009 tarihinde açıklanmıştır. Komisyonun raporunda; Alman Federal Kriminal Dairesi'nin soruşturması, tanıklar ve uçak kayıtları, El Masri'yi doğrulamaktadır. Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti'nin resmî açıklamaları ise açıkça yanlıştır (Para. 59-60).

Amerikan Sivil Özgürlükler Birliği; El Masri adına 06.12.2005 tarihinde şikayette bulunmuştur. Ancak Bölge Mahkemesi, devlet sırrı nedeniyle davayı reddetmiş, istinaf mahkemesi bu kararı onamış ve Yüksek Mahkeme de davayı incelemeyi reddetmiştir (Para. 62-63).

El Masri Vakası'yla ilgili olarak, Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti'nde de soruşturma yürütülmüştür. Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Meslek Kuralları ve İç Denetim Dairesi, iç soruşturma yürütmüştür. Meslek Kuralları ve İç Denetim Dairesi ile Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti İçişleri Bakanı'na ait mektup, Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın ve gizli servis başkanının beyanlarıyla aynıdır (Para. 26). El Masri, Üsküp Savcılığına avukatı aracılığıyla şikayette bulunmuştur. Meslek Kuralları ve İç Denetim Dairesi, savcılık makamına daha önce sunduğu bilgileri tekrarlamıştır. Savcılık makamı, bu bilgilere dayanarak 18.12.2008 tarihinde, kovuşturmayaya yer olmadığına dair karar vermiştir. Savcı tarafından, soruşturma evresinde, El Masri'nin ve otel çalışanlarının ifadeleri alınmamıştır. Hükümetçe, otel çalışanlarının ifadelerinin daha önce alındığı ifade edilse de buna ilişkin herhangi bir delil ortaya konulmamıştır. AİHM'de görülen işbu dava itibarıyla, Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti'nde açılan tazminat davası ise devam etmektedir (Para. 67-73).

Vakanın Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Değerlendirilmesi

Olağandışı teslim, AİHM tarafından tümüyle reddedilmektedir (“Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi”, 2016). Çünkü olağandışı teslim, hukuka tümüyle aykırı bir iade türüdür. ABD; El Masri Vakası’nda görüldüğü üzere, neredeyse yasa dışı bir örgüte benzer biçimde yaptırımlarda bulunmuş, CIA ajanları da bu örgütün yaptırımcıları gibi davranmıştır. İlgili durumun sebebi olarak, 11 Eylül saldırılarından sonra Başkan George Walker Bush tarafından gizlice çıkarılan memorandum görülmektedir. Memorandum, maddi gerçeğe ulaşmak amacıyla hazırlansa da insan haklarına aykırıdır. Özellikle işkence, insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele ile özgürlük ve güvenlik haklarını ihlal eder niteliktedir. Çalışmanın bu bölümünde, El Masri Vakası, AİHS bağlamında değerlendirilecektir.

İşkence Yasağı

Yasama, yürütme ve yargı erklerinin normlarla bağlı olması, hukuk devletinin bir gereğidir. Ancak salt normların varlığı, bir devletin hukuk devleti olduğunu tek başına göstermez. Bu normlar kanunla öngörülmesi, meşru amaç taşımaları ve demokratik toplumda gerekli olmalıdır (ECHR, Moreira Ferreira v Portugal App no 19867/12, 2017).

Yasama organının bir konuda düzenleme yapması, kanunla öngörülme ifadesini tam olarak açıklamamaktadır. Bu düzenleme, aynı zamanda, insanları keyfi uygulamalara karşı korumalıdır (ECHR, Ljaskas v Croatia App no 58630/11, 2016). Başkan Bush’un gizlice imzaladığı memorandumda, insan haklarını korumanın aksine, insan haklarına aykırı düzenlemeler görülmektedir. İlgili düzenlemelerin başında, olağandışı teslim ve sorgulama teknikleri gelmektedir. AİHM’nin, olağandışı teslim ve sorgulama tekniklerine dair ortaya koyduğu ilkelerden birincisi, işkence yasağına ilişkindir. AİHS’in 3. maddesinde yer alan bu düzenleme, AİHM tarafından hem usul hem de esas bakımından irdelenmektedir.²

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi; işkence ve insanlık dışı, aşağılayıcı muameleyle ilgili olarak, devletlerin yükümlülükleri olduğunu birçok kararında dile getirmiştir. Devletlerin yükümlülüğü, incelemenin usul boyutunu oluşturmaktadır. El Masri Vakası örnek olmak üzere; bir devletin görevlilerinin insan haklarına yönelik fiilleri, etkili bir şekilde soruşturulmalıdır.

Etkili bir soruşturma, devlet görevlilerinin fiillerinin ne anlama geldiğini ortaya çıkarabilir. Diğer taraftan, ortada gerçekten işkence veya insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele

²AİHS’in 3. maddesi şöyledir: “Hiç kimse işkenceye veya insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele veya cezaya tabi tutulamaz.”

Bkz. Anayasa Mahkemesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, https://www.anayasa.gov.tr/media/3542/aihs_tr.pdf.

varsa, etkili soruşturma, görevlilerin cezasız kalmasını da önleyebilir (ECHR, Labita v Italy App no 26772/95, 2000). Etkili bir soruşturma, hızlı ve derinlemesine olmalıdır. Kararlar temellendirilebilir olmalıdır. Farklı nedenlerle, soruşturmanın üzeri kapatılmamalıdır (ECHR, Indelicato v Italy App no 31143/96, 2001). Örneğin; siyasi nedenlerle veya yürütmenin hiyerarşisi altında, soruşturmanın üzeri kapatılmamalı ve soruşturmanın bağımsızlığı zedelenmemelidir (ECHR, Ergi v Turkey App no 23818/94, 1998). Gerekli tüm deliller muhafaza altına alınmalı ve toplanmalıdır (ECHR, Gül v Turkey App no 22676/93, 2000). Soruşturmadaki her eksiklik, etkili soruşturma ilkesini karşılamamaktadır (ECHR, Tanrıku v Turkey App no 23763/94, 1999). El Masri Vakası'nda da etkili bir soruşturma olmamıştır. El Masri, beş aya yakın sürede, kötü muameleyle maruz kalmıştır. Kötü muamele, 29.05.2004 tarihinde sona ermiştir.

Dikkat edilirse; El Masri, 20.07.2009 tarihinde AİHM'de dava açmış, ancak beş yıllık süre içerisinde, adalete kavuşmamıştır. Bu süreçte, El Masri'nin ABD'de açtığı dava, devlet sırrı nedeni ileri sürülerek reddedilmiştir. Üsküp Savcısı ise delil yetersizliğinden, kovuşturmayla yer olmadığına karar vermiştir. Savcı, Afganistan'a götürülen uçakla ilgili gerekli araştırmaları yapmamış, yalnızca bakanlık belgelerine göre karar vermiştir. Yani içişleri bakanlığı belgelerinin kurgusal olup olmadığını dikkate almamıştır. AİHM bu nedenlerle, 3. maddenin usuli boyutunun ihlal edildiği kararına varmıştır (ECHR, El Masri v The Former Yugoslav Republic of Macedonia App no 39630/09, 2012).

Devletlerin; işkenceye, insanlık dışı ve aşağılayıcı muameleyle ilgili yükümlülüklerinin ikinci boyutu, esas kapsar. İşkencenin, insanlık dışı ve aşağılayıcı muamelenin olağanüstü hallerde dahi istisnası yoktur. Yani olağanüstü halde dahi kimseye işkence yapılamaz, insanlık dışı ve aşağılayıcı davranışlarda bulunulamaz (ECHR, Labita v Italy App no 26772/95, 2000).

Bir fiilin işkence sayılabilmesi için belli bir yoğunlukta olması ve özel kastın varlığı göz önüne alınmaktadır. Devletler, işkencenin önlenmesi için etkili önlemler almalıdır. El Masri Vakası'nda söz konusu kişi; otele götürüldükten sonra, dışarıyla iletişimin kesilmiş, silahla tehdit edilmiş, sorgulamalarda başına neler gelebileceğini tahmin edememiş ve açlık grevine girmiştir. El Masri, psikolojik olarak kırılğan bir duruma gelmiştir. Yaşananlar, El Masri'nin insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele gördüğünün birer kanıtıdır. Kendisine CIA çalışanlarınca, Üsküp Havalimanında da işkence yapılmıştır. Zorla soyularak, Afganistan'a gidecek uçağa götürülmüştür. Kötü muamele, Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti kolluk görevlilerinin koruması altında yapılmıştır. AİHM'e göre zorla soyulma ancak zorunlu bir ihtiyaç halinde olmalıdır (ECHR, Wieser v Austria App no 2293/03, 2007). Anüsten sokulan fitil vb. şeylerin

tıbbi bir ihtiyacı karşılaması gerekir (ECHR, Jalloh v Germany App no 54810/00, 2006). Ayrıca, Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti kolluk görevlilerinin, işkence veya insanlık dışı ve aşağılayıcı muameleyle izin vermemesi (ECHR, Cyprus v Turkey App no 25781/94, 2001) gerekmektedir. Ancak bu, mümkün olmamıştır.

El Masri'nin maruz kaldığı kötü muamele, sırayla yapılmış işkence eylemlerini içerdiğinden, buna yönelik sistematik bir hazırlığın varlığını hissettirir. Sistematik hazırlık içerisinde; El Masri'nin El Kaide üyesi olduğunu itiraf ettirmek için yoğun maddi ve manevi acı çektirilmek amacıyla, özel kast da bulunur. Kolluk görevlilerinin işkenceye izin vermesi de Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti'nin işkence yapılabilme olasılığına karşın tedbir almadığını göstermektedir. Diğer taraftan, AİHM; teslimin hukuka uygun (ECHR, Öcalan v Turkey App no 46221/99, 2005) ve uygulamaların teslim eden devletin bilgisi dahilinde olmasını (ECHR, El Masri v The Former Yugoslav Republic of Macedonia App no 39630/09, 2012), kişinin teslim edildiğinde gerçek bir tehlikeyle karşı karşıya kalıp kalmayacağını (ECHR, Saadi v Italy App no 37201/06, 2008), teslim edilen devletin, şüpheli, sanık veya hükümlünün kötü muameleyle maruz kalmayacağına dair güvence vermesini, işkencenin esasa ilişkin boyutuyla değerlendirmektedir (ECHR, Al Moayad v Germany App no 35865/03, 2007).

El Masri Vakası'nda söz konusu kişinin, olağandışı bir şekilde teslim edildiği anlaşılmaktadır. Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti yetkilileri, dikkate almasalar da uçağın ABD'ye değil Afganistan'a gittiğini bilmektedir. Kendileri buna karşın, El Masri'yi CIA'ya teslim etmiştir. ABD'de, terör şüphelilerini gözaltına almayı sağlayan memorandum, 2001 yılında yürürlüğe girmiştir. Uluslararası Af Örgütü dahil birçok örgüt ve komisyon, bu memorandumun insan haklarına aykırı olduğunu yazılı olarak beyan etmiştir. Bu bağlamda, El Masri'nin gerçek bir tehlikeyle karşı karşıya olduğu ve kendisine kötü muamele yapılabileceği öngörülebilir bir durumdur.

Özgürlük ve Güvenlik Hakkı

AİHM'nin olağandışı teslim ve sorgulama teknikleriyle ilgili, ortaya koyduğu ilkelerden bir diğeri, özgürlük ve güvenlik haklarını kapsar. AİHS'in 5. maddesindeki düzenlemeye göre, AİHM hem usul hem de esas bakımından irdelemektedir.³

³AİHS'in 5. maddesi şöyledir: "1. Herkes özgürlük ve güvenlik hakkına sahiptir. Aşağıda belirtilen haller dışında ve yasanın öngördüğü usule uygun olmadan hiç kimse özgürlüğünden yoksun bırakılamaz: a) Kişinin, yetkili bir mahkeme tarafından verilmiş mahkumiyet kararı sonrasında yasaya uygun olarak tutulması; b) Kişinin, bir mahkeme tarafından yasaya uygun olarak verilen bir karara uymaması sebebiyle veya yasanın öngördüğü bir yükümlülüğün uygulanmasını sağlamak amacıyla yasaya uygun olarak yakalanması veya tutulması; c) Kişinin bir suç işlediğinden şüphelenmek için inandırıcı sebeplerin bulunduğu veya suç işledikten sonra kaçmasına engel

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne göre, kişilerin keyfi olarak tutuklanmaması, en temel haklarından. AİHS'e taraf devletler, iç hukukta yer alan bu tür düzenlemelere uymak zorundadır (ECHR, Chahal v The United Kingdom App no 22414/93, 1996). Düzenlemeler, insan hak ve özgürlüklerini koruduğu için dar bir şekilde yorumlanması gerekir (ECHR, Wassink v The Netherlands App no 12535/86, 1990).

Özgürlük ve güvenlik haklarını tehlikeye atabilecek her türlü durum, hızlı bir adli denetimle önlenir. Adil ve hızlı bir adli denetim, aynı zamanda kötü muameleleri engelleyici bir özellik de taşımaktadır (ECHR, Brogans and Others v The United Kingdom App no 11209/84, 1988). Bununla birlikte, şüpheli olan her kişinin terörist olduğu anlamı çıkarılmamalıdır. Diğer ifadeyle; özgürlük ve güvenlik hakları bağlamında adli denetim yapan savcı veya hakimin, her terör şüphelisini tutuklayabileceği anlamı çıkarılmamalıdır (ECHR, Murray v The United Kingdom App no 14310/88, 1994). AİHM'e göre kabul edilemeyen bir tutukluluk, AİHS'in 5. maddesinin ihlali anlamına gelmektedir.

Bu ilkeler doğrultusunda; El Masri'nin, herhangi bir savcının veya hakimin emriyle tutuklanmadığını en başta söylemek gerekir. Kendisi otelde tutulurken, hakkında herhangi bir adli karar yoktur. El Masri'ye uygulanan kötü muamele göz önüne alındığında, kendisinin keyfi olarak gözaltında tutulduğu söylenebilmektedir. Ayrıca Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti, ABD'nin yakalama ve gözaltına ilişkin programını bildiği halde, yani El Masri'nin büyük bir tehlikeyle karşı karşıya kalacağını bildiği halde, O'nu tutuklanmak üzere CIA'ya teslim etmiştir. Bu durum, özgürlük ve güvenlik haklarının ağır bir biçimde ihlal edildiğini göstermektedir. Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti'nin; işkence, insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele kısımlarında, etkili bir soruşturma yürütmediği ifade edilmiştir. Bu iki nedenle, Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti, AİHS'in 5. maddesini hem usul hem de esas bakımından ihlal etmiştir.

olma zorunluluğu kanaatini doğuran makul gerekçelerin varlığı halinde, yetkili adli merci önüne çıkarılmak üzere yakalanması ve tutulması; d) Bir küçüğün gözetim altında eğitimi için usulüne uygun olarak verilmiş bir karar gereği tutulması veya yetkili merci önüne çıkarılmak üzere yasaya uygun olarak tutulması; e) Bulaşıcı hastalıkların yayılmasını engellemek amacıyla, hastalığı yayabilecek kişilerin, akıl hastalarının, alkol veya uyuşturucu madde bağımlılarının veya serserilerin yasaya uygun olarak tutulması; f) Kişinin, usulüne aykırı surette ülke topraklarına girmekten alıkonması veya hakkında derdest bir sınır dışı ya da iade işleminin olması nedeniyle yasaya uygun olarak yakalanması veya tutulması; 2. Yakalanan her kişiye, yakalanma nedenlerinin ve kendisine yöneltilen her türlü suçlamanın en kısa sürede ve anladığı bir dilde bildirilmesi zorunludur. 3. İşbu maddenin 1.c fıkrasında öngörülen koşullar uyarınca yakalanan veya tutulan herkesin derhal bir yargıç veya yasayla adli görev yapmaya yetkili kılınmış sair bir kamu görevlisinin önüne çıkarılması zorunlu olup, bu kişi makul bir süre içinde yargılanma ya da yargılama süresince serbest bırakılma hakkına sahiptir. Salıverilme, ilgilinin duruşmada hazır bulunmasını sağlayacak bir teminat şartına bağlanabilir. 4. Yakalama veya tutulma yoluyla özgürlüğünden yoksun kılınan herkes, tutulma işleminin yasaya uygunluğu hakkında kısa bir süre içinde karar verilmesi ve, eğer tutulma yasaya aykırı ise, serbest bırakılması için bir mahkemeye başvurma hakkına sahiptir. 5. Bu madde hükümlerine aykırı bir yakalama veya tutma işleminin mağduru olan herkes tazminat hakkına sahiptir." Bkz. Anayasa Mahkemesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, https://www.anayasa.gov.tr/media/3542/aihs_tr.pdf

Sonuç

Herhangi bir birey; çeşitli sebeplerle, terör şüphelisi, sanığı veya hükümlüsü olabilir. Bu konuda karşılaşılabilecek en kötü durum AİHM’inde kararlarında vurguladığı üzere birey(ler)in terör şüphelisi veya sanığı olmasıdır. Birey(ler), mahkeme hükmü kesinleşinceye kadar masumdur. Buna karşın lekelenmeme hakkının ihlali sonucunda terör şüphelisi veya sanığı olan birey(ler) işkenceye maruz kalabilir. Olağandışı teslim edilebilir. Olağandışı teslim sürecinde yaşanan (ceza hukuku bağlamındaki) haksızlıklar, insan hak ve özgürlüklerine tümüyle aykırı olabilir. Halbuki adil yargılanma hakkı temel bir haktır. Herkes için geçerlidir. Bu nedenle terör şüphelisi, sanığı veya hükümlüsü aşağıda verilen uygulamalar doğrultusunda teslim edilebilir:

Terör şüphelisinin olağan teslimi için öncelikle bir devletin, diğer devletten talepte bulunması gerekir. Sınırdışı işlemlerinde de resmi bir talep olmalıdır. Talep belgesiyle birlikte mahkeme kararı da iletilmelidir. Diğer devlet belgeleri teslim alınca, bunları yetkili ve görevli mahkemeye iletmelidir. Mahkeme, kişinin iadesini yalnızca matbu evrakları inceleyerek yapmamalıdır. Öncelikle, terör şüphelisinin iade edildiği takdirde ağır bir tehlikeyle karşı karşıya kalıp kalmayacağını incelemelidir. Bunun için uluslararası saygın kuruluşların görüşlerini ve gazete makalelerini dikkate almalıdır. El Masri Vakası’nda olduğu gibi; Avrupa Konseyi, Avrupa Komisyonu, Avrupa Parlamentosu ve Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi gibi uluslararası örgütler veya onlara bağlı organlar, saygın kuruluşlar olarak değerlendirilebilir. Mahkeme üyeleri, daha sonra, terör şüphelisinin gerçek bir tehlike karşısında olup olmadığına karar vermelidir. Mahkeme üyeleri; terör şüphelisinin ağır ve gerçek bir tehlikeyle karşılaşacağına kanaat getirdiklerinde, olağan teslimin reddine karar vermelidir.

Mahkeme; ağır ve gerçek bir tehlike olmasa da terör şüphelisinin ölüm cezası başta olmak üzere, kötü muameleye maruz kalmayacağına ve insan hakları sözleşmelerine atıfta bulunarak uluslararası her türlü mevzuattan faydalanabileceğine dair güvence almalıdır. Bu güvencelerin en başında, terör şüphelisinin, avukatı ve ailesiyle görüşebilme hakkı gelmektedir.

Mahkeme bu güvencelere ek olarak; terör şüphelisinin aynı fiilden ikinci kez yargılanıp yargılanmadığına dair güvence almalıdır. Ayrıca, terör şüphelisi ilk defa soruşturma geçirecekse, teslim sonrası soruşturmanın yalnızca talep edilen konuyla ilgili olması gerektiğine dair güvence almalıdır. Suç, şikayete tabi olabilir. Bu nedenle, belgeler incelenirken suçun kovuşturulabilirliğine de dikkat edilmelidir.

Kişi terör şüphelisiyse, kesin ve somut deliller olmadan veya teslim talebinde bulunan devletin böyle bir talebi olmadan tutuklanmamalıdır. Yakalama, gözaltı ve tutuklama

işlemlerine ilişkin belgeler, mahkeme tarafından dar bir yoruma tabi tutulmalıdır. Bu tür koruma tedbirlerinde, belirli bir süre uygulaması olmalıdır. Teslim talebi uygun görülürse, diğer devlete yazılı bir şekilde bildirilmelidir. Terör şüphelisinin teslimi için yer, tarih ve saat belirlenmelidir. Terör şüphelisinin, teslim edilene kadar, haklarına riayet edilmelidir. Bu bağlamda, terör şüphelisinin üzerinde acı verecek tıbbi yöntemler kullanılmamalı, başına çuval geçirilmemeli; bu kişi(ler) beyaz gürültüye tabi tutulmamalı, dövülmemeli, “Filistin “Askısı”na asılmamalıdır. Ek olarak, bu şüphelilere elektrik verilmemeli ve kendilerine uyku, yeme ve içme yoksunluğu yaşatılmamalıdır.

Teslim talebinde bulunan devletin yetkilileriyle, teslim edecek devletin yetkilileri, belirlenen yer ve saatte buluşmalıdırlar. Talepte bulunulan devlet, terör şüphelisini teslim etmelidir. Terör şüphelisi teslim edilirken, daha önce belirlendiği şekilde hangi araçla götürülecekse, gidilecek yerin bilgileri tekrar alınmalıdır. Örneğin; terör şüphelisi uçakla götürülecekse, uçağın, talepte bulunan ülkeye gidip gitmeyeceği teslim anında teyit edilmelidir. Mücbir sebeplerle olağan teslim gerçekleşmezse, yukarıdaki usulle tekrar teslim gerçekleştirilebilir.

Kişi terör sanığıysa, “Ceza Kovuşturmalarının Aktarılmasına Dair Avrupa Sözleşmesi”ne göre teslim edilebilir. Bu durumda, kovuşturmayı yürüten devlet de talepname gönderebilir. Devletler, Ceza Kovuşturmalarının Aktarılmasına Dair Avrupa Sözleşmesi’ne taraf değillerse, ikili sözleşmelere göre olağan teslim gerçekleştirebilir.

Kişi terör hükümlüsüye, “Hükümlülerin Nakline Dair Avrupa Sözleşmesi”ne göre teslim edilebilir. Bu durumda kovuşturmayı yürüten devlet de talepname gönderebilir. Devletler, Hükümlülerin Nakline Dair Avrupa Sözleşmesi’ne taraf değiller ise ikili sözleşmelere göre olağan teslim gerçekleştirebilir.

Öneride, terör şüphelisi ile terör sanığı ve hükümlüsü arasında tek fark vardır. Şüpheli durumunda, yalnızca soruşturma yürüten devletin yasal süreci başlatması gerekir. Devletler; sanık veya hükümlü olunan durumlarda, karşılıklı olarak yasal süreci başlatabilir. Önerilen usul, her üç durum içinde geçerlidir.

Yazar Katkıları: Metnin tamamı tek yazar tarafından oluşturulmuştur.

Çıkar Beyanı: Bu çalışmada çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

Anayasa Mahkemesi (2024). *Avrupa insan hakları sözleşmesi*. Erişim adresi: https://www.anayasa.gov.tr/media/3542/aihs_tr.pdf

- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (2016). *Terör*. Erişim adresi: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/COURTalks_Terr_Talk_TUR
- Blakeley, R. ve Raphael, S. (2017). Human rights fact-finding and the CIA's rendition, detention and interrogation programme: A response to cordell. *Sage Journal-International Area Studies Review*, 21(2), 1-9.
- Bodnar, A. ve Irmina P. (2012). *Domestic investigation into participation of Polish officials in the CIA extraordinary rendition program and the state responsibility under the European convention on human rights*. *Polish Yearbook on International Law*, 31, 233-257.
- Central Intelligence Agency (2016). *Guidelines on interrogations conducted pursuant to the presidential memorandum of notification of 17 September 2001*. Case Number: F-2015-02400, Document Release Date: June 13, 2016. Erişim adresi: <https://www.cia.gov/readingroom/document/6541522>
- Central Intelligence Agency, Documents Related to the Former Detention and Interrogation Programme. Erişim adresi: <https://www.cia.gov/readingroom/collection/documents-related-former-detention-and-interrogation-program>
- Connell, J. Pradhan, A. ve Lander, M. (2017). Obstacles to torture rehabilitation at Guantánamo Bay. *Torture*, 27(2), 62-78. <https://doi.org/10.7146/torture.v27i2.97219>
- D'arcus, B. (2014). Extraordinary rendition, law and the spatial architecture of rights. *ACME: An International E-Journal for Critical Geographies*, 13 (1), 79-99.
- Duffy, H. (2017). Detention and interrogation abroad: The 'Extraordinary rendition' Programme. A. Nollkaemper ve I. Plakocefalos (Ed.), *The practice of shared responsibility in international law kitabı içinde* (s. 89-127). Cambridge: Cambridge University Press.
- European Court of Human Rights, *Al Moayad v Germany* App no 35865/03, 2007. Erişim adresi: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-79710%22%7D>
- European Court of Human Rights, *Brogans and Others v The United Kingdom* App no 11209/84, 1988. Erişim adresi: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57450%22%7D>
- European Court of Human Rights, *Chahal v The United Kingdom* App no 22414/93, 1996. Erişim adresi: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22fulltext%22:%5B%22Chahal%22%2C%22itemid%22:%5B%22001-58004%22%7D>
- European Court of Human Rights, *Cyprus v Turkey* App no 25781/94, 2001. Erişim adresi: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-144151%22%7D>
- European Court of Human Rights, *El Masri v The Former Yugoslav Republic of Macedonia* App no 39630/09, 2012. Erişim adresi: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-115621%22%7D>
- European Court of Human Rights, *Ergi v Turkey* App no 23818/94, 1998. Erişim adresi: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22002-6843%22%7D>
- European Court of Human Rights, *Gül v Turkey* App no 22676/93, 2000. Erişim adresi: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-59081%22%7D>

- European Court of Human Rights, *Indelicato v Italy* App no 31143/96, 2001. Erişim adresi: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-64280%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-64280%22]})
- European Court of Human Rights, *Ireland v The United Kingdom* App no 5310/71, 1978. Erişim adresi: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-57506%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-57506%22]})
- European Court of Human Rights, *Jalloh v Germany* APP no 54810/00, 2006. Erişim adresi: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22fulltext%22:\[%22Jalloh%22\],%22itemid%22:\[%22001-76307%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22fulltext%22:[%22Jalloh%22],%22itemid%22:[%22001-76307%22]})
- European Court of Human Rights, *Labita v Italy* App no 26772/95, 2000. Erişim adresi: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-58559%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-58559%22]})
- European Court of Human Rights, *Ljaskas v Croatia* App no 58630/11, 2016. Erişim adresi: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22languageisocode%22:\[%22TUR%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22languageisocode%22:[%22TUR%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22]})
- European Court of Human Rights, *Moreira Ferreira v Portugal* App no 19867/12, 2017. Erişim adresi: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-175646%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-175646%22]})
- European Court of Human Rights, *Murray v The United Kingdom* App no 14310/88, 1994. Erişim adresi: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22002-10564%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22002-10564%22]})
- European Court of Human Rights, *Nashiri v Poland* App no 28761/11, 2014. Erişim adresi: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-146044%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-146044%22]})
- European Court of Human Rights, *Öcalan v Turkey* App no 46221/99, 2005. Erişim adresi: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-69022%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-69022%22]})
- European Court of Human Rights, *Saadi v Italy* App no 37201/06, 2008. Erişim adresi: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-85276%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-85276%22]})
- European Court of Human Rights, *Tanrıkulu v Turkey* App no 23763/94, 1999. Erişim adresi: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22002-6534%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22002-6534%22]})
- European Court of Human Rights, *Wassink v The Netherlands* App no 12535/86, 1990. Erişim adresi: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57635%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57635%22]})
- European Court of Human Rights, *Wieser v Austria* App no 2293/03, 2007. Erişim adresi: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-79570%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-79570%22]})
- Frankopan, I. D. (2008). Extraordinary rendition and the law of war. *North Caroline Journal of International Law*, 33(4), 657-692.
- Hillebrand, C. (2009). *The CIA's extraordinary rendition and secret detention programme European reactions and the challenges of future international intelligence co-operation*. The Hague: Netherlands Institute of International Relations Clingendael.
- House Commons (2009). *Extraordinary rendition: Closing gap*. Erişim adresi: <https://www.statewatch.org/media/documents/news/2009/nov/uk-apg-extraordinary-rendition-closing-the-gap.pdf>
- Huq, A. Z. (2006). Extraordinary rendition and the wages of hypocrisy. *Spring*, 23(1), 25-35.
- Kaya, B. (2022). *İnsan haklarının korunması bağlamında Avrupa konseyi terörizmin önlenmesi sözleşmesinin değerlendirilmesi*. Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Marks, D. F. (2018). American psychologists, the Central Intelligence Agency, and enhanced interrogation. *Sage Journal*, 5(2), 1-2. <https://doi.org/10.1177/2055102918796610>

- Murray, M. J. (2011). Extraordinary rendition and U.S. counterterrorism policy. *Journal of Strategic Security*, 4(3), 15-28. <http://dx.doi.org/10.5038/1944-0472.4.3.2>
- Open Society Justice Initiative (2013). *Globalizing torture CIA secret detention and extraordinary rendition*. New York: Open Society Foundations.
- Sadat, L. N. (2006). Ghost prisoners and black sites: Extraordinary rendition under international law. *Case Western Reserve Journal of International Law*, 37(2-3), 309-342.
- United States Senate (2014). *Report of Senate Select Committee on intelligence committee study of the central intelligence agency's detention and interrogation program together with foreword by Chairman Feinstein and additional and minority views*. Erişim adresi: <https://www.intelligence.senate.gov/sites/default/files/publications/CRPT-113srpt288.pdf>

**Cumhuriyetin 10. Yılına Armağan Projesi:
Seyyar Terbiye Treni**
*Project as a Gift to the 10th Anniversary of the Republic:
Mobile Education Train*

DOI: 10.38155/ksbd.1364440

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
21/09/2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
16/10/2024

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31/12/2024

**KARADENİZ SOSYAL
BİLİMLER DERGİSİ**

Doç. Dr., Elif Evrim ŞENCAN
Başkent Üniversitesi
Atatürk İlkeleri Uygulama ve
Araştırma Merkezi
elifevrim@baskent.edu.tr
ORCID: 0000-0002-9807-1338

Etik Kurul Beyanı: Bu çalışma, insanlardan veri ve örnek toplamayı gerektiren, anket, inceleme, alan çalışması ve deney içeren araştırmalar kapsamına girmediğinden etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir.

Öz

Bu çalışmanın konusu, 21 Nisan ve 4 Haziran 1933 tarihleri arasında Ankara-Samsun güzergâhında 1002 km. yol yaparak, bölgeye modern eğitimi tanıtmayı amaçlayan seyyar terbiye sergi trenidir. Terbiye sergisi, Cumhuriyet'in 10. yılına armağan olarak hazırlanmıştır. Vagonlarında, Cumhuriyetle birlikte hak ettiği yere ulaşan sinema, müzik, sağlık, bilim, sosyal alanlar vb. hususları barındırır. Diğer bir ifadeyle Cumhuriyet'in 10. yılına armağan projesi, eğitim devriminin, 10. yıl Marşında geçen "demir ağlarla örülü Anadolu'ya" bu yol kullanılarak tanıtılmasıdır.

Eğitim Bakanlığınca hazırlanan bu tren, Ankara'dan yola çıkarak Kırıkkale, Kayseri, Sivas, Amasya ana istasyonları olmak üzere toplamda 15 istasyonda durarak Samsun'a varır. Bütün istasyonlarda, altı kişilik eğitim kadrosuyla konferanslar aracılığıyla eğitim verir, yeni eğitim araç ve gereçlerini tanıtır. Kadro; Celal, Reşat Şemsettin, İsmail Hakkı, Hayrullah ve Ferit Beylerden oluşur. Altıncı kişi gazeteci Sadri Etem'dir. Kendisinin yolculuk süresince yazdığı mektuplar, terbiye sergisinde olan biteni ayrıntılı olarak günümüze taşıyan hatıratır. İsmail Hakkı Bey ise, Türk eğitim bilimci, eğitim devriminin neferi, Köy Enstitülerinin kurucularından İsmail Hakkı Tonguç'tur.

Tren kırk beş günde, on binden fazla kişi tarafından ziyaret edilir. Sergi ekibinin verdiği konferansların, ilçelerdeki öğretmenlerin okul içi faaliyetlerini zenginleştirdiği, halkı eğitim ve sağlık konularında bilinçlendirdiği; bununla birlikte yolculuk boyunca yaklaşık on bin cilt ücretsiz kitap dağıtıldığı bilinmektedir.

Anahtar Kelimeler: Terbiye Treni, Seyyar Sergi, Seyyar Terbiye Treni.

Abstract

This study focuses on the mobile education train exhibition, which travelled 1002 km. on the Ankara-Samsun route between 21 April and 4 June 1933, aiming to introduce modern education to the region. The education exhibition was prepared as a gift to the 10th anniversary of the Republic. Its wagons include cinema, music, health, science, social fields, etc., which reached their rightful place with the Republic. In other words, the project as a tribute to the 10th anniversary of the Republic is the introduction of the educational revolution to "Anatolia woven with railway", which is mentioned in the 10th Year March by using this route.

This train, prepared by the Ministry of Education, sets off from Ankara and reaches Samsun by stopping at 15 stations in total, including Kırıkkale, Kayseri, Sivas, Amasya as main stations. At all stations, a six-member education staff provides education through conferences and introduces new educational tools and equipment. The staff consists of Celal Bey, Reşat Şemsettin, İsmail Hakkı Bey, Hayrullah Bey and Ferit Bey. The sixth person is journalist Sadri Etem. The letters he wrote during the journey are the memoirs that carry the events of the education exhibition in detail to the present day. İsmail Hakkı Bey is İsmail Hakkı Tonguç, a Turkish educational scientist, a soldier of the educational revolution and one of the founders of the Village Institutes. The train was visited by more than ten thousand people in forty-five days. It is known that the conferences given by the exhibition team enriched the in-school activities of teachers in the districts and raised public awareness on education and health issues; in addition, approximately ten thousand volumes of free books were distributed throughout the journey.

Keywords: Education Train, Mobile Exhibition, Mobile Education Train.

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti 1923 yılında devletler sahnesine tam bağımsız bir ülke olarak çıkmış; rejimin belirlenmesinden hemen önce toplanan Türkiye İktisat Kongresiyle bunun ön provasını yapmıştı. İzmir’de toplanan bu kongre, aynı şehirde açılacak bir numune sergisinin zeminini oluşturmuştu. Genç Cumhuriyet, yerli mallarını teşhir edeceği ilk sergiyi böylece gerçekleştirmişti. Bundan böyle çok sayıda sabit ve bir yüzer sergi Cumhuriyet tarihinde yerini alacaktı.

23 Şubat 1923 Numune Sergisi, Uluslararası İzmir Fuarının temelini atmıştı. Bununla birlikte, 1926 Karadeniz Vapuru Yüzer Sergisi, 1929 Sabit Yerli Mallar Sergisi, 1930 Milli Sanayi Numune Sergisi, 1930 ve 1931 Galatasaray Lisesi Yerli Mallar Sergisi gibi etkinliklerin yanı sıra Konya, Balıkesir, Bursa gibi şehirlerde de yerel sergiler düzenleniyordu. Türkiye, eş zamanlı olarak Lozan, Paris, Basel, Brüksel, Londra, Tel Aviv, New York gibi şehirlerde dünya sergilerine de katılıyordu (Akçura, 2009: 107; Şencan, 2019).

Tüm bu tecrübelerden edindiği deneyimle genç Cumhuriyet, Eğitim Bakanlığının çalışmalarıyla, Cumhuriyetin 10. yılına armağan etmek üzere bir seyyar tren sergisi tertipledi. Dönemin Eğitim Bakanı Reşit Galip’ti. Projeye göre 15 Nisan’da yola çıkması planlanan tren, Ankara’dan hareket edecek ve Samsun’da yolculuğunu bitirecekti. Yola çıkış tarihi planlanan gibi olmadı, altı gün gecikti. Fakat yolculukta durulacak istasyonlar, yapılacak konferanslarla ilgili plana uyuldu. Elbette yolda karşılaşılanlarla yeni ihtiyaçların doğacağı açıktı. Serginin bir hedefi Anadolu’ya eğitimi götürmekse, diğer bir hedefi de ihtiyaçları doğrudan yerinden belirlemek ve buna uygun çözüm üretmekti.

Belirlenen güzergâh, Atatürk’ün yolu; fakat tersten işliyordu. Atatürk, Samsun’dan yolculuğuna başlamış, Ankara’ya gelerek meclisi açarak milli mücadeleyi başlatmıştı. Şimdi, eğitim tohumları, Ankara’dan başlayarak Samsun’a doğru giden yoldan serpilecekti. Zira Atatürk, Kurtuluş Savaşının ortasında Ankara’da topladığı maarif kongresiyle eğitim savaşını buradan başlatmıştı. Şimdi, Cumhuriyetin devrimleriyle aynı yerden uygarlık savaşının kazanımları yaygınlaştırılacaktı. Diğer yandan, 10. Yıl Marşında geçen sözler ile bu proje birbirini tamamlıyordu. Ana yurt, demir ağlarla örülmüştü. Şimdi ana yurdun kurulduğu savaşın yolu tersten gidilecek ve bunun için demir ağlar seçilecekti.

Seyyar Terbiye Tren Sergisi, planlandığı gibi 15 Nisan’da değil, 21 Nisan 1933’te altı kişilik bir kafiyeyle yola çıktı. 15 istasyonda durdu. 45 gün boyunca yol gitti. 4 Haziran 1933’te Ankara’ya döndü. Durduğu her istasyonda çeşitli konularda konferanslar verildi, öğretmenler ve

halk aydınlatıldı. Ücretsiz kitaplar dağıtıldı. Diğer bir ifadeyle, terbiye treni yolculuğunun sonunda başarıya ulaşmıştı. Hem bölgeye eğitim devrimini götürmüş hem de ihtiyaçları yerinden tespit etmişti. Kafiledeki gazeteci Sadri Etem'in mektupları ise yolculuğun kamuoyuyla paylaşıldığı en önemli belgeydi.

Türkiye’de Sergicilik

Sergicilik ve fuarcılık, Türkiye Cumhuriyeti’ne Osmanlı’dan aktarılan bir etkinlik türüydü. Osmanlı İmparatorluğu’nun batılılaştığı ve çözüldüğü dönem olarak adlandırılan 19. yüzyıl, dünya çapında fuarcılık ve sergiciliğin ön plana çıktığı yüzyıldı. Sergi ve fuarlar, devletlerin ekonomik, kültürel ve sanayi alanındaki ilerlemelerini duyurduğu mekânlardı (Başaran, 2016: 263). Haliyle hem Osmanlı hem Cumhuriyet bu yöntemden istifade edecekti.

Osmanlı İmparatorluğunun ürünlerini tanıtıma açtığı ilk evrensel sergi 1851 Londra Sergisiydi. 1863 yılında ise kendi topraklarında Sergi-i Umumi-i Osmaniye’ye ev sahipliği yaptı. Bu sergide, ekonomisi yıkılmaya yüz tutmuş olmasına rağmen İmparatorluk, tarım, orman, sanayi, elbise, deri, pamuk, yün vb. ürünlerini sundu. Dünyada ise, özellikle Paris, Viyana, Chicago gibi şehirlerde, sergi kültürü hızla devam ediyordu. Bu gözlemlerle imparatorlukta bu kez 1897’de Yıldız sergi binası ve bünyesindeki Yıldız sergisi açıldı. 20. yüzyılın ilk on yılında sergi kültürü başkenti aştı; 1901 Konya, 1906 ve 1909 Bursa Sergileri olarak taşraya yayıldı (Akçura, 2009: 20-27).

Dünya Savaşı sonunda bütün imparatorluklarla birlikte Osmanlı Devleti de yıkılmıştı. Türkler, Atatürk önderliğinde topyekûn bir bağımsızlık ve kalkınma savaşına girmişti. Kuva-yı Milliye, cemiyetler, İmalat-ı Harbiye, kadınlar vb. bir milleti yeniden doğurmak üzere mücadele veriyorlardı. Bu, sadece topla tüfekle yapılan bir savaş değil, aynı zamanda bir kültür savaşıydı. Örneğin, kadınlar cemiyetler kuruyordu. Aynı cemiyetler işgali protesto ediyorlardı. Bu da kadınların, bir yönüyle sıcak savaşa dâhil olmasıydı. İmalat-ı Harbiye savaş malzemeleri üreterek sıcak savaşa katkıda bulunuyor; aynı zamanda meslek elemanı yetiştirerek kültür savaşı veriyordu. Savaşın ortasında, 1921 yılında toplanan Maarif Kongresi zaten uygarlık savaşının eğitimle çözülebileceğinin en önemli kanıtıydı. Ezcümle, istiklal mücadelesi başarıya ulaşmıştı; aynı zamanda da kültür ve eğitim devrimi çoktan başlamıştı.

Kurtuluş Savaşının başarıya ulaşmasıyla Türk milleti küllerinden yeniden doğacaktı. Atatürk, daha rejimi belirlemeden iktisadi bağımsızlığı İktisat Kongresiyle taçlandırmış; bu kongre ise İzmir’de ileride uluslararası bir fuar olacak ilk numune sergisinin bahanesi olmuştu. Ancak, Cumhuriyet sergilerinin Osmanlı sergilerinden bir farkı vardı. Yerli mallar

sergilenenecekti; üstelik artık mevcut fabrikalar yabancıların elinde değildi. Ekonomik bağımsızlık, üretim araçlarının ve ürünün milli nitelikte olmasını sağlıyordu. Yeni açılması planlanan fabrika ve imalathaneler de bu çerçevede yapılacaklardı. Çünkü Atatürk'e göre, "Siyasi ve askeri zaferler ne kadar büyük olurlarsa olsunlar; ekonomik zaferlerle taçlandırılmamışlarsa, meydana gelen zaferler devamlı olamazdı." İşte bu sebeple genç ve tam bağımsız Türkiye Cumhuriyeti, kendini hem ülke çapında hem de dünyaya tanıtmak için çok sayıda sergi ve fuara dâhil oldu.

1923 yılı Numune Sergisi bir başlangıçtı. 1926 Karadeniz yüzer sergisi bir ilkti. 1929, ilk sabit yerli mallar sergisinin tarihiydi ve bu bir gelenek haline gelecekti. Buna bağlı olarak 1930 yılında, ilk defa kutlanacak bir yerli mallar haftası belirlendi. Sergilerde tütün, kumaş, halı, madeni eşya, deri, ayakkabı, ipek dokuma, baston, incir, zeytin, zeytinyağı, pamuk vb. teşhir ediliyordu. Ancak bu yıllar, Cumhuriyet'in tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş süreciydi ve ülke çapında çok sayıda fabrika ve imalathane açılıyordu. Her geçen yıl, açılan fabrikalardaki yeni yerli ürünler bir sonraki sergide yerini alıyordu (Şencan, 2019: 21-37). Atatürk'ün vefatına kadar Türkiye, çok sayıda sabit yerli malı sergisi gerçekleştirildi. İlaveten, Anadolu'daki yerel sergiler önem kazanmaya başladı. Dünyadaki sergilerde ise (Paris, Basel, Selanik, Brüksel) Türkiye için özel stantlar açılıyordu.

İstanbul'da düzenlenen Yerli Malları Sergisi geleneğe dönüşmüştü ve her yıl tertipleniyordu. İlginç olan bu sergi için seçilen mekândı. Sergi, Galatasaray Lisesinde yapılıyordu ve burası yabancı dille eğitim yapan ilk Türk okulu (1868) olma özelliğini taşımaktaydı. Diğer bir ifadeyle, açıldığı dönemde Türkler için yabancı dille ve pozitif bilimle eğitim yapan tek okuldu. Bu da Cumhuriyet'in eğitim politikası ve bu politikayı İstanbul'un dışına yaymak için yeterli bir sebepti. Hal böyleyken eğitimi bir sergiyle Anadolu'ya yaymak, üstelik 1926 Karadeniz yüzer sergisinden edinilen tecrübelerle bunu bir ulaşım aracıyla seyyar şekilde gerçekleştirmek bilinmeyen bir yöntemdi. Eğitim Bakanlığı, bu projeyi devreye soktu ve Cumhuriyet'in 10. Yılına armağan olarak eğitim devrimi kapsamında bu kez bir seyyar terbiye treni sergisi düzenlemeye karar verdi. Bu da bir ilk olarak tarihe geçecekti.

Seyyar Terbiye Treni Sergisi

Dönemin Eğitim Bakanı Reşit Galip Bey'in önderliğinde toplanan bir encümenle daha önce hiç deneyimlenmemiş bir seyyar terbiye treninin hazırlıklarına başlandı. Plana göre, tren vagonları eğitim sergisi şeklinde düzenlenecekti. Tren belirli istasyonlarda duracak, bu istasyonlardaki okullarda konferanslar verilecek; ilaveten, oradaki ihtiyaçları gözlemleyerek yeni belirlemeler yapacaktı.

Cumhuriyetin 10. Yılına Armağan Projesi: Seyyar Terbiye Treni

Seyyar terbiye sergisinin 15 Nisan'da Ankara'dan yola çıkacağı bilgisi gelmişti. Buradan Kayseri, oradan Sivas'a gidecekti. Amaç, taşradaki öğretmenleri yeni eğitim sistemi hakkında bilgilendirmektir. Köylerde, projeksiyon ve sinemayla yeni sistem anlatılacak; öğretmenlere ve halka özel dersler ve konferanslar verilecekti. Sergideki malzeme, Cumhuriyetin yeni eğitim sistemine uygun seçilmişti. Cumhuriyet'in her alandaki faaliyetlerinin "öncesi ve sonrası" şeklinde karşılaştırmalı yöntemle gösteren levhaların faydalı olacağı düşünülmekteydi. Trene bir sıhhat müfettişi atanmıştı. Zira yol üzerindeki okullardaki öğretmenler muayene edilecek, ilaveten sağlık üzerine de bilgilendirmeler yapılacaktı. Keza Eğitim müfettişi de trendeydi. Onun görevi, okutma, yetiştirme konularına ve halk eğitimine öncelik verilmesiydi (Cumhuriyet, 29 Mart 1933: 3; Vakit, 29 Mart 1933: 6). Vagonlarda ders araç-gereçlerinin örnekleri teşhir edilecek, öğretmenlere iş prensibine dayanan örnek dersler gösterilecekti. Sinema ve projeksiyonun bulunma sebebi, öğretimde bu araçlardan nasıl faydalanılacağını göstermek, bir nevi mesleki konferanslar vermektir (Tonguç, 1952: 345-346). Trenin son istasyonunun Samsun olacağı, ara istasyonlarda bir iki gün, büyük istasyonlarda ise yaklaşık bir hafta duracağı planlara dâhil edilmişti (Akçura, 2009: 148).

Tren planlandığı gibi 15 Nisan'da değil, 21 Nisan 1933'te yola çıktı. Tren üç vagon ve altı kişilik kafilenden oluşuyordu. Cumhuriyet'i ortaya çıkaran eserler, milli mücadeleyi anlatan unsurlar, Mustafa Kemal Paşa'nın büstleri ve yaşamını anlatan fotoğraflar da sergiye dahil edilmişti (Vakit, 22 Nisan 1922: 4; Milliyet, 21 Nisan 1933: 4). İlaveten; "demiryolu güzergâhlarını dolaşmak ve halkın istifadesinde arz olunmak" üzere kitaplar, eğitimle ilgili araç gereçler, istatistikler, grafikler ve sinema filmleri hazırlanmıştı. Amacı, özellikle ilkököl öğretmenlerinin okutma ve yetiştirme konusu ve yeni terbiye hareketleri hakkında aydınlatmak ve halk terbiyesine faydalı olmaktır. Sergiyle gidecek müfettiş ve öğretmenler, yol istasyonları ve çevre köylerden bir araya getirilecek köy öğretmenleri için numune ders ve konferans düzenleyecekti. Ders müfredatını Bakanlığın tespit ettiği amaçlara uygun olarak hazırlanması için öğretmenler aydınlatılacaktı (Akçura, 2009: 148).

Vagonlar şu şekilde düzenlenmişti: Birinci vagon, Cumhuriyet'i anlatan grafikler, milli mücadelenin fotoğrafları, tarım ve sanayi ilerlemelerindeki göstergeler, çocuk bakımı, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemindeki okulların karşılaştırmalı posterleri, okullardan toplanan resimler, kütüphane, temsil, bahçe, oyun, ders müfredatı ve modern okul eşyalarına ait fotoğraflar vardı. İkinci vagon, ortaokullu gençleri ve halkı ilgilendiren sağlık levhaları, yeni açılan okullarda öğrencilerin faaliyetleri ve Gazi Muallim Mektebindeki öğrenci işleri sergileniyordu. Üçüncü vagon, mektep vagonuydu. Seyyar öğretmen kütüphanesi, dersane ve

Atatürk bölümü buradaydı. Aynı vagona, Sağlık Vekâleti, Maarif Cemiyeti (Eğitim Derneği), Hilal-i Ahmer (Kızılay) kütüphanelerindeki kitaplar da sergilenmeye hazır hale getirilmişti (Hakimiyet-i Milliye, 21 Nisan 1933: 1-5).

Resim 1. Sergiden Gazeteye Yansıyan İlk Fotoğraf (Hâkimiyet-i Milliye, 21 Nisan 1933: 1- 5)

İçeriği ve üç vagonu bu şekilde hazırlanan tren 21 Nisan'da saat 11.00'de Ankara'dan hareket etti (Vakit, 23 Nisan 1933: 2). Trendeki gazeteci Sadri Etem'in mektupları incelendiğinde, trenin sırayla şu istasyonlarda durduğu bilinmektedir: Ankara, Kırıkkale, Keskin, Fakılı, Sarioğlan, Kayseri, Şarkışla, Sivas, Zile, Turhal, Yıldızeli, Amasya, Çamlıbel, Havza, Ladik, Samsun.

Serginin ilk durağı Kırıkkale'de grafik ve istatistikleri içeren vagonun çekilen ve sergiye ait ilk fotoğraf Cumhuriyet gazetesine servis edilmişti. Edinilen bilgiye göre bu durakta 200 kişi sergiyi ziyaret etmişti. Gazetenin, treni "pedagoji sergisi" olarak adlandırması tesadüf

Cumhuriyetin 10. Yılına Armağan Projesi: Seyyar Terbiye Treni

değildi. (Cumhuriyet, 23 Nisan 1933: 2). Bu demek oluyordu ki vagonlar ağırlıklı olarak çocukların eğitimi ve gelişimi için hazırlanmıştı.

Resim 2: Kırıkkale İstasyonu (Cumhuriyet, 23 Nisan 1933: 2).

Tren ekibi, Kırıkkale'de konferanslar vermiş ve bir terbiye filminin Kırıkkale sinemasında gösterilmesini sağlamıştı. İlk istasyonundaki sınavını başarıyla veren sergi, Kırıkkale'den ayrılarak Keskin'e doğru yol aldı (Vakit, 29 Nisan 1933: 4).

Mayıs ayından itibaren, Ankara'ya dönünceye kadar, tren sergisiyle ilgili en ayrıntılı haberler Vakit gazetesinden alınmaktadır. Zira, gazetenin muhabiri Sadri Etem trende yerini almış ve günbegün yaşananları yirmi sayılık bir yazı dizisiyle gazeteye tefrika etmişti. Bu sebeple, bu çalışma için gazetenin 1933 yılına ait sayıları tarandı, yazı dizisindeki 16. sayı hariç bütün yazılara ulaşıldı. İlâveten, diğer gazetelerde çıkan haberlerle, trenin yolculuk öyküsü pekiştirildi.

“Kırıkkale'ye Giderken” başlıklı birinci yazı dizisi, yola çıkış hikâyesini anlatıyordu. Ankara'nın bozkırından geçerken İsmet Paşa'nın İnönü ve Sakarya Muharebeleri arasında çektiği zorluklar ve yaşadıkları üzerine düşünülürken, bu kez aynı raylarda fikir taşındığı hususu öne çıkarılıyordu. Diğer bir ifadeyle, aynı yolda, önce sıcak savaş yapılmış, şimdi ise kültür savaşı başlamıştı. Ancak bir fark vardı. Savaşta trenlerin yerini rahat trenler almıştı. Şimdi bu modern trenlerle Orta Anadolu'ya kültür taşıyarak Kırıkkale'ye varmışlardı (Vakit, 1 Mayıs 1933: 6).

İkinci yazı dizisi “Stepte Altı Adam” başlığıyla 3 Mayıs'ta kayıtlara geçti. Kırıkkale'de yepyeni bir medeniyetin doğduğu bilgisinin yanı sıra, istasyonda treni karşılayan siyah giymiş

hocalar, iş gömleklili işçiler, mühendisler, bereli kadınlar, irili ufaklı çocuklardan söz edilmekteydi. Trenin bayraklarla karşılandığı ve halkın akınına uğradığı ilgi çekici bir ayrıntıydı. Trenin üç vagondan oluştuğu ve adının bölgede “üç vagon seyyar terbiye müzesi” olarak geçtiği bu yazıdan öğreniliyordu. Bu üç vagon, sadece eğitim meselesinin teknik işlerinden ibaret değildi. Asıl hedef, yeni Türkiye'nin eski Türkiye'den ayrıldığı dönüm noktalarını tespit etmektir. Üç vagonun tamamını gezen bir kimsenin bu farkı görmemesi mümkün değildi. Vagonlarda resimle, grafikte, yazıyla ve kitaplarla bu dönüşüm anlatılmaktaydı. Bir vagonun bir köşesinde falaka, rahle, divit varken; hemen yanında bu kez yeni okullara grafik ve resimlerle işaret ediliyordu. Seyyar tren, nesilden nesle, 1920 sonrası Türkiye'yi bozkıra tanıtmayı hedeflemişti. Bu hedefe ulaşmak için şu hususlar belirlenmişti.

Trendeki altı kişilik katile; sinema, konferans, ders ve kitaplarla tanıtımları yapacaktı. Kafilenin başkanı Bakteriyolog Dr. M. Celal Bey'di ve sağlık konusunu anlatacaktı. Reşat Şemsettin, Darülfünunun eğitiminden geçmişti. Trende, fikirlerini insanlığa sunmak için bulunmaktaydı. İsmail Hakkı Bey, mektep müzeleri müdürüydü ve fikir adamıydı. Hayrullah ve Ferit Beyler ise Almanya'da okumuş öğretmenlerdi ve memleket davasını anlatacaklardı. Altıncı kişi Sadri Etem'di. Bu kapsamla yola çıkan tren, Kırıkkale'den hareket ederken, öğretmen, kadın ve öğrencilerin vagona sarılarak “bize kitap verin, bizi bırakıp gitmeyin!” çağrıları, daha ilk istasyondan başarılı olunduğunu göstermekteydi (Vakit, 3 Mayıs 1933: 6).

Sadri Etem, üçüncü yazı dizisinin başlığını “Step İki Şey Bekliyor: Yağmur ve Kitap” olarak belirlemişti. Yazıda, geçilen her istasyonda vagonların etrafında çocukların koştuğunu ve kitap istediklerini vurguluyordu. Mustafa Kemal Paşa'nın büstünü görenlerin asker selamı verdikleri, tarladaki kadınların Paşa'yı görmek için trene geldikleri ve hatta bir kadının büstün önüne geçip okuma yazmayı onun sayesinde öğrendiği için teşekkür ettiği kayda geçti. Kadınların yeni kanunu öğrenmek için hukuk kitapları istemesi hukuk devriminin önemini gösteriyordu. Köyde yeni harflerin öğrenildiği, istasyonlar sayesinde tarımın geliştiği ve millet mekteplerinin yayıldığı, treni ziyaret edenlerin anlattıklarından öğrenilmekteydi. İlaveten köylünün, kitap getirecek treni ve yağmur getirecek bulutu bekledikleri muhabir tarafından aktarılmıştı (Vakit, 4 Mayıs 1933: 6).

“Zeynep, Ayda ve Köy Kızları” bölümünde, Fakılı istasyonunda köylülerin treni davul ve zurna ile karşıladıkları, ancak trenin onlara gramofonla yanıt verdiği öğrenilmektedir. Demek ki trende klasik plaklar ve gramofon vardır. Kafilenin trenden indiğinde gözüne çarpan köy çeşmesindeki kızlardı. Çünkü kızların ayakları çıplaktı. Türkü söyleyerek, tezek dövüyorlardı.

Bunları tespit eden kafiye, bu kızlara plak ve gramofonu tanıttı (Vakit, 5 Mayıs 1933: 6). Başlıktan anlaşılacağı üzere muhtemelen bu kızlardan ikisinin adı Zeynep ve Ayda'ydı.

Sarioğlan istasyonundan gelen ‘‘Zekanın Arkasında Gizlendiği Maske Gibi Bir Yüz’’ yazısı, yolda kaleme alınmıştı. Tren, Kayseri merkeze ulaşmak üzereydi. ‘‘Müze şehir’’ olarak adlandırılan Kayseri'nin anlatılmasından sonra, şehirdeki bir boyacı ve mühendisle yapılan sohbetlerden edinilen bilgiler sevindiriciydi. Kayseri Tayyare Fabrikasında çalışan mühendis, sanayinin gelişimini; boyacı ise artık yurtdışından gelen boylarla değil, kök boylayla işler yapabildiğinden bahsetmişti (Vakit, 6 Mayıs 1933: 5). Millî sanayi Anadolu'ya ulaşmıştı.

7 Mayıs tarihli gazeteden, trenin 6 Mayıs'ta Sivas'a vardığı öğreniliyordu. Bir hafta burada kalacaktı. Sivas'ta öğretmenler, belediye başkanı ve halk temsilcileri tarafından bir karşılama töreni yapılmıştı. Sarioğlan'dan Şarkışla'ya geçince ise öğretmenler ve halk temsilcileri sergiyi gezmişti. Trenden en çok talep edilen kitaptı. Ancak özelinde, köy kanunu, sıtma, ticaret, hesap ve çocuk bakımı kitaplarının istenmesi o bölgenin ihtiyaçlarının öğrenilmesine vesile olmuştu. Kafife, özellikle öğretmenleri meslek edinme üzerine bilgilendirmiş, halka özel konferanslar vermişti (Vakit, 7 Mayıs 1933: 8).

Aynı tarihli gazetede muhabir, ‘‘Stepin Atsız Kahramanları’’ yazısıyla on gündür adım adım metre metre Anadolu'yu gezdiklerini belirtiyordu. Geçtikleri köy ve kentler ayrıntısıyla anlatılırken, sessiz, mütevazı, yiğit köylüler ve idealist öğretmenlerin dikkatleri çekiyordu. Bir köyü planlı bir köy haline getiren genç bir muhtar ise anılarda yerini alıyordu. Demek ki köylere, Atatürk'ün ideal Cumhuriyet köyü projesi üzerine yeniden inşa ediliyordu. Hatta bir köylü, treni görünce yerli malların geldiğini zannederek ürün talebinde bulunmuştu. Fakat tren kafiyesi ürün değil, yeni fikirler getirdiklerini ve yerli düşünceler taşıdıklarını söylemişti (Vakit, 7 Mayıs 1933: 6). Yazı dizisinin bu başlığı bir sonraki gün devam ediyordu.

Muhabir, köy mekteplerini incelerken bir köy öğretmenine dikkat çekiyordu. Öğretmen, adeta yepyeni öğretim metotları geliştirmişti. Camlı dolaplar yaparak içlerine yerleştirilen köy mahsulleri ile tarımı geliştirmek ve öğretmek; ilaveten marangoz aletlerini kullanarak öğrencilerine el sanatlarına yönlendirmek, tenekeyle hendese (geometri) anlatmak ve gazetelerden kestiği harflerle hazırladığı levhalarla okuma yazma öğretmek bunlardan sadece birkaçıydı. Diğer bir ifadeyle bunlar, bir milletin eğitim savaşının en güzel örnekleriydi. Fakılı'da bir eczane bile vardı. Okullara mikroskop almak için para biriktirilmekte, sınıflardaki kum sandıklarının üstünde coğrafya öğretilmekteydi. Haritaları öğretmen ve öğrenciler birlikte hazırlamışlardı. Ellerindeki malzemelerle bir takvim bile yapmışlardı. Sarioğlan'daki evlerin

planları ise mühendislere yaptırılmıştı. Artık meslek elemanları teoriyi pratiğe dönüştürüyordu. Köylerdeki gelişme daha istasyona gelir gelmez hissediliyordu. Köydeki vatandaşlar artık “halk” olduklarını, imtiyazlı ağaların kalmadığını anlatıyorlardı. Stepin atsız kahramanları bunlardı (Vakit, 8 Mayıs 1933: 6). Öyle görünüyordu ki Cumhuriyetin eşsiz devrimleriyle Anadolu zaten kalkınmaya başlamıştı. Tren hem fikir götürüyor hem de gelişmeleri hayranlıkla izliyordu.

Stepin günü gününü tutmuyordu. Muhabir bu durumu “Stepte Asırlar Gibi Birbirinden Ayrılan Günler” başlığındaki tefrikasında anlatıyordu. Bir köyde kervan, diğer köyde lokomotif vardı. Bir yerde gaz lambası diğer yerde ise elektrik. Bir yerde handa konaklanıyor, diğer yerde garda. Bazı yerlerde kuraklık varken bazı yerler sulaktı. Fakat önemli olan Anadolu’da ilk zaferin kazanılmasıydı. Bu zafer lokomotifti. Bir köyden geçerken köylünün eşiği ve öküzü ile ilgilenirken aynı anda treni görmesi bir medeniyet ibaresi olarak kaydedilmişti. Zira köylü, ürününü trenle çevreye dağıtabilecekti. Bu sebeple köylüler, “Tren bize kâr getirdi” diyerek demiryollarından memnuniyetlerini dile getiriyordu. Trenin gezisiyle, steplerin karakteri eskiden yeniye geçmeye başlamıştı. Şehirlerde sanayi gelişirken, köydeki işsizler tren yollarında çalışarak iş sahibi oldular. Trenle ulaştıkları yollarda yeni madenler buldular. Eşkıyalık tarihe karıştı. Demirağlarla birlikte çölden medeniyet doğuyordu (Vakit, 9 Mayıs 1933: 6).

Bu haberden sonra bir süre, seyyar tren sergisinden haber alınamadı. Fakat, 7 Mayıs tarihli gazeteden edinilen bilgiye göre, trenin 6 Mayıs’ta vardığı Sivas’ta bir hafta kaldığı biliniyordu. Bu da 13 Mayıs’a denk geliyordu. Zira 13 Mayıs’ta gazeteye bir mektup ulaştı. Kuvvetle muhtemel bu mektupta anlatılanlar, Sivas’ı kapsıyordu.

Mektubun içeriği köy çocuklarıydı. Özellikle kızların üstü başı temiz ve saçları taranmış olarak yeni okullarına gittiklerine değiniliyordu. Köyde artık mektep, ailenin üstündeydi ve Cumhuriyet eğitimi köy mekteplerinde verimli olmaya başlamıştı. Rastgele seçilen bir köyde, henüz okula gitmeyen bir kız çocuğu tespit edilerek ona vagonlar birer birer gezdirildi, şehir resimleri gösterildi. Bir diğer kız çocuğu da ona eşlik etti. Öğrenmek istedikleri her soruyu kafiyeyle sordular. Aldıkları tatminkâr yanıtlarla bu kız öğrenciler kendi okullarında piyesler oynamaya başlayacaktı. Bu gelişme üzerine yakın köylerdeki kadınlar tren sergisini gezmeye geldiler (Vakit, 13 Mayıs 1933: 8).

14 Mayıs’ta tren sergisi, “Seyyar Terbiye Sergisi” başlığında birinci sayfadan haber oldu ve trenin önemi kamuoyuyla paylaşıldı. Birkaç haftadır Anadolu’nun ortasında dolaştığı, başkanlığını Maarif Müfettişi Reşat Şemsettin Bey’in yaptığı haberde yer alıyordu. Seyyar

Cumhuriyetin 10. Yılına Armağan Projesi: Seyyar Terbiye Treni

terbiye treninin bir ilk olduğu ve Eğitim Bakanı Reşit Galip Bey'in ülkeye büyük bir hizmet getirdiği vurgulanırken; trenin, memleketin kültür hayatını tanıttığı, Meşrutiyet sonrası ülkede eğitim hamlelerinin yapıldığının ancak beklenen sonucun alınmadığının altı çiziliyordu. Ülkenin başına gelen tüm olumsuz hadiselerin eğitimsizlikten olduğu, bilenle bilmeyenin bir olmadığı dile getiriliyordu. Cumhuriyetle birlikte eğitimin önemi artık daha iyi anlaşılıyordu. Bilgi ve terbiye yolunda bir memleketin ilerleyebilmesi için bu ihtiyacın halk içine yerleştirilmiş olması gerekiyordu. İşte bu sebeple seyyar terbiye treni önem arz etmekteydi (Vakit, 14 Mayıs 1933: 1-2).

Muhabir, yazı dizisinin ortasına geldiğinde, 10. sayısında trenle Sivas arasında bir bağ kurmuştu: “Yeni Sivas’ın karakterini, ruhunu yapacak olan elektriktir, şekerdir.” (Vakit, 18 Mayıs 1933: 7). İşte bu sebeple bir sonraki yazı dizisinin başlığını “Step Şehirlerinde Elektrikleşme” olarak belirledi. Şelalelerden elde edilecek elektrikle demiryolunun işletilebilmesi gündeme gelmişti. Sivas bu yolla aydınlığa kavuşabilirdi. İlaveten, bölgede, buhar ve elektrik gücüyle el sanatlarının da canlanması bekleniyordu (Vakit, 19 Mayıs 1933: 3).

Bir sonraki gün gazeteye seyyar terbiye treniyle ilgili, muhabirin tefrikasından başka önemli bir haber yansımıştı. 19 Mayıs'ta tren Amasya'ya varmıştı. Amasya'da vali ve öğretmenlerle halk, treni coşkuyla karşılamıştı. Zile'de de aynı heyecan görülmüş, Niksar ve Erbaa'dan gelen 30 öğretmen sergiyi gezmişti. Trenle getirilen sanayi ve sağlık filmleri aynı gece Öğretmenler Birliğinde gösterilmişti. İsmail Hakkı Bey, yeni okullarda kullanılan ders araç gereçlerini, Celal Bey ise okulda sağlık eğitiminin önemini anlatmıştı. Turhal'da Tokat valisi ve öğretmenler büyük bir ekiple sergiyi gezip incelemeler yapmışlardı. Öğretmenlere, Reşat Şemsettin ve İsmail Hakkı Bey yeni terbiyenin ana prensiplerini aktarmıştı. Bu yoğun ilgi Yıldızeli'nde de görülmüş, mektep çocuklarına trenden kitaplar dağıtılmış, bütün kasaba halkı treni ziyaret etmişti (Vakit, 20 Mayıs 1933: 2-4).

Resim 3. Sağlık Vagonundan Vitamin Tablosu ve Vagondan Fotoğraf (Demiryolları Dergisinden Akt. Naci Kaptan <https://nacikaptan.com/?p=56147>)

Sergi treni, bulunduğu yerlerde sanayideki ilerlemeyi de gözlemliyordu. Buğday üreten köylere demiryolu yetişiyordu. Bu yeni demiryollarıyla yeni pazarlar ve yeni depolar oluşuyordu. Küçük dükkân sahipleri ve el sanatları ustaları ürünlerini yine demiryolu sayesinde tanıtabiliyordu. Fabrikalar doğuyordu. Kayseri ve Sivas'ın bu fabrikalarla gelişeceğine inanılıyordu. Diğer gelişmelerle birlikte sanayileşme ve fabrikalaşmayı yine trendeki kafilé bölgeye aktarıyordu. Ancak bu gelişim yeni bir aydınlatılmayı gerektirdi: işçi hakları. Bu konuyla ilgili halkı bilinçlendiren ve bilgilendiren yine tren kafilés oldu (Vakit, 21 Mayıs 1933: 6).

Bir sonraki tefrikanın başlığı epey ilgi çekiciydi: "Stepte Turing Kulüp, Mikroskop ve Sinema". Tren Çamlıbel'e yaklaşırken leylekleri izleyen muhabir, onların tünedikleri yerleri tespit ederek, sürüyü Turing kulübüne benzetmişti. Tren Yıldızeli'nde durduğunda köylüler vagonun etrafını merakla sarmıştı. Çünkü trenin köylülere sinema göstereceği bilgisi çoktan bölgeye ulaşmıştı. Tefrikada sinemanın bir köyü altüst etmek için kâfi olduğu yazıyordu. Halk akın akın vagonun kapısından girdiğinde İsmail Hakkı Bey elektrik tertibatını hazırlıyordu. Bir genç, sinemayı insanın perdede yürüdüğü yer olarak tanımlamıştı. Gösterilen sinema, sağlıklı

Cumhuriyetin 10. Yılına Armağan Projesi: Seyyar Terbiye Treni

İlgiliydi. Mikroplar tanıtılıyor, Dr. Celal onlarla nasıl mücadele edileceğini anlatıyordu. Mikropların mikroskopla büyütülerek gösterilmesi halkı çok şaşırtmıştı. Film bitince halk, mikroskopun ne olduğunu merak etmişti. Yapraftan ipliğe birçok şeyi mikroskopun altına koyarak gördükleri karşısındaki şaşkınlıklarını dile getirdiler. En sonunda bir kadın, gördüklerine inanmadığından, bu zorlu işi sadece Gazi'nin yapabileceğini söyleyerek kendince bir çözüm buldu. Sinema gösterimi sonrası tren kfilesi, kadınlara medeni haklarından haberdar olup olmadığını sordular. Aldıkları cevap pek hoşlarına gitmedi. Erkekler hâlâ birkaç kadınla evleniyorlardı. Köye bir an evvel medeni kanun kitapları dağıtılmalıydı (Vakit, 22 Mayıs 1933: 6).

23 Mayıs tarihli gazetede terbiye trenindeki altı kişilik ekibinin fotoğrafı ilk kez yayımlandı. Fotoğraf, tren raylarının üstünde, Çamlıbel'de çekilmişti. O güne kadar denizden 1553 metre yükseğe çıkılmıştı; artık aşağı doğru iniliyordu. Çamlıbel steple Karadeniz Yalıboyu arasında bir sınır köyüydü. Halkla, oradaki Köroğlu efsanesiyle ilgili sohbetler yapıldı (Vakit, 23 Mayıs 1933: 6).

Resim 4: Tren Kfilesi: (Vakit, 23 Mayıs 1933: 6).

Mektuplar haricinde alınan habere göre, 25 Mayıs günü, seyyar terbiye treni Amasya'dan Havza'ya vardı. Tren Amasya'da hem merkez hem de köy öğretmenlerince ziyaret edilmişti. Öğretmenlere eğitim ve öğretim sistemleri hakkında konferanslar verilmiş, onlara ve halka kitaplar dağıtılmıştı. Sergi, 25 Mayıs'ta Ladik'e hareket edecekti (Vakit, 26 Mayıs 1933: 11).

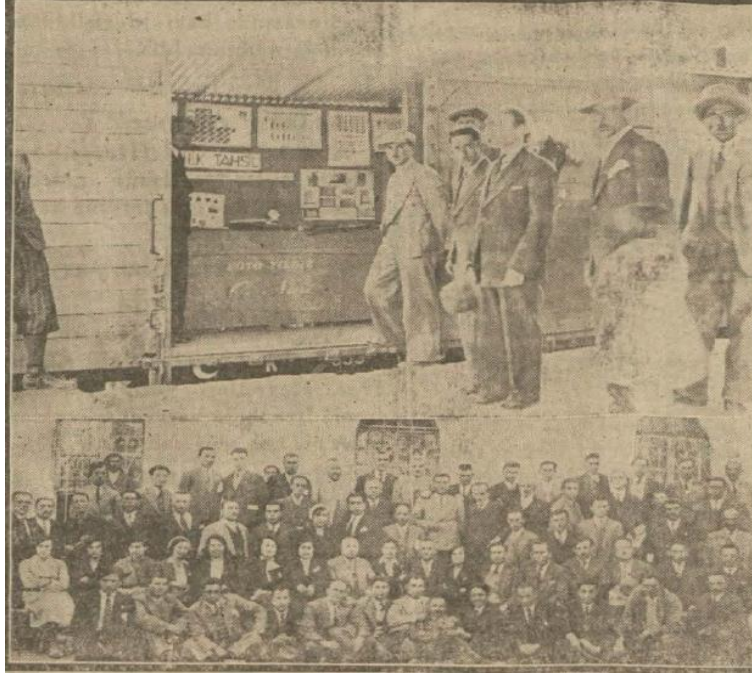
Bu esnada tefrikası haliyle geriden gelen Sadri Etem, "Devirlerin Nişan Tahtası: Zile" başlığıyla Zile'ye varışlarını aktarıyordu. İlgisini çeken ise teneke "yoyolarla" oynayan çocuklardı. Çarşıdan geçerken ise bu kez yoyo oynayan çocukla değil esnafla karşılaşmışlardı.

Buna anlam veremeyip, esnafa sorma kararı aldılar. Meğerse esnaf kervan ticaretiyle geçinmeye alışmıştı. Demiryolu bu geçim kaynağını yok etmişti. Bu sebeple yapacakları iş kalmamıştı. Kafile ilk kez demiryoluyla ilgili olumsuz geri bildirim alıyordu. Fakat aynı demiryolu onlara, hiç görmedikleri yoyoyu da getirmişti. Bundan mutluluklarını dile getirdiler. Bu bir çelişkiydi. Diğer bir ifadeyle demiryolu sebebiyle alıştıkları işleri sekteye uğramış, aynı demiryolu sayesinde hiç bilmedikleri bir oyuncakla tanışmışlardı. Bu ikilemden kurtulmaları için halka bir geçim kaynağı sağlanmalıydı. Seyyar tren kafilesi Zile'nin buğday cenneti olduğunu bildiğinden, burayı buğday ambarı ve ticaret pazarına dönüştürülebileceğini düşündü. Şimdi bu olasılık esnafa aktarılacaktı (Vakit, 27 Mayıs 1933: 8).

Tefrikalar dışında ulaşılan bir habere göre 29 Mayıs tarihli gazetede, seyyar terbiye treninin bir gün önce, 28 Mayıs'ta Samsun'a vardığı yazıyordu. Sergi, istasyonda il meclis üyeleri, parti ve belediye üyeleri, öğretmenler ve Halkevi üyelerince oluşan bir kalabalık tarafından karşılanmıştı. Serginin, 4 Haziran'a kadar Samsun'da kalacağı haberi de kamuoyuyla paylaşılmıştı (Vakit, 29 Mayıs 1933: 1).

Havza'dan gelen bir sonraki tefrikada bölgeyi geliştirmek adına yapılabilecek bir şey bulunamadığı anlaşıyordu. Bölge ne ticaret şehriydi ne de tarım. Sadece bir eğlence merkeziydi. Burayla ilgili kayda geçen gece eğlencelerinin önem arz ettiğiydi (Vakit, 31 Mayıs 1933: 9). Havza'da İsmail Hakkı Bey uzunca, Hayrullah ve Celal Beyler de kısa konferanslar verdi (Milliyet, 4 Haziran 1933: 5). Eğitim işleri hakkındaki konferanslar ayın 29'unda gerçekleşmiş ve bütün gün sürmüştü. Muhabir Sadri Etem de aynı gün, kız orta okulunda "laiklik" mevzulu bir konferans vermişti (Vakit, 31 Mayıs 1933: 2) Tren artık Samsun'daydı. Bu şehirde, 31 Mayıs'ta, İsmail Hakkı Bey, iş ve meslek eğitimiyle ilgili bir konferans daha vermişti. Eğitimde büyük bir devrim yapıldığından bahsetmiş, daha çok öğrenci yetiştirmek için çalışmaların devam etmesi gerektiğini vurgulamıştı (Vakit, 1 Haziran 1933: 2).

2 Haziran tarihinde, seyyar terbiye treniyle ilgili iki daha fotoğraf yayımlandı. Biri, eğitim vagonundandı ve tahsil işleri anlatılıyordu. Diğeri ise sergiyi gezen öğretmenlerden bir gruptu (Vakit, 2 Haziran 1933: 1).

Resim 5. Eğitim Vagonu ve Sergiyi Gezen Öğretmenler: (Vakit, 2 Haziran 1933: 1).

Tren, son durağı olan Samsun'da 28 Mayıs'tan 4 Haziran'a kadar bekledi. Haliyle, halk, öğrenci, öğretmen ve memurlardan oluşan çok sayıda ziyaretçi ağırladı. Ziyaretçi sayısının beklenenden fazla oluşu, sergideki eşyaların sahile yakın bir mahallede İstiklal Mektebinde halka açılmasını gündeme getirdi. Bu istasyonda Hayrullah Bey resimde ve el işinde yeni aletlerin kullanımını; Dr. Celal Bey de okulda çocuk sağlığını anlattı. İsmail Hakkı Bey iş ve meslek terbiyesi, Sadri Etem de laiklik konularını işledi. Reşat Şemsettin "Türk devriminin ileriye bakan dünyaya yeni bir şey getirmek istemesi" hakkında konferans verdi ve milli terbiyenin bireysel önemi ve toplumdaki yeri hakkında konuştu. Öğretmenler Birliği ise bir gece Halkevinde, sergi kfilesi şerefine çay ziyafeti verdi; öğretmenlere ders filmleri gösterdi. Tren kfilesinden olan Eğitim Bakanı umumi müfettişi Reşat Bey, eğitimde bireysellik ve toplum üzerinde verdiği konferansına kız-erkek öğrenciler ve öğretmenler dahil olmak üzere çok sayıda kişi katılmıştı (Vakit, 2 Haziran 1933: 8).

Aynı tarihli gazetede, muhabirin tefrikasına da yer verilmişti. O an buldukları köydeki bir okulda karşılaştıklarıyla ilgili bir husus dikkat çekmek istiyordu. Sınıftaki harita ters asılmıştı. Haliyle dere tersten akıyor; ilaveten Samsun-Sivas hattındaki demiryolu görünmüyordu. Bahsi geçen tersine akan dere, kitaplarda yer almayan ama her damlası tarlaya bereket veren bir dereydi. Akdağ'dan doğar, Ladik gölünü kurar, Havza'ya kadar elli değirmeni çevirirdi. İşte bu değirmenler mısır, buğday öğütürdü. Tren ekibi, bu gördükleriyle bölgenin gelişimi için yeni bir fikir üretti: bu öğütücü değirmenleri un fabrikasına dönüştüreceklerdi.

Dere, verimli işini görüp bitirince cılız bir su halini alırdı. Okullarda adı geçmez, haritalarda yer almazdı. Bu yüzden muhabir bu yazısına “Tersine Akan Dere” adını koymuştu (Vakit, 2 Haziran 1933: 9).

Samsun’dan gelen ve 4 Haziran’da yayımlanan tefrikada demiryollarıyla birlikte ortaya çıkan yeni bir meslekten söz ediliyordu: yol müteahhitliği. Geçilen istasyonlarda bu meslekteki kişilere rastlanmış, sadece ray değil, okul, çeşme vb. yaptıklarına şahit olmuşlardı. Adını gizli tuttıkları bir nahiyede 700 frengi hastasının olduğu ama sıtmanın olmadığı haberi trene ulaşınca buraya sağlık terbiyesinin gitmesinin şart olduğu konusunda hem fikir oldular (Vakit, 4 Haziran 1933: 9).

Seyyar terbiye treni Samsun’daki faaliyetlerine son vererek 4 Haziran 1933’te Ankara’ya döndü. Tren 45 günde, 10 binden fazla ziyaretçiyi ağırlamıştı. 947 ilkokul, 300 lise, ortaokul ve öğretmen okulu eğitimleriyle 92 mesleki eğitim konuşması yapılmış, büyük şehirlerde halka ve ileri gelenlere sağlık, bilim, sosyal vb. konularda konferanslar verilmişti. Sergi, okullardaki öğretmenlerin faaliyetlerini zenginleştirmiş, bilgilerini arttırmış, her durakta halk tarafından büyük sevinçle karşılanmıştır. Halka, 10 bin cilt kitap ücretsiz dağıtılmıştı (Vakit, 5 Haziran 1933: 2; Cumhuriyet, 5 Haziran 1933: 6). Dağıtılan kitapların bir kısmı şöyleydi: *Ahlak, Akli Selim, Mantık, Çocuk Ruhü, Terbiye ve Tedris Tarihi, Pestalozzi, Didaktika, Metodika, Ruhیات ve Terbiye, Çocuklarda Zekâ Ölçüsü, Parlak Sevinç, Beyaz Zambaklar Memleketinde, Mefkureci Muallim, Tedrisatta Toplaştırma, Zihni Faaliyet Terbiyesi, Sanderson, Mektep ve Cemiyet, Eski Mektep Yerine Yeni Mektep, Pedagoji Tarihi* (Seyyar Pedagoji Sergisi Kitap Kataloğu, 1933: 1).

6 Haziran’da muhabirin son tefrikası 20 numaralı sayıyla “Stepte Radyo ve Karmen” başlığıyla yayımlandı. Yazı, bulunulan istasyondaki akşam yemekleri ve bir önceki yazıda sözü edilen yol mühendisleriyle ilgiliydi. Medeniyetin geometri, doktor muayenehanesi, tahıl ambarı, gramofon ve radyoyla nasıl yayıldığından söz ediliyordu. Yazının başlığındaki “Karmen” ise radyoda çalan Karmen müzikalinden esinlenilmişti. Muhabirin en son gözlemlediği ise, istasyonun yamacında, bir mühendis ve ailesinin okuldaki çocuklar gibi yaptıkları jimnastikti (Vakit, 6 Haziran 1933: 8). Medeniyet tüm Anadolu’ya eğitimle, meslekle, tarımla, sanatla, sporla yayılıyordu. 7 Haziran tarihli gazete seyyar terbiye sergisi heyetinin o gün Ankara’ya döndüğünü yazmıştı (Vakit, 7 Haziran 1933: 2).

Sonuç

Seyyar Terbiye Treni Sergisi, Cumhuriyetin 10. yılını kutlama etkinliklerinden biriydi ve bir ilkti. Tren, belirlediği güzergâhta yolculuğunu tamamladığında hedefine ulaşmıştı. Ana ve ara istasyonlarda, sadece o merkezin halkına değil, çevre halkın da ilgisini çekerek Cumhuriyetin yeni eğitim anlayışını konferanslarla, sinemayla, müzikle vb. anlatmıştı.

Atatürk döneminin çoğu sergisinde olduğu gibi bu sergi de Cumhuriyet devrimlerinin birer unsurunu yansıtmaktaydı. Tren, köylerdeki kız çocuklarına sinema, piyes, gramofon ve grafiklerle yeni eğitim sistemini aktarmıştı. Bu anlamda kadın devriminin bir yansımasıydı. Diğer yandan, halk eğitimi için sinemayı, projeksiyonu bir araç olarak kullanmayı, diğer bir ifadeyle görselle söylevi birleştirmeyi anlatmıştı. Bu, Cumhuriyetin bir sanat devriminin karşılığıydı.

Tren, ekibindeki doktor eşliğinde, dönemin en yaygın hastalıkları olan verem, frengi, sıtma hastalıkları, mikropları ve bunlarla nasıl mücadele edileceğini anlatmıştı. Bu bağlamda, Cumhuriyetin sağlık devrimini ön plana çıkarmıştı.

Cumhuriyet laiklikti. “Laiklik” başlıklı özel konferanslarla ve bu kavramın öncelikli olarak öğretmenlere aktarılması hem laikliği hem eğitim öğretimdeki birliği gösteriyordu.

Mevcut coğrafi duruma göre sanayileşme, tarım ve ekonominin nasıl geliştirileceği halka, tren ekibince aktarılmıştı. Bu, sanayi alanındaki devrimlerin kırsala yansımasıydı.

En nihayetinde Cumhuriyet bir eğitim devrimiydi. Tren, başlı başına bir eğitim sergisiydi.

Cumhuriyetin 10. yılına armağan projesi olan seyyar terbiye treni sergisi sadece bunları aktarmakla kalmamış, buldukları yörelerin ihtiyacını tespit etmiş, buna uygun çözüm üretmişlerdi.

Yazar Katkıları: Metnin tamamı tek yazar tarafından oluşturulmuştur.

Çıkar Beyanı: Bu çalışmada çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

Gazeteler

Cumhuriyet, 23 Nisan 1933.

Cumhuriyet, 29 Mart 1933.

Cumhuriyet, 5 Haziran 1933.

Hakimiyet-i Milliye, 21 Nisan 1933.

Milliyet, 21 Nisan 1933.

Milliyet, 4 Haziran 1933.

Vakit, 1 Haziran 1933.

Vakit, 1 Mayıs 1933.

Vakit, 13 Mayıs 1933.

Vakit, 14 Mayıs 1933.

Vakit, 2 Haziran 1933.

Vakit, 20 Mayıs 1933.

Vakit, 21 Mayıs 1933.

Vakit, 22 Mayıs 1933.

Vakit, 22 Nisan 1922.

Vakit, 23 Mayıs 1933.

Vakit, 23 Nisan 1933.

Vakit, 26 Mayıs 1933.

Vakit, 27 Mayıs 1933.

Vakit, 29 Mart 1933.

Vakit, 29 Mayıs 1933.

Vakit, 29 Nisan 1933.

Vakit, 3 Mayıs 1933.

Vakit, 31 Mayıs 1933.

Vakit, 31 Mayıs 1933.

Vakit, 4 Haziran 1933.

Vakit, 4 Mayıs 1933.

Vakit, 5 Haziran 1933.

Vakit, 5 Mayıs 1933.

Vakit, 6 Haziran 1933.

Vakit, 6 Mayıs 1933.

Vakit, 7 Mayıs 1933.

Vakit, 8 Mayıs 1933.

Vakit, 9 Mayıs 1933.

Diğer Kaynaklar

Akçura, G. (2009). *Türkiye’de sergicilik ve fuarcılık tarihi*, Tarih Vakfı Yayınları.

Anonim (2011). Seyyar terbiye treni. *B+ Dergi*, İstanbul.

Cumhuriyetin 10. Yılına Armağan Projesi: Seyyar Terbiye Treni

- Başaran, B. (2016). *Musavver Şikago Sergisi Gazetesi: 1893 Dünya Kolomb Sergisinde Osmanlı Katılımı*.
- Çelik, G., (Ed.) *Geç Osmanlı Döneminde sanat, mimarlık ve kültür karşılaşmaları*, İş Bankası Kültür Yayınları.
- Seyyar Pedagoji Sergisi Kitap Kataloğu Ankara-Samsun 1933*, (1953), Tertip Eden: Türk Kitapçılığı, Resimli Ay Matbaası.
- Şencan, E. (2019). *Genç cumhuriyet Karadeniz vapurunda*, Libra Kitap.
- Tonguç, İ. H. (1952). *Öğretmen ansiklopedisi ve pedagoji sözlüğü*, Bir Yayınevi.
- <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/terbiye-treni-seyyar-terbiye-sergisi/?pdf=3334>
<https://nacikaptan.com/?p=56147>

Millî Mücadele Sonrası Yapılan İlk Sanayi Sayımı (1927) Verilerine Göre Türkiye Ekonomisinin Üretim Sektörleri

Productive Sectors of the Turkish Economy According to the Data of the First Industrial Census (1927) After The War of Independence

DOI: 10.38155/ksbd.1370899

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
03/10/2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
16/10/2024

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31/12/2024

KARADENİZ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Doç. Dr., Nursal KUMAŞ
Uludağ Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi
Bölümü
kumasnursal16@gmail.com
ORCID: 0000-0002-6554-5007

Bu çalışma Türk Tarih Kurumu ve Ondokuz Mayıs Üniversitesi işbirliğiyle 11-14 Haziran 2019 tarihleri arasında Samsun'da düzenlenmiş olan "100.Yılında 19 Mayıs ve Milli Mücadele Uluslararası Sempozyumu"nda sözlü olarak sunulmuş ve özet bildiri olarak yayımlanmıştır.

Etik Kurul Beyanı: Bu çalışma, insanlardan veri ve örnek toplama gerektiren, anket, inceleme, alan çalışması ve deney içeren araştırmalar kapsamına girmediğinden etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir.

Öz

1927 yılında yapılan sanayi sayımında toplam on altı sınıf belirlendi ve bu sınıflar üzerinden sayım gerçekleştirildi. Söz konusu alt başlıklar şunlardı: maden çıkarma (istihraç) sanayi; tarım, evcil hayvanlar, balık ve av ürünleri sanayi; dokuma sanayi; ağaç sanayi ve diğer bitki maddeleri sanayi; kâğıt ve karton sanayi; maden sanayi, maden işleme ve makine onarımı ve imalatı; bina ve inşaat sanayi; kimya sanayi; karma sanayi (elektrik sanayi) ve diğer çeşitli sanayiler. İşletme sayısı ve çalışan sayısı açısından bakıldığında ilk sırada tarım ve hayvancılık sanayi gelmekteydi. Toplam işletme sayısı ve çalışan sayısı göz önüne alındığında; ülkenin neredeyse yarıya yakını (işletme sayısı:%43,59; çalışan sayısı: %43,01) tarım ve hayvancılık faaliyetleriyle uğraşmaktaydı. İşletme sayısı bakımından madencilik ikinci sırada gelirken, dokuma sanayi üçüncü sıradaydı. Çalışan sayısına göre ikinci sırada dokuma ve üçüncü sırada maden sanayi gelmekteydi.

Anahtar Kelimeler: 1927 Sanayi Sayımı, Ekonomi, Cumhuriyet Dönemi Üretim Sektörleri.

Abstract

In the industrial census held in 1927, a total of ten subclasses were determined and the census was carried out based on these classes. Those subheadings were: engraving mining industry; agriculture, domestic animals, fish and hunting products industry; weaving industry; wood industry and other plant materials industry; paper and cardboard industry; mining industry, mine processing and machine repairing and manufacturing; building and construction industry; chemical industry; mixed industry (electricity industry) and various other industries. In terms of number of enterprises and employees, agriculture and livestock industry were the first ones. Considering the total number of enterprises and employees, almost half of the country (number of enterprises: 43,59%, number of employees: 43,01%) was engaged in agriculture and animal husbandry activities. In terms of the number of enterprises, mining was the second, while the weaving industry ranked the third. According to the number of employees weaving was the second and the third one was mining industry.

Keywords: 1927 Industrial Census, Economy, Productive Sectors of The Republican Period

Giriş

Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde gerçekleştirilen Kurtuluş Savaşı ve ardından 24 Temmuz 1923 Lozan Antlaşması'yla beraber Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temelleri atılmış oldu. Yeni kurulan devlet için Atatürk; “*çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmayı ve hatta bu düzeyi aşma*” yı bir hedef olarak belirledi. Cumhuriyet yönetimi bu hedeften hareketle 1923 yılında İzmir İktisat Kongresi'ni düzenledi. Bu kongrede ülkenin liberal ekonomi modeline göre kalkınacağı ilan edildi. Buna ek olarak; dışa bağımlılığı azaltmak için yerli üretimin geliştirilmesi, aşar vergisinin kaldırılması, tütün tarımının serbest bırakılması gibi milli ekonomiye dayalı maddeleri içeren misak-i iktisadi kararları alındı (Özçelik ve Tuncer, 2007: 255-256). Atatürk bu kongrede yaptığı konuşmada; “*...Siyasi ve askeri muzafferiyetler ne kadar büyük olursa olsun iktisadi zaferle tetviç edilmezse semere-i netice payidar olamaz*”¹ şeklinde bir ifadede bulundu. Bu ifade ekonomik kalkınmadaki kararlılığın bir göstergesi oldu. Nitekim kalkınmanın özel sektör eliyle gerçekleşmesine yardımcı olmak amacıyla 28 Mayıs 1927 tarihinde Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkarıldı. Bu kanunla maden sektörü başta olmak üzere özel işletmelere birçok kolaylıklar sağlandı (Kasalak, 2012: 71-73). Tüm bu girişimlerin yanında mevcut ekonomik yapının belirlenmesi ve bu yapı üzerine inşa edilecek ekonomik hedeflerin oluşturabilmesi için aynı yıl içinde bir de sanayi sayımı gerçekleştirildi.

Bu çalışmanın amacı; yeni kurulan Cumhuriyetin hangi ekonomik sektörler üzerinde şekillendiğini belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda 1927 nüfus sayımı ve sanayi sayımı verileri incelenmiştir. Söz konusu verileri daha anlamlı kılmak için tablo ve grafik yöntemine başvurulmuştur. Sayısal veriler cinsiyet faktörü de göz önünde bulundurularak işletme ve çalışan sayısı açısından değerlendirilmiştir. Literatür taramasında Serdar Şahinkaya'nın sanayi sayımı verilerine dayalı olarak hazırlanmış olduğu çalışma tespit edilmiş (Şahinkaya, 2019) ve bu çalışmada yer alan bazı tablolar farklı bakış açılarıyla yeniden ele alınmıştır.

Sanayi Sonuçlarının Analizi

Sanayi sayımı sonuçlarını değerlendirmeden önce 1927 genel nüfus sayımı sonuçlarına bakmak gerekir. Nüfus sayımı verilerinde sektörel dağılım ve meslekler başlığı altında bir sınıflama yapılmıştır.

Tablo 1. 1927 Nüfus Sayımı Verilerine Göre Türkiye'de Sektörlerin ve Mesleklerin Genel Görünümü

Cinsiyet	Zirai	Sanayi	Ticari	Serbest	Memur
Erkek	2.678.737	266.895	248.512	45.247	63.104

¹ “*Askeri zaferler ne kadar büyük olursa olsun iktisadi zaferlerle taçlandırılmadıkça sonuçsuz kalır*”.

² Sanayi sayımı verilerinde Tablo 2'de elektrik sektöründeki işletme sayısı 90 olarak verilmiştir.

Millî Mücadele Sonrası Yapılan İlk Sanayi Sayımı (1927) Verilerine Göre Türkiye Ekonomisinin Üretim Sektörleri

Kadın	1.689.324	32.474	8843	7416	1330
Toplam	4.368.061	299.369	257.355	52.663	64.434
Cinsiyet	Hâkim	Ordu Mensubu	PTT Çalışanı	Çeşitli	Mesleksiz Bilinmeyen
Erkek	9864	162.227	14.576	105.334	2.960.128
Kadın	135	8	242	16.947	5.318.145
Toplam	9999	162.235	14.818	122.281	8.278.273

Kaynak: 28 Teşrin-i Evvel 1927 Umumî Nüfus Tahriri Mufassal Neticeler Fasikül I.,1929: XLVI.

Türkiye'nin nüfusu 1927 yılı verilerine göre 13.648.270'dir. Tablo 1'e göre mesleği bilinen kişi sayısı da 5.351.215'dir. Mesleği bilinen ve bilinmeyen kişi sayısı toplandığında 18.782 kişinin meslekleri hakkında herhangi bir veri girişi yapılmadığı tespit edilmiştir.

Mesleği bilinen çalışanların sektörel dağılımı neticesinde ilk sırada zirai faaliyetler yer almakta ve bu alanı sırasıyla; sanayi, ticaret ve serbest sektörler takip etmektedir. Bu dört sektör değerlendirildiğinde kadının çalışma hayatı içindeki oranı %34,92'dir. Kadınların çalıştığı sektörler toplam kadın çalışan sayısı açısından değerlendirildiğinde; ilk sırada %96,16 gibi büyük bir oranla tarımsal faaliyetler gelmektedir. Ülke nüfusu dikkate alınıp bir değerlendirme yapıldığında; memur oranı %0,47, PTT çalışanı %0,11 ve hâkim oranı %0,07 düzeylerinde olup oldukça yetersizdir. Bununla beraber ordu çalışanları %1,19'luk oranla dikkat çekmektedir. Başka bir ifadeyle her yüz kişiden biri orduda görevlidir.

Nüfus sayımı verileri ülkenin ekonomik yapısı hakkında genel bir fikir vermekteydi. Hâlbuki 1927 sanayi sayımında küçük esnaf atölyeleri de dâhil olmak üzere tüm sanayi işletmelerinin sayımı yapılmış ve daha ayrıntılı bir ekonomik tablo ortaya çıkarılmıştır. Sanayi sayımında “sanat müessesesi” kavramı temel alınarak, imalathaneler, fabrikalar, maden ocakları, taş ocakları, maden kuyuları, fabrikalar ve atölyelerin sayımı gerçekleştirilmiştir. Tuğla ve taşocakları gibi sanatını bir bina içinde değil de açık alanlarda gerçekleştirenler için “mahal” kelimesi sayıma dâhil edilmiştir. Evlerde veya belli bir mekâna ihtiyaç duyulmaksızın yer değiştirilerek yapılan sanatlar ve şehir merkezleri dışında bulunan su ve yel değirmenleri sayım kapsamına alınmamıştır (Sanayi Sayımı 1927, 1969: 17).

Sayımda eleştiri konusu yapılan bazı hususlar ve birtakım soru işaretleri bulunmaktadır: bir merkeze bağlı işletmelerin ayrı işletme statüsünde sayılması, sayımın aralık ayı gibi işletmelerin faal olmadığı bir ay içinde gerçekleştirilmesi ve bu ayın faaliyetlerinin sayım dışında kalmış olması, büyük-küçük işletmelere aynı mülakatın yapılması, sayım memurlarının görevleri konusunda yeterince eğitilmemiş olmaları ve işletmelerin verileri yıllık olarak değil de sayım tarihini dikkate alarak dikte etmeleri eleştirilmiştir; tamirhanelerin hangi statüye bağlı

olarak sayıldığı ve elektrik santrali gibi ortak kullanıma ait yerler için nasıl bir uygulamada bulunduğu soruları gündeme getirilmiştir (Cillov, 1952: 208-210).

Osmanlı Devleti'nden ekonomik anlamda çökmüş bir enkaz devralan Cumhuriyet yönetiminin, ülke halkının gıda ve giyim ürünlerine olan talebi de dikkate alındığında (Yücel, 2017: 84), ekonomik kalkınmanın omurgasını tarım ve hayvancılık sektörü üzerinden oluşturmayı hedeflemesi makul karşılanmalıdır. Maden işleme, dokuma ve orman ürünleri de bu omurgayı besleyen kaynaklar olarak görülebilir. Bir başka ifadeyle ekonomik sarmalın iç yüzeyini bu sektörler oluştururken, dış yüzeyinde de inşaat, kimya, maden çıkarma, kâğıt, elektrik ve karma sanayi yer almaktadır. Nitekim Tablo 2'deki veriler bu durumu doğrulamaktadır.

Tablo 2. Sanayi Sınıflarına Göre Türkiye'deki İşletmeler ve Bu İşletmelerde Çalışanların Sayısı

No	Sanayi Sınıfı	İşletme Sayısı	%	Çalışan Sayısı	%
1	Tarım, Evcil Hayvanlar, Balık ve Av Ürünleri	28.439	43,59	110.480	43,01
2	Maden, Maden İşleme-Makine Onarımı ve İmalatı	14.752	22,61	33.866	13,18
3	Dokuma	9353	14,34	48.025	18,70
4	Ağaç ve Diğer Bitki Maddeleri	7896	12,10	24.264	9,45
5	Bina ve İnşaat	2877	4,41	12.345	4,81
6	Kimya	697	1,07	3107	1,21
7	Maden Çıkarma (İstihraç)	556	0,85	18.932	7,37
8	Kâğıt ve Karton	348	0,53	2792	1,09
9	Karma	16	0,02	455	0,18
10	Elektrik	90	0,14	1350	0,52
11	Çeşitli Sanayi	221	0,34	1239	0,48
	Toplam	65.245	100,0	256.855	100,0

Kaynak: Sanayi Sayımı 1927, 1969: 9.

Tablo 2'deki verilere göre tarım ve hayvancılık alanındaki işletme sayısı %43,59 oranıyla açık ara ilk sırada gelmektedir. Sayımda, tarımsal ve hayvansal üretim yapan işletmeler yerine, ürünü muhafaza eden veya üzerinde işlem yapan işletmeler dikkate alınmıştır. Tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin sanayi boyutu değerlendirilmiştir (Cilov, 1952: 206).

Tüm sektörler içinde işletme ve çalışan sayısı açısından yapılan sıralamada tarım-hayvancılık, ağaç ve kâğıt-karton sektörlerinde bir paralellik söz konusuysa diğer sektörlerde böyle bir durum mevcut değildir. Diğer taraftan maden işleme-makine ve dokuma; kimya-maden çıkarma sektörleri karşılaştırıldığında işletme ve çalışan sayılarının tezatlık gösterdiği görülmektedir. Başka bir ifadeyle işletme sayısı az olmasına karşın çalışan sayısı yüksektir. Bu tip sektörler “emek yoğun iş kolu” olarak nitelendirilmektedir (Şahinkaya, 2019: 186). Nitekim üretim şekli yoğun emek gücüne dayalı olan tarım-hayvancılık, dokuma, ağaç, bina-inşaat ve maden çıkarma sektörlerinde çalışanların toplamı tüm sektörler içinde %83,34'e ulaşmıştır.

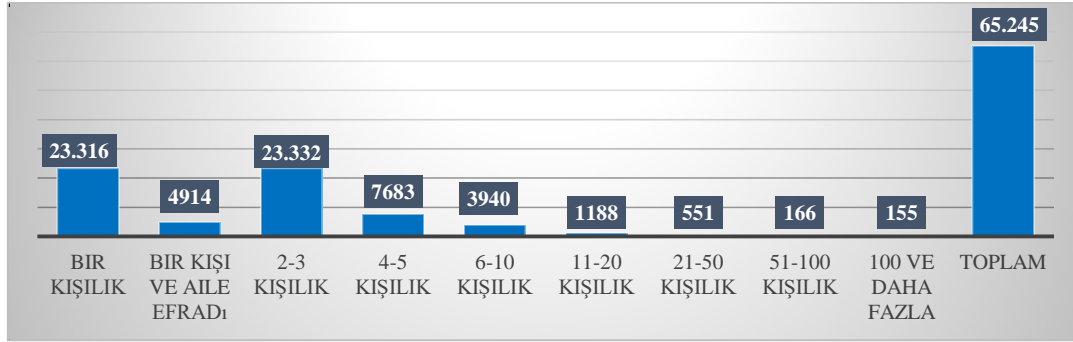
Millî Mücadele Sonrası Yapılan İlk Sanayi Sayımı (1927) Verilerine Göre Türkiye Ekonomisinin Üretim Sektörleri

Tablo 3. İşletmelerin Çalışan Sayısına Göre Değerlendirilmesi

Çalışan Sayısına Göre İşletmeler	İşletme Sayısı	%
Bir Kişilik	23.316	35,74
Bir Kişi ve Aile Efradı	4914	7,53
2-3 Kişilik	23.332	35,76
4-5 Kişilik	7683	11,78
6-10 Kişilik	3940	6,04
11-20 Kişilik	1188	1,82
21-50 Kişilik	551	0,84
51-100 Kişilik	166	0,25
101 ve Daha Fazla	155	0,24
Toplam	65.245	100,0

Kaynak: Sanayi Sayımı 1927, 1969: 9.

Grafik 1. 1927 Yılında Türkiye'deki İşletmelerin Çalıştırdığı Eleman Sayısına Göre Tasnifi

Tablo 3'e göre hazırlanmıştır.

Tablo 3 ve Grafik 1'e göre aile bireylerinin destek verdiği veya vermediği tek bir kişinin çalıştığı işletmeler tüm işletmelerin %43,27'sini oluşturmaktadır. İşletmelerde çalışan eleman sayısına göre yapılan bölünme 1927 sanayi sayımı verilerinde üç şekilde ifade edilmiştir: 6-20 küçük sanayi (5128 işletme, %7,86); 21-100 orta büyüklükte sanayi (717 işletme, %1,10) ve 101 ve üstü büyük sanayi (155 işletme, %0,24). Bununla birlikte toplam işletme sayısı içinde önemli bir yüzdeye sahip olan ve 6 kişiden az çalışanı bulunan 59.245 (%90,80) işletme herhangi bir sınıflamaya dâhil edilmemiştir. Resmi Gazete'de yayımlanan yönetmeliğe göre günümüzde on kişiden az çalışanı olanlar mikro işletme; elli kişiden az olanlar küçük işletme ve 250 kişiden az çalışanı olanlar da orta büyüklükte işletme olarak değerlendirilmiştir (Resmi Gazete, 18.11.2005). Bu bağlamda 1927 yılı verilerinde hiçbir kategoriye alınmayan işletmeler "mikro işletme" olarak isimlendirilebilir. Cumhuriyet yönetimi söz konusu mikro işletmelerin sayıca çoğunluğunu önceden fark etmiş ve bu işletmeleri daha verimli kılmak için 1923 İzmir İktisat Kongresi'nde alınan misak-i iktisadi kararlarının 11. Maddesini şu şekilde belirlemiştir: "Türkler hangi sınıf ve meslekte olurlarsa olsunlar... Meslek, zümre itibarıyla el ele vererek birlikler kurar, memleketini ve birbirlerini tanımak,

anlaşmak için seyahatler ve birleşmeler yaparlar” (Kayıran ve Saygın, 2019: 47). Bu çerçevede sermaye birliktelikleri teşvik edilerek daha büyük işletmelerin açılması hedeflenmiştir. Bu hedef doğrultusunda “Türk müteşebbis sınıfı” oluşturulup desteklenmeye çalışılmıştır (Altıparmak, 1998: 70).

Cumhuriyetin ilk yıllarında özel sektör aracılığıyla ekonomik gelişim öngörülmüş olmasına karşın girişimci deneyimsizdir, sermayesi yetersizdir ve daha kârlı gördüğü ticarete yönelmiştir (Durmuş ve Aydemir, 2016: 160-161). Bu duruma ek olarak altyapı eksikliği, kalifiye eleman sıkıntısı, çeşitli düzenlemelerle yapılan devlet müdahaleleri (Sarıçoban, 2020: 235; Akduru, 2023: 872) ve mevcut gümrük oranlarının antlaşmanın imzalanmasından beş yıl sonra yürürlüğe gireceği yönünde Lozan Antlaşması’nda alınmış olan karar gibi birçok etken sanayi sektöründe özel girişimcinin istenilen düzeyde başarılı olmasını engellemiştir (Vural, 2008: 93; Yıldırım, 2014: 29).

Sanayi sayımı verilerinde küçük sanayi işletmelerini tanımlamak için 6 çalışan sayısı alt sınır olarak verilmiş fakat veriler 4 çalışan sayısı dikkate alınarak hazırlanmıştır. Tablo 4’teki verilere göre tarım-hayvancılık, dokuma, ağaç mamulleri, maden, bina-inşaat ve kimya sektörlerine ait işletmelerin mikro düzeyde kaldıkları anlaşılmaktadır. Elektrik, karma, maden çıkarma ve kâğıt-karton sektörleri de mikro düzeyin üstündedir.

Tablo 4. Sanayi Sektörlerine Ait İşletmelerde 4’ün Altında ve Üstünde Çalışan Eleman Oranı

Sanayi Sektörleri	4 Kişinin Altında Eleman Çalıştıran		4 ve Daha Fazla Eleman Çalıştıran	
	İşletme Adedi	(%)	İşletme Adedi	(%)
Maden Çıkarma	217	39,03	339	60,97
Tarım, Evcil Hayvan, Av ve Balıkçılık	22.004	78,00	6255	22,00
Dokuma	6894	73,71	2459	26,29
Ağaç Mamulleri ve Diğer Bitki Maddesi	6544	82,87	1352	17,13
Kâğıt ve Karton	172	49,43	176	50,57
Maden	13.188	89,39	1564	10,61
Bina ve İnşaat	1632	56,73	1245	43,27
Kimya	500	71,73	197	28,27
Karma	6	37,50	10	62,50
Elektrik	33	36,70	59	63,30
Diğer Sanayi	192	86,90	27	13,10
Toplam	51.382		13.683	

Kaynak: Sanayi Sayımı 1927, 1969: 11, 14.

Tablo 4’teki veriler misak-i iktisadi dâhilinde alınan sermaye birlikteliği hedefini gerçekleştirmek için uygulanan teşviklerin aynı sektörde faaliyet gösteren işletmeler için yeterli olmadığı sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Bununla beraber 4 ve üstü eleman çalıştıran işletmeler içinde ikinci sırayı birçok sektörün ortaklığını gerektiren karma sanayisi almıştır. Her ne kadar

Millî Mücadele Sonrası Yapılan İlk Sanayi Sayımı (1927) Verilerine Göre Türkiye Ekonomisinin Üretim Sektörleri

bu sektörün diğer sanayi sektörleri içindeki payı düşük olsa da sermaye birlikteliği sağlanmasına yönelik farklı sanayi sektör temsilcilerinin bir araya getirilmesi düşüncesinin başarıya ulaştığı ifade edilebilir.

XX. yüzyılın önemli bir enerji kaynağı olan elektriğin evlerin ve şehirlerin aydınlatılmasında kullanılması Cumhuriyet yönetiminin öncelikleri arasında yer almıştır. Bu amaçla 1923-1930 yılları arasında birçok özel şirkete elektrik üretme ve dağıtım yapma imtiyazı verilmiştir (Karayaman, 2014: 51-52). Elektrik sektörünün profesyonelliği gerektirmesi, etki alanının tüm yurdu kapsamasının planlanması ve bu alanda kurulan 92 adet² işletmenin 35'inin, 6 ve üstünde eleman çalıştıran işletmeler olması bu sektörü ilk sıraya taşımıştır. 1927 yılında Türkiye genelinde 51 ve üstü eleman çalıştıran toplam 321 adet işletme bulunmaktaydı. Bu işletmelerin sektörlere göre dağılımı şöyleydi:

Tablo 5. 51 ve Daha Fazla Eleman Çalıştıran İşletmelerin Sektörlere Göre Dağılımı

Sanayi Sektörleri	51 ve Daha Fazla Eleman Çalıştıran İşletme Adedi	Bulunduğu Sektör İçindeki Oranı (%)
Tarım	98	0,34
Dokuma	96	1,02
Maden Çıkarma	51	9,17
Ağaç Ürünleri	29	0,36
Maden	16	0,10
Bina İnşaatı	13	0,45
Kâğıt ve Karton	7	2,01
Elektrik	7	7,77
Kimya	3	0,43
Karma	1	6,25
Toplam	321	

Kaynak: Sanayi Sayımı 1927, 1969: 10, 14.

Sanayi sayımında yapılan sınıflamaya göre orta büyüklükte tabir edilen işletmelerin çoğunlukla; tarım, dokuma ve maden çıkarma sektörlerine ait olduğu Tablo 5'te görülmektedir. Ülkenin ekonomik açıdan tarım odaklı bir büyüme karakteristiği göstermesi, sanayi işletmelerinin %43,59'unun tarımsal faaliyetlerle ilişkili olmasına neden olmuştur (Cillov, 1970: 30). Bu nedenle tarım-hayvancılık sektörü mikro işletme düzeyinde olduğu gibi orta büyüklükteki işletmeler arasında da ilk sırada yer almıştır. Yine tabloya göre maden çıkarma, elektrik ve karma sektörlerin diğer sektörlerle göre profesyonelleşme eğiliminde olduğu ifade edilebilir.

Tablo 6. Çeşitli Tipteki Motorların En Çok Kullanıldıkları Sektörlere Göre Dağılımı

Motor Çeşitleri	Toplam	En Çok Kullanılan Sektör (ler)	Kullanım Adedi	Beygir Kuvveti Toplamı
Elektrik	2595	Tarım	692	87.223

² Sanayi sayımı verilerinde Tablo 2'de elektrik sektöründeki işletme sayısı 90 olarak verilmiştir.

		Maden Elektrik	496 166	
Petrol, Yağ ve Benzin	1212	Tarım Maden Dokuma Ağaç ürünleri	602 171 112 108	29.218
Buhar	605	Tarım Dokuma Ağaç ürünleri	300 68 62	37.854
Su	252	Tarım	165	6388
Rüzgâr	113	Maden	107	1286
Gazyağı	73	Tarım	35	1579
Toplam	4850			163.548

Kaynak: Sanayi Sayımı 1927, 1969: 12-13.

Tablo 6'ya göre tüm sanayi sektörlerinde bulunan toplam 4850 adet motorun çoğunluğu elektrikle çalışmaktadır (2595 motor; %53,51) ve toplam beygir gücünün %53,33'ünü oluşturmaktadır. Yağ, petrol ve benzinle çalışan motorlar ikinci sırada yer almıştır (1212 motor; %24,99). Bunları sırasıyla; buhar (605 motor, %12,47); su (252 motor, %5,20); rüzgâr (113 motor, %2,33) ve gazyağı (73 motor; %1,51) gücüyle çalışan motorlar izlemektedir. Buna karşın elde edilen beygir gücü açısından bakıldığında sıralamanın bozulduğu görülmektedir. Yağ, petrol ve benzinle çalışan motor sayısı neredeyse buharla çalışan motor sayısından iki kat daha fazla olmasına karşın, buharlı motordan elde edilen beygir gücü değerine oranla %5,28 oranında daha fazladır. Aynı şekilde rüzgârla çalışan motor sayısı gazyağıyla çalışan motor sayısından 1,5 kat fazla olmasına karşın, gazyağıyla çalışan motorlar değerine oranla %0,18 daha fazla beygir gücü üretmektedir (Sanayi Sayımı 1927, 1969: 11-12). Bu durumda buharlı motorları, yağ-petrol ve benzinle çalışan motorlara; gazyağıyla çalışan motorları da rüzgârla çalışan motorlara tercih etmek düşünülebilir. Bununla beraber bu motorları kullanıldığı sektörlerin özelliklerine uyum açısından da ayrıca değerlendirmek gerekir.

Sanayi sayımı verilerine göre sektörlerin büyük bir çoğunluğu motor gücü kullanmadan üretim yapmaktadır. Motor kullanımı tüm sektörler içinde yalnızca %4,32'lik bir değere sahiptir. Motor nicel olarak en fazla ve sektörel olarak en yaygın tarımsal faaliyetlerde kullanılmaktadır. Ağırlıklı olarak elektrik, petrol, yağ ve buhar gücüyle çalışan motorların çoğunlukla; tarım, maden, ağaç ve dokuma sektörlerinde kullanıldığı anlaşılmaktadır (Şahinkaya, 2019: 191-193).

Tablo 7. Dört ve Daha Fazla Eleman Çalıştıran İşletmelerdeki Türk Çalışanların Görünümü

Sınıf	Maden Çıkarma	Tarım	Dokuma	Ağaç	Kâğıt Karton	Maden	Bina ve İnş.	Kimya	Karma	Elektrik	Diğer	Toplam
E.Patron	257	4679	1570	1305	171	1192	730	194	15	50	21	10.184
K.Patron	-	36	46	8	4	13	2	5	-	-	1	115

Millî Mücadele Sonrası Yapılan İlk Sanayi Sayımı (1927) Verilerine Göre Türkiye Ekonomisinin Üretim Sektörleri

TOP.	257	4715	1616	1313	175	1205	732	199	15	50	22	10.299
E.Memur	809	1956	665	496	371	232	133	142	35	618	67	5524
K.Memur	-	77	1353	3	9	6	1	5	-	3	134	1591
TOP.	809	2033	2018	499	380	238	134	147	35	621	201	7115
14-İşçi E.	633	7426	2660	1180	138	1437	843	143	21	21	5	14.507
14-İşçi K.	5	5684	1985	210	22	11	75	39	1	42	-	8074
TOP.	638	13.110	4645	1390	160	1448	918	182	22	63	5	22.581
14+İşçi E.	17.013	37.664	12.249	8779	1618	7797	6559	1409	368	975	309	94.740
14+İşçi K.	72	12.901	14.201	971	167	342	340	206	14	111	135	29.460
TOP.	17.085	50.565	26.450	9750	1785	8139	6899	1615	382	1086	444	124.200
GENEL TOP.	18.789	70.423	34.729	12.952	2500	11.030	8683	2143	454	1820	672	164.195

Kaynak: Sanayi Sayımı 1927, 1969: 14. E: Erkek, K: Kadın

Tablo 7'ye göre kadınlar; maden çıkarma, karma ve elektrik sektörleri dışındaki diğer tüm sektörlerde işveren konumundadırlar. Maden işleme sektöründe 13 işveren kadının bulunması dikkat çekicidir. Kadınların çalıştığı sektörler içinde ilk sırayı dokuma almaktadır. İşveren kadınların %40'ı, memur kadınların %85'i ve 14 yaşın üstündeki kadın işçilerin de %48,2'si dokuma sektöründe görev yapmaktadır. Erkeklerin çalıştığı sektörler içinde ilk sırayı tarımsal faaliyetler almaktadır. Patron erkeklerin %45,9'u, memur erkeklerin %35,4'ü ve 14 yaşın üstündeki erkek işçilerin de %39,8'i tarım sektöründe çalışmaktadır.

Dört veya daha fazla işçi çalıştıran işletmelerde, 14 yaşın altında olup çocuk olarak nitelendirilebilecek düzeyde işçi olarak çalışan sayısı %13,8'dir. Tüm işletmeler dikkate alındığında bu oran yine %8,8'dir. Başka bir ifadeyle her çalışan 100 kişiden yaklaşık 9'u çocuktur. Çocuk işçi oranının en yüksek olduğu sektör tarımdır (%58,1). Ucuz ve kalifiyesiz iş gücü olarak görülen çocukların çoğunlukla bu sektörde çalışıyor olmaları doğal olarak görülmelidir. Çocuk işçiler içinde kızların oranı %35,8'dir. Elektrik sektöründe çocuk işçilerin de çalışıyor olması dikkat çekici görünmektedir.

Tablo 8. Dört ve Daha Fazla Eleman Çalıştıran İşletmelerdeki Yabancı Çalışanların Görünümü

Sınıf	Maden Çıkarma	Tarım	Dokuma	Ağaç	Kâğıt Karton	Maden	Bina ve İnş.	Kimya	Karma	Elektrik	Diğer	Top.
E.Patron	22	196	109	96	30	89	21	18	1	10	10	602
K.Patron	2	11	17	-	-	9	1	-	-	-	-	40
Toplam	24	207	126	96	30	98	22	18	1	10	10	642
E.Memur	121	219	56	45	22	77	16	35	1	77	15	684
K.Memur	-	3	14	-	-	-	-	-	-	1	-	18
Toplam	121	222	70	45	22	77	16	35	1	78	15	702
14-İşçi E.	-	2	1	62	-	-	2	-	-	3	-	70
14-İşçi K.	-	3	-	30	-	-	-	-	-	-	-	33
Toplam	-	5	1	92	-	-	2	-	-	3	-	103
14+İşçi E.	15	21	-	92	1	40	-	-	-	2	-	171
14+İşçi K.	-	-	-	73	-	-	-	-	-	-	-	73
Toplam	15	21	-	165	1	40	-	-	-	2	-	244
Genel Top.	160	455	197	398	53	215	40	53	2	93	25	1691

Kaynak: Sanayi Sayımı 1927, 1969: 14. E: Erkek, K: Kadın

Tablo 8'e göre dört ve daha fazla eleman çalıştıran işletmelerde çalışan yabancı nüfus içinde memurlar ilk sırada gelmektedir. İşveren ve işçiler bunu takip etmektedir. Bu sıralama yabancıların Türk çalışanlara oranla daha eğitilmiş ve kalifiye eleman olduklarını göstermektedir. Yabancı çalışanlar içinde de çocuk çalışanlar bulunmaktadır. Bu çocuklar %89,3 gibi ağırlıklı bir oranla ağaç sanayi sektöründe yer almaktadır. Yabancı çalışanların sektörel dağılımları değerlendirildiğinde sırasıyla; tarım, ağaç, maden işleme, dokuma ve maden çıkarma ön sıralarda gelmektedir.

Tablo 9. 1927 Yılı Verilerine Göre Üretim Sektörlerinin Yıllık Tutarları ve Yüzdeleri

Sektör	Yıllık Üretim (Lira)	Sektör İçindeki Oranı (%)	Sektör İçinde Yabancı Hammadde Oranı (%)
Tarım	281.605.268	65,07	5,65
Dokuma	76.365.949	17,65	21,55
Kimya	17.244.353	3,99	26,31
Ağaç Mamulleri ve Diğer Bitki Maddesi	15.161.347	3,50	20,25
Maden	14.444.322	3,34	43,51
Maden Çıkarma	12.379.563	2,86	5,40
Kâğıt ve Karton	4.237.515	0,98	69,80
Bina ve İnşaat	3.816.260	0,88	7,97
Karma	122.050	0,03	71,34
Çeşitli Sanayi	7.364.228	1,70	60,60
Toplam	432.740.855	100,0	

Kaynak: Sanayi Sayımı 1927, 1969: 15.

Madenlerin üretim değerleriyle hammaddeye ödenen girdi fiyatları arasındaki fark gayri safi katma değerinin tespit edilmesini sağlamaktadır. 1927 sanayi sayımı verilerine göre maden işleme sanayi maden çıkarmaya göre yaklaşık %7 daha fazla gayri safi katma değeri oluşturmaktadır (Şahinkaya, 2019: 203). Bununla birlikte maden çıkarma sektörü üretimde %5,4 oranında ithal hammadde kullanırken bu oran maden işleme sektöründe %43,5'tir. Maden çıkarma sektöründe 119 işletme faaliyet gösterirken maden işleme de bu sayı 14.752'dir. İşletme sayısının çalışan sayısı ile doğru orantılı olduğu da ayrıca dikkate alınmalıdır (Bakınız Tablo 2). Bu durumda söz konusu iki sektörün yıllık üretim miktarları ve işletme sayıları dikkate alındığında girişimciye göre maden çıkarmanın, maden işlemeye göre daha kârlı bir faaliyet alanı olduğu ifade edilebilir. Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında girişimcilerin madeni (cevher) hammadde olarak satmayı daha uygun görmelerinin altında yatan sebep bu olmalıdır. Üstelik ülke içinde madeni çıkaracak veya işleyecek yeterli düzeyde ekipmanın, teknik bilginin ve uzmanlaşmanın olmaması (Öz, 2018: 51, 58) girişimciyi engellediği gibi hammadde ve işlenmiş ürün miktarını da azaltmaktadır.

Tablo 9 dikkate alınıp, hammadde açısından dışarıya bağımlılık değerlendirildiğinde, %50 sınırının üstünde üç sektör yer almaktadır; karma sektör (%71,34); kâğıt ve karton

Millî Mücadele Sonrası Yapılan İlk Sanayi Sayımı (1927) Verilerine Göre Türkiye Ekonomisinin Üretim Sektörleri

(%69,80) ve çeşitli sanayi (%60,60). Bununla beraber söz konusu sektörlerde yıllık üretim düzeylerinin oldukça düşük oluşu (%0,03; %0,98; %1,70) bu sektörleri yeni ülkenin sırtında bir yüke dönüştürmektedir. Dışarıya bağımlılıkta diğer sektörler %50 sınırının altında yer almaktadır: maden (%43,51); kimya (%26,31); dokuma (%21,55); ağaç ürünleri (%20,25); bina ve inşaat (%7,97), tarım (%5,65) ve maden çıkarma (%5,40). Bu sektörler içinde özellikle dikkat çeken unsur tarıma dayalı sanayi üretiminin açık ara önde olması ve ülke dışından ithal edilen hammadde miktarının aşağı seviyelerde kalmasıdır. Bu durum tarıma dayalı sanayi üretimini kârlı ve cazip bir hale getirmektedir. Nitekim tarım-hayvancılık sektörüne dayalı sanayi üretiminden elde edilen üretim kıymeti genel üretimin %65'ini oluşturmaktadır. Yine bu sektörün bir uzantısı olan dokuma sanayinin-ülkedeki tüm üretimin dikkate alınmamış olmasına karşın-üretimdeki kıymet payı %18'dir (Yılmaz, 2024: 5).

İl Bazında Ekonomik Sektörler

Sektörlere Göre İşletme Sayısı

1927 sanayi sayımı verilerinde; sektörler için işletme sayıları il ve ilçe bazında ayrı ayrı verilmiştir. Sanayi sayımı verileri şehirlerin ekonomik açıdan gelişmişlik düzeyi ve üretim şekilleri açısından önemli bilgiler içermektedir (Şahinkaya, 2019: 194). Buna karşın bazı illerin toplam işletme sayıları, ilçelerinin toplamıyla tutarsızlık arz etmektedir. Bu nedenle 1927 yılı itibarıyla ülke genelinde toplam 65.245 olarak verilen işletme sayısının yeniden yapılan inceleme sonucunda 65.270 olduğu belirlenmiştir.

Tablo 10. İllerdeki Sektörlere Ait Doğru-Yanlış Cetveli

İl	Sektör	Tutarlı Toplam	Tutarsız Toplam	Fark
Ankara	Maden Çıkarma	85	80	+5
Ankara	Maden ve Maden İşletmesi-Makine İmalatı	314	317	-3
Ankara	Tarım, Evcil Hayvanlar, Av ve Balıkçılık	495	499	-4
Ankara	Çeşitli Bitkisel Madde ve Ağaç Ürünleri	135	136	-1
Ankara	Bina ve İnşaat	96	93	+3
Aksaray	Tarım, Evcil Hayvanlar, Av ve Balıkçılık	132	140	-8
Balıkesir	Maden ve Maden İşletmesi-Makine İmalatı	547	548	-1
Gaziantep	Maden ve Maden İşletmesi-Makine İmalatı	204	199	+5
İstanbul	Çeşitli Bitkisel Madde ve Ağaç Ürünleri	1242	1244	-2
İzmir	Bina ve İnşaat	80	78	+2
İzmir	Çeşitli veya Belirsiz	52	53	-1
Kayseri	Dokuma	109	108	+1
Kayseri	Çeşitli Bitkisel Madde ve Ağaç Ürünleri	89	90	-1
Kocaeli	Tarım, Evcil Hayvanlar, Av ve Balıkçılık	491	528	-37
Kocaeli	Dokuma	103	111	-8
Kocaeli	Çeşitli Bitkisel Madde ve Ağaç Ürünleri	153	145	+8
Kocaeli	Bina ve İnşaat	133	134	-1
Kocaeli	Maden ve Maden İşletmesi-Makine İmalatı	269	276	-7
Konya	Dokuma	300	220	+80

Manisa	Çeşitli veya Belirsiz	9	10	-1
Sivas	Maden ve Maden İşletmesi-Makine İmalatı	229	233	-4
Toplam		5267	5242	+25

Özellikle Ankara ve Kocaeli illerine ait verilerde eksiklik olduğu saptanmıştır. En belirgin tutarsızlıklar; Konya ilinde dokuma sektörü alanında ve Kocaeli ilinde de tarım, evcil hayvanlar, av ve balıkçılık sektörüne ait işletme sayılarının toplamında yapılmıştır. Tablo 10'a göre hata payı %0,47 düzeyinde olup toplam işletme sayısı açısından kayda değer gözükmemektedir.

Tablo 11. Sektörlerin İlk Beş Şehre Göre Sıralanması

Maden Çıkarma	Tarım, Evcil Hayvanlar Av ve Balıkçılık	Dokuma	Çeşitli Bitkisel Madde ve Ağaç Ürünleri	Bina ve İnşaat	Maden ve Maden İşletmesi-Makine İmalatı	Kâğıt ve Karton	Kimya	Karma
Ankara (85)	İstanbul (2776)	İstanbul (1963)	İstanbul (1242)	Kırşehir (214)	İstanbul (2001)	İstanbul (223)	İstanbul (156)	İzmir (5)
Zonguldak (63)	İzmir (1852)	İzmir (430)	Bursa (548)	Balıkesir (159)	Bursa (762)	İzmir (31)	Gaziantep (58)	Balıkesir İstanbul Manisa (2)
Bursa (58)	Balıkesir (1289)	Gaziantep (426)	İzmir (463)	Kocaeli (133)	Konya (594)	Ankara (9)	İzmir (55)	Aydın Cebelibereket Kırklareli Kütahya Ordu (1)
Eskişehir (53)	Bursa (1265)	Denizli (423)	Kastamonu (365)	Manisa (133)	Kastamonu (550)	Adana Balıkesir Kastamonu Manisa (5)	Balıkesir (52)	-
Kastamonu (31)	Gaziantep (1117)	Bursa (408)	Konya (301)	Bursa (132)	Balıkesir (547)	Kayseri Konya Trabzon(4)	Malatya (36)	-

Kaynak: Sanayi Sayımı 1927, 1969: 31-45. (Parantez içindeki rakamlar işletme sayılarını ifade etmektedir).

Türkiye'nin her bölgesi maden rezervi ve çeşitliliği açısından önemli bir konuma sahiptir. Maden arama faaliyeti pahalı ve riskli olmasına karşın bu sektör ülke genelinde büyük bir yaygınlık göstermektedir. Toplam 63 ilin sadece 13'ünde maden işletmesi bulunmamaktadır: Adana, Amasya, Bilecik, Elazığ, Giresun, Gümüşhane, Isparta, Kırklareli, Malatya, Maraş, Mardin, Rize ve Tekirdağ. Maden çıkarma sektöründe Ankara ilk sırada yer almaktadır. Üstelik toplam 85 işletmenin 78'inin şehir merkezinde yer alması dikkat çekicidir. Maden Tetkik Arama Enstitüsü (MTA) verilerine göre Ankara ili sınırları içinde 23 farklı maden tespit edilmiştir: Altın, bakır, kurşun, çinko, kaya tuzu, kireç taşı, kum-çakıl, mermer, linyit... Bunlardan bazılarıdır. Zonguldak taşkömürü açısından zengindir (Diğer madenler: Bakır, fosfat, manganez...). Bursa maden zenginliği açısından önemlidir. Altın, bor, mermer, krom ve linyit gibi yirmiden fazla farklı maden bu yörede çıkmaktadır. Eskişehir başta lületaşı olmak üzere pek çok madene ev sahipliği yapmaktadır. Kastamonu'da bakır, linyit, çinko ve cıva önde gelen

Millî Mücadele Sonrası Yapılan İlk Sanayi Sayımı (1927) Verilerine Göre Türkiye Ekonomisinin Üretim Sektörleri

madenler arasında yer almaktadır (“Ankara, Zonguldak, Bursa, Eskişehir ve Kastamonu Vilayetleri Maden ve Enerji Kaynakları”, 2010).

Tablo 11’e göre tarım, evcil hayvanlar, av ve balıkçılık sektörü işletme sayısı açısından değerlendirildiğinde, İstanbul belirgin bir şekilde ilk sıradadır. Şehirdeki 2776 işletmeden yalnızca 24 tanesi, 50 ve üzerinde eleman çalıştıran orta derecede (veya büyük) işletmedir. Tarım ve hayvancılık faaliyetlerinden uzak bir şehrin açık ara ilk sıraya yerleşmesinde, tarım-hayvancılık sektörünün birçok alt sektör içermesi ve hammaddenin çıkarıldığı yerde işlenmemesi etkili olmuştur. İzmir, Balıkesir, Bursa ve Gaziantep illeri için de aynı durum söz konusudur. Dokuma sektöründe İstanbul tartışmasız lider konumundadır. Makineleşmenin önemli olduğu bu sektörde büyükşehirler ilk sıralarda yer almıştır. İlk beş içinde Denizli’nin de yer alması dikkat çekicidir. Ağaç ürünleri sektöründe İstanbul ilk sırada yer alırken bu şehri Bursa ve İzmir takip etmektedir. Ormanlar açısından zengin bir coğrafyaya sahip olan Kastamonu kendi hammaddesini işlemeyi başarmış ve bölgede 365 adet işletme açılmıştır. Konya şehri de çevre illerden gelen hammaddeyle beraber beşinci sıraya yerleşmiştir.

Bina ve inşaat sektöründe Kırşehir’in önemli bir farkla ilk sırada yer alması oldukça ilginç gözükmemektedir. Şehirdeki toplam 214 adet işletmenin 209’u Avanos ilçesinde ve sadece 5’i Kırşehir şehir merkezindedir. Günümüzde Nevşehir iline bağlı olan bu ilçede çok eski dönemlerden itibaren çanak ve çömlek yapımı yaygındır. 1927 yılı nüfus sayımı verilerine göre Avanos’un nüfusu 24.234 olup orta büyüklükte bir ilçe konumundadır (Umumî Nüfus Tahriri Fasikül I Mufassal Neticeler, 1929: XI). Cumhuriyetin ilk yıllarında ekonomik anlamda önemli olan bu alt sektör günümüzde eski değerini kaybetmeye başlamıştır (Ceylan ve Bayazıt, 2012: 80-81). Bina ve inşaat sektöründe Kırşehir’den sonra dört önemli şehir gelmektedir: Balıkesir, Kocaeli, Manisa ve Bursa. Maden işleme sektöründe Kastamonu ilinin ilk beş içinde yer alması dikkat çekicidir. Kâğıt sektöründe ilk üç sırada; İstanbul, İzmir ve Ankara gelmektedir. Kastamonu’nun dördüncü sırada yer alması, şehrin orman ve maden ürünleri üzerine uzmanlaşmış olduğunu göstermektedir. Manisa bina ve inşaat sanayi; Trabzon ve Kayseri de kâğıt ve karton sanayi içinde ilk beş içinde bulunmaktadır.

Tüm sektörler dikkate alındığında; ilk beş içinde toplam 21 şehir yer almaktadır. Bu şehirlerin 1927 yılındaki nüfuslarına göre sıralaması şu şekildedir: İstanbul (794.444), İzmir (526.005), Konya (504.384), Balıkesir (421.066), Ankara (404.720), Bursa (401.595), Manisa (374.013), Kastamonu (336.501), Malatya (306.882), Kütahya (302.426), Trabzon (290.303), Kocaeli (286.600), Zonguldak (268.909), Kayseri (251.370), Denizli (245.048), Gaziantep (215.762), Aydın (212.541), Eskişehir (154.332), Kırşehir (126.901), Kırklareli (108.989) ve Cebelibereket (107.694) (Umumî Nüfus Tahriri Fasikül I Mufassal Neticeler, 1929: II-XVII).

İstanbul dokuz sektörün altısında ilk sıradadır. Karma sektörde ikinci sırada yer alırken, bina-inşaat ve maden çıkarma alanında ilk beşin içinde değildir. Ankara maden çıkarma alanında, İzmir karma sanayide birinci sırada gelmektedir. Dokuz sektör içinde ilk beş içinde yer alma sıklığına bakıldığında; İstanbul (7), Balıkesir (6), Bursa (6), İzmir (6), Kastamonu (4), Gaziantep (3), Konya (3), Manisa (3) ve Ankara (2) ön plana çıkmaktadır. Sanayi işletmelerinin ağırlıklı olarak ülkenin batısında açılmış olduğu anlaşılmaktadır. Buna karşın güneydoğuda Gaziantep, kuzeyde Kastamonu ve İç Anadolu'da Konya ve Ankara'nın sanayi işletmeleri bakımından bir atılım içinde oldukları görülmektedir. Adana, Antalya ve Mersin gibi güney şehirlerinin hiçbirinin ilk beş içinde olmaması, bu bölgedeki sanayi işletmelerinin niceliğinin henüz istenilen düzeyde olmadığı sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Söz konusu 21 şehrin nüfusları ve birden fazla sektörün içinde ilk beş içinde yer alma ilişkisi arasında genel anlamda bir paralellik olduğu görülmektedir. Bu ilişkiyi bozan sadece iki şehir vardır: Gaziantep ve Malatya. Gaziantep üç sektör içinde ilk beşte yer almasına rağmen nüfus açısından ilk on şehrin içinde değildir. Malatya'nın nüfusu ilk dokuz içinde olmasına karşın sektörel işletme bazında ilk beşin içinde yer almamaktadır. Başka bir ifadeyle bu iki şehrin nüfus büyüklükleriyle sektörel işletme sayıları tezatlık göstermektedir.

Türkiye'de 1927 yılı itibarıyla işletmelerin il bazında dağılımlarında ilk onda sırasıyla şu şehirler ve işletme sayıları yer almaktadır: İstanbul (8634), İzmir (3521), Bursa (3209), Balıkesir (2596), Konya (2325), Manisa (2121), Gaziantep (2021), Kastamonu (1882), Kütahya (1812) ve Denizli (1581)³. Nüfus açısından ilk on içinde Gaziantep ve Denizli yoktur. Bunun dışında diğer sekiz şehir -nüfuslarıyla doğru orantılı olarak- işletme sayısı açısından da ilk on içindedir. Nüfusu ilk on içinde olmasına karşın toplam işletme sayısı 1276 olan Ankara 13. sırada yer alıp ilk on şehir arasına girememiştir.

Sektörlere Göre Çalışan Sayısı

Türkiye'de 1927 yılı itibarıyla 255.827 çalışan vardır. İl-ilçe bazında verilen işletmelerdeki çalışan sayıları toplanırken bazı sektörlerde hatalar tespit edilmiştir. Buna karşın tutarlı ve tutarsız toplam arasındaki fark çok az olup hata payı %0,68'dir. Söz konusu veri hatası düzeltildiğinde ülke genelinde çalışan sayısı 255.720 olarak bulunmuştur.

Tablo 12'deki verilere göre sektörel açıdan en büyük yanlışlıklar; Mardin ilinde dokuma sektöründe ve Kocaeli ilinde tarım-evcil hayvanlar-av-balıkçılık sektörüne aittir. Şehir

³ İl bazındaki işletme sayıları için Tablo 10'daki tutarlı rakamlar dikkate alınmıştır.

Millî Mücadele Sonrası Yapılan İlk Sanayi Sayımı (1927) Verilerine Göre Türkiye Ekonomisinin Üretim Sektörleri

bazında bir değerlendirmede bulunulduğunda; hataların ağırlıklı olarak Ankara ve Kocaeli illerine ait sektörlerde yapıldığı anlaşılmaktadır.

Tablo 12. İllerdeki Çalışan Sayılarına Ait Doğru-Yanlış Cetveli

İl	Sektör	Tutarlı Toplam	Tutarsız Toplam	Fark
Ankara	Maden Çıkarma	660	654	+6
Ankara	Maden ve Maden İşletmesi, Makine İmalatı	668	672	-4
Ankara	Bina ve İnşaat	672	668	+4
Ankara	Tarım, Evcil Hayvanlar, Av ve Balıkçılık	1283	1288	-5
Ankara	Çeşitli Bitkisel Madde ve Ağaç Ürünleri	400	402	-2
Ankara	Dokuma	379	378	+1
Çanakkale	Çeşitli Bitkisel Madde ve Ağaç Ürünleri	161	197	-36
Elazığ	Tarım, Evcil Hayvanlar, Av ve Balıkçılık	783	785	-2
Erzincan	Tarım, Evcil Hayvanlar, Av ve Balıkçılık	215	214	1
Gümüşhane	Tarım, Evcil Hayvanlar, Av ve Balıkçılık	115	118	-3
İçel	Maden ve Maden İşletmesi, Makine İmalatı	104	124	-20
İzmir	Çeşitli veya Belirsiz	365	366	-1
Kayseri	Dokuma	4317	4281	+36
Kayseri	Çeşitli Bitkisel Madde ve Ağaç Ürünleri	126	161	-35
Kocaeli	Tarım, Evcil Hayvanlar, Av ve Balıkçılık	2232	1524	+708
Kocaeli	Dokuma	272	104	+168
Kocaeli	Çeşitli Bitkisel Madde ve Ağaç Ürünleri	946	530	+416
Kocaeli	Bina ve İnşaat	553	956	-403
Kocaeli	Maden ve Maden İşletmesi, Makine İmalatı	594	607	-13
Manisa	Çeşitli veya Belirsiz	25	27	-2
Mardin	Dokuma	140	1040	-900
Sivas	Maden ve Maden İşletmesi, Makine İmalatı	613	634	-21
Toplam		15.623	15.730	-107

Ülke genelinde çalışan nüfus sayısı açısından ilk on sırada sırasıyla şu iller gelmektedir: İstanbul (42.582), İzmir (27.820), Zonguldak (11.325), Balıkesir (11.102), Aydın (10.259), Bursa (9886), Gaziantep (7887), Kayseri (6748), Adana (6119) ve Kütahya (5451). Bu illerdeki çalışanların sektörlere dağılımı Tablo 13'te verilmiştir.

Tablo 13. İllerdeki Sektörlere Ait Çalışan Sayıları

İl	Maden Çıkarma	Tarım, Evcil Hayvanlar Av ve Balıkçılık	Dokuma	Çeşitli Bitkisel Madde ve Ağaç Ürünleri	Bina ve İnşaat	Maden ve Maden İşletmesi Makine İmalatı	Kâğıt ve Karton	Çiğir	Çiğir	Çeşitli veya Belirsiz ⁴
İlk On İçinde Yer Alan İller										
İstanbul	56	16.925	10.653	4698	891	4983	1922	1033	30	1391
İzmir	1061	18.224	3921	1517	415	1265	314	379	359	365
Zonguldak	7897	1161	198	693	511	789	5	17	-	54
Balıkesir	2836	4280	648	589	717	1742	18	185	44	43

⁴ Tablo 2'de elektrik sektörü ayrı yazılmış fakat Tablo 13'te çeşitli veya belirsiz sanayi başlığı altında birlikte verilmiştir.

Aydın	71	7313	685	491	463	909	2	52	1	272
Bursa	217	3665	2872	1064	438	1426	15	33	-	156
Gaziantep	13	5284	1282	409	40	543	3	312	-	1
Kayseri	151	1354	4317	126	85	698	9	8	-	-
Adana	-	1350	3052	813	103	656	57	80	-	8
Kütahya	381	2156	1029	277	551	868	-	181	3	5
Son On İçinde Yer Alan İller										
Kars	52	394	58	91	2	105	-	-	-	28
Artvin	20	256	55	-	65	217	-	-	-	-
Erzincan	23	215	56	59	17	195	-	-	-	-
Aksaray	5	262	34	33	45	131	-	-	-	-
Şebinkarahisar	1	169	58	31	6	152	-	-	-	-
Bitlis	11	240	47	5	2	84	-	-	-	-
Gümüşhane	-	115	21	16	8	97	-	-	-	-
Van	1	74	38	11	-	55	-	-	-	-
Bayazıt	51	30	14	6	-	9	-	-	-	-
Hakkâri	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Kaynak: Sanayi Sayımı 1927, 1969: 31-45.

İşletme sayısı bakımından ilk beşin içinde olup, çalışan nüfus açısından ilk beşte yer almayan yedi şehir bulunmaktadır: Cebelibereket, Denizli, Eskişehir, Kırklareli, Kırşehir, Malatya ve Trabzon. Bununla beraber işletme sayısı bakımından ilk beşte olmayıp çalışan nüfus içinde ilk beşte olan şehirler de şunlardır: Adana, Çorum ve Mersin. İşletme sayısında ilk beşe giremeyen güney şehirleri çalışan nüfus açısından ilk beşe girmeyi başarmıştır.

Tablo 14. Çalışan Sayısının Sektörel Dağılımı İçinde İlk Beş Şehre Göre Sıralanması

Maden Çıkarma	Tarım, Evcil Hayvanlar ve Av Balıkçılık	Dokuma	Çeşitli Bitkisel Madde ve Ağaç Ürünleri	Bina ve İnşaat	Maden ve Maden İşletmesi Makine İmalatı	Kâğıt ve Karton	Kimya	Karma
Zonguldak (7897)	İzmir (18.224)	İstanbul (10.653)	İstanbul (4698)	İstanbul (891)	İstanbul (4983)	İstanbul (1922)	İstanbul (1033)	İzmir (359)
Çorum (3022)	İstanbul (16.925)	Kayseri (4317)	İzmir (1517)	Balıkesir (717)	Balıkesir (1742)	İzmir (314)	İzmir (379)	Balıkesir (44)
Balıkesir (2836)	Aydın (7313)	İzmir (3921)	Kastamonu (1324)	Ankara (672)	Bursa (1426)	Ankara (97)	Gaziantep (312)	İstanbul (30)
İzmir (1061)	Gaziantep (5284)	Adana (3052)	Mersin (1093)	Manisa (623)	Kastamonu (1316)	Adana (57)	Balıkesir (185)	Manisa (14)
Ankara (660)	Balıkesir (4280)	Bursa (2872)	Bursa (1064)	Diyarbakır (570)	Konya (1274)	Konya (39)	Kütahya (181)	Kütahya (3)

Kaynak: Sanayi Sayımı 1927, 1969: 31-45. (Parantez içindeki rakamlar işletme sayılarını ifade etmektedir.)

Madencilik sektöründe taşkömürü işletmelerinde çalıştırdığı işçi sayısı ile Zonguldak açık ara önde görünmektedir. Bu sektörde işletme sayısı açısından ilk sırada yer alan Ankara beşinci sıraya gerilemiştir. Bu iki şehrin dışında sırasıyla; Çorum, Balıkesir ve İzmir gelmektedir. Bu üç şehir maden işletme sayısı sıralamasında ilk beşin içinde yer almamıştır.

Millî Mücadele Sonrası Yapılan İlk Sanayi Sayımı (1927) Verilerine Göre Türkiye Ekonomisinin Üretim Sektörleri

Tarım ve hayvancılık sektöründe ilk sırada İzmir ve ikinci sırada İstanbul yer alarak diğer şehirlere büyük fark atmışlardır. İşletme sayısında da ilk ikiyi paylaşmaları bu iki şehrin tarım ve hayvancılık sektöründe lider konumda olduklarını göstermektedir. İşletme ve çalışan sayılarıyla ilgili liste karşılaştırıldığında tek fark, Bursa yerine Aydın'ın üçüncü sıradan listeye dâhil olmasıdır. Dokuma sektöründe işletme ve çalışan sayısı bakımından liderlik İstanbul'un elindedir. İşletme sayısında listede olan Gaziantep ve Denizli yerini Kayseri ve Adana'ya bırakmıştır. Orman ürünlerinde İstanbul her iki alanda da lider konumundadır. Listedeki tek değişiklik Konya yerine Mersin'in gelmiş olmasıdır. Bina ve inşaat sektöründe işletme bazında birinci sırada olan Kırşehir çalışan sayısı bakımından listeye dâhil olamamıştır. Bu sektörde Kırşehir ve Bursa yerine; İstanbul ve Ankara dâhil olmuşlardır (Bakınız Tablo 14).

Maden işleme sektöründe kendi içinde sıralama farklılığı olsa da işletme ve çalışan sayısı il bazında sabit kalmıştır. Kâğıt sektöründe her iki alana göre ilk üç sıralamasıyla birlikte sabit kalmış, dördüncü ve beşinci sıralarda değişiklik olmuştur. Kimya sektöründe sadece Malatya ve Kütahya değişikliği yaşanmış diğer iller aynı kalmıştır. Karma sektörde genel anlamda bir değişiklik olmamıştır. İlk beş içinde en çok listede kalan iller şunlardır: İstanbul (8), İzmir (7), Balıkesir (6), Ankara (3), Bursa (3), Adana (2), Gaziantep (2), Kastamonu (2), Konya (2), Kütahya (2), Manisa (2), Aydın (1), Çorum (1), Diyarbakır (1), Kayseri (1), Mersin (1) ve Zonguldak (1). Hakkâri iliyle ilgili herhangi bir veri girişinin yapılmamış olması bu ilde herhangi bir işletme ve çalışan olmadığı sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Sanayi sayımı verilerinde 101 ve üstü çalışanı bulunan büyük işletmeye sahip olan ve sektör içinde işletme sayısı açısından ilk sıralarda yer alan iller şu şekildeydi: maden çıkarma-Zonguldak (22); tarım-İzmir (15) ve İstanbul (10); dokuma-Kayseri (15), Bursa (8) ve Adana (8); ağaç-İstanbul (5); kâğıt-İstanbul (1); maden işleme-Balıkesir (2); inşaat-Kocaeli (2), kimya-İstanbul (1) ve Kütahya (1) ve çeşitli sanayi-İstanbul (4). Karma sanayi alanında büyük işletme bulunmamaktaydı.

Aydın, Balıkesir, Bursa, Gaziantep, İstanbul, İzmir ve Kütahya tarımsal ürünlerde; Adana ve Kayseri dokuma ve Zonguldak maden çıkarma sektörlerinde ön plandaydı. Nüfus açısından ilk on içinde yer alan şehirlerden; Manisa (5338), Konya (5327), Kastamonu (4867), Ankara (4243) ve Malatya (2447) işletme sayısı açısından ilk sırada yer almamaktaydı.

Sonuç

1927 sanayi sayımı Türkiye'nin sanayi sınıfları olarak on temel alan belirlemiştir: Tarım-hayvancılık; maden-makine; dokuma; ağaç ürünleri; inşaat; kimya; maden çıkarma;

kâğıt; karma (elektrik) ve çeşitli sanayi. Bu alanlar içinde Türkiye'nin ekonomi lokomotifini belirleyen dört ana sektör olmuştur: “*Tarım-hayvancılık; maden-makine; dokuma; ağaç ürünleri*”. Bu dört sektör; işletme sayısı açısından %92,64 ve istihdam açısından %84,34'lük bir paya sahiptir. Söz konusu sektörler içinde tarım-hayvancılık alanına dayalı işletmeler %43,59'luk bir orandadır ve tüm çalışanların %43,01'i bu sektörde istihdam edilmiştir (Bakınız Tablo 2). Bir başka ifadeyle Türkiye ekonomisinin ana lokomotifi tarım ve hayvancılık olmuştur. Savaştan yeni çıkmış, iç-dış borçlar ve kapitülasyonlar nedeniyle ekonomisi büyük yara almış bir ülkenin, tarım ve hayvancılık yoluyla kalkınmayı planlaması çok doğal karşılanmalıdır. Tarım ve hayvancılık alanında geçmişten gelen tecrübe ve bilgi birikiminin yanında halkın büyük çoğunluğunun bu sektör üzerinden yaşamını idame ettiriyor olması söz konusu sektörü ön plana çıkarmıştır. İzmir İktisat Kongresi'nde alınan misak-i iktisadi kararları çerçevesinde dışarı bağılı olmadan milli kaynaklar üzerinden sanayileşmeye gidilmesi hedeflenmiştir. Bu amaç doğrultusunda milli zenginlik kaynaklarımız olan tarımsal ürünler, maden ve ormanlar hammadde olarak görülmüş ve bu kaynaklar üzerine sanayi inşa edilmeye çalışılmıştır. Bununla beraber maden çıkarma sektörünün teknoloji; maden işleme sanayinin de 1927 yılı verilerine göre %43,5 gibi yüksek bir oranda hammadde ithal etmesi her iki sektörü de dışa bağımlı kılmıştır.

Cumhuriyet Dönemi'nin bu ilk sanayi sayımı göstermiştir ki Türkiye'deki işletmelerin büyük çoğunluğu bir sanayi tesisi olarak düşünülemez kadar küçük aile işletmeleridir. Ülkede orta ve büyük sanayi işletmelerinin yok denilecek kadar az olması; çanta, cüzdan, eldiven, fırça vb. küçük eşyaların yapımının da sanayi içinde değerlendirilmesine neden olmuştur. Testi, çanak ve çömlek yapımı bina ve inşaat sanayisi içinde ele alınmıştır. Kırşehir'in Avanos ilçesinde bu alanda özellikle geleneksel aile işletmeleri yaygınlık göstermektedir. Bu nedenle Kırşehir söz konusu sektörde işletme sayısı açısından ilk sırada gelmektedir. İstanbul ve İzmir şehirleri de nüfus ve toplam işletme-çalışan sayısı açısından ilk sırada yer almaktadır. Ankara henüz istenilen düzeyde bir atılımı gerçekleştirememiştir. Hakkâri'de herhangi bir sanayi işletmesi mi yoktur veya bir bilgi noksanlığı mı vardır bilinmez ama şehirle ilgili hiçbir veri girişi yapılmamıştır. Tüm bu veriler dikkate alındığında, uygulamadaki bazı eksiklikler ve verilerdeki küçük tutarsızlıklar da bir kenara bırakıldığında, bu sayımın yeni kurulan devletin ekonomik yapısı hakkında genel bir çerçeve oluşturduğu söylenebilir.

Yazar Katkıları: Metnin tamamı tek yazar tarafından oluşturulmuştur.

Çıkar Beyanı: Bu çalışmada çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Akduru, H. E. (2023). Yüzyıllık çınarlar: Erken Cumhuriyet Dönemi Türk girişimleri üzerine bir inceleme. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 25(2), 861-876.
- Altıparmak, A. (1998). Türkiye’de Cumhuriyetin ilk yıllarında müteşebbis sınıfının gelişimi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. (13), 169-181.
- Ceylan, U. ve Bayazıt, M. (2012). Avanos (Nevşehir) çömlekçiliğinin bölgedeki turizm pazarlamasındaki öneminin değerlendirilmesi. A. Öger (Ed.), *1.Uluslararası Nevşehir tarih ve kültür sempozyumu bildiriler-3 kitabı içinde* (s. 73-83). Ankara: Nevşehir Üniversitesi Yayınları.
- Cillov, H. (1952). Türkiye’de sanayi sayımları. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*. 13(1-4), 199-228.
- Cillov, H. (1970). İktisadi istatistiklerimizde 50 yıllık gelişmeler. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*. 30(1-4), 27-46.
- Durmuş, S. ve Aydemir N.K. (2016). Atatürk dönemi Türkiye ekonomisi (1923-1938). *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 7(12), 155-167.
- Karayaman, M. (2014). Ankara Elektrik Türk Anonim Şirketi tarihçesi. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*. 16(1), 51-52.
- Kasalak, K. (2012). Teşvik-i sanayi kanunları ve Türkiye’de sanayileşmeye etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (27), 65-79.
- Kayıran, M. ve Saygın, S. (2019). İzmir İktisat Kongresi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi*. 2(5), 27-70.
- Küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin tanımı, nitelikleri ve sınıflandırılması hakkında yönetmelik karar sayısı: 2005/9617 (2005). Resmi Gazete, (25997).
- Maden Tetkik Arama Enstitüsü (MTA) (2019, Mart). *Ankara İli Maden ve Enerji Kaynakları*, Erişim adresi: [https://www.mta.gov.tr/v3.0/sayfalar/bilgi-merkezi/maden_potansiyel_2010/Ankara Madenler.pdf](https://www.mta.gov.tr/v3.0/sayfalar/bilgi-merkezi/maden_potansiyel_2010/Ankara_Madenler.pdf)
- Maden Tetkik Arama Enstitüsü (MTA) (2019, Mart). *Bursa İli Maden ve Enerji Kaynakları*, Erişim adresi: [https://www.mta.gov.tr/v3.0/sayfalar/bilgi-merkezi/maden_potansiyel_2010/Bursa Madenler.pdf](https://www.mta.gov.tr/v3.0/sayfalar/bilgi-merkezi/maden_potansiyel_2010/Bursa_Madenler.pdf)
- Maden Tetkik Arama Enstitüsü (MTA) (2019, Mart). *Eskişehir İli Maden ve Enerji Kaynakları*, Erişim adresi: [https://www.mta.gov.tr/v3.0/sayfalar/bilgi-merkezi/maden_potansiyel_2010/Eskisehir Madenler.pdf](https://www.mta.gov.tr/v3.0/sayfalar/bilgi-merkezi/maden_potansiyel_2010/Eskisehir_Madenler.pdf)
- Maden Tetkik Arama Enstitüsü (MTA) (2019, Mart). *Kastamonu İli Maden ve Enerji Kaynakları*, Erişim adresi: https://www.mta.gov.tr/v3.0/sayfalar/bilgi-merkezi/maden_potansiyel_2010/kastamonu_madenler.pdf
- Maden Tetkik Arama Enstitüsü (MTA). (2019, Mart). *Zonguldak İli Maden ve Enerji Kaynakları*, Erişim adresi: https://www.mta.gov.tr/v3.0/sayfalar/bilgi-merkezi/maden_potansiyel_2010/Zonguldak_Madenler.pdf
- Öz, Hilal. (2018). *Atatürk Döneminde madencilik (1923-1938)*. (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Özçelik, Ö. ve Tuncer, G. (2007). Atatürk dönemi ekonomi politikaları. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 253-266.

- Sanayi sayımı 1927. (1969). Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü.
- Sarıçoban, G. (2020). Atatürk döneminde (1923-1929) Türkiye ekonomisi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. (44), 226-236.
- Şahinkaya, S. (2019). Cumhuriyetimizin ilk sanayi sayımı 1927: “Bir hesaplaşma hazırlığı”. *Çalışma ve Toplum*. 1(60), 179-208.
- Vural, İ. Y. (2008). Atatürk dönemi maliye politikaları: liberal iktisattan karma ekonomiye. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (20), 77-114.
- Yıldırım, V. E. (2014). 1923-1938 Yılları arasında Türkiye’de sanayi alanında özel sektör-devlet ilişkilerinin tarihi ve ekonomik açıdan analizi (Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.
- Yılmaz, E. (2024). 1927 Sanayi sayımı. *Atatürk ansiklopedisi*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu-Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı Yayın No: 487, 1-6.
- Yücel, H. (2017). *Cumhuriyet ekonomisinin kuruluşu ve gelişimi*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları: 347.
- 28 Teşrin-i evvel 1927 umumî nüfus tahriri mufassal neticeler fasikül I. (1929). Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü.

Zülfü Livaneli'nin Kardeşimin Hikâyesi Romanına Psikanalitik Bir Yaklaşım

A Psychoanalytic Approach to Zülfü Livaneli's Novel Kardeşimin Hikâyesi

DOI: 10.38155/ksbd.1476707

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
01/05/2024

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
16/10/2024

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31/12/2024

KARADENİZ SOSYAL
BİLİMLER DERGİSİ

Dr., Ülkü YILMAZ
ulkuyilmaz67@gmail.com
ORCID: 0000-0001-9396-5351

Etik Kurul Beyanı: Bu çalışma, insanlardan veri ve örnek toplamayı gerektiren, anket, inceleme, alan çalışması ve deney içeren araştırmalar kapsamına girmediğinden etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir.

Öz

Edebiyat ve psikoloji temelde insanı ele almaları bakımından yakın ilişki içindedirler. Edebiyat ve psikoloji arasındaki ilişkinin bilim olarak ortaya çıkıp ele alınması, edebi eserdeki psikolojik unsurların belirlenmesi Freud'la başlar ve psikolojinin önde gelen isimleri bu ilişkiyi destekleyen araştırmalar yapmaya devam ederler. Freud'la başlayan psikanalitik açıdan yapılan incelemeler zaman içinde değişime uğrayarak yazar odaklı olmaktan çıkıp eseri merkeze alan bir hüviyet kazanmıştır. Çalışmamızda Zülfü Livaneli'nin Kardeşimin Hikâyesi adlı romanı psikanalitik eleştiri kuramı çerçevesinde eser merkezli incelenmiştir. Bu bağlamda yazarın kişisel hayatından ziyade eserin başkışısının psikolojik durumu tahlil edilmiştir. Diğer roman kişileri de başkışı ile ilişkileri nispetinde psikolojik açıdan değerlendirilmiştir. Çalışmamızda psikolojik incelemeye geçmeden önce eser hakkında kısaca bilgi verilip ardından roman özetlenmiştir. Devamında ise roman kişilerinin ruhsal durumları kurmaca karakterler değil de gerçek insanlarmış gibi psikanalitik açıdan incelenmiştir. Buna göre roman başkışısının ve incelemeye konu olan diğer roman kişilerinin çocukluk ve yetişkinlik dönemlerinde yaşadığı ruhsal ve fiziksel travmaların psikolojileri üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu çalışma sırasında başta Sigmund Freud olmak üzere Carl Gustav Jung, Irvin D. Yalom, Karen Horney, Otto Rank, gibi psikanalistlerin teorik bulgularından faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat, Psikoloji, Travma, Zülfü Livaneli, Kardeşimin Hikâyesi.

Abstract

Literature and psychology are in close relationship in that they basically deal with humans. The emergence of the relationship between literature and psychology as a science and the identification of psychological elements in literary works began with Freud, and then the leading figures of psychology continued to conduct research supporting this relationship. Psychoanalytic studies, which started with Freud, have changed over time and have become work-centered rather than author-focused. In our study, Zülfü Livaneli's novel named Kardeşimin Hikâyesi was examined in a work-centered manner within the framework of psychoanalytic criticism theory. In this context, the psychological state of the protagonist of the work was analyzed rather than the author's personal life. Other characters in the novel were also evaluated psychologically in proportion to their relationships with the main character. In our study, before moving on to the psychological analysis, brief information about the work is given and then the novel is summarized. Subsequently, the mental states of the characters in the novel were examined psychoanalytically as if they were real people, not fictional characters. Accordingly, the effects of the psychological and physical traumas experienced by the protagonist of the novel and the other characters in the novel during their childhood and adulthood on their psychology were examined. During this study, theoretical findings of psychoanalysts such as Sigmund Freud, Carl Gustav Jung, Irvin D. Yalom, Karen Horney, Otto Rank were utilized.

Keywords: Literature, Psychology, Trauma, Zülfü Livaneli, Kardeşimin Hikâyesi.

Giriş

İnsanı merkeze alması sebebiyle tarih, sosyoloji, psikoloji, teoloji gibi diğer bilim dallarıyla yakın ilişki içinde olan edebiyatın psikoloji ile arasındaki ilişkinin bir bilim olarak ortaya çıkıp ele alınması ve edebi eserdeki psikolojik unsurların belirlenmesi Freud'la başlar. Freud, hem sanat eserini hem de yazarı psikanalitik bir bakış açısıyla değerlendirir (Emre, 2006: 291). Psikanalitik eleştiri, Freud'un insan psikolojisinde bilinç dışının rolü konusundaki görüşlerinden, ruhen hasta kişileri tedavi etmek için geliştirdiği psikanaliz yönteminden ve edebiyatla ilgili olarak bizzat kaleme aldığı deneme ve incelemelerden doğmuş; 1920'li yıllardan bu yana edebiyat alanında çok yaygın bir şekilde uygulanmıştır (Huyugüzel, 2018: 401).

Psikoloji biliminin edebiyat, edebi eser ve edebiyatçıya yönelik çalışmaları Freud'dan sonra da devam eder. Adler, Jung, Lacan, Fromm gibi psikolojinin önde gelen isimleri edebiyat ve psikoloji ilişkisini perçinleyen araştırma ve incelemeler yapmışlardır (Emre, 2006: 292).

İsmet Emre'ye göre psikanalitik eleştiri kuramı, edebiyat ve psikolojinin karşılıklı olarak birbirinden faydalandığı bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Edebiyat ve psikoloji, kendi alanlarında insanı bir bütünlük içinde ele alarak insana yaklaşıma çalışmaktadır. Hem edebiyat araştırmaları hem de psikoloji, insan ruhunu kavramaya, insanın düşünce, davranış ve duygularına yön veren bilinçaltı süreçlerine daha yakından bakmaya ve onu çevresinden koparmadan bir bütün olarak görmeye çabalayan çalışma sahalarıdır. Aralarındaki bu yakınlık her iki disiplini birçok açıdan ortak davranmaya ve birbirinden yararlanmaya yönelmektedir (Emre, 2006: 295).

Kardeşimin Hikâyesi Romanının Tanıtım ve Özeti

Kardeşimim Hikâyesi, Ö. Zülfü Livaneli'nin ilk baskısı 2013 yılında yapılan romanıdır. Doğan Kitap'tan çıkan roman 27 bölüm, bir mektup ve Cumhuriyet Başsavcısı'nın verdiği, eserin kurgusuna dâhil olan, roman kişisi Mehmet Arslan hakkındaki takipsizlik kararından oluşur. Yazar, eserde yer alan mektup ve takipsizlik kararı ile romandaki soru işaretlerini aydınlatmaktadır. İç kapakta verilen bilgiye göre 5 ay gibi kısa bir sürede (Mayıs 2013- Eylül 2013) eserin 125 baskı yaptığı görülmektedir.

Kahraman anlatıcının hâkim olduğu eserde vaka ilerleyişinde kronolojik sıraya uyulmaz. Eserde geçen olaylar 2011 yılında yaşanmasına karşın geriye dönüş tekniğinden istifade edilerek zamanda geriye gidilir. Romanda geriye dönüş tekniği ile Doğu Bloku'nun dağıldığı, Kızıl Ordu'nun Afganistan'dan çekildiği zamanlar anlatılır (Livaneli, 2013: 129). Bu

Zülfü Livaneli'nin Kardeşimin Hikâyesi Romanına Psikanalitik Bir Yaklaşım

bilgiler, okuyucuyu 1989 yılına götürmektedir. Eserin anlatma zamanı 11 Haziran 2011 ile 24 Haziran 2011 arasındır. Bu zaman diliminde Gazeteci Kız'la tanışan Mehmet, ona 1989 yılında Olga ile yaşadığı aşkı anlatır.

Romanın başkişisi Mehmet Arslan, emeklilik günlerini geçirmek üzere Karadeniz kıyısındaki Podima köyüne yerleşir. Köy sakinlerine kendisini küçükken geçirdikleri trafik kazasında ölen ikiz kardeşi Ahmet Arslan olarak tanıtır. Podima'da kitap dolu bir evde sakin bir hayat yaşarken köyde işlenen cinayeti araştırmak için gelen gazeteci bir kızla tanışır. Gazeteci Kız'ın hayatına girmesiyle kendini Bin bir Gece Masalları'nın içinde bulur; ancak bu masalda Şehrazat erkektir ve Mehmet Arslan'ın kendisidir. Mehmet, Gazeteci Kız'a yaşadığı büyük aşkı ölen kardeşi Ahmet yaşamış gibi anlatır. Mehmet için yaşadığı aşk çok özeldir ve o güne kadar hiç kimseyle bu hikâyeyi paylaşmamıştır. İlk defa Gazeteci Kız'a anlatacaktır. Kendisi için bu denli özel bir hikâyeyi gün içinde başka insanlar tarafından bölüneceği endişesiyle sadece geceleri anlatan Mehmet, hikâyesine çocukluk yıllarında yaşadıklarını anlatarak başlar. Onun için önemli olan her ayrıntıyı Gazeteci Kız'la paylaşmak ister. Bu durumda Gazeteci Kız, her gece hikâyenin sonunda uyuyakalır. Hikâyesinin tamamını anlatıp bitirdiğinde Gazeteci Kız evine döner, Mehmet ise intihar eder. Mehmet'in ölümü üzerine gerçek kimliği ortaya çıkar. Okuyucu onun gerçek kimliğini Cumhuriyet Başsavcısı'nın verdiği takipsizlik kararından öğrenir.

Mehmet, annesi, babası ve ikiz kardeşi Ahmet ağır bir trafik kazası geçirirler. Bu kazada annesini, babasını ve ikiz kardeşini kaybeden Mehmet, anneanne ve dedesinin himayesinde büyür. Önce TED Koleji'nde, sonra ODTÜ'de okur ve inşaat mühendisi olur.

Mehmet çalışmak için gittiği Rusya'da Olga Pavlova adlı bir genç kızla tanışır ve ona ilk görüşte âşık olur. Ancak Mehmet Rusça, Olga da Türkçe ve İngilizce bilmemektedir. Bu yüzden ilişkilerini Mehmet'in iş arkadaşı Ludmilla'nın çevirmenliği eşliğinde yaşarlar.

Ludmilla, Mehmet ve Olga ile her an beraberdir. Dil sorunu yüzünden mecburen yaşanan bu üçlü ilişki bir süre sonra Ludmilla'nın da Olga'ya âşık olmasıyla beraber daha karmaşık bir hâl alır. Tıpkı Mehmet gibi Ludmilla da Olga'nın kendine has ışığından etkilenir.

Mehmet ve Olga'nın İstanbul'a yerleşme planları üzerine Ludmilla endişeye kapılır. Olga'dan ayrılmak, onu bir daha görememek Ludmilla için ölmek demektir. Ludmilla, Olga'dan ayrılmamak için bir plan yapar ve Mehmet'i Rus hükümetine karşı örgütlenen Çeçen komutan Muhammed Arslanov olduğu gerekçesiyle ihbar eder. Mehmet'in Çeçen komutanla sadece ismi değil aynı zamanda fiziksel özellikleri de benzetmektedir.

Mehmet tutuklanarak Çeçenistan'da Kızıl Ordu'ya ait bir üs olan Grozni'de hücreye atıldıktan bir hafta sonra gerçek Muhammed Arslanov öldürülür. Hem savaş hem de rejimin çöküşü aynı zamana denk geldiği için Mehmet hücrede unutulur. Bir buçuk yıl tek başına karanlık bir hücrede yaşamak zorunda bırakılır. Amerikalı bir gazetecinin hücreye gelmesi onun özgürlüğüne kavuşmasına vesile olur.

Mehmet özgürlüğüne kavuşur kavuşmaz Olga'yı aramaya başlar ve Olga'yı Ludmilla'nın yanında bulur. Fakat Olga artık onun sevdiği kadın değildir. Annesinden geçen ruhsal bir hastalıktan mustarip olan Olga, kendisinin öbür dünyadan gönderilen özel biri olduğuna inanmaktadır. Bazı zamanlar transa geçip meleklerle konuştuğunu iddia etmektedir. Aslında Olga bu durumu Mehmet'e anlatır; ama Ludmilla onun anlattıklarını Mehmet'e çevirmez ve başka şeyler söyler.

Mehmet, Olga'yı bulduğunda Olga, onu tanıyamayacak kadar hastadır. Bu durum karşısında Mehmet, onu Ludmilla ile bırakarak çaresizce gider. Şuursuz bir şekilde gece vakti karlı yollarda yürürken bir atın çarpmasıyla ağır bir travma geçirir. Bütün bu olayların sonunda Türkiye'ye döner ve Karadeniz kıyısındaki Podima köyüne yerleşerek münzevî bir hayat yaşar.

Eserin Psikanalitik Açıdan İncelenmesi

Edebî metinlerin ana figürünün büyük çoğunlukla insan olması sebebiyle bu metinlerde ana tema da daima insanla ilgilidir. Sağlık ve hastalık hâlleri insan hayatında önemli olduğu gibi edebî metinlerde de sağlık-hastalık karşıtlığı çok önemlidir. Hastalık hâlinin sağlık haline kıyasla hayatı daha fazla etkilemesi sebebiyle hastalıkla ilgili anlatımlar edebî metinlerde daima önemli bir yer tutar (Çıkla, 2016: 95). Kardeşimin Hikâyesi romanında da olaylar, psikolojik hastalıkları olan başkişi Mehmet etrafında şekillenir. Bu nedenle eser, edebiyat ve psikoloji ilişkisi üzerinden Mehmet merkezinde incelenecektir. Diğer roman kişilerine Mehmet'le ilişkileri nispetinde değinilecektir.

Mehmet'in Psikolojisine Dair Değerlendirmeler

Birçok psikoloğa göre, hayat boyu edinilen karakter yapılanmasının temelinde çocukluk döneminin diğer bütün dönemlere kıyasla çok daha fazla etkisi vardır. Psikolojinin öncü isimlerinden olan Freud, Adler, Jung, Lacan, Fromm ve ondan sonrakiler için çocukluk, kendisinden sonraki bütün dönemlerin aynası görevini görmekte ve bu tarafıyla da bütün ruhsal problemlerde mutlaka çocukluk dönemine gitmek gerekmektedir (Emre, 2006: 185-186). Freud, nevrozları tetikleyen nedenlerle ilgili yaptığı incelemeler sonucunda çocukluğun ilk yıllarına ulaşır ve çocukluk dönemi ile ilgili izlenimlerin, çoğu amnezide gömülmüş olsa da, bireyin

gelişimi üzerinde köklü izler bıraktığını ve gelecekte yaşayacağı herhangi bir sinir bozukluğunun oluşumunda etkili olduğunu tespit eder (Freud, 1925-1926/2016: 39).

Buna göre kişinin çocukluk yaşantıları yetişkinlik döneminde yaşadığı sorunların temelini oluşturmaktadır. Çocukken geçirdikleri trafik kazasında annesi, babası ve ikiz kardeşinin ölümü üzerine ilk ruhsal travmasını yaşayan Mehmet, yaşı itibariyle yaşadığı hadiseyi anlamlandırmakta güçlük çeker. Bütün ailesini kaybettiği kazadan sonra yattığı hastane odasında rüya, hayal ve gerçek birbirine karışır. Yalom'a göre (1980/2018, s.110), çocukların ölümün farkında olma ve ölüm korkularıyla başa çıkma stratejileri her zaman inkâr temellidir. Mehmet, hastanedeyken ailesinin ölüm haberini almasına rağmen bu durumu kabul etmek istemez. Uykuyla uyanıklık arasında babasını görür ve onunla konuşur. Böylece çocuk dünyasında babasının ölümünü inkâr eder.

Freud'a göre, erkek çocuk oedipal dönemde anneye karşı aşırı sevgi besler ve babasının yerine geçme girişimlerinde bulunabilir. Ancak Oedipus kompleksinin sona ermesiyle birlikte çocuk, babasıyla özdeşleşmeye başlar. Gizil (latent) dönemde, fallik dönemin sonunda çocuğun kendi cinsinden olan ebeveyniyle yaptığı özdeşim ve kendi cinsiyetine ilişkin toplumsal rolü güçlenir. Gizil dönemin başarılı bir biçimde atlatılmadığı durumlarda iki tür aksaklık ortaya çıkabilir. Çocuk içsel dürtülerinin denetimini sağlayamazsa, enerjisini “öğrenmeye” ve “beceri geliştirmeye” yönelmez ya da aşırı bir denetim mekanizması geliştirerek kişiliğinin gelişim yolunu kapatır ve obsesif¹ karakter yapısının yerleşmesine neden olur (Geçtan, 2020: 39,41). Mehmet, babasıyla özdeşim yaşadığı dönemde onun ani ölümü üzerine gizil dönemi sağlıklı bir şekilde atlatamamaya ilk travmasını yaşar. Mehmet, geçirdikleri kazada sadece babasını değil, annesini ve ikiz kardeşini de kaybeder. Bir anda bütün ailesinin ölümüyle karşı karşıya gelmek onun yaşamını zorlaştırır. Ailesinin ölümünden sonra anneanne ve dedesiyle yaşamaya başlayan Mehmet, iyi bir eğitim alır.

Mehmet, hayatındaki ikinci travmayı çalmak için gittiği Rusya'da yaşar; fakat Rusya'da yaşadığı olaydan sonra hem kendi hem de yaşamı tamamen değişir. Tamiri mümkün olmayacak şekilde ruhsal ve psikolojik sağlığını kaybeder.

Rusya'ya gitmesiyle beraber hayatı tamamen değişen Mehmet'in on sekiz ay kadar kaldığı hücrede yaşadıkları onu başka bir insana dönüştürür. Öyle ki hücreye giren Mehmet ile

¹ Obsesyon (Saplanı). İstenmeyen, bunaltıcı olan ve bastırmaya, unutmaya yönelik çabalara rağmen istemsizce ve tekrar tekrar bilinç düzeyine sızarak kendini gösteren inatçı bir düşünce, dürtü veya imaj. Kişi bunları aşırı, rahatsız edici, kendine yabancı şeyler olarak hisseder. Bir şarkının sözleri ya da anlamsız ifadeler gibi iyi huylu olanların tersine, patolojik saplantılar usdışı bir niteliğe sahiptir ve kişinin iş veya toplumsal yaşamını engelleyecek ölçüde bilince ve davranışa egemen olabilir. Kaygıyı dindirmeye yönelik olarak bu saplantılara zorlanımlı davranışlar eşlik edebilir. Tipik saplantılar arasında kirlenme, başkalarına zarar verme veya başkalarını öldürme korkuları sayılabilir (Budak, 2017: 630-631).

hücreden çıkan Mehmet aynı insan değildir artık. Rusya’da tutuklandıktan sonra atıldığı hücrede kötü olaylar yaşayan Mehmet, zaman kavramını yitirir. Kendisine yönelik aşağılayıcı tavırları kanıksadığı için zihnen ve duygusal olarak ilkelleşir. Mehmet’in insanî özelliklerini yitirmesinde tek başına kaldığı hücrede hem tuvalet ihtiyacını gidermek hem de yemek yemek zorunda kalması, günün saatlerini ayırt edemeyecek derecede gün ışığından mahrum bırakılması ve on sekiz ay boyunca hiçbir insanla konuşma imkanının olmaması etkili olur.

Tutulduğu hücrede insanlık onuru ayaklar altına alınan Mehmet ruhen aşağılanır ve yaşadığı aşağılanma ile beraber bir dönüşüm geçirir. Mehmet’in yaşadığı bu durumu Jung, yeniden doğuş ifadesiyle açıklar. Jung’a göre:

Kişi yeniden doğuşu kutsal ritüellerle deneyimleyebildiği gibi öznel bir dönüşüm de yaşayabilir. Abaissement du niveau kavramıyla nitelenen ve bilinç geriliminin azalmasının söz konusu olduğu bu durumda insanın içinde artık hayat enerjisi kalmaz. Keyifsizlik ve iradesizlik çok büyük boyutlara ulaşabilir, kişilik parçalanıp bilinç bütünselliğini yitirebilir; kişilik unsurları kendi kendilerine bağımsız hareket etmeye başlayarak kişinin bilinci kontrolünün dışına çıkabilir ve bunların sonucunda duyum yitimi ya da sistematik unutkanlık görülebilir. Abaissement fiziksel ve psişik yorgunluk, bedensel hastalıklar, şiddetli duygulanımlar ve kişinin özgüvenini son derece yıpratın şok sonucunda ortaya çıkar. Abaissement kişilik üzerinde daraltıcı bir etkiye sebep olur. Kişinin özgüveni ile girişkenliğini azaltır ve zihinsel ufkunu daraltır. Sonunda olumsuz bir kişilik gelişimine yol açabilir ve bu özgün kişiliğin sahteleşmesi anlamına gelir (Jung, 1976/2020: 56-58).

Birbirini tetikleyen birçok hastalıktan mustarip olan eserin başkişisi Mehmet’in hastalıklarının ana kaynağı yaşadığı travmatik olaylardır. Mehmet, çocukluk ve yetişkinlik dönemlerinde yaşadığı travmatik olaylara ek olarak atın ona çifte atması sonucu fizikî bir travmaya da maruz kalır. Mehmet’in yaşadığı travmalar ve bu travmalardan sonra yakalandığı hastalıklara dair bilgiler Cumhuriyet Başsavcısı’nın hazırladığı raporda yer alır:

Mehmet ARSLAN’ın Borisov’da yaşadığı derin aşkın ve daha sonra bir yanlışlık sonucunda Çeçenistan’da tutuklanarak on sekiz ay hapis yatması sonucunda sevdiği kadını şoka uğrayacak biçimde kaybetmiş olmasının yarattığı ağır duygusal travmanın, Moskova’daki bir meydana at tepmesi sonucunda yaşadığı fizikî travma ile birleştiği, bir de buna bilinçaltında hâlâ yaşamakta olan çocukluk travmalarının da eklenmesi sonucunda tıp dalında “blunted affect” diye tabir edilen bir beyin anomalisinin ortaya çıktığı anlaşılmaktadır (Livaneli, 2013: 318).

Mehmet, hapishaneden çıktıktan sonra ona iftara atarak haksız yere on sekiz ay hücrede tutulmasına sebep olan Ludmilla ile yüzleşir. Ludmilla'nın Olga ile yaşadığını öğrenir. O gece aynı zamanda Olga'nın akıl hastası olduğunu da öğrenir. Ludmilla'dan duydukları ve Olga'nın son hâlini görmesi Mehmet'i şoke eder. Ludmilla'nın evinden çıktıktan sonra Rusya'nın soğuk ve karlı sokaklarında şuursuzca yürürken bir atın çifte atması sonucunda fiziksel olarak yaralanır. Mehmet'in fiziksel, ruhsal ve psikolojik açıdan peş peşe aldığı darbeler sağlığını bozar.

Bütün bunların sonucunda psikolojide duygu sığılığı² olarak tanımlanan bir hastalığa yakalanan Mehmet, yaşadığı duygu sığılığı nedeniyle olaylara genel kabule uygun tepkiler veremez. Yakın arkadaşı olan Arzu'nun bir cinayete kurban gittiğini işittiği zaman nasıl tepki vermesi gerektiğini bilemeyen Mehmet, bir süre nasıl davranması gerektiğiyle ilgili düşünmek zorunda kalır.

Mehmet'in duygusal ve fiziksel travmalardan sonra yaşadığı duygu sığılığı, onda aynı zamanda temas savunmacılığı³ gelişmesine neden olmuştur. Bu sebeple insanlara dokunmaktan imtina eden Mehmet, rızası dışında kendisine dokunulduğunda aşırı tepkiler vermektedir. Romanda Gazeteci Kız, ona rızası dışında dokunur ve Mehmet ciddi bir sarsıntı geçirir.

Horney'e göre, mesafenin getirdiği nevrotik eğilimler, iş gördüğü sürece, kişiye güvenlik duygusu verir ve bunlar iş görmeyi bıraktıklarında kaygı uyandırır. Mesafeli kişi belli bir uzaklıkta durduğu sürece kendini görece güvende hisseder; herhangi bir nedenden ötürü alanına girilirse güvenliği tehdit edilmiş olur (Horney, 2017: 69).

Yaşadığı travmalar sonrası hem karşı cinsle hem de hemcinsleriyle olan fizikî münasebetini tamamen kesen Mehmet, kendi isteğiyle de kimseye dokunmamaktadır. Mehmet'in yaşadığı bu durum onu girdiği sosyal ortamlarda zor durumda bırakır. Arzu'nun evinde verdiği davete katılan Mehmet, kimseyle tokalaşmaması sebebiyle konukların alay konusu olur.

Mehmet, sabahları uykuyla uyanıklık arasında rüyalar görür. Bu rüyalar onun geçmişinden izler taşır. Hızla koşturan mor tavşanlar sıklıkla gördüğü rüyalardan biridir. Başına darbe aldığı için uzun süre hastanede yatan Mehmet, koma halinden çıkarken ilk kez bu rüyayı görür. Bazı sabahlar ise ona çarpan siyah atı rüyasında görür:

² Duygu sığılığı (blunted affect): Duyguların sığılaşması ve duygu ifadesinde belirgin bir azalmayla tanımlanan bir duygu durum bozukluğudur (Budak, 2017: 227).

³ Temas savunmacılığı (tactile defensiveness): Dokunmaya karşı aşırı duyarlılık. Bu tür duyarlılığı olan insanlar, dokunulduğu zaman geri çekilme, ağlama, bağırma ya da vurma gibi tepkiler gösterir (Budak, 2017: 711).

Ertesi sabah yine mor tavşanlarla uyanacağımı sanıyordum ama bu sefer çok ender yaşadığım bir görü belirdi: O korkunç iri, müthiş adaleli, derisi pırl pırl yanan siyah aygır, devasa bir koşu bandının üstüne çıkmış, dörtнала gidiyordu. Koşu bandının ayarı en yüksek hıza getirilmiş olmalıydı ki, aygır, modern lokomotifleri kışkandıracak bir süratle koşuyor, havayı ritmik olarak döven ayakları zorlukla görülebiliyordu. Sağrısı terden parlayan bu muhteşem yarattığı hayranlıkla seyrettim. Nallanmış ayakları koşu bandında o bildiğimiz dörtnal sesi çıkarıyordu. Ön ayaklarla arka ayaklar öyle bir armoni içindeydi ki, dünyada bundan daha uyumlu bir şey olamaz diye düşünüyordu insan. Müzik gibiydi, hatta daha mükemmeldi. Bu koşu, Ravel'in Bolero'sunun aşırı hızlandırılmış bir icrası gibi geliyordu bana. Simsiyah aygırın burun deliklerinden cehennem dumanları çıkıyordu (Livaneli, 2013: 164).

Mehmet'in gördüğü rüyaları art arda görülen dizi rüyalar olarak tanımlamak mümkündür. Jung, tek rüyanın yorumuna ehemmiyet vermez. Ona göre, belirli bir süre içinde ve art arda görülen dizi rüyalar anlam taşır. Dizi rüyalar bir kitabın bölümleri gibidir. Her bir bölüm bütüne bir şeyler katar ve her bir rüyadaki içerikler bir araya getirildiğinde anlamlı bir izlenime ulaşılabilir. Aslında dizi rüyalar aynı konuyu mütekerrir bir şekilde işlediği için dizi rüyaların incelenmesi, bunları gören kişinin zihnini en çok kurcalayan konuların ortaya çıkmasını sağlar (Geçtan, 2020: 187).

Buna göre Mehmet'in zihni aradan uzun zaman geçmiş olmasına rağmen hâlâ at tepmesi sonucu yaşadığı travmayla meşguldür. Mehmet'in rüyaları tekrarlanmaktadır. Sürekli aynı rüyaları gören Mehmet, her ne kadar Türkiye'ye yerleşse de ruhen ve zihnen Rusya'da yaşamaktadır. Olga'yla yeniden birlikte olmaya dair ümitlerini yitirdiği geceyi yaşamaya devam etmektedir.

Jung hem psişik, hem de sinir sisteminin fiziksel bir lezyonu durumundaki bir travmaya neden olan nesnel olayları içeren rüyaları tepkisel olarak tanımlamaktadır. Travmatik içeriğin sık sık tekrarlanarak yavaş yavaş özerklik kaybetmesi ve bu şekilde psişik hiyerarşide tekrar yerini alması, psişenin genel işlevi için çok önemlidir; ancak temelinde travmanın tekrarlanması anlamına gelen bu tarz rüyanın dengeleyici olduğu söylenemez. Bu rüyaların psişenin bölünmüş, özerk bir kısmını geri getirdiği açıktır; fakat rüyada tekrarlanan kısmın bilinçli bir şekilde özümsemesi, rüyayı belirleyen rahatsızlığa kesinlikle bir son vermez. Rüya tekrarlamaya devam eder ve travmatik uyarıcı kendini yok edene kadar da bu böyle sürer (Jung, 2015: 60).

Mehmet'in rüyasında gördüğü at, mitoloji ve folklorda yaygın bir arketiptir. Bir hayvan olarak insan dışı psişeyi, hayvanî tarafı, bilinçdışını temsil eder. Jung'a göre, insandan daha

aşağı bir hayvan olarak at, bedeninin alt tarafını ve oradan yukarı çıkan hayvani dürtüleri temsil eder. Bir içgüdü dalgası gibi insanı uzaklara taşır. Daha yüksek bir bilinç derecesine sahip olmayan bütün içgüdülü yaratıklar gibi o da paniklere gebedir (Jung, 2015: 125).

Mehmet, bu rüyayı Gazeteci Kız'ın onun eline dokunduğu günün gecesinde görür. Yıllardır hiç kimseye dokunamayan Mehmet, kendi rızası dışında da olsa uzun zaman sonra ilk defa bir kadının kendisine dokunmasının verdiği duygularla bu rüyayı görür. O dokunuş Mehmet'in hayvanî dürtülerini harekete geçirir. Rüyasında gördüğü dörtnala koşan at Mehmet'in geri dönülemez bir yola girdiğinin habercisidir. Mehmet'in rüyasındaki atın koşmasını Ravel'in Bolero'suna benzetmesi yine aşk acısı deneyimlemek zorunda kalacağını haber verir. Ancak bu sefer yaşayacağı aşk Mehmet'in dayanamayacağı bir şiddette gerçekleşecektir.

Mehmet, aşırı düzenlilik, mükemmeliyetçilik, katılık, uzlaşmazlık, aşırı özdenetim ve sorumluluk duygusu gibi özelliklerle tanımlanan saplantılı-zorlanımlı kişiliği (obsessive-compulsive personality) (Budak, 2017: 631) sebebiyle düzene çok düşkündür. Mehmet'in evinde mükemmel bir düzen hakimdir. Dolabındaki kıyafetler oldukça düzenlidir. Bütün kıyafetlerini sıcak ya da soğuk tutma özelliklerine göre tasnif eden Mehmet, kitaplarını da konularına göre tasnif edip ayrı odalara yerleştirir.

Mehmet sadece kendi hayatında değil her yerde, her şeyde bir intizam aramaktadır. Cinayet sebebiyle sık sık savcı tarafından ifadesi alınmak üzere adliyeye çağrılır. Bu ziyaretler sırasında Mehmet, savcının çarpık olan kravatından gözlerini alamaz. Savcıya yazdığı ihbar mektubunda savcının düzgün bağlayamadığı kravatından bahsetmesi ve nasıl bağlaması gerektiğine dair bilgi vermesi onun düzen takıntısı kişiliğine örnektir.

Mehmet, yaşadığı travmatik olaylar karşısında gerçeklerle yüzleşmeyi reddeder ve kendini ölmüş olan kardeşi Ahmet'in yerine koyar. Bir isim benzerliği yüzünden on sekiz ay hücrede tutulan Mehmet, yaşadığı bu durumun sebebinin ismi olduğunu düşünmektedir. Ona göre eğer adı Ahmet olsaydı tutuklanmazdı ve hücreye atıldıktan sonra yaşamak durumunda kaldığı travmatik olayları yaşamazdı.

Rusya'da yaşadıklarından sonra Türkiye'ye dönüp Podima köyüne yerleşen Mehmet, bundan sonra hayatına ölen ikiz kardeşi Ahmet'in ismini kullanarak devam eder. Kendisini kardeşinin yerine koyarken kardeşini de kendi yerine koyan ve başından geçenleri kardeşi yaşamış gibi kabul eden Mehmet, Gazeteci Kız'a yaşadığı büyük aşkı kardeşinin ağzından anlatır. Olga'ya âşık olan, hücrede aylarca yatan, atın çifte atması sonucu hastalanan kişinin Ahmet olduğunu söyler.

Savunma mekanizmaları Freud'un psikoloji bilimine kazandırdığı önemli terimlerden biridir (Emre, 2016: 41). Tüm ilkel savunma mekanizmaları etraftaki tehlikelerin varlığını yadsıma amacı güder. Eğer insan, tehlikeyle baş edemez ya da ondan kaçamazsa, başvurabileceği tek yol, bu tehlikeyi yok saymak olur. Birçok insan katlanılması güç bir felaket ya da yenilgiyle karşılaştığında, "Bu olanlar gerçekten benim başıma gelmiş olamaz!" duygusunu yaşar. Tatsız bir gerçek bazı anlarda kabul edilir, bazı anlarda ise yadsınır ve bu durum, olayın etkisi geçiştirilmesine ya da bastırılmasına kadar sürdürülür (Geçtan, 2020: 77-79).

Mehmet, yaşadıklarına yadsıma savunma mekanizması sayesinde tahammül eder; fakat Gazeteci Kız'a yaşadığı aşk hikâyesini anlatmasıyla beraber her şeyle yeniden yüzleşmek zorunda kalır. Bunun sonucunda bütün yaşananların aslında kendi hikâyesi olduğu gerçeğinden kaçamaz.

Otto Rank'a göre, insanın bağımsız bir varlık olarak yaşayabilmesi için başkasıyla sürdürdüğü ortak yaşamının sona ermesi gerekir. Ancak insan, bağımsızlığa doğru attığı her adımı ürkütücü bir tehdit olarak yaşar. Başkalarından farklı davrandığı oranda reddedilme veya sevgiyi yitirme olasılığının artması ve kendisine yön vermede yenilgiyle karşılaşma olasılığı sürekli korkmasına neden olur. Rank'ın yaşam korkusu dediği bu duygu, gerçekte insanın kendi yaşamını sürdürmekten korkmasıdır (Geçtan, 2020: 208).

Mehmet, çocukluğundan itibaren ölüm, hastalık, terk edilme gibi sebeplerle sevdiği insanlardan ayrılmak zorunda kalmıştır. Annesinden, babasından, kardeşinden, dedesinden ve anneannesinden ölüm sebebiyle ayrılırken, sevdiği kadın Olga'dan hastalığı sebebiyle ayrılmak/uzaklaşmak zorunda kalır. Bütün bu ayrılıkların ardında da travmatik bir hikâye yatmaktadır. Bunca ayrılıktan sonra tekrardan birine bağlanmak Mehmet için çok zordur. Mehmet için aslında zor olan bağlanmak değil bir kez daha ayrılığa ya da reddedilmeye dayanamayacak olmasıdır.

Mehmet, ilk başlarda sadece oyun oynadığı Gazeteci Kız'a zamanla âşık olur. Gazeteci Kız'a duyduğu aşkın karşılıksız olduğunu anlaması ve geçmişinde yaşadıklarını hatırlaması senkronize bir şekilde gelişir. İlk başlarda Gazeteci Kız'la oyun oynayan Mehmet, zamanla genç kızın dişiliğinden etkilenir. İlişkilerinin "efendisi" iken aşk yüzünden "köle"si konumuna düşer.

Gazeteci Kız'ı öpmesiyle beraber Olga ile yaşadıkları zihninde canlanır Mehmet'in ve o güne kadar inkâr ettiği her şey hatırına gelir. Ancak hatırladığı anılar bir aşk acısına daha dayanacak gücü olmadığı için onu ölüme götürür. Mehmet'in romanın başında yer alan hayatla

İlgili düşüncelerinden hareketle bu çıkarıma ulaşmak mümkündür: “Kendimi, yüz yaşına kadar sağlıklı yaşamaya hazırlıyordum. Bunun için her gün kullandığım besin takviyelerini planlıyordum, internette bu konuda bilimsel makaleler okuyordum. Çünkü insanın hayattaki başlıca görevi kendine iyi bakması ve mümkün olduğu kadar uzun yaşamasıdır.” (Livaneli, 2013: 40).

Gazeteci Kız'la tanışmadan önce uzun ve sağlıklı bir yaşam için çabalayan Mehmet'in intiharının sebebi karşılıksız aşktır. Lacan, “Aşk, karşılığında sevilme talebi barındırır. Sevmek, sevilmeyi istemektir” der (Fink, 2016/2019: 330). Gazeteci Kız'ın kendisiyle aynı duyguları paylaşmadığının farkında olan Mehmet, ikinci kez sevilmeden sevmeye katlanamayacağını bildiği için ölmeyi tercih eder. Mehmet, bütün hikâyesini anlattıktan sonra Gazeteci Kız'ın evine döneceğini bilir. Onun gidişini ertelemek için hikâyesini bütün ayrıntılarıyla anlatır. Gazeteci Kız'ın evden gitmesiyle ölmeye karar verir. Çünkü Mehmet'in bir kez daha sevdiği insanı kaybetmeye dayanacak gücü yoktur.

Onun intihar biçimi sevilmeye ne kadar ihtiyacı olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. İnsanlara dokunamadığından sarılma duygusunu tatmin etmek için yaptığı “Sevgili” adını verdiği kucaklama makinesinin ayarını yükselten Mehmet, “Sevgili”nin kollarında son nefesini verir. Mehmet, bu davranışıyla sadece bir makinayla karşılıklı iletişim kurabileceğini göstermektedir.

Mekân-Kişi İlişkisi Üzerinden Mehmet'in Psikolojisine Bir Bakış

Romanda Mehmet, genel itibarıyla kapalı ortamlarda yer alır. Anneanesi ile yaşadığı ev, Rusya'da çalıştığı ofis, Olga'nın evi, kaldığı oteller, tutulduğu hücre ve son olarak Podima köyünde yaşadığı ev romanda mekân olarak kullanılır. Bu saydıklarımızın hepsi kapalı mekânlardır ve kapalı mekânlar ile roman kişisi arasındaki ilişki irdelenmelidir. Bazı insanlar içe dönüktürler, yalnızlığı, inzivaya çekilmeyi severler. Bireysel, felsefî, metafizik anlamda zihinsel faaliyetlerle uğraşırlar. Bu tür kişiler, kendi varoluşlarını ancak kapalı mekânlarda gerçekleştirebilirler (Çetin, 2013: 134). Mehmet içe dönük bir insandır ve romanda tercih edilen mekânlar ile onun kişiliği tam bir uyum içindedir. Arzu'nun evinde verdiği davette, insanlardan sıkılan ve yalnız kalabileceği bir odaya çekilerek orada kitap okumayı tercih eden Mehmet, mecburen insanların arasına karıştığı vakitlerde bile yalnız kalmak ister. Geçirdiği travmalardan sonra bu hâle gelen Mehmet, hastalanmadan önce sosyal hayatın içinde olan, arkadaşlarıyla vakit geçirmekten ve sohbet etmekten keyif alan biridir.

Rusya'da yaşadığı travmaların ardından Türkiye'ye dönüp Podima köyünde münzevî bir hayat yaşamayı tercih eden Mehmet, kendini kitaplara adar. Bütün zamanını edebiyat ile

ilgili eserler okuyarak ve yazı yazarak geçirir. Mehmet'in sadece edebiyat ile ilgili eserler okumasının sebebi psikoloji, felsefe gibi kitaplarda aradığını bulamamasıdır. Ona göre insanın duygularını anlatan ve psikolojik derinliklerine inebilen tek alan edebiyattır.

İnsanlarla bir arada olmaktan ve onlarla konuşmaktan keyif almayan Mehmet, yaşadıkları karşısında düşündüklerini yazmayı tercih eder. Arzu'nun ölüm haberini aldıktan sonra ölüme dair tasavvurlarını yazıya döker. Mehmet, ayrıca deneme çalışmaları da yapar. “Unutma Erdemi” adını verdiği son deneme yazısı için hem Batılı filozofların hem de Doğu'nun önde gelen düşünürlerinin görüşlerinden faydalanmaya çalışır. Mehmet'in “unutma” üzerine yazı kaleme alması kendi durumuna dair içsel bir hesaplaşmadır. Esasen o, yaşadıklarını unutmuş bir insan değildir; fakat yaşadıklarını reddeden bir insandır. Mehmet, aslında yaşadıklarını unutmak istemektedir.

Mehmet, yaşadığı travmalardan sonra yatay hayattan dikey hayata doğru bir geçiş yaparak iç dünyasına yönelir. Nihan Kaya'ya göre yatay hayat, zaman ve mekânın sınırları ile çevrelenmiş olup onu belirleyen unsurlar açık, somut ve objektiftir. Dikey hayat ise eşyanın iç hakikatini oluşturan ve insanın da iç dünyasını içine alan görünmez ve sınırları olmayan soyut bir hayattır. İnsan dikey bir kanal yakalayıp yatay âlemden daha derine inmeye başladığında, fiziki olarak yavaşlamaya ya da durmaya mecbur kalır ve dikey yönde ilerledikçe somut hayatla olan bağlantı zayıflar (Kaya, 2020: 15-16).

İçe döndükçe somut hayatla olan bağlantısı zayıflayan Mehmet hayatını okumaya ve yazmaya adar. Gerçekte olmayan roman kişileri onun arkadaşı, dostu olur. Yazdıkları ise kendi gerçekliğinin bir yansımasıdır.

Mehmet ile İlişkili Diğer Roman Kişilerinin Psikolojik Durumlarının Değerlendirmesi

Ludmilla

Mehmet, haksız yere hapiste yatmasına sebep olan kişinin Ludmilla olduğunu öğrendiğinde büyük bir şaşkınlık yaşar; çünkü bunun için Mehmet'e göre görünürde hiçbir sebep yoktur. Günlerce yaptığı araştırmalar sonucunda nihayet Ludmilla ile görüşme fırsatı bulan Mehmet'in niyeti Ludmilla'ya zarar vermek değil, sadece yaptığı kötülüğün nedenini öğrenmektir. Mehmet'in ısrarlı soruları karşısında dayanamayıp kendisinin de Olga'ya âşık olduğunu itiraf eden Ludmilla, lezbiyen olduğu gerçeğini kabul etmez. Ona göre daha önce eşcinsel bir deneyim yaşamadığı için Olga'ya karşı hissettikleri bedensel hazlarla açıklanamayacak kadar yücedir. Ludmilla, Mehmet ve Olga arasında çevirmenlik yaparken Olga'ya âşık olur. Bu noktada Ludmilla ve Olga arasındaki bağ, anadilleri Rusça olur.

Mehmet'in Olga'ya söylediği aşka dair sözleri çevirirken kendisi ile Olga'nın sevgili olduğunu düşünür.

Ludmilla'nın bu sözleri Jung'un kolektif bilinçdışı kavramını yansıtmaktadır. Kolektif bilinçdışı Jung'un birincil imgeler diye adlandırdığı gizil imgeler topluluğundan oluşur. Bu imgeler psişenin⁴ ilk gelişim aşamasını oluşturur ve insana atalarından aktarılır. Bu ırksal imgeler insanın, vaktiyle atalarının geliştirdiği davranışlara benzerlik göstermesine neden olan eğilimler ve gizil güçlerdir. İnsan doğarken belirli eğilimlerini de beraberinde getirir, düşünme, hissetme, algılama ve davranış gibi. Bu eğilimlerin ve gizil imgelerin gelişimini ve dışa vurumunu bireyin kişisel yaşantısı biçimlendirir (Geçtan, 2020: 167).

Ludmilla, Olga'ya olan duygularını ortak bir tarihe sahip olmalarıyla açıklar. Ona göre "I love you" ile "Ya tebya lyublyu" aynı şey değildir. Her ikisi de "Seni seviyorum" anlamına gelirken, ana dilinde söylediğinde birçok anlamı içine katmaktadır. Kendi ortak tarihlerinin anlatılarını, aşklarını, edebiyatını çağrıştırmaktadır. Bu da Olga ve Ludmilla'yı ortak bir paydada buluşturmaktadır.

Olga

Mehmet'in Rusya'da tanışıp ilk görüşte âşık olduğu Olga da aslında Mehmet'i sevmektedir. Ludmilla onları ayırana kadar ilişkilerinde her şey yolunda görünür. Olga, Mehmet'in bilmediği bir hastalıktan mustariptir. Mehmet, tutuklu kaldığı hücreden çıktıktan sonra Olga'nın hastalığına dair bilgileri Ludmilla'dan öğrenir. Olga annesinden geçen ruhsal bir hastalığa yakalanır. Bu yüzden kendisinin bu dünyaya ait olmadığına, öbür dünyadan gönderilmiş bir elçi olduğuna inanmaktadır. Zaman zaman transa geçen Olga, melekleri gördüğüne ve onlarla konuştuğuna inanmaktadır.

Olga'nın öteki dünyadan gönderilmiş bir mesajcı olduğuna inanması, melekleri gördüğünü ve onlarla konuştuğunu iddia etmesi, trans⁵ sonrası derin bir melankoliye sürüklenmesi gibi semptomlar psikoz emareleridir. Olga'nın hastalığının seyri paranoya ve şizofreni ile birlikte ilerler.

Psikozu kişiliğin bütünündeki rahatsızlıklar olan tanımlayan Michel Foucault'ya göre bu hastalık, düşünmede bir aksama meydana getirdiği gibi mizacın ve duygusal yaşamın

⁴ Psişe: Jung ekolünde kişiliğin tümü psişe olarak adlandırılır (Geçtan, 2020: 163).

⁵ Trans: 1. Özgün anlamıyla yaşamdan ölüme geçiş. 2. Bilinçte ve uyarıcılara tepkilerde belirgin düşüşle tanımlanan uykuya benzer bir bilinç durumu. 3. Terim ayrıca hipnotik durum için de kullanılır. Bu anlamıyla trans, hafif, orta ve derin düzeylerde gerçekleşebilir. İlki gözleri açamama, kol ve bacaklarda katılma veya hareketsizlik, ellerde duyarsızlık gibi durumlarla, ikincisi buna ek olarak kısmî amnezi, hipnoz sonrası amnezi ve telkine açıklıkla, sonuncusu ise bunlara ek olarak tam bir uyurgezerlik, halüsinasyonlar ve hipoestezilerle tanımlanır (Budak, 2017: 738).

farklılaşmasına da sebep olur. Genel olarak psikoza içinde paranoid , hebefrenik ve katatonik sendromlarıyla beraber şizofreninin tüm grupları ve paranoya yer almaktadır (Foucault, 1954/2013: 14-15).

Olga'nın hastalığı Mehmet hapisten çıktığında iyice ilerlemiş vaziyettedir. Bu sebeple Olga, Mehmet'i tanıyamaz. Artık Olga için önemli ve değerli olan tek insan Ludmilla'dır.

Ali

Ali, öldürülen Arzu'nun kocasıdır. Karısının ölümü onu bir hayli sarsar. Arzu'yu yâd etmek için karısının sık sık görüştüğü Mehmet'i ziyaret eder. Arzu'nun arkadaşlarıyla sohbet etmek Ali'ye iyi gelir çünkü. Ali, bu konuda o kadar ileri gider ki nemfomani⁶ olarak adlandırılan psikoseksüel bir bozukluk yaşayan Arzu'nun beraber olduğu erkeklerle bile Arzu'nun anılarını paylaşmak adına tanışıp görüşmek ister. Ali için Arzu'nun kendisini aldattığı erkekler bir rakip değildir. Aynı bedene dokundukları, sarıldıkları, kokladıkları için aralarında bir yakınlık vardır. Ali, Arzu'ya duyduğu aşkın kıskançlık sınırlarını aştığını ve onu mutlu eden her şeyin / herkesin kendisini de mutlu edeceğini düşünmektedir.⁷

Gazeteci Kız

Gazeteci Kız'ın roman boyunca ismi hiç telaffuz edilmezken dudakları leitmotiv bir unsur olarak sık sık kullanılır. Mehmet'e göre Gazeteci Kız'ın üzüntüsü, mutluluğu ve öfkesi daima dudaklarına yansır. Bu durum Mehmet'in iç monolog yoluyla yaptığı konuşmalarda okuyucuya verilir.

Mehmet'in Gazeteci Kız'ın dudaklarına olan alakası fetişizm ile ilgili bir durumdur. Fetişizmi cinsel nesnenin yerini alan şeyler olarak tanımlayan Freud'a (1905/2020) göre fetişizm durumlarında, normal cinsel amaca doğru eğilim gücü yitirilir. Normal aşkta, özellikle cinsel amaca varılamayacak ya da tatmin olunamayacak gibi görünen dönemde düzenli olarak fetişizm bulunur (Freud, 1905/2020: 50-51).

Mehmet, temas savunmacılığı hastalığı nedeniyle hiç kimseyle fiziksel temas kuramamaktadır. Bu sebeple âşık olduğu halde hiçbir zaman beraber olamayacağı Gazeteci Kız'ın dudakları onun için cinsel nesnenin yerini tutmaktadır.

⁶ Nemfomani: Cinsel ilişki arzuları doyumsuz olan ve birçok erkekle ilişki kuran kadınlar için kullanılan bir terim (Budak, 2017: 512).

⁷ Aşk hastalığı olarak tanımlayan İbn Hazm'a göre, aşk göz açtırmayan bir derttir. Bu derdin ilacı, acısıyla oranlı olmalıdır. Bu öyle bir hastalıktır ki, hasta zevk alır. Öyle bir acıdır ki dert sahibi arzu eder. Bu derde kim uğrarsa artık iyileşmek istemez. Aşk insana, vaktiyle iğrendiği şeyleri süslü püslü gösterir. Kendisine zor gibi gözükken şeyleri kolay gösterir. Doğuştan olan huyları ve doğal eğilimleri değiştirecek kadar ileri gider (İbn Hazm,2015: 45).

Sonuç

Psikolojik verilerden faydalanarak incelediğimiz romanın başkişisi Mehmet, küçük yaşta bütün ailesini kaybeder, yetişkin bir insan olduğunda hücrede uzun süre tutsak edilir. Daha sonra sevgilisinden ayrılır ve hemen ardından fizikî bir darbeye maruz kalır. Bu yaşananlar onun psikolojisi üzerinde derin bir tahribata sebep olur. Bu olaylar silsilesi Mehmet'in duygu sığılğı denilen bir hastalığa yakalanmasına sebep olur. Bu hastalık aynı zamanda temas savunmacılığını geliştirdiği için Mehmet, insanlara hiçbir şekilde dokunamaz. Saplantılı-zorlanımlı kişiliği ise takıntılı bir düzen anlayışına sahip olmasına neden olur. Mehmet yaşadığı psikolojik hastalıklar sonucunda içe dönük bir insan olarak hayatına devam eder.

Diğer roman kişilerinden Olga, şizofreni ve paranoya ile birlikte seyreden psikoz hastalığıyla mücadele etmektedir. Olga'ya âşık olan Ludmilla, eşcinsel bir eğilim içindedir. Ali, karısı Arzu'ya kendini kaybedecek derecede âşıktır.

Bu çalışmada Ö. Zülfü Livaneli'nin eserini oluştururken psikanalizin verilerinden faydalanarak psikolojik olguları romanda hem fon hem de konu olarak kullandığını tespit ettik. Başkişinin mustarip olduğu psikolojik hastalıklar sebepleriyle beraber roman kurgusu içinde okuyucuya verilmiştir. Başkişinin yanı sıra yardımcı kişilerin de psikolojileri ve ruh sağlıkları eserde konu edilmiştir. Bu yönüyle Kardeşimin Hikâyesi'nin psikolojik bir roman olduğu söylenebilir.

Yazar, kitabının teşekkür kısmında bir arkadaşının “İnsanların duyguları olmasaydı her şey ne kadar kolaylaşırdı” sözünün kitabın temelini oluşturduğunu söyler. Romanın çıkış noktası ile roman kurgusu mukayese edildiğinde romanın temel izleği bireyin insanî duygulardan kendini soyutlayamayacağıdır. Zira romanın başkişisi Mehmet, duygu sığılğı hastalığı sebebiyle duygularını yitirmiş biri olmasına rağmen aşkın etkisi altına girmekten kurtulamaz.

Yazar Katkıları: Metnin tamamı tek yazar tarafından oluşturulmuştur.

Çıkar Beyanı: Bu çalışmada çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynaklar

Budak, S. (2017). *Psikoloji sözlüğü*, (5. baskı). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Çetin, N. (2013). *Roman çözümleme yöntemi*. Ankara: Öncü Kitap.

Çıkla, S. (2016). *Edebiyat ve hastalık* (1. baskı). İstanbul: Kapı Yayınları.

Emre, İ. (2006). *Edebiyat ve psikoloji* (2. baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.

- Fink, B. (2019). *Lacan'da aşk: VIII. Seminer aktarım üstüne bir inceleme*, (E. O. Gezmiş, Z. Oğuz, çev.). İstanbul: Kolektif Kitap.
- Freud, S. (2016). *Otobiyografi* (1. baskı). (A. Demir, çev.). İstanbul: Pinhan Yayınları.
- Freud, S. (2020). *Cinsellik üzerine* (23.baskı). (A. A. Öneş, çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Foucault, M. (2013). *Akıl Hastalığı ve Psikoloji*, (E. Bayoğlu, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Geçtan, E. (2020). *Psikanaliz ve sonrası* (17. baskı). İstanbul: Metis Yayınları.
- Horney, K. (2017). *İçsel çatışmalarımız* (4. baskı). (Z. Koçak, çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Huyugüzel, Ö. F. (2018). *Eleştiri terimleri sözlüğü* (1. baskı). İstanbul: Dergah Yayınları.
- İbn Hazm. (2015). *Güvercin gerdanlığı*, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Jung, C. G. (2015). *Rüyalar* (1. baskı). (A. Kayapalı, çev.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Jung, C. G. (2020). *Dört arketip* (7. baskı). (Z. A. Yılmaz, çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Kaya, N. (2020). *Yazma cesareti* (3. baskı). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Livaneli, Z. (2013). *Kardeşimin hikâyesi* (125.baskı). İstanbul: Doğan Kitap.
- Yalom, I. (2018). *Varoluşçu psikoterapi* (1. baskı). (Z. Babayiğit, çev.). İstanbul: Pegasus Yayınları.

Okul Pansiyonlarından Sorumlu Müdür Yardımcılarının Stres Kaynakları ve Stres ile Başa Çıkma Yöntemleri

Stress Sources and Coping Strategies of Assistant Principals in Boarding Schools

DOI: 10.38155/ksbd.1486642

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
19/05/2024

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
24/10/2024

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31/12/2024

KARADENİZ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Osman BAYRAM
Milli Eğitim Bakanlığı
Görece Şehit Teğmen Furkan Yayla
İmam Hatip Lisesi
bayramto2882g@hotmail.com
ORCID: 0009-0005-6411-5055

Dr. Öğr. Üyesi, Melike GÜNBEY
Giresun Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Eğitim Bilimleri Bölümü
melike.gunbey@giresun.edu.tr
ORCID: 0000-0003-0402-5611

Öz

Bu araştırmanın amacı okul pansiyonlarından sorumlu müdür yardımcılarının stres kaynaklarını ve stresle başa çıkma yöntemlerini belirlemektir. Nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseni ile yürütülen bu araştırmanın çalışma grubunu Türkiye’de bir ilde pansiyonlu ortaöğretim okullarında görev yapmakta olan pansiyonlardan sorumlu 13 müdür yardımcısı oluşturmaktadır. Çalışma grubu, amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt ve maksimum çeşitlilik örnekleme kullanılarak seçilmiştir. Araştırmanın verileri yarı-yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla elde edilmiş ve içerik analizi ile çözümlenmiştir. Araştırmadan elde edilen sonuçlar, okul pansiyonlarından sorumlu müdür yardımcılarının stres kaynaklarını; sorumluluk alanlarının geniş olması, ödenek yetersizliği, mesai saatleri dışında çalışma, güvenlik sorunları, öğrencilerde sorumluluk bilincinin olmaması, yönetici, öğretmen ve yardımcı personellerin görev ve sorumluluklara yaklaşımı ve aileye zaman ayıramama olarak ortaya çıkarmıştır. Müdür yardımcılarının stresle başa çıkmada kullandıkları yöntemler; okulun diğer paydaşları ile iletişim kurma, bilgi paylaşımında bulunma ve pansiyon kaynaklarını ekonomik kullanma şeklinde saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Stres, Müdür Yardımcısı, Örgütsel Stres, Stres Kaynakları, Stres ile Başa Çıkma Yöntemleri

Abstract

This study aimed to determine the stress sources of assistant principals responsible for boarding and their coping strategies to deal with stress. It employed a qualitative case study. The study group consisted of 13 assistant principals responsible for boarding at high schools in Türkiye. The participants were selected through criterion and maximum variation sampling. The data were collected utilizing a semi-structured interview form and analyzed by content analysis. The results revealed that the sources of stress were classified as having too much responsibility, insufficient funds, not being able to spend time with family, excessive working hours, security problems of the boarding school students, lack of sense of responsibility among students, and the headprincipals, teachers and the other staff approach to duties and responsibilities. The results also found that the coping strategies are classified as communication with other stakeholders of the school, sharing information and using boarding school resources economically. Based on the results, the responsibilities of assistant principals responsible for boarding should be revised, the economic resources of boarding in schools should be increased, and the responsibilities should be shared with more stakeholders.

Keywords: Stress, Assistant Principal, Organizational Stress, Stress Sources, Coping Strategies

Etik Kurul Beyanı: Çalışmanın etik kurul incelemesi Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler, Fen ve Mühendislik Bilimleri Araştırmaları Etik Kurulu tarafından yapılmış ve 08.11.2023 tarih “Karar No 10/04” ile çalışma onaylanmıştır.

Giriş

Son yıllarda okulların özerkliği ve hesapverebilirlik konusunda yürütülen politikalar, okul müdürlerinin çalışmalarının yoğunluğunu ve karmaşıklığını artırmıştır (DeMatthews vd., 2020; Pont, 2020; Tan vd., 2020). Söz konusu gelişmeler sonucunda okul müdürlerinden öğretim lideri, insan kaynakları yöneticisi, mali planlamacı, danışman, personel ve ebeveyn arabulucusu, akıl hocası ve koçluk gibi farklı roller sergilemesi beklenmektedir (Wicher, 2017). Rol tanımlarının geniş olması ve her bir rolün farklı sorumluluklar yüklemesi, okul müdürlerinin stres kaynaklarının artmasına ve stres ile başa çıkmada çeşitli yöntemler geliştirmesini gerektirmiştir. Stres; bireyde istenmeyen neticelere yol açan, dışarıdan gelen tehlikeli bir baskı (Graham-Bonnalie, 1972); bireyin çevresinin istekleriyle başa çıkamadığını hissettiğinde yaşamış olduğu olumsuz inanç ve duygular (Aronson vd., 2012) ve verimliliğini olumsuz yönde etkileyen, bireyi yakın duygusal ilişkilerden uzaklaştıran ve en önemlisi bireyin yaşama sevincini ve mutluluğunu azaltan bir olgu (Baltaş & Baltaş, 2021) olarak alanyazında tanımlanmaktadır. Bu bağlamda stresin bireyde sıkıntı, endişe ve kaygı yarattığı ve psikolojik olarak depresyon, yorgunluk, tükenmişlik gibi sorunlara yol açtığı ve okul yönetimi açısından düşünüldüğünde okul müdürlerinde mesleki sorumluluklarından kaynaklı stres yaşayabileceği belirtilebilir.

Örgütsel bağlamda stres, mesleğin getirdiği baskılar, zorluklar ve gerekliliklere yanıt vermede bireyin yeterli birikim ve deneyime sahip olmadığını hissetmesinden kaynaklanmaktadır (Curbow vd., 2000). Aynı ortamda bulunan iş görenler; ortak hedefleri, amaçları, istekleri, heyecanları, inançları, fikirleri ve uymaları gereken kaideleri kanıtlama çabası içinde belirli görevleri ve rolleri yerine getirirken bireysel, sosyal ve örgütsel yönleriyle sürekli örgüt içi etkileşim içinde bulunmakta gerek iş rolleri gerekse örgütsel niteliklere bağlı olarak gerçekleşen örgütsel stres kaynaklarının etkisi altında kalabilmektedir. Günlük yaşamda yaşanan stresin nedenleri, farklı kültür ve geçmişten gelen bireyler için değişebilir. Buna karşın çalışanların örgütte yaşadığı stresin kaynaklarının ortak noktaları bulunduğu söylenebilir. Bu bağlamda zaman baskısı, aşırı iş yükü, sıkı ve yakından denetim, yetki yetersizliği, rol çatışması ve belirsizliği, birey ve örgüt değerleri arasındaki uyumsuzluklar, çeşitli şekilde engellenme, çalışma koşulları ve insan ilişkileri (Aydın, 2008); örgütlerdeki aşırı iş yükü, zorluklar, iş ve örgütün yapısı, örgüt içi ilişkiler (Tutar, 2011); iş yükü fazlalığı, iş monotonluğu, teknolojik gelişme ve yeniliklere ayak uydurmakta zorlanma, iş ortamının yetersiz yapısı, kariyer geliştirme sıkıntıları, bireylerin iş ve sosyal çevresinden

Okul Pansiyonlarından Sorumlu Müdür Yardımcılarının Stres Kaynakları ve Stres ile Başa Çıkma Yöntemleri

kaynaklı sıkıntılar (Güler, 2013) ve iş ile ilgili artan beklentiler (Oplatka, 2017) örgütsel bağlamda gerçekleşen stres kaynakları olarak belirtilmektedir.

Okul müdürlerinin, eğitim öğretimin lideri olmaları, son derece zor ortamlarda değişim ve okul iyileştirme çalışmalarını kararlılıkla uygulamaları ve öğrencileri 21. yüzyıla hazırlayan dinamik liderler olması beklenmektedir (Catano & Stronge, 2006). Dinamik, hızla değişen günümüz dünyasında stresin, okul yöneticilerinin iş yaşamının bir parçası haline geldiği belirtilebilir. Okul müdürlerinin işi karmaşık, zaman alıcı ve genellikle öngörülemez şeklinde nitelendirilmekte (Grissom vd., 2015; Sebastian vd., 2018) ve söz konusu özellikler son yıllarda mesleğe ilişkin stres, tükenmişlik yaşamalarına ve işten ayrılmalarına neden olmaktadır (Yan, 2020). Bir araştırmada zaman yönetimi, üst yöneticiler ve astlarla ilişkiler, bütçe sıkıntısı, çatışmaları çözme, merkez ve yerel eğitim yöneticilerinden gelen zorunluluklara uyma gibi çeşitli stres etmenlerinin okul müdürlerinin kendilerini aşırı yorgun hissetmesi ile sonuçlandığı bulunmuştur (Armenta & Reno, 1997).

Okulun paydaşları olan öğretmen, öğrenci, yardımcı personel ve diğer iş görenleri ile okulu önceden belirlenen hedeflere ulaştırma görevini gerçekleştirirken okul müdürlerinin stres yaşadıkları ve fiziksel koşullar, zaman, öğrenci veli ile ilişkiler ve örgütsel ilişkilerden kaynaklanan (Elomaa vd., 2023) stresin yalnızca iş yerinde sınırlı kalmayıp aile, sağlık ve sosyal yaşamlarını da olumsuz etkilediği belirtilebilir. Dolayısıyla okul müdürlerinin stresle başa çıkmak için çeşitli yöntemler geliştirmeleri gerekebilir. Mahfouz (2020) okul müdürlerinin yaşadıkları stresin sonucu gerçekleşebilecek fizyolojik, bilişsel ve davranışsal tepkilere yönelik didaktik yöntemi işe koşmayı; güçlü duyguları belirlemek ve yönetmek için yansıma tekniği ile dikkatli farkındalık pratiği geliştirmeyi stresle başa çıkmada uygulanabilecek yöntemler olarak önermektedir.

Okul müdürlerinin yaşadıkları stresin kaynakları ve stresle başa çıkma yöntemlerine ilişkin çalışmaların görece fazla olmasına karşın okul müdür yardımcılarında ilişkin çalışmaların az olduğu saptanmıştır. Bu araştırmanın amacı okul pansiyonlarından sorumlu müdür yardımcılarının stres kaynakları ve stresle başa çıkma yöntemlerini araştırmaktır. Bu ana amaç doğrultusunda aşağıdaki alt amaç soruları belirlenmiştir:

1. Okul pansiyonlarından sorumlu müdür yardımcılarının stres kaynakları nelerdir?
2. Okul pansiyonlarından sorumlu müdür yardımcılarının stresle başa çıkma yöntemleri nelerdir?

Yöntem

Bu araştırmanın amacı okul pansiyonlarından sorumlu müdür yardımcılarının stres kaynaklarını ve stresle baş etmede kullandıkları yöntemleri belirlemektir. Bu amaçla bu araştırma nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseni ile yürütülmüştür. Creswell (2016) durum çalışmasını, araştırmacının belli durumlar hakkında çoklu bilgi kaynakları kullanarak ayrıntılı ve derinlemesine bilgi topladığı ve bir durum betimlemesi ya da temaları ortaya koyduğu nitel bir yaklaşım olarak tanımlamıştır. Ayrıca bireylerin nasıl tepki verdiklerini ve davranışlarını nasıl değiştirdiklerini etkileyen belirli bir olay hakkında zengin veri ve bilgi toplamanın amaçlandığı çalışmalarda durum çalışmasının kullanılması gerektiği belirtilmektedir (Chua vd., 2020). Bu bağlamda okul pansiyonlarından sorumlu müdür yardımcılarının stres ve stresle nasıl başa çıktığına ilişkin durumu ortaya koymak için durum çalışması deseni benimsenmiş ve derinlemesine bilgi toplamak amacıyla farklı okul türlerinde görev yapmakta olan müdür yardımcıları ile yüz yüze görüşmeler yapılmıştır.

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu Türkiye’de bir ilde ortaöğretime bağlı okulların pansiyonlarından sorumlu müdür yardımcıları oluşturmaktadır. Amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme ve maksimum çeşitlilik örnekleme kullanılarak seçilen 13 müdür yardımcısı araştırmanın çalışma grubunu oluşturmaktadır. Amaçlı örnekleme yöntemi, araştırılan durumun oluşması en muhtemel grupları, kişileri ve ortamları bulmayı hedeflemekte ve böylece seçilen durumlardaki anlamlar, fikirler ve çeşitlilikleri derinlemesine incelemektedir (Patton, 2015). Bu çalışmada çalışma grubunu oluşturan müdür yardımcılarının görev yaptıkları okulda en az bir yıl okul pansiyonundan sorumlu müdür yardımcısı olarak çalışması ölçüt olarak belirlenmiştir. Bu çalışmada görüşmelerin gerçekleştiği ilin farklı ilçelerinde ortaöğretim düzeyindeki farklı okul türlerinde görev yapan okul pansiyonlarından sorumlu müdür yardımcıları ile görüşmeler yapılmış; katılımcıların seçiminde farklı cinsiyetlerin temsiliyeti maksimum çeşitliliği sağlamıştır. Katılımcıları tanımlamak için kodlar kullanılmıştır (K1, K2, ...). Tablo 1, araştırmanın çalışma grubuna yönelik demografik bilgileri göstermektedir.

Tablo 1. Çalışma Grubunun Demografik Bilgileri

Katılımcı	Cinsiyeti	Okul Türü	Branş	Kıdem	Müdür Yrd. Süresi
K1	E	Fen Lisesi	Türk Dili ve Edebiyatı	22	2
K2	E	Anadolu İmam Hatip Lisesi	Tarih	10	2
K3	E	Anadolu İmam Hatip Lisesi	Meslek Dersi	8	5
K4	E	Mesleki ve	Din Kültürü ve Ahlak	10	2

Okul Pansiyonlarından Sorumlu Müdür Yardımcılarının Stres Kaynakları ve Stres ile Başa Çıkma Yöntemleri

Kod	Cinsiyet	Okul Adı	Bölüm	Soru Sayısı	Sonda Sayısı
K5	K	Teknik Anadolu Lisesi	Bilgisi		
K5	K	Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	Kimya	26	6
K6	E	Çok Programlı Anadolu Lisesi	Psikolojik Danışma ve Rehberlik	11	2
K7	K	Anadolu Lisesi	Türk Dili ve Edebiyatı	23	6
K8	K	Çok Programlı Anadolu Lisesi	Tarih	9	1
K9	E	Anadolu Lisesi	Tarih	18	6
K10	K	Anadolu Lisesi	Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi	8	6
K11	E	Fen Lisesi	Tarih	21	8
K12	E	Fen Lisesi	Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi	20	2
K13	E	Çok Programlı Anadolu Lisesi	Coğrafya	17	5

Tablo 1'e göre görüşme yapılan müdür yardımcılarının Fen Lisesi, Anadolu İmam Hatip Lisesi (AİHL), Çok Programlı Anadolu Lisesi (ÇPAL), Mesleki Teknik Anadolu Lisesi (MTAL) ve Anadolu Lisesi'nde görev yaptıkları görülmektedir. 9 erkek ve 4 kadından oluşan katılımcıların görev yaptıkları okullarda pansiyonlardan sorumlu müdür yardımcısı olarak yöneticilik süresinin 2-8 yıl arasında olduğu görülmektedir.

Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada veriler yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Görüşme formu araştırmacılar tarafından ilgili alanyazının taranması ardından hazırlanmış ve taslak form eğitim yönetimi alanında iki uzmanının görüşlerine sunulmuştur. Uzman görüşlerinden sonra 8 soru ve 16 sonda sorusundan oluşan görüşme sorularının sayısı azaltılmış; 6 soru ve 12 sonda sorusundan oluşan veri toplama aracının son hali oluşturulmuştur. Okul pansiyonlarından sorumlu iki müdür yardımcı ile pilot görüşmeler gerçekleştirilmiş ve sorularının anlaşılır olduğu belirlenmiştir. Pilot uygulamanın ardından araştırmada kullanılan veriler ses kayıt cihazı kullanılarak asıl katılımcılardan elde edilmiştir. Görüşmeler, katılımcıların belirlediği ortamlarda düşüncelerini istedikleri gibi ifade etmeleri için gerekli ortam sağlanarak gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerde katılımcılara isimlerinin gizli kalacağı ve her katılımcı için kodlama yapılacağı ifade edilmiştir. Görüşmeler ortalama 30-45 dakika arasında sürmüştür.

Verilerin Analizi

Bu araştırmadan elde edilen verileri çözümlemek için içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Nitel içerik analizi çözümlenmelerinde metnin içerisinde önemli olarak görülen koddan bazı kategoriler oluşturulmakta ve sosyal gerçekliğin çoklu tanımlamalarıyla betimlemeler yapılmaktadır (Creswell, 2016). Verilerin analiz sürecinde öncelikle ses kayıtları

yazıya dökülmüştür. Yazım işlemi tamamlandıktan sonra oluşturulan metinler okunmuş ve katılımcıların her biriyle yapılan görüşmelerdeki sorulara verilen cevaplar bir araya getirilmiştir. Daha sonra ham verileri ortaya çıkan araştırmanın metinleri tekrar tekrar okunmuş kodlar, kategoriler ve temalar belirlenmiştir.

Geçerlik ve Güvenirlik

Nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenilirlik kavramlarının yerine iç geçerlik için inanırlık; güvenilirlik yerine tutarlılık; ve dış geçerlik yerine aktarılabirlik kavramları kullanılmaktadır. Merriam (2009) inanırlığı bulguların gerçeklikle olan uyumu olarak ifade etmekte; Lincon ve Guba (1985) katılımcıların ifadelerinin, araştırmacı tarafından tekrar kurularak yansıtılırken aynı şekilde temsil edilmesi olarak tanımlamıştır. Patton (2015) sistematik ve detaylı saha çalışması ile yüksek kalitede veri sağlanmasının, inanırlığın sağlanması için dikkat edilmesi gereken hususlardan ilki olduğunu belirterek örneklem seçiminin araştırılan konuyla uygun olmasının önemli olduğuna ve amaçlı örneklem seçimine dikkat çekmiştir. Uzman görüşüne başvurulması, araştırmacının başvurduğu bir diğer stratejidir. Araştırmacılar çalışma grubunun oluşturulması, veri toplama araçlarının hazırlanması, verilerin analizi ve yorumlarla ilgi tüm süreçlerde eğitim yönetiminde alanında uzman iki akademisyenlerin görüşlerine başvurmuş ve çalışma grubunun çeşitliliğini sağlamak için beş farklı okul türünde çalışan okul pansiyonlarından sorumlu müdür yardımcılarını ile görüşme yapmıştır. İnanırlığı sağlamak için analiz bulgularını destekleyen katılımcıların görüşlerine yer verilmiştir.

Bulgular

Okul Pansiyonlarından Sorumlu Müdür Yardımcılarının Stres Kaynaklarına İlişkin Görüşlerinden Elde Edilen Bulgular

Araştırmanın birinci alt amacı olan okul pansiyonlarından sorumlu müdür yardımcılarının stres kaynaklarına ilişkin elde edilen bulgulardan ortaya çıkan tema, kategori ve kodlar Tablo 2’de sunulmuştur.

Okul Pansiyonlarından Sorumlu Müdür Yardımcılarının Stres Kaynakları ve Stres ile Başa Çıkma Yöntemleri

Tablo 2: Müdür Yardımcılarının Stres Kaynaklarına İlişkin Tema, Kategori ve Kodlar

Tema	Kategori	Kodlar
İş ile ilgili stres kaynakları	Öğrenci işlerinin yönetimi	Güvenlik sorunları (K1, K3, K4, K7, K13).
		Hastalık sorunları (K1, K4, K5, K8).
		Ders çalışmaya yönelik ilgisizlik (K1, K3, K7).
		Sorumluluk bilincinin olmaması (K3, K9, K10, K11, K12)
		Öğrencilerin geçmiş deneyimleri (K2)
Mali kaynakların yönetimi		Ekonomik ortamın belirsizliği (K4, K10, K11, K13)
		Ekonomik kaynakların verimli kullanılmaması (K2)
		Ödeneklerin yetersiz olması (K1, K3, K5, K6, K7, K9, K12,)
		Sorumluluğun tek kişide olması (K8)
Bürokratik işlerin yönetimi		Yazışmaların uzun sürmesi (K1, K3, K7, K11)
		Görevlendirme kaynaklı sorunlar (K2, K9, K12)
		Sorunlara kısa sürede çözüm bulma zorunluluğu (K4)
İşin yapısı		Sorumluluk alanlarının fazla olması (K1, K2, K3, K5, K7, K9, K11, K12, K13)
		Rol fazlası davranışlar gerektirmesi (K2, K8, K10)
		Çalışma saatlerinin belirsiz olması (K3,

K7, K8, K10)

Çevre ile ilgili stres kaynakları (yöneticiler, öğretmenler, yardımcı personel, veliler)	Yöneticiler	Tutum ve davranışlar (K1, K3, K4, K8, K13)
	Öğretmenler	Görev ve sorumluluklara yaklaşım (K5, K7, K8, K10, K12)
	Yardımcı personel	
	Veliler	Şikayetler (K1, K7, K11)

Birey ile ilgili stres kaynakları	Zaman kısıtlılığı	Aileye zaman ayıramama (K1, K3, K4, K5, K11, K12, K13)
		Mesai saatlerinin dışında çalışma (K1, K8, K10)
		Çok iş, az zaman (K2, K5)
	Roller	Rol çatışması (K2, K5, K6, K7, K8)

Okul pansiyonlarından sorumlu müdür yardımcıları ile yapılan görüşmelerden elde edilen verilerin çözümlenmesi sonucunda ortaya çıkan bulgularda stres kaynaklarının iş ile ilgili stres kaynakları, çevre ile ilgili stres kaynakları ve birey ile ilgili stres kaynakları olmak üzere üç tema altında toplandığı görülmektedir.

İş ile İlgili Stres Kaynakları

İş ile ilgili stres kaynaklarını oluşturan kategorilerin öğrenci işlerinin yönetimi, mali işlerin yönetimi, bürokratik işlerin yönetimi ve işin yapısı altında toplandığı saptanmıştır.

Öğrenci İşlerinin Yönetimi. Öğrenci işlerinden kaynaklı sorunların güvenlik sorunları, hastalık sorunları, ders çalışmaya yönelik ilgisizlik ve öğrencilerin sorumluluk bilincinin olmaması şeklinde ortaya çıktığı saptanmıştır.

Okul Pansiyonlarından Sorumlu Müdür Yardımcılarının Stres Kaynakları ve Stres ile Başa Çıkma Yöntemleri

Güvenlik sorunları. Öğrenci işlerinin yönetiminden kaynaklı yaşanan strese ilişkin en fazla görüş bildirilen stres kaynağı güvenlik sorunudur. Buna ilişkin katılımcıların bazılarının görüşleri şu şekildedir:

...güvenlik görevlisi olmaması nedeniyle güvenlikle ilgili problemin yaşanabilmesi beni endişelendirmektedir (K3); Giriş saati belirlese bile (20 dakikalık yürüme süresi) pansiyonda belletmenin de dersten çıkıp oraya gitmesinden kaynaklı zaman farkı sebebiyle girişleri zamanında kontrol etmesini engelliyor. Güvenlik görevlimiz yok zaten. Gece sadece belletmen öğretmen oluyor. Pansiyon binasının yerleşim yerlerinden biraz uzak ıssız bir alanda olması da işin cabası... (K7).

Hastalık sorunları. Öğrenci işlerinin yönetiminden kaynaklı yaşanan strese ilişkin en fazla görüş bildirilen stres kaynaklarından biri de hastalıktan kaynaklı işlemlere ilişkin sorunlar olarak belirlenmiştir. Bu soruna ilişkin yaşadığı stresi bir katılımcı şu şekilde belirtmektedir:

...Pansiyonda hemşire bulunmaması ani durumlarda pansiyon idaresini zaman zaman zor durumda bırakmış sağlık kurumları aransa dahi ambulansın gecikmeli geldiği durumlar yaşanmıştır. Yine bazı öğrencilerimizde görülen tekrarlanan hastalık durumunda veliye bilgi verilmesine rağmen veli üstüne düşen sorumluluğu yerine getirmeyerek öğrenciyi üst sağlık kurumlarına götürmemiş böylesi durumlarda pansiyon idaresi sıkıntı yaşamıştır (K8).

Ders çalışmaya yönelik ilgisizlik. Öğrencilerin ders çalışmaya yönelik ilgisizliğinin katılımcıların yaşadığı stresin bir diğer kaynağı olduğu saptanmıştır.

Ders çalışmayan öğrencinin diğer öğrencileri olumsuz etkilemeleri (K1); Nitelsiz okul olmamız sebebiyle başarılı ya da ders çalışmayı seven öğrenci sayısını da azalttığından etütler başlı başına bir sorun haline geliyor (K7).

Sorumluluk bilincinin olmaması. Öğrencilerin giriş-çıkış saatleri ile evci iznine gidiş ve dönüş gibi pansiyona özel işlerinin yürütülmesi konularında sorumluluk bilincine sahip olmadıkları katılımcıların bir diğer stres kaynağını oluşturmaktadır.

Mesela öğrenci evci iznine çıkıp ailesinin bilgisi olmadan arkadaşının evinde kalıyor. Biz aileye evci iznine çıktı diye mesaj atmışız fakat veli mesajı dikkate alıp okumamış ya da mesaj okumayı bilmiyor gerekçesiyle beni neden aramadın diye hesap sorabiliyor (K10).

Öğrencilerin geçmiş deneyimleri. Öğrencilerin yetişme tarzı ve içinde yetiştiği toplumun özelliklerinin farklı olması ve bu farklılıklarla birlikte aynı ortamda bulunmalarının yarattığı sorunun stresin kaynaklarından biri olduğuna ilişkin görüş şu şekildedir.

...öğrencilerin istendik davranış örüntüsüne sahip olması kolay bir süreç değildir. Öğrencilerin yetişmiş olduğu çevre benimsediği değerler, toplu yaşam kültürüne sahip olup olmaması, içinde bulunduğu genç neslin dünyaya bakış açısı ve bunun bizim dünyaya bakış açımızla farklılıkları ister istemez bazı problem alanlarının doğmasına neden olabilmektedir (K2).

Mali Kaynakların Yönetimi. Mali kaynakların yönetimi iş kaynaklı stresin bir diğer kategorisi olarak görülmektedir. Katılımcıların görüşlerinden elde edilen veriler, ekonomik ortamın belirsizliği, ekonomik kaynakların verimli kullanılması, ödenek yetersizliği, sorumluluğun tek kişide toplanmasının mali kaynakların yönetiminde yaşanan stresin kaynakları olduğunu göstermektedir.

Ekonomik ortamın belirsizliği. Ekonomik ortamın belirsiz olması, fahiş fiyat artışı gibi nedenlerle esnafın ihale zarfı almak istemediğini ve bu durumun kendilerinde hem öğrencilere iyi bir ürün, hizmet sunabilme hem de çalıştığı kuruma yeterli olabilme endişesi yarattığını belirtmiştir.

...ihale sürecinde mesela günümüzde yüksek enflasyon sonucu fahiş fiyat artışı sonucunda kimse zarf almak istemiyor önceden böyle değildi esnaf zarf isterdi şimdi ise zarf vermeye ben çıkıyorum sokağa ama bulamıyorum hiçbir esnaf kimse zarf almak istemiyor. Esnafın bazıları pazarlığa oturdu peşin öderseniz alırım diye. Buradaki en önemli problem yüksek enflasyon sonu fahiş fiyat artışı (K13).

Ekonomik kaynakların verimli kullanılması. Okul pansiyonlarının yemek, temizlik gibi hizmetleri içeren maddi kaynak gerektiren bir yer olduğuna ilişkin algı ve bu hizmetlerin eksiksiz karşılanmasına ilişkin üst yönetimin beklentilerinin olması müdür yardımcılarının yaşadığı stres kaynakları olarak saptanmıştır. Bu konuda bir katılımcı şu şekilde görüş belirtmiştir.

Okul pansiyonları temelinde yemek, temizlik vb. hizmetleri içeren ve maddi bir kaynak gerektiren bir kurumdur. Biz idareciler bu hizmetleri karşılamak için mal ve hizmet alımları yapmak zorundayız. Doğal olarak bizden bu hizmetlerin eksiksiz karşılanmasına dair bir beklenti söz konusudur. Bu beklentiler üzerimizde ister istemez bir stres yaratmaktadır. Çünkü herkes işinde başarılı olmak, başkalarının size karşı duyduğu güveni zedelememek ve bence en önemlisi yaptığı işte başarılı olmak ister (K2).

Ödeneklerin yetersiz olması. Bütçenin sene başında bir defa yapılmasının bütçenin yönetilmesi ve dağıtılması noktasında strese neden olmaktadır. Bir katılımcı bu konuda yaşadığı stresi şu şekilde belirtmiştir.

Okul Pansiyonlarından Sorumlu Müdür Yardımcılarının Stres Kaynakları ve Stres ile Başa Çıkma Yöntemleri

Pansiyona malı yılbaşında öğrenci sayısına göre bütçesi hazırlanır ve bu bütçe kapsamında ödenek gönderilmektedir. Mali yılbaşındaki öğrenci sayısını aştığında ödenek artırılmıyor ama düştüğünde ona göre hemen azaltılarak gönderiliyor ödenek. Bu durum ödenek kullanımı konusunda sorun yaratmaktadır (K1).

Sorumluluğun tek kişide olması. Görüşme yapılan müdür yardımcıları, pansiyonlu okulların çoğunda ambar memuru ve müdür başyardımcısının olmaması gibi nedenlerle ambar memuru ve müdür başyardımcısının görevlerini de yapmak zorunda kaldığı kaldığını belirtmiştir.

Pansiyonun mali kaynaklarının yönetimi hususunda müdür başyardımcısı ve ambar memuruyla birlikte çalışmalar yürütülmekteydi. Bu durum işlerimi epeyce kolaylaştırmakta idi (K8).

Bürokratik İşlerin Yönetimi. Görüşme yapılan müdür yardımcıları, pansiyonla ilgili bürokratik işlerde yazışmaların uzun sürmesi, görevlendirmeden kaynaklı sorunlar ve sorunlara kısa sürede çözüm bulma zorunluluğu gibi konularda problemler yaşadıklarını belirtmişlerdir.

Yazışmaların uzun sürmesi. Katılımcıların bazıları pansiyonun fiziki alt yapısı ve tamirle alakalı yazışmaların uzun sürmesinden dolayı sıkıntı çektiklerini ve bu yazışmaların uzun sürmesinin yaşanan problemleri daha da artırdığını belirtmiştir.

Özellikle pansiyonun fiziki yapısıyla yaşamış olduğum problemlerde yaptığım yazışmalarda zamanında cevap verilmemesi ve problemin aciliyetine binaen hemen müdahale edilmesi gereken yerlerde zaman kaybı neticesinde daha büyük problemlerin çıkma olasılığı beni hem psikolojik hem de örgütsel açıdan zor durumda bırakıyor (K1)

Görevlendirmeden kaynaklı sorunlar. Katılımcılardan bazıları pansiyondan sorumlu müdür yardımcılığının iş yükününün fazla olması nedeniyle kimsenin pansiyondan sorumlu müdür yardımcılığı görevini almak istemediğini, bayan belletici nöbetçi öğretmen bulmada ve yardımcı personel eksikliği konularında sıkıntılar yaşadıklarını belirtmişlerdir.

Pansiyonda bayan nöbetçi öğretmenler görevlendirmesinde sıkıntı yaşıyoruz. İdareci görevlendirmesi zor hiç kimse pansiyondan sorumlu olmak istemiyor. Çünkü pansiyon ayrı bir dünya gibi olduğundan uğraşmak istemiyorlar (K9).

Sorunlara kısa sürede çözüm bulma zorunluluğu. Bir katılımcı pansiyonun fiziki alt yapısı ile ilgili yaşadıkları sorunlarda kısa sürede karar verip çözüm bulmak zorunda olduklarını belirtmiştir.

Pansiyonumuz fiziki anlamda çok yeterli olmayan bir binaya sahip. Sık sık teknik arızalar ile karşılaşabiliyorum. Böyle durumlarda hızlıca hareket etmek

mecburiyeti bazen sürecin uzaması bizleri çok fazla stres altına alıp psikolojik olarak yormuş olabiliyor (K4)

İşin Yapısı: Müdür yardımcılarının görüşlerine göre işin yapısıyla ilgili stres kaynakları; sorumluluk alanlarının fazla olması, rol fazlası davranışlar gerektirmesi, çalışma saatlerinin uzun ve belirsiz olması şeklinde saptanmıştır.

Sorumluluk alanlarının fazla/geniş olması. İşin yapısından kaynaklı yaşanan strese ilişkin en fazla görüş sorumluluk alanlarının fazla/geniş olması konusunda olmuştur. Bir katılımcının görüşü aşağıdaki verilmektedir:

...Mevcutlu bir kız pansiyonu yöneticisiyim ve iş yükünün oldukça ağır görüyorum. Pansiyonu başlı başına bir konaklama işletmesi gibi düşünürsek ve buna ek olarak kalanların sağlıktan devamsızlığa, ders başarısından yeme içmelerine kadar tüm sorumlulukları da size yüklenince iş yükü giderek ağırlaşıyor. (K7).

Rol fazlası davranışlar gerektirmesi. Katılımcılar, müdür yardımcılığı rolünün dışında memur, öğrenci velisi (anne-babası), sağlıkçı, güvenlik personeli gibi farklı roller sergilemek zorunda kaldıklarını belirtmiştir.

Kendi tabirimle pansiyondan sorumlu müdür yardımcısını sabah memur, akşama kadar öğretici ve yeri geldiğinde esnaf akşamdan sabaha kadar evin babası (pansiyon bizim evimizdir) sağlıkçısı ve güvenlik memuru olarak tanımlayabilirim. Dolayısıyla çok yönlü ve çok boyutlu bir iş yükü ile karşı karşıyayız diyebilirim (K2).

Çalışma saatlerinin belirsiz olması. Katılımcılardan bazıları resmi çalışma saatleri dışında da iş ile ilgili çalışmalar yürüttüklerini belirtmiştir:

Görev tanımında bulunmamasına rağmen pansiyondan sorumlu müdür yardımcısının doğabilecek her türlü soruna karşı 7 gün 24 saat müdahale edebilecek vaziyette olması beklenmektedir. (K8)

Katılımcılardan elde edilen veriler iş ile ilgili stresin öğrencilerle ilgili süreçler, bürokratik işler, mali kaynakların kullanımı ve işin yapısına özgü sorumluluklardan kaynaklandığını göstermektedir. Bu durum, okul pansiyonlarından sorumlu müdür yardımcılarının üstlendikleri rollerin fazla olduğunu ve bu durumun işe ile ilgili stresin kaynağı olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Çevre ile ilgili stres kaynakları (Yöneticiler, öğretmenler, veli, yardımcı personeller).

Katılımcılardan elde edilen veriler çevreden kaynaklı stresin yönetici, öğretmen, yardımcı personel ve veli ile ilgili ilişkilerin sonucunda ortaya çıktığını göstermektedir.

Okul Pansiyonlarından Sorumlu Müdür Yardımcılarının Stres Kaynakları ve Stres ile Başa Çıkma Yöntemleri

Yöneticiler, öğretmenler ve yardımcı personeller. Katılımcıların görüşleri yönetici, öğretmen ve yardımcı personelle olan ilişkilerde yaşadıkları stresin nedenlerinin tutum ve davranışlar ve her bir grubun görev ve sorumluluklara bakış açısı olduğunu göstermiştir.

Tutum ve davranışlar. Katılımcıların bazıları çevre kaynaklı stresin nedenlerinin çevrenin tutum ve davranışları olduğunu belirterek görüşlerini şu şekilde belirtmiştir:

Yöneticiler, öğretmenler, yardımcı personelle ilgili problemler yaşamaktayım.

Buna yanlış anlaşılma, işi önemsememe vb. gibi durumlar sebep olmaktadır (K1); yöneticilerin özellikle her şeyi pansiyondan sorumlu müdür yardımcısına atması, inisiyatif almaktan çekinmesi yaşadığım en önemli problemdir (K4).

Görev ve sorumluluklara yaklaşım. Belleci öğretmenler ve yardımcı personelin görev ve sorumlulukları ile ilgili stres şu şekilde ifade edilmiştir.

Personel ile ilgili bir başka sorun ise personelin kendi üzerine düşen sorumluluğa yeterince sahip çıkmaması, özenmeyişi, görev bilinciyle değil mesai bilinciyle hareket etmesidir. Bu süreçte her gün yemeklerin, tüm birimlerin temizliğinin, sıvı sabunların doldurulup doldurulmadığına kadar uyarılarla birlikte kontrolü ve sürekli biçimde hatırlatılması yaşanan sıkıntılar arasında olmuş ve bu da mental yorgunluğa yol açmıştır. (K8).

Veliler. Velilerin iletişimde kullandıkları şikâyet dilinin katılımların stres kaynaklarından biri olduğu saptanmıştır.

Şikayetler. Katılımcılardan elde edilen veriler pansiyon hizmetleri gibi konularda velilerin sürekli bir memnuniyetsizlik içerisinde olduklarını belirtmiştir.

İnsanları memnun edememek beni çok üzüyor. Siz ne yaparsanız yapın herkesi memnun etme şansınız yok. Ne öğrenciyi ne veliyi ne de çalışan personeli memnun etme şansınız yok sürekli şikayet var memnuniyetsizlik var (K11).

Katılımcılardan elde edilen verilere ilişkin bulgular yöneticiler, öğretmenler ve yardımcı personelin tutum ve davranışları, görev alanlarında pansiyonların yönetiminden sorumlu müdür yardımcılara yeterince yardım etmemeleri ve velilerin iletişimde şikayet dilini kullanmaları katılımcıların yaşadığı stresin kaynakları olarak belirlenmiştir.

Birey ile İlgili Stres Kaynakları

Katılımcılardan elde edilen verilerin bulguları sonucunda birey ile ilgili stresin zamanla ilgili sorunlar ve rollerden kaynaklandığını göstermektedir. Zamanla ilgili yaşanan stres kaynakları aileye zaman ayıramama, mesai saatleri dışında çalışma ve çok iş az zaman olarak belirlenmiştir. Rol çatışması, rollerden kaynaklı stresin en önemli boyutu olarak ortaya çıkmıştır.

Zaman kısıtlılığı. Görüşme yapılan pansiyondan sorumlu müdür yardımcılarında zamanla ilgili sorunlarının paylaşılması istenildiğinde aileye zaman ayırmama, mesai saatleri dışında çalışma ve çok iş az zaman temalarına ulaşılmıştır.

Aileye zaman ayıramama. Katılımcılar, mesai saatleri dışında iş sorumluluklarına ilişkin çevre ile iletişim kurmak durumunda olduklarını ve mesai dışında telefonlarının her an çalmasının ya da çalma ihtimalinin kendilerinde stres yarattığını ve bu stresin ailesi ve çocuklarına da yansıdığını belirtmiştir.

Telefonumuzun sürekli çalıyor olması stres yaratıyor bu da aile hayatımız etkiliyor gecenin saat on bir de aranması sonucu pansiyona gelmek durumunda kalıyorum. Aile yaşantımız ister istemez etkileniyor (K13)

Mesai saatleri dışında çalışma. Katılımcılar, okulun diğer kadrolarında bulunan müdür yardımcılarının görevlerine ilişkin sorumluluğun mesai saatleri içinde gerçekleştiğini ancak kendilerinin iş dışında da öğrenci, veli, belletici öğretmenlerle iletişim halinde olmak durumunda kaldıklarını belirtmişlerdir.

Pansiyondan sorumlu müdür yardımcısının iş tanımı her ne kadar 08:00-17:00 gibi görünüyor olsa da olabilecek her türlü duruma karşı 24 saat pansiyona müdahale etmek durumundadır ve kendini de zamanını da bu olasılıklara karşı hazırlıklı tutmak mecburiyetindedir...Gece 02:00'de de sabah 06:00'da da arandığım çok durumlar yaşanmıştır (K8).

Çok iş az zaman. Katılımcılardan bazıları mevcut iş yüküne karşın zamanın kısıtlı olmasının kendileri üzerinde stres yarattığını belirtmiştir.

Mevcut iş yükü ve bu işlerin zamanında yetiştirilip yetiştirilemeyeceği düşüncesi bunun yanında pansiyondan sorumlu müdür yardımcılarının her gün yapması gereken ve sürekli aynı şekilde tekdüze devam eden rutin işlerde strese neden oluyor (K2).

Roller. Katılımcıların görüşlerinden elde edilen veriler anne-baba, abi, abla, öğretmen, aşçı, tamirci ve idareci gibi farklı roller üstlendiklerini göstermektedir. Bu farklı rollerin de müdür yardımcılarında rol çatışması yarattığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Rol çatışması. Katılımcılardan bazıları anne-baba, abla, abi, öğretmen, tamirci, maliyeci gibi farklı rollerin de kendinden beklenmesi nedeniyle rol çatışması yaşadıklarını dile getirmişlerdir.

Ne olduğumuzu çoğu kez bilemiyoruz. Anne, abla, öğretmen, tamirci, maliyeci, aşçı ama en son idareci. Çoğu kez evdeki rollerimizin önüne pansiyonun gölgesi düşmekte ve karmaşa asla düzelmemekte (K5).

Okul Pansiyonlarından Sorumlu Müdür Yardımcılarının Stres Kaynakları ve Stres ile Başa Çıkma Yöntemleri

Sorumluluğu çok fazla, çok zaman isteyen bir idarecilik türü çünkü tüm zamanınızı alabiliyor. Akşam geç bir saatte evinize gelebiliyorsunuz. Gece ikide çalan bir telefonla pansiyona gidebiliyorsunuz. Bu da eş ve anne olarak rol çatışmalarına ya da iç hesaplaşmalara, pişmanlıklara sebep olabiliyor (K7).

Katılımcılardan elde edilen verilere ilişkin bulgular birey ile ilgili stres kaynaklarının çoğunun zaman ile ilgili olduğunu, iş ile ilgili sorumlulukların iş dışında da devam etmesi sonucu aile ve iş ile ilgili zamanı dengelemede zorluk çektiğini göstermiştir.

Müdür Yardımcılarının Stres Kaynakları ile Başa Çıkma Yöntemlerine İlişkin Görüşlerinden Elde Edilen Bulgular

Araştırmanın ikinci alt amacı olan müdür yardımcılarının stres kaynakları ile başa çıkma yöntemlerine ilişkin elde edilen bulgular Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3: Müdür Yardımcılarının Stres Kaynaklarına Ürettikleri Çözüm Yöntemleri

İş ile ilgili stresle başa çıkma yöntemleri	Öğrenci işlerinin yönetimi	Paydaşlarla bilgi paylaşımı yapma (K1)
		Sorunun kaynağını bulma (K2)
		İletişim kurma (K3, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11)
		Meslektaşlarla ortak çözümler üretme (K1, K3, K4)
		Ceza verme (K13)
	Mali kaynakların yönetimi	Ek kaynak talep etme (K1, K3, K4, K6, K7)
		Kaynakları ekonomik kullanma (K5, K11, K12)
	Bürokratik işlerin yönetimi	Resmi kanallarla destek istemek (K7, K9, K11)
Çevre ile ilgili stresle başa çıkma yöntemleri	Yöneticiler Öğretmenler Yardımcı personel Veliler	Paydaşlarla ortak çözüm üretme (K1, K3, K4, K6, K7) Adaletli davranma (K9) Fedakarlık yapma (K12) Yasal prosedürü uygulamak (K13)
Birey ile ilgili stresle başa çıkma yöntemleri	Zaman kısıtlılığı	Aileye daha fazla zaman ayırma (K11, K13) Paydaşlarla iletişim (K10)

Roller

Denge kurmaya çalışma (K2, K6)

Aileye yansıtma (K4, K5)

İş ile İlgili Stresle Başa Çıkma Yöntemleri

Katılımcılardan elde edilen veriler iş ile ilgili stresle başa çıkmada uygulanan yöntemlerin stresin kaynağına göre farklılaştığını göstermektedir. Söz konusu temaları oluşturan kategori ve kodları ortaya çıkaran görüşler, ilgili başlıklar altında sunulmaktadır.

Öğrenci işlerinin yönetimi. Öğrenci işlerinin yönetiminden kaynaklanan stresle başa çıkma yöntemlerinin paydaşlarla bilgi paylaşımı yapma, sorunun kaynağını bulma, iletişim kurma, meslektaşlarla ortak çözümler üretme, ceza verme olduğu görülmektedir.

Paydaşlarla bilgi paylaşımı yapma. Katılımcılardan biri öğrenci işlerinin yönetimi konusunda çözüm bulamadığı sorunlarla ilgili olarak öğrenci, veli, nöbetçi öğretmen, pansiyon hemşiresi ve diğer çalışanlarla bilgi paylaşımı yaparak sorunları çözmeye çalıştığını belirtmiştir.

Öğrenci, veli, öğretmen, nöbetçi öğretmen, okul hemşiresi, ödül-disiplin kurulu ile okul idaresi ve çalışanlarla sürekli iletişim. Bilgi paylaşımları yaparak sorunların üstesinden gelmeye çalışıyorum. (K1).

Sorunun kaynağını bulma. Katılımcılardan biri öğrenci işleri ile ilgili bir sorun olduğunda sorunun kaynağını tespit ederek önlem almaya çalıştığını belirtmiştir.

Bu durumlarla karşınca öncelikle düşündüğüm en önemli faktör yaptığımız işin bir süreç içerdiğini unutmamaktır. Bu yüzden de sabırlı olmak iyi gözlemlemek sorunun ortaya çıktığı noktayı iyi tespit ederek önlem almak benim stresten kurtulmamda yararlı olmaktadır (K2).

İletişim kurma. Katılımcıların çoğu öğrenciden kaynaklı yaşanan stresle başa çıkma yönteminin iletişim kurma olduğunu belirtmiştir.

Öğrenci, veli, nöbetçi belletici öğretmenle iş birliği ve iletişim halinde olup sorunları çözmeye çalışıyorum (K3); Sürekli pansiyonla ilgisi olan herkesle iletişim içinde olarak. Öğrenci, veli, nöbetçi öğretmen, çalışanlar... (K7).

Meslektaşlarla ortak çözümler üretme. Katılımcılardan bazıları belletici öğretmenlerle ortak çözümler üreterek sorunların üstesinden geldiğini belirtmiştir. Müdür yardımcılarında ikisinin stresle başa çıkma yöntemi şöyledir:

Bu durumlarda belletici öğretmen, yardımcı personelle konuşarak, empati yaparak çözüm yolları bulmaya çalışıyorum (K3); Bu durumda belletici öğretmenlerle sürekli iletişim halinde olarak haklı ve haksız oldukları durumları güzel bir dille anlatarak çözmeye çalışıyorum. Aynı durumda öğrencilerle de

Okul Pansiyonlarından Sorumlu Müdür Yardımcılarının Stres Kaynakları ve Stres ile Başa Çıkma Yöntemleri

konuşarak doğru ve yanlışlarını güzel bir dille anlatarak çözmeye çalışıyorum (K4).

Ceza verme. Katılımcılardan biri pansiyona öğrenci giriş çıkışlarıyla yaşadığı problemin çözümünde ceza yöntemini kullandığını belirtmiştir.

Giriş çıkış saatlerinde ceza yöntemi uygulamak zorunda kaldım. Örnek 2 gün çarşıya çıkmama cezası gibi uygulamalar yaptım ve faydasını da gördüm (K13).

Mali kaynakların yönetimi. Mali kaynakların yönetiminden kaynaklanan stresle başa çıkma yöntemlerinin ek kaynak talep etme ve kaynakları verimli kullanma olduğu görülmektedir. Söz konusu yöntemlere ilişkin katılımcıların görüşleri şu şekildedir.

Ek kaynak talep etme. Katılımcılardan bazıları, mali kaynakların yönetimi konusunda yaşamış oldukları sorunları çözmek için ek kaynak talebinde bulduklarını belirtmiştir.

Bu durumlarla ilgili olarak öncelikle görev sorumluluk açısından gerekli üst mercilere durumu resmi yazıyla izah etmeye çalışıyorum. İlçe MEB aracılığıyla ile ve pansiyonumuzun bağlı bulunduğu genel müdürlüğe ulaşmaya çalışıyorum ama genelde maalesef ulaşamıyorum (K3).

Kaynakları ekonomik kullanma. Katılımcılardan bazıları mali kaynakların yönetimi ile ilgili olarak yaşadıkları stresi kaynakları ekonomik kullanarak çözmeye çalıştığını belirtmiştir.

Aşırı dikkatli, aşırı hesaplı olup, acillere yönelik çalışmaktayız. Donanımsal olarak bazı şeylerden feragat etmeyi bir çare olarak değerlendirmekteyiz (K5).

Bürokratik işlerin yönetimi. Müdür yardımcılarının bürokratik işlerden kaynaklanan stresle başa edebilmek için resmi kanallardan destek istedikleri görülmektedir. Söz konusu yöneme ilişkin katılımcıların görüşleri şu şekildedir.

Resmi kanallardan destek istemek. Görüşme yapılan müdür yardımcılarında üçü, bürokratik işlerin yönetimi konusunda yaşamış oldukları sorunları çözmek için resmi kanallardan destek aldıklarını belirtmiştir.

Başta çıkma durumu söz konusu değil tek yapabildiğim üst makamlara resmi yazıyla bildirerek çözmeye çalışmak (K7); Başta çıkma durumu söz konusu değil tek yapabildiğim üst makamlara resmi yazıyla bildirerek çözmeye çalışmak (K11).

Katılımcılardan elde edilen verilere ilişkin bulgular iş ile ilgili stresle başa çıkma yöntemlerinin stresin kaynağına göre değiştiğini göstermektedir. Öğrenci işlerinin yönetimi ile ilgili strese karşı okulun diğer paydaşları ile iletişim kurma, ortak çözümler üretme yolu seçilirken mali işler konusunda çözüm yöntemlerinin bireysel olduğu söylenebilir.

Çevre ile İlgili Stresle Başa Çıkma Yöntemleri

Katılımcılardan elde edilen verilerinin analizi sonucunda çevre ile ilgili stresle başa çıkma yöntemlerinin paydaşlarla ortak çözüm üretme, adaletli davranma, fedakarlık yapma ve yasal prosedürü uygulama şeklinde olduğu saptanmıştır.

Yöneticiler, öğretmenler, yardımcı personel ve veliler. Yöneticiler, öğretmenler, yardımcı personel ve velilerden kaynaklanan stresle başa çıkma yöntemlerinin paydaşlarla ortak çözüm üretme, adaletli davranma, fedakârlık yapma ve yasal prosedürü uygulamak olduğu görülmektedir. Söz konusu yöntemlere ilişkin katılımcıların görüşleri şu şekildedir.

Paydaşlarla ortak çözüm üretme. Katılımcılardan biri çevre ile ilgili ilişkiler konusunda diğer çalışanlarla bilgi paylaşımı yaparak sorunları çözmeye çalıştığını belirtmiştir.

Bu durumda belletici öğretmenlerle sürekli iletişim halinde olarak haklı ve haksız oldukları durumları uygun bir dille anlatarak çözmeye çalışıyorum. Aynı durumda öğrencilerle de konuşarak doğru ve yanlışlarını güzel bir dille anlatarak çözmeye çalışıyorum (K4).

Adaletli davranma. Katılımcılardan biri çevre ile ilgili ilişkiler konusunda yaşanan stresle ilgili diğer çalışanlar arasında adaletli davranarak sorunları çözmeye çalıştığını belirtmiştir. Müdür yardımcısının görüşü şu şekildedir:

Kimseyi kırmadan herkese eşit tatil günleri vererek çözmeye çalışıyoruz (K9).

Fedakârlık yapma. Katılımcılardan biri çevre ile ilgili ilişkiler konusunda yaşanan problemlerin çözümü noktasında kendisinin çok fazla fedakârlık yaptığını belirtmiştir.

Kendimden fedakârlık yapıyorum yeri geliyor aşçı yardımcı olarak yemek dağıtıyorum, yeri geliyor muhasebecilik yaparak öğretmenlerden yemek parasını 1 hafta da zor topluyorum (K12)

Yasal prosedürü uygulamak. Katılımcılardan biri çevre ile ilgili ilişkiler konusunda yaşanan stresi görevin kendisine verdiği yasal prosedürü uygulayarak çözdüğünü belirtmiştir.

Yönetici bazında kendi işim konusunda taviz vermeyerek görev alanıma müdür dahi olsa sokmamaya çalıştım. Gerektiğinde uyardım neticede bu görev benim olduğu benim iş yüküm olduğu yerde yapmamasını istedim. Başarılı oldum. Ama yardımcı personel arasındaki ya da öğretmenler arasındaki o sürece pek fazla bir şey yapamadım (K13).

Katılımcılardan elde edilen verilere ilişkin bulgular çevre ile ilgili stresle başa çıkma yöntemlerinin okul yönetiminin paydaşları ile iletişim kurma ve kendi sorumluluk alanlarının dışında çaba göstererek bireysel çözüm üretme şeklinde ortaya çıktığını göstermektedir.

Birey ile İlgili Stresle Başa Çıkma Yöntemleri

Katılımcılardan elde edilen veriler birey ile ilgili stresle başa çıkma yöntemlerinin stresin kaynağına göre farklılaştığını göstermektedir. Söz konusu temaları oluşturan kategori ve kodları ortaya çıkaran görüşler, ilgili başlıklar altında sunulacaktır.

Zamanla ilgili sorunlar. Katılımcıların zamanla ilgili stresle baş etmek için ailesine daha fazla zaman ayırma ve diğer paydaşlarla iletişim kurma gibi yöntemleri kullanarak bu stresten kurtulmaya çalıştıkları belirtilebilir. Söz konusu yöntemlere ilişkin katılımcıların görüşleri şu şekildedir.

Aileye daha fazla zaman ayırma. Katılımcılardan ikisi bireysel stresle baş etme çözüm yöntemi olarak ailelerine daha fazla zaman ayırdıklarını belirtmişlerdir. İki müdür yardımcısının görüşleri şu şekildedir:

Mümkün olduğu kadar geri kalan zamanlarımı ailemle en verimli şekilde geçirmeye çalışıyorum (K11).

Ailemizle daha fazla zaman geçirmeye çalıştım. Eşimin de öğretmen olması daha önce YİBO'larda görev yaptığı için anlayışlı olması dolayısıyla şanslıydım galiba (K13).

Paydaşlarla iletişim. Katılımcılardan biri paydaşlarla yaşanan stresle baş etmek için diğer paydaşlarla iletişim kurma yöntemini kullandığını belirtmiştir:

Öncelikle diğer personelle konuşarak empati yapmasını yarın da kendisinin gelememe durumu olabileceğini, birbirlerini idare etmeleri gerektiğini anlatarak çözüm bulmaya çalışıyorum (K10).

Roller. Katılımcılar, kendilerinden beklenen rolleri gerçekleştirirken yaşadıkları stresle baş etmek için rolleri arasında denge kurmaya çalıştıklarını belirtmiştir. Söz konusu yöntemlere ilişkin katılımcıların görüşleri şu şekildedir.

Denge kurmaya çalışma. Katılımcılardan ikisi çözüm yöntemi olarak mesleki rolleri ile ailevi rolleri arasında denge kurmaya çalıştıklarını belirtmiştir

Yukarıda ifade ettiğim durumlarla karşı karşıya kaldığımda toplumsal rollerimi dengelemeyi, durumun önceliğini göre rollerimize öncelik tanımaya denerim. Böylece belki istediğim anda olmasa da söz konusu rollerimin gereğini karşılamak beni rahatlatır. Şunu da söylemek gerekir ki bu tarz durumlarda çevremizi yaşadığımız sıkıntı ile ilgili açık ve samimi bir dille bilgilendirmenizi. Bu da stresimi azaltır (K2).

Aileye yansıtma. Bazı katılımcılar yaşadıkları stresi ailelerine yansıtılmayı seçerek çözdüklerini belirtmiştir.

İş ahlakının bunu gerektirdiğini ve önemli olduğunuzu düşünerek başa çıkmaya çalışmaktayız. Ayrıca gelen birçok telefon veya işin aileye sezdirmeden üstesinden gelmeye çalışmakta ve şanslıysak başarmak bizi kurtaran bir etken (K5).

Katılımcılardan elde edilen verilere ilişkin bulgular bireyden kaynaklı stresle başa çıkma yöntemlerinde katılımcıların kendi çözüm yollarını ürettiğini gösterirken iş ile aile arasındaki ilişkileri dengede tutma yöntemlerine başvurdukları görülmektedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Okul pansiyonlarından sorumlu müdür yardımcılarının stres kaynaklarını ve stresle başa çıkma yöntemlerini belirlemeyi amaçlayan bu araştırmada stresin iş, çevre ve bireyden kaynaklı olduğu saptanmıştır. İş ile ilgili yaşanan en önemli stres kaynağının öğrenci ile ilgili yürütülen süreçler olduğu ortaya çıkmıştır. Alanyazında bu sonucu destekleyen çalışmalara rastlanmıştır. Bazı araştırmalarda müdür yardımcılarının öğrencilerden kaynaklanan sorunlar nedeniyle stres yaşadıklarını (Çinkır 2010; Demirtaş vd., 2007); bir başka araştırmada öğrencilerin sorumsuz davranışları ve hastalık durumlarının yol açtığı sorunların müdür yardımcılarının stres kaynakları arasında olduğunu belirlenmiştir (Çevik vd., 2022). İşle ilgili yaşanan stresin bir kaynağının da mali kaynakların yönetimiyle ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Mali kaynakların yönetimi ile ilgili ödeneklerin yetersiz olması, ekonomik ortamın belirsizliği, ekonomik kaynakların verimli kullanılması ve sorumluluğun tek kişide toplanması konularında stres yaşandığı saptanmıştır. Mali kaynakların yürütülmesi konusunda müdür yardımcılarının stres yaşadığını gösteren çalışmalar bulunmaktadır. Bazı araştırmalarda müdür yardımcılarının ödenek yetersizliği sebebiyle stres yaşadıkları (Erdem vd., 2005); pansiyon ve okul bütçelerinin yetersizliğinin okullar ve pansiyonlar için önemli bir sorun olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Kavak vd., 1997; Özdoğan Özbal, 2017; Karakütük & Özdoğan Özbal, 2019). Okul yöneticilerinin duygusal zekâ ve çatışma yönetimi becerileri, stresle başa çıkma süreçlerinde kritik bir rol oynayabilir. Özellikle stresli durumlarla başa çıkarken gösterdikleri liderlik becerileri, okulun genel başarısını doğrudan etkileyebilir (Erçetin & Eriçok, 2016).

Bürokratik işler ile ilgili yaşanan stresin en önemli kaynağının bürokratik işlerin yönetimi ile ilgili olduğu görülmektedir. Şahin (2007)'e göre okul yöneticileri, müdür, müdür yardımcısı öncelikle ekonomik işler olmak üzere, resmi yazışmalar, bakım onarım vb. çalışmalarında yazışmaların, bürokrasinin uzun sürmesi nedeniyle stres yaşamaktadır. Müdür yardımcılarının işin yapısı ile ilgili yaşadıkları stresin en önemli kaynağının sorumluluk alanlarının fazla/geniş olması olduğu görülmektedir. Alanyazında yapılan bazı araştırmalarda müdür yardımcılarının iş tanımının açık olmadığı; müdür yardımcılarının sorumluluklarının

Okul Pansiyonlarından Sorumlu Müdür Yardımcılarının Stres Kaynakları ve Stres ile Başa Çıkma Yöntemleri

okula, pansiyona ve bölgelere göre değiştiğini saptanmıştır (Glanz, 1994). Örneğin İngiltere ve Galler'deki müdür yardımcıları, sorumluluklarını gülünç, akıllara durgunluk veren, olanaksız ve sinir bozucu olarak tanımlamışlardır (Webb & Vulliamy, 2002). Konu ile ilgili olarak başka bir araştırmada (Barnett vd., 2012), müdür yardımcıları, rolleri gereği sorumluluk alanlarının geniş olması ve iş tanımlarının yaptıkları işi daha karmaşık bir duruma getirmesinin kendilerinde stres oluşturduğunu belirtmektedir. Koşar ve diğerleri (2013), okul müdürlerinin ve müdür yardımcılarının görev alanları dışında birçok işle ilgilenmek zorunda kalmalarını stres kaynakları olarak belirlemiştir.

Çevreden kaynaklı stresin öğrenci, öğretmen ve yardımcı personeller ile ilgili süreçlerin yönetiminde ortaya çıktığı görülmektedir. Katılımcılar öğrencilerin, öğretmenlerin ve yardımcı personellerin kurallara uyma, verilen görevleri yapma, sorumluluk alma gibi konulardaki tutum ve davranışlarının kendilerinde stres oluşturduğunu belirtmişlerdir. Sergiovanni (2001) araştırmasında okulun pansiyon gibi eklentilerinin öğrenci, öğretmen, veli ve yardımcı personellere sorumluluk ve görevlerini hatırlatma, birbirleriyle iletişim kurmalarını sağlayan bir kurum gibi algılanmasının daha doğru olacağını; okul yöneticileri, öğretmenler ve öğrenciler için okulu ve eklentilerini daha değerli kılacağını; öğretmen, aile ve öğrencilerin birbirleriyle, okulla ve eklentileriyle bağlantılı olmaları ihtiyacını karşılayacağını, okulda sağlıklı ilişkilerin kurulması ve sorumlulukların yerine getirilmesine katkı sağlayacağını saptamıştır. Veliler ile ilgili yaşanan en önemli stresin şikâyet olduğu görülmektedir. Katılımcılar, velilerin kendilerini, sunulan hizmetleri, uygulanması gereken kuralları ve çeşitli sebeplerle yardımcı personelleri şikâyet etmelerinin kendilerinde stres oluşturduğunu belirtmişlerdir. Bazı araştırmalarda müdür yardımcılarının velilerden gelen şikâyetler nedeniyle stres yaşadıkları (Gül, 2006) yapılan şikâyetlerin öğrencilerden daha çok velilerden gelmesinin stres kaynaklarından biri olduğu belirlenmiştir (Uçucak, 2017).

Katılımcıların zaman ile ilgili süreçlerin yönetimine ilişkin stres kaynaklarının aileye zaman ayıramama, mesai saatleri dışında çalışma, çok iş ve az zaman konularında olduğu görülmektedir. Bu araştırmanın sonuçları ile benzerlik gösteren araştırmalara ulaşmak mümkündür. Bazı araştırmalarda özel hayatlarına, aile ve çocuklarına yeterince zaman ayıramamaları (Balaban & Özdemir, 2013); artan iş yükü ve sorumlulukları gereği, mesai düzenlemesine bakılmaksızın gerek hafta sonları gerekse günün geç saatlerine kadar çalışmaya devam etmek durumunda kalmaları nedeniyle müdür yardımcılarının stres yaşadıkları saptanmıştır (Demirtaş & Özer, 2014). Stresin en önemli kaynağının roller ile ilgili süreçlerin yönetiminde karşılaşılan rol çatışması olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Müdür yardımcılarının iş

ve aile ile ilgili rollerinin çatışmaya neden olduğu (Çarıkçı & Çelikkol, 2009); yönetici ve öğretmenlerin iş-aile uyumunu sağlarken rol çatışmasının yaşandığı ve rol çatışmasının önemli bir stres kaynağı olduğunu belirleyen çalışmalar (Esin, 2017) bu araştırma sonucunu desteklemektedir.

Bu araştırmanın ikinci alt amaç sorusu olan okul pansiyonlarından müdür yardımcılarının stresle başa çıkma yöntemlerine ilişkin sonuçlar stresin kaynağına göre çözüm yönteminin farklılaştığını göstermiştir. Öğrenci işlerinin yönetiminden kaynaklanan stresle başa çıkma yöntemleri paydaşlarla bilgi paylaşımı yapma, sorunun kaynağını bulma, iletişim kurma, meslektaşlarla ortak çözümler üretme, ceza verme olarak belirlenmiştir. Söz konusu çözüm yöntemlerini farklı araştırmalarda okul yöneticilerinin kullandığı çözüm yöntemleri arasında olduğunu destekleyen çalışmalara ulaşmak mümkündür. Bir araştırmada farklı paydaşlarla (öğretmenler, öğrenciler, veliler, diğer yöneticiler) yaşadıkları sorunların sıklıkla iletişim kaynaklı sorunlar olduğunu, bu sorunların çözümlerinin de yine öncelikle etkili iletişim becerileri ile mümkün olabileceğine dair bulgular yer almaktadır (Aydın vd., 2020). Bir başka araştırma, stresle başa çıkmada okul yöneticilerinin meslektaşlarının görüş ve önerilerini dikkate aldığını göstermektedir (Bakioğlu ve Demirel, 2013). Mali kaynakların yönetiminden kaynaklanan stresle başa çıkmak için ek kaynak talep edilmesi ve mevcut kaynakları ekonomik kullanmaya ilişkin çözüm yönetimine ilişkin sonuç bazı araştırma sonuçları ile benzerlik göstermektedir. Bazı araştırmalarda müdür yardımcıları, kaynak yetersizliği nedeniyle stres yaşadıklarını ve bunu da ek kaynak talep ederek çözmeye çalıştıklarını belirtmişlerdir (Karakütük vd., 2012). Bir başka araştırmada müdür yardımcılarının mevcut kaynakları ekonomik kullanarak stresle başa çıkmaya çalıştığı belirlenmiştir (Özdoğan Özbal & Karakütük, 2020). Bu araştırmanın katılımcıları olan müdür yardımcılarının çevre ile ilişkilerden kaynaklanan stresle başa çıkma yöntemi olarak okulun diğer paydaşları olan yönetici ve öğretmenlerle sorunlara ortak çözüm aradıkları görülmektedir. Bazı araştırmalarda okul müdürleri ve müdür yardımcıları, çevreyle ilgili yaşadıkları stresle başa çıkarken okulun, kurumun ortak amaçları ve hedefleri doğrultusunda kurumun paydaşları ile ortak çözüm ürettiklerini belirtmişlerdir (Adamson, vd., 2001). Bununla birlikte, okul müdür yardımcılarının stresle başa çıkma stratejileri, liderlik davranışlarıyla doğrudan ilişkili olabilir. Özellikle dönüşümcü liderlik özelliklerini sergileyerek okul müdürleri, öğretmenlerin öz yeterlilikleri üzerinde olumlu bir etkiye sahip olarak onların iş tatminini artırmakta ve stres yönetiminde daha etkin bir yaklaşım sergilemelerine olanak sağlamaktadır (Özdemir vd., 2024). Bir başka araştırmada okul yöneticilerinin, eğitimin paydaşları ile olan ilişkilerinde ortaya çıkan sorunları çözerken güven ve adalet duygusu ile birlikte çözüm üretmenin önemine değinilmiştir (Akman,

Okul Pansiyonlarından Sorumlu Müdür Yardımcılarının Stres Kaynakları ve Stres ile Başa Çıkma Yöntemleri

2020). Bir başka araştırmada da müdür yardımcıları bireyle olan ilişkilerinde yaşadıkları stresle baş ederken diğer mesai arkadaşlarıyla iletişim halinde oldukları saptanmıştır (Çelikten, 2000). Yıldırım ve Eriçok ise (2015) stresin yönetilmesinde önemli bir iletişim yeterliği olan duygusal zekâyâ dikkat çekmiştir.

Bu araştırma katılımcıların farklı rollerin sorumluluklarını gerçekleştirirken yaşadıkları stresle başa çıkmada daha çok mesleki rolleri ile ailevi rolleri arasında denge kurma yöntemini seçtikleri saptanmıştır. Bazı araştırmalarda okul yöneticileri ve müdür yardımcılarının çevreyle ilgili yaşadıkları stresle başa çıkarken mesleki ve ailevi rollerini arasında denge kurarak çıkmaya çalıştıklarını (Polat vd., 2018); bireylerle olan ilişkilerindeki stresle baş ederken yaşadıklarını ailelerine yansıtmadıkları saptanmıştır (Şenaras ve Çetin, 2018).

Pansiyondan sorumlu müdür yardımcılarının stres kaynaklarını ve stresle başa çıkma yöntemlerini belirlemeyi amaçlayan bu araştırmanın sonucunda stres kaynaklarının iş, çevre ve bireysel nedenlere bağlı olduğu; iş ile ilgili stresin müdür yardımcılarının sorumluluk alanlarının fazla olması, ödenek yetersizliği, mesai saatleri dışında çalışma, güvenlik sorunları; çevre ile ilgili stresin öğrencilerde sorumluluk bilincinin olmaması, yönetici, öğretmen ve yardımcı personellerin görev ve sorumluluklara yaklaşımı; bireysel nedenlere bağlı stresin iş ve aile yaşamı arasındaki dengeyi kurma çabası olduğu belirlenmiştir. Müdür yardımcılarının stresle başa çıkmada kullandıkları yöntemlerin stres kaynaklarına göre farklılaştığı; iş ile ilgili stresin çözümünde okulun diğer paydaşları ile iletişim kurma, bilgi paylaşımında bulunma ve pansiyon kaynaklarını ekonomik kullanma; çevre ile ilişkilerde ortak çözümler üretme ve kendi çözümünü üretme; birey ile ilgili stresle iş ve özel yaşam arasında denge kurma yöntemlerinin kullandığı tespit edilmiştir.

Bu araştırmanın sonuçlarına dayanarak uygulayıcılara ve araştırmacılar yönelik öneriler geliştirilmiştir. Okul pansiyonlarından sorumlu müdür yardımcılarının iş ile ilgili sorumluluk alanlarının geniş olduğu ve yetki paylaşımı yapılması gerektiği; bu bağlamda pansiyondan sorumlu müdür yardımcılarının görevlerini birlikte yürüteceği ekip arkadaşları sayısının artırılması gerekmektedir. Öğrencinin güvenliğinin sağlanması noktasında sıkıntılar yaşanması ve bu sıkıntıların sorumluluğunun tek kişide toplanması stres yaşanmasına ve dolayısıyla pansiyonlu okullarda güvenlik görevlisi görevlendirilmesi önerilmektedir. Ekonomik kaynakların yetersiz olması öğrencilere, onların gelişimi ve güvenliği için gerekli yiyecek ve barınma gereksinimlerine ulaşamamalarına neden olduğundan okul pansiyonlarına sağlanan bütçenin artırılması önerilmektedir. Türkiye’de bulunan pansiyonlu okullarda görev yapan müdür yardımcılarının stres kaynaklarını ve stresle başa çıkma yöntemlerini ortaya koyabilmek

için bölgesel araştırmalar yapılması bölgeler arasındaki farklılıkları ortaya koymak açısından araştırmacılara önerilmektedir. Ayrıca pansiyonlara sağlanan bütçe ile pansiyonlarda kalan öğrenci sayılarını tespit edecek araştırmalara da ihtiyaç duyulmaktadır.

Yazar Katkıları: Metnin tamamı yazarların ortak ve eş katkılarıyla oluşturulmuştur.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

- Adamson, J., Cant, R. Atyeo, J. (2001). Managerial skills for new practitioners in medical radiation sciences in Australia: Implications for the tertiary education sector. *Radiography*, 7 (4), 235-247.
- Akman, Y. (2020). The relationship between social justice leadership, trust in principals and student motivation. *International Journal of Educational Methodology*, 6(4), 775-788.
- Armenta, T. & Reno, T. (1997). The forgotten leadership skill: Range of interest and the school principal. *NASSP Bulletin* 81(592): 81–84.
- Aronson, E., Wilson, T. D. & Akert, R. M. (2012). *Sosyal psikoloji* (O. Gündüz, Çev.). Kaknüs Yayınları.
- Aydın, B., Günbey, M. ve Kara, E. (2020). İlk defa görevlendirilen okul müdürlerinin karşılaştıkları sorunlar. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20 (2), 1194-1205.
- Bakioğlu, A. ve Demiral, S. (2013). Okul yöneticilerinin belirsizlik durumlarını algılama ve karar verme tarzları. *Eğitim Bilimleri Dergisi*, 38(38), 9-35. Doi: 10.15285/EBD.2013385564
- Balaban, Ö. ve Özdemir, Y. (2013). Kadın girişimcilerin iş-yaşam dengesi algısının belirlenmesine yönelik bir araştırma: Sakarya örneği. *Farklı Boyutlarıyla Kadın Girişimcilik* (Ed. Erdoğan Kaygın ve Bülent Güven) içinde. Veritas Akademi.
- Baltaş, A. ve Baltaş, Z. (1987). *Stres ve başa çıkma yolları* (5. Baskı). Remzi Kitabevi.
- Barnett, B. G., Shoho, A. R. & Oleszewski, A. M. (2012). The job realities of beginning and experienced assistant principals. *Leadership and Policy in Schools*, 11(1), 92-128. doi: 10.1080/15700763.2011.611924
- Chua, W. C., Thien, L. M., Lim, S. Y., Tan, C. S., & Guan, T. E. (2020). Unveiling the practices and challenges of professional learning community in a Malaysian Chinese secondary school. *Sage Open*, 10(2). doi: [10.1177/2158244020925516](https://doi.org/10.1177/2158244020925516)
- Catano, N. & Stronge, J.H. (2006) What are principals expected to do? Congruence between principal evaluation and performance standards. *NASSP Bulletin* 90(3): 221–237.
- Creswell, J. W. (2016). *Nitel araştırma yöntemleri: beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni* (M. Bütün, S. B. Demir, Çev. Ed.). Siyasal Kitabevi.
- Curbow, B., Spratt, K., Ungaretti, A., McDonnell, K., & Breckler, S. (2000). Development of the child care worker job stress inventory. *Early Childhood Research Quarterly*, 15(4), 515-536.
- Çarıkcı, H. İ. ve Çelikkol, Ö. (2009). İş-aile çatışmasının örgütsel bağlılık ve işten ayrılma niyetine etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (1), 153-170.
- Çelikten, M. (2001). Etkili okullarda karar süreci. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(11), 1-12.

Okul Pansiyonlarından Sorumlu Müdür Yardımcılarının Stres Kaynakları ve Stres ile Başa Çıkma Yöntemleri

- Çevik, M. S., Neyişci, N. ve Erçetin, Ş. Ş. (2022). Stress sources of school principals' and ways of coping with stress: A qualitative analysis. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 37(1), 274-290. doi: 10.16986/HUJE.2020065191
- Çınkır, Ş. (2010). İlköğretim okulu müdürlerinin sorunları: sorun kaynakları ve destek stratejileri. *İlköğretim Online* 9(3), 1027-1036.
- DeMatthews D.E, Serafini, A. & Watson, T.N (2020). Leading inclusive schools: Principal perceptions, practices, and challenges to meaningful change. *Educational Administration Quarterly* 57(1): 3–48. doi: 10.1177/0013161X20913897
- Demirtaş, H. ve Özer, N. (2014). Okul yöneticilerinin bakış açısıyla okul yöneticiliği. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 22(1), 1-24.
- Demirtaş, H.; Üstüner, M. ve Özer, N. (2007). Okul yönetiminde karşılaşılan sorunların öğrenci ve okul ile ilgili değişkenler açısından incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 13(3):421-455.
- Elomaa, M., Eskelä-Haapanen, S., Pakarinen, E., Halttunen, L., & Lerkkanen, M. K. (2023). Work-related stress of elementary school principals in Finland: Coping strategies and support. *Educational Management Administration & Leadership*, 51(4), 868-888.
- Erçetin, Ş.Ş. & Eriçok, B. (2016). yayınlarda yer alan okul yöneticilerinin yeterliklerinin analizi (ULAKBİM 2004-2016). *Turkish Studies*, 11(14), 239-256.
- Erdem, A, R., Kamacı, S. ve Aydemir T, (2005). Birleştirilmiş sınıfları okutan sınıf öğretmenlerinin karşılaştıkları sorunlar: Denizli örneği. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 1 (1-2),1-13.
- Esin, M. (2017). Kadın öğretmenlerin iş aile yaşam dengeleri ile denetmenlik eğilimleri arasındaki ilişki. [Yüksek Lisans Tezi] Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Antalya
- Glanz, J. (1994). Redefining the roles and responsibilities of assistant principals. *Clearing House*, 67(5), 283-287. doi: 10.1080/00098655.1994.9956089
- Graham-Bonnie, F. E. (1972). *The doctor's guide to living with stress*. Drake Publishers.
- Grissom, J. A., Loeb, S., & Mitani, H. (2015). Principal time management skills: Explaining patterns in principals' time use, job stress, and perceived effectiveness. *Journal of Educational Administration*, 53(6), 773-793. doi:10.1108/JEA-09-2014-0117
- Gül H. (2006). Çevresel baskı gruplarının okulun genel işleyişine etkileri. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11, 71-84.
- Güler, A. (2013). *Örgütsel stres ve sağlık çalışanlarında örgütsel stresle başa çıkma yolları*. (Yüksek lisans tezi). Beykent Üniversitesi.
- Karakütük, K., Tunç, B., Bülbül, T., Özdem, G., Taşdan, M., Çelikkaleli, Ö., & Bayram, A. (2012). The adequacy of physical conditions of public high schools in Turkey according to their sizes. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 45(2), 183-204.

- Karakütük, K. ve Özbal, E. Ö. (2019). Eğitim yöneticilerinin yaşadıkları sorunlar ile sorun çözmede kullandıkları teknikler. *Milli Eğitim Dergisi*, 48(223), 33-60.
- Kavak, Y., Ekinci, E. ve Gökçe, F. (1997). İlköğretimde kaynak arayışları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 3(3), 309-320.
- Koşar, S., Sezgin, F. ve Aslan, H. (2013). Okul müdürlerinin resmî görev tanımlarının dışında olduğunu düşündükleri işlere ilişkin görüşleri. *GEFAD (Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi)*, 33(1), 147-164.
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Sage Publication.
- Mahfouz, J. (2020). Principals and stress: Few coping strategies for abundant stressors. *Educational Management Administration & Leadership*, 48(3), 440-458.
- Merriam, S. B. (2009). *Qualitative research: A guide to design and implementation*. Jossey-Bass.
- Oplatka, I. (2017). Principal workload: Components, determinants and coping strategies in an era of standardization and accountability. *Journal of Educational Administration*, 55(5), 552-568. doi: 10.1108/JEA-06-2016-0071
- Özbal, E. Ö., & Karakütük, K. (2020). Advices on Budget Models for Equality in High Schools: The Case of Turkey. *Journal of Education and Future*, (18), 55-67.
- Özdemir, M., Eriçok, B., Topaloğlu, H., & Tuti, G. (2024). Transformational leadership and job satisfaction in vocational high schools in Türkiye: A multilevel mediation model of teacher professional learning and self-efficacy. *Journal of Educational Administration*, 62(3), 309-324. <https://doi.org/10.1108/JEA-08-2023-0200>
- Özdoğan Özbal, E. (2017). Genel liselerde bütçe yönetimine ilişkin karşılaştırmalı bir çözümleme. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 151-170.
- Patton, M. Q. (2015). *Qualitative research & evaluation method*. Sage Publication.
- Aydın, İ. (2008). *İş yaşamında stres* (3. Baskı). Pegem Yayıncılık.
- Polat, S., Uğurlu, C. T., & Aksu, M. B. (2018). Okul yöneticilerinin kendi mesleki gelişimleri ve okulu geliştirmeye yönelik liderlik davranışlarına ilişkin görüşleri. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 6(1), 205-224.
- Pont, B. (2020). A literature review of school leadership policy reforms. *European Journal of Education*, 55(2), 154-168. [doi:10.1111/ejed.12398](https://doi.org/10.1111/ejed.12398)
- Sebastian, J., Camburn, E. M., & Spillane, J. P. (2018). Portraits of principal practice: Time allocation and school principal work. *Educational administration quarterly*, 54(1), 47-84. doi:10.1177/0013161X17720978.
- Sergiovanni, T. J. (2001). *Leadership: What's in it for schools?* Routledge Falmer.
- Şahin, B. (2007). *Okul yöneticilerinin günlük mesailerinde yaptıkları işlere genel bir bakış*. (Yüksek lisans tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon.

Okul Pansiyonlarından Sorumlu Müdür Yardımcılarının Stres Kaynakları ve Stres ile Başa Çıkma Yöntemleri

- Şenaras, B. ve Çetin, Ş. (2018). Okul müdürleri ile öğretmenlerin algılarına göre ilk ve ortaokullarda veli baskisi: nitel bir araştırma. *Milli Eğitim Dergisi*, 47(220), 157-176.
- Tan, C. Y., Gao, L., & Shi, M. (2022). Second-order meta-analysis synthesizing the evidence on associations between school leadership and different school outcomes. *Educational Management Administration & Leadership*, 50(3), 469-490.
- Tutar, H. (2011). *Kriz ve stres yönetimi* (3. Baskı). Seçkin Yayıncılık.
- Uçucak, K. (2017). *Türk kamu yönetiminde bürokratik işlemlerin azaltılmasında bilgi teknolojileri ve inovasyona dayalı uygulamaların önemi: E-devlet, UYAP ve BİMER örnekleri*. (Yüksek Lisans Tezi) Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş.
- Webb, R., & Vulliamy, G. (2002). The social work dimension of the primary teacher's role. *Research Papers in Education*, 17(2), 165-184.
- Wicher, M. (2017). Positive psychology: a pathway to principal wellbeing and resilience. *Education Today*, 1, 24-26.
- Yan, R. (2020). The influence of working conditions on principal turnover in K-12 public schools. *Educational Administration Quarterly*, 56(1), 89-122. doi:10.1177/0013161X19840391.
- Yıldırım, N., Eriçok, B., (2015). Okul yöneticilerinin duygusal zekâ ve yönetsel yeterlilik düzeyleri arasındaki ilişki: Nevşehir ili örneği. *Turkish Studies*, 10(11), 567-592. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8461>

Aile İçi Şiddetin Ergenlerin Akademik Motivasyonu Üzerine Etkisi

The Effect Of Domestic Violence On Academic Motivation Of Adolescents

DOI: 10.38155/ksbd.1111013

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
29/04/2022

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
04/11/2024

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31/12/2024

KARADENİZ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Psikolojik Danışman, Yasemin
ÇAKIR
krdnyasemincakir@gmail.com
ORCID: 0000-0002-1940-4406

Prof. Dr. Hatice Kumcağız
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Eğitim Bilimleri Bölümü
haticek@omu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-0165-3535

Etik Kurul Beyanı: Çalışmanın etik kurul incelemesi Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu tarafından yapılmış ve 28.01.2022 tarih "Karar No 2022/72" ile çalışma onaylanmıştır.

Öz

Aile içerisinde yaşanmakta olan şiddet davranışları aile bireyleri üzerinde ciddi etkiler bırakmaktadır. Bu çalışmanın temel amacı aile içi şiddetin ergenlerin akademik motivasyonu üzerine etkisini incelemektir. Bu çalışmada betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini 487 lise öğrencisi oluşturmaktadır. Çalışmada Aile İçi Şiddet Ölçeği, Akademik Güdülleme Ölçeği ve araştırmacılar tarafından hazırlanan Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Veriler SPSS 21 paket program kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sonucunda, ergenlerin maruz kaldığı fiziksel, sözel ve ekonomik şiddetin, ergenlerin akademik motivasyon düzeylerini anlamlı bir şekilde etkilediği görülmektedir. Ergenlerin maruz kaldıkları fiziksel şiddet ile akademik motivasyon düzeyleri arasında negatif yönde düşük düzeyde bir ilişki; sözel şiddet ile akademik motivasyon arasında negatif yönde düşük düzeyde bir ilişki; ekonomik şiddet ile akademik motivasyon arasında negatif yönde düşük düzeyde bir ilişki bulunmuştur. Ergenlerin aile içi şiddet durumları ile cinsiyet, anne ve baba eğitim düzeyi arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Ergenlerin cinsiyete göre akademik motivasyon düzeylerinin keşif alt boyutu ile aralarında kadınlar lehine anlamlı bir fark vardır. Ergenlerin babalarının eğitim düzeylerine göre kendini aşma, bilgiyi kullanma ve keşif alt boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır. Ergenlerin annelerinin eğitim düzeyine göre akademik motivasyon düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ergenler, Aile içi şiddet, Akademik motivasyon

Abstract

Violent behaviors experienced within the family have serious effects on family members. The main purpose of this study is to examine the effect of domestic violence on the academic motivation of adolescents. Descriptive scanning model was used in this study. The sample of the study consists of 487 high school students. Domestic Violence Scale, Academic Motivation Scale and Personal Information Form prepared by the researchers were used in the study. Data were analyzed using SPSS 21 package program. As a result of the analysis, it is seen that physical, verbal and economic violence that adolescents are exposed to significantly affects the academic motivation levels of adolescents. A negative low-level relationship was found between the physical violence that adolescents are exposed to and their academic motivation levels; a negative low-level relationship was found between verbal violence and academic motivation; a negative low-level relationship was found between economic violence and academic motivation. There is no significant difference between the domestic violence situations of adolescents and gender, mother and father education level. There is a significant difference in favor of women between the exploration sub-dimension of academic motivation levels of adolescents according to gender. There is a statistically significant difference between the self-transcendence, knowledge usage and exploration sub-dimension of adolescents according to the education levels of their fathers. There is no statistically significant difference between the academic motivation levels of adolescents according to the education level of their mothers.

Keywords: Adolescents, Domestic violence, Academic motivation.

Giriş

‘Şiddet’ tarihin en eski dönemlerinden itibaren günümüze kadar her çağda var olmuştur. Şiddet çeşitli biçimlerde meydana gelerek toplum huzurunu bozabilmekte, toplumu yaşanılmaz bir yer haline getirebilmektedir (Sevim ve Ataş, 2015: 286). Şiddet, bireyin sosyo-ekonomik, kültürel ve psikolojik gelişiminde engel oluşturan, bireyin yaralanmasına veya ölümüne neden olan fiziksel, psiko-sosyal veya cinsel davranışların tamamıdır (Yıldırım ve Kızmaz, 2019: 664). Aile, kişinin kendisini güvende hissettiği, sevildiği, değer gördüğü ve kişilik yapısının geliştiği toplumsal bir kurumdur. Bireylerin bakım, beslenme ve güven duygusu gibi temel ihtiyaçlarının karşılandığı, beden ve ruh sağlığını koruyan ve geliştiren bir kurum olan aile, aynı zamanda çocukların şiddeti ilk kez öğrendiği ve şiddeti ilk kez uyguladığı bir alandır (Aktaş, 2006). Aile içi şiddet bireye karşı yoğun eleştirileri ve aşağılamaları, sözlü saldırıları, cinsel zorlamayı ve saldırıyı, fiziksel saldırıyı ve korkutmayı, günlük işlerin ve özgürlüğün kısıtlanmasını içermektedir (Bölükbaşı, 2015, Akt., Özkan, 2017). Aile içi şiddet, dünyanın en temel ve en yaygın problemi olmasına rağmen en az tanı konulan sağlık problemlerinden biridir (Daş,2020: 16). Aile içi şiddetin günümüzde artık bütün dünya toplumlarında ve her dört ailenin birinde görüldüğü belirtilmektedir (Çeliktaş, 2013).

Aile içinde yaşanan şiddet davranışları ailedeki bütün bireyleri doğrudan etkilemekte, aile bireyleri üzerinde ciddi etkiler bırakmaktadır (Saran, 1991; Yıldırım ve Kızmaz, 2019). Yapılan çalışmalar, şiddete uğrayan ya da şiddete tanık olan çocuklarda; özgüven eksikliği, arkadaş ilişkilerinde problemler, okulda başarısızlık, konsantrasyon güçlüğü, sinirlilik, öfke nöbetleri ve agresif davranışlar meydana geldiğini ortaya koymuştur (Barran, 2014; Margolin ve Vickerman 2011; Yavuzer, 1987). Aile içi şiddet konusunda araştırma yapan uzmanlar, 3,3 milyon çocuğun aile içi şiddete maruz kaldığını tahmin etmektedir (APA, 1996). Türkiye’de şiddete maruz kalan çocuk sayısının 2 ile 6,2 milyon arasında yer aldığı öngörülmektedir (UNICEF, 2006). Yavuz, Altan, Atamer ve Gölge’nin (2003) lise öğrencileri üzerinde yürüttüğü çalışmada, kadın ve erkek öğrencilerin okulda ve aile içerisinde fiziksel şiddete maruz kaldıklarını, kadınların aile içi şiddete erkeklerden daha fazla maruz kaldıkları, erkeklerin ise okulda kadınlara göre daha fazla şiddete maruz kaldıklarını ortaya koymuştur. Lise öğrencileri üzerinde yürütülen bir başka çalışmada, katılımcıların %39,43’ü annesi tarafından; %28,88’i babası tarafından, %33,03’ü ağabeyi tarafından, %30,81’i ablası tarafından ve %47,3’ü kardeşi tarafından en az bir kez fiziksel şiddete maruz kaldığını belirtmiştir (Genç, 2016).

Aile ve şiddet konusunda Türkiye’de yürütülen en kapsamlı çalışma; Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu tarafından 1994 yılında gerçekleştirilen “Aile İçi Şiddetin Sebep ve Sonuçları” konulu çalışmadır. Çalışmanın sonuçlarına göre ailelerde %34 oranında fiziksel şiddet ve % 53 oranında ise sözel şiddet vardır. Ayrıca çocukların %46’sının da fiziksel şiddet gördüğü saptanmıştır (Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1995). Lise öğrencileri üzerinde yürütülen bir araştırmada öğrencilerin %10,3’ünün şiddete maruz kaldığı saptanmıştır (Özgür, Yörükoğlu ve Baysan Arabacı, 2011). Öztürk tarafından 1997 yılında Türkiye genelinde 8619 evli kadın ve kız öğrenciler üzerinde yürütülen çalışmada, katılımcıların %71,78 oranında en fazla fiziksel şiddete maruz kaldığı tespit edilmiştir (Öztürk ve Erdem, 2006). Yapılan bir başka çalışmada kadınların fiziksel şiddete maruz kalma oranı %30,4; psikolojik şiddete maruz kalma oranı %54,6 ve ekonomik şiddete maruz kalma oranı ise %19,3 olduğu ortaya koyulmuştur (Güleç Öyekçin, Yetim ve Şahin, 2012: 77). Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü’nün (2009) yürüttüğü çalışmaya göre kadınlar %39 oranında fiziksel şiddete maruz kalmaktadır (Tekin, 2011). Benzer şekilde Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması’nın sonucuna göre kadınların %37,5’i hayatı boyunca en az bir kez fiziksel şiddet veya cinsel şiddete maruz kalmaktadır (TÜİK 2014).

Aile içi şiddetin, öğrencilerin okul dersleri açısından öğrencilerde akademik başarısızlığa neden olduğu yönündeki çalışmalar literatürde yer almaktadır (Arslan, 2008; Bulut, 2010; Cummings ve Davies, 2014; İbiloğlu, 2012; Kalyoncu, 2014; Şahin ve Beyazova, 2001:2; Tekin, 2011). Yapılan halk sağlığı çalışmalarının sonuçlarına göre ergenlerde şiddet içeren durumlar sürekli bir hal almıştır ve sonuçları giderek kötüleşmektedir (Türkiye Ergen Profili Çalışması 2013) Türkiye’de meydana gelen şiddet olaylarının 15– 16 yaş grubunda en yüksek düzeye çıkması ve 15-16 yaş grubunun risk faktörü oluşturması (Özcebe, Üner ve Çetik, 2004) sebebi ile bu çalışma lise öğrencileri üzerinde yürütülmüştür. Bu bağlamda aile içi şiddetin öğrencilerin akademik motivasyonlarını etkilediği düşünülmektedir. Literatür taraması yapıldığında, aile içi şiddetin ergenlerin akademik motivasyonu üzerindeki etkisinin incelendiği bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Ancak aile içi şiddet konusunda çeşitli çalışmalar yapılmıştır (Genç, Taylan, Adıgüzel ve Kutlu, 2017; Işıksan ve Şenver Yıldırım, 2006; Kahraman ve Çokomay, 2016; Özyürek ve Kurnaz, 2019; Sütçü ve Duyan, 2022; Ünal ve Gülseren, 2020; Vural, İnangil ve Körpe, 2020; Yılmaz ve Aydın Doğan, 2020). Yapılan bir çalışmada, aile içi şiddetin görülmediği bir ailede öğrencilerin %97’si evde ders çalışabildiğini belirtirken aile içi şiddetin görüldüğü bir ailede yalnızca %3’ü evde ders çalışabildiğini; %52’si ise çalıştıklarından bir şey anlamadığını belirtmektedir (Cengiz, 2008). Aile içi şiddet azaldıkça

ergenlerin akademik başarısı artmaktadır (Yıldırım ve Kızmaz, 2019: 682). Bu çalışmada çeşitli değişkenler açısından ergenlerin maruz kaldıkları aile içi şiddet durumu ve akademik motivasyon düzeyleri incelenmiştir. Bu bağlamda elde edilecek sonuçları ile ergenlerin maruz kaldıkları aile içi şiddet ve akademik motivasyon düzeylerine dair farkındalık kazanabilmek yönüyle önemlidir. Araştırmanın sonuçlarının araştırmacılara ve uygulayıcılara fayda sağlayabileceği düşünülmektedir.

Bu araştırmanın temel amacı aile içi şiddetin ergenlerin akademik motivasyonu üzerine etkisini incelemektir. Bu temel amaç doğrultusunda aşağıda yer alan sorulara yanıt aranmıştır:

- 1-Ergenlerin cinsiyetine, babalarının ve annelerinin eğitim düzeylerine göre maruz kaldıkları aile içi şiddet durumları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
- 2-Ergenlerin cinsiyetine, babalarının ve annelerinin eğitim düzeylerine göre akademik motivasyon düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
- 3-Ergenlerin maruz kaldıkları aile içi şiddet durumları ile akademik motivasyon düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
- 4-Ergenlerin maruz kaldıkları aile içi şiddetin akademik motivasyon düzeyleri üzerine yordayıcı etkisi nedir?

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden biri olan betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Betimsel tarama modelinde, araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne içinde bulunduğu koşullarda olduğu gibi tanımlanmaya çalışılmaktadır (Büyüköztürk, 2014: 2).

Evren ve Örneklem

Araştırma evrenini, 2021-2022 eğitim öğretim yılı bahar yarıyılında Giresun ilinin Tirebolu ilçesinde öğrenim görmekte olan 21447 lise öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleme %5 hata payı ve %95 güven aralığına(Gürbüz ve Şahin, 2018: 130) 487 lise öğrencisi olacak şekilde belirlenmiştir. Örneklemdeki öğrencilere uygun örnekleme yöntemine göre ulaşılmıştır. Uygun örnekleme araştırmaya hız kazandırır (Kılıç, 2013). Sosyal bilimlerde sıklıkla kullanılan örnekleme türlerinden biri uygun örneklemedir. Uygun örneklemede, çalışmacılar katılımcıları ulaşması kolay, araştırma için uygun ve gönüllü bireylerden seçmektedir (Gravetter ve Forzano, 2012).

Aile İçi Şiddetin Ergenlerin Akademik Motivasyonu Üzerine Etkisi

Araştırmanın örneklemini Giresun ilinin Tirebolu ilçesinde yer alan meslek lisesinde eğitim-öğretime devam eden öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri Tirebolu Şehit İsmail Kefal Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, Tirebolu Piri Reis Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi ve Tirebolu İskender Kaptan Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi'nde 9., 10., 11. ve 12. sınıfta eğitim-öğretime devam eden 487 öğrenciden veri toplanmıştır. Katılımcılar 13-19 yaş aralığındadır ve yaş ortalaması 16.02'dir. Katılımcılara ait betimsel istatistik değerleri Tablo 1'de sunulmaktadır.

Tablo 1: Katılımcıların Sosyodemografik Özelliklerine Göre Dağılımı*

Değişken	Kategori	N	%
Sınıf Düzeyi	9. Sınıf	102	20.9
	10. Sınıf	155	31.8
	11. Sınıf	107	22.0
	12. Sınıf	123	25.3
	Toplam	487	100.0
Cinsiyet	Erkek	198	40.7
	Kadın	289	59.3
	Toplam	487	100.0
Baba Eğitim Düzeyi	İlkokul	124	25.5
	Ortaokul	144	29.6
	Lise	169	34.7
	Üniversite	43	8.8
	Toplam	486	99.8
Anne Eğitim Düzeyi	İlkokul	115	25,1
	Ortaokul	140	30,5
	Lise	163	35,5
	Üniversite	41	8,9
	Toplam	459	100,0

**Tablo 1.'de yer alan bilgiler katılımcılardan gelen yanıtlara göre oluşturulmuştur. Katılımcılar formları elle doldurmuşlardır. Formların elle doldurulması sebebi ile sınıf düzeyi, cinsiyet, baba eğitim düzeyi ve anne eğitim düzeyi verilerinde belirtilmeyen bilgiler yer almaktadır. Dolayısıyla değişkenlere ait toplam veri sayısı aynı olmamaktadır.*

Tablo 1 incelendiğinde katılımcıların 102'si (%20.9) 9. sınıf; 155'i (%31.8) 10. sınıf; 107'si (%22) 11. sınıf ve 123'ü (%25.3) ise 12. sınıf düzeyinde eğitim-öğretim faaliyetlerine devam etmektedir. Katılımcıların 198'i kadın (%40.7) ve 289'u (%39.3) erkektir. Katılımcıların baba eğitim düzeyi olarak 115'i (%25.1) ilkokul; 140'ı (%30.5) ortaokul; 163'ü (%35.4) lise ve 41'i (%8.9) üniversite eğitim düzeyine sahiptir. Katılımcıların anne eğitim düzeyi olarak 182'si (%39.6) ilkokul; 155'i (%33.7) ortaokul; 105'i (%22.8) lise ve 18'i (%3.9) üniversite eğitim düzeyine sahiptir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama araçları olarak; Ortaöğretim Öğrencilerine Yönelik Aile İçi Şiddet Ölçeği, Akademik Güdülenme Ölçeği ve araştırmacılar tarafından hazırlanan Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu

Kişisel bilgi formunda katılımcıların; yaşına, sınıf düzeyine, cinsiyetine, baba eğitim düzeyine, anne eğitim düzeyine ait bilgiler yer almaktadır.

Ortaöğretim Öğrencilerine Yönelik Aile İçi Şiddet Ölçeği

Yıldırım ve Kızmaz (2018) tarafından geliştirilen ölçek 5'li Likert tipindedir. Ölçek 28 maddeden ve 3 alt boyuttan oluşmaktadır. Fiziksel şiddet boyutu 9 madde, sözel (psikolojik) şiddet boyutu 13 madde ve ekonomik şiddet boyutu ise 6 maddeden oluşmaktadır.

Ölçeğin güvenilirliğini tespit etmek amacıyla hesaplanan Cronbach's Alpha iç tutarlılık katsayı; fiziksel şiddet alt boyutu için .84, psikolojik (sözel) şiddet alt boyutu için .85 ve ekonomik şiddet alt boyutu için .71 olarak hesaplanmıştır (Yıldırım ve Kızmaz, 2018). Bu çalışmadan elde edilen verilerde Cronbach's Alpha iç tutarlılık katsayısı fiziksel şiddet alt boyutu için .91, sözel şiddet alt boyutu için .89 ve ekonomik şiddet alt boyutu için .89 olarak hesaplanmıştır.

Akademik Güdülenme Ölçeği

Akademik Güdülenme Ölçeği (AGÖ), Bozanoğlu (2004) tarafından öğrencilerin akademik güdülenme düzeylerindeki bireysel farklılıkları tespit etmek amacı ile geliştirilmiştir. Ölçek 20 maddeden ve 3 alt boyuttan meydana gelmektedir. 5'li Likert tipinde olan ölçekten en az 20 puan; en çok ise 100 puan alınmaktadır. Ölçekten alınan puanın yüksekliği, katılımcıların akademik güdülenme düzeyinin yüksekliğine işaret etmektedir. Ölçeğin güvenilirliği 101 lise öğrencisinin katılım gösterdiği test tekrar testi yöntemi ile tespit edilmiştir. Test tekrar test yönteminde 2 uygulama arasındaki korelasyonun .87 olduğu ifade edilmiştir. Cronbach's Alfa

iç tutarlılık katsayılarının aynı grupta farklı zamanlarda .77 ile .85 arasında; farklı gruplarda ise .77 ile .86 arasında değişim gösterdiği belirtilmiştir (Bozanoğlu, 2004). Bu çalışmada Akademik Güdülenme Ölçeği'ne ait Cronbach's Alpha iç tutarlılık katsayısı kendini aşma alt boyutu için .79, bilgiyi kullanma alt boyutu için .80 ve keşif alt boyutu için .76 olarak hesaplanmıştır.

Verilerin Toplanması

Araştırmaya başlamadan önce Ondokuz Mayıs Üniversitesi Etik Komisyonu'ndan Etik Kurul İzni alınmıştır. (Etik kurul karar no: 2022-72). Araştırmanın verileri Şubat-Mart 2022'de Tirebolu Şehit İsmail Kefal Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, Tirebolu Anadolu Lisesi ve Tirebolu Piri Reis Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi'nde öğrenim gören ulaşılabilen ve çalışmaya katılmada gönüllü lise öğrencilerinden toplanmıştır. Ölçeklerin uygulanması okul idarecileri ve okul psikolojik danışmanlarının bilgisi ve desteği ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın verileri yüzyüze toplanmıştır. Uygulama öncesi öğrencilere çalışmanın amacı anlatıldıktan sonra gönüllülüğün esas olduğu, cevapların gizli tutulacağına ve elde edilecek veriler sadece bilimsel bir çalışmada kullanılacağına, ölçek formlarının nasıl doldurulması gerektiğine dair bilgiler verilmiştir. Ölçek formlarının uygulanması yaklaşık 18-20 dakika sürmüştür.

Verilerin Analizi

Araştırmanın verileri SPSS 21 paket program kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz öncesi hatalı veri girişi kontrol edilmiştir. Kayıp veri analizi yapılarak kayıp verilere ortalama değer atanmıştır. Uç değerleri belirlemek amacı ile Z puanı hesaplanmıştır. Analizlere normallik testi yapılarak devam edilmiştir.

Katılımcıların aile içi şiddet olgusuna dair ölçek formundan aldıkları puanlarının cinsiyet değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirleyebilmek amacı ile bağımsız örneklem için t testi; baba eğitim düzeyi, anne eğitim düzeyi değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirleyebilmek amacı ile ANOVA testi kullanılmıştır. Anlamlı farklılığın olması halinde farklılığın kaynaklandığı grubu bulmak amacı ile Tukey testi yapılmıştır. Normallik şartı sağlandığı için çalışmada elde edilen veriler ve ölçeklerin alt boyutları arasındaki ilişkiler Pearson Korelasyon Testi ile incelenmiştir. Ergenlerin akademik motivasyon düzeylerini, maruz kaldıkları aile içi şiddetin ne derece etkilediğini belirleyebilmek amacı ile çoklu regresyon analizi kullanılmıştır.

Verilerin normal dağılıp dağılmadığı çarpıklık ve basıklık değerleri incelenerek karar verilmiştir. Çalışmanın değişkenlerin ait dağılımın betimsel istatistikleri Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2: Ölçme Araçlarına Ait Betimsel İstatistikler

Ölçme Araçları	Alt Boyutları	Ortalama	Medyan	Varyans	Standart Sapma	Çarpıklık Katsayısı	Basıklık Katsayısı
Aile İçi Şiddet Ölçeği	Fiziksel Şiddet	10.9226	20.00	20.583	4.53681	-.145	-.309
	Sözel Şiddet	19.2080	16.00	62.959	7.93466	1.790	3.573
	Ekonomik Şiddet	7.6681	8.0146	14.049	3.74824	3.740	1.707
Akademik Güdülenme Ölçeği	Kendini Aşma	22.1416	22.6465	29.838	5.46242	-.262	.100
	Bilgiyi Kullanma	21.7942	22.0000	22.771	4.77193	-1.064	1.403
	Keşif	19.3496	20.0000	20.583	4.53681	-.145	-.309

Tablo 2’de yer alan Ortaöğretim Öğrencilerine Yönelik Aile İçi Şiddet Ölçeği ve Akademik Güdülenme Ölçeği’ne ait betimsel istatistikler incelendiğinde ortalama ve ortanca değerlerin birbirine oldukça yakın olduğu görülmektedir. Bu nedenle dağılımların simetrik olduğunu söylemek mümkündür. Değişkenlerin çarpıklık ve basıklık değerlerinin sıfıra eşit olması normal dağılıma uyduğu anlamına gelmektedir. Ancak özellikle de sosyal ve beşerî bilimlerde uygulamada bu koşulun sağlanması mümkün değildir. Bu sebeple değerlerin sıfıra göre aşırı sapmalar göstermemesi gerekmektedir. N (487)>300 olduğu için çarpıklık için mutlak değerinin ikinin, basıklık içinse mutlak değerinin yedinin altında olması dağılımın normalliği için ölçüt olarak kabul edilmiştir (Kim, 2013, Akt., Arıca, Dinç, Yay ve Griffiths, 2018). Sadece bir boyutun çarpıklık değerinin 3.74 olarak sınırdaki olduğu diğer tüm maddelerin çarpıklık değerlerinin 2’nin altında basıklık değerlerinin de 7’nin altında olduğu görülmüş; böylece dağılımların normale yakın olduğuna karar verilmiştir (Arıca, Dinç, Yay ve Griffiths, 2018).

Bulgular

Cinsiyete Göre Maruz Kalınan Aile İçi Şiddet Durumuna Dair Bulgular

Ergenlerin cinsiyetine göre maruz kaldıkları aile içi şiddet durumları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığına dair gerçekleştirilen bağımsız t-testi analizine dair sonuçlar Tablo 3’de sunulmuştur.

Aile İçi Şiddetin Ergenlerin Akademik Motivasyonu Üzerine Etkisi

Tablo 3: Ergenlerin Cinsiyetine Göre Maruz Kaldıkları Aile İçi Şiddet Durumlarına dair t - Testi Analizi Sonuçları

Alt Boyutlar	Gruplar	N	Ortalama	Standart Sapma	T	p
Fiziksel şiddet alt boyut	Kadın	198	11.4091	4.56974	.606	.545
	Erkek	289	11.1453	4.82179		
Sözel şiddet alt boyut	Kadın	198	20.6313	9.06605	1.719	.086
	Erkek	289	19.2872	8.05001		
Ekonomik şiddet alt boyut	Kadın	198	7.4091	3.12665	-2.259	.001*
	Erkek	289	8.2457	4.52138		

*p<.05

Tablo 3 incelendiğinde; ergenlerin cinsiyetlerine göre maruz kaldıkları aile içi şiddet durumlarının fiziksel şiddet alt boyutu ($p=.54$, $p<.05$) ve sözel şiddet alt boyutu ($p=.08$, $p>.05$) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığı görülmektedir. Diğer bir ifade ile ergenlerin maruz kaldıkları fiziksel şiddet ile sözel şiddetin cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olmadığı bulunmuştur.

Katılımcıların maruz kaldıkları ekonomik şiddet alt boyutu ve cinsiyet değişkeni arasında ($p=.001$, $p<.05$) istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Ekonomik Şiddet alt boyutu için erkek öğrencilerin puan ortalamaları ($x=8.24$), kadın öğrencilerin puan ortalamalarından ($x=7.40$) anlamlı düzeyde yüksektir. Anlamlı farklılığın erkekler lehine olduğu görülmektedir. Erkek öğrenciler daha fazla ekonomik şiddete maruz kalmaktadır.

Babaların Eğitim Düzeylerine Göre Ergenlerin Maruz Kaldıkları Aile İçi Şiddet Durumuna Dair Bulgular

Ergenlerin babalarının eğitim düzeylerine göre maruz kaldıkları aile içi şiddet durumları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ile incelenmiş ve sonuçlar Tablo 4’de sunulmaktadır.

Tablo 4: Babaların Eğitim Düzeyine Göre Ergenlerin Maruz Kaldıkları Aile İçi Şiddet Durumlarına Dair ANOVA Sonuçları

Alt Boyutlar	Eğitim Düzeyi	N	X	Ss	Varyansın Kaynağı	KT	sd	KO	F	p
Fiziksel şiddet alt boyut	İlkokul	124	11,46	5,01	G. Arası	25,11	3	8,37	,365	,778
	Ortaokul	144	11,46	4,73	G. İçi	10439,38	483	22,94		
	Lise	169	11,09	4,81	Toplam	10464,50	486			
	Üniversite	43	10,75	4,18						
	Toplam	486	11,27	4,77						
Sözel şiddet alt boyut	İlkokul	124	20,37	8,47	G. Arası	141,60	3	47,20	,649	,584
	Ortaokul	144	20,29	8,36	G. İçi	33102,41	483	72,75		
	Lise	169	19,33	8,28	Toplam	33244,01	486			
	Üniversite	43	18,87	10,07						
	Toplam	486	19,84	8,51						
Ekonomik şiddet alt boyut	İlkokul	124	8,14	4,15	G. Arası	26,09	3	8,69	,530	,662
	Ortaokul	144	7,88	3,52	G. İçi	7467,70	483	16,41		
	Lise	169	7,78	4,54	Toplam	7493,79	486			
	Üniversite	43	7,24	3,23						
	Toplam	486	7,85	4,04						

Tablo 4 incelendiğinde; ergenlerin babalarının eğitim düzeylerine göre aile içi şiddete maruz kalma durumları açısından fiziksel şiddet alt boyutu (F=.365; p=.778); sözel şiddet alt boyutu (F=.649, p=.584) ve ekonomik şiddet alt boyutu (F=.530; p=.662) $p > .05$ 'dir. Bu sonuçlara göre ergenlerin babalarının eğitim düzeyine göre aile içi şiddete maruz kalma durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir.

Aile İçi Şiddetin Ergenlerin Akademik Motivasyonu Üzerine Etkisi

Annelerin Eğitim Düzeylerine Göre Ergenlerin Maruz Kaldıkları Aile İçi Şiddet Durumuna Dair Bulgular

Ergenlerin annelerinin eğitim düzeylerine göre maruz kaldıkları aile içi şiddet durumları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ile incelenmiş ve sonuçlar Tablo 5’de sunulmuştur.

Tablo 5: Ergenlerin Maruz Kaldıkları Aile İçi Şiddet Durumlarının Annelerinin Eğitim Düzeyine Göre Yapılan ANOVA Analizi Sonuçları

Alt Boyutlar	Eğitim Düzeyi	N	X	Ss	Varyans Kaynağı	KT	sd	KO	F	P
Fiziksel şiddet alt boyut	İlkokul	115	11,90	5,35	G. Arası	132,72	3	44,24	1,952	,120
	Ortaokul	140	10,86	4,20	G. İçi	10336,91	456	22,66		
	Lise	163	10,95	4,73	Toplam	10469,64	459			
	Üniversite	41	10,11	2,24						
	Toplam	459	11,26	4,77						
Sözel şiddet alt boyut	İlkokul	115	20,60	8,40	G. Arası	194,94	3	64,98	,896	,443
	Ortaokul	140	19,47	8,64	G. İçi	33066,29	456	72,51		
	Lise	163	19,38	8,82	Toplam	33261,24	459			
	Üniversite	41	18,27	6,24						
	Toplam	459	19,85	8,51						
Ekonomik şiddet alt boyut	İlkokul	115	8,08	3,80	G. Arası	33,92	3	11,30	,690	,559
	Ortaokul	140	7,79	4,34	G. İçi	7476,98	456	16,39		
	Lise	163	7,79	4,32	Toplam	7510,91	459			
	Üniversite	41	6,72	1,07						
	Toplam	459	7,86	4,04						

Tablo 5 incelendiğinde; ergenlerin annelerinin eğitim düzeylerine göre aile içi şiddete maruz kalma durumları açısından fiziksel şiddet alt boyutu ($F=1.952$; $p=.120$); sözel şiddet alt boyutu ($F=.896$, $p=.443$) ve ekonomik şiddet alt boyutu ($F=.690$; $p=.559$) $p > .05$ 'dir. Bu sonuçlara göre ergenlerin annelerinin eğitim düzeyine göre aile içi şiddete maruz kalma durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı bulunmuştur.

Cinsiyete Göre Akademik Motivasyon Düzeylerine Dair Bulgular

Ergenlerin cinsiyetine göre akademik motivasyon düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı bağımsız örneklem için t testi analizi ile incelenmiş ve sonuçlar Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6: Ergenlerin Cinsiyetine Göre Akademik Motivasyon Düzeylerine Dair t- Testi Analizi Sonuçları

Alt Boyutlar	Gruplar	N	Ortalama	Standart Sapma	T	P
Akademik Güdülenme Ölçeği	Kadın	198	67.3508	13.17324	1.813	.071
	Erkek	289	65.0483	13.60042		
Kendini aşma alt boyut	Kadın	198	22.4516	5.38470	.915	.361
	Erkek	289	21.9848	5.28643		
Bilgiyi kullanma alt boyut	Kadın	198	22.3053	4.50061	1.682	.093
	Erkek	289	21.5606	4.76163		
Keşif alt boyut	Kadın	198	20.0806	4.40503	3.079	.002*
	Erkek	289	18.7549	4.52232		

* $p < .05$

Tablo 6 incelendiğinde; ergenlerin cinsiyetlerine göre akademik motivasyon düzeyi $p = .07$, kendini aşma alt boyutu $p=.36$ ve bilgiyi kullanma alt boyutu $p= .09$ ($p > .05$). Bu sonuçlara göre ergenlerin akademik motivasyon düzeyi, akademik motivasyon düzeyinin kendini aşma alt boyutu ile bilgiyi kullanma alt boyutu ve cinsiyetleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir.

Ergenlerin cinsiyetlerine göre akademik motivasyon düzeyinin keşif alt boyutu ve cinsiyetleri arasında ($p= .002$) istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Keşif alt boyutu için kadın öğrencilerin puan ortalamaları ($x=20.08$), erkek öğrencilerin puan ortalamalarından ($x=18.75$) anlamlı düzeyde daha yüksektir. Anlamlı farklılığın kadınlar lehine

Aile İçi Şiddetin Ergenlerin Akademik Motivasyonu Üzerine Etkisi

olduğu görülmektedir. Kadın öğrencilerin akademik motivasyon açısından keşif düzeyi daha fazladır.

Babaların Eğitim Düzeylerine Göre Ergenlerin Akademik Motivasyon Düzeylerine Dair Bulgular

Ergenlerin babalarının eğitim düzeyine göre akademik motivasyon düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ile incelenmiş ve sonuçlar Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7: Ergenlerin Babalarının Eğitim Düzeyine Göre Akademik Motivasyon Düzeylerine Dair ANOVA Sonuçları

Alt Boyutlar	Eğitim Düzeyi	N	X	Ss	Varyans Kaynağı	KT	sd	KO	F	p
Akademik Gündürlenme	İlkokul	124	63,19	13,64	G. Arası	2937,701	3	979,234	5,542	,001*
	Ortaokul	144	65,17	13,49	G. İçi	81099,435	483	176,687		
	Lise	169	66,95	13,12	Toplam	84037,136	486			
	Üniversite	43	72,68	11,84						
	Toplam	486	65,98	13,46						
Kendini Aşma	İlkokul	124	21,15	5,04	G. Arası	268,840	3	89,613	3,178	,024*
	Ortaokul	144	22,33	5,49	G. İçi	12605,568	483	28,200		
	Lise	169	22,26	5,31	Toplam	12874,408	486			
	Üniversite	43	24,12	5,16						
	Toplam	486	22,17	5,33						
Bilgiyi Kullanma	İlkokul	124	21,03	4,74	G. Arası	315,074	3	105,025	4,961	,002*
	Ortaokul	144	21,37	4,71	G. İçi	9590,235	483	21,170		
	Lise	169	22,35	4,65	Toplam	9905,309	486			
	Üniversite	43	23,85	3,51						
	Toplam	486	21,86	4,66						
Keşif	İlkokul	124	18,49	4,56	G.	267,877	3	89,292	4,478	,004

Arası								*
Ortaokul	144	19,01	4,57	G. İçi	8813,803	483	19,941	
Lise	169	19,54	4,39	Topla	9081,679	486		
Üniversite	43	21,47	3,97	m				
Toplam	486	19,29	4,51					

*p<.05

Tablo 7 incelendiğinde; ergenlerin babalarının eğitim düzeylerine göre akademik motivasyon düzeyleri açısından kendini aşma alt boyutu için ($F=3.178$; $p=.024$) $p > .05$; toplam akademik motivasyon için ($F=5.542$; $p=.001$); bilgiyi kullanma alt boyutu için ($F=4.961$, $p=.002$) ve keşif alt boyutu için ($F=4.478$; $p=.004$) $p < .05$ 'dir. Bu durumda ergenlerin babalarının eğitim düzeyine göre akademik motivasyon düzeyleri, bilgiyi kullanma düzeyleri ve keşif düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir.

Anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu tespit edebilmek amacı ile Tukey çoklu karşılaştırma testi yapılmıştır. Babası üniversite mezunu olan ergenlerin akademik motivasyon düzeyi ortalaması (72.68), babası ilkokul mezunu olan ergenlerin akademik motivasyon düzeyi ortalamasından (63.19) daha yüksektir. Buna göre babası üniversite mezunu olan ergenlerin akademik motivasyon düzeyi babası ilkokul mezunu ergenlerin akademik motivasyon düzeyinden daha yüksektir.

Babası üniversite mezunu olan ergenlerin bilgiyi kullanma düzeyi ortalaması (23.85), babası ilkokul mezunu olan ergenlerin bilgiyi kullanma düzeyi ortalamasından (21.03) ve babası ortaokul mezunu olan ergenlerin bilgiyi kullanma düzeyi ortalamasından (21.37) daha yüksektir. Buna göre babası üniversite mezunu olan ergenlerin bilgiyi kullanma düzeyi, babası ilkokul ve babası ortaokul mezunu olan ergenlerin bilgiyi kullanma düzeyinden daha yüksektir.

Babası üniversite mezunu olan ergenlerin keşif düzeyi ortalaması (21.47), babası ilkokul mezunu olan ergenlerin keşif düzeyi ortalamasından (18.49) ve babası ortaokul mezunu olan ergenlerin keşif düzeyi ortalamasından (19.01) daha yüksektir. Buna göre babası üniversite mezunu olan ergenlerin keşif düzeyi, babası ilkokul ve babası ortaokul mezunu olan ergenlerin keşif düzeyinden daha yüksektir.

Annelerin Eğitim Düzeylerine Göre Ergenlerin Akademik Motivasyon Düzeylerine Dair Bulgular

Ergenlerin annelerinin eğitim düzeyine göre akademik motivasyon düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ile incelenmiş ve sonuçlar Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 8: Ergenlerin Akademik Motivasyon Düzeylerinin Annelerinin Eğitim Düzeyine Göre Yapılan ANOVA Analizi Sonuçları

Alt Boyutlar	Eğitim Düzeyi	N	X	Ss	Varyansın Kaynağı	KT	sd	KO	F	P
Akademik Güdülenme	İlkokul	115	65.34	12,39	G. Arası	436,71	3	145,57	,803	,493
	Ortaokul	140	65,54	14,94	G. İçi	82699,27	456	181,35		
	Lise	163	67,75	12,97	Toplam	83135,99	459			
	Üniversite	41	66,44	13,31						
	Toplam	459	66,00	13,45						
Kendini Aşma	İlkokul	115	21,94	4,92	G. Arası	34,49	3	11,49	,404	,750
	Ortaokul	140	22,22	5,85	G. İçi	12675,25	456	28,48		
	Lise	163	22,60	5,34	Toplam	12709,74	459			
	Üniversite	41	21,61	4,46						
	Toplam	459	22,17	5,32						
Bilgiyi Kullanma	İlkokul	115	21,89	4,30	G. Arası	30,02	3	10,01	,459	,711
	Ortaokul	140	21,68	5,21	G. İçi	9822,56	456	21,82		
	Lise	163	22,23	4,39	Toplam	9852,59	459			
	Üniversite	41	21,11	5,02						
	Toplam	459	21,87	4,66						
Keşif	İlkokul	115	18,93	4,37	G. Arası	172,57	3	57,52	2,85	,037
	Ortaokul	140	18,95	4,74	G. İçi	8842,43	456	20,14	6	
	Lise	163	20,18	4,30	Toplam	9015,01	459			

Üniversite	41	21,05	4,36
Toplam	459	19,31	4,51

Tablo 8 incelendiğinde; ergenlerin annelerinin eğitim düzeylerine göre akademik motivasyon düzeyleri açısından toplam akademik motivasyon için ($F=.803$; $p=.493$); kendini aşma alt boyutu için ($F=.404$; $p=.750$); bilgiyi kullanma alt boyutu için ($F=.459$, $p=.711$) ve keşif alt boyutu için ($F=2.856$; $p=.037$) $p > .05$ 'dir. Bu durumda ergenlerin annelerinin eğitim düzeyine göre akademik motivasyon düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmadığı görülmektedir.

Ergenlerin Maruz Kaldıkları Aile İçi Şiddet Durumları ile Akademik Motivasyon Düzeyleri Arasında İlişkiye Dair Bulgular

Ergenlerin maruz kaldıkları aile içi şiddet durumları ile akademik motivasyon düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını incelemek için Pearson korelasyonu analizi sonuçları Tablo 9'da sunulmuştur.

Tablo 9: Ergenlerin Maruz Kaldıkları Aile İçi Şiddet Durumları Ölçeği Alt Boyutları ile Akademik Motivasyon Düzeyleri Arasındaki İlişkiye Dair Korelasyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	Akademik Motivasyon	Fiziksel Şiddet	Sözel Şiddet
Akademik Motivasyon Ölçeği	-		
Fiziksel şiddet alt boyut	-,097		
Sözel şiddet alt boyut	-,131	,692	
Ekonomik şiddet alt boyut	-,183	,584	,637

Tablo 9 incelendiğinde ergenlerin maruz kaldıkları fiziksel şiddet ile akademik motivasyon düzeyleri arasında negatif yönlü düşük düzeyde bir ilişki ($r=-,097$); maruz kaldıkları sözel şiddet ile akademik motivasyon arasında negatif yönlü düşük düzeyde bir ilişki ($r=-,131$); maruz kaldıkları ekonomik şiddet ile akademik motivasyon arasında negatif yönlü düşük düzeyde bir ilişki ($r=-,183$) bulunmaktadır.

Maruz Kalınan Aile İçi Şiddetin Ergenlerin Akademik Motivasyon Düzeylerine Etkisine Dair Bulgular

Ergenlerin maruz kaldıkları aile içi şiddetin akademik motivasyon düzeyleri üzerine yordayıcı etkisini incelemek için Çoklu regresyon analizi yapılmış ve sonuçlar Tablo 10'da sunulmuştur.

Aile İçi Şiddetin Ergenlerin Akademik Motivasyonu Üzerine Etkisi

Tablo 10: Maruz Kaldıkları Aile İçi Şiddetin Ergenlerin Akademik Motivasyon Düzeyleri Üzerine Yordayıcı Etkisine Dair Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	B	Standart Hata	Beta	T	P	İkili r	Kısmi r
Sabit	70,911	1,688	-	42,002	,000	-	-
Fiziksel şiddet alt boyut	,105	,185	,036	,566	,571	-,097	,026
Sözel şiddet alt boyut	-,070	,108	-,044	-,652	,515	-,131	-,030
Ekonomik şiddet alt boyut	-,593	,203	-,176	-2,930	,004	-,183	-,132
R=,185	R ² =,034	F=5,728	p=0.01				

Tablo 10 incelendiğinde ergenlerin maruz kaldıkları aile içi şiddet durumlarının, akademik motivasyonlarını etkileme gücünü belirlemek amacıyla yapılan çoklu doğrusal regresyon analizinin sonucuna göre ergenlerin maruz kaldığı fiziksel şiddetin, sözel şiddetin ve ekonomik şiddetin, ergenlerin akademik motivasyon düzeyleri ile anlamlı bir ilişki ($R=0,185$, $R^2=,034$) sergilediği görülmektedir. ($F=5,728$, $p<0,05$). Fiziksel Şiddet, Sözel Şiddet ve Ekonomik Şiddet, ergenlerin akademik motivasyon düzeylerinin %3'ünü açıklamaktadır.

Standartlaştırılmış regresyon katsayısına göre (beta) yordayıcı değişkenlerin, akademik motivasyon düzeyi üzerindeki görece önem sırası; ekonomik şiddet ($B=0,593$), fiziksel şiddet ($B=0,105$) ve sözel şiddet ($B=0,70$)'tir. Regresyon katsayılarının anlamlılık testleri incelendiğinde ekonomik şiddetin ($p=0,004$), akademik motivasyon düzeyi üzerinde anlamlı bir yordayıcı olduğu saptanmıştır.

Standartlaştırılmış regresyon katsayısına göre yordayıcı değişkenlerin akademik motivasyon düzeyi üzerinde görece önem sırasına göre ekonomik şiddeti, fiziksel şiddet ve sözel şiddete göre daha önemli bir yordayıcı olduğu görülmektedir. Analize anlamlı katkıda bulunmayan fiziksel şiddet ve sözel şiddet eşitlikten çıkarıldıktan sonra regresyon analizi tekrar yapılmıştır. Yapılan analizin sonucunda bulguların anlamlılık düzeyinde bir değişim gözlenmemiştir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Şiddet, kişilere ve nesnelere yönelik, bireyde oluşan düşmanlık ve öfke duygusunun, yoğun ve yıkıcı bir biçimde ortaya çıkması olarak tanımlanmaktadır (Budak, 2003).Yapılan bu çalışmada ölçme araçlarına ait betimsel istatistikler incelendiğinde, ergenlerin sırası ile en fazla sözel (psikolojik), fiziksel ve ekonomik şiddete maruz kaldığı ortaya koyulmuştur. Psikolojik şiddetin, fiziksel şiddetin temeli (Erdoğan, 2021) olması sebebi ile bu çalışmada aile içi şiddet

bazında en fazla sözel (psikolojik) şiddet görülmüş olabilir. Ekonomik güce sahip olmayan birey ekonomik şiddeti kimi noktalarda uygulayamamaktadır (Erdoğan, 2021). Bu çalışmadan elde edilen demografik bulgulara göre bireylerin çoğunluğunun orta düzeyde sosyo-ekonomik düzeye sahip olduğu görülmektedir. Dolayısı ile bireylerin ekonomik şiddeti uygulama noktasında yeterli kaynağa sahip olamadıkları düşünülmektedir. Bu sebeple de ergenlerin maruz kaldıkları ekonomik şiddet aile içerisinde en az uygulanan şiddet türü olmuş olabilir. Çalışmanın bu bulgusu Özgür, Yörükoğlu ve Baysan Arabacı'nın (2011) yürüttüğü çalışmanın bulgusu ile desteklenmektedir. Özgür, Yörükoğlu ve Baysan Arabacı'nın (2011) lise öğrencileri üzerinde yürüttüğü çalışmada öğrencilerin en fazla fiziksel şiddete (%78.9) ve psikolojik şiddete (%45.6) uğradığı belirtilmiştir. Fiziksel şiddeti takiben en çok sözsel duygusal şiddet ve psikolojik şiddet yer almaktadır (Sevim ve Ataş, 2015).

Ergenlerin maruz kaldıkları aile içi şiddet durumlarının, akademik motivasyonlarını etkileme gücünü belirlemek amacıyla yapılan çoklu doğrusal regresyon analizinin sonucuna göre ergenlerin maruz kaldığı fiziksel şiddetin, sözel şiddetin ve ekonomik şiddetin, ergenlerin akademik motivasyon düzeyleri ile anlamlı bir ilişki sergilediği görülmektedir. Fiziksel Şiddet, Sözel Şiddet ve Ekonomik Şiddet, ergenlerin akademik motivasyon düzeylerinin %3'ünü açıklamaktadır. Standartlaştırılmış regresyon katsayısına göre (beta) yordayıcı değişkenlerin, akademik motivasyon düzeyi üzerindeki görece önem sırası; ekonomik şiddet, fiziksel şiddet ve sözel şiddettir. Regresyon katsayılarının anlamlılık testleri incelendiğinde ekonomik şiddetin, akademik motivasyon düzeyi üzerinde anlamlı bir yordayıcı olduğu anlaşılmaktadır. Analize anlamlı katkıda bulunmayan fiziksel şiddet ve sözel şiddet eşitlikten çıkarıldıktan sonra regresyon analizi tekrar yapılmıştır. Yapılan analizin sonucunda bulguların anlamlılık düzeyinde bir değişim gözlenmemiştir. Aile içi şiddet, öğrencilerin moral ve motivasyonları üzerinde de olumsuz etkiler bırakmaktadır (Njambi, 2014). Bu nedenle de ergenlerin maruz kaldıkları aile içi şiddet durumları akademik motivasyon düzeylerini etkilemektedir. Aynı zamanda aile içi şiddet, öğrencinin konsantrasyon düzeyinde azalmaya ve akademik performansında düşmeye neden olmaktadır (Njambi, 2014). Literatür incelendiğinde, aile içi şiddetin ergenlerin akademik motivasyonunu etkileme düzeyi ile ilgili bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Ancak aile içi şiddet konusunda çalışmalar yapılmıştır. Yapılan bir araştırmada, aile içi şiddet faktörünün görülmediği bir ailede öğrencilerin %97'si evde ders çalışabildiğini belirtirken aile içi şiddetin görüldüğü bir ailede öğrencilerin yalnızca %3'ü evde ders çalışabildiğini belirtmektedir (Akt., Yıldırım ve Kızmaz, 2019). Aile içi şiddet azaldıkça öğrencilerin akademik başarıları artmaktadır (Yıldırım ve Kızmaz, 2019).

Ergenlerin maruz kaldıkları fiziksel şiddet ile akademik motivasyonları arasında negatif yönde düşük düzeyde bir ilişki; maruz kaldıkları sözel şiddet ile akademik motivasyonları arasında negatif yönde düşük düzeyde bir ilişki; maruz kaldıkları ekonomik şiddet ile akademik motivasyon arasında negatif yönde düşük düzeyde bir ilişki bulunmaktadır. Aile içi şiddetin tüm alt boyutlarında olmak üzere, ergenlerin fiziksel, sözel ve ekonomik şiddete maruz kalması onların akademik motivasyonlarının azalmasına neden olmaktadır. Aile içi şiddet arttıkça ergenlerin akademik motivasyon düzeyleri azalmaktadır. Bu durum aslında beklenen bir sonuçtur. Aile içi şiddete maruz kalan bireylerin akademik başarısında azalma görüldüğü ifade edilmektedir (Njambi, 2014). Aile içi şiddete maruz kalan öğrenciler akademik açıdan derslere katılım göstermede problem yaşamaktadır (Taibat ve Oluwafemi, 2017). Aile içi şiddetin görüldüğü veya uygulandığı zamanlarda çocuklar ders çalışmamaktadır. Aile içi şiddete maruz kalma ile okul başarısında düşme arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır (Öztürk, Ilgar ve Öztürk, 2015). Aralarında düşük düzeyde bir ilişki olmasının sebebi ise öğrencilerin maruz kaldıkları aile içi şiddete karşı kendilerini korumak amacı ile bir savunma mekanizması geliştirerek bu durumu bastırma ya da inkâr etme yoluna gitmiş olabilirler. Bu nedenle de aile içi şiddet ve akademik motivasyon düzeyi arasında negatif yönde düşük düzeyde bir ilişki olmuş olabilir.

Ergenlerin fiziksel şiddet puanı ile sözel şiddet puanı ve cinsiyetleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Bu durumun nedeni cinsiyet fark etmeksizin bireylere uygulanan fiziksel şiddet olabilir. Benzer şekilde bu çalışmanın sonuçlarına göre katılımcılara cinsiyet farkı gözetmeksizin sözel (psikolojik) şiddet uygulandığı da görülmektedir. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ceza Hukuku ve Kriminoloji Araştırma ve Uygulama Merkezi (2003) tarafından gerçekleştirilen “aile içi şiddet” konulu 1133 katılımcı ile yürütülen çalışmanın sonucuna göre 264 katılımcı aile içi şiddete maruz kalmıştır. Aile içi şiddete uğrayanların 95’inin erkek; 169’unun kadın olduğu saptanmıştır (Ünver,2003). Yapılan çalışmalarda aile içi şiddete uğrayanların büyük çoğunluğunun kadınlardan oluştuğu ortaya koyulmasına rağmen (WHO 2002, Akt. Ural, İnangil, Körpe, 2020; Şahin ve Dişsiz, 2009) bu çalışmada ekonomik şiddet hariç fiziksel şiddet ve sözel şiddete maruz kalmada cinsiyet açısından anlamlı bir farklılık olmadığı saptanmıştır. Katılımcıların maruz kaldıkları ekonomik şiddet alt boyutu ve cinsiyetleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Ekonomik Şiddet alt boyutu için erkek ergenlerin puan ortalamaları, kadın ergenlerin puan ortalamalarından anlamlı düzeyde yüksektir. Anlamlı farklılığın erkekler lehine olduğu görülmektedir. Erkek ergenler daha fazla ekonomik şiddete maruz kalmaktadır. Bu durumun

nedeni olarak demokrat olmayan, ataerkil aile yapısı örnek verilebilir. Ekonomik anlamda erkeklere daha fazla ekonomik sorumluluk verilmektedir. Aile içerisindeki bireyler, kadınlara göre erkeklerin maddi açıdan kendi ayakları üzerinde durmalarını görmek istemesinden kaynaklanmaktadır. Genelde erkekler evin ekonomik sorumluluğunu üstlenmektedir (Timur ve Akay, 2017). Bu nedenle de erkek bireylere ekonomik şiddet uygulanarak kendi paralarını kendilerinin kazanması beklenmektedir.

Ergenlerin anne-baba eğitim düzeyine göre aile içi şiddete maruz kalma durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Şiddet ve aile içi şiddete yönelik tutumlar, anne ve baba eğitim durumu değişkeninden etkilenmemektedir (Vural, İnançil ve Körpe, 2020). Literatürde şiddet ve kişilik bozukluklarına dair çok sayıda araştırma yer almaktadır (Barkataki, Kumari, Das ve Sumich, 2008; Dolan ve Park, 2002; Kooyman, Dean ve Harvey, 2007). Ergenlerin anne-baba eğitim düzeyinin ergenlerin maruz kaldıkları aile içi şiddeti etkilememe nedeni olarak da şiddet uygulayan birey için şiddet uygulamanın artık bir kişilik özelliği olduğu ve bu kişilik özelliğinin eğitimden etkilenmemesi olabilir. Aile içi şiddete maruz kalma ile ilgili olarak literatür incelendiğinde çalışmanın bu bulgusunu destekleyen ve desteklemeyen araştırmalara rastlanmıştır (Işıkhani ve Şenver, 2006; Yıldırım ve Kızmaz, 2019; Vural, İnançil ve Körpe, 2020). Yıldırım ve Kızmaz'ın (2019) lise öğrencileri üzerinde yürüttüğü çalışmada aile içi şiddet türlerinin yaşanmasında anne-babanın eğitim düzeyinin aile içi şiddetin oluşmasında belirleyici bir etken olduğu ortaya koyulmuştur. Fiziksel şiddet uygulayan babaların büyük bir bölümü ilköğretim mezunu ya da hiç okula gitmeyen bireylerden oluşmaktadır (Işıkhani ve Şenver Yıldırım, 2006). Babanın eğitim seviyesi yükseldikçe uyguladıkları ihmal ve istismar davranışlarında azalma görülmektedir. Yavuz Gümüş'ün (2011) yürüttüğü bir çalışmada aile içi şiddet ile babanın eğitim düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunmazken aile içi şiddet ile annenin eğitim düzeyi arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Bu çalışmada ergenlerin akademik motivasyon düzeyi, akademik motivasyon düzeyinin kendini aşma alt boyutu ile bilgiyi kullanma alt boyutu ve cinsiyetleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Ergenlerin akademik motivasyon düzeyleri ve cinsiyetleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır (Demireğen, 2019; Karatepe, 2019). Buna göre cinsiyet fark etmeksizin kadın ve erkekler birbirine yakın derecede akademik motivasyon düzeyine sahiptir. Ancak ergenlerin cinsiyetlerine göre akademik motivasyon düzeyinin keşif alt boyutu ve cinsiyetleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Anlamlı farklılık kadınlar lehinedir. Kadınların keşif düzeyi erkeklere göre anlamlı düzeyde daha yüksektir

(Akbaba, 2019). Kadınlar meraklı kişilik özelliğine sahiptir (Kırbaçoğlu Kılıç ve Eyüp, 2011). Keşif düzeyinin kadınlarda daha yüksek olmasının nedeni kadınlara atfedilen meraklı kişilik özelliği olmuş olabilir. Literatür incelendiğinde çalışmanın bu bulgusunu destekleyen ve desteklemeyen çalışmalara rastlanmıştır. Akbaba (2019) yürüttüğü çalışmada ergenlerin cinsiyeti ile akademik motivasyonun kendini aşma alt boyutu arasında anlamlı düzeyde bir farklılık olmadığını ancak ergenlerin cinsiyeti ve akademik motivasyonun bilgiyi kullanma alt boyutu arasında anlamlı düzeyde bir farklılık olduğu saptanmıştır. Kadınların bilgiyi kullanma seviyelerinin erkeklere oranla anlamlı düzeyde daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Literatürde, kadınların akademik motivasyon düzeylerinin erkeklerden daha yüksek olduğunu ortaya koyan (Akdemir, 2006; Alemdağ, Öncü ve Yılmaz, 2014; Onuk, 2007); erkeklerin akademik motivasyon düzeylerinin kadınlardan daha yüksek olduğunu ortaya koyan (Akbay, 2019; Kaleli, 2016) ve cinsiyet açısından kadınların ve erkeklerin akademik motivasyonları arasında anlamlı bir farklılık olmadığını ortaya koyan (Şahin ve Çakar, 2011; Gömleksiz ve Serhatlıoğlu 2013) çeşitli çalışmalar yer almaktadır.

Babası üniversite mezunu olan ergenlerin akademik motivasyon düzeyi babası ilkokul mezunu ergenlerin akademik motivasyon düzeyinden daha yüksektir. Ergenlerin babalarının eğitim düzeyi ve akademik motivasyonun kendini aşma alt boyutu arasında anlamlı düzeyde bir farklılık bulunmamaktadır. Babası üniversite mezunu olan ergenlerin bilgiyi kullanma düzeyi ve keşif düzeyi babası ilkokul ve babası ortaokul mezunu olan ergenlerin bilgiyi kullanma düzeyinden daha yüksektir. Babanın eğitim düzeyi ile birlikte öğrencilerin akademik başarıları da artmaktadır (Aslanargun, Bozkurt ve Sarıoğlu, 2016). Özellikle Türkiye gibi ataerkil toplumlarda, baba rol model alınmaktadır (Bozyiğit ve Yaşa, 2015). Bu sebeple de bu çalışmada babanın rol model alındığı ve babanın eğitim seviyesi yükseldikçe bireyin kendisinin de akademik motivasyonunda da artış görüldüğü düşünülmektedir. Ancak literatürde çalışmanın bu bulgusunu desteklemeyen çalışmalar da yer almaktadır. Demir ve Arı (2013) yaptığı bir çalışmada katılımcıların baba eğitim düzeyi değişkenine göre bireylerin akademik motivasyonları arasında anlamlı düzeyde bir farklılığın olmadığını; Atay (2018) da baba eğitim düzeyi değişkeni ile katılımcıların akademik motivasyonları arasında anlamlı düzeyde bir ilişkinin olmadığını ortaya koymuştur.

Bu çalışmada ergenlerin annelerinin eğitim düzeyi değişkenine göre bireylerin akademik motivasyonları arasında anlamlı düzeyde bir farklılığın bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Annelerin kademeli olarak bir üst öğrenim kurumuna gitmeden de kişisel gelişim açısından kendilerini geliştirebilecek oldukları kitapları okuyarak çocuklarına akademik

motivasyon konusunda dışsal destek sağlamış olabilirler. Bu sebeple de ergenlerinin annelerinin eğitim durumu ve akademik motivasyon düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olmamış olabilir. Literatür incelendiğinde çalışmanın bu bulgusunu destekleyen ve desteklemeyen araştırmalar rastlanılmıştır. Demir ve Arı (2013) yaptığı bir çalışmada katılımcıların anne eğitim düzeyi değişkenine göre bireylerin akademik motivasyonları arasında anlamlı düzeyde bir farklılığın olmadığını; Atay (2018) da anne eğitim düzeyi değişkeni ile katılımcıların akademik motivasyon düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olmadığını ortaya koymuştur. Aydın, Sarier ve Uysal (2012) anne-babaların eğitim düzeylerinin, öğrencilerin akademik başarıları üzerinde etkili olduğunu ifade etmiştir. Aslanargun, Bozkurt ve Sarıglu (2016) yürüttüğü çalışmada annenin eğitim düzeyi ile birlikte öğrencilerin akademik başarılarının da arttığını ortaya koymuştur. Kıpıran ve Özgüngör (2009) ise lise öğrencileri üzerinde yürüttüğü çalışmada anne eğitim durumunun yükselmesi ile birlikte ergenlerin motivasyon düzeylerinin düştüğü saptanmıştır.

Araştırmanın Bulgularına Yönelik Öneriler

1. Aile içi şiddet oldukça önemli bir faktördür. Bu çalışmada ergenlerin sırası ile en fazla sözel (psikolojik), fiziksel ve ekonomik şiddete maruz kaldığı ortaya koyulmuştur. Okul psikolojik danışmanı/rehber öğretmen tarafından hazırlanan kurum risk haritaları dikkatli bir şekilde oluşturularak aile içi şiddete maruz kalan öğrenciler ile bireylerle psikolojik danışma hizmetleri gerçekleştirilebilir.

2. Bu çalışmada aile içi şiddetin ergenlerin akademik motivasyonu üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir. Bu araştırmanın sonucundan yola çıkarak, okul psikolojik danışmanları/rehber öğretmenler, aile içi şiddet konulu seminer ve psikoeğitim programları düzenleyebilirler. Çalışmalarını müşavirlik hizmetleri kapsamında veli ile işbirliği içerisinde yürütebilirler. Çalışmalarına kurum personellerini de dahil ederek kapsayıcı bir çalışma programı düzenleyebilirler.

3. Bu çalışmada ergenlerin maruz kaldıkları fiziksel şiddet ve sözel şiddet ile cinsiyetleri arasında anlamlı düzeyde bir farklılığın bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısı ile özellikle okullarda yapılacak olan çalışmalarda, bir cinsiyet grubuna ağırlık verilmemesi, çalışmalara öğrencilerin tamamının dâhil edilmesi önerilmektedir.

Araştırmacılara Yönelik Öneriler

1. Bu çalışmada elde edilen veriler ‘Ortaöğretim Öğrencilerine Yönelik Aile İçi Şiddet Ölçeği’ ve ‘Akademik Güdülenme Ölçeği’nin ölçtüğü nitelikler ile sınırlıdır. İncelemeler, farklı çalışma grubu koşulları ve kullanılan ölçme araçları ile ölçülen düzey sayısının daha fazla olduğu durumlarda tekrarlanabilir.

2. Bu çalışmada ergenlerin maruz kaldığı fiziksel şiddetin, sözel şiddetin ve ekonomik şiddetin, ergenlerin akademik motivasyon düzeyleri ile anlamlı bir ilişki sergilediği görülmektedir. Fiziksel Şiddet, Sözel Şiddet ve Ekonomik Şiddet, ergenlerin akademik motivasyon düzeylerinin %3'ünü açıklamaktadır. Bu sebeple ergenlerin akademik motivasyon düzeyi üzerinde etkiye bulunan diğer değişkenlerin bulunabilmesi amacı ile farklı değişkenlerin yer aldığı yeni araştırmalar yapılabilir.

3. Bu araştırmanın örneklemini Giresun İli Tirebolu ilçesinde 2021-2022 Eğitim-Öğretim yılında 'Tirebolu Anadolu Lisesi', 'Tirebolu Şehit İsmail Kefal Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi' ve 'Tirebolu Piri Reis Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi'ndeki eğitim kurumlarında öğrenim gören lise öğrencileri ile sınırlıdır. Tespit edilen bulguların, diğer eğitim kademelerinde eğitim-öğretim faaliyetlerine devam eden öğrenciler için genellenebilmesi oldukça zordur. Lise öğrencileri dışındaki diğer öğrenci grupları üzerinde buna benzer bir araştırmanın yürütülmesi, rehberliğin önleme hizmeti kapsamında önemli katkılar sunacağı söylenebilir.

4. Aile içi şiddetin ergenlerin akademik motivasyonu üzerindeki etkisinin incelendiği bu çalışmada betimsel tarama yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemin dışında farklı bir yöntemin kullanıldığı araştırmaların yapılması, farklı sonuçların ortaya koyulmasını sağlayabilir. Örneğin deneysel yöntem kullanılarak yapılacak olan araştırmalar yeni bakış açıları ortaya koyabilir.

Yazar Katkıları: Metnin tamamı yazarın ortak ve eş katkılarıyla oluşturulmuştur.

Çıkar Beyanı: Bu çalışmada çıkar çatışması bulunmamaktadır. Tüm yazarlar iş birliği içerisinde bu çalışmayı hazırlamıştır.

Kaynakça

- Akay, E. Ç., Timur, B. (2017). Kadın ve erkeklerin mutluluğunu etkileyen faktörlerin geliştirilmiş sıralı logit modeli ile analizi. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 6(3), 88-105.
- Akbaba, T. (2019). *Lise öğrencilerinde problemlerle internet kullanımının akademik güdülenmeye etkisinin incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Bayburt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bayburt.
- Akbay, S. E. (2009). *Cinsiyete göre üniversite öğrencilerinde akademik erteleme davranışı: akademik güdülenme, akademik özyeterlik ve akademik yüklenme stillerinin rolü* (Yüksek lisans tezi). Mersin Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Mersin.
- Akdemir, Ö. (2006). *İlköğretim öğrencilerinin matematik dersine yönelik tutumları ve başarı güdüsü*. (Yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Akın, M. (2013). Aile içi şiddet. *Journal Of Istanbul University Law Faculty*, 71(1), 27-41.

- Aktaş, A.M. (2006). *Aile içi şiddet kadının ve çocuğun korunması*. 1. basım. Ankara: Elma Yayınevi.
- Alemdağ, C., Erman, Ö., Yılmaz, A. K. (2014). Beden eğitimi öğretmeni adaylarının akademik motivasyon ve akademik öz-yeterlikleri. *Spor Bilimleri Dergisi*, 25(1), 23-35.
- American Psychological Association. (1996). Presidential task force on violence, the family. *Violence and the family: American Psychological Association*.
- Arıcak, O. T., Dinç, M., Yay, M., & Griffiths, M. D. (2018). İnternet oyun oynama bozukluğu ölçeği kısa formunun (İOOBÖ9-KF) Türkçe geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 5(4), 615-636.
- Arslan, S. (2016). *Ailenin ilköğretim II. kademe öğrencilerinin okul başarısı üzerindeki etkisi: Ümraniye ilçesi örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aslanargun, E., Bozkurt, S., Sarıoğlu, S. (2016). Sosyo ekonomik değişkenlerin öğrencilerin akademik başarısı üzerine etkileri. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(27/3), 201-234.
- Atay, B. (2018). *Müzik öğretmeni adaylarının müzik performans kaygı düzeyleri ve akademik motivasyon düzeylerinin incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Aydın, A., Sarier, Y., Uysal, Ş. (2012). Sosyoekonomik ve sosyokültürel değişkenler açısından PISA matematik sonuçlarının karşılaştırılması. *Eğitim ve Bilim*, 164(37), 20-30.
- Ayhan, F., Özkan, B. (2016). Domestic violence impact on adolescents, aile içi şiddetin ergenler üzerindeki etkisi. *Journal Of Human Sciences*, 13(3), 3753-3767.
- Barkataki, I., Kumari, V., Das, M. & Sumich, A. (2008). Neural correlates of deficient response inhibition in mentally disordered violent individuals. *Behavioral Sciences and the Law Behav. Sci. Law*, 26, 51-64.
- Barran D (2014) Effective help for children exposed to domestic abuse. *J Fam Health Care*, 24:10-12.
- Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu. (1995). *Aile içi şiddetin sebep ve sonuçları*. Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara.
- Bozyiğit, S., Yaşa, E. (2015). Ailenin rol model alınmasının ve aile desteğinin üniversite öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerine etkisi. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1), 59-79.
- Budak, S. (2003). *Psikoloji sözlüğü*, 2. baskı. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Bulut, M. (2010). *Şiddet ve çocuk*. Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti., Ankara.
- Büyüköztürk, Ş. (2014). *DeneySEL desenler: öntest-sontest, kontrol grubu, desen ve veri analizi*. Ankara: Pegem A.
- Büyüköztürk, Ş., Çokluk, Ö., Köklü, N. (2010). *Sosyal bilimler için istatistik* (6. baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Cengiz, M. (2008). *Çocukların aile içi şiddete uğramasına neden olan sosyoekonomik faktörler*. (Yüksek Lisans Tezi) Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.

- Cummings, E. M, Davies, P. T. (2014). *Çocuklar ve evlilik çatışması*. (Ed. Şendil., G.). Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti., Ankara
- Çelikleş, M. G. (2013). *Okuldaki şiddet olayları ile aile içi şiddet ilişkisi*. (Yüksek Lisans Tezi). Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., Büyüköztürk, Ş.(2012). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik SPSS ve LISREL uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi.
- Daş, R. (2020). *Aile içi şiddete maruz kalan ve kalmayan kadınların evlilik kurgularının incelenmesi*.(Yüksek Lisans Tezi). Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Demir, M. K., Arı, E. (2013). Öğretmen adaylarının akademik güdülenme düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Journal Of Theory&Practice In Education (Jtpe)*, 9(3), 265-279.
- Demireğen, Z. (2019). *Ergenlik dönemindeki öğrencilerin duygu düzenleme becerileri ile akademik güdülenmeleri arasındaki ilişki*. (Yüksek lisans tezi). Akara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Dolan, M., Park, I. (2002) Theneuropsychology of antisocial personality disorder. *Psychological Medicine*, 32(3):417-427.
- Dünya şiddet ve sağlık raporu: özet (2002). Genova: World Health Organization.
- Erdoğan, B. (2021). *Türk dizilerinde işlenen fiziksel ve psikolojik şiddetin medyada yarattığı algı: covid-19 pandemi dönemi örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Field, A. (2005). *Discovering statistic susing SPSS*. London: Sagepublication.
- Genç, Y. (2016). Gençleri fiziksel şiddete iten sebepler, öğrenme yolları ve şiddet eğilimleri. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 44, 51-62.
- Genç, Y., Taylan, H. H., Adıgüzel, Y., Kutlu, İ. (2017). Aile içi şiddetin ergenlerin şiddet eğilimlerine etkisi: Antalya liseleri örneği. *Sakarya University Journal of Education*, 7(2), 409-422.
- Gömlüksiz, M. N., Serhatlıoğlu, B. (2014). Öğretmen adaylarının akademik motivasyon düzeylerine ilişkin görüşleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 173(173), 99-128.
- Güleç Öyekçin, D., Yetim, D., ve Şahin, E. M. (2012). Kadına yönelik farklı eş şiddeti tiplerini etkileyen psikososyal faktörler, *Türk Psikiyatri Dergisi*, 23(2), 75-81.
- Gürbüz, S. Ve Şahin, F. (2018). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri felsefe yöntem analiz* (5. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Işıkkhan, V., Şenver Yıldırım, Ş. (2006). Ergenlerin aile içi şiddete maruz kalma durumları ve aile ilişkilerinin değerlendirilmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 27(2), 73-90.
- İbiloğlu, A. O. (2012). Aile içi şiddet, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4(2), 204-222.
- İhsan, B. (2004). Akademik güdülenme ölçeği: geliştirilmesi, geçerliği, güvenilirliği *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(21), 83-98.
- Kahraman, M. S., Çokomay, G. (2016). Aile içi şiddet ve çocuklar üzerindeki etkileri: temel kavramlar, güvenlik planı hazırlama ve alternatif tedavi model örnekleri. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 8(4), 321-336.

- Kalaycı, Ş. (2014). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri* (6. Baskı). Ankara: Asil Yayınları.
- Kaleli, F. (2016). *Özyeterlilik ile akademik başarıya güdülenme arasındaki ilişki ortaokul öğrencileri örneği*. (Yüksek lisans tezi). Nişantaşı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kalyoncu, H. (2014). *Aile içi şiddet ve şiddet ortamında çocuklar*, Yediveren Yayınları, İstanbul
- Kapıkıran, Ş., Özgüngör, S. (2009). Ergenlerin sosyal destek düzeylerinin akademik başarı ve güdülenme düzeyi ile ilişkileri. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 16(1), 21-30.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Karatepe, H. (2019). *Lise öğrencilerinin akademik güdülenme, okula bağlanma ve okuldaki temel psikolojik ihtiyaçları ve arasındaki ilişkilerin incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- Kaymak Özmen, S. (2004). Aile içinde öfke ve saldırganlığın yansımaları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(2), 27-39.
- Kılıç, S. (2013). Örneklemeye yöntemleri. *Journal of Mood Disorders*, 3(1), 44-46.
- Kırbaçoğlu Kılıç, I., Bircan, E. (2011). İlköğretim Türkçe ders kitaplarında ortaya çıkan toplumsal cinsiyet rolleri üzerine bir inceleme. *Odü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (Odüsobiad)*, 2(3), 129-148.
- Kooyman, I., Dean, K., Harvey, S. (2007). Outcomes of public concern in schizophrenia. *Br J Psychiatry Suppl*, 50, 29-36.
- Margolin G, Vickerman KA (2011) Posttraumatic stress in children and adolescents exposed to family violence: I. Over view and issues. *Prof Psychol Res Pr*, 38:613-619.
- Njambi, N. D. (2014). *Effects of domestic violence on academic performance of public secondary schools: a case of Muguga Location, Kiambu County, The University Of Nairobi*.
- Onuk, Ö. (2007). *Müzik öğretmenliği lisans programı öğrencilerinin öğretmenliğe güdülenmeleri ile akademik başarıları arasındaki ilişki*. (Doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Özcebe H, Üner S, Çetik H. Adölesanlarda şiddet davranışları (2006). *Şiddet ve okul: Okul ve çevresinde çocuğa yönelik şiddet ve alınabilecek tedbirler*. Uluslararası Katılımlı Sempozyum Bildiri Özetleri. İstanbul: Duman Ofset.
- Özgür G, Yörükoğlu G, Baysan Arabacı L. (2011). Lise öğrencilerinin şiddet algıları. Şiddet eğilim düzeyleri ve etkileyen faktörler. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, (2), 53-60.
- Özgür, G., Yörükoğlu, G., & Baysan-Arabacı, L. (2011). Lise öğrencilerinin şiddet algıları, şiddet eğilim düzeyleri ve etkileyen faktörler. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 2(2), 53-60.
- Özkan, G. (2017). Kadına yönelik şiddet-aile içi şiddet ve konuya ilişkin uluslararası metinler üzerine bir inceleme. *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(1), 533-564.
- Öztürk, B., Erdem, M. R. (2006). *Uygulamalı ceza muhakemesi hukuku*. 9. Baskı, Ankara.
- Öztürk, H. B., Ilgar, M. Z., Öztürk, E.A. (2015). Aile içi şiddetin akademik başarı ve saldırganlıkla ilişkisi, *İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 115- 168.

- Özyürek, A., Kurnaz, F. B. (2019). Aile içi şiddet farkındalığı ölçeği: güvenilirlik ve geçerlilik çalışması. *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 9(1), 227-250.
- Saran, N. (1991). *Aile hayatı ve toplum, aile yazıları 3*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, 2.Baskı, Ankara.
- Sevim, Y., Ataş, S. (2015). Üniversite gençlerinde şiddet eğilimliliği ve öğrencilerin aile içi şiddete bakış açıları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(1), 285-302.
- Sütçü, S., & Duyan, V. (2022). *Aile içi şiddet ve boşanma davalarının görünmeyen mağdurları: çocuk tanıklar*. Efe Akademi Yayınları.
- Şahin N, Dişsiz M. (2009). Sağlık çalışanlarında aile içi şiddete yönelik tutum ölçeği geliştirme çalışması. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(2), 263-274.
- Şahin, Figen, Ufuk Beyazova, (2001). Çocuğun şiddetten korunma hakkı. *Milli Eğitim Dergisi*, 151.
- Şahin, H., Çakar, E. (2011). Eğitim fakültesi öğrencilerinin öğrenme stratejileri ve akademik güdülenme düzeylerinin akademik başarılarına etkisi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9(3), 519-540.
- Taibat, A. O., Oluwafemi, O. I. (2017), Impact of domestic violence on the academic performance of secondary school students in Owo local government, *Nigeria, AfroAsianJournal of SocialSciences*, 8(2), 1-23.
- Tekin, Üzeyir, (2011). *Şiddet*. Orient Yayınları, 1.Baskı, Ankara.
- Türkiye ergen profili çalışması. (2013). Şiddet ve ergenlerin karşı karşıya bulunduğu riskler, T.C Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 9. Bölüm 132-149
- UNICEF (2006) *Behind the closed doors: the impact of domestic violence on children*. New York, UNICEF.
- Ünal, B., & Gülseren, L. (2020). COVID-19 pandemisinin görünmeyen yüzü: Aile içi kadına yönelik şiddet. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 23(1), 89-94.
- Vural, P. I., İnangil, D., & Körpe, G. (2020). Üniversite öğrencilerinin şiddete ve aile içi şiddete yönelik tutumları ve ilişkili faktörler. *Ordu Üniversitesi Hemşirelik Çalışmaları Dergisi*, 3(3), 272-279.
- Yavuz, M. F., Atan, Y. K., Atamer, T. A., Gölge, Z. B. (2003). Lise öğrencilerinde fiziksel şiddetin değerlendirilmesi: okulda ve ailede karşılaşılan şiddet ve öğrencinin kendi uyguladığı şiddet. *Adli Bilimler Dergisi*, 2(3), 35-43.
- Yavuzer, H. (1987). *Çocuk Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yavuz-Gümüş, S. (2011). Saldırganlık ile aile içi şiddet arasındaki ilişkinin incelenmesi, (Yüksek Lisans Tezi) İstanbul.
- Yıldırım, İ., Kızmaz, Z. (2019). Aile içi şiddet ile öğrencilerin akademik başarı durumları arasındaki ilişki ortaöğretim öğrencileri üzerine bir araştırma. *Mukaddime*, 10(2), 662-687.
- Yılmaz, E., & Doğan, R. A. (2021). Covid-19 pandemisi nedeniyle yaşanan toplumsal izolasyonun aile içi ve kadına yönelik şiddet üzerine etkisi. *Unika Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(1), 39-48.

Yurt, E., Bozer, E. N. (2015). Akademik Motivasyon Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması. *Gaziantep University Journal Of Social Sciences*, 14(3).

Türkiye'de Rehabilitasyon Psikolojik Danışmanlığı Alanında Gerçekleştirilmiş Çalışmalar: Sistemik Gözden Geçirme

The Studies on Rehabilitation Psychological Counseling in Turkey: A Systematic Review

DOI: 10.38155/ksbd.1348808

Derleme Makale /
Review Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
23/08/2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
04/11/2024

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31/12/2024

KARADENİZ SOSYAL
BİLİMLER DERGİSİ

Öğr. Gör., Muhammed Emir AKYOL
Bitlis Eren Üniversitesi
Sağlık Hizmetleri Meslek
Yüksekokulu
Çocuk Bakımı ve Gençlik Hizmetleri
Bölümü

meakyol@beu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-9080-6950

Prof. Dr., Hatice KUMCAĞIZ
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Eğitim Bilimleri Bölümü
haticek@omu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-0165-3535

Etik Kurul Beyanı: Çalışmanın etik kurul incelemesi Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu tarafından yapılmış ve 28.04.2023 tarih "Karar No 2023/339" ile çalışma onaylanmıştır.

Öz

Psikolojik danışmanlık ve rehberlik, alt dallara sahip bir disiplindir. Okul psikolojik danışmanlığı, aile danışmanlığı, kariyer psikolojik danışmanlığı ve ruh sağlığı psikolojik danışmanlığı gibi alt dalları olan psikolojik danışmanlık ve rehberliğin rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı isimli bir dala da bulunmaktadır. Amerika Birleşik Devletlerinde köklü bir geçmişe sahip bu alanın Türkiye'deki mazisi kısa süre öncesine dayanmaktadır. Türkiye'de psikolojik danışmanlık ve rehberlik lisans program içerikleri doğrultusunda okul psikolojik danışmanlığı ve aile danışmanlığı daha yaygın olmakla birlikte rehabilitasyon psikolojik danışmanlığına dayalı uygulamalar görece sınırlıdır. Bu bağlamda yeni tanınan rehabilitasyon psikolojik danışmanlığının araştırma eğilimleri, sonuçlar ve geleceğe dair önerilerin ortaya konması bu araştırmanın ana hedefidir. Bu gerekçeyle Dergi Park, YÖKTEZ ve EBSCHO veri tabanlarından sistematik incelemeyle 17 araştırmaya erişilmiş; dahil etme kriterlerine uyan 9 çalışma derinlemesine ele alınmıştır. Buna göre çalışmalarda psikolojik danışmanlar ve psikolojik danışman adaylarının psikolojik danışmanlık ve rehberlik alanının alt dalları ve özellikle rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alt dalına dair bilgilerinin sınırlı olduğu saptanmıştır. Bununla birlikte psikolojik danışmanların rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı ve özel eğitime ilişkin yeterlik algılarının düşük düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Psikolojik danışmanlar yeterlik algısının düşüklüğünü uygulama ve stajların kısıtlılığı ve lisans program içeriklerinin okul psikolojik danışmanlığına odaklanmasına bağlamaktadır. Çalışma, rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanının gelişimi ve bilinirliğine yönelik önerilerde bulunularak çalışma noktalanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı, Psikolojik danışmanlık, Derleme, Sistemik inceleme.

Abstract

Psychological counseling and guidance is a discipline with various subfields. It has subdomains such as school counseling, family counseling, career counseling, and mental health counseling. There is also a branch called rehabilitation counseling within this discipline. While the United States has a longstanding history in this field, its history in Turkey dates back only a short while. In Turkey, based on the contents of psychological counseling and guidance undergraduate programs, school counseling and family counseling are more common, but applications based on rehabilitation counseling are relatively limited. In this context, the main goal of this research is to present the research trends, findings, and future recommendations regarding the newly recognized field of rehabilitation psychological counseling. For this reason, a systematic review thoroughly examined 17 research accessed from Dergi Park, YOKTEZ, and EBSCHO databases and nine studies that met the inclusion criteria. Accordingly, the researchers determined that psychological counselors and counseling candidates had limited knowledge about the subfields of psychological counseling and guidance, especially the subfield of rehabilitation counseling. Moreover, it found that psychological counselors have a low level of competence perception in rehabilitation psychological counseling and special education. Psychological counselors attribute the low competence perception to the limitations of practice and internships and the focus of undergraduate program contents on school psychological counseling. The study concludes by providing recommendations for the development and visibility of the field of rehabilitation psychological counseling.

Keywords: Rehabilitation counseling, Psychological counseling, Review, Systematic review

Giriş

Psikolojik danışmanlık ve rehberlik (PDR) insana dair her konuyu ele alan, geniş çalışma sahasına sahip bir alandır. Bunun yanında çalışma sahası ve ilgilenilen konular geniş bir ölçüğe yayılmış olsa da PDR programları lisans düzeyinde incelendiğinde ağırlığın okul psikolojik danışmanlığına dayalı uygulamalarda olduğu dikkat çekmektedir. Bu gerekçeyle de PDR alanı için temel istihdam sahası okullardır (Yalçın, 2006). Bununla birlikte istihdamda öncelikli alanlar şekillendirilirken ülkenin ihtiyaçlarını doğrultusunda planlama yapıldığı; bu doğrultuda PDR alanının başlarda okullarda istihdamının yaygın olduğu belirtilmektedir (Ültanır, 2005). Buna göre PDR alanı için okul psikolojik danışmanlığı Türkiye özelinde ön plana çıkan alt dal gibi görünse de çizilen gelecek projeksiyonlarına göre yaşlı, engelli ve çok kültürlü gruplara hizmeti kapsayan alt dalların önem kazanacağı belirtilmektedir (Doğan, 2000). Bununla bağlantılı şekilde gerçekleştirilen nüfus tahminlerinde yaşam beklentisinin artış eğilimini sürdürdüğü, 65 yaş ve üzerindeki bireylerin toplam nüfus içerisindeki oranlarının yükseldiği belirtilmektedir (United Nations, 2023). Türkiye’de gerçekleştirilen bir nüfus tahmini çalışmasına göre ise 2025’ten 2080’e kadar yaşlı nüfusunun %11 seviyesinden % 25.6’ya yükseleceği vurgulanmaktadır (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2022). Nüfusun yaşlanmasıyla ilgili gerçekleştirilen çalışmalara ek olarak engellilikle ilgili de analizler yapılmaktadır. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı verilerine göre Türkiye’de en az bir engeli olan bireylerin oranı son olarak 2011’de gerçekleştirilen ulusal çaplı bir tarama sonucuna göre %6.9 olarak hesaplanmış; yaş ilerledikçe rastlanan engel sayısı ve oranının da arttığı belirtilmiştir (T. C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2023). Bunun yanında TÜİK tarafından 2012 – 2022 yılları arasında yaşlılık ve engelliliğe ilişkin temel göstergeler başlıklı analizler yapılmış, yaş ilerledikçe engel sayı ve sıklığının arttığı vurgulanmıştır (TÜİK, 2023). İfade edilen gelecek projeksiyonları ve tarama sonuçlarına göre yaşlanma ve engellilikle ilgili durumlar PDR alt dallarında rehabilitasyon psikolojik danışmanlığını ön plana çıkartmaktadır.

Rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı; yetersizliği olan bireylerin toplumun üretken bir üyesi haline getirilmesi, sosyal ilişki edinip bu ilişkileri sürdürebilmesi, devamlılığı olan bir iş elde edebilmesi ve yaşam kalitesinin artırılabilmesine yönelik yürütülen sistematik yardım faaliyetidir (Chan vd., 2004). Temelleri 1920’li yıllarda atılan ve halihazırda önemli seviyede kuram ile uygulama örneklerine rastlanan bu alanda aile çalışmaları, mesleki rehberlik faaliyetleri, birey ve grupla danışma uygulamaları gibi hizmetler ön plana çıkmaktadır (Leahy & Szymanski, 1995). İfade edilen çalışma kolları gereğince çoklu alanlarda yetkin olmayı

gerektiren rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanının American Rehabilitation Counseling Association (ARCA) isimli bir meslek örgütü ve bu örgüt öncülüğünde çıkartılan The Rehabilitation Counseling Bulletin adlı akademik bir yayını bulunmaktadır. Farklı alanlarda yetersizliği bulunan bireylere dönük iletişim, kişisel büyüme, hedef koyma ve gerçekleştirme, işe yerleştirme gibi başlıklarda psikolojik, sosyal, davranışsal ve mesleki müdahalelerin yürütüldüğü rehabilitasyon danışmanlığı alanı özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) gerek uygulama gerekse araştırma sahasında geniş kitlelere hitap etmektedir (American Rehabilitation Counseling Association [ARCA], 2023). Öyle ki rehabilitasyon hizmetlerinin doğduğu ABD'de ARCA bünyesinde çıkartılan akademik dergide 2000-2019 yılları arasında rehabilitasyon faaliyetlerini konu alan yayınlanmış 407 makalenin meta analiz yöntemiyle incelendiği bir araştırmaya rastlanmaktadır (Meagher vd., 2023). Buna göre rehabilitasyon psikolojik danışmanlığına özel oluşturulmuş bir meslek kuruluşu; rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanıyla ilgili çıkartılan bir akademik dergi ve yayınların nitelik ve nicelik açısından çok çeşitli olması gerekçesiyle yürütülmüş bir meta analiz çalışmasının bulunduğu ABD'de rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanının ileri seviyelerde yer aldığı yorumu yapılabilir.

Türkiye'de rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanının mevcut durumu mercek altına alındığında ise yürütülen bir araştırmaya göre aktif olarak faaliyet gösteren psikolojik danışmanların PDR alt dallarından rehabilitasyon ve kariyer psikolojik danışmanlığı alanında kısıtlı bilgiye sahip oldukları; psikolojik danışmanların kendilerini en yetersiz hissettikleri alt dalların yine bu iki alan olduğu bulgusu elde edilmiştir (Camadan vd., 2020). Bunun yanında Yalçın (2006) yerel ve uluslararası eğilimler göz ardı edilmeden ihtiyaç duyulan alt dalların gelişimine yönelik faaliyetlerin yürütülmesi gerektiğini belirtmiştir. Buna ek olarak PDR alanına yönelik tahminleri içeren çeşitli araştırmalarda tüm dünyada rehabilitasyon hizmetlerine duyulan gereksinimin artacağı, alan uzmanlarının bu gereksinim doğrultusunda kendilerini hazırlamaları gerektiği ifade edilmiştir (Barros-Bailey vd., 2009; Kaplan & Gladding, 2011). Bu kapsamda Türkiye'de rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanının yeni gelişmekte olduğu ve kısıtlı sayıda araştırmaların yer aldığı görülmektedir. Buna göre gerek aday psikolojik danışmanların gerekse aktif olarak hizmet yürüten alan uzmanlarının rehabilitasyon danışmanlığı alanına dair bilgi edinmeleri ve araştırma eğilimlerini fark etmeleri oldukça kritiktir. Bu gereklilik ışığında bu çalışmanın hedefi Türkiye'de rehabilitasyon danışmanlığı alanında gerçekleştirilmiş araştırmaların sistematik olarak incelenerek eğilimlerin ve elde edilen

sonuçların ortaya konmasıdır. Bu yolla rehabilitasyon danışmanlığı alanına çalışmayı hedefleyenlere yönelik bir çerçeve sunulması planlanmaktadır.

Yöntem

Araştırma Modeli

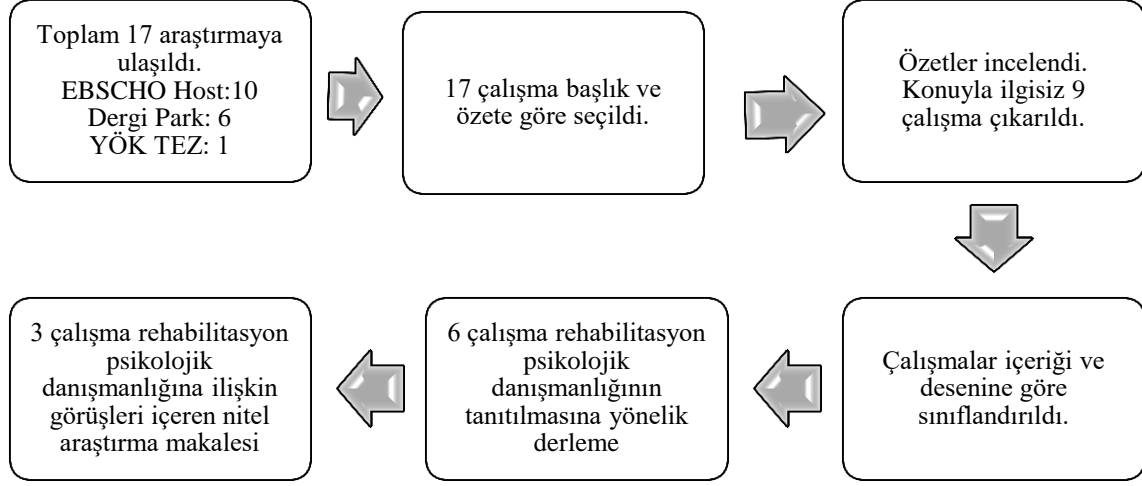
Bu araştırma Türkiye’de rehabilitasyon psikolojik danışmanlığına dair gerçekleştirilmiş çalışmalarını incelemeyi hedefleyen sistematik bir incelemedir. Sistematik inceleme önceden net bir şekilde ortaya konmuş araştırma sorusu ile belirli dahil etme / hariç tutma kriterleri ışığında elde edilen araştırmaların bir bütün olarak sunulduğu yöntemdir (Denyer & Tranfield, 2009). Sistematik incelemenin yürütülmesi esnasında Moher vd. (2009) tarafından derleme çalışmalarının nitelik düşüklüğü sebebiyle ortaya sürülen; sistematik inceleme çalışmalarının kalitesini arttırmak adına geliştirilen PRISMA (Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses) rehberi baz alınmıştır. Rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanında yurt içi literatürde sınırlı sayıda çalışmanın yer alıp ilgili alanın Türkiye’de yeni geliyor olması sebepleriyle zaman filtresi uygulanmamıştır. Bu kapsamda Dergi Park, TR Dizin, YÖK Ulusal Tez Merkezi, EBSCO ve Google Scholar veri tabanlarında yurt içi literatürde rehabilitasyon psikolojik danışmanlığına dair sınırlı sayıda çalışmanın ortaya konduğu 2018-2022 yılları arasında yayımlanan araştırma ve derleme makaleler incelemeye tabi tutulmuştur. Tarama işleminde “rehabilitasyon danışmanlığı” , “rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı” ve “mesleki rehabilitasyon” anahtar kelimeleri kullanılmıştır. Araştırmanın ana hedefi rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alt alanına dair araştırma eğilimlerini ortaya koymak; bu eğilimlerden hareketle uygulamacı ve araştırmacılara çerçeve sunmaktır.

Seçim Kriterleri

Araştırma kapsamında incelemeye tabi tutulacak bilimsel çalışmaların dahil edilmesinde rehber edinilen seçim kriterleri şu şekildedir:

- Rehabilitasyon psikolojik danışmanlığıyla ilgili yürütülmüş araştırma makaleleri
- Rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanını tanıtan derleme çalışmalar
- Rehabilitasyon psikolojik danışmanlığıyla ilgili yurt içi literatürde yer alan araştırmalar

Literatür taramasında rehber edinilen dahil etme ve hariç tutma kriterleri doğrultusunda veri tabanlarında yer alan toplam 17 çalışma saptanmış; bu çalışmalardan 9 tanesi araştırmaya dahil edilmiştir. Dahil edilen araştırmalara dair PRISMA akış şeması Şekil 1’de sunulmuştur.

Şekil 1. PRISMA Akış Şeması

Bulgular

Araştırma Modeli ve Grupları

Gerçekleştirilen literatür taraması sonucunda ele alınan araştırmaların 2018-2022 yılları arasında yürütüldüğü saptanmıştır. Bununla birlikte incelenen 9 araştırmanın 6'sı derleme (Çimşir, 2019; Duru vd., 2020; Kaya, 2022; Kaya vd., 2021; Kaya & Sarı, 2018; Kayıhan & Köse, 2018) 2'si ise nitel araştırma (Duru & Gültekin, 2022; Camadan vd., 2020) ve 1'i yüksek lisans tezidir (Orman, 2019). Araştırmaya ilişkin özet bilgiler tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Türkiye'de Rehabilitasyon Psikolojik Danışmanlığıyla İlgili Yürütülmüş Çalışmalara Dair Özet Bilgiler

Yazar	Amaç	Katılımcılar	Veri Toplama Aracı	Araştırma Türü / Analiz Yöntemi
Duru ve Gültekin (2022)	PDR öğrenci ve mezunlarının genel olarak alt dallardan ne derecede haberdar oldukları ile rehabilitasyon	16 aday psikolojik danışman + 16 psikolojik danışman	Yarı yapılandırılmış görüşme formu	Nitel / Makale / İçerik analizi

	psikolojik danışmanlığı alanına ilişkin bilgi seviyelerinin tespit edilmesi.			
	Engeli olan kişilere yönelik damgalamayla ilişkili modeller, damgalamanın kökeninde nelerin yer aldığı ve damgalamayı etkileyenlere dair kuramsal açıklamalar yapmak.	-	-	Nitel / Makale / Literatür taraması
Kaya (2022)				
	Engelliliğe dair toplumsal modeller ile engele psikososyal uyuma dair çerçeve sunma	-	-	Nitel / Makale / Literatür taraması
Kaya vd. (2021)				
	Rehabilitasyon psikolojik danışmanlığının özel bir alanı olan mesleki rehabilitasyonun tanıtımı, yurt içi ve yurt dışı uygulama örnekleriyle mesleki rehabilitasyona dair çerçeve sunma.	-	-	Nitel / Makale / Literatür taraması
Duru vd. (2020)				

Türkiye'de Rehabilitasyon Psikolojik Danışmanlığı Alanında Gerçekleştirilmiş Çalışmalar: Sistematik Gözden Geçirme

Camadan (2020)	vd.	Sahada hizmet veren psikolojik danışmanların PDR alt dallarına ilişkin bilgi seviyeleri, alt dallara dair yetkinlik algılarının saptanarak önerilerde bulunulması.	10 psikolojik danışman	Yarı yapılandırılmış görüşme formu	Nitel / Makale /İçerik analizi
Orman (2019)		Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde çalışan psikolojik danışmanın rehabilitasyon alanını tercih etmelerinin sebepleri, kurumda onlardan bekleneneler, karşılaştıkları güçlükler, kendilerini güçlü ve zayıf hissettikleri alanların tespiti.	14 psikolojik danışman	Yarı yapılandırılmış görüşme formu	Nitel / Yüksek lisans tezi /İçerik analizi
Çimsir (2019)		Rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı ve mesleki rehabilitasyona ilişkin kuramsal açıklamalar ve uygulama	-	-	Nitel / Makale / Literatür taraması

	örneklerinin ifade edilmesi.		
	Rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanının tanıtımı, gelişimi ve tarihçesine dair kuramsal bilgiler ortaya koyma.		Nitel / Makale / Literatür taraması
Kaya ve Sarı (2018)		-	-
	Mesleki rehabilitasyonun tarihçesi, uygulama örneklerinin ortaya konması. Hacettepe Mesleki Rehabilitasyon Merkezi örneği üzerinden kuramsal ifadeleri somutlaştırma.		Nitel / Makale / Literatür taraması
Kayıhan ve Köse (2018)		-	-

Araştırmaların Genel Özellikleri

Rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanına dair gerçekleştirilmiş çalışmalar sistematik olarak ele alındığında 6 araştırma literatür taramasına dayalı derleme, 2 çalışma nitel araştırma makalesi ve 1 çalışma nitel araştırma temelli tezdur.

Kullanılan Ölçme Araçlarına Göre İnceleme

2 araştırma makalesi ve 1 tez çalışması ölçme araçlarına göre değerlendirildiğinde Duru ve Gültekin (2022), Camadan vd. (2020) ile Orman (2019) tarafından yürütülen çalışmalarda araştırmacılar tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formları kullanılmıştır. Orman (2019) katılımcılara 15 açık uçlu soru yöneltirken Camadan vd. (2020) araştırmasında açık uçlu soru sayısı 5; Duru ve Gültekin'in (2022) araştırmasında ise görüşme soru sayısı 8'dir.

Örnekleme Türüne Göre İnceleme

Derleme makaleleri dışındaki 3 çalışmada çalışma grubunun oluşturulmasında farklı örnekleme türleri benimsenmiştir. Bunlardan Orman'ın (2019) araştırmasında amaçlı örnekleme türlerinden uygun örnekleme, Camadan vd. (2020) tarafından yürütülen çalışmada maksimum çeşit örnekleme, Duru ve Gültekin'in (2022) araştırmasında ise benzeşik örnekleme metodu benimsenmiştir.

Çalışma Grubuna Göre İnceleme

Rehabilitasyon psikolojik danışmanlığını kuramsal olarak ele alıp Türkiye'deki tanıtımını sağlamayı hedefleyen çalışmaların dışındaki 3 araştırma katılımcı gruba göre incelendiğinde çalışmaların aktif olarak hizmet veren psikolojik danışmanlar (Camadan vd., 2020; Orman, 2019) ile hem çalışan hem de lisans öğrenimlerine devam eden psikolojik danışman adayları (Duru & Gültekin, 2022) üzerinde yürütüldüğü bulgusuna ulaşılmıştır. Camadan vd. (2020) tarafından yürütülen çalışmada 10 psikolojik danışman ile; Orman (2019) tarafından yürütülen çalışmada 14 psikolojik danışman ile; Duru ve Gültekin (2022) tarafından yürütülen çalışmada ise 16'sı aday 16'sı aktif olarak çalışan psikolojik danışman olmak üzere süreç 32 katılımcı ile devam ettirilmiştir.

Derleme Makalelere Dair Ana Bulgular

Çalışma gruplarını içeren ve araştırma makalesi formatında tasarlanan yayınların dışında literatür taramasına dayalı yürütülen 6 araştırma ise hem yurt içi hem de yurt dışı veri tabanları temelli kaynak taraması şeklinde gerçekleştirilmiştir. Yürütülen tarama çalışması akabinde rehabilitasyon psikolojik danışmanlığının tanımı, kapsamı, tarihçesi; rehabilitasyon psikolojik danışmanının rolleri, sahip olunması gereken bilgi ve beceri alanları; dünyadan ve Türkiye'den örnekler aracılığıyla karşılaştırma yapılması gibi başlıkların tekrar ettiği saptanmıştır. Bir sonraki başlık altında tekrar eden ilgili başlıklar ile araştırma makalesi formatında yürütülen 3 çalışmanın bulguları sunulacaktır.

Nitel Araştırmalara Dair Ana Bulgular

Nitel desenle kurgulanan üç çalışmada (Camadan vd., 2020; Duru & Gültekin, 2022; Orman, 2019) PDR alt dalları, rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanının gelişimi için yapılması gerekenler, rehabilitasyon psikolojik danışmanlığına dair güçlü ve zayıf hissedilen yönler gibi bulgular tekrar etmektedir.

Orman (2019) tarafından yürütülen araştırmada özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde faaliyet gösteren 14 psikolojik danışman ile çalışılmıştır. Bu doğrultuda rehabilitasyon danışmanlığını neden tercih ettikleri, diğer alt dallara oranla rehabilitasyon danışmanlığının daha kısıtlı seviyede tercih edilmesinin sebepleri, çalışma esnasında ne gibi faaliyetler yürütüldüğü, kurumların rehabilitasyon danışmanlığı hizmetleri kapsamında psikolojik danışmanlardan beklentileri, güçlü ve zayıf hissedilen yönler ile rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanının gelişimine yönelik neler yapılması gerektiği sorularına yanıt aranmıştır. Buna göre psikolojik danışmanlar rehabilitasyon alanını seçme sebebi olarak mezuniyet sonrası iş bulamama, tesadüfî gelişmeler ve iş teklifi alma gerekçelerini sunmuşlardır. Bununla birlikte sınırlı sayıda katılımcı kişisel merak temelli seçimde bulunduğunu belirtmiştir. Rehabilitasyon alanının az tercih edilmesinin gerekçelerini açığa çıkarmayı hedefleyen takip sorusunda ise düşük ücrete çalışma, yetersizlik hisleri, zor bir grupta muhatap olma ve görev tanımı dışındaki işleri yapmaya mecbur bırakılma gibi cevaplar saptanmıştır.

Rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı kapsamında neler yapıldığını ortaya koymayı hedefleyen soruda müşavirlik, bireyle psikolojik danışma, grupta psikolojik danışma, bireyi tanıma, vaka yönetimi, sevk, engel ve sağlık hizmetlerine dair bilgi, aileyle çalışma gibi faaliyetler belirtilmiştir. Verilen bu yanıtlar rehabilitasyon danışmanlığı alanının farklı alanlarda bilgi, birikim ve beceri gerektirdiği sonucunu doğurmaktadır. Bunun devamında yürütülen faaliyetlerde güçlü ve zayıf hissedilen yönlerin saptanmasına dayalı soruya iletişim ve temel psikolojik danışmanlık becerileri bağlamında güçlü hissedildiği yanıtı; özel eğitim bilgisi, aileyle çalışma ve uygulama becerisi alanlarında zayıf hissedildiği yanıtı verilmiştir. Rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanının gelişimine yönelik nelerin yapılması gerektiğinin belirtildiği son soruya ise tanıtım, denetim, ücret standartları oluşturulması, rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanına dair hem öğrenci hem de saha çalışanlarına eğitim, ders, kurs verilmesi adımlarına ihtiyaç duyulduğu vurgulanmıştır.

Nitel desenin benimsendiği bir diğer araştırmada Camadan vd. (2020) aktif olarak faaliyet gösteren 10 psikolojik danışmanla çalışmış; psikolojik danışmanlara PDR alt dallarının neler olduğu, alt dalların önem sırası, alt dallardan yeterli ve zayıf hissedilenlerin neler olduğu, eksik hissedilen alt dallarda gelişim maksatlı neler yapılması gerektiği gibi sorular yöneltilmiştir. Buna göre psikolojik danışmanların en az sıklıkla ifade ettikleri alt dallar kariyer psikolojik danışmanlığı ile rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı olurken okul ve aile psikolojik danışmanlığı sıklıkla tekrar edilen alanlar olarak dikkat çekmiştir. Katılımcılardan

belirttikleri alt dalları öneme göre sıralaması istendiğinde rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı ve kariyer psikolojik danışmanlığı yine son iki tercihte yer almıştır. Alt dallara ilişkin yetkinlik seviyesini değerlendirmeye dayalı soruya aile ve okul psikolojik danışmanlığı alanlarda yüksek düzeyde yetkin hissedildiği yanıtı verilirken rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı kendini yetersiz hissetme yanıtlarının sıklıkla tekrar ettiği bir alan olarak saptanmıştır. Rehabilitasyona dair hissedilen bu yetersizliğin gerekçelerini ortaya çıkarmayı hedefleyen takip sorusuna ise üniversite öğrenimi esnasında alana dair kısıtlı olanakların varlığı ile staj ve deneyim elde etme fırsatı bulamama yanıtları verilmiştir. Eksik hissedilen alt dallarda gelişim maksatlı neler yapılması gerektiğine dayalı soruya ise ders, seminer ve eğitim faaliyetlerinin düzenlenmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Araştırma makalesi formatlı son nitel çalışma Duru ve Gültekin'e (2022) aittir. Camadan vd. (2020) ile Orman'ın (2019) araştırmalarından farklı olarak sahada hizmet veren psikolojik danışmanların yanında lisans öğrenimlerini sürdüren aday psikolojik danışmanlar da sürece dahil edilmiştir. Bu kapsamda 16 aday psikolojik danışman ile özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde çalışan 16 psikolojik danışmana PDR'nin hangi alt dallarını bildikleri, alt dallara ilişkin eğitim imkânı bulup bulmadıkları, rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı hizmeti yürütmek için hangi becerilere sahip olunması gerektiği, rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanının gelişimi için yapılması gerekenler gibi sorular yönetilmiştir. Verilen yanıtlara göre katılımcıların büyük çoğunluğunun PDR alt dallarına ilişkin eksik ve hatalı bilgilere sahip oldukları saptanmıştır. Bununla birlikte katılımcılar ağırlıklı olarak lisans öğrenim süreçlerinde alt dallara ilişkin eğitim imkânlarının yetersiz olduğunu düşünmektedir. Katılımcılar rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanında çalışmak için hangi özelliklere sahip olunması gerektiği sorusuna ise sabırlı, psikolojik sağlamlığı yüksek, özel eğitim alanında bilgi sahibi, psikolojik danışmanlık ve rehberlik alanında yetkin gibi yanıtları sıralamışlardır. Katılımcılara son olarak yöneltilen rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanının gelişimi için neler yapılması gerektiği sorusuna ise lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde derslerin açılması ile sertifika, eğitim programlarının düzenlenmesi ifadeleri vurgulanmıştır.

Nitel desenli yürütülen ve kapsamlı özeti sunulan 3 araştırmada psikolojik danışmanların ve psikolojik danışman adaylarının PDR alt dallarına dair kısıtlı bilgilere sahip oldukları, rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanına dair yetersizlik hislerinin baskın şekilde görüldüğü, rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanında hizmet verecek uzmanların çoklu alanlarda (özel eğitim, temel psikolojik danışmanlık bilgisi, aileyle çalışma, vaka yönetimi vb.) bilgi sahibi olmaları gerektiği, rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanının

tanınması ve gelişimi adına lisans, yüksek lisans ve doktora seviyesine dersler ile sertifika programlarına ihtiyaç duyulduğu bulguları tekrar etmektedir.

Literatür Taramasına Dayalı Derleme Çalışma Bulguları

Literatür taramasına dayalı derleme makalesi formatlı 6 araştırma (Çimşir, 2019; Duru vd., 2020; Kaya, 2022; Kaya vd., 2021; Kaya & Sarı, 2018; Kayıhan & Köse, 2018) çalışmaya dahil edilmiştir. İlgili araştırmaların tamamında yurt içi ve yurt dışı literatüre ait bulgular sentezlenip bir bütün olarak sunulmuştur. Çalışmalardan 3 tanesi (Çimşir, 2019; Duru vd., 2020; Kayıhan & Köse, 2018) rehabilitasyon psikolojik danışmanlığının özel bir alanı olan mesleki rehabilitasyonla ilişkiliyken geri kalan 3'ü ise (Kaya, 2022; Kaya vd., 2021; Kaya & Sarı, 2018) doğrudan rehabilitasyon psikolojik danışmanlığıyla ilişkilidir. Ele alınan tüm çalışmalarda rehabilitasyon psikolojik danışmanlığının tanımı, tarihçesi, rehabilitasyon danışmanı olmak için sahip olunması gereken yeterlilikler, yurt dışından uygulama örnekleri ve alanın gelişimi için önerilenlerden söz edilmektedir.

Kaya ve Sarı'nın (2018) yürüttüğü çalışma rehabilitasyon psikolojik danışmanlığının yurt içi literatüre tanıtılması anlamında ilk olma niteliğini taşımaktadır. Bu çalışmada rehabilitasyon psikolojik danışmanlığının doğuşu, tarihçesi, kapsamı, hedef kitlesi, işin icrasında sahip olunması gereken yeterlilik alanları gibi konular etraflıca sunulmuştur. Buna göre rehabilitasyon psikolojik danışmanlığının Türkiye'de az tanındığı; halihazırda yoğun şekilde ihtiyaç duyulmasının yanında ilerleyen süreçte gereksinimin artarak devam edeceği vurgulanmıştır. Bununla birlikte rehabilitasyon danışmanlığı hizmetlerini yürütebilmek için kariyer, ölçme değerlendirme, bireyi tanıma, bireyle ve grupla psikolojik danışma, aileyle çalışma, vaka yönetimi, özel eğitim bilgisi gibi farklı disiplinlere dair bilgi sahibi olunması gerektiği vurgulanmıştır. Rehabilitasyon hizmetlerinin sadece fiziksel engeli olanların ötesinde sosyal, bilişsel, duygusal ve zihinsel alanlarda engeli olanları da kapsadığı ifade edilen bir diğer önemli noktadır. Rehabilitasyon psikolojik danışmanının danışanın topluma dahil edilmesi, özerk ve güçlü bir yapıya büründürülmesinde kritik rolde olduğunun vurgulandığı çalışmada alanın tanınırlığının düşük olması sebebiyle lisans ve lisansüstü dersler ile eğitimler aracılığıyla meslek profesyonellerine tanıtımının gerçekleştirilebileceği belirtilmektedir.

Kaya vd. (2021) tarafından yürütülen çalışmada ise rehabilitasyon psikolojik danışmanlığının Türkiye uygulamalarına dair temeller ifade edilmiştir. Buna göre rehabilitasyon alanındaki araştırmaların engelin fiziksel yönüne daha fazla odaklanırken psikososyal boyutu göz ardı ettikleri belirtilmiştir. Engellilerle çalışırken çerçeve sunan medikal, sosyal ve

biyopsikososyal modellerin tanıtılmasının sonrasında engele psikososyal uyumu açıklayan engeli kabul modeli ifade edilmiştir. Uyumun sağlanmasında pozitif psikoloji literatüründen beslenilmesi gerektiği vurgulandıktan sonra rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanının gelişimiyle ilgili birtakım önerilerde bulunulmuştur. Bu öneriler alana dair araştırma sayısının artması, alan uzmanı yetiştirmek adına lisans ve lisansüstü derslerde rehabilitasyon psikolojik danışmanlığına yer verilmesi, alanda çalışmaya niyetli kimselerin özür, engel ve psikososyal uyumla ilgili ilgi sahibi olması şeklindedir.

Doğrudan rehabilitasyon danışmanlığını konu edinen üçüncü ve son araştırma Kaya (2022) tarafından gerçekleştirilmiştir. Engeli bulunanlara yönelik damgalamanın detaylı şekilde ele alındığı bu çalışmada engeli açıklayan ahlaki, işlevsel ve sosyal modellerden bahsedilmiş; damgalamanın filogenetik ve ontogenetik kökenleri açıklanmıştır. Damgalamanın tespitinde kullanılacak ölçme araçlarının ifade edilmesinin ardından kişinin engeli olan bireyi damgalamasında etkili olanlar sunularak çalışma nihayete erdirilmiştir. Bu noktada rehabilitasyon psikolojik danışmanlığının kapsamını tanıtan giriş niteliğindeki 2 çalışmanın ardından engelleme ile ilgili daha spesifik bir alan olan damgalama konusuna geçiş olduğu yorumu yapılabilir.

Rehabilitasyon psikolojik danışmanlığının özel bir alt alanı olan mesleki rehabilitasyonu konu edinen ilk araştırma Kayıhan ve Köse'ye (2018) aittir. Doğrudan PDR literatürüne ait olmayıp mesleki rehabilitasyonun ergoterapiyle bağlantısının açıklandığı bu araştırma alanının tanıtımı, sınırları, tarihçesi ve farklı uygulama örneklerini ortaya koyması sebebiyle PDR alanı için de kıymetli bir kaynak niteliğindedir. Mesleki rehabilitasyonun engel sebebiyle iş bulamayanlar ile kaza, hastalık gibi durumlar sonucunda işini kaybedenlere yönelik yürütülen faaliyetler bütünü şeklide tanımlanmasının akabinde mesleki rehabilitasyon hizmeti sunacak uzmanların sahip olmaları gereken yetkinlikler makalede belirtilmiştir. Bu noktada yönlendirme, bireyi tanıma, iş arama becerileri edindirme, işe giriş sonrası takip gibi alanlarda bilgi sahibi olunmasının gerekliliği belirtilmiştir. Bununla birlikte proje kapsamında Hacettepe Üniversitesinde açılan Mesleki Rehabilitasyon Merkezi'nin faaliyetleri ve dünyadaki muadilleriyle mukayesesi gerçekleştirilmiştir. Buna göre merkezde mesleki rehabilitasyon hizmetleri kapsamında yaşam kalitesi ve özerkliği artırma, çalışma kapasitesini saptama, işe dönüşü kolay hale getirme, beceri edindirme ve kariyer danışmanlığı faaliyetlerinin yürütüldüğü ifade edilmiştir.

Mesleki rehabilitasyonun konu edinildiği diğer araştırma Çimşir (2019) tarafından yürütülmüştür. Burada da mesleki rehabilitasyonun tanımı, engeli olan bireylerin eğitim ve

istihdamda yaşadıkları problemler, mesleki rehabilitasyonun çok disiplinli bir alan olduğu, mesleki rehabilitasyon ve rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanında uzman eksikliği gibi konulara değinilmiştir. Bu başlıkların yanında ABD’de mesleki rehabilitasyon hizmetlerinin kurumsal yapısı, meslek örgütleri ve uygulama örneklerinin sunulmuş; mesleki rehabilitasyon merkezlerinde çok disiplinli ekiplerin yer almasına yönelik adımların atılması önerisiyle çalışma noktalanmıştır.

Mesleki rehabilitasyona dair incelenen son çalışma Duru vd. (2020) tarafından gerçekleştirilmiştir. Önceki iki araştırmayla benzer şekilde mesleki rehabilitasyonun tanımı, tarihçesi, sahip olunması gereken yeterliliklerin neler olduğu vurgulanmıştır. Buna göre bireyle ve grupla psikolojik danışma, kültüre duyarlı danışma, aileyle çalışma, kariyer psikolojik danışmanlığı, vaka yönetimi, iş bulma ve işe yerleştirme gibi farklı becerilere sahip olunması oldukça önemlidir. ABD, Avusturya, Güney Kore, Almanya ve Türkiye’deki uygulamalara dair örneklerin sunulması akabinde mesleki rehabilitasyon ve rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanının gelişimine yönelik önerilerde bulunulmuştur. Bu öneriler meslek örgütlerinin çalışmaları sonucunda mesleki rehabilitasyon ve rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı meslek standartlarının belirlenmesi, alanın bilinirliği ve uzmanların yetişmesi adına lisans ve lisans üstü dersler, sertifika programları aracılığıyla tanıtım / eğitim faaliyetlerinin yürütülmesi şeklindedir.

Rehabilitasyon psikolojik danışmanlığına dair literatür taraması temelli yürütülmüş altı derleme çalışmasında tekrarlayan bulgular rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı yapabilmek için farklı alanlarla bilgi ve deneyim gerektiği, alanın Türkiye’de yeni gelişmesi kaynaklı az bilindiği, alanda yetişmiş uzman sayısının çok kısıtlı olduğu, Türkiye’de uygulama anlamında ciddi sınırlılıklar olduğu ve ders, eğitim, sertifika programları aracılığıyla rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanının yaygınlığının artırılmasının gerektiğidir.

Sonuç

Bu araştırmada Türkiye’de gelişmekte olan rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanına dair yurt içi literatürdeki sınırlı sayıda araştırmayı sistematik inceleme yoluyla ele alınmıştır. Buna göre araştırmaların tamamında psikolojik danışmanların rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanında yetersiz hissettikleri; diğer alt dallarla mukayese edildiğinde en az yetkin hissedilen alt dallar arasında rehabilitasyon psikolojik danışmanlığının üst sıralarda geldiği tespit edilmiştir. Literatürde doğrudan rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı öz yeterliği başlıklı bir araştırmaya rastlanmasa da psikolojik danışmanların ve psikolojik danışman adaylarının özel eğitime dair öz yeterlik düzeylerini ele alan çalışmalarla karşılaşılmaktadır. Bu çalışmaların büyük bir kısmında özel eğitime dair öz yeterliğin orta ve

alt düzeyde; yüksek seviyede öz yeterlik bildiren katılımcıların son derece sınırlı sayıda olduğu bulgusu tekrarlamaktadır (Aksoy & Diken, 2009; Arşit, 2019; Bayar & Doğan, 2021; Demir & Tunç, 2022; Yüksel vd., 2012). Buna göre bu araştırmanın ana gayesi olan ve sistematik incelemeyle ele alınan 9 araştırmaya ait bulguların literatürdeki diğer araştırmalarla benzer sonuçlar ortaya koyduğu söylenebilir. Psikolojik danışmanların ve psikolojik danışman adaylarının özel eğitime ve onu kapsayıcı rehabilitasyon psikolojik danışmanlığına ilişkin düşük seviyede öz yeterliğe sahip olmalarının temelinde uygulama eksikliği, stajların yüzeysel olması, lisans sürecinde sınırlı sayıda ders alma gibi sebeplerin olduğu belirtilmektedir (Duru & Gültekin, 2022; Orman, 2019). Korkut Owen vd. (2013) tarafından gerçekleştirilen bir araştırmada PDR programlarının mezunlar tarafından değerlendirilmesi amacıyla açık uçlu 3 soru 259 PDR mezununa yöneltilmiştir. Buna göre programın zayıf yönlerinin alınan eğitimin uygulanabilirliğinin kısıtlılığı, uzmanlaşma ve branş edinmeyi sağlayıcı derslerin eksikliği, staj ve uygulama derslerinin kısa süreli olması ile program içeriğinin okul psikolojik danışmanlığına yönelik tasarlanması olduğu ortaya konmuştur. Benzer sonuçların elde edildiği farklı bir çalışmada lisans programlarının uzmanlaşmayı mümkün kılmayan yapısı ve staj sürelerinin azlığı gibi problemlerin psikolojik danışmanlarda tükenmeye sebep olduğu belirtilmiştir (Yerin Güneri vd., 2007). Nitekim Kumcağız vd. (2017) özel eğitime ilişkin düşük seviyede öz yeterliğe sahip olmanın mesleki tükenmişliğin %13'üne karşılık geldiği bulgusuna ulaşmıştır. Farklı bir ifadeyle özel eğitim ve rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanına ilişkin öz yeterliğin düşük seviyede olması mesleki tükenmişliği arttırmaktadır. Bu noktada hem öz yeterliğin artırılması hem de tükenmişlikle başa çıkılması adına birtakım önerilere gereksinim duyulduğu görülmektedir. Bu doğrultuda lisans ve lisansüstü düzeyde rehabilitasyon psikolojik danışmanlığına ilişkin derslerin açılması değerli bir öneri olarak dikkat çekmektedir. Bununla birlikte halihazırda rehberlik ve araştırma merkezi (RAM), özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinde çalışıp öz yeterliği orta alt düzeyde olan meslek uzmanlarının bulunduğu belirtilmektedir (Arşit, 2019). Bu gerekçeyle öğrencilere yönelik açılacak derslerin yanında sertifika programları ile hizmet içi eğitimler kanalıyla rehabilitasyon psikolojik danışmanlığına yönelik çalışmaların gerçekleştirilmesi ikinci öneridir. Bunun yanında lisans öğrencilerinin kurum deneyimi dersi almaları ve özel eğitim temelli kurumlarda deneyim kazanmalarının öz yeterliği artırıcı nitelikte olduğu vurgulanmaktadır (Vural Batık & Fıncı Kodaz, 2018). Bu gerekçeyle staj yapılacak kurumların rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alt dalını içerecek şekilde çeşitlendirilmesi ile staj sürelerinin daha uzun hale getirilmesi üçüncü bir öneridir. İfade edilen bu öneriler araştırma boyunca incelenen 9 çalışmada da sıklıkla vurgulandığı üzere rehabilitasyon

psikolojik danışmanlığı alanında uzman eksikliğini giderilmesi, PDR alt dallarına ilişkin eksik ve hatalı bilgilerle başa çıkılması, rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanının Türkiye özelinde tanınma sorununun çözümüne katkı sunabilir.

Araştırma kapsamında elde edilen diğer bir bulgu rehabilitasyon psikolojik danışmanlığının bireyi tanıma, psikolojik danışma yapma, aileyle çalışma, ölçme, özel eğitim, vaka yönetimi, iş bulma ve arama becerisi edindirme gibi birbirinden farklı alanlarda bilgi sahibi olmayı gerektirdiğidir. Leahy vd. (2009) 1671 rehabilitasyon danışmanı ile yürüttüğü araştırmasında bu bulguyu doğrular nitelikte temel psikolojik danışmanlık becerisi, bireyle ve grupla danışma, aileyle çalışma, vaka yönetimi, kariyer psikolojik danışmanlığı alanlarında yetkin olunması gerektiğini ortaya koymuştur. Bu noktada rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı kariyer hedefine sahip olanların yetiştirilmesinde birbirinden farklı disiplinlerde kapsamlı beceriler edinilmesinin göz önünde bulundurulması gerektiği ifade edilebilir. Bu çalışmada rehabilitasyon psikolojik danışmanlığıyla ilgili yurt içi literatürde yer alan az sayıdaki araştırma detaylı şekilde ele alınmıştır. Ulaşılan sonuçlardan hareketle araştırmacılara yönelik öneriler şu şekilde sıralanabilir:

- Literatürde psikolojik danışmanların özel eğitim öz yeterliklerine ilişkin ölçme aracı yer alıyor olsa da rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı Leahy vd. (2009) tarafından da ifade edildiği üzere özel eğitimin ötesinde farklı becerilere de sahip olmayı gerektirmektedir. Bu noktada rehabilitasyon danışmanlarının yetkinlik algılarını tespit etmeye yönelik bir ölçme aracının geliştirilmesi önerilebilir.
- Rehabilitasyon psikolojik danışmanlığıyla ilgili literatürdeki çalışmalar ağırlıklı olarak alanın tanıtımına yönelik derleme şeklindedir. Araştırma makalesi ve vaka analizlerinin yaygınlaştırılması gerekmektedir.
- Literatürde yer alan sınırlı sayıdaki araştırma makaleleri sahada çalışan psikolojik danışmanlar ve psikolojik danışmanlık öğrencileri üzerinde yürütülmüştür. Bunlara ek olarak yönetici, veli, rehabilitasyon hizmeti alan birey ve politika yapıcıların da sürece dahil edildiği araştırmalar tasarlanmalıdır. Dutta vd. (2017) tarafından rehabilitasyon hizmeti alanların hizmetlere ilişkin bağlılığının ölçüldüğü araştırma bu öneri için örnek teşkil etmektedir.
- Yükseköğretim Kurulu, 2018’de PDR lisans ders içeriklerinde güncellemeye gitmiştir. Buna göre 7. Yarıyılıda özel eğitim ve kaynaştırma isimli zorunlu dersin yanında rehabilitasyon danışmanlığıyla ilişkili sayılabilecek dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu, öğrenme güçlüğü ile dezavantajlı gruplarla kariyer psikolojik danışmanlığı dersleri seçmeli olarak programa eklenmiştir (Yükseköğretim Kurulu [YÖK], 2018).

Programa eklenen bu dersler her üniversitede açılmamaktadır. Buna göre yapılan eklemeler ışığında üniversitelerin lisans ve yüksek lisans programlarına rehabilitasyon danışmanlığı başlıklı dersin seçmeli olarak sunulması; isteyen öğrencilere uygulama ve staj imkânının sağlanması önerilebilir.

Yazar Katkıları: Çalışma Dizaynı: 1.yazar (%50), 2. yazar (%50), Çalışmaların Seçilmesi: 1.yazar (%50), 2. yazar (%50), Analiz: 1.yazar (%50), 2. yazar (%50), Makalenin Hazırlanması: 1.yazar (%50), 2. yazar (%50)

Çıkar Beyanı: Makalenin yazarları arasında, çalışma kapsamında herhangi bir kişisel ve finansal çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

American Rehabilitation Counseling Association (ARCA). (2023, Haziran). Welcome to ARCA. Erişim adresi: <https://www.arcaweb.org/overview/>

Aksoy, V. ve Diken, İ. H. (2009). Rehber öğretmenlerin özel eğitimde psikolojik danışma ve rehberliğe ilişkin öz yeterlik algılarının incelenmesi. *İlköğretim Online*, 8(3), 709-720.

Arşit, M. H. (2019). *Özel eğitim okulları ile rehberlik ve araştırma merkezlerinde görev yapan rehberlik öğretmenlerinin özel eğitimde rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerine ilişkin özyeterliliklerinin incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Biruni Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Barros-Bailey, M., Benschoff, J. J. ve Fischer, J. (2009). Rehabilitation counseling in the year 2011: Perceptions of certified rehabilitation counselors. *Rehabilitation Counseling Bulletin*, 52(2), 107-113. <https://doi.org/10.1177/0034355208324262>

Bayar, Ö. ve Doğan, T. (2021). Okul psikolojik danışmanı adaylarının özel eğitim öz-yeterlik algıları ve yeterlilik düzeyleri: Bir karma yöntem çalışması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 22(2), 369-394. <https://doi.org/10.21565/ozelegitimdergisi.695682>

Camadan, F., Şanlı, E. ve Şenocak, R. (2020). Subspecialty areas in psychological counseling and guidance: Opinions of psychological counselors. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, 10(57), 159-200.

Çimşir, E. (2019). Türkiye'de mesleki rehabilitasyon hizmetleri ve ihmal edilmiş bir alan olarak rehabilitasyon danışmanlığı. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(1), 114-124. <https://dx.doi.org/10.17240/aibuefd.2019.19.43815-443935>

Chan, F., Chronister, J., Allen, C. A., Catalano, D. E. ve Lee, E. J. (2004). Foundations of rehabilitation counseling. *Directions of Rehabilitation Counseling*, 15, 1-11.

Demir, F. E. ve Tunç, E. (2022). Psikolojik danışman adaylarının özel eğitim öz-yeterlik ve psikolojik danışman öz-yeterlik algılarının incelenmesi. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(91), 57-76. <http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.62184>

Denyer, D. ve Tranfield, D. (2009). Producing a systematic review. D. A. Buchanan ve A. Bryman (Eds.), *The Sage handbook of organizational research methods içinde* (s.671-689). Sage Publications.

Doğan, S. (2000). Türkiye'de psikolojik danışma ve rehberliğin durumu ve geleceği

ilişkin yönelimler. *Eğitim ve Bilim*, 25(118), 3-8.

Duru, H. ve Gültekin, F. (2022). Psikolojik danışmanların ve psikolojik danışman adaylarının rehabilitasyon psikolojik danışmanlığına ilişkin değerlendirmeleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 63, 49-77.

Duru, H., Sinan, F. N., Söner, O. ve Gültekin, F. (2020). Mesleki rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı: Bir derleme (Rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı). *Turkish Studies*, 15(6), 4169-4190. <http://dx.doi.org/10.47423/TurkishStudies.46148>

Dutta, A., Chan, F., Kundu, M. M., Kaya, C., Brooks, J., Sánchez, J., & Tansey, T. N. (2017). Assessing vocational rehabilitation engagement of people with disabilities: A factor-analytic approach. *Rehabilitation Counseling Bulletin*, 60(3), 145–154. <https://doi.org/10.1177/0034355215626698>

Kaplan, D. M. ve Gladding, S.T. (2011). A vision for the future of counseling: The 20/20 principles for unifying and strengthening the profession. *Journal of Counseling & Development*, 89, 367-372. <https://doi.org/10.1002/j.1556-6678.2011.tb00101.x>

Kaya, C. (2022). Rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı: Türkiye uygulamalarının temelleri: Engellilere yönelik damgalanmanın açıklanması ve ölçülmesi. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(27), 517-531.

Kaya, C. ve Sarı, E. (2018). Rehabilitasyon psikolojik danışmanlığına giriş: Türkiye uygulamalarının temelleri. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 8(51), 247-265.

Kaya, C., Sarı, E. ve Akdeniz, M. (2021). Rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı: Türkiye uygulamalarının temelleri II. *Milli Eğitim Özel Eğitim ve Rehberlik Dergisi*, 1(1), 270-291.

Kayıhan, H. ve Köse, B. (2018). Türkiye’de ve dünyada mesleki rehabilitasyon. *Türkiye Klinikleri J Psychol-Special Topics*, 3(1), 30-41.

Korkut Owen, F., Acar, T., Haskan Avcı, Ö. ve Kızıldağ, S. (2013). Psikolojik danışmanlık ve rehberlik programlarının mezunlar tarafından değerlendirilmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(2), 354-372.

Kumcağız, H., Demir, Y. ve Karadaş, C. (2017). Okul psikolojik danışmanlarında mesleki tükenmişliğin yordayıcısı olarak özel eğitime ilişkin öz-yeterlik algısı. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(3), 312-324. <https://doi.org/10.17679/inuefd.341495>

Leahy, M. J., & Szymanski, E. M. (1995). Rehabilitation counseling: Evolution and current status. *Journal of Counseling & Development*, 74(2), 163–166. <https://doi.org/10.1002/j.1556-6676.1995.tb01843.x>

Leahy, M. J., Muenzen, P., Saunders, J. L. ve Strauser, D. (2009). Essential knowledge domains underlying effective rehabilitation counseling practice. *Rehabilitation Counseling Bulletin*, 52(2), 95–106. <https://doi.org/10.1177/0034355208323646>

Meagher, B. A., Miller, M. K., Chang, C. Y. ve Erford, B. T. (2023). A meta-study of publication characteristics of the rehabilitation counseling bulletin: 2000 to 2019. *Rehabilitation Counseling Bulletin*, <https://doi.org/10.1177/00343552231155221>

Orman, B. (2019). *Türkiye’de rehabilitasyon psikolojik danışmanlığı alanında çalışan psikolojik danışmanların uygulamalara ilişkin görüşleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi.

T. C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel

Türkiye'de Rehabilitasyon Psikolojik Danışmanlığı Alanında Gerçekleştirilmiş Çalışmalar: Sistematik Gözden Geçirme

Müdürlüğü. (2023). *Engelli ve yaşlı istatistik bülteni*. Erişim adresi: aile.gov.tr/135432/eyhgm_istatistik_bulteni_nisan_23.pdf

Türkiye İstatistik Kurumu. (2022). *İstatistiklerle yaşlılar*. Erişim adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İstatistiklerle-Yaslilar-2021-45636>.

Türkiye İstatistik Kurumu. (2023). *Engellilik ve yaşlılıkla ilgili göstergeler*. Erişim adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Search/Search?text=engellilik>

United Nations. (2022). *Global issues: Population*. Erişim adresi: <https://www.un.org/en/global-issues/population>

Ültanır, E. (2005). Türkiye’de psikolojik danışma ve rehberlik (PDR) mesleği ve psikolojik danışman eğitimi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(1), 102-111.

Vural Batık M. ve Fırıncı Kodaz, A. (2018). Kurum deneyiminin psikolojik danışman adaylarının özel eğitim öz yeterlik algılarına etkisi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 37(1), 209-222. <https://doi.org/10.7822/omuefd.327621>

Yalçın, İ. (2006). 21. yüzyılda psikolojik danışman. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 39(1), 117-133. https://doi.org/10.1501/Egifak_0000000131

Yerin Güneri, O., Büyükgöze Kavas, A. ve Koydemir, S. (2007). Gelişen psikolojik danışma ve rehberlik: Meslekleşme sürecindeki ilerlemeler. R. Özyürek, F. Korkut-Owen, D. W. Owen (Eds.), *Okul psikolojik danışmanlarının profesyonel gelişimi: Acemilikten olgunlaşmaya giden zorlu yol içinde* (s. 240-276). Nobel Akademi Yayıncılık.

Yükseköğretim Kurulu. (2018). *Rehberlik ve psikolojik danışmanlık lisans programı*. https://www.yok.gov.tr/Documents/Kurumsal/egitim_ogretim_dairesi/Yeni-Ogretmen-Yetistirme-Lisans-Programlari/Rehberlik_ve_Psikolojik_Danismanlik_Lisans_Programi.pdf

Yüksel, K., Diken, İ. H., Aksoy, V. ve Karaaslan, Ö. (2012). Rehber öğretmen adaylarının özel eğitimde psikolojik danışma ve rehberliğe ilişkin öz-yeterlik algıları. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(31), 137-148.

TRT Türk Halk Müziği Repertuarına Kayıtlı Giresun Türkülerinde Söz Varlığı

Vocabulary In Giresun Folk Songs Recorded In TRT Turkish Folk Music Repertoire

DOI: 10.38155/ksbd.1468454

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
15/04/2024

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
04/11/2024

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31/12/2024

KARADENİZ SOSYAL
BİLİMLER DERGİSİ

Melek ELMAS
Giresun Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
melekelmas2801@gmail.com
ORCID: 0000-0002-1519-6726

Etik Kurul Beyanı: Bu çalışma, insanlardan veri ve örnek toplamayı gerektiren, anket, inceleme, alan çalışması ve deney içeren araştırmalar kapsamına girmediğinden etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir.

Öz

Bir milletin ulus kimliğini kazanmasında sanat, mimari, dil, edebiyat, felsefe, müzik, din ve tarih gibi kültürü meydana getiren mozaik parçaların bir araya gelerek bir bütün oluşturması etkili olmuştur. Bu parçaların etkileşimiyle zenginleşen kültür ürünleri, toplum hayatını da tanımlamıştır. Kültür hayatımızı zenginleştiren mozaik parçalardan bir tanesi çalışmamıza da konu olan halk türküleridir. Türküler, içinde bulunduğu toplumun birçok boyutunu işlemesi; bireysel olarak insanın duyuş şeklini ve düşünce biçimini ele alması bakımından dile ait birçok zenginliği bünyesinde taşımaktadır. Türkülerin bu zenginliği, sahip olduğu söz varlığı ile gözler önüne serilmektedir. Çalışmada, TRT Türk Halk Müziği (THM) repertuarına kayıtlı 82 Giresun türküsü, söz varlığı açısından incelenmiştir. Sözü edilen türküler, motif ve semboller bakımından incelenirken, bu unsurların hangi türkülerde ne sıklıkla kullanıldığı tespit edilmiş, repertuar numaraları ile gösterilmiştir. Bölgenin duyuş ve düşünce dünyasıyla ilgili yansımalar; kelime grupları, kadın-erkek adları, yer adları, hayvan adları, bitki adları, ağaç adları, yiyecek adları, içecek adları, kıyafet adları, eşya adları, madeni adlar, meslek adları, müzik terimleri, denizcilik terimleri, coğrafi terimler ve dini terimler başlıklarında incelenmiştir. Elde edilen verilerden hareketle de yörenin kültürel değerleri işaretlenmiş, halk bilimi açısından çeşitli değerlendirme ve tespitlerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Giresun türkeleri, Söz varlığı, Kültür, TRT Türk halk müziği.

Abstract

The mosaic pieces that make up culture such as art, architecture, language, literature, philosophy, music, religion and history have come together to form a whole in a nation's gaining its identity as a nation. Cultural products enriched by the interaction of these parts have also defined social life. One of the mosaic pieces that enrich our cultural life is folk songs, which are also the subject of our study. Folk songs carry many richness of language in terms of processing many dimensions of the society in which it is located and addressing the way of feeling and way of thinking of individual human beings. This richness of folk songs is revealed with their vocabulary. In this study, 82 Giresun folk songs registered in TRT Turkish Folk Music (THM) repertoire were analyzed in terms of vocabulary. While the aforementioned folk songs were analyzed in terms of motifs and symbols, it was determined how often these elements were used in which folk songs and they were shown with repertory numbers. In the study, reflections on the world of emotion and thought of the region were analyzed under the headings of word groups, names of men and women, place names, animal names, plant names, tree names, food names, drink names, clothing names, item names, metal names, occupational names, musical terms, maritime terms, geographical terms and religious terms. Based on the data obtained, the cultural values of the region were marked and various evaluations and determinations were made in terms of folklore.

Keywords: Giresun folk songs, vocabulary, culture, TRT Turkish folk music.

Giriş

Dil, kültürün özü; yazı ise söz dünyasının mahzenidir. Bir kültürde ortaya çıkmış olan sözcükler, ait olduğu toplumun ifade gücünü temsil etmekte, içinde bulunduğu geleneğin inşa ettiği dünyayı doğrudan yansıtmaktadır. Dil, toplumların sosyal ve kültürel yapılarını inşa eden bir araç olma görevini üstlenirken topluma ait kelime dağarcığını destekleyen kültürel değerler, insanın duyu ve düşüncelerinin tanıklandırıldığı hazinelerdir. Kişisel duyu ve düşüncelerimiz dilimize yansırken kullanılan kelimeler nasıl bir dünya algısına sahip olduğumuzun göstergeleridir.

Dil, bireylerin duyu dünyalarındaki algı, duyu ve düşüncelerinin somutlaştırılmasında bir araç rolü üstlenir. Bu sistem içinde kavramsal aktiviteleri soyut olmaktan çıkartan dil, düşünceleri somutlaştırarak insanlar arası iletişimi mümkün kılar. Dil, bireyler arasında iletişim kurma aracı olmasının yanı sıra yaşanan toplumda sosyal ve kültürel dünyayı kuran ve bunlara anlam kazandıran bir olgudur. Bu bağlamda dil, içinde bulunduğu kültüre ait kabul edilmiş iletişim diliyle, bireyler arasında kolektif algının paylaşılabilmesini ve anlamlandırılabilmesini sağlar. Sosyal normlar ve değerler dil sayesinde aktarılırken bu transfer cemiyeti bir arada tutma görevini üstlenir.

Dil, insan hayatına karşılıklı iletişimi ve anlaşmayı getirmiştir. Bu olgu, iletişim sırasında bazı öğelerin gelecek nesillere aktarılmasına aracı olmuş, toplumlar arası bambaşka kültür öğelerinin fark edilmesini desteklemiştir. Toplum hayatının devingen yapıda olması zaman içinde dile yeni değerler ve anlamlar kazandırmıştır. Dil, bu hareketlilik içinde yaşadığı toplumun birçok değerini zamana karşı ayakta tutmaya çalışmış, sanat malzemeleriyle kültürlerin inanç ve tutumlarını geleceğe taşıyan araç olma görevini üstlenmiştir. “Sanat, insanların birbiriyle ilişki kurmalarını sağlayan bir üst dildir: Bu dil aracılığıyla başkalarına kendisi hakkında bilgi veren insan, karşısındakilerin deneyimlerini bu dil aracılığıyla benimser, başkalarıyla ilişki kurmaya, iletişim içinde olmaya çalışır.” (Tarkovski, 2018: 34). Bir sanat dalı olan edebiyatın kapsama alanına giren türküler, duyguları, düşünceleri ve deyimleri ifade etmenin güçlü bir yoludur. İracılar, sözleri ile kendi hikâyesini anlatır, hüznelerini ve sevinçlerini paylaşır. Türküler tek başına bireysel yapıtlar değil, ortak deneyimlerin paylaşıldığı eserlerdir.

Türküler, saz eşliğinde sözlü bir şekilde dilin biçim ve anlam özelliklerini kullanarak, içinde bulunduğu toplumun evreni algılayış biçimini ortaya koyar. Köprülü (2013: 236), Gazimihal (2006: 19) ve Onay (2022: 154-157) türküyü, Türklere özgü bir beste ile söylenen

halk şarkıları olarak tanımlarlar. Türküler, Türk toplumuna ait sosyal unsurları, ekonomik faktörleri ve kültürel öğeleri bünyesinde barındırır. Ayrıca türküler, toplumda yaşanan bireylerin maddi ve manevi değerlerinin yansıtıcılarıdır. Türkülerde bir milletin ağıtı, aşkı, özlemi, sevinci ve savaşı vardır. Bu eserlerde yeme, içme, giyim-kuşam ve barınma; duygu, tutum ve düşünce dünyası gibi insana ve insan hayatına dair birçok unsuru görebilmek mümkündür. Türkülerde ele alınan tüm bu kavramlar toplumun maddi ve manevi değerlerini kapsarken, türkü bu değerlerin gelecek nesillere iletilmesinde etkili bir tür olma gücünü üstlenmektedir.

Biçim, biçem ve anlam itibarıyla zengin ve köklü kaynaklara sahip Giresun türkülerini icracılar, İcra ortamları ve konular bakımından sınıflandırmak mümkündür:

İracılar: “Tuzcuoğlu, Kuyucuoğlu, Halil Kodalak (Karaman), Osman Gökçe (Piçoğlu), Kemal İpşir (Durkaya), Hacı Ali Özdemir, Mehmet Odabaş (Yarımkaş, Odabaşoğlu), Kemal Caba, Ahmet Caba, Nazmi Özdemir, Sabri Özdemir, Mehmet Sırrı Öztürk, Kâtip Şadi, Sami Günay, İsmet Şadi, Şenel Dandin (Çolak Şenel), Erol Dandin, Hüseyin Özdemir, Mehmet Karadeniz, Burhan Caba, Mehmet Maksutoğlu, İbrahim Kavraz, Hüseyin Çınar, Mustafa Naci Keskin, İbrahim Gülpınar, Haşim Torun, Mehmet Gündoğdu (Küçük, 2015).

İcra ortamları: Mayıs yedisi, yayla şenlikleri (Aksu Festivali, Yayla Festivalleri, Kulakkaya Kar Festivali, Giresun Uluslararası Aksu Festivali, Yayla Otçu Göçü Şenliği¹, Hidrellez Şenliği, Sağrak Gölü Yayla Festivali, Uluslararası Bektaş Yayla Festivali, Uluslararası Dereli Kümbet Kültür Turizm Ve Sanat Festivali, Kuşdili Kültür Ve Sanat Festivali, Geleneksel Karaovacık Yaylası Otçu Göçü Şenliği, Giresun Sisdağı Erkeksu Otçu Şenliği, ilçe festivalleri; Uluslararası Kemeççe Ve Horon Festivali, Çamoluk Kurufasulye Festivali, Çamoluk Bal Festivali, Fındık Festivali, Şebinkarahisar Kültür Sanat Ve Ceviz Festivali)², mahalli iş ortamları (fındık³ ve tütün toplayıcılığı, tekne ve kıyı balıkçılığı), zanaat ortamları (demircilik, sepetçilik, kalaycılık, bıçakçılık, beşikçilik), geleneksel organizasyonlar (nişan, düşün, kına), mahalli eğlence mekanları (Kahvehaneler, çay bahçeleri, meyhaneler,

¹ Mısırlar 20-25 cm. kadar boylanınca, tarladaki yabancı otlar temizlenir ve mısırların dipleri çapalanır, buna ‘ot kazma’ denir. Yılda iki kez ot kazılır. Birinci ot mayıs sonlarında, ikinci ot ise haziran sonlarında kazılır. İkinci ot kazıldıktan sonra, temmuz ayının ilk haftasından sonuna kadar yaylalara çıkılır. Bu göçlere ‘otçu göçü’ ve ‘otçu haftası’ denir (GD, 1988: 9). 1988 yılında Giresun’da yayla turizmi “Giresun Yaylaları Otçu Göçü Şenlikleri” adı altında başlatılmış, farklı isimlerle günümüze kadar devam ettirilmiştir. Bkz. (Elmas, 2019).

² Bkz. (Elmas, 2019).

³ İmeci (imece), toplumumuzda kırsal kesimdeki bireylerin yardımlaşarak iş yapmasıdır. Sözü edilen bu paylaşımda türküler söylenip sohbetler edilirken samimi bir ortam meydana getirilir. “İmecilere bir de kemeçeci çağırılırdı. Kemeçeci ritim tutar, kazmalar bu ritme göre sallanırdı. Çalınan ekin havası ve söylenen ritim türküsü imecilerin daha istekli, daha coşkulu çalışmasını sağlardı. Kemeçenin ritmine göre tek vuruş ve ikileme vuruş olmak üzere iki çeşit vuruş türü vardı” (Temel, 2005: 78-79).

lokantalar), sosyal medya platformları (youtube, spotify, apple music, soundcloud, bandcamp, mixcloud, vd.).

Konuları: Savaş, aşk ve sevda, yiğitlik, eşkıyalık, tarihi şahsiyetler, gurbet, köy yaşamı, doğa, göç, vd.

“Giresun türküleri biçim ve tematik açıdan değişken bir yapıya sahiptir. Bağlama, kemençe, davul, zurna, cümbüş ve ud çalgıları eşliğinde icra edilen türkülerin 2/4, 4/4, 5/8, 7/8, 9/8, 10/8 ve 7/16’lık usulde olduğu görülmektedir. Ancak ağırlıklı olarak sırasıyla 9/8, 4/4 ve 10/8’lik usullerin varlığından da söz etmek mümkündür.” (Öztürk, 2017: 361). Kentin kıyı, iç ve yüksek kesimlerinin yaşam şartlarını farklılaştırması⁴, türkülere söz varlığı açısından zenginlik katmıştır. Yer şekillerine ek olarak ilin, geçmişten günümüze farklı etnik gruplardan göçleri kabul etmesi bölge türkülerinin söz varlığını geniş bir yelpazede tutmuştur.

“Bir dilin söz varlığı, o dilin tarihine geniş ölçüde ışık tutmakta, yüzyıllar boyunca ortaya çıkan ses, biçim, söz dizimi ve anlam değişikliklerini yansıtmakta, hangi dillerin etkisiyle, ne tür değişimlerin gerçekleştiğini göstermektedir.” (Aksan, 2006: 11). “Toplumlar arasındaki etkileşimin ilk izleri dilin kendisinde meydana gelir. Bu bağlamda kolektif şuurda oluşan ilk gösterge, karşı topluma atfedilen kimlikle başlar. Geri kalan her şey bu göstergenin/kimliğin çeşitli alt değer dizgelerinin oluşturulmasıyla sağlanır. Dinî, siyasî ve ticarî ilişkiler, ifade edilen bu ilişkinin önemli etkileşim araçlarından bazılarıdır.” (Havuz, 2023: 59). Bir kültüre ait dil üzerine yapılan söz varlığı incelemeleri; sosyal, bireysel, kültürel, ekonomik ve daha birçok alanda toplumların dilsel kapsayıcılık kuvvetini ortaya koyar. Bu çalışmalar kapsamında ortaya çıkan sözcükler, kültürlerin değer formlarını meydana çıkartma özelliğine sahiptir. İfade edilen çalışma alanı toplumun duyuş ve düşünüş tarzıyla ilgili bilgi edinmemizi sağlarken, toplumda yaşayan bireyler hakkında da tespitlere gitmeyi ve fikir edinmeyi olanaklı kılar. Bireye açılan bu kapıda dilin varlığı, insan ruhunun anlaşılması için gereklidir. Hem bireysel hem de toplumsal bir olgu olan dil, içinde bulunduğu kültürün duyuş tarzını ortaya koyarken, bu ortaya çıkış kültürel hassasiyetlerin, bireyin düşünce dünyasıyla harmanlanmasını mümkün kılmıştır.

⁴ Bkz. (Altınkaynak, 2009).

Bulgular

Çalışmada, THM repertuarına kayıtlı⁵ 82 Giresun türküsü, içerdiği izlek ve kalıplarla ele alınmış bu unsurlar söz varlığı açısından incelenmiştir. Sözü edilen türküler, temel söz varlığı açısından incelenirken, bu unsurların türkülerde ne sıklıkla kullanıldığı tespit edilmiş, bu tespitler repertuvar (Rpt.) numaraları ile tanıklandırılmıştır. Bu bağlamda türküler; yöresel sözcükler, deyimler, ikilemeler, kalıp sözler, doğa ve evrenle ilgili adlar, hayvan adları, bitki adları, maden ve değerli eşya adları, dini kelimeler, özel isimler, akrabalık adları, kılık kıyafet adları, müzik terimleri ve denizcilik terimleri başlıklarında incelenmiştir.

Yöresel Sözcükler

Türkülerin bir yöreye ait olmasından kaynaklı, bulunduğu kültürün karakteristik yapılarının türkülerde yerel ifadelerle canlı tutulması olağan bir durumdur. Giresun türkülerinde yer alan söz varlığı, dilsel zenginliğin ve kültürel kimliğin birer parçasıdır. Ayrıca türkülerde kullanılan bu ifadeler, türkülerin diri ve insan hayatının bir parçası olduğunun kanıtıdır.

Örnek dize;

“Yaylanın çimeninde

Oturdum serinledim

Yar yanımdan geçerken (anam)

Bir kere berinledim” (4614).

Dikenli ot “*gazel*” (3174/4, 1321/1); merhametsiz, acımasız “*gavur*” (1964/1); olmaz olsun “*ander galsın*” (3246/1); “*andır gelsin*” (130/1); “*andırın (yosması)*” (1321/1); uzak “*ırak*” (1008/2, 3215/1, 4615/1); yaprak “*gelek*” (3339/1); zehir “*avu*” (1964/1); toprağı işlemeye yarayan alet, tarla, iş “*belleri belle bellemeleri*” (1859/1); hızlı “*çabuk çabuk*” (138/1); budaklı eğri dal “*çangal*” (130/1); kabuğundan veya samanından ayrılmış tahıl, fındık vb. “*çec*” (4611/1, 902/1); kuyruklu ekin biçme aracı “*çingül orak*” (1008/1); şehir, köy veya ev yıkıntısı “*ören*” (1321/1); Samanlık “*merek*” (1204/1); tahıl ve yiyecek saklanan yer “*ambar*” (4611/1); oyun oynamak “*horon etmek*” (4893/1); tarlanın bölünen kısımları “*evlek*” (2053/1); fiyata dahil etmek “*(fiatina) gatmak*” (2660/1); daldaki fındığın çotanak tekil tek olduğu anlamında “*(fındık dalda) tekleme*” (586/1, 4376/1); günahlarını almak “*gadaların (alayım)/gadaların (olayım)*” (360/2, 1834/2, 2013/1); belalı, lanet olasıca, faydasız “*gaybana*” (3246/1, 564/1); harç ile kaynatılmış çimento “*şima ile gaynama*” (1548/1, 1082/1); köyün merkezi, düz alanı “*gıran*” (4186/1); kereste “*patar*” (1323/2); sanki “*goya*” (164/1); ot

⁵ TRT THM repertuarına kayıtlı Giresun türkülerinin tümüne <https://www.repertukul.com/Yoreler--GIRESun> (URL-1) sayfasından ulaşılmıştır.

biçmek “güllük (biçerim)” (1324/2); iyisi, güzeli “(sevdiğin) hası” (4893/1); beğenmek, hoşuna gitmek “havas etmek” (1008/1); su için açılmış yarık, su yolu “(ırmağı kestim) harka” (1319); lahana sarması “kelemin dürmesi” (4611/1); yaşlı “keyfanı” (3387/1); yabancı ot “paldır (bağladı) paldır” (4891/2); acı çekmek “(sensin beni) erüden” (3199/1); tarlaya atılan tohumu örtmek için araç “tapan” (4611/1); metal kürek “(tarlaya vurdum) beli” (3339/1); sallamak “(al kolun üstüne ürgele (beni))” (1278/1); olduğu yerden ayrılmak, kaçmak “(al beni) savuş” (4613/1); aniden irkilmek “berinlemek” (4614/1); ayrı tutmak, imtiyaz geçmek “gayırmak” (3656/2, 138/1); kapı ve pencerenin kasası “söve” (164/1).

Yöresel Kullanımda Yer Yön/İşaret İfadeleri

Yer yön işaretleri, bireylerin çevrelerini anlamalarına ve yollarına bulmalarına yardımcı olur. Giresun Türkülerinde yer alan yer yön işaretleri yöre ağızında özel kullanımlara sahiptir ve kültürün önemli bir parçasıdır.

Örnek dize;

“Duman dere okarı (da)
Kılavuzdur kılavuz
Andırgelsin yaylası (da)
Yarım evde yalnız” (130).

“Gel beri” (5247/1, 1320/2); “karşı geçi” (1326/3, 130/1); “ha burası” (3656/1); “ha buradan aşağı” (1320/1); “ha o yana” (1008/1); “ha bu yana” (1008/1); işaret “ha bu” (1008/1, 1321/1, 371/1, 3238/1, 164/1); “ha buradan yukarı” (4888/1); “ha buradan o yanı” (164/1); “okarı” (130/2); “o yan” (3339/1).

Deyimler

“Bir dildeki deyimler söz varlığı içinde yer alır; dili konuşan toplumun anlatımdaki gücünü ve başarısını, benzetmeye, nükteye olan eğilimini ortaya koyan önemli öğelerdir. Deyimler kimi zaman yüzyıllar boyu hiç değişmeden, kimi zaman sözcüklerinde yenilenmelerle, yeni deyimler de aktarılabilir” (Aksan, 2004:31).

Örnek dize;

“Ey gidi yalan dünya
Gitti galmadı gitti
Bu benim yüreğimde (anam)
Taze yâreler bitti” (4614).

Örnek dize;

“Çınalların söğüdü (a canım)
Kimden aldın öğüdü
Evvelden de küçüktün (a canım)
Şimdi gönlün büyüdü” (533)

Bir şeyi arzulamak “heves etmek” (1008/1); bir kişiyi kandırmak, duygularıyla oynamak “(birisini) aldatmak” (1323/1, 1859/1, 1323/1, 1082/1, 1319/1, 1319/1); sevdiği kişiyi

düşünmek “*aklı kalmak*” (4968/1, 4376/1); zor bir durumun içerisinde olmak “*kana boyanmak*” (4612/1, 4613/1); birini öldürebilecek olma durumu “*kan olmak/gan olmak*” (533/1, 1287/1); derin acı ve üzüntü içinde olmak “*yüreği kanamak*” (3618/1); inandığı kişi tarafından kötülüğe uğramak “*arkadan vurmak*” (3684/1); aşık olmak “*aşkına düşmek*” (902/1); sevgiliyi gördüğünde heyecanlanmak, yıkılmak “*ayak üstü duramamak*” (3684/1, 2041/1, 124/1); bir kişinin gelmesini beklemek “*yollarını beklemek*” (3216/1); başa çıkması güç bir durumun içine girmek “*başı belaya girmek*” (902/1); bir yerden uzaklaşamamak “*başını alıp gitmek*” (3174/1); bir kişiyi dövmek “*bacağını kırmak*” (1326/1, 130/1); birinden vazgeçmek “*(birinden) geçmek*” (1204/1, 3393/1); birini sever gibi görünüp duygularıyla oynamak “*(biriyle) oynamak*” (1082/1, 1548/1); başka birini kendisine denk görmek “*boyunu boyuna ölçmek*” (1278/1); başka bir kişinin uğruna her şeyi göze almak “*(boyuna posuna/yoluna) kurban/gurban olmak*” (1308/1, 3238/1, 3249/1); anlayışlı ve hoşgörülü olmak anlamında “*gönlü büyümek*” (533/1); öldürmek “*boynun vurmak*” (4612/2); bir durumu karşı dayanıksız güçsüz hale gelmek “*can dayanmamak*” (4613/1, 192/1); bir şeylerden yorulmak, ölümü göze almak “*candan usanmak*” (1287/1); içtenlikle sevmek “*candan sevmek*” (1244/1); bazı durumlar karşısında yorulmak, ölümü göze almak “*candan bezmek*” (4186/1); değerini, kıymetini bilmek “*cebinde taşımak*”/“*cebinde gezdirmek*” (2053/1, 1287/1); birbirinden uzak kalmak “*(yollar) ayrı düşmek*” (1308/1); sözünden fikrinden hareketlerinden dönmek, değişkenlik “*çark gibi dönmek*” (3215/1); bir insanı etkilemek için yapılan davranış “*çalım atmak*” (1320/2); bir duruma çok üzülme “*bağrını delmek*” (164/1); sıkıntı ve dert içinde olmak, hastalanmak “*derde düşmek*”/“*derde koymak*” (2041/1, 3684/1); yaşanan acının ağır olması “*derin acı*” (4844/1); çok sevmek “*sesine dolanmak*” (4893/1); sis kaplaması “*(dağı) duman bürümek*”/“*(dağları) duman almak*” (4886/1, 3199/1, 3393/1); efkarlanmak, dertlenmek “*(başından) duman kalkmamak*” (766/1); gerçekleştirilecek bir durum için uygun zamanın bulunması “*fırsat almak*” (3684/1); istediğin bir şey için beklemek “*(edeyim sabur) sabır etmek*” (138/1); üzerinde durulan bir şeyin karşılığını alamamak “*emeği zay olmak*” (1278/1); aşk acısı çekmek “*sevdalıktan erimek*” (1321/1); istenilmeyen bir durumla karşılaşma “*başa bela etmek*”, “*başı belaya girmek*” (3238/1, 902/1); bir işin sonunu düşünmeyip hareket etmek, sonucunda zarar görmek “*kendi kendine etmek*” (371/1); boş yere zaman geçirmek “*gönül eylemek*” (1308/1); sürekli gidip gelmek “*yol eylemek*” (2371/2); yüksek sesle haykırmak “*feryat etmek*” (1308); bir durumun karşı üzüntü duymamak “*gam yememek*” (3387/1); bir kişiyi vakit seçmeden sürekli düşünmek “*gece gündüz sayıklamak*” (1548/1); bütün sıkıntılara ve engellere rağmen bir şeye başlamak “*göze almak/gözüne aldirmek*” (192/1, 2041/1); istenilmeyen durumlar içinde kalmak “*hallere düşmek*” (3246/1); zor durumların içine

girmek, sıkıntı çekmek, hastalanmak, sevdalık çekmek “*iyi hallere kalmamak*” (1326/1); bir şeyin olmaması, o şeyden faydalanamamak “*haram olmak*” (4844/1); bir şeyin çaresi olarak görmek “*ilaç olmak*” (4611/1); birini değersizleştirme, aşağı görme “*hor görmek*” (4782); bir durumla mücadele karşısında çok üzülme, gücünü yitirmek “*ılgıt ılgıt erimek*” (72/1); çok fazla üzülme “*yüreği kanamak*” (3618/1); ölmek, vurulmak “*al kanlara boyanmak*” (4612/1); aşık olmak”, (o yare) vurulmak” (4844/2, 3680/1, 1375/1); birine zarar vermek her şeyini almak “*yakmak yandırmak/yakmak kül etmek/yakmak kurutmak*” (3387/1, 4893/2, 3669/1, 3393/1); gönlünü birine kaptırmak “*meyil vermek*” (3684/2); yaşamak “*ömür geçirmek*” (942/1); çok sevmek “*sevdası başında olmak*” (4612/1); hayatı dağılmak, “*ocağını söndürmek*” (4968/1); gücü tükenmek, yetmemek “*takati kalmamak*” (522/1); çok üzülme “*yüreği yanmak*” (3618/1, 3859/1, 4844/1); acı çekmek “*yanıp kül olmak*” (4968/1); gereksiz, zor işlerle uğraşmak “*hamallık etmek*” (3199/1); dert, sıkıntı içine girmek “*sineye yare açmak*” (4206/1); derdine dert eklenmek “*(yüreğimde) taze yareler bitmek*” (4614/1); yuvası yıkılmak “*ocağını yıkmak*”/”*ocağı sönmek*” (1326/1, 130/1, 4968/1); bir yeri yaşanmaz hale getirmek “*zindan etmek*” (371/1).

TRT THM repertuarına kayıtlı Giresun türkülerinde kaynaklara geçen deyimlerin yansıra kaynaklarda bulunmayan deyimler de tespit edilmiştir. Sözlü gelenekte icra edilen bu eserlerde deyimlerin sözcük yerlerinin ve harflerinin ağız kaynaklı değiştirildiği, yakın anlamlı kelimelerle de kullanıldığı gözlemlenmiştir. Kuşkusuz Giresun türkülerini TRT kayıtlarındaki türkülerle sınırlandırılmayacağı gibi söz konusu deyimler de bu verdiğimiz örneklerle sınırlandırılmaz. Kasabalardan köylere kadar henüz derlenmeyen birçok türkünün araştırmalara, sözcüklerinin incelemeye ihtiyacı vardır.

İkilemeler

“Bu dil bilimi kavramı Türkiye Türkçesinde gerek yapı gerekse sözcük türlerinin kullanımı bakımından çok zengin örneklerle ortaya çıkmakta çok güçlü bir anlatım sağlamaktadır.” (Aksan, 2004: 60). İkilemeler türkülerde canlılığın ve neşenin kaynağıdır. Çoğu zaman ise kafiyeye uygun olarak kullanılmıştır.

TRT THM repertuarına kayıtlı Giresun türkülerinde ikilemeler; fiillerle, isimlerle ve ünlemlerle sıkça yer almaktadır. Genel olarak aynen söz gruplarıyla ortaya çıktıkları tespit edilen ikilemelerin yanı sıra sayılarla, pekiştirme sözcüklerle, biri anlamlı biri anlamsız sözcüklerle, zıt anlamlı sözcüklerle ve ilave eklerle oluşturulmuş ikilemeler de tespit edilmiştir.

Örnek dize;

“Yüce dağ başında bir top kar idim
Yel vurdukça ılgıt ılgıt eridim
Evvel yarın sevdiği de ben idim
Şimdi garip garip gezen ben oldum” (72).

Giresun türkülerinde tespit edilen ikilemeler genel olarak yöresel söz varlığını kapsamaktadır. Türkülerde kullanılan ikilemeler anlatımı güçlendirmenin yanı sıra verilmek istenilen duyguya akıcılık da kazandırmıştır.

“Agama agama” (3387/1); “ağam ağam” (3339/1); “ağla ağla” (3216/1); “aktım aktım” (4844/1); “alay alay” (371/1); “aman aman” (3684/2, 1308/8, 3841/5, 4642/2, 3199/1); “annem annem” (564/1); “arka arka” (1319/1); “kırat kırat” (4615/1); “çifter çifter” (2053/1); “perde perde” (2041/1); “biçe biçe” (1008/1); “birem birem” (1319/1); “bölük bölük” (4550/1); “çayır çimen” (1834/1, 2013/1); “damla damla” (2371/1); “derecik derecik” (4886/1); “dereleler dereleler” (164/1); “derin derin (acı, orman)” (4844/1, 1859/1, 3249/1); “diye diye” (3246/3); “dopdolu” (1008/1); “(gülmedim) doya doya” (124/1, 3238/1); “döne döne (gidiyu)” (5247/1); “dönümlüdür de dönümlü” (357/1); “fidayda da fidayda” (4611/1); “elindedir elinde” (3680/1); “nafîle nafîle” (3389/1); “eyvah eyvah” (3841/1); “garip garip” (72/1); “gazmalı gazmalı” (1859/1); “gece gündüz” (1548/1); “gıcır gıcır” (2325/1); “gide gide” (4612/1); “yali yali” (1082/1); “Giresun Giresun” (3238/1), “gurbet gurbet” (72/1); “güle güle” (3216/1); “hayde hayde” (1324/1); “hele hele” (3174/1); “ılgıt ılgıt” (72/1); “Kadirga Kadirga” (2660/1); “kavaklar kavaklar” (4375/1); “kesme kesme (daş)” (2053/1); “kılavuzdur kılavuz” (130/1); “kırpa kırpa” (2371/1); “miralay miralay” (371/1); “nafîle nafîle” (3389/1); “nazaradır nazara” (164/1); “nenni de nenni” (1278/2); “of of” (3859/4, 357/1); “Bulancağ Bulancağ” (4376/1); “oynasın oynasın” (192/1); “oy oy” (4550/1, 1320/3, 3174/6, 1244/8, 164/2); “Trabzon Trabzon” (4891/1), “pıl pırtı” (2660/1); “püfür püfür” (2053/1); “püsküllüdür püsküllü” (1323/1); “sallanı sallanı” (4186/1, 2053/1, 1320/1, 2325/1); “saya saya” (942/1); “serin serin” (1859/1); “sıra sıra” (3680/1); “Sis Dağı Sis Dağı” (4888/1); “tarla tapan” (4611/1); “tellere tellere” (3216/1); “tepeler tepeler” (522/1); “tirilam tirilam” (1827/1); “tutam tutam” (2371/1); “ufak fak” (1964/1); “usul usul” (5247/1, 1964/2); “üzüme üzüme” (4891/2); “vurun vurun” (3199/1); “yahılar yalılar” (130/1); “yali yali” (1082/1); “yareli yareli” (942/1); “yar yar” (1204/4, 124/13, 3393/14); “yavri yavri” (1308/4, 4642/4); “Yemen’e Yemen’e” (4615/1); “yemyeşil” (4891/2).

Argo/Kaba Sözcükler

Argo, yaşama ortam ve biçimleri birbirine yakın kişilerce oluşturulmuş alan argosunun zaman içinde oluşturduğu toplam sözcük ve deyim dağarcığı ile, bu dağarcığa dayalı konuşma biçimidir (Aktunç, 2023: 14).

Örnek dize;
*“Ben başıma koyamam
 Kadifeden kavukları
 Pencereden bakıyor
 Peygamber tavuklar” (371)*

Örnek dize;
*“Usul yavaş bas da gel
 Tekneler oynamasın
 Evin arkasından gel
 Cazı nenen duymasın” (1287).*

Argo şüphesiz edebi dilde estetik açıdan kaçınılması gereken konulardan biridir. Resmi yazışmalarda ve konuşma dilinde tercih edilemez fakat mizah amaçlı, alaya alma ve komik bir anlatımda güldürmeye yönelik olarak türkülerde yaygın kullanıma sahiptir. İcracı, türkülerde “gavur baba”, “domuzun kızı”, “hayırsızın gelini” gibi hitaplarla kimi zaman sevdiğini kimi zaman ise sevdiğinin anne babasını hicvetmeye yönelik nahoş sözler kullanmıştır. Ancak bu kelimeler gündelik yaşam içinde insanı ilişkilere zarar vermekte, hakaret ve aşağılamayı çağrıştırdığı için tartışma konusu olmaktadır. Diğer taraftan türkülerde şaka ve espiye mahal vermektedir. Söz eylem karşıtlığından hareketle sözün nerede, nasıl ve kim tarafından söylendiği “söylenen” daha ön plana çıkmaktadır. Bir başka ifadeyle hakareti çağrıştıran bir söz ya da sözcük kavga ve dava sebebi olurken ortamında söylenen ve söyleyene bağlı olarak hoş kabul edilebilir bir anlama dönüşmektedir. Giresun türkülerinde de bu tür sözlerin mizahi bir şekilde kabul edilebilirliği ön plandadır.

“Gavur (babam)” (1964/1); “cazı/kör (olası)/zalım (nenen)” (4844/1, 1287/1, 3669/1); “domuzun (kızı)” (164/1); “gavurun (kızı)” (3215/1); “gavur (anan)” (1964/1); “hainin (kızı)” (3199/1); “hayırsızın (gelini)” (164/1); “aşnam (geliyor)” (522/1); “(çubuk boylu) yosma” (1008/1, 1321/1, 522/1); “Peygamber tavukları (pencereden bakıyor)”⁶ (1326/1, 371/1); “Volta” (1375/1, 3680/1).

Örtmece Sözcükler

Örtmece sözler, Türk halklarının manevi kültüründe, gelenek ve göreneklerinin oluşum sürecinde var olan unsurlardır. Bir ifadeyi değiştirmek ve onu örtmece sözle tanımlamak insanın ve insan dilin bir yetisidir. Bu sözler, birtakım nedenlerle, alenen kullanımın mümkün olmadığı zamanlarda bir kavramın adlandırılması, göstergenin tabuya dönüştürülmesidir (Güngör, 2006: 70-71).

⁶ Halk ağzında genç, körpe kız anlamında kullanılan ifade.

Örtmece sözler güncel hayatta yer alan, bireylerin çoğu zaman bilinç olarak kullandığı sözlere dir. Giresun türkülerinde tespit edilen örtmece sözler ise ölüm ve hastalık üzerinedir.

Örnek dize:

“Sevdalık ince maraz

Yürek yakar can almaz

Sevdalık çeken uşak

Eyi hallara kalmaz” (1326).

“İnce maraz” (1326/1); “kara/gara toprak” (4375/2); “yalan dünya” (4614/1, 371/1, 3238/1, 1323/1, 357/1).

Terimler

“Her dilde, fizik, matematik, felsefe ve toplumbilim dallarından sahne sanatlarına, mimariden kuyumculuk, marangozluk gibi zanaatlara kadar uzanan geniş bir çerçeve içinde yer alan, bu dallara ait kavramların oluşturduğu bir terim söz varlığı bulunur.” (Aksan, 2004:36).

Doğa Olayları/Evren ile İlgili Terimler

Türk kültüründe insanoğlu yüzyıllarca doğayla iç içe olmuş, onunla büyük bir bağ kurmuştur. Bu sebeple, göçebe bir kültürden gelen Türk medeniyeti tarih boyunca inanç dairelerine ve sanat eserlerine doğayı yoğun bir şekilde yansıtmışlardır. Doğa, Türk kültürünün haricinde tüm insanlığın da ortak tecrübesidir. Hafızanın temsilcisi sanatçılar tarafından doğa, sanat eserlerinde önemli bir tema olarak kullanılmıştır. Türküler bu sanat eserleri arasında insanlığın ortak duygularının paylaşıldığı ürünler olarak yer edinmiştir. Giresun türkülerinde de doğa ile ilgili olaylara ait terimler çok sayıda kullanılmıştır. Türkülerde kullanılan bu terimler insanlığın ortak deneyimlerinin sanat formuna yansımış şeklidir. Bu yansıma kültürün doğayla olan yakın ilişkisini gösterirken insanların duyuş ve düşünüş dünyasına dair maneviyatı da ortaya koymuştur. Ayrıca Giresun türkülerinde tespit edilen doğayla ilgili söz varlığı, yaşanan coğrafyanın; iklimi, bitki örtüsü ve arazi yapısı gibi maddi unsurlarını da ortaya çıkartmıştır. Bu kapsamda Giresun türkülerinde yer alan doğayla ilgili unsurlar toplumun yaşayış tarzını ele alarak, topluma ait değerler dizgesine ilişkin kollektif hafızayı koruyucu bir görev üstlenmiştir.

Örnek dize;

“Sis dağının başında da

Kar mısın Boran mısın

Alacağım yar seni de

On altıda var mısın” (138).

“Çayır” (1834/1, 2013/1) “çimen” (4614/2, 4893/1, 1834/1, 2013/1, 1322/1); “dağ” (2053/2, 138/1, 4206/1, 3215/2, 4886/1, 4893/2, 766/1, 1630/1, 360/2, 2325/1, 3199/1, 3393/1, 4888/4, 522/1, 72/1); “taş/daş” (942/1, 1287/1, 533/1, 1278/1, 3841/1, 1082/1, 72/1, 2053/1, 1321/2); “deniz” (942/1, 3680/1, 1375/1); “dere” (4186/1, 4613/1, 4844/1, 3656/1, 1287/1, 3249/1, 4550/1, 533/1, 130/1, 4886/2, 1320/1, 1278/3, 4891/1, 1321/2, 3389/2, 4642/1, 1324/1, 164/3); “derya” (1817/1); “göl” (1320/1, 4891/1, 2371/1); “ırmak” (1319/1, 3216/1); “kaya” (942/1); “kum” (371/1); “orman” (1964/1, 3249/1); “ot” (1322/1); “pınar” (3859/1, 1859/1); “sazlık” (3841/1); “su” (3684/1, 1859/1, 4550/1, 3680/1, 4886/1, 2325/1, 3238/1, 522/1, 164/1, 1375/1); “taş” (942/1, 1287/1, 533/1, 1278/1, 3841/1, 1082/1, 72/1); “yayla” (4186/1, 4782/1, 130/1, 1321/1, 4614/2, 3859/1, 1322/6, 164/1, 2371/1). “ay” (942/1); “bulut” (4206/5); “dünya” (4886/2, 4614/1, 122/1, 1247/1, 371/1, 3238/1, 3199/1, 1323/1, 1322/1, 357/1); “Boran” (138/1, 4888/1); “kar” (138/1, 1639/1, 4888/2, 72/1); “çise” (4844/1); “yel” (3339/1, 72/1); “yağmur” (360/1, 522/1); “sis” (4893/1); “poyraz” (3339/1); “Yaz” (1834/1, 2013/1); “kış” (3841/1).

Vücut/Organ Terimleri

Bu konuda Giresun türkülerinde birçok terim kullanılmıştır. Adı geçen türkülerde “bel” ince sözcüğü ile “dil” dudu sözcüğü ile “çene” ayva turuncusu sözcüğü ile “gerdan” ak sözcüğü ile “el” kına sözcüğü ile “kaş” kalem sözcüğü ile “göz” kara, ela ve yemyeşil sözcükleri ile “saç” sırma sözcüğü ile nitelendirilmiştir. Saç anlamına gelen “zülûf” sözcüğü ise “zilif” şeklinde yerel bir ifadeyle kullanılmıştır.

Örnek dize;
*“Ziliflerin tutam tutam
 Arasına güller katam
 Senin ile yaylaya gidem”* (2371).

Örnek dize;
*“Evlerinin önü Güre Deresi
 Suya göndermiyor hatun annesi
 Ayva turuncuna benzer çenesi”* (4550).

“Ayak” (3684/1, 2041/1, 124/1, 942/1, 138/1, 1817/1, 1834/1, 2013/1, 1964/1, 1322/1); “bacak” (1326/1, 130/1); “baş” (1859/1, 1817/1, 371/2); “(ince) bel” (3656/1, 3387/1, 3680/1, 1324/1, 1630/1, 124/1, 1834/1, 2013/1, 164/1, 2371/1, 1375/1); “(ayva turuncusu) çene” (4550/1); “(dudu) dil” (1630/1, 2371/1); “diz” (3246/1, 4186/1); “(ak) gerdan” (1287/1, 4550/1, 1244/1); “(kınalı) el” (3656/1, 586/1, 3680/3, 1008/1, 164/1, 1375/1); “(kalem) kaş/gaş” (2053/1, 1278/1, 1008/1, 1630/1, 4612/1, 2371/1); “(kara, ela, yemyeşil) göz” (1287/1, 2041/1, 4782/1, 1278/2, 4891/2, 3859/1, 4611/1, 192/1); “kol” (4886/1, 1278/1, 3339/1, 1247/1, 124/1, 522/1, 902/1); “parmak” (1287/1); “(sırma) saç” (122/2, 1324/2,

1630/1, 3238/2, 2371/1); “ses” (4893/1, 371/1, 1964/1); “yanak” (586/1, 4611/1); “zilif” (942/1, 2371/1).

Askerî Terimler

Türkülerde Askerlikle ilgili terimlerin kullanılması, içinde bulunduğu kültürün gücünü göstermekte, tarihini yansıtmaktadır. Ayrıca türkülerde bu ifadelerin yer alması bireyleri vatanseverliğe ve milliyetçiliğe teşvik etmektedir. Giresun türkülerinde de vatan sevgisi ön plana çıkmış, bireylerin askerlik eylemi karşısındaki heyecanı da türkülerde yansımıştır.

Örnek dize;

“*Oy miralay miralay*”

Askerin alay alay

Al kızları askere

Askerlik olsun kolay” (371).

Örnek dize;

“*Gitme Yemen’e Yemen’e*”

Yemen sıcak dayanaman

Kalk borusu çalınca

Sen küçüksün uyanaman” (4615/1).

“*Asker*” (138/1, 4611/1, 4615/2, 371/3); “*çavuş*” (4615/1); “*cephane*” (4642/1); “*gama/kama*” (3680/1, 1375/1, 564/1); “*kalk borusu*” (4615/1); “*kurşun*” (3389/1, 3618/1, 522/1); “*matara*” (4615/1); “*miralay*” (371/3); “*saçma*” (1321/1); “*tabur*” (138/1); “*tüfek*” (1287/1).

Müzik/Dans Terimleri

Giresun ili türkü icrası, icracısı, icra ortamı ve enstrümanları ile yöresel olarak zengin bir müzik kültürüne sahip olmasından kaynaklı türkülerine de bu terimler yansımıştır. Giresun’un özgün müzik anlayışı türkülerde yer alan bu terimlerle desteklenmiştir.

Örnek dize;

“*Aşma başımdan aşma*”

Ben seni tanıyorum

Sazımın bam telini

Yar seni tanıyorum” (766).

“*Bağlama*” (3387/1, 2041/1); “*gayde*” (4893/1, 4888/2); “*(Enişdibi) hava*” (1321/1); “*horon*” (4893/1); “*kemençe*” (4893/1, 3216/2); “*perde*” (2041/2); “*saz*” (766/1, 3174/1); “*bam teli*” (766/1).

Denizcilik Terimleri

Karadeniz Bölgesi, sahil şeridinde olmasından dolayı bu bölgenin türkülerinde denizcilik terimleri yaygın olarak kullanılmaktadır. Giresun türkülerinde de yer alan bu terimler yörenin denizcilik geleneğini yansıtmaktadır.

Örnek dize;

“Ekin ekim Kör Limanın düzüne (ninem)

Hor göründüm elalemin gözüne

Çıkaydım şu yaylanın düzüne (ninem)” (4782).

“Balıkçı” (4891/1); “kayık/gayık” (3656/1, 1082/1, 1548/1, 1082/1, 1548/1, 1375/1); “gemi” (4782/2); “liman” (4782/2); “sal” (4782/1); “seren” (1324/1); “tekne” (1287/1); “vapur” (3389/1).

Dinî Terimler

Giresun türkülerinde kullanılan dinî terimlerin, yemin vermek, dua etmek, bir gencin aşkını itirafını tasdiklemek, Allah ve peygamber terimleriyle ikna gücünü arttırmak üzerine kullanıldığı görülmektedir.

Örnek dize;

“Batlama deresine

Taş köprü kurulacak

Verin benim yarimi

Vallahi gan olacak” (1287).

“Allah” (3656/1, 4206/1, 3859/2); “maşallah” (122/1, 3393/1); “İnşallah” (122/1, 3393/1); “zemez” (2013/1); “Mevla” (4186/1, 3339/1, 3216/1, 3238/1); “billahi” (564/1); “caiz” (4612/2); “cenaze” (3389/1); “mezar” (164/1); “Müslüman” (4886/1); “peygamber” (1326/1, 371/1); “ramazan” (4891/1); “vallahi” (1287/1, 533/1, 564/1); “yaradan” (138/1); “kurban” (2053/1).

Kadınlara Hitap Sözcükleri

Giresun türkülerinde kullanılan sevgiliye hitap sözcükleri, sevgiliye duyulan yakınlığı ve değeri ifade etmektedir. Kullanılan bu sözcükler duygusal bağı güçlendirirken türkülerde anlatılan sevginin samimi ve içten bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır.

Örnek dize;

“Pencerenin önüne ince dudu'm yar yar

Boya sürerler boya ince dudu'm yar yar

Pencereden bakana ince dudu'm yar yar

Sarılsam doya doya ince dudu'm yar yar” (124).

“A canım” (533/4, 1964/1); “A kız” (533/1); “A yavrum” (1964/5); “yavrum” (4375/1, 3684/1, 4550/1, 3680/1, 1320/1, 3841/6, 3859/1, 360/4, 3216/1, 2325/1, 3174/6, 1323/1); “bir tanem” (942/6); “canım” (942/6, 4206/1, 122/1, 1247/2); “dostum” (4611/1); “dudu'm” (124/13); “(Urum) dilber(i)” (3174/1, 1375/1); “gülüm” (2660/1, 3249/3, 1308/4, 1320/1,

4891/1, 122/1, 1548/1, 3669/1, 3238/1, 4612/2); “Güzel/Güzelim” (3684/2, 1287/1, 1278/1, 1008/1, 3216/2, 3174/4); “mercan’ım” (942/6); “sevdiğim/sevdiğüm/sevduçeğüm” (1308/1, 1319/1, 1324/1, 1323/1, 1322/1, 357/1, 3618/3, 4893/1); “yarım” (4375/2, 3684/1, 1859/1, 1287/1, 2660/1, 586/1, 4206/1, 130/1, 4886/1, 4891/1, 4642/1, 4893/1, 2325/1, 3199/2, 1323/1, 192/3, 1322/1, 564/1); “yar” (1287/1, 2041/1, 586/1, 138/2, 1008/1, 4614/1, 4376/1, 1082/1, 766/1, 4611/1, 360/1, 1204/12, 124/26, 3393/20, 192/1, 1244/1, 357/1, 2053/1, 3684/1, 586/1, 5247/1, 4886/1, 122/1, 371/1, 1244/1, 164/1, 72/1).

Yer Adları

Giresun türkülerinde kullanılan yer adları, bölgenin tarihini ve kültürünü içermektedir. Bu sebeple sözü geçen türkülerde kullanılan yer adları türkülerin canlılığının bir göstergesidir. Dinleyiciler, türkü sözleri ile bağlantı kurarak bu yerlerin hikayesini zihinlerinde canlandırabilmiş, kültürle bağ kurma imkanına erişmiştir.

Örnek dize;

“*Sokak başı meyhane*

Asmadandır kapısı

Ben gözüme aldırırım

On beş sene mapısı” (192).

“*Adaköy (deresi)*” (4186/1, 4613/2); “*Ağasar (balı)*” (2053/1, 1320/1); “*Aksu*” (942/1); “*Anabedama*” (4893/1); “*Çavuşlu*” (3246/1, 3339/2); “*Batlama (deresi)*” (1287); “*Bazarsu (deresi)*” (3389/1); “*Beşikdüzü (ötesi, içi)*” (4844/2); “*Boğacak (deresi)*” (4642/1); “*Bulancak*” (2041/1, 4376/2, 902/1); “*Çanakçı (pazarı, yolları)*” (5247/2); “*Çandır*” (3393/1); “*Çatak/Çatlak altı*”⁷(3680/3, 1375/3); “*Çavuşlu*” (3246/1, 3339/2); “*Çınallar (deresi, söğüdü)*” (533/2); “*Enişdibi (İnişdibi)*” (1321/1); “*Erzincan*” (4615/1); “*Eynesil*” (4844/2, 4893/1); “*Gadırga/Gadırga/Kadırga*” (3249/3, 4893/1, 2660/4, 4844/1); “*Kör Liman*” (4782/2); “*Giresun/Girasun/Giresin*” (1287/1, 2041/1, 3680/2, 1082/3, 3389/3, 4642/1, 1548/2, 3618/2, 3238/2, 902/1, 1375/2, 564/1); “*Gonakyanı (Konakyanı)*” (4893/1); “*Görelle*” (4844/1, 138/1, 3339/1, 3859/1, 4893/1, 4893/1, 164/1); “*Güre (deresi)*” (4550/1); “*Hac Dağı*” (4893/1); “*Heri*” (4888/2); “*Kale (bayırı)*” (192/1); “*Kalecik*” (902/1); “*Keşap*” (902/1); “*Trabzon*” (3387/1, 4891/2, 3393/1); “*Sis Dağı/Sis*” (2053/2, 4844/2, 138/1, 4893/1, 4888/4); “*Sokak Başı*”⁸ (2041/1, 192/1); “*Şam*” (1817/1); “*Tanzara (üzüm)*” (564/2, 357/2);

⁷ Çatakaltı, Giresun Gemiler Çekeği mevkinde, Bodimeli ve Hacı Hüseyin mevki arasında kalan تنها, düzlük bir kaya.

⁸ Sokak başı Giresun’un en eski yerleşim birimlerinden biridir. Geçmişte hareketli bir yaşam şekline sahip olan bu mahalle kültürel öğelere ev sahipliği yapmış, birçok hikâyeye şahitlik etmiştir. Zamanında merkezi ve canlı bir semt

“Taşbaşı”⁹ (371/1); “Tonya” (130/1, 4893/1); “Vakfikebir” (4893/1); “Vona” (1082/1); “Yemen” (4615/5).

Yiyecek/İçecek Adları

Giresun türkülerinde kullanılan yiyecek adları yörenin kültürünü yansıtmaktadır. Bu kullanım bölgenin yemek kültürüne ait kimliğini yansıtırken bölge coğrafyası ile de uyumludur.

Örnek dize;

“Hayde hayde gidelim

Hayde gelmiyo musun

Hayde gelmiyo mu

Ne incecik belin var

Sırgan yemiyo musun” (1324).

“Armut (dalları)” (3216/2); “arpa” (4611/2, 2371/1); “buğday” (4611/2); “(gara, Tamzara’nın) üzüm” (1321/1, 564/3, 4891/4); “ayva” (4550/2, 4886/2); “bade” (124/1); “(Ağasar, yanak) bal” (2053/1, 586/1, 1320/1, 1008/1, 1322/1); “biber” (3174/1); “çiturok fidesi” (1320/1); “fırın darısı”¹⁰ (3859/1); “elma” (122/1, 4615/1); “fındık” (586/3, 1319/1, 4968/2, 4376/3, 1548/1, 3618/1, 1964/1, 902/2); “kebab” (122/1); “kelem dürmesi”¹¹ (4611/1); “kiraz” (3684/3, 4893/1, 3216/1); “nar” (4886/2); “patlıcan” (3238/1); “(evlek) pırasa (pirasi)” (2053/2); “sırgan”¹² (1324/1); “soğan” (1964/1); “şeftali (yanak)” (4611/1); “(koyun) yağ” (942/1); “yedi doğan” (1964/1); “yoğurt” (1322/2); “martini” (4642/1, 1247/1, 2325/1); “kahve” (1247/1).

Renkler Adları

Sanatçılar, eserlerinde renk adlarını kullanarak dinleyicide birtakım duyguları uyandırmaya çalışmıştır. Türkülerde kullanılan renkler belirli noktalara dikkat çekmekte hayal gücünü canlandırmaktadır. Giresun türkülerinde kullanılan renk adları genel olarak sevgilinin gerdanını, gözünü, çenesini ve dudağını nitelemektedir. Ayrıca nesnelere ve meyvelere niteleyen renkler de tespit edilmiştir.

olmasından kaynaklı birçok insanı bir araya toplayan renkli bir mahalle olmasının yanı sıra günümüzde eski canlılığını yitirmiştir. Hatta bir dönemin asmadan kapısı olan kızlar meyhanesi de bu mahallede bulunmaktaydı.

⁹ Giresun Taş Başı Şehzâde Yavuz Selim’in sancak beyliği yaptığı yerdir. Bu mevki dönemin vakıf eserlerine hizmet etmesi bakımından büyük bir öneme sahiptir. Cami, medrese ve imarethanelerin bu bölgede olduğu ve dönemin birçok müderrisinin bu yerde görev yaptığı bilinir. Bkz. (Fatsa, 2008). Günümüzde ise park olarak kullanılmaktadır.

¹⁰ Mısırlar toplanır, ayıklanır sonrasında bir gece taş fırında bekletilir; yağlaş veya mısır ekmeği yapıp yenir.

¹¹ Lahana sarması: Lahana (pancar) haşlanır, soğuduktan sonra bulgur, pirinç, soğan ve maydanoz ile iç hazırlanır, bu iç lahananın (pancara) içine doldurulup, sarılır, ocakta pişirilir.

¹² Bitki, ot olarak Giresun’da sıkça karşılaştığımız sırgan, aynı zamanda yöresel bir yemeğin adıdır. Sırgan, haşlanır, robottan geçirilir; ocağa alınır, çok az suyla içine az az un eklenir, sarımsak ve tereyağı ile yapılan bu yemek, biraz katıdır.

Örnek dize;

“Giresun’un içinde

Yeşil fındık bahçesi

Vurdular sevdiğimi

Yere düştü kopçası” (3618).

“Ak (gerdan)” (4550/1); “akça (dudu)” (124/1); “al (perde, yanak, kan)” (3684/1, 586/1, 4612/1), 1008/1); “ala (gürgen, balık)” (1320/1, 1323/1, 1320/1); “ale/ela (göz)” (4611/1, 1278/1); “beyaz” (4206/1, 4891/1, 124/1); “kara/gara (toprak, göz, taş, koç, baht, üzüm)” (4375/2, 1287/1, 4206/1, 3669/1, 192/1, 72/2, 1321/1); “sarı (yazma/saman/kız)” (1859/1, 3859/1, 1204/2, 1834/5, 2013/4, 3393/1); “(ayva) turuncu(su) (çene)” (4550/1); “yeşil (göz, perde, fındık, yaprak)” (4375/1, 3684/1, 3618/1).

Bitki/Ağaç Adları

Giresun türkülerinde kullanılan bitki ve ağaç adları bölgenin florası hakkında bilgiler içermekte, doğal zenginliklerini sunmaktadır.

Örnek dize;

“Püsküllüdür püsküllü

Ala gürgenin dalı

Kız babandan mı galdı

Yalan dünyanın malı” (1323).

“Selvi” (1308/1); “asma” (2041/1, 1321/1, 192/1); “kızılağaç” (3339/1); “yayla çiçeği” (1322/1); “gazel” (1321/1, 3174/4); “Gürgen (ağaç/hartaması)” (1323/5); “kavak” (4375/2, 2325/3); “gül” (942/1, 3656/1, 1308/2, 2371/1); “söğüt” (533/1); “yaprak” (4375/2, 2325/1, 1964/1); “meşe” (4612/1).

Hayvan Adları

Doğa ile iç içe bir söz varlığına sahip olan Giresun türkülerinde hayvan adları da sıkça kullanılmıştır. Adı geçen hayvan adları bölgenin faunasını yansıtmaktadır.

Örnek dize;

“Kırat kırat nallı kırat

Yemen’in yolları ırak

Ben Yemen’e dayanamam

Beni Erzincan’a bırak” (4615).

Örnek dize;

“Atmacayı vurdular

Bir avuç kanı için

Gel edelim sevdalık

Babanın canı için” (3249).

“Aslan (Mican, Emine,)” (1247/1, 4186/1, 1287/1, 586/1, 1548/2); “at” (2660/2, 1324/2, 3669/2); “(nallı) kırat” (4642/1, 4615/3.); “atmaca” (3249/1); “(ala) balık” (1320/1,

3680/2, 1375/2); “*katur/gatur*” (4615/1, 1323/1); “(*garip*) *bülbül*” (1308/3, 4968/2, 72/1); “*deve*” (766/1); “*dudu (dil)*” (1630/1, 2371/1, 3859/1); “*durna (turna)*” (3841/2); “*gatur/katur*” (1323/1, 4615/1); “*geçi (keçi)*” (1326/1); “*goyun/koyun*” (1326/1, 942/1, 3669/1, 2371/1); “*kuzu*” (3669/2); “*geyik*” (4614/1); “*guş (kuş)*” (4186/1, 3859/1, 3669/1); “*inek*” (4611/1); “*karabaş*” (3669/1); “(*kara*) *koç*” (192/1); “*öküz*” (4611/1); “*ördek*” (3684/1); “*şahin*” (902/1); “*tay*” (1278/1).

Özel Adlar

Giresun türkülerinde kullanılan özel adlar, bölge kültürünün etnik kimliğinin bir parçasıdır. Tanınmış şahsiyetlerin türkülerde konusunun geçmesi, bölgenin değerlerini yansıtmakta, kahramanlarını yüceltmekte, tarihi olayları hakkında bilgi vermektedir.

Örnek dize;

“*Kahve koydum fincana*

Hele bakın Mican'a

Kör olası kel Seyit

Nasıl kıydın bu cana” (1247).

“*Ali*” (4186/1); “*Asiye*”¹³ (2053/2, 3246/1); “*Ayşe*” (4891/3); “*Celal*” (4613/1); “(*aslan*) *Emine*” (4186/9, 1817/3); “*Eşref*”¹⁴ (3389/3); “(*ince belli, gamburun, Çandırılı*) *Fadime*” (3656/1, 3387/1, 3246/2, 3393/1); “*Feride*” (3618/1); “*Hakkı*”¹⁵ (3389/2); “(*aslan*) *Mican*”¹⁶ (1247/3); “(*kel*) *Seyit*”¹⁷ (1247/1); “*Mehmet*” (4782/1); “(*gomşu gızı*) *Melahat*” (3669/1); “*Menşure*” (3246/1); “*Nazim*” (2053/3); “*Osman*” (522/1).

Hısım/Akraba Adları

Türk toplumunda aile ve evlilik hayatı üst konuma sahiptir. Giresun türkülerinde aile hayatının ele alındığı dizeler de bu durumu destekler niteliktedir. İlgili dizeler evlenmenin eşini bulmanın ne kadar mühim bir mesele olduğunu ve aile hayatını kurarken toplumsal bir onay alınması gerektiğini özellikler vurgular. Türkçede bulunan aile ve akrabalık ilişkilerine dair birçok sözcüğün bu türkülerde yer alması toplumun sosyo-kültürel yapısı hakkında bize bilgi sunarken benzer şekilde kullanılan dinî terimler de kültürün inanç dairesi hakkında bilgi edinmemize yardımcı olur.

¹³ Asiye'nin babası, erkek evlat sahibi olmadığı için damadını iç güveyi olarak kabul eder. Asiye ile evlenen Nazif de konağa yerleşir. Nazif, bir süre sonra konaktaki hizmetçiyle yasak bir ilişkiye başlar. Asiye, Nazif'ten boşanmaya karar verir. Nazif çok pişman olur ama artık çok geçtir. Asiye, ikinci evliliğini yapar. Nazif, kahrından ölür. Acı içerisinde kalan Nazif Bey'in annesi, yaktığı ağıtla bu hikâyeyi dile getirir.

¹⁴ Bkz. (Aydın: 2022).

¹⁵ Bkz. (Aydın, 2022).

¹⁶ Bkz. (Bayrak, 2014), (Küçük, 2006), (Karadeniz, 2002).

¹⁷ Bkz. (Küçük, 2006), (Karadeniz, 2002).

Örnek dize;

“Sis dağı'nın başları da

Püfür püfür esiyu

Baban bu yıl gurbanı da

Çifter çifter kesiyu

Oğol Nazim'im oğol” (2053).

“Ana” (2953/1, 3656/1, 4550/1, 138/1, 5247/1, 4886/1, 3174/1, 1323/1, 1964/2, 1322/1, 164/1, 2371/1); “anne” (4550/1, 3389/1, 564/2); “arkadaş” (3669/1); “baba” (2053/1, 3249/1, 4550/1, 3387/1, 1326/1, 3246/2, 130/1, 3339/1, 3216/1, 1323/1, 1834/1, 2013/1, 1964/1, 1322/1); “dayı” (4186/1, 3680/1, 1375/1); “kardaş” (138/1, 3841/1, 522/1); “nene” (4844/1, 1287/1, 3669/1); “nine” (4782/6); “oğol” (2053/8); “valide” (4615/1).

Meslek Adları

Giresun türkülerinde kullanılan meslek adları, bölgenin ekonomisi ve geçim kaynağı hakkında bilgi vermektedir.

Örnek dize;

“Harmana serdim çeci

Aşkına düştüm feci

Kızlar oyun edecek

Çağırın kemençeci” (902).

“Balıkçı” (4891/1); “kemençeci” (902/1); “bezirgan” (2013/2); “boyacı” (4844/1); “doktor” (3389/1); “hakim” (2041/1); “katip” (3680/1, 1375/1); “(recinin/rejiin) kâtip(i)” (1375/1, 3680/1).

Madeni Eşya/Değerli Taş/Element Adları

Giresun türkülerinde kullanılan madeni eşya ve taş adları genellikle niteleme sıfatı olarak kullanılmıştır. Ayrıca yöre kültürüne ait eşyalar da tespit edilmiştir.

Örnek dize;

“Dönder yüzünü bana doğru

Tirilam tirilam havasu

Emine'm fistan kırmasu

Beş yüz lira diyorlar

Cepkeninin sırmasu” (1817).

“Altın/altun (yüzük, şamdan, tel)” (1287/3, 3387/1, 4550/1); “sırma (cepken/saç)” (1817/1); “elmas (küpe)” (522/1); “gümüş (kemer)” (124/1); “inci” (1244); “kalay”¹⁸ (4782/1, 4886/2).

Eşya Adları

Giresun türkülerine konu olan eşyalar, eski dönemlerde ve günümüzde kullanılan sözcükler olarak tespit edilmiştir. Bazı eşyaların kullanımı günümüzde azalmış ancak hala kullanımına devam edilmekte olanlar mevcuttur.

Örnek dize;

“Çifte vurdum maşrapaya kalayı (ninem)

Bozulduya imecenin alayı

Yok mu kızı kandırmanın kolayı (ninem)” (4782).

“Fener” (3656/1, 3215/2); “fincan” (1247/1); “gazan (kazan)”¹⁹ (4891/1); “kadeh” (124/1); “kalem (kaş)” (1008/1, 1630/1, 4612/1, 2371/1); “kına” (586/1, 522/1); “maşrapa”²⁰ (4782/1); “mektup” (3216/2); “mum” (3215/2); “otomofil” (3389/1); “perde” (3684/2, 1287/1, 1224/2); “şamdan” (1287/1); “şemsiye” (4891/1); “piçak” (564/1, 3618/1); “sandık” (522/1); “tekir” (4886/1); “telefon” (4844/1).

Kılık/Kıyafet/Kumaş/Takı Adları

Kıyafetler bir kültürün kimliğinin temsilcisidir. Giresun türkülerinde kullanılan kılık kıyafet adları da bölgenin geleneksel değerlerini yansıtmaktadır.

Örnek dize;

“Pestemali yamalı

Yarım eller hameli

Ellere hamal yarım

Bana dünyanın mali” (3199).

“Cepken”²¹ (1817/1); “çarık”²² (1319); “çorap” (138/1); “deri” (5247/1); “(ipek) mendil” (1287/1, 5247/1, 766/1, 3669/1); “(elmas) küpe” (4891/1, 522/1); “fes” (1817/1, 371/1); “fistan”²³ (586/1, 1817/1, 1630/2, 3174/1, 564/2); “fotin”²⁴ (1630/2); “(Trabzon) kadife/gadife” (3387/1, 371/1, 3393/1); “(kadife) kavuk” (371/1); “kemer” (124/1, 1834/1,

¹⁸ Kalaycılık, geçmişte yörede yaygın olarak yapılan bir meslekti.

¹⁹ Dügün, nişan gibi cemiyet toplantılarında yemek yapılan kap.

²⁰ Plastikten yapıma, su doldurma veya boşaltma işlerinde kullanılan eşya.

²¹ “Kolları yırtmaçlı ve uzun, harçla işlenmiş bir tür kısa, yakasız üst giysisi.” (TDK, 2023: 698).

²² “İşlenmemiş sığır derisinden yapılan ve deliklerine geçirilen şeritle sıkıca bağlanan ayakkabı.” (TDK, 2023:768).

²³ “Tek parça kadın giysisi.” (TDK, 2023: 768).

²⁴ “Potin, Koncu ayak bileğini örtecek kadar uzun olan, bağcıklı veya yan tarafı lastikli ayakkabı.” (TDK, 2023: 2728).

2013/1); “kopça” (3618/1); “kundura”²⁵ (1082/1); “mes”²⁶ (1817/1, 1964/1); “mintan”²⁷ (3216/1); “pamuk” (138/1); “peştamal/peştambal”²⁸ (1399/2); “yaşmak (pulu)”²⁹ (1319/1); “(sarı) yazma”³⁰ (1859/1, 1319/1); “(ayağında) yemeni”³¹ (1834/1, 2013/1); “yün” (942/1, 138/1); “yüzük” (1287/1).

Fındıkçılıkla İlgili Adlar

Giresun’da fındıkçılık önemli bir geçim kaynağıdır. Giresun türkülerinde sıkça kullanılan fındıkçılıkla ilgili sözcükler, bölgenin ekonomik ve sosyal hayatı hakkında bilgi verirken, bölgenin yaşam tarzını ve değerlerini anlamamıza yardımcı olur.

Örnek dize;

“Fındık dalda kalmasın

Solamacı almasın

Varma sakın ellere

Aklım sende kalmasın” (4968).

“Gazma”³² (1859/3); “imece/imeci”³³ (4782/1, 1859/1); “ırgat”³⁴ (1008); “orak”³⁵ (1008/2); “sepet” (902/1); “solamacı”³⁶ (4968/1); “güllük (biçerim)”³⁷ (1324/3); “fındık” (586/3, 1319/1, 4968/2, 4376/3, 1548/1, 3618/1, 1964/1, 902/2); “çec” (4611/1, 902/2).

Tütüncülükle İlgili Adlar

Giresun’da tütüncülük geçmişte önemli bir geçim kaynağıydı. Giresun türkülerinde kullanılan tütüncülük ile ilgili sözcükler, bölgenin geçmiş zaman ekonomik ve sosyal hayatı hakkında bilgi verirken, bölgenin dönemsel yaşam tarzını ve değerlerini anlamamıza yardımcı olmaktadır.

²⁵“Kaba işlenmiş, bağırsız, konçsuz ayakkabı.” (TDK, 2023: 2158).

²⁶“Mest, Üzerine mesh edilebilen, kısa konçlu, hafif ve yumuşak bir ayakkabı türü.” (TDK, 2023: 2347).

²⁷“Yakasız uzun kollu erkek gömleği.” (TDK, 2023: 2380).

²⁸“İş yaparken bele bağlanan uzun, geniş dokuma.” (TDK, 2023: 2692).

²⁹“Başla birlikte yüzün veya ağzın bir kısmını kapatan örtü.” (TDK, 2023: 3568).

³⁰“Üzerine boya ve fırça ile veya tahta kalıplarla desen yapılmış, bezden başörtüsü.” (TDK, 2023: 3586).

³¹“Kalıplarla basılıp elle boyanan, kadınların başlarına bağladıkları tül bent.” (TDK, 2023: 3595).

³²“Kazma, işlerde kullanılan, ağaç saplı demir araç.” (TDK, 2023: 1963).

³³“Kırsal topluluklarda köyün zorunlu ve isteğe bağlı işlerinin köylülerce eşit şartlarda emek birliğiyle gerçekleştirilmesi.” (TDK, 2023:1700).

³⁴“Tarım işçisi” (TDK, 2023: 1626).

³⁵“Yarım çember biçiminde yassı, ensiz ve keskin metal bir bıçakla, buna bağlı bir saptan oluşan ekin biçme aracı.” (TDK, 2023: 2544).

³⁶ Sahipleri tarafından bir bahçesinin fındık toplama işi bitirildikten sonra geride kalan fındıkları toplamak için bahçeye giren kişi.

³⁷ Otsu bitki.

Örnek dize;*“Tütün kesemin dibi**Trabzon kadıfesi**Yaktı yandırdı beni**Gamburun Fadime’si” (3387).*

“Kağat” (3669/1), “tütün kesesi” (3387/1, 3393/1); “reci/reji”³⁸ (1375/1, 3680/1); “sigara” (3669/1); “tütün” (2053/1, 3387/2, 3339/1, 3669/1, 3393/1); “tabaka” (3387/1, 3339/1).

Sayılar/Ölçü Birimleri

Giresun türkülerinde kullanılan ölçü birimleri, eski dönemlerde kullanılan sözcükler olarak tespit edilmiştir.

Örnek dize;*“(Oy oy oy oy) terazi mizan imiş**Yar sevmek izan imiş**(Oy oy oy oy) ben yarı candan sevdim**Yarinki düzen imiş” (1244).*

“On altı (yaş)” (138/1); “altı (kurşun)” (3618/1); “beş (saat, dakika)” (4613/1, 4844/1, 4642/1); “on beş (sene, yaş)” (2041/1, 1008/1, 192/1, 2371/1); “beş yüz (lira)” (1817/1, 4611/1); “bin (lira)” (371/1); “dört” (4206/2); “elli” (522/1); “yüz (dirhem)” (1319/2); “iki (sokak)” (164/1, 3618/1); “on (lira/zilden çalarım)” (2013/1, 3387/1); “on iki (yaş)” (1817/1); “on yedi (yaş)” (4888/1); “sekiz (pare)” (4206/1); “üç (gele, saat, gardaş, güzel, günlük, piçak)” (4186/1, 4613/1, 4844/1, 138/1, 1008/1, 3618/1, 4612/2, 164/1); “yedi (kurnalı, doğan)” (3859/1, 1964/1).

“Dirhem” (1319/2, 522/1); “lira” (1817/1, 4611/1, 1834/1, 2013/1); “evlek” (2053/1); “mizan” (1244/1); “terazi” (1244/1).

Zaman Sözcükleri

“Ay” (3216/1, 4611/2); “ahir/ahır zaman” (1204/1, 3393/1, 1319/1); “zaman” (3216/1, 1204/1); “bir gün” (4206/1); “bugün” (586/1, 1008/1); “cuma” (2660/1); “dakka” (4844/1); “evvel” (4844/1, 533/1, 72/1); “gece” (1548/1, 3859/1, 1247/1, 3216/1); “gündüz” (1548/1); “gün” (942/1, 3216/1, 164/1); “bir gün” (4206/1); “hemencek” (942/1); “saat” (4613/1, 4642/1); “sabah” (4615/1); “sene” (4844/2, 2041/1, 192/1); “yıl” (2053/1, 1859/1, 3841/1, 3339/1, 4888/1).

³⁸ Eski zamanda tekel benzeri idarilere verilen ad.

Sonuç

Bir dildeki sözcüğünün kapsam alanı yalnızca yazılı anlatım temelli sınırlandırılmaz. Söz ve sazın bulunduğu türkü, şarkı, ninni vd. halk kültürünün kaynaklarında da aramak gerekir. Özellikle sözlü edebiyatın şahikası destanlar, efsane ve menkıbelerle asırlar öncesinden günümüze kadar gelen sözlü ve sazlı icrasını temsil eden türkü, yır ve yoğlarda Türk dilinin köklü ve özlü sözlerinin varlığını koruduğu görülmektedir. Eserlerde başvurulan deyimler, atasözleri, ikilemeler, vb. kalıp ifadeler bir dilin duygu ve düşünce dünyasını anlatan söz varlığının bütünü oluşturur. Tüm bunlar ait olduğu kültürün duygu ve düşünüş dünyasıyla ilgili öngörülerde bulunabilmesini sağlarken kültür kodlarını (sembollerini) da açığa çıkarır.

Bir dilde, bulunan söz varlığı içinde bulunduğu toplumun evreni algılayış ve anlamlandırış şeklini ortaya koyar. Bu anlamda TRT THM repertuvarına kayıtlı Giresun türkülerinde bölge coğrafyasına ve doğasına dair birçok kültürel unsur, söz varlığı çalışması ile tespit edilmiştir. Giresun yöresine ait türkülerde yer alan; kelime grupları, kadın-erkek adları, yer adları, hayvan adları, bitki adları, ağaç adları, yiyecek adları, içecek adları, kıyafet adları, eşya adları, madeni adlar, meslek adları, müzik terimleri, denizcilik terimleri, coğrafi terimler ve dini terimler bölgeye ait sosyal, kültürel, dinî ve ekonomik yaşam tarzının canlı göstergeleri olarak çalışmaya konu olmuştur.

Giresun türkülerinde insanın umudu, umutsuzluğu, inancı ve aşkı icracıların ve söz yazarlarının hayata dair manevi temayülleriyle temsil edilmiştir. İnsanın ruhunun karmaşık gerçeklerinin işlendiği türküler, insana dair birçok deneyimi sunmuştur. Aşk acısı bu deneyimler arasında türkülerde yer alan önemli temalar arasında dikkat çekmiştir. Giresun türkülerinde aşk ve aşk üzerine tespit edilmiş söz varlığı, kültürün aşkı ve ilişkiyi algılayış biçimiyle yakından ilgilidir.

Deneyimler, insanlığın ortak tecrübeleridir. Deneyimlerin paylaşılması ise insanlar arasında bağları güçlendirmenin bir yoludur. Bu paylaşım geçmişten gelen ortak birikimin gelecek nesillere aktarılmasının da aracıdır. Giresun türkülerinde nasihat, öğüt ve bilgi içeren dizelerde deneyim ve düşünceler paylaşılırken bu dizeler genel olarak insan ilişkileri üzerine, toplumsal kabullere dairdir. Duygu durumlarının dışı vurumu da insan tecrübesinin ifade biçimidir. Giresun türkülerinde öfke, sitem, beddua ve yalvarma içeren dizeler insana dair acının ve çaresizliğin farklı biçimlerde somutlaştırılmış halidir. Türkülerdeki sitem ve bedduaların sebebi olarak görülen duygu durumları ise kandırılma, değer görmeme ve hayal

kırıklığıdır. Türkülerde tespit edilen öfke, sitem, yakınma ve çaresizlik gibi izlenimler, insanın ruhuna ve duyuş dünyasına dair çok yönlü duyguları ortaya çıkartmaktadır.

Bir dilde bulunan kelimelerin çok yönlü olması, o dili konuşan toplumun kültürel zenginliğini yansıtır. Dil olgusu zaman içinde toplumdaki sosyal ve kültürel olaylara bağlı olarak birtakım değişikliklere uğrayarak gelişim gösterme özelliğine de sahiptir. Bu anlamda dilin durağan olmadığını, zamanla değişip geliştiğini söylemek mümkündür. Bu değişimler yeni kelimeleri meydana getirirken, eski kelimeleri kullanımdan kaldırabilir. Bu noktada söz varlığı çalışmaları, kültür hayatındaki değişimi ve gelişimi gözler önüne sermesi bakımından dikkate değer bir yere sahiptir. Bu çalışmalar sayesinde dil, kendini tek düzelikten sıyrarak içinde bulunduğu toplumun tarihi ve kültürel kimliği hakkında bilgi edinilmesini sağlayacaktır.

Kaynaklar

Yazılı Kaynaklar

- (1988). Otçu göçü. *Giresun Dergisi*, 2(21), 9.
- (2023). *Türkçe sözlük*. TDK.
- Aksan, D. (2004). *Türkçenin sözvarlığı*. Engin yay.
- Aktunç, H. (2023). *Büyük argo sözlüğü (tanıklarıyla)*. YKY
- Aydın, A. (2022). *Giresun ağıdı Eşref Bey türküsü*. İzan.
- Bayrak, M. (2014). *Eşkıyalık ve eşkıya türküleri*. Özge.
- Elmas, M. (2019). *Giresun dergisi (1986-2005): Giresun mahallî basınında sözlü ve yazılı kültür ilişkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Giresun Üniversitesi.
- Fatsa, M. (2008). *Giresun yöresi Osmanlı vakıfları ve vakıf eserleri*. Giresun Belediyesi.
- Gazimihal, M. R. (2006). *Anadolu türküleri ve musikî istikbâlimiz* (M. S. Ergan, A. Ş. Ak, Çev.). Ötüken Neşriyat.
- Güngör, A. (2006). Tabu-örtmece (euphemism) sözler üzerine. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 12(29), 69-93.
- Havuz, H. (2023). Türkçe söz varlığı bakımından âşık edebiyatı. *Türk Âşıklık Geleneği ve Âşık Veyssel Sempozyumu*, Sivas, 59-64.
- Karadeniz, F. (2002). *Giresun'da bir alp tipi ya da bir Köroğlu gibi Micanoğlu/üç kent bir ülke (Anadolu denemeleri)*. Yeşilkıy.
- Köprülü, M. F. (2013). *Türk edebiyatının ilk mutasavvıflar*. Akçağ.
- Küçük, A. (2015). *Giresun yöresi kemeççilik geleneği üzerine bir araştırma* (Doktora Tezi). Balıkesir Üniversitesi.
- Küçük, Y. (2006). *Doğu Karadeniz bölgesi eşkıya ve kabadayıları: türküler-destanlar*. Serender.
- Onay, A. T. (2022). *Türk halk şiirinde şekil ve türler*. Bilge.

Öztürk, S., Önlü, A. (2017). Giresun temalı Şahin Akkaya türküleri'nin makam dizisi ve usul bakımından anonim Giresun türküleri ile karşılaştırılması. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 357-370.

Tarkovski, A. (2018). *Mühürlenmiş zaman*. (M. Beyhan, Çev.). Agora.

Temel, Ö. (2005). Görele kırsalında eski imeceler. *Giresun Dergisi*, 206(16), 78-80

Turha, S., Altınkaynak, E., (2009). *Giresun türküleri ve oyun havaları*. Brc Basım.

Elektronik Kaynaklar

URL-1: <https://www.repertukul.com/Yoreler--GİRESUN> (25.02.2024).

Ek

İncelenen Türküler

“Adaköy Deresi Taşmış Geliyor” (Rpt: 4186); “Adaköy Yolları Ne Yaman Yokuş” (Rpt: 4613); “Ağasar’ın Balını” (Rpt: 2053); “Ah Kavaklar Kavaklar” (Rpt: 4375); “Akan Dereler Gibi” (Rpt: 4844); “Aksu Derler Adına” (Rpt: 942); “Al Eline Feneri” (Rpt: 3656); “Al Perde Yeşil Perde” (Rpt: 3684); “Al Tavandan Belleri” (Rpt: 1859); “Altını Bozdurayım” (Rpt: 1287); “At Benim Atımdı” (Rpt: 2660); “Atmacayı Vurdular” (Rpt: 3249); “Ayva Dibin Serin Olur Yatmaya” (Rpt: 4550); “Bağlamam Altın Telden” (Rpt: 3387); “Bağlamam Perde Perde” (Rpt: 2041); “Ben Geçiyeye Gidemem” (Rpt: 1326); “Bir Fındığın İçini Yar Senden Ayır Yemem” (Rpt: 586); “Biz Hepimiz Üç Kardeş” (Rpt: 138); “Bulut Bulutun Üstüne” (Rpt: 4206); “Bülbülü Tuttum Güle Bağladım” (Rpt: 1308); “Çanakçı Pazarında” (Rpt: 5247); “Çatak Altından Çıktık Voltaya” (Rpt: 3680); “Çavuşlu Diye Diye” (Rpt: 3246); “Çınallar Deresine Taş Köprü Kurulacak” (Rpt: 533); “Çifte Vurdum Maşrabaya Kalayı” (Rpt: 4782); “Çitten Söktüm Çangalı” (Rpt: 130); “Dağ Başı Fener” (Rpt: 3215); “Dağı Duman Bürüdü” (Rpt: 4886); “Daldım Göllere Daldım” (Rpt: 1320); “Dere Kenarında Taş Ben Olaydım” (Rpt: 1278); “Derenin Kıyıları” (Rpt: 4891); “Elinde Çingül Orak” (Rpt: 1008); “Evlerinin Önünde Gara Üzüm Asması” (Rpt: 1321); “Ey Gidi Yalan Dünya” (Rpt: 4614); “Eyvah Eyvah Ben Gelin Oldum” (Rpt: 3841); “Fındık Attım Harmana” (Rpt: 1319); “Fındık Dalda Dal Yerde” (Rpt: 4968); “Fındık Toplayan Gelin” (Rpt: 4376); “Geminin İçineyum” (Rpt: 1817); “Giderken Bize Uğra” (Rpt: 122); “Giresun Kayıkları” (Rpt: 1082); “Giresun Üstünde Vapur Bağlıyor” (Rpt: 3389); “Giresun’dan Çıktım Saat Beş İdi” (Rpt: 4642); “Giresun’un Evleri” (Rpt: 1548); “Giresun’un İçinde İki Sokak Arası” (Rpt: 3618); “Görele’den O Yanı” (Rpt: 3339); “Görele’nin İçinde İkiliyim İkili” (Rpt: 3859); “Hayde Hayde Gidelim” (Rpt: 1324); “Horon Edelim Horon” (Rpt: 4893); “Kahve Koydum Fincana” (Rpt: 1247); “Karşıdan Gel Karşıdan” (Rpt: 766); “Kelemin Dürmesine” (Rpt: 4611); “Kırat Kırat Nallı Kırat” (Rpt:

4615); “Kızım Sana Fistan Aldım” (Rpt: 1630); “Koyunum Kuzuladı” (Rpt: 3669); “Kömürlük Dağına Yağıyor Yağmur” (Rpt: 360); “Mektup Yazdım Acele” (Rpt: 3216); “Merekte Sarı Saman” (Rpt: 1204); “Nazlı Kavak Gıcır Gıcır Gıcılar” (Rpt: 2325); “Oy Bahçenize Ben Giremedim Gazelden” (Rpt: 3174); “Oy Miralay Miralay” (Rpt: 371); “Pencereden Bakiver İnce Dudu’m” (Rpt: 124); “Pencerenin Üstüne Boya Sürerim Boya” (Rpt: 3238); “Peştemali Yamalı” (Rpt: 3199); “Püsküllüdür Püsküllü” (Rpt: 1323); “Sarı Gızın Ayağında Yemeni” (Rpt: 1834); “Sarı Gızın Ayağında Yemeni” (Rpt: 2013); “Sarısın Seçemiyom Yar” (Rpt: 3393); “Sis Dağının Başında” (Rpt: 4888); “Sokak Başı Meyhane” (Rpt: 192); “Tarlaya Ektim Soğan” (Rpt: 1964); “Tepeler Tepeler Yüksek Tepeler” (Rpt: 522); “Terazi Mizan İmiş” (Rpt: 1244); “Üç Güzelin Sevdası Var Başımda” (Rpt: 4612); “Yayla Çimeni Budur” (Rpt: 1322); “Yaylanın Soğuk Suyu” (Rpt: 164); “Ziliflerin Tutam Tutam” (Rpt: 2371); “Ben Bir Garip Bülbül İdim” (Rpt: 72); “Tamzara’nın Üzüümü” (Rpt: 564); “Tamzara’nın Yolları Dönümlüdür” (Rpt: 357); “Çatlak Altından Çıktık Voltaya” (Rpt: 1375); “Fındık Toplarım Fındık” (Rpt: 902).

Ortaokul fen bilimleri öğretim programlarında sıfır atık ve geri dönüşüm konularına yönelik kazanımların incelenmesi

Examining the achievements of zero waste and recycling in secondary school science curricula

DOI: 10.38155/ksbd.1474496

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
27/04/2024

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
04/11/2024

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31/12/2024

KARADENİZ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Öğretmen, Eyüphan BAHADIR
Milli Eğitim Bakanlığı
Şehit Astsubay Çavuş Soner Özübek
Yatılı Bölge Ortaokulu
eyuphanbahadir@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2381-1012

Prof. Dr., Mustafa UZOĞLU
Giresun Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Matematik ve Fen Bilimler Eğitimi
Bölümü
mustafauzoglu@giresunedu.tr
ORCID: 0000-0002-4346-5161

Etik Kurul Beyanı: Bu çalışma, insanlardan veri ve örnek toplamayı gerektiren, anket, inceleme, alan çalışması ve deney içeren araştırmalar kapsamına girmediğinden etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir.

Öz

Günlük hayattaki bazı olayların bireyler tarafından anlamlandırılması noktasında fen bilimleri dersi önemlidir. Hızla artan nüfusun temel ihtiyaçların karşılanması noktasında doğal kaynaklar hızla azalmaktadır. Bu açıdan düşünüldüğünde son yıllarda geri dönüşüm ve sıfır atık konularına dikkat çekilmiştir. Bu çalışmada ortaokul Fen Bilimleri Öğretim Programlarında geri dönüşüm ve sıfır atık konularına kazanımlarda ne derecede yer verildiği belirlenmiştir. Çalışma doküman analizi yöntemi ile ele alınmıştır. Veri toplama aracı olarak Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan Ortaokul fen öğretim programı kullanılmıştır. Elde edilen verilerin analiz edilmesinde doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Çalışma sonucunda ortaokul fen öğretim programlarında yer alan kazanımlarda geri dönüşüm ve sıfır atık konularına yeterli düzeyde yer verilmediği görülmüştür. Geri dönüşüm ve sıfır atık konularına kazanımlarda yer verilme düzeylerine bakıldığında 7.sınıf fen öğretim programında yer alan kazanımlar diğer sınıf düzeylerine oranla daha fazla olduğu görülmüştür

Anahtar Kelimeler: Fen Bilimleri Öğretim Programı, Geri Dönüşüm, Sıfır Atık.

Abstract

Science course is important in terms of making sense of some events in daily life by individuals. Natural resources are rapidly decreasing to meet the basic needs of the rapidly increasing population. Considered from this perspective, attention has been drawn to recycling and zero waste issues in recent years. In this study, it was determined to what extent recycling and zero waste issues were included in the achievements in secondary school Science Curriculum. The study was handled with the document analysis method. Secondary school science curriculum published by the Ministry of National Education was used as a data collection tool. Document analysis technique was used to analyze the obtained data. As a result of the study, it was seen that the subjects of recycling and zero waste were not included sufficiently in the achievements in secondary school science curriculum. When we look at the level of inclusion of recycling and zero waste in the achievements, it is seen that the achievements in the 7th grade science curriculum are more than the other grade levels.

Keywords: Training Program, Recycling, Zero Waste

Giriş

Fen, günlük hayattaki olayların bilimsel çerçevede anlamlandırılması olarak tanımlanmaktadır. Fen öğretiminin amacı, bireylerin bilimsel süreç becerilerini aktif bir şekilde kullanarak günlük hayatta karşılaştıkları problemlere çözüm üretebilmelidir. Öğrencilerin fen öğretim programları ile birlikte insan ve çevre ilişkilerini anlayabilme, yaşadığı doğayı keşfetme ve yakın çevrelerinde yaşanan çevre sorunlarına çözüm üretebilmeleri beklenmektedir (MEB, 2018). Günümüzde nüfusun hızlı bir şekilde artışı doğal kaynakların tüketimini hızlandırmıştır. Son yıllarda yaşanan bu değişimle birlikte fen öğretim programlarındaki sürdürülebilir kalkınma bilincinin öğrencilere kazandırılması önemli hal almıştır. Bununla birlikte atıkların değerlendirilerek tekrardan kullanılabilir hale getirilmesi ülke ekonomisine, doğal kaynakların tüketimi ve çevre sorunlarının azaltılmasında noktasında sıfır atık ve geri dönüşüm konuları dikkat çekici hale gelmiştir (Steiner ve Wiegel, 2009).

Bireylerin günlük yaşamlarını sürdürmeleri için birçok faaliyet kolunda görev aldıkları bunun sonucunda çevreye atık maddeler bıraktıkları görülmüştür. Çevreye bırakılan bu atıklar, toprak, su ve havaya karışarak canlıların sağlığını olumsuz etkilemektedir. Atık maddelerin doğada ciddi düzeylerde birikmeye başlaması doğal dengeyi bozmuştur (Merdun ve Özer, 2013). Atıklar kullandığımız ürünlerden geriye kalan ve kullanmadığımız malzemelerden oluşur. Çevremizde sanayi, turizm ve ulaşım sektörlerinin çeşitli faaliyetleri sonucunda çevreye atık madde bırakırlar. Atık madde, üretim, tüketim ve dönüşüm işlemleri sonucunda artık ihtiyaç duyulmayan ve kullanılmayan madde olarak tanımlanmaktadır (Özey & Ünlü, 2020). Atıklar farklı şekillerde sınıflandırılmaktadır. Atıklar;

- Evsel atıklar

Evsel atıklar, bireylerin mutfaklardaki gündelik faaliyetleri sonucunda oluşan atıklar, park bahçe gibi alanlardan gelen atıklardır. Evsel atıklar depolama alanlarında farklı yöntemler ile yok edilebilirler. Evsel atıkların değerlendirilmesi şu şekilde olabilir; biriktirilen atıklar yakılabilir, geri dönüştürülerek kazandırılabilir veya kompost yapılabilir (MEB, 2009).

- Endüstriyel atıklar

Çeşitli maddeleri işleyerek üretim yapan tesislerin faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan atıklardır (Çimen, 2021). Endüstri sektöründe kullanılmış maddelerden geri kalan kullanılmayan malzemeler olarak tanımlanmaktadır (Gündüzalp vd., 2016).

- Tıbbi atıklar

Bireylere sağlık hizmeti sunan sağlık kuruluşlarından çıkan atıklardır. Tıbbi atıklar tehlikeli atıklardır.

Atıkların değerlendirilerek tekrardan kullanılabilir düzeye getirilmesi noktasında geri dönüşüm kavramının önemi ortaya çıkmıştır. Geri dönüşüm, kullanılmış olan malzemelerin belli işlemlerden geçirilerek tekrardan kullanılabilir hale getirilmesine denir. Kullanılmış olduğumuz ürünlerin geri dönüşüm ve atık kutularında biriktirilerek tekrardan belli sistematik işlemlerin ve sürecin sonunda tekrardan kullanılabilir hale getirilmesi, ekonomi, sağlık ve çevre açısından avantajlarının olduğu görülmüştür. Örnek verilirse 1 ton kullanılmış kâğıdın geri dönüşümle tekrardan kullanılabilir hale getirilmesi 87 adet ağacın kesilmesini engelleyecektir (Kışlalıoğlu ve Berkes, 1993).

Geri dönüşüm işlemleri belli aşamalarda gerçekleştirilir. Bu aşamalar şunlardır; toplama, ayırma, değerlendirme ve yeni ürünü hizmet sektörüne kavuşturmadır. Geri dönüşüm süreci maddelerin tüketilmesiyle başlamaktadır. Tüketilen ürünlerden geriye kalan maddelerin toplanması işlemi ile birlikte geri dönüşüm sürecinin ilk aşaması başlamaktadır. Toplanan atık maddelerin sınıflandırılarak ayrılması ikinci adımı oluşturmaktadır. Üçüncü aşamada, toplanan ve türüne göre sınıflandırılan malzemelerden nasıl yararlanılacağı ve dönüştürüleceği ile ilgili kapsamlı değerlendirme yapılır. Değerlendirme sonucunda kullanılmış maddelerden geri dönüşümle birlikte yeni ürünlerin üretilmesidir (Özkan, 2000).

Çeşitli iş kollarında hizmet gören bireylerin faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan atık malzemelerin sağlıklı geri dönüşüm sistemleri ile birlikte geri kazandırılması önemlidir. Sağlıklı geri dönüşüm sistemleri sayesinde;

- Ülke ekonomisine katkı sağlar.
- Doğal kaynakların tüketimi azalır.
- Çevre kirliliği önlenmiş olur.
- Hava, toprak ve su kirliliğinin önüne geçilmiş olur (Tekin, 2020).

Milli Eğitim Bakanlığı 2004-2005 yıllarında yaptığı değişiklikle birlikte çevre eğitimi konusu fen bilimleri, sosyal bilgiler ve hayat bilgisi derslerinde ortak ele alınmaya başlanmıştır. Daha sonraki yıllarda çevre eğitimi konularına daha da önem verildiği görülmüştür (Harman & Çelikler, 2016). Son yıllarda doğal kaynakların hızla azalması ve bazı ülkelerin günlük ihtiyaçlarını giderebilecek maddelere erişim konularında sıkıntı yaşamaları geri dönüşüm ve sıfır atık konularının okullarda daha fazla ele alınması gerektiği konusunda çalışmaların

yapıldığı görülmüştür. Bu açıdan bu çalışmada ortaokul fen öğretim programları incelenerek geri dönüşüm ve sıfır atık konularına ve uygulamalarına ne kadar yer verildiği incelenecektir.

Araştırma Problemi

Milli Eğitim Bakanlığına bağlı ortaokullarda okutulan Fen Bilimleri ders kitaplarında geri dönüşüm ve sıfır atık konularına nasıl değinilmiştir. Ele alınan konulara yönelik kazanımlar nelerdir?

Alt Problemler

- Beşinci sınıf Fen Öğretim Programlarında geri dönüşüm ve sıfır atık konularına nasıl yer verilmiştir? Bu konulara yönelik yer alan kazanımlar nelerdir?
- Altıncı sınıf Fen Öğretim Programlarında geri dönüşüm ve sıfır atık konularına nasıl yer verilmiştir? Bu konulara yönelik yer alan kazanımlar nelerdir?
- Yedinci sınıf Fen Öğretim Programlarında geri dönüşüm ve sıfır atık konularına nasıl yer verilmiştir? Bu konulara yönelik yer alan kazanımlar nelerdir?
- Sekizinci sınıf Fen Öğretim Programlarında geri dönüşüm ve sıfır atık konularına nasıl yer verilmiştir? Bu konulara yönelik yer alan kazanımlar nelerdir?

Yöntem

Bu çalışma 2023- 2024 eğitim öğretim yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan fen öğretim programlarının sıfır atık ve geri dönüşüm konularına yer verme düzeylerinin belirlenmesi amacıyla betimsel türdedir. Çalışma verilerinin toplanması amacıyla doküman analizi yapılmıştır. Doküman analizi ele alınan konu ile alakalı yazılı materyallerin incelenmesine dayanmaktadır. Doküman analizinde çalışmanın amacından yola çıkılarak yazılı metinler, kitaplar ve belgeler incelenir (Karasar, 2012). Doküman analizi beş adımda gerçekleştirilmiştir.

1. Çalışma konusu ile alakalı yazılı materyallere ulaşma.
2. Ulaşılan materyallerin özgünlüğünü kontrol etme.
3. Dokümanların analırlılığının incelenmesi.
4. Dokümanlardan elde edilen verilerin analiz edilmesi.
5. Verilerin analiz edilmesinden sonra bulguların kullanılması.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, son yıllarda artan nüfus ile birlikte doğal kaynakların hızla azalması gerçeği ışığında MEB'in ders kitaplarında geri dönüşüm ve sıfır atık konularına ne kadar yer verildiğini belirlemektir. Ortaokul 5, 6, 7 ve 8. sınıf Fen Bilimleri ders kitapları ve

Ortaokul Fen Bilimleri Öğretim Programlarında Sıfır Atık ve Geri Dönüşüm Konularına Yönelik Kazanımların İncelenmesi

kazanımlara incelenerek geri dönüşüm ve sıfır atık konularına ne kadar yer verildiği belirlenmiş olacaktır. Bu çalışma, geri dönüşüm ve sıfır atık konuları ile ilgili çalışma yapacak olan araştırmacılara ışık tutacaktır.

Veri Toplama Aracı

Çalışmada veri toplama aracı olarak milli eğitim bakanlığının 2023- 2024 eğitim öğretim yılında yayınlamış olduğu fen öğretim programları ve ders kitapları kullanılacaktır. Çalışmada;

- Beşinci sınıf fen öğretim programı ve ders kitabı,
- Altıncı sınıf fen öğretim programı ve ders kitabı,
- Yedinci sınıf fen öğretim programı ve ders kitabı,
- Sekizinci sınıf fen öğretim programı ve ders kitabı incelenecektir.

Verilerin Analizi

Çalışma konusuna yönelik elde edilmiş olan dokümanların analizinde belli sistematik süreçler kullanılmıştır. Elde edilen verilerin analiz edilmesinde kullanılan işlem basamakları şunlardır;

- Belirlenen konuya yönelik farklı veri tabanları kullanılarak dokümanlara ulaşma.
- Ulaşılan yazılı dokümanların orjinallliğini kontrol etme.
- Dokümanların anlamlandırılması ve içselleştirilmesi için belli kategorilerin belirlenmesi.
- Elde edilen verilerin analiz edilerek kodlanması.
- Verilerin analiz edilmesinden sonra okuyucuya sunulmasıdır (Yıldırım & Şimşek, 2016).

Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde ulaşılan dokümanların analiz edilmesi sonucunda 5, 6, 7 ve 8. sınıfların Fen Bilimleri dersi konu ve kazanımlarına yer verilmiştir. İncelenen konu ve kazanımlarda sıfır atık ve geri dönüşüm kavram ve uygulamalarına ne düzeyde yer verildiği açıklanmıştır.

Tablo 1. 5. sınıf fen bilimleri öğretim programında yer alan konu ve kazanımlar

No	Ünite adı	Konu başlığı	Kazanım sayısı
1	Güneş, dünya ve ay	Dünya ve evren	7

2	Canlılar dünyam	Canlılar ve yaşam	1
3	Kuvvetin ölçülmesi ve sürtünme	Fiziksel olaylar	5
4	Madde ve değişim	Madde ve doğası	6
5	Işığın yayılması	Fiziksel olaylar	6
6	İnsan ve çevre	Canlılar ve yaşam	8
7	Elektrik devre elemanları	Fiziksel olaylar	3

2023- 2024 eğitim öğretim yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan 5. sınıf Fen Öğretim Programına bakıldığında, ünite sayısının 7, kazanım sayısının 36 olduğu görülmüştür. Üniteler, Güneş Dünya ve Ay, Canlılar Dünyası, Kuvvetin Ölçülmesi ve Sürtünme, Madde ve Değişim, Işığın Yayılması, İnsan ve Çevre, Elektrik Devre Elemanlarıdır. 7 ünite 4 konu başlığı altında toplanmıştır. Konu başlıkları Dünya ve Evren, Canlılar ve Yaşam, Fiziksel Olaylar, Madde ve Doğasıdır.

Tablo 2. 6.sınıf fen bilimleri dersi ünite, konu ve kazanımları

No	Ünite adı	Konu başlığı	Kazanım sayısı
1	Güneş sistemi ve tutulmalar	Dünya ve evren	5
2	Vücudumuzdaki sistemler	Canlılar ve yaşam	11
3	Kuvvet ve hareket	Fiziksel olaylar	5
4	Madde ve ısı	Madde ve doğası	13
5	Ses ve özellikleri	Fiziksel olaylar	9
6	Sistemlerin sağlığı	Canlılar ve yaşam	9
7	Elektriğin iletimi	Fiziksel olaylar	5
8	Fen ve mühendislik uygulamaları	Uygulamalı bilim	4

6.sınıf Fen Öğretim Programına bakıldığında toplam 8 ünite başlığı bulunmaktadır. Öğretim programında yer alan ünite başlıkları şunlardır; Güneş Sistemi ve Tutulmalar, Vücudumuzdaki Sistemler, Kuvvet ve Hareket, Madde ve Isı, Ses ve Özellikleri, Vücudumuzdaki Sistemlerin Sağlığı, Elektriğin İletimi, Fen ve Mühendislik Uygulamalarıdır. 6.

Ortaokul Fen Bilimleri Öğretim Programlarında Sıfır Atık ve Geri Dönüşüm Konularına Yönelik Kazanımların İncelenmesi

sınıf Fen Öğretim Programında yer alan ünite ve konulara yönelik toplam 61 kazanım bulunmaktadır. Programda yer alan konu başlıkları ise 5 tema altında açıklanmıştır. Programda yer alan konu başlıkları ise; Dünya ve Evren, Canlılar ve Yaşam, Fiziksel Olaylar, Madde ve Doğası ve Uygulamalı Bilimlerdir.

Tablo 3. 7.sınıf fen bilimleri dersi ünite, konu ve kazanımları

No	Ünite adı	Konu başlığı	Kazanım sayısı
1	Güneş sistemi ve ötesi	Dünya v evren	10
2	Hücre ve bölünmeler	Canlılar ve yaşam	10
3	Kuvvet ve enerji	Fiziksel olaylar	12
4	Saf madde ve karışımlar	Madde ve doğası	16
5	Işığın madde ile etkileşimi	Fiziksel olaylar	12
6	Canlılarda üreme, büyüme ve gelişme	Canlılar ve yaşam	8
7	Elektrik devreleri	Fiziksel olaylar	6
8	Fen ve mühendislik uygulamaları	Uygulamalı bilim	4

7.sınıf Fen Öğretim Programına bakıldığında müfredatta toplam 8 ünite başlığı yer almaktadır. 8 ünite başlığı 5 temel konu başlığı altında müfredatta yer almıştır. 7. Sınıf Fen Öğretim Programında yer alan ünite ve konulara yönelik olarak toplam 78 kazanım yer almaktadır. 7. sınıf Fen Öğretim Programında yer alan ünite başlıkları; Güneş Sistemi ve Ötesi, Hücre ve Bölünmeler, Kuvvet ve Enerji, Saf Madde ve Karışımlar, Işığın Madde İle Etkileşimi, Canlılarda Üreme, Büyüme ve Gelişme, Elektrik Devreleri, Fen ve Mühendislik Uygulamalarıdır. Ünitelere göre konu başlıkları ise; Dünya ve Evren, Canlılar ve Yaşam, Fiziksel Olaylar, Madde ve Doğası, Uygulamalı Bilimlerdir.

Tablo 4. 8.sınıf fen bilimleri dersi ünite, konu ve kazanımları

No	Ünite adı	Konu başlığı	Kazanım sayısı
1	Mevsimler ve iklim	Dünya ve evren	6
2	DNA ve genetik kod	Canlılar ve yaşam	13
3	Basınç	Fiziksel olaylar	3
4	Madde ve endüstri	Madde ve doğası	17

5	Basit makineler	Fiziksel olaylar	2
6	Enerji dönüşümleri	Canlılar ve yaşam	14
7	Elektrik yükleri ve elektrik enerjisi	Fiziksel olaylar	11
8	Fen ve mühendislik uygulamaları	Uygulamalı bilim	4

8. Sınıf Fen Öğretim Programına bakıldığında müfredatta 8 ünite bulunmaktadır. 8 ünite müfredatta 5 konu başlığı adı altında toplanmıştır. Ünite ve konularına yönelik toplam 70 kazanım bulunmaktadır. Programda yer alan ünite başlıkları şunlardır; Mevsimler ve İklim, DNA ve Genetik Kod, Basınç, Madde ve Endüstri, Basit Makineler, Enerji Dönüşümleri ve Çevre Bilimi, Elektrik Yükleri ve Elektrik Enerjisi, Fen ve Mühendislik Uygulamalarıdır. Programda yer alan konu başlıkları ise Dünya ve Evren, Canlılar ve Yaşam, Fiziksel Olaylar, Madde ve Doğası, Uygulamalı Bilimlerdir.

Fen öğretim programında sıfır atık ve geri dönüşüm konularına yönelik yer alan kazanımların sınıf düzeyine göre incelenmesine yönelik bulgular

Tablo 5. 5.sınıf fen öğretim programında sıfır atık ve geri dönüşüm konularına yönelik kazanımlar

Ünite adı	Konu başlığı	Yer alan kazanımlar
		İnsan ve çevre arasındaki etkileşimin önemini fark eder.
İnsan ve çevre	Canlılar ve yaşam	Yakın çevresinde ve ülkemizde yaşanan çevre sorunlarına yönelik çözüm önerileri sunar.
		İnsan faaliyetleri sonucunda yakın gelecekte oluşabilecek çevre sorunlarına yönelik çıkarımlarda bulunur.
		İnsan ve çevre etkileşiminde zarar- yarar ikilemine örnekler verir.

5.sınıf Fen Öğretim Programı incelendiğinde geri dönüşüm ve sıfır atık konularına doğrudan değinilen kazanımlara rastlanmamıştır. Programda İnsan ve Çevre ünitesinde yakın çevresinde ve ülkemizde yaşanan çevre sorunlarına, yakın gelecekte insan faaliyetleri sonucunda yaşanabilecek sorunlara yönelik kazanımlara yer verilmiştir.

6. Sınıf Fen Öğretim Programı incelendiğinde sıfır atık ve geri dönüşüm konularına değinilmemiştir. Programda bu konulara yönelik herhangi bir kazanım bulunmamaktadır.

Ortaokul Fen Bilimleri Öğretim Programlarında Sıfır Atık ve Geri Dönüşüm Konularına Yönelik Kazanımların İncelenmesi

Tablo 6. 7. sınıf fen öğretim programında sıfır atık ve geri dönüşüm konularına yönelik kazanımlar

Ünite adı	Konu başlığı	Yer alan kazanımlar
		Evsel atıklarda geri dönüştürülebilen ve dönüştürülemeyen maddeleri ayırt eder.
		Evsel katı ve sıvı atıkların geri dönüşümüne yönelik proje tasarlar.
Saf madde ve karışımlar	Madde ve doğası	Geri dönüşümü, kaynakların etkili kullanımı açısından sorgular.
		Yakın çevresinde atık kontrolüne özen gösterir.
		Yeniden kullanılabilir eşyalarını, ihtiyacı olanlara iletmeye yönelik proje geliştirir.

7.sınıf Fen Öğretim Programı incelendiğinde geri dönüşüm ve sıfır atık konularına yer verildiği görülmüştür. Sıfır atık ve geri dönüşüm konuları, Saf Madde ve Karışımlar ünitesinde yer verilmiştir. Programda yer alan kazanımlar şunlardır;

- Evsel atıklarda geri dönüştürülebilen ve dönüştürülemeyen maddeleri ayırt eder.
- Evsel katı ve sıvı atıkların geri dönüşümüne yönelik proje tasarlar.
- Geri dönüşümü, kaynakların etkili kullanımı açısından sorgular.
- Yakın çevresinde atık kontrolüne özen gösterir.
- Yeniden kullanılabilir eşyalarını, ihtiyacı olanlara iletmeye yönelik proje geliştirir.

Madde ve doğası konusu içerisinde yer alan sıfır atık ve geri dönüşümüne yönelik olarak ele alınan temel kavramlar ise şunlardır;

- Evsel katı atık maddeler,
- Evsel sıvı atık maddeler,
- Geri dönüşüm,
- Yeniden kullanmadır.

Tablo 7. 8. sınıf fen öğretim programında sıfır atık ve geri dönüşüm konularına yönelik kazanımlar

Ünite adı	Konu başlığı	Yer alan kazanımlar
		Kaynakların kullanımında tasarruflu olmaya özen gösterir.

		Kaynakların tasarruflu kullanımına yönelik proje tasarlar.
Enerji dönüşümleri	Sürdürülebilir kalkınma	Katı atıkların geri dönüşümü ve ülke ekonomisi için çözüm önerileri sunar.
		Kaynakların tasarruflu kullanılmaması durumunda gelecekte yaşanabilecek sorunları belirler ve çözüm önerileri sunar.

8.sınıf Fen Öğretim Programı incelendiğinde geri dönüşüm konusuna yer verildiği sıfır atık ve atık yönetimi konularına yer verilmediği görülmüştür. Geri dönüşüm konusuna Enerji Dönüşümleri ünitesinde sürdürülebilir kalkınma konusu adı altında yer verilmiştir. Fen öğretim programında yer alan kazanımlar şunlardır;

- Kaynakların kullanımında tasarruflu olmaya özen gösterir.
- Kaynakların tasarruflu kullanımına yönelik proje tasarlar.
- Katı atıkların geri dönüşümü ve ülke ekonomisi için çözüm önerileri sunar.
- Kaynakların tasarruflu kullanılmaması durumunda gelecekte yaşanabilecek sorunları belirler ve çözüm önerileri sunar.

Sürdürülebilir kalkınma konu başlığı altında öğrencilere verilmesi istenen temel kavramlar şunlardır;

- Sürdürülebilir yaşam.
- Kaynakların tasarruflu kullanımı.
- Geri dönüşüm.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Çalışma sonucunda ortaokul fen öğretim programı incelendiğinde geri dönüşüm ve sıfır atık konularına yeterli düzeyde yer verilmediği görülmüştür. Son yıllarda küresel iklim değişikliğinin etkilerinin fazlaca etkilendiği tüm dünya ülkeleri geri dönüşüm ve sıfır atık konularına dikkat çekmelidir.

5.sınıf fen öğretim programında yer alan konu ve kazanımlar geri dönüşüm ve sıfır atık konularına yer verilme düzeyine bakıldığında tek bir ünite içerisinde yer verildiği görülmüştür. İnsan ve çevre ünitesi içerisinde geri dönüşüm ve sıfır atık konularına yönelik kazanım sayısının dört olduğu belirlenmiştir. Ünite ve kazanım sayısı açısından düşünüldüğünde geri dönüşüm ve

sıfır atık konusuna 5.sınıf fen öğretim programında yeteri derecede yer verilmemiştir. Yapılan çalışmaların (Erten, 2000; Önal vd., (2019) sonuçları ile paralellik göstermektedir.

6.sınıf fen öğretim programında yer alan kazanımlar içerisinde geri dönüşüm ve sıfır atık konularına hiç değinilmediği görülmüştür. 7.sınıf fen öğretim programında yer alan konu ve kazanımlar geri dönüşüm ve sıfır atık konularına yer verilme düzeyine bakıldığında tek bir ünite içerisinde yer verildiği görülmüştür. Saf madde ve karışımlar ünitesi içerisinde geri dönüşüm ve sıfır atık konularına yönelik kazanım sayısının 5 olduğu belirlenmiştir. Ünite ve kazanım sayısı açısından düşünüldüğünde geri dönüşüm ve sıfır atık konusuna 7.sınıf fen öğretim programında yeteri derecede yer verilmemiştir. Erten, (2000); Önal vd., (2019) yapmış oldukları çalışmaların sonuçları ile paralellik göstermektedir.

8.sınıf fen öğretim programında yer alan konu ve kazanımlar geri dönüşüm ve sıfır atık konularına yer verilme düzeyine bakıldığında tek bir ünite içerisinde yer verildiği görülmüştür. Enerji dönüşümleri ünitesi içerisinde geri dönüşüm ve sıfır atık konularına yönelik kazanım sayısının dört olduğu belirlenmiştir. Ünite ve kazanım sayısı açısından düşünüldüğünde geri dönüşüm ve sıfır atık konusuna 8.sınıf fen öğretim programında yeteri derecede yer verilmemiştir. Erten, (2000); Önal vd., (2019) yapmış oldukları çalışmaların sonuçları ile paralellik göstermektedir. Deveci & Aydın, (2018) yılında yapmış olduğu çalışmada geri dönüşüm ve sıfır atık konularına yönelik kazanım sayısının en fazla 8.sınıfta yer verildiği belirlenmiştir. Bu açıdan çalışmamızın sonuçları ile örtüşmemektedir.

Öneriler

- Bu çalışma ortaokul fen öğretim programlarında geri dönüşüm ve sıfır atık konularına ne düzeyde yer verildiğine yönelik yapılmıştır. Lise ve üniversite düzeyinde fen bilimleri alanında geri dönüşüm ve sıfır atık konularına ne derecede yer verildiğine yönelik çalışmalar yapılabilir.
- Ortaokul fen öğretim programlarında geri dönüşüm ve sıfır atık konularına yeterli düzeyde yer verilmeme nedenlerine yönelik çalışmalar yapılabilir.

Destek ve Teşekkür: Süreç içerisinde desteğini esirgemeyen Doç. Dr. Ceyhun Ozan ve Prof. Dr. Mustafa Uzoğlu hocalarıma sonsuz teşekkür ederim.

Yazar Katkıları: İki yazarlı bu çalışmada verilerin toplanmasına ve makalenin yazımına birinci yazar, verilerin analiz edilmesine ve kaynakçaların yazılması noktasına ikinci yazar katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

- Berkes, F., & Kışlalıoğlu, M. (1993). *Ekoloji ve çevre bilimi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çimen, B. (2021). *Evsel atıklar ve geri dönüşüm konusunda uygulanan probleme dayalı STEM etkinliklerinin öğrencilerin akademik başarı ve farkındalığı üzerindeki etkisi* (Master's thesis, Fen Bilimleri Enstitüsü).
- Deveci, İ., Aydın, F. (2018). Relationship between students' tendencies toward academic risk-taking and their attitudes to science. *Issues in Educational Research*, 28(3), 560-577.
- Erten, S. (2003). 5. sınıf öğrencilerinde” çöplerin azaltılması” bilincinin kazandırılmasına yönelik bir öğretim modeli. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(25).
- Gündüzalp, A. A., & Güven, S. (2016). Atık, çeşitleri, atık yönetimi, geri dönüşüm ve tüketici: Çankaya belediyesi ve semt tüketicileri örneği. *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E-Dergisi*, 9(1), 1-19.
- Harman, G., & Çelikler, D. (2016). Fen bilgisi öğretmen adaylarının geri dönüşüm kavramı hakkındaki farkındalıkları. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(1), 331-333.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- MEB. (2009). *Çevre koruma katı atık toplama*.
- MEB. (2018). *Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar)*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğü.
- Merdun, H. (2013). Toprak Kirliliği ve Kontrolü. *Özer Çınar (Ed.)*, 86-112.
- Önal, H., Kaya, N. ve Çalışkan, T. (2019). Çevre eğitiminde sıfır atık politikası ve mevcut ders kitaplarındaki görünümü (Hayat bilgisi 2. Sınıf ders kitabı). *Milli Eğitim Dergisi*, 48(221), 123-140.
- Özey, R., & Ünlü, M. (2020). *Türk Dünyası'nın jeopolitiği*. Ankara: Pegem Akademi.
- Özkan, R. A. (2000). *Katı atık yönteminde geri kazanımın yeri ve Antalya'da uygulanabilirliği*. (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Tekin, Ö. F. (2020). *Evsel Katı Atık Yönetimi ve Geri Dönüşüm*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (9. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Toplumun Organ Bağışı Tutumunun Değerlendirilmesi: Çanakkale İli Örneği

Evaluation of Society's Attitude to Organ Donation: Example of Çanakkale Province

DOI: 10.38155/ksbd.1484199

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
15/05/2024

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
17/11/2024

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31/12/2024

KARADENİZ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Merve TUTAR

Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi

Sağlık Bilimleri Fakültesi

Sağlık Yönetimi Bölümü

mervetutar17@outlook.com

ORCID: 0009-0006-9814-0846

Arş. Gör., Orhan ZENGİN

Marmara Üniversitesi

Sağlık Bilimleri Fakültesi

Sağlık Yönetimi Bölümü

orhanzen@gmail.com

ORCID: 0000-0002-0701-6019

Doç. Dr. Yasemin ASLAN

Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi

Sağlık Bilimleri Fakültesi

Sağlık Yönetimi Bölümü

yaseminaslan@bandirma.edu.tr

ORCID: 0000-0001-6292-2332

Öz

Günümüzde çok sayıda insan organ yetmezliği nedeniyle hayatını kaybetmektedir. Organ yetmezliğinin en etkin tedavi yöntemi organ naklidir. Bu çalışma Çanakkale il merkezinde yaşayan okuryazar bireylerin organ bağışı konusundaki tutumunun belirlenmesi amacıyla 1 Mayıs-31 Ağustos 2024 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Tanımlayıcı nitelikte kesitsel olarak tasarlanan çalışmanın evrenini, il merkezinde yaşayan 18-65 arası okuryazar bireyler, örneklemini ise çalışmaya katılmaya gönüllü 388 birey oluşturmuştur. Veri toplama aracı olarak sosyodemografik bilgi formu ile Organ Bağışı Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Veriler tanımlayıcı istatistikler, Epi Info 7 ve r istatistik programları kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışmada, organ bağış kartı/kaydı bulunanların oranı %7,1, organ bağışı ile ilgili herhangi bir eğitim aldığını ifade edenlerin oranı %20,6, Türkiye'de ulusal bir organ bağışçısı kayıt sistemi olduğunu bilenlerin oranı ise %62,6 bulunmuştur. Ölçeğin Yardımseverlik ve Ahlaki Değerler/İnançlar alt boyut puanı ortalamasının (98,87±16.03/min 52, maks 120) olması nedeniyle, katılımcıların organ bağışına yönelik olumlu tutum puanlarının yüksek olduğu söylenebilir. Kadınların organ bağışı olumlu tutum puan ortalamalarının erkeklere nazaran daha yüksek olduğu, organ bağışına yönelik tutumun medeni hal, çalışma durumu, sosyal güvence varlığı, gelir düzeyi ve eğitim durumu değişkenleri ile istatistiksel bakımdan anlamlı bir farklılık göstermediği saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Organ Bağışı, Tutum, Organ Nakli, Toplum

Abstract

Many people lose their lives due to organ failure nowadays. The most effective treatment for organ failure is organ transplantation. This study was carried out between May 1 and August 31, 2024, to determine the attitude of literate individuals living in Çanakkale city center towards organ donation. The population of the study, which was designed as a descriptive cross-sectional, consisted of literate individuals between 18 and 65 living in the city center, and the sample consisted of 388 individuals who volunteered to participate in the study. Sociodemographic information form and Organ Donation Attitude Scale were used as data collection tools. Descriptive statistics, Epi Info 7 and r statistical programs were used to analyze the data. It was found that 7.1% of participants had an organ donor card/registration, 20.6% stated they had received any training on organ donation, and 62.6% knew about the national organ donor registration system in Türkiye. Since the average score of the Humanity and moral conviction sub-dimension of the scale is (98.87±16.03/min 52, max 120), it can be said that the participants' positive attitude scores toward organ donation are high. It has been observed that women have higher average scores in a positive attitude towards organ donation than men, and the attitude towards organ donation does not exhibit statistically significant differences in marital and employment status, presence of social security, income, and education level.

Keywords: Organ Donation, Attitude, Organ Transplantation, Society

Etik Kurul Beyanı: Bu çalışma için Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu'nun 14/12/2023 tarih ve 2023-10/226 sayılı kararıyla etik kurul izni alınmıştır.

Giriş

Dünyada ve Türkiye’de çok sayıda birey, organ yetmezliği nedeniyle hayatını kaybetmektedir. Organ yetmezliğinin canlıdan ve kadavradan yapılan nakilleri haricinde henüz alternatif bir tedavi yöntemi bulunmadığı için nakil hayati önem taşımaktadır. İşlevini kaybeden organlar nedeniyle, her gün organ bekleme listesine eklenen hasta sayısı artmaktadır. Organ bekleme listelerinde yer alan hastaların ihtiyaç duyduğu organların temin edilmesinde, ulusal düzeyde etkin bir organ bağışısı takip programı oluşturulması ve bireylerin organ bağışısına yönelik tutumlarının önemli bir etkisi bulunmaktadır. Son dönem organ yetmezliği olan birçok hastada morbidite ve mortalitenin önlenmesi için hayat kurtarıcı seçeneklerden biri organ bağışısıdır (Alghamdi ve diğerleri, 2023).

Organ bağışısı, organların bir donörden temin edildiği ve organ yetmezliği olan bir alıcıya nakledilmesi neticesinde temel işlevlerin geri kazanıldığı, yaşam kalitesinin iyileştirildiği ve morbidite ve mortalitenin azaldığı hayat kurtarıcı bir tıbbi prosedürdür (Alghamdi ve diğerleri, 2023). Günümüzde canlıdan ve kadavra donörden kalp, böbrek, karaciğer, kornea, pankreas ve ince bağırsak gibi hayati önemi olan birçok organın nakli gerçekleştirilebilmektedir. Türkiye’nin dünya çapında nakil merkezlerine ve organ nakli kadrosuna sahip olmasına karşın; organ nakli sayısı açısından gelişmiş ülkelerin gerisinde olduğu belirtilmiştir (Dagcioglu, Simsek, Tepeli ve Oztas, 2021). Bu çalışmanın amacı, Çanakkale il merkezinde yaşayan 18-65 yaş arası okuryazar bireylerin organ bağışısı konusundaki tutumunun belirlenmesidir. Organ bağışısı konusunda Çanakkale ilinde üniversitede görev yapan akademik kadroyu ve sosyal yaşam merkezine başvuran sınırlı sayıda bireyi kapsayan az sayıda çalışma bulunmakla birlikte, toplumun genelini kapsayan geniş ölçekli bir çalışmaya rastlanılmamış olması nedeniyle çalışmanın bu ilde yapılmasının faydalı olacağı düşünülmüştür (Sıpkın, Sen, Akan ve Malak, 2010; Yüksel ve diğerleri, 2018). Araştırma sonuçlarının; toplumun organ bağışısı konusundaki tutumu hakkında yol gösterici olması, politik düzeyde uygulanması gereken stratejiler konusunda fikir vermesi ve konuyla ilgili çalışmalar yapmak isteyen araştırmacılara katkı sağlaması hedeflenmektedir.

Kavramsal Çerçeve

Transplantasyon olarak adlandırılan organ nakli, hızla gelişen bir tıp dalıdır. Son 50 yılda transplantasyonun dünya çapında başarılı bir uygulama haline geldiği belirtilmiştir (Dünya Sağlık Örgütü, 2023). Bu gelişmeye paralel olarak, ülkeler düzeyinde ulusal çerçevede yasal düzenlemelere de önem verilmeye başlanmıştır (Silva ve diğerleri, 2024). Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü (OECD)’nün verilerine göre dünya genelinde 2021 yılında toplam organ

Toplumun Organ Bağış Tutumunun Değerlendirilmesi: Çanakkale İli Örneği

nakli sayısının tahmini olarak 144 302 olduğu, bu nakillerin 92 532'sinin böbrek, 34 694'ünün karaciğer, 8409'unun kalp, 6470'inin akciğer, 2025'inin pankreas ve 172'sinin ince bağısak nakillerinden meydana geldiği belirtilmiştir (Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü, 2023). Dünya Sağlık Örgütü ve İspanya iş birliğinde organ nakli ile ilgili küresel verileri toplamak, şeffaflığı, eşitliği sağlamak ve ulusal nakil sistemlerini izlemek amacıyla geliştirilen The Global Observatory on Donation and Transplantation (GODT) sistemi 2015 yılı verilerine göre, 126 670 solid organ nakli yapıldığı, bunların 84 347'sinin böbrek, 27 759'unun karaciğer, 7023'ünün kalp, 5046'sının akciğer, 2299'unun pankreas ve 196'sının ince bağırsak nakli olduğu tespit edilmiştir. Bölgesel düzeyde nakillerin en fazla Amerika ve Avrupa'da yapıldığı tespit edilmiştir (Mahillo ve diğerleri, 2018). Organ nakli, hastaların hayatta kalma şansını ve yaşam kalitesini arttırdığı gibi organ yetmezliğinin toplum üzerindeki sosyoekonomik yükünün azaltılmasına da önemli derecede katkı sağlamaktadır (Vanholder ve diğerleri, 2021).

Türkiye'de organ nakli işlemleri 1979 yılında uygulamaya geçilen "Organ ve Doku Alınması, Saklanması ve Nakli Hakkında Kanun" maddelerine göre yürütülmektedir (Sağlık Bakanlığı, 1979). Türkiye'de kamuoyu ile paylaşılan erişime açık veriler değerlendirildiğinde; 2023 yılında toplam 5265 organ naklinin gerçekleştirildiği, bunların 3452'sinin böbrek, 1756'sının karaciğer, 40'ının kalp, 15'inin akciğer, 1'inin ince bağırsak ve 1'inin pankreas nakillerinden oluştuğu görülmektedir (Sağlık Bakanlığı, 2024).

Organ Bağışını Etkileyen Faktörler

Dünya'da ve Türkiye'de organ naklinin önündeki en büyük engellerden biri organ bağış yetersizliğidir. Organ bağışına karşı olan bireylerin tutumunu etkileyen faktörlerden birinin dinsel inançlara bağlılık olduğu tespit edilmiştir. Toplumların farklı dini inanış, görüş ve davranışları bulunmaktadır (Bektaş, 2023; Dagcioglu ve diğerleri, 2021; Umair, Ho, Hg ve Basha, 2023). Özbolat (2017), organ bağışında dini ve toplumsal bağlamda iç içe geçmiş pek çok faktörün etkili olduğunu, hiçbir dinin resmi olarak organ bağışını yasaklamadığını, Türkiye'de Avrupa ülkelerine kıyasla organ bağış sayısının toplumsal ölçekte oldukça yetersiz olduğunu vurgulamıştır. Organ bağış sürecine dinin etkisinin nitel perspektiften değerlendirildiği bir çalışmada, dinin bağış sürecini çok yönlü ve çok boyutlu olarak şekillendirdiği tespit edilmiştir (Durmaz Yurt ve Gönç Şavran, 2022).

Şen ve Azak (2019) Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü ülkelerini dahil ettikleri araştırma sonucunda; inanç, eğitim, kültür, yaşamdan duyulan memnuniyeti ve sağlık şartları gibi faktörlerin organ bağış üzerinde etkili olduğunu bulmuştur. Tekizoğlu (2018), organ bağış hakkında bireylerin kararlarını etkileyen faktörleri; din, bilgi düzeyi, aile ve bireysel farklılıklar

ile psikolojik faktörler olarak farklı başlıklar altında ele almıştır. Yıldız, Sabuncuoğlu ve Koca (2017) çalışmalarında, Türkiye’de organ naklinin en zayıf tarafının kadavra organ bağışında yaşanan yetersizlikler olduğu vurgulanmıştır. Şantaş ve Şantaş (2018), Türkiye’de organ bağışında stratejik iletişimin ve sektörler arası iş birliğinin önemini ele almışlardır. Messersmith ve diğerleri (2014), daha kaliteli ve sağlıklı hayat yaşayabilen bireylerin organ bağışına daha sıcak ve olumlu baktıkları sonucunu ortaya koymuştur.

Dünyada ve Türkiye’de organ bağışının önündeki bir diğer engel, sağlık çalışanlarının organ bağışı konusundaki bilgi düzeyi ve tutumudur (Araujo, Siqueira ve Pires, 2022; Damar, Ordin ve Top, 2019; Efil, Parlak ve Türen, 2023; İnal, 2023; Kurt ve diğerleri, 2018; Loon Oo ve diğerleri, 2020; Yaman ve Karabey, 2023). Araştırma sonuçları öğrencilerin ve sağlık çalışanlarının organ nakli ve bağışı konusunda yeterli farkındalık, bilgi ve tutuma sahip olmadığını göstermektedir (Akbulut ve diğerleri, 2022; Araujo, Siqueira ve Pires, 2022; Dagcioglu ve diğerleri, 2021; El Hennawy ve diğerleri, 2023; İnal, 2023; Türkben Polat, Bahçecioğlu Turan ve Mankan, 2020). Buna ek olarak toplumda yaşayan bireylerin ve hastaların da organ nakli ve bağışı konusundaki eksik ya da yanlış bilgilerinin bağışın önünde bir engel olduğu vurgulanmıştır (Bruns, Giese, Phillippi, Moore ve Hall, 2021; Kurleto ve diğerleri, 2024; Nayak ve Nayak, 2023; Soqia ve diğerleri, 2023; Yakar, Batbaş, Önalın, Demir ve İçaçan, 2020). Hindistan’ın kırsal bir bölgesinde bireylerin organ bağışına yönelik farkındalık ve tutumunun değerlendirildiği bir çalışmada en yaygın ret nedeninin ailenin kabul etmemesi olduğu tespit edilmiştir (Balajee, Ramachandran ve Subitha, 2016). Batı Hindistan’da yürütülen diğer bir çalışmada, katılımcıların %86’sının organ bağışından haberdar oldukları ancak bu konuda bilgi seviyelerinin düşük olduğu saptanmıştır. Aynı çalışmada, katılımcıların yaklaşık %59’u, bağışlanan organların kötüye kullanılması tehlikesi olduğuna inandıklarını belirtmiştir (Balwani ve diğerleri, 2015).

Çalışmalar, organ bağışı konusundaki engellerden bir diğerinin etik değerler olduğunu göstermektedir. Dünya Sağlık Örgütü, dünya genelinde uygun transplantasyona erişim ve insan hücrelerinin, dokularının ve organlarının güvenlik, kalite, bağış ve transplantasyon etkinliği açısından ülkeler arasında büyük farklılıklar gösterdiğini ve transplantasyonun etik yönlerinin ön plana çıktığını belirtmiştir (Dünya Sağlık Örgütü, 2023). Dünya Sağlık Örgütü önderliğinde, 1987’de 40. Dünya Sağlık Asamblesi düzenlenmiş ve 1991 yılında alınan bir kararla Meclis tarafından onaylanan ilk DSÖ Transplantasyon Kılavuz İlkelerinin hazırlanmasına karar verilmiştir. Bu ilkeler yaklaşık yirmi yıl boyunca dünya genelinde mesleki kuralları ve uygulamaları olduğu kadar mevzuatı da büyük ölçüde etkilemiştir (Dünya Sağlık Örgütü, 2023).

Toplumun Organ Bağışı Tutumunun Değerlendirilmesi: anakkale İli rneği

Organ bağışı ve nakli, dünyada olduğu gibi Türkiye’de de önemli bir toplum sağlığı sorunu haline gelmiştir. Küresel ölçekte binlerce insanın yaşamını devam ettirmesi için bir umut kaynağı haline gelen bu durum, organ bağışının önemini ve gereksinimini artırmaktadır. Bu noktada en büyük görevin ülke yönetimine, Sağlık Bakanlığı’na, Diyanet İşleri Başkanlığına, Millî Eğitim Bakanlığı’na, sağlık personeline ve sivil toplum kuruluşlarına düştüğü vurgulanmıştır. Bu süreçte özellikle sektörler arası çalışmalarda ortaya çıkabilme ihtimali bulunan görüş ayrılıklarının, topluma yönelik farkındalık çalışmaları başlamadan önce özümlenmesi önerilmektedir (Tay, 2016).

Yöntem

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, Çanakkale ilinde yaşayan 18-65 yaş arası okuryazar bireylerin organ bağışı konusundaki tutumunun belirlenmesidir. Araştırma soruları aşağıda belirtildiği gibidir:

1. anakkale ilinde yaşayan 18-65 yaş arası okuryazar bireylerin organ bağışına yönelik tutumu nasıldır?
2. Bireylerin organ bağışına yönelik tutumu sosyodemografik özelliklere, organ bağışı kartı varlığına, organ bağışı ile ilgili eğitim alma durumuna ve organ nakline ihtiyacı olan bir yakınının varlığına göre farklılık göstermekte midir?
3. Yaş ile organ bağışı tutumu arasında bir ilişki var mıdır?

Araştırmanın Evreni, rnekleme ve Verilerin Toplanması

Tanımlayıcı nitelikte kesitsel olarak tasarlanan bu çalışmanın evrenini, Çanakkale ilinde yaşayan 18-65 yaş arası okuryazar bireyler oluşturmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre Çanakkale ilinin 2023 yılı 15 yaş üstü nüfusu 483 824’tür (TÜİK, 2024). Çalışmada rnekleme olarak %95 güven düzeyi ve %5 hata payı ile 384 gönüllü katılımcıya ulaşılması hedeflenmiştir (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004). Çalışma kapsamında kolayda örnekleme yöntemiyle, Çanakkale merkez mahalle muhtarlıklarından rastgele yöntemle farklı lokasyonlarından seçilen Barbaros, Cumhuriyet, Esenler, Kemalpaşa, İsmetpaşa ve Namık Kemal merkez mahalle muhtarlıklarının, aile hekimliği birimlerinin ve halk eğitim merkezinin desteği alınarak katılımcılara ulaşılmıştır. Kolayda rnekleme yöntemi maliyetli olmaması, diğer örnekleme stratejileri kadar zaman almaması, daha hızlı ve basit olması nedeniyle toplum üzerinde yapılan araştırmalarda genellikle daha sık tercih edilmektedir (Stratton, 2021). Katılımcılar öncelikle çalışmanın amacı hakkında bilgilendirilmiş, gönüllü olmak isteyenlerden onamları alınarak çalışmaya dâhil olmaları sağlanmıştır. Görüşmeler, bireylere en yakın aile

hekimliği birimi, mahalle muhtarlığı ve halk eğitim merkezinden randevular alınarak gerçekleştirilmiştir. 1 Mayıs – 31 Ağustos tarihleri arasında 388 gönüllü katılımcıya ulaşılmış, analiz aşamasında 24 adet anketin uç değerlerde kalması nedeniyle çalışmadan çıkarılması neticesinde, çalışma 364 katılımcıyla tamamlanmıştır. Araştırmalar örneklem büyüklüğünün örnekleme hatasını azaltacak kadar büyük olması ($N > 200$) gerektiğini belirtmektedir (Kline, 2016; Pai ve Chary, 2013).

Veri Toplama Araçları

Çalışmada veri toplama yöntemi olarak iki bölümden oluşan anket kullanılmıştır. Anketin birinci bölümünde, katılımcıların sosyodemografik özellikleri ile organ bağışına yönelik görüşlerinin alındığı ve 13 ifadeden oluşan sosyodemografik özellikler ve organ bağışı bilgi formu kullanılmıştır (Arısoy ve Önal, 2020; Yazıcı Sayın, 2016; Yiğit ve Aygin, 2020). İkinci bölümünde ise katılımcıların organ bağışına dair tutumunun belirlenmesi amacıyla Organ Bağışı Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Organ Bağışı Tutum Ölçeği, Parisi ve Katz (1986) tarafından geliştirilmiş, Kent ve Owens tarafından (1995) uyarlanmıştır. Ölçeğin orijinali 23 pozitif, 23 negatif olmak üzere toplam 46 maddeden oluşmaktadır. Yazıcı Sayın (2016) tarafından yapılan Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışmasında ölçeğin 6, 7, 12, 19, 27 ve 45. maddeleri çıkarılmış ve toplam 40 madde ile Türkçe formu tamamlanmıştır. Ölçek “tamamen katılıyorum” ve “hiç katılmıyorum” şeklinde 6 seçenekli Likert tarzında tasarlanmıştır. Ölçek ifadelerinin 20 tanesi pozitif, 20 tanesi negatif ifadelerden oluşmaktadır. Geçerlik güvenilirliği yapılmış ölçeğin, Yardımseverlik ve Ahlaki Değer/İnançlar değişkeni 20 madde ile ölçülmüştür. Bu maddeler pozitif ifadelerden oluşmaktadır. Madde puanlarının her biri toplanarak toplam puan hesaplanmaktadır. Ölçeğin pozitif tutumlarından alınabilecek puanlar 20-120 arasında değişebilir. Negatif tutumların değerlendirildiği Tıbbi Olarak İhmal Edilme ve Bedensel Yaralanma Korkusu negatif tutumları temsil etmekte olup, bu değişkenlerin her biri 10 sorudan oluşmaktadır. Her iki negatif değişkenin puanı 10-60 arasında değişmekte olup toplam negatif tutum puanı ise 20-120 arasındadır. Yüksek pozitif puanlarla birlikte düşük negatif puanlar organ bağışı konusundaki gönüllü tutumun güçlü olduğunun göstergesidir. Yazıcı (2016)’nin çalışmasında ölçeğin geneli için Cronbach Alpha değeri 0,857; pozitif boyut maddeleri için 0,925; negatif boyut maddeleri için 0,914 olarak hesaplanmıştır. Bu değerler ölçeğin yüksek derece güvenilir olduğunu göstermektedir (Karagöz, 2014).

Çalışmaya Dahil Edilme Kriterleri

- Çanakkale il merkezinde yaşıyor olmak.
- 18-65 yaş arasında olmak.

- Okuryazar olmak.
- Çalışmaya katılmaya gönüllü olmak.

Verilerin Analizi

Çalışma verilerinin analizinde tanımlayıcı istatistiklerden, Epi Info 7 ve r istatistik programlarından faydalanılmıştır. Kategorik veriler sayı ve yüzde, sayısal veriler ise normal dağılıma uygunluk durumuna göre ortalama±standart sapma (Ort±SS) ile gösterilmiştir. Ölçeğin bütünü için Cronbach α ; 0,762 olarak oldukça güvenilir hesaplanmıştır. Maddelerden herhangi birinin atılması durumunda Alfa değerinin yükselmediği görülmüştür. Bu durum anketin güvenilirliğinin iyi düzeyde olduğunu göstermektedir (Karagöz, 2014). Alt boyutların güvenilirlik katsayıları ise; Yardımseverlik ve Ahlaki Değerler/İnançlar için Cronbach $\alpha = 0,883$, Tıbbi Olarak İhmal Edilme Korkusu alt boyutu için Cronbach $\alpha = 0,800$ ve Bedensel Yaralanma Korkusu alt boyutu için Cronbach $\alpha = 0,822$ olarak hesaplanmıştır. Verilerin analizi öncesinde toplanan verilerin dağılımının normallığı ile ilgili uç değer analizi Q-Q Plot yapılmış ve uç değer taşıyan 24 adet anket çalışmadan çıkarılmıştır.

Veri analizinde kullanılacak yönteme karar vermek için normallik testleri yapılmıştır. Bu amaçla kullanılan birçok yöntem bulunmakla birlikte çalışmada, değişkenlerin çarpıklık ve basıklık katsayı değerleri ve Q-Q Plot, histogram grafiği dikkate alınarak karar verilmiştir. Çarpıklık ve basıklık katsayıları hesaplanırken istatistik değeri, standart hata değerine bölünerek, çıkan katsayının değerlerinin normal dağılıma uygunluk açısından %99 güvenilirlik düzeyinde +2.58 ile -2.58 aralığında olması beklenir (Hair ve diğerleri, 2006). Buna göre ölçeğin Yardımseverlik ve Ahlaki Değerler/İnançlar alt boyutu çarpıklık değeri -0,986 ve basıklık değeri 0,268; Tıbbi Olarak İhmal Edilme Korkusu alt boyutu çarpıklık değeri 0,561 ve basıklık değeri -0,86332; Bedensel Yaralanma Korkusu alt boyutu çarpıklık değeri 0,458 ve basıklık değeri -0,462 değerlerini alarak normal sınırlar içerisinde dağılım gösterdiği görülmüş ve parametrik istatistiksel yöntemlerin kullanılmasına karar verilmiştir. İstatistiki açıdan değerlendirmede $p < 0,05$ anlamlı düzey olarak kabul edilmiştir. Değişkenler arasındaki ilişkiyi değerlendirmek amacıyla Pearson korelasyon testi, bağımsız iki grup karşılaştırmalarında t Testi, üç veya daha fazla grubun ortalamalarının karşılaştırılmasında ise varyans analizi (Oneway ANOVA) testi kullanılmıştır. Farklılığın kaynağının belirlenmesinde ise post-hoc testinden faydalanılmıştır.

Araştırmanın Etik Yönü

Bu çalışma için Bandırma Onyedü Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu'nun 14/12/2023 tarih ve 2023-10/226 sayılı kararıyla etik

kurul izni alınmıştır. Çalışmada kullanılan ölçeğin ölçek kullanım izni alınmış ve katılımcıların gönüllü onamları alınarak çalışmaya dahil edilmiştir. Bütün aşamalarda Helsinki Deklarasyonu ilkelerine uygun hareket edilmesine özen gösterilmiştir.

Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde katılımcıların sosyodemografik özelliklerine, sosyodemografik değişkenler ile ölçek alt boyutları arasındaki ilişkileri ele alan bulgulara yer verilmiştir. Tablo 1’de katılımcıların sosyodemografik özellikleri sunulmaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların sosyodemografik özellikleri

Değişkenler		Sayı	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	214	58,8
	Erkek	150	41,2
Medeni durum	Evli	206	56,6
	Bekar	158	43,4
Eğitim durumu	İlköğretim	56	15,4
	Ortaöğretim	121	33,2
	Ön lisans-lisans	152	41,8
	Lisans üstü	35	9,6
Çalışma durumu	Evet	245	67,3
	Hayır	119	32,7
Çocuk sahibi olma durumu	Evet	215	59,1
	Hayır	149	40,9
Gelir durumu	Geliri giderlerinden az	98	26,9
	Geliri giderlerine eşit	189	51,9
	Geliri giderlerinden fazla	77	21,2
Sosyal güvence	Evet	305	83,8
	Hayır	59	16,2
Organ bağış kartı veya kayıt durumu	Evet	26	7,1
	Hayır	338	92,9
Organ bağışı ile ilgili herhangi bir bilgi/egitim alma durumu	Evet	75	20,6
	Hayır	289	79,4
Organ nakline ihtiyacı olan bir yakını olma durumu	Evet	18	4,9
	Hayır	346	95,1
Organ bağışında bulunmuş bir yakın durumu	Evet	33	9,1
	Hayır	331	90,9
Türkiye’de organ bağışçısı kayıt sistemi olduğunu bilme durumu	Evet	228	62,6
	Hayır	136	37,4
Toplam		364	100,0

Katılımcıların %58,8’i kadın, %56,6’sı evli, %41,8’i ön lisans-lisans mezunudur. Buna ek olarak bireylerin %67,3’ü çalıştığını, %59,1’i çocuk sahibi olduğunu, %51,9’u gelirinin giderlerine eşit olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların çoğunluğu sosyal güvenceye sahip olup (%83,8), organ bağış kartı bulunanların oranı ise %7,1’dir. Organ bağışı ile ilgili herhangi bir eğitim aldığını ifade edenlerin oranı %20,6 ve Türkiye’de ulusal bir organ bağışçısı kayıt sistemi olduğunu bilenlerin oranı %62,6 bulunmuştur (Tablo 1).

Toplumun Organ Bağış Tutumunun Değerlendirilmesi: Çanakkale İli Örneği

Katılımcıların yaş değişkeni ile ölçek alt boyutlarının puan dağılımları Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. Katılımcıların ölçek alt boyutları puan dağılımı (N=364)

Değişkenler	Ort±SS	Min.	Maks.
Yardımsverlik ve Ahlaki Değerler/İnançlar	98,87±16,03	52	120
Tıbbi Olarak İhmal Edilme Korkusu	26,01±10,30	10	55
Bedensel Yaralanma Korkusu	26,93±11,17	10	60

Katılımcıların yaş ortalaması 37,26±12.76 olup (min 18, maks 65), Yardımsverlik ve Ahlaki Değerler/İnançlar alt boyut puanı ortalaması 98,87±16.03 olarak bulunmuştur. Ölçekten alınacak en yüksek pozitif tutum puanının 120 olduğu göz önünde bulundurulduğunda, katılımcıların genel olarak organ bağışına karşı olumlu tutumlarının güçlü olduğu söylenebilir. Katılımcıların algılanan organ bağış ile ilgili negatif tutumları değerlendirildiğinde; Tıbbi Olarak İhmal Edilme Korkusu alt boyut puan ortalamasının 26,01±10.30 ve Bedensel Yaralanma Korkusu alt boyut puan ortalamasının 26,93±11.17 olduğu görülmüştür (Tablo 2). Katılımcıların sosyodemografik değişkenlere göre ölçek alt boyutlarının karşılaştırması Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Sosyodemografik değişkenlere göre ölçek alt boyutlarının karşılaştırması

Değişkenler	n	Ort	SS	t	p		
Cinsiyet	Yardımsverlik ve Ahlaki Değerler/İnançlar	Kadın	214	100,68	15,47	2,589	^a 0,010
		Erkek	150	96,30	16,52		
	Tıbbi Olarak İhmal Edilme Korkusu	Kadın	214	24,97	10,02	-2,307	^a 0,022
		Erkek	150	27,49	10,54		
	Bedensel Yaralanma Korkusu	Kadın	214	26,79	11,17	-0,296	^a 0,768
		Erkek	150	27,14	11,20		
Medeni durum	Yardımsverlik ve Ahlaki Değerler/İnançlar	Evli	206	99,39	16,18	0,704	^a 0,482
		Bekar	158	98,20	15,87		
	Tıbbi Olarak İhmal Edilme Korkusu	Evli	206	26,44	10,56	0,905	^a 0,366
		Bekar	158	25,45	9,95		
	Bedensel Yaralanma Korkusu	Evli	206	27,78	11,99	1,687	^a 0,092
		Bekar	158	25,84	9,92		
Çalışma durumu	Yardımsverlik ve Ahlaki Değerler/İnançlar	Evet	245	99,50	15,75	1,070	^a 0,285
		Hayır	119	97,58	16,60		
	Tıbbi Olarak İhmal Edilme Korkusu	Evet	245	26,41	10,76	1,070	^a 0,285
		Hayır	119	25,18	9,27		
	Bedensel Yaralanma Korkusu	Evet	245	26,39	11,33	-1,334	^a 0,183
		Hayır	119	28,05	10,78		
Çocuk sahibi olma	Yardımsverlik ve Ahlaki Değerler/İnançlar	Evet	215	98,25	16,21	-0,897	^a 0,370
		Hayır	149	99,78	15,78		
	Tıbbi Olarak İhmal Edilme Korkusu	Evet	215	26,30	10,62	0,641	^a 0,522
		Hayır	149	25,59	9,83		
	Bedensel Yaralanma Korkusu	Evet	215	28,03	11,96	2,255	^a 0,025
		Hayır	149	25,36	9,74		

Tablo 3. (Devamı)							
Sosyal güvence	Yardımsverlik ve Ahlaki Değerler/İnançlar	Evet	305	98,69	16,18	-0,488	^a 0,626
		Hayır	59	99,81	15,36		
	Tıbbi Olarak İhmal Edilme Korkusu	Evet	305	26,04	10,36	0,121	^a 0,903
		Hayır	59	25,86	10,05		
	Bedensel Yaralanma Korkusu	Evet	305	27,00	11,42	0,273	^a 0,785
		Hayır	59	26,57	9,84		
		Değişkenler	n	Ort	SS	f	p
Eğitim durumu	Yardımsverlik ve Ahlaki Değerler/İnançlar	İlköğretim	56	97,37	19,12	1,268	^b 0,285
		Ortaöğretim	121	98,04	15,29		
		Ön Lisans-Lisans	152	99,02	15,50		
		Lisans üstü	35	103,54	15,27		
	Tıbbi Olarak İhmal Edilme Korkusu	İlköğretim	56	27,37	10,84	2,094	^b 0,101
		Ortaöğretim	121	27,17	10,58		
		Ön Lisans-Lisans	152	25,27	10,01		
		Lisans üstü	35	23,02	9,08		
	Bedensel Yaralanma Korkusu	İlköğretim	56	29,42	11,25	1,172	^b 0,320
		Ortaöğretim	121	26,52	11,09		
		Ön Lisans-Lisans	152	26,65	11,39		
		Lisans üstü	35	25,65	10,17		
Gelir durumu	Yardımsverlik ve Ahlaki Değerler/İnançlar	Gelir giderden az	98	98,63	14,61	0,899	^b 0,408
		Gelir gidere eşit	189	99,80	17,05		
		Gelir giderden fazla	77	96,92	15,18		
	Tıbbi Olarak İhmal Edilme Korkusu	Gelir giderden az	98	25,97	10,56	0,182	^b 0,833
		Gelir gidere eşit	189	26,26	10,04		
		Gelir giderden fazla	77	25,4286	10,69		
	Bedensel Yaralanma Korkusu	Gelir giderden az	98	28,0510	11,09	0,971	^b 0,380
		Gelir gidere eşit	189	26,8730	11,30		
		Gelir giderden fazla	77	25,6883	10,93		

n: Sayı, *Ort*: Ortalama, *SS*: Standart sapma, *a*: Student t Test, *b*: One-Way ANOVA

Çalışmada ölçek alt boyutlarının medeni hal, çalışma durumu, sosyal güvence varlığı, gelir düzeyi ve eğitim durumu değişkenleriyle istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği bulunmuştur ($p>0.05$). Bununla birlikte katılımcıların cinsiyeti ile ölçek alt boyutlardan Yardımsverlik ve Ahlaki Değerler/İnançlar alt boyutu ve Tıbbi Olarak İhmal Edilme Korkusu alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür ($p<0.05$). Kadınların Yardımsverlik ve Ahlaki Değerler/İnançlar alt boyut puan ortalamaları erkeklere nazaran daha yüksek iken, erkeklerde Tıbbi Olarak İhmal Edilme Korkusu alt boyut puan ortalamasının daha yüksek olduğu görülmüştür. Buna ek olarak katılımcıların çocuk sahibi olma durumu ile ölçek alt boyutlarından Bedensel Yaralanma Korkusu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir ($p<0.05$). Çocuk sahibi olanların bedensel olarak yaralanma korkusu olmayanlara göre daha yüksektir

Toplumun Organ Bağıışı Tutumunun Değerlendirilmesi: anakkale İli rneği

(Tablo 3). Katılımcıların organ bağıışına yönelik ifadeleri ile ölçek alt boyutlarının karşılaştırması Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Katılımcıların organ bağıışı ifadelerine göre ölçek alt boyutlarının karşılaştırması

Değişkenler			n	Ort	SS	t	p
Organ bağıışı kartı/kayıt durumu	Yardımsverlik ve Ahlaki Değerler/İnançlar	Evet	26	107,50	11,43	3,854	0,001
		Hayır	338	98,21	16,16		
	Tıbbi Olarak İhmal Edilme Korkusu	Evet	26	21,84	10,11	-2,151	0,032
		Hayır	338	26,33	10,26		
	Bedensel Yaralanma Korkusu	Evet	26	19,92	8,113	-3,370	0,001
		Hayır	338	27,47	11,20		
Organ bağıışı eğitimi alma durumu	Yardımsverlik ve Ahlaki Değerler/İnançlar	Evet	75	99,80	16,81	0,557	0,578
		Hayır	289	98,64	15,85		
	Tıbbi Olarak İhmal Edilme Korkusu	Evet	75	25,44	9,716	-0,541	0,589
		Hayır	289	26,16	10,46		
	Bedensel Yaralanma Korkusu	Evet	75	24,17	9,535	-2,423	0,016
		Hayır	289	27,65	11,46		
Organ nakli ihtiyaacı olan yakın durumu	Yardımsverlik ve Ahlaki Değerler/İnançlar	Evet	18	101,44	15,73	0,696	0,487
		Hayır	346	98,74	16,06		
	Tıbbi Olarak İhmal Edilme Korkusu	Evet	18	28,38	14,10	1,003	0,317
		Hayır	346	25,89	10,07		
	Bedensel Yaralanma Korkusu	Evet	18	28,55	14,95	0,629	0,530
		Hayır	346	26,85	10,96		
Organ bağıışında bulunan yakın durumu	Yardımsverlik ve Ahlaki Değerler/İnançlar	Evet	33	99,36	15,59	0,182	0,856
		Hayır	331	98,83	16,10		
	Tıbbi Olarak İhmal Edilme Korkusu	Evet	33	24,93	9,607	-0,628	0,531
		Hayır	331	26,12	10,37		
	Bedensel Yaralanma Korkusu	Evet	33	22,72	10,90	-2,285	0,023
		Hayır	331	27,35	11,12		
Türkiye'de organ bağıışısı kayıt sistemi olduğunu bilme durumu	Yardımsverlik ve Ahlaki Değerler/İnançlar	Evet	228	100,27	14,49	2,051	0,041
		Hayır	136	96,52	18,15		
	Tıbbi Olarak İhmal Edilme Korkusu	Evet	228	24,70	9,691	-3,077	0,002
		Hayır	136	28,20	10,94		
	Bedensel Yaralanma Korkusu	Evet	228	25,95	10,75	-2,186	0,029
		Hayır	136	28,58	11,69		

n: Sayı, Ort: Ortalama, SS: Standart sapma, t: Student t Test

Araştırmaya katılanların organ bağıışı kartı/kaydı bulunma durumu ile ölçek alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($p < 0.05$). Organ bağıışı kartı/kaydı bulunan katılımcıların Yardımsverlik ve Ahlaki Değerler/İnançlar alt boyut puan ortalamasının daha yüksek, ihmal edilme ve yaralanma korkusu alt boyut puan ortalamalarının ise daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Buna ek olarak organ bağıışı eğitimi alan bireylerin bedensel yaralanma korkusu puanlarının, eğitim almayanlara kıyasla daha düşük olduğu görülmüştür (Tablo 4).

Katılımcıların yaşı ile ölçek alt boyutları arasındaki ilişkiler Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Katılımcıların yaşı ile ölçek alt boyutlar arasındaki ilişki

Değişkenler		Yardımseverlik ve Ahlaki Değerler/İnançlar	Tıbbi Olarak İhmal Edilme Korkusu	Bedensel Yaralanma Korkusu
Yaş	r	0,004	-0,088	0,021
	p	0,940	0,095	0,686
	n	364	364	364

r: Spearman korelasyon analizi

Araştırmaya katılanların yaşı ile Yardımseverlik ve Ahlaki Değerler/İnançlar, Tıbbi Olarak İhmal Edilme Korkusu ve Bedensel Yaralanma Korkusu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir ($p > 0.05$) (Tablo 5).

Tartışma ve Sonuç

Çanakkale il merkezinde yaşayan 18-65 yaş arası okuryazar bireylerin organ bağışına yönelik tutumlarının belirlenmesi amacıyla yapılan bu çalışmada, organ bağış kartı/kaydı bulunan katılımcıların oranı %7,1, organ bağışı ile ilgili herhangi bir eğitim aldığı ifade edenlerin oranı %20,6 ve Türkiye'de ulusal bir organ bağışçısı kayıt sistemi olduğunu bilenlerin oranı ise %62,6 bulunmuştur. Sivas'ta yapılan bir çalışmada, katılımcıların yalnızca %3,3'ünün organ bağışı kartı bulunduğu bununla birlikte %74,1'inin organ bağışı konusunda bilgi sahibi olduğu bulunmuştur (Gürler ve Topal Hançer, 2020). İstanbul'da bir göğüs hastalıkları hastanesinde yatarak tedavi gören hasta yakınlarının dahil edildiği bir çalışmada da benzer şekilde katılımcıların çoğunun organ bağışında bulunmadığı (%88,3), %62,1'inin organ bağışı konusunda bilgi sahibi olmadığı, %45,6'sının organ bağışının nereye yapılması gerektiğini bilmediği tespit edilmiştir (Tarhan, Dalar, Yıldırımoglu, Sayar ve Altın, 2013). Isparta'da yapılan bir çalışmada, organ bağışı ile ilgili beyanı bulunanların oranı %5,2 bulunmuştur (Üçgün, Başaran ve Uskun, 2017). Sakarya ilinin Karasu ilçe merkezinde yaşayan bireylerin dahil olduğu bir çalışmada, katılımcıların çoğunluğu organ bağışında bulunmadığını (%96,5), bu konu ile ilgili herhangi bir eğitim almadığını (%75,8) belirtmiştir (Yiğit ve Aygin, 2020). Suudi Arabistan'da yapılan bir çalışmada, katılımcıların %10,8'inin organ bağış kartına sahip olduğu görülmüştür (Alghamdi ve diğerleri, 2023). Çalışma bulguları ve literatürde yapılan çalışma sonuçları organ bağışı konusunda toplumun farkındalık düzeyinin düşük olduğunu göstermektedir. Toplumsal ölçekte bireylerin organ bağışının artırılması amacıyla eğitim, sağlık, diyanet ve sivil toplum kuruluşlarının desteğiyle çok yönlü bilgilendirme çalışmaları yapılması ve sonuçlarının izlenmesi faydalı olabilir.

Çalışmada katılımcıların organ bağışına yönelik olumlu tutumunu gösteren ve pozitif ifadeleri içeren Yardımseverlik ve Ahlaki Değerler/İnançlar alt boyut puanlarının yüksek

Toplumun Organ Bağış Tutumunun Değerlendirilmesi: Çanakkale İli Örneği

(98,87±16.03/min 52, max 120) ve negatif tutumu gösteren Tıbbi Olarak İhmal Edilme (26,01±10,30/min 10, max 55) ve Bedensel Yaralanma Korkusu (26,93±11,17/min 10, max 60) alt boyut puanlarının ise düşük olması nedeniyle katılımcıların organ bağışına yönelik olumlu bir tutum içerisinde oldukları söylenebilir. Buna ek olarak organ bağışına karşı olumlu tutum puanı arttıkça, negatif tutum puanlarının da azaldığı görülmektedir. Arısoy ve Önal (2020)'in çalışmasında, araştırma bulgularıyla uyumlu şekilde katılımcıların organ bağış olumlu tutum puanlarının yüksek, negatif tutum puanlarının ise düşük olduğu tespit edilmiştir. Tarhan ve diğerlerinin (2013) çalışmasında, katılımcıların çoğunun (%74) organ bağışına karşı olumlu bir tutum içinde olduğu tespit edilmiştir. Üçgün, Başaran ve Uskun (2017) tarafından Isparta il merkezinde yapılan bir çalışmada da benzer şekilde katılımcıların olumlu tutum puanlarının yüksek (95,5±20,3), negatif tutum puanlarının ise düşük olduğu (25,5±11,4 ve 25,5±11,4) tespit edilmiştir. Gürler ve Topal Hançer (2020)'in çalışmasında da katılımcıların organ bağışına yönelik pozitif tutum gösterdiği bulunmuştur (95,52±20,80). Suriye'de yapılan bir çalışmada, katılımcıların %62'si yardım etme niyetiyle bir gün organlarını bağışlamak istediklerini belirtmiştir (Tarzi ve diğerleri, 2020). Suudi Arabistan'da yürütülen bir çalışmada, katılımcıların %66,1'i organ bağışına karşı pozitif bir tutum içerisinde oldukları tespit edilmiştir (Alghamdi ve diğerleri, 2023). Literatürde farklı araştırma sonuçlarına da rastlamak mümkündür. Yazar ve Açıkgöz (2016)'ün Nevşehir'de yürüttükleri çalışmada, katılımcıların %94,7'si organ bağış yapmak istemediklerini ve bunu en fazla etkileyen faktörlerin dini inanışlar ile ailelerinin izin vermeme düşüncesi olduğu belirtilmiştir. Nordfalk, Olejaz, Jensen, Skovgaard ve Hoeyer (2016) Danimarka'da yaptıkları çalışmada, bireylerin en fazla bedensel bütünlüğün önemli olduğunu düşünmeleri nedeniyle organ bağışına yönelik olumsuz tutum içinde oldukları saptanmıştır. Tarzi ve diğerlerinin (2020) çalışmasında, organ bağışını reddetmenin en sık nedeninin ölü bir bedenin bütünlüğünün bozulması (%41) ve dini nedenler (%24) olduğu bulunmuştur. Sivas'ta yapılan bir çalışmada, dini açıdan uygun bulmadığı için organ bağışını kabul etmediğini ifade edenlerin oranı %37,8 bulunmuştur (Gürler ve Topal Hançer, 2020). Alghamdi ve diğerleri (2023), organ bağışını reddetmenin en önemli nedenini tıbbi hata riski olarak saptamıştır. Literatürde görülen bu farklılıkların ülkeler ve bölgeler düzeyinde geleneksel değerler, dini inançlar ve yaşam tarzından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Çalışmada kadınların organ bağış olumlu tutum puan ortalamalarının erkeklere nazaran daha yüksek olduğu ve bu bulguyu destekler nitelikte negatif tutum alt boyutlarından biri olan Tıbbi Olarak İhmal Edilme Korkusu puan ortalamasının erkeklerde kadınlara kıyasla daha yüksek olduğu görülmüştür. Arısoy ve Önal (2020)'in Burdur il merkezinde yaşayan bireyleri

dahil ettikleri çalışmada, kadınların organ bağışına yönelik olumlu tutum puanlarının erkeklerden daha yüksek olduğu bulunmuştur. Alghamdi ve diğerlerinin (2023) çalışmasında, erkek cinsiyetin organ bağışına yönelik olumlu tutuma sahip olma olasılığını azaltan faktörlerden biri olduğu tespit edilmiştir. Tarhan ve diğerlerinin (2013) araştırmasında, çalışma bulgularından farklı olarak erkeklerin organ bağışına karşı daha olumlu bir tutum içerisinde oldukları bulunmuştur. Kadın cinsiyet genellikle şefkatle ilişkilendirilmektedir (Ismail, Lim ve Mahadevan, 2020; Stadlbauer, Zink, Likar ve Zink, 2020). Bu nedenle kadınların daha olumlu tutum içerisinde olması beklenen bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Erkeklerin tıbbi olarak ihmal edilme korkusu puan ortalamalarının kadınlara nazaran daha yüksek olması, bağışçı kartını imzaladıktan sonra yeterli tıbbi bakım alma olasılığının daha düşük olacağına, organ bağışında bulunan bir kişinin hayatını korumak için özel önlemler alınsa dahi, varlıklı veya önemli bir kişinin hayatını kurtarmak için onların hayatının elinden alınma ihtimalinin olduğuna ve organ naklinde görev alan sağlık profesyonellerinin bedene onurlu bir şekilde davranmayabileceklerine dair inançlarına bağlı olabilir. Bu konuda daha derinlemesine çalışmaların yapılması faydalı olabilir.

Çalışma bulguları organ bağışına yönelik tutumun medeni hal, çalışma durumu, sosyal güvence varlığı, gelir düzeyi ve eğitim durumu değişkenleri ile istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediğine işaret etmektedir. Tarzi ve diğerinin (2020) çalışmasında da araştırma bulgularına benzer şekilde organ bağışına yönelik tutumun sosyodemografik değişkenlere göre farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Literatürde bu bulgulardan farklı araştırma sonuçlarına rastlamak da mümkündür (Alghamdi ve diğerleri, 2023; Arısoy ve Önal, 2020; Tarhan ve diğerleri, 2013; Üçgün, Başaran ve Uskun, 2017; Yazar ve Açıkgöz, 2016; Yiğit ve Aygin, 2020).

Çalışmada organ bağış kartı veya kaydı bulunan katılımcıların organ bağış olumlu tutum puanlarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Araştırmalar, organ bağış hakkında daha fazla bilginin, organ bağış olma isteğiyle ilişkili olduğunu göstermektedir (Fan ve diğerleri, 2022; Figueroa, Mesfum, Acton ve Kunst, 2013). Yazar ve Açıkgöz (2016)'ün çalışmasında katılımcıların organ bağış konusunda yeteri bilgiye sahip olmadıkları ve organ bağış konusunda olumlu bir tutum içinde bulunmadıkları görülmüştür. Bu durum, bireylerin organ bağış konusundaki bilgi düzeyi arttıkça, konuya daha hassas yaklaşımları kaynaklı olabilir.

Çalışmada çocuk sahibi olan katılımcıların, organ bağışına yönelik negatif tutum alt boyutlarından biri olan bedensel olarak yaralanma korkusunun, çocuk sahibi olmayanlara göre

Toplumun Organ Bağış Tutumunun Değerlendirilmesi: anakkale İli rneği

daha yüksek olduğu görülmüştür. zmen, etinkaya, Sarızeybek ve Zeybek (2008) sağlık yüksekokulu ğrencilerinin üzerinde yapmış olduğu çalışmada öğrencilerin organ bağışı konusunda en fazla vücudun parçalanması ve vücut bütünlüğünün bozulmasını vicdanen rahatsız edici bir durum olarak algıladıkları görülmüştür. ocuk sahibi olan katılımcılar çocuklarını kaybetme endişesi nedeniyle bedensel olarak yaralanma korkusunu daha fazla hissediyor olabilir. Çünkü organ naklinin yüksek riskli girişimsel işlemlerden biri olması nedeniyle, ortaya çıkabilecek komplikasyonlar sonucu ebeveyn olarak hayatları riske girebilir ve çocuklarıyla birlikte yaşamayı planladıkları gelecek dünyalarını kaybetme korkusu yaşayabilirler. Konuyla ilgili net çıkarımlar yapabilmek için ileri düzey çalışmaların yapılması faydalı olabilir.

Çalışmada, organ bağışı eğitimi alan bireylerin bedensel yaralanma korkusu puanlarının, eğitim almayanlara kıyasla daha düşük olduğu görülmüştür. Çin'de yapılan bir çalışmada, bireylerin organ bağışına yönelik bilgi düzeyi ile organ bağışı isteği arasında pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (Fan ve diğerleri, 2022). Murakami ve diğerleri (2020), organ bağışı ve nakli konusunda yüksek bilginin, organ bağışıcısı olma isteğiyle ilişkili olduğunu bulmuştur. Bu sonuç, organ bağışı konusunda eğitim almayan bireylerin nasıl bir durumla karşı karşıya oldukları konusunda yeterli bilgi sahibi olmamalarından kaynaklanabilir. Grlr ve Topal Hançer (2020)'in çalışmasında, katılımcıların %67'si organ bağışı konusundaki toplumsal bilinçlendirme çalışmalarının, bağış oranını artırabileceğini belirtmiştir.

Çalışma sonuçlarından hareketle; organ bağışı kaydı bulunan ve organ bağışı konusunda eğitim alan katılımcı sayısının artırılması amacıyla toplumsal düzeyde birinci, ikinci ve nc basamak sağlık kurumları, eğitim kurumları ve yerel yönetimlerin iş birliğinde farkındalığı artırıcı çalışmaların yapılması, yerel basın-yayın mecralarında organ bağışının önemine yer verilmesi, halka açık seminerler düzenlenmesi, toplu yaşam alanlarında ve çok sayıda çalışanın görev yaptığı kurumlarda organ bağışına yönelik eğitimler verilmesi faydalı olabilir. Erkeklerin özellikle organ bağışına yönelik tıbbi olarak ihmal edilme korkusunun altında yatan nedenlerin ortaya çıkarılması ve daha olumlu bir tutum noktasına taşınmaları amacıyla çalışmaların yapılması önerilebilir. Ayrıca ocuk sahibi olan katılımcıların bedensel yaralanma korkularının azaltılması amacıyla, organ nakli sürecinde uygulanan tıbbi prosedürler, hastaların takibi ve günlük yaşama dönme süreçleri hakkında bilgilendirilmeleri faydalı olabilir.

Yukarıda belirtilen önerilere ek olarak, toplumun organ bağışına yönelik farkındalığının artırılması amacıyla ilköğretimden başlayarak öğrencilerin organ bağışına yönelik bilgi kazanmasının sağlanması, Sağlık Bakanlığı'nın taşra birimleri, Diyanet İşleri Başkanlığı, sivil toplum kuruluşları ve yerel yönetim birimleriyle işbirliği halinde organ bağışına yönelik eğitim

ve farkındalık çalışmaları yapılması, mezuniyet öncesi lisans eğitim programlarında organ bağıışı konusuna vurgu yapılması, sağlık profesyonelleri ile halkın arasındaki iletişim kanallarının açık tutulması, organ nakli yapılmış bireylerin katılımıyla kamu spotları ve kitle iletişim araçlarında konunun yer bulmasının sağlanması faydalı olabilir.

Bu çalışma Çanakkale il merkezinde yaşayan 18-65 yaş arası okuryazar bireylerden 1 Mayıs-31 Ağustos 2024 tarihleri arasında araştırmaya gönüllü katılım sağlayan bireylerden elde edilen verilerle sınırlıdır.

Yazar Katkıları: Bu çalışmaya yazarlar eşit katkı sunmuştur.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

Akbulut, S., Demyati, K., Tamer, M., Unsal, S., Beyoglu, S. ve Saritas, H. (2022). Knowledge levels, attitudes, and awareness of nurses toward organ donation. *Northern Clinic of Istanbul*, 9(4), 367-375. <https://doi.org/10.14744/nci.2022.24478>

Alghamdi, A., Alsaleh, A. A., Alfozan, O. A., Qutob, R., Alaryni, A., Bukhari, A., ..., AlShammari, S. H. (2023). Awareness, attitude, and beliefs regarding organ donation among the general public in Saudi Arabia. *International Journal of General Medicine*, 16, 4973-4989. <https://doi.org/10.2147/IJGM.S434589>

Araujo, C. A. S., Siqueira, M. M. ve Pires, A. (2022). Brazilian health care professionals` attitudes and knowledge regarding organ donation and transplantation: a systematic review. *Transplant Proceedings*, 54(8), 2069-2074. <https://doi.org/10.1016/j.transproceed.2022.08.003>

Arısoy, A. ve Önal, Ö. (2020). Burdur ilinde yaşayan yetişkin bireylerin organ bağıışı tutumu ve etkileyen etmenler. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, 15, 80-94. <https://doi.org/10.46218/tshd.693184>

Balajee, K. L., Ramachandran, N. ve Subitha, L. (2016). Awareness and attitudes toward organ donation in rural Puducherry, India. *Annals of Medical and Health Sciences Research*, 6(5), 286-290. <https://doi.org/10.4103/amhsr.amhsr.63.15>

Balwani, M. R., Gumber, M. R., Shah, P. R., Kute, V. B., Patel, H. W., Engineer, D. P., ..., Trivedi, H. L. (2015). Attitude and awareness towards organ donation in western India. *Renal Failure*, 37(4), 582-588. <https://doi.org/10.3109/0886022X.2015.1007820>

Bektaş, N. (2023). Organ bağıışı ve nakline dinlerin bakışı: Sistematik derleme. *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi*, 31(2), 149-155. <https://doi.org/10.5336/mdethic.2022-94108>

Bruns, C., Giese, J., Phillippi, D., Moore, D. ve Hall, P. (2021). Knowledge and attitudes toward renal transplantation in individuals undergoing transplant evaluation. *Progress in Transplantation*, 31(3), 271-278. <https://doi.org/10.1177/15269248211024613>

Dagcioglu, B. F., Simsek, E., Tepeli, R. I. ve Oztas, D. (2021). Organ donation in Turkey: the knowledge, approaches and opinions of family physicians. *Iranian Journal of Public Health*, 50(6), 1188-1196. <https://doi.org/10.18502/ijph.v50i6.6417>

Toplumun Organ Bağış Tutumunun Değerlendirilmesi: Çanakkale İli Örneği

Damar, H. T., Ordin, Y. S. ve Top, F. Ü. (2019). Factors affecting attitudes toward organ donation in health care professionals. *Transplant Proceedings*, 51(7), 2167-2170. <https://doi.org/10.1016/j.transproceed.2019.01.183>

Durmaz Yurt, B. ve Gönç Şavran, T. (2022). Organ bağış sürecinde dinin etkisinin nitel perspektifle incelenmesi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 63(2), 867-905. <https://doi.org/10.33227/auifd.1097322>

Dünya Sağlık Örgütü. (2023). *Transplantation*. Erişim adresi: https://www.who.int/health-topics/transplantation#tab=tab_3

Efil, S., Parlak, E. ve Türen, S. (2023). Yoğun bakım hemşirelerinin organ bağış tutumlarının belirlenmesi. *Akdeniz Tıp Dergisi*, 9(3), 309-316. <https://doi.org/10.53394/akd.1061100>

Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü (OECD). (2023, Ekim). *Estimated number of organ transplantations worldwide in 2021*. Erişim adresi: <https://www.statista.com/statistics/398645/global-estimation-of-organ-transplantations/>

El Hennawy, H. M., Safar, O., Thamer, A., Asiri, A., Abdullah, H. S., Alhadi, W. A. ..., Al Faifi, A. S. (2023). Knowledge, attitude, and barriers toward deceased organ donation among health care professionals and medical students in Southern Saudi Arabia: A cross-sectional study. *Experimental and Clinical Transplantation*, 21(9), 772-778. <https://doi.org/10.6002/ect.2023.0166>

Fan, X., Li, M., Rolker, H., Li, Y., Du, J., Wang, D. ve Li, E. (2022). Knowledge, attitudes and willingness to organ donation among the general public: A cross-sectional survey in China. *BMC Public Health*, 22(1), 918. <https://doi.org/10.1186/s12889-022-13173-1>

Figuroa, C. A., Mesfum, E. T., Acton, N. T. ve Kunst, A. E. (2013). Medical students' knowledge and attitudes toward organ donation: Results of a Dutch survey. *Transplantation Proceedings*, 45(6), 2093-2097. <https://doi.org/10.1016/j.transproceed.2013.02.135>

Gürler, H. ve Topal Hançer, A. (2020). Bir aile sağlığı merkezine başvuran bireylerin organ bağış konusundaki tutumları. *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi*, 28(1), 90-98. <https://doi.org/10.5336/mdethic.2019-71012>

Hair, J., Black, W., Babin, B., Anderson, R. ve Tatham, R. (2006). *Multivariate data analysis*. Upper Saddle River, NJ: Pearson Prentice Hall.

Ismail, A. S. B., Lim, K. G. ve Mahadevan, D. T. (2020). Knowledge, attitude and factors influencing public willingness towards organ donation among hospital patients and relatives in Negeri sembilan, Malaysia. *Medical Journal of Malaysia*, 75(3), 260-265.

İnal, G. (2023). Sağlık çalışanlarının organ bağışına tutumu. *Journal of 5NIQuality*, 1(1), 39-45.

Karagöz, Y. (2014). *SPSS 21.1 uygulama biyoistatistik*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Kent, B. ve Owens, R. G. (1995). Conflicting attitudes to corneal and organ donation: a study of nurses' attitudes to organ donation. *International Journal of Nursing Studies*, 32(5), 484-492. [https://doi.org/10.1016/0020-7489\(95\)00009-m](https://doi.org/10.1016/0020-7489(95)00009-m)

Kline, R. B. (2016). *Principles and practices of structural equation modeling*. New York City: The Guilford Press.

Kurleto, P., Kiersztein, M., Szumańska, N., Milaniak, I., Tomaszek, L., Dębska, G. ..., Pietrzyk, J.A. (2024). Knowledge and attitudes of dialysis patients toward kidney transplantation: preliminary report from a pilot study preceding a cross-sectional nationwide

evaluation. *Transplant Proceedings*, 56(4), 781-785.
<https://doi.org/10.1016/j.transproceed.2024.02.004>

Kurt, B., Öztaş, D., İltter, H., Akbaba, M., Ozan, T. ve Güneş, E. (2018). Konya ilindeki birinci basamak sağlık çalışanlarının organ bağıışı hakkındaki bilgi tutum ve davranışları. *Sakarya Tıp Dergisi*, 8(3), 497-504. <https://doi.org/10.31832/smj.419060>

Loon Oo, W., Ong, J. S., Foong, J. W., Hossain, M. M., Baskaran, N. D., Haron, H. ve Varadarajan, R. (2020). Knowledge and attitudes of healthcare professionals and the impact on willingness to donate organs: a tertiary hospital survey. *Singapore Medical Journal*, 61(3), 154-161. <https://doi.org/10.11622/smedj.2019080>

Mahillo, B., Carmona, M., Alvarez, M., Marco, J., Nuñez, J.R., López-Fraga. ..., Domínguez-Gil, B. (2018). Worldwide distribution of solid organ transplantation and access of population to those practices. *Transplantation*, 102(7), 71-72.
<https://doi.org/10.1097/01.tp.0000542650.33995.b3>

Messersmith, E. E., Gross, C. R., Beil, C. A., Gillespie, B. W., Jacobs, C., Taler, S. J. ve Hong, B. A. (2014). Satisfaction with life among living kidney donors: A RELIVE study of long-term donor outcomes. *Transplantation*, 98(12), 1294.
<https://doi.org/10.1097/TP.0000000000000360>

Murakami, M., Fukuma, S., Ikezoe, M., Izawa S, Watanabe H, Yamaguchi H. ..., Fukuhara S. (2020). Knowledge does not correlate with behavior toward deceased organ donation: A cross-sectional study in Japan. *Annals of Transplantation*, 25, e918936-1–e918936-12. <https://doi.org/10.12659/AOT.918936>

Nayak, V. C. ve Nayak, S. (2023). An empirical investigation on the impact of attitudes towards organ donation in India. *F1000Res*, 12, 463.
<https://doi.org/10.12688/f1000research.131652.2>

Nordfalk, F., Olejaz, M., Jensen, A. M. B., Skovgaard, L. L. ve Hoeyer, K. (2016). From motivation to acceptability: A survey of public attitudes towards organ donation in Denmark. *Transplantation Research*, 5(1), 5. <https://doi.org/10.1186/s13737-016-0035-2>

Özbolat, A. (2017). Organlarımla dirilmek istiyorum, organ bağıışının dini-toplumsal arka planı. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(1), 61-87.

Özmen, D., Çetinkaya, Ç, A., Sarızeybek, B. ve Zeybek, A. (2008). Celal Bayar Üniversitesi Manisa Sağlık Yüksekokulu öğrencilerinin organ bağıışına ilişkin bilgi ve görüşleri. *Türkiye Türkiye Klinikleri Journal of Medical Sciences*, 28(3), 311-318.

Pai, Y. P. ve Chary, S. T. (2013). Dimensions of hospital service quality: a critical review Perspective of patients from global studies. *International Journal of Health Care Quality Assurance*, 26(4), 308-340. <https://doi.org/10.1108/09526861311319555>

Parisi, N. ve Katz, I. (1986). Attitudes toward posthumous organ donation and commitment to donate. *Health Psychology*, 5(6), 565-580. <https://doi.org/10.1037//0278-6133.5.6.565>

Türkben Polat, H., Bahçecioğlu Turan, G. ve Mankan, T. (2020). Hemşirelik öğrencilerinin organ bağıışı hakkındaki bilgi ve tutumlarının incelenmesi. *Genel Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2(1), 24-33.

Sağlık Bakanlığı (1979, 3 Haziran). *Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması ve Nakli Hakkında Kanun*. Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2238&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>

Toplumun Organ Bağış Tutumunun Değerlendirilmesi: Çanakkale İli Örneği

Sağlık Bakanlığı. (2024). *Nakiller, Solid organ nakilleri*. Erişim adresi: https://organkds.saglik.gov.tr/dss/PUBLIC/Transplant_Solid_Organ.aspx

Sıpkın, S., Sen, B., Akan, S. ve Malak, A. T. (2010). Organ donation and transplantation in Onsekiz Mart Faculty of Medicine, Fine Arts and Theology: Academic staff's awareness and opinions. *Meandros Medical And Dental Journal*, 11(1), 19-25.

Silva, A. M. D., Benites, P. T., Zulin, M. E. G., Ferreira Júnior, M. A., Cardoso, A. I. Q., Cury ve E. R. J. (2024). Global legislation regulating the donation, procurement and distribution processes of organs and tissues from deceased donors for transplants: A scoping review. *Heliyon*, 10(4), e26313. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e26313>

Soqia, J., Ataya, J., Alhomsı, R., Soqia, H., Kakaje, A., Saadoun, R. ve Hamzeh, A. (2023). Attitudes and factors influencing organ donation decision-making in Damascus, Syria: a cross-sectional study. *Scientific Reports*, 13(1), 18150. <https://doi.org/10.1038/s41598-023-45388-6>

Stadlbauer, V., Zink, C., Likar, P. ve Zink, M. (2020). Family discussions and demographic factors influence adolescent's knowledge and attitude towards organ donation after brain death: a questionnaire study. *BMC Medical Ethics*, 21(57), 1-11. <https://doi.org/10.1186/s12910-020-00499-x>

Stratton, S. J. (2021). Population research: convenience sampling strategies. *Prehospital and Disaster Medicine*, 36(4), 373-374.

Şantaş, G. ve Şantaş, F. (2018). Türkiye'de organ bağışının mevcut durumu ve organ bağışında stratejik iletişim önemi. *Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 9(2), 163-168 <https://doi.org/10.22312/sdusbed.298160>

Şen, H. ve Azak, E. N. (2019). Bireylerde organ bağışını etkileyen faktörler: OECD ülkeleri için bir araştırma. *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(3), 535-547.

Tarhan, M., Dalar, L., Yıldırımoglu, H., Sayar, A. ve Altın, S. (2013). Hasta yakınlarının organ bağış ve nakli ile ilgili tutumları ve sosyal profilleri arasındaki ilişki. *Bakırköy Tıp Dergisi*, 9(4), 152-158. <https://doi.org/10.5350/BTDMJB201309402>

Tarzi, M., Asaad, M., Tarabishi, J., Zayegh, O., Hamza, R., Alhamid, A. ..., Morjan, M. (2020). Attitudes towards organ donation in Syria: A cross-sectional study. *BMC Medical Ethics*, 21(123), 123. <https://doi.org/10.1186/s12910-020-00565-4>

Tay, M. (2016). Türkiye'de doku ve organ naklinin önemi. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 3(3), 106-110. <https://doi.org/10.5455/sad.13-1477691139>

Tekizoğlu, Y. F. (2018). Organ bağış: Bireylerin kararlarını etkileyen psikolojik faktörler. *Muhakeme Dergisi*, 1(1), 21-35.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2024, 6 Şubat). Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçları, 2023. Erişim adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2023-49684>

Umair, S., Ho, J. A., Ng, S. S. I. ve Basha, N. K. (2023). Moderating role of religiosity and the determinants to attitude, willingness to donate and willingness to communicate posthumous organ donation decisions among university students in Pakistan. *Omega (Westport)*, 88(1), 216-244. <https://doi.org/10.1177/00302228211045170>

Üçgün, A. B., Başaran, Ö. ve Uskun, E. (2017). Isparta il merkezinde yaşayan erişkin bireylerin organ bağış tutumu ve etkileyen etmenler. *Smyrna Tıp Dergisi*, 32-43.

Vanholder, R., Domínguez-Gil, B., Busic, M., Cortez-Pinto, H., Craig, J. C., Jager, K. J. ..., Oniscu GC. (2021). Organ donation and transplantation: A multi-stakeholder call to action. *Nature Reviews Nephrology*, 17(8), 554-568. <https://doi.org/10.1038/s41581-021-00425-3>

Yakar, B., Batbaş, C. S., Önalın, E., Demir, M. ve İçaçan, G. (2020). Attitudes and related factors toward organ donation among relatives of chronic kidney disease patients and healthy individuals. *Cukurova Medical Journal*, 45(4), 1436-1443, <https://doi.org/10.17826/cumj.734337>

Yaman, Ö. ve Karabey, T. (2023). Investigation of nurses' attitudes towards organ donation and affecting factors: A descriptive and cross-sectional study. *Turkiye Klinikleri Journal of Nursing Sciences*, 15(4), 1060-1066. <https://doi.org/10.5336/nurses.2023-96366>

Yazar, M. A. ve Açıkgöz, M. B. (2016). Nevşehir il merkezinde yaşıyan halkın organ bağışı ve nakli konusundaki bilgi ve tutumları. *Turkish Journal of Anaesthesiology and Reanimation*, 44(5), 250-257. <https://doi.org/10.5152/TJAR.2016.87094>

Yazici Sayın, Y. (2016). Turkish validity and reliability of Organ Donation Attitude Scale. *Journal of Clinical Nursing*, 25(5-6), 642-55 <https://doi.org/10.1111/jocn.12943>

Yıldız, İ., Sabuncuoğlu, M. Z. ve Koca, Y. S. (2017). Organ nakli merkezi kurulması bölgede organ bağışını etkiler mi? *SDÜ Tıp Fakültesi Dergisi*, 24(1), 8-11.

Yiğit, G. ve Aygin, D. (2020). Doku organ bağışına yönelik bilgi ve tutumların değerlendirilmesi: Karasu örneği. *Sakarya Üniversitesi Holistik Sağlık Dergisi*, 3(1), 76-87.

Yüksel, B., Özerdoğan, Ö., Ülkü, A., Karakaya, E., Baykala, Y., Oymak, S. ve Bakar, C. (2018). Investigation into the efficacy of training about organ donation for participants in daily activities in social life centers in Çanakkale. *Eskişehir Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Halk Sağlığı Dergisi*, 3(3), 12-24.

Türkiye’de Yükseköğretim Kurumlarında Somut Olmayan Kültürel Mirasın Yönetimi

Management of Intangible Cultural Heritage in Higher Education Institutions in Türkiye

DOI: 10.38155/ksbd.1470021

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
ArticleArrivalDate
17/04/2024

Makale Kabul Tarihi /
ArticleAcceptedDate
25/12/2024

Makale Yayım Tarihi /
ArticlePublicationDate
31/12/2024

KARADENİZ SOSYAL
BİLİMLER DERGİSİ

Öğr. Gör. Esmâ ŞENER
Giresun Üniversitesi
Kütüphane ve Dokümantasyon Daire
Başkanlığı
esma.sener@giresun.edu.tr
ORCID: 0000-0002-5147-245X

Prof. Dr. H. İnci ÖNAL
Hacettepe Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü
onal@hacettepe.edu.tr
ORCID: 0000-0001-5563-2185

Etik Kurul Beyanı: Bu çalışma, insanlardan veri ve örnek toplamayı gerektiren, anket, inceleme, alan çalışması ve deney içeren araştırmalar kapsamına girmediğinden etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir.

Öz

Somut olmayan kültürel miras (SOKÜM) sözlü gelenekler, performans sanatları, el sanatları ya da doğa ve evrenle ilgili uygulamaları içermektedir. Somut olmayan kültürel mirasın yönetimi müze, kütüphane, arşiv, üniversite, belediye ve sivil toplum kuruluşları gibi kurumların işbirliği ile etkin gerçekleştirilebilir. Bu kapsamda ilgili yönetim kurumlarından biri olan üniversitelerin mevcut durumunu belirlemek araştırmanın konusudur. Araştırmada Türkiye’de somut olmayan kültürel mirasın korunması ve sürdürülebilirliği konusunda yükseköğretim kurumlarında araştırma ve uygulama merkezleri aracılığıyla çalışmaların gerçekleştirilmekte olduğu belirlenmiştir. Ancak sosyal, ekonomik, kültürel ve teknolojik gelişmeleri kapsayan uygulamaların geliştirilmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Somut Olmayan Kültürel Miras, Yükseköğretim Kurumları, Somut Olmayan Kültürel Mirasın Yönetimi.

Abstract

Intangible cultural heritage (ICH) includes oral traditions, performing arts, crafts or practices related to nature and the universe. Management of intangible cultural heritage can be achieved effectively with the cooperation of institutions such as museums, libraries, archives, universities, municipalities and non-governmental organizations. In this context, the subject of the research is to determine the current situation of universities, which are one of the relevant management institutions. In the research, it was found that the studies related to the protection and sustainability of intangible cultural heritage in Türkiye are carried out through research and application centers in higher education institutions. However, practices that include social, economic, cultural and technological developments need to be developed.

Keywords: Intangible Cultural Heritage, Higher Education Institutions, Management of Intangible Cultural Heritage.

Giriş

Kültürel miras; somut olan ve somut olmayan miras olarak ikiye ayrılmaktadır. Somut kültürel mirası tarihi mekânlar, anıtlar ve sitler oluşturmaktadır. Somut olmayan kültürel miras ise dil, inanç, müzik, masal, dans, sözlü anlatım gibi uygulamaları kapsayan unsurlardır (Kültür Bakanlığı, 2009). Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı (UNESCO) 17 Ekim 2003 tarihinde Paris’te gerçekleşen 32. Genel Konferansı kapsamında Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesini kabul etmiştir. UNESCO’ya göre somut olmayan kültürel miras beş alanı kapsamaktadır. UNESCO Sözleşmesi’nin içeriğinde bulunan beş temel alan şunlar olmaktadır (UNESCO Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, 2003):

- Sözlü gelenekler,
- Performans sanatları,
- Sosyal uygulamalar, ritüeller ve bayram etkinlikleri,
- Doğa ve evrenle ilgili uygulamalar,
- Geleneksel işçilik.

Sözleşmeyi imzalayan taraf devletlerin kendi kültürlerine ait SOKÜM unsurlarının envanterini çıkarma ve tanımlama yükümlülüğü kapsamındaki görevleri zorunlu olarak yerine getirmeleri beklenmektedir. Bu kapsamda Türkiye’de SOKÜM envanteri Kültür ve Turizm Bakanlığı Yaşayan Miras ve Kültürel Etkinlikler Genel Müdürlüğü bünyesinde hazırlanmaktadır (Araştırma ve Eğitim, 2023). UNESCO SOKÜM sözleşmesinde örgün ve yaygın eğitim yollarıyla SOKÜM eğitiminin sağlanabileceğinden söz edilmektedir. Ancak eğitim şekli konusunda kesin bir ifadeye yer verilmemektedir. Sözleşmeye taraf devletler SOKÜM’ün aktarımında geleneksel ya da modern yollar kullanarak gereken eğitimin verilmesini hedeflemektedir. UNESCO aşağıda yer alan SOKÜM eğitimleriyle gereken bilgi birikiminin kazandırılması konusunda görüş birliğine varmıştır (UNESCO Yaşayan Miras ve Eğitim, 2023):

- Küresel vatandaşlık eğitimi
- Teknik ve mesleki eğitim
- Sürdürülebilirlik için eğitim

Küresel vatandaşlık eğitimiyle kişinin kendi ülkesiyle ilgili olduğu gibi ülkeler arasında somut olmayan kültürel miras konusunda farkındalık, bireysel haklar, mesleki konular, çalışma ortamları, toplumsal ilişkiler, hobiler, din konuları, kültürel yaşam çeşitliliği ve yaşamda

Türkiye’de Yükseköğretim Kurumlarında Somut Olmayan Kültürel Mirasın Yönetimi

karşılıklı saygının geliştirilmesi mümkün olacaktır (Önal ve Alaca, 2017: 97). Eğitim ve öğretim kurumları aracılığıyla, gençlerin ve yetişkinlerin teknik ve mesleki eğitim almaları sağlanabilir. Böylece kişilerin kültürel miraslarıyla ilgili istihdam becerilerini kazanmaları ve SOKÜM’ün aktarımı gerçekleştirilir. Sürdürülebilir kalkınma için kaynak olarak somut olmayan kültürel mirasın kullanılması sürdürülebilirlik için eğitim fikrini ön plana çıkarmaktadır. Türkiye’de meslek okulları aracılığıyla geleneksel çinicilik sanatının aktarımına fırsat verilmektedir. Teknik ve mesleki eğitim ile öğrencilerin el becerisi geliştirmeleri sağlanırken, istihdam edilebilirliklerine katkı sunacak bilgi birikimi kazandırılmaktadır (UNESCO Yaşayan Miras ve Eğitim, 2023).

SOKÜM’ün yönetim faaliyetleri koruma, erişim ve sürdürülebilirlik ilkeleri gözetilerek etkin çalışmalarla gerçekleştirilebilir. SOKÜM eğitimi faaliyetlerinde başarılı olunabilmesi herkesin erişim sağlayabildiği, hükümet, sanayi, üniversite, araştırma ve bilgi merkezleri olarak nitelendirilen kütüphane, müze ve arşivlerin işbirlikleriyle gerçekleşebilir. Bu bağlamda Türkiye’de yükseköğretim kurumlarında SOKÜM açısından gerçekleşen çalışmaları ortaya çıkartacak bir araştırma saptanmamıştır. Yükseköğretim kurumlarında belirtilen işbirliği kapsamında yapılan çalışmaların ortaya çıkarılması bu araştırmanın konusudur. Araştırmada somut olmayan kültürel mirasın yükseköğretim kurumlarında yönetimi ve eğitimi açıklandıktan sonra Türkiye’de yer alan yükseköğretim kurumlarındaki mevcut durum değerlendirilecektir.

Somut Olmayan Kültürel Miras Unsurlarının Yükseköğretim Kurumlarında Yönetimi ve Eğitimi

Somut olmayan kültürel mirasın yönetimi faaliyetleri halkın aktif katılımıyla etkin gerçekleşebilir. Yönetim sürecinde halkın aktif katılımıyla kültürel kimliğin değeri ortaya çıkarken kültürel miras unsurları kaybının önüne geçilecektir (Yan ve Li, 2023: 1). APHEN-ICH – Asia-Pacific Higher Education Network for Safeguarding Intangible Cultural Heritage Bangkok’da 2018 yılında kültürel mirasın geliştirilmesi için işbirliği sistemi kurmak amacıyla hayata geçirilmiştir. Somut Olmayan Kültürel Miras Asya Pasifik Yükseköğretim Ağına, Asya Pasifik bölgesinden 19 yükseköğretim kurumu kültür ağına katılmıştır (“APHEN-ICH”, 2024).

CHARTER – Cultural Heritage Actions to Refine Training, Education Roles 2021 yılında +Erasmus projesi olarak başlamıştır. Proje kapsamında Avrupa’nın teknoloji destekli ekonomik gelişim için gerek duyuran kültürel miras becerilerine sahip stratejileri yer almaktadır. 47 ortaktan oluşan konsorsiyum Avrupa kültürel mirasının eğitim-öğretim kurumlarını, organizasyonlarını ve işverenlerini temsil etmektedir. İlgili ortaklar Avrupa kültürünü profesyonelleştirmek ve ekonomik bir güç haline getirmek amacıyla bir araya

gelmiştir. Bu kapsamda proje; Avrupa'nın sosyal, ekonomik ve çevresel sürdürülebilirliğine katkı sağlamak amacıyla kültürel miras alanındaki eğitim ve mesleki sistemler arasındaki bilgi ve beceri eksikliklerini tespit etmek üzere çalışmalarını sürdürmektedir (CHARTER, 2024).

Araştırma ve uygulama merkezlerinde somut olmayan kültürel mirasın yönetimi; ilgili unsurların düzenlenmesi, tanıtımı ve eğitimi gibi süreçleri kapsamaktadır. Etkin yönetim süreçleri SOKÜM konusunda farkındalık yaratmakla birlikte unsurların özgünlüğünün korunması ve sürdürülebilirliğinde etkili sonuçları beraberinde getirecektir. Somut olmayan kültürel mirasın “yaşayan miras” olduğu anlayışından yola çıkılarak SOKÜM uygulayıcılarının bilgi ve becerilerini paylaşmalarını sağlayacak sürdürülebilir bir modelin geliştirildiği bir çalışmada üç temel kavram araştırmacılar tarafından benimsenmiştir. Araştırmada erişilebilir teknolojilerinin kullanılması, SOKÜM'ün dijital ortamda oluşturulması ve SOKÜM'ün teknik bilgileriyle estetik değerlerinin sergilendiği bir web sitesinin tasarlanması şeklinde üç temel ilke hedeflenmiştir. İlgili çalışmada ilk olarak paylaşılabılır bir bilgi ağının geliştirilmesi sağlanmıştır. Zanaatkârlar, akademisyenler, tasarımcılar ve müze uzmanları gibi pek çok kişinin işbirliğiyle proje gerçekleşmiştir. İşbirliğinde bulunan kişiler aracılığıyla öğrencilere atölye çalışmaları ve seminerlerin verilmesi sağlanmıştır. Proje sonunda üç öğrenci mezun olduktan sonra kültürel alanda çalışmaya karar vermiştir. Proje kapsamında elde edilen dijital içerik müzelerinin arşivlerinde sergilenmek üzere paylaşılmıştır. Nanjing Üniversitesinin desteğiyle web sitesinin sürdürülebilirliğinin sağlanması konusunda işbirliği sağlanmıştır. Proje sonunda her yaşta kişinin erişim sağlayabileceği bir modelin oluşturulması hedeflenmiştir (Chen, Li, Lin, Zhao, Zhang, Chen, Hu ve Xie, 2022: 10).

Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi

Türkiye’de yükseköğretim kurumlarında somut olmayan kültürel mirasın yönetiminin araştırıldığı bu çalışmanın iki amacı vardır. Birincisi Türkiye’de yükseköğretim kurumlarında somut olmayan kültürel mirasın yönetimini içeren çalışmaları belirlemektir. Çalışmanın ikinci amacı ise somut olmayan kültürel mirasa yönelik eğitim faaliyetlerinin neler olduğunu belirlemektir. Bu kapsamda araştırmanın evrenini temsil eden Türkiye’de bulunan tüm yükseköğretim kurumları araştırmaya dâhil edilmiştir. Araştırma sorularına yanıt bulmak amacıyla aşağıda yer alan adımlarla çalışma gerçekleştirilmiştir. Öncelikle Türkiye’de bulunan 208 üniversiteye ait verileri elde etmek amacıyla 26 Aralık 2023 – 2 Aralık 2024 tarihleri arasında Türkiye’de yer alan tüm yükseköğretim kurumlarının internet sayfaları incelenmiştir. Üniversitelerde somut olmayan kültürel mirasın yönetiminden sorumlu olan uygulama ve araştırma merkezleri (UAM) belirlenmiş olup ilgili uygulama ve araştırma merkezlerinin

Türkiye’de Yükseköğretim Kurumlarında Somut Olmayan Kültürel Mirasın Yönetimi

yönetmelikleri incelenmiştir. İsminde somut olmayan kültürel miras terimi ya da unsuru geçen araştırma ve uygulama merkezleri listelenmiştir. İlgili araştırma ve uygulama merkezlerinin yönetmeliklerinde yer alan çalışmalar belirlenmiştir. Edinilen bilgiler ve gerçekleşen çalışmalar tablolarla gösterilmiştir. Tablolarda “X” ifadesi ilgili araştırma ve uygulama merkezinin internet sitesinde herhangi bir bilgi edinemediği durumlarda kullanılmıştır.

Araştırmada aşağıda yer alan sorulara yanıt aranmaktadır.

1. Türkiye’de yükseköğretim kurumlarında uygulama ve araştırma merkezlerinde somut olmayan kültürel mirasın (sözlü gelenekler, performans sanatları, sosyal uygulamalar, ritüeller ve bayram etkinlikleri, doğa ve evrenle ilgili uygulamalar, geleneksel işçilik) yönetimini içeren çalışmalar yapılmakta mıdır?
2. Türkiye’de yükseköğretim kurumlarında uygulama ve araştırma merkezlerinde somut olmayan kültürel mirasın eğitimi (yayınlar, sergiler, gösteriler, seminerler, kurs ve atölyeler) kapsamında faaliyetler gerçekleşmekte midir?

Araştırmanın hipotezleri ise aşağıda yer almaktadır.

1. Türkiye’de yükseköğretim kurumlarında uygulama ve araştırma merkezlerinde somut olmayan kültürel mirasın yönetimini içeren çalışmalar yaygın değildir.
2. Türkiye’de yükseköğretim kurumlarında uygulama ve araştırma merkezlerinde somut olmayan kültürel mirasın eğitimine yönelik çalışmaların içerikleri hakkında bilgi edinilmemektedir.

Türkiye’de Yükseköğretim Kurumlarında Somut Olmayan Kültürel Miras Unsurlarının Yönetimine Yönelik Bulgular ve Değerlendirme

Türkiye’de yükseköğretim kurumlarında somut olmayan kültürel mirasın sürdürülebilirliğinde çeşitli çalışmalar gerçekleştirilmektedir. Araştırma ve uygulama merkezlerinde halk kültürünü ve Türk el sanatlarını geliştirmek; demircilik ve değirmencilik gibi geleneksel halk mesleklerini korumak ve gelecek nesillere aktarmak hedeflenmiştir. Yapılan çalışmalar ulusal ya da uluslararası düzeyde eğitim programlarının, sergilerin ve konferansların düzenlenmesi amaçlarını taşımaktadır. Aynı zamanda ilgili merkezler geleneksel el sanatı taşıyıcılarını desteklemekte ve yeni el sanatı taşıyıcılarının eğitimini sağlamaktadır. Bu merkezlerde halk kültürüyle ilgili bilimsel yayınların hazırlanması var olan uygulamalar arasındadır. Halk kültürüyle ilgili her türlü bilgi ve belgeyi toplamak ve dokümantasyon merkezlerinin açılmasını sağlamak da merkezlerin amaçları arasındadır (İstanbul Üniversitesi Türk Halkbilimi Uygulama ve Araştırma Merkezi Yönetmeliği, 2009; Bülent Ecevit

Üniversitesi Mücevher ve Geleneksel El Sanatları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yönetmeliği, 2014; Çankırı Karatekin Üniversitesi Gelenekli Türk El Sanatları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yönetmeliği, 2019).

Araştırmamızın temelini teşkil eden Tablo 1, Türkiye’de somut olmayan kültürel mirasın yönetiminde etkin olduğu saptanan yükseköğretim kurumlarının adını, ilgili üniversitenin UAM adını ve gerçekleşen çalışmaların varlığına veya yokluğuna dair bilgileri ortaya çıkarmaktadır. Bu tabloda gerçekleşen çalışmalar varsa açıklanmaktadır. Sadece UAM adı verilmiş olup, bunların çalışmalarına dair bilgi verilmemişse “X” ile gösterilmektedir.

Tablo 1: Yükseköğretim Kurumları ile İlgili Bilgiler

Üniversite(Ü)	Tür	Uygulama ve araştırma merkezi (UAM)	Gerçekleşen çalışmalar açıklanmıştır veya Bilgi yok (X)
Adıyaman Ü	Devlet	Kent Kültürü UAM	X
Ağrı İbrahim Çeçen Ü	Devlet	Tarihi Eserleri ve Kültür-Doğa Değerlerini UAM	Bilimsel etkinlikler ve yayınlar; Sergiler
Akdeniz Ü	Devlet	Kültür - Sanat UAM	X
Aksaray Ü	Devlet	1. Geleneksel Türk El Sanatları UAM 2. Okçuluk UAM	Sergiler
Anadolu Ü	Devlet	Halkbilim ve Araştırmaları Merkezi	Festivaller; Dans gösterileri
Ankara Hacı Bayram Veli Ü.	Devlet	1. Geleneksel Sporlar ve Oyunlar UAM 2. Türk El Sanatları UAM 3. Türk Halkbilimi UAM 4. Türk Kültürü Açısından Hacı Bektaş-ı Veli Araştırmaları UAM 5. Türk Mutfak Kültürü UAM	Bilimsel etkinlikler ve yayınlar; Atölye çalışmaları (Geleneksel oyunlar, oyuncaklar, aşık oyunları, mutfak uygulamaları); Sergiler
Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Ü	Devlet	Âşıklık Geleneği UAM	Bilimsel etkinlikler ve yayınlar; Müzik dinletileri
Ardahan Ü	Devlet	Ardahan Üniversitesi Halk Kültürü Araştırmaları Merkezi	X
Atatürk Ü	Devlet	Halı Kilim ve El Sanatları Uygulama ve Araştırma Merkezi	Halı kursu
Aydın Adnan Menderes Ü	Devlet	Aydın Adnan Menderes Ü Türk Sanatı ve Kültürü UAM	Bilimsel etkinlikler ve yayınlar; Sergiler

Türkiye’de Yükseköğretim Kurumlarında Somut Olmayan Kültürel Mirasın Yönetimi

Balıkesir Ü	Devlet	Balıkesir Yöresi Kültürünü UAM	Bilimsel etkinlikler ve yayınlar; Yarışmalar
Bandırma Onyediy Eylül Ü	Devlet	Bandırma On yedi Eylül Üniversitesi Tarih, Kültür ve Sanat Çalışmaları UAM	Bilimsel etkinlikler ve yayınlar; Yaşayan insan hazinelerinin tespiti; Geleneksel mesleklerin tespiti
Bartın Ü	Devlet	Bartın ve Yöresi Tarih-Kültür Araştırmaları UAM	Bilimsel etkinlikler ve yayınlar
Bayburt Ü	Devlet	Bayburt Tarihi ve Kültürü UAM	Bilimsel etkinlikler ve yayınlar
Bilecik Şeyh Edebali Ü	Devlet	Geleneksel Türk Sanatları UAM	Çini kursu; Seramik kursu; Çini sergisi
Boğaziçi Ü	Devlet	Nafi Baba Tasavvuf, Tarih ve Kültürel Miras UAM	Bilimsel etkinlikler ve yayınlar
Bolu Abant İzzet Baysal Ü	Devlet	Bolu Halk Kültürünü UAM	X
Burdur Mehmet Akif Ersoy Ü	Devlet	Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Türk Halkbilimi UAM	Ses yarışması; Geleneksel oyun gösterisi
Bursa Uludağ Ü	Devlet	Karagöz ve Kukla Oyunları UAM	Belgesel gösterisi
Çanakkale Onsekiz Mart Ü	Devlet	El Sanatları UAM	Seramik boyama; Sergiler; Geleneksel el sanatları eğitimi
Çankırı Karatekin Ü	Devlet	1. Gelenekli Türk El Sanatları UAM 2. Yaran Kültürünü UAM	Bilimsel etkinlikler ve yayınlar; Sanat atölyeleri
Dokuz Eylül Ü	Devlet	Dokuz Eylül Üniversitesi Mevlana UAM	Bilimsel etkinlikler ve yayınlar
Düzce Ü	Devlet	Düzce Üniversitesi Dil, Tarih ve Kültürel Zenginlikleri UAM	X
Eskişehir Osmangazi Ü	Devlet	Halkbilim UAM	Bilimsel etkinlikler ve yayınlar; Dans ve müzik etkinlikleri; Ebru ve seramik Kursu
Fatih Sultan Mehmet Vakıf Ü	Vakıf	Yazma Eserler UAM	Bilimsel etkinlikler ve yayınlar; Yazma eser sertifika programları;

			Yazma eser kültürü atölyeleri
Gazi Ü	Devlet	Türk Dünyası Geleneksel Oyun ve Sporları UAM	X
Gaziantep Ü	Devlet	Gaziantep El Sanatlarını Koruma ve Geliştirme Merkezi	El sanatları kursu
Giresun Ü	Devlet	Giresun İli UAM	Bilimsel etkinlik ve yayınlar; Belgesel filmler
Hacettepe Ü	Devlet	Geleneksel Müzik Kültürü UAM	Bilimsel etkinlikler ve yayınlar
Harran Ü	Devlet	GAP Bölgesi El Sanatları UAM	X
Hatay Mustafa Kemal Ü	Devlet	El Sanatları UAM	Bilimsel etkinlikler ve yayınlar; Sergiler
Hitit Ü	Devlet	Hacı Bektaş Veli UAM	X
Iğdır Ü	Devlet	Kültürel Mirası Koruma UAM	X
İhsan Doğramacı Bilkent Ü	Vakıf	Oğuz Tansel Türk Edebiyatı UAM	Bilimsel etkinlikler ve yayınlar; Belgesel filmleri
İnönü Ü	Devlet	Geleneksel El Sanatları U.A.M.	Atölye dersleri; Seramik ve Çini sergisi
İstanbul Ü	Devlet	Türk Halkbilimi UAM	Bilimsel etkinlikler ve yayınlar; Geleneksel oyun gösterimi; Müzik dinletileri
Kafkas Ü	Devlet	1. Geleneksel Aşık Sanatı ve Edebiyatı UAM 2. Türk Halk Bilimi UAM	Bilimsel etkinlikler ve yayınlar
Kapadokya Ü	Vakıf	Kapadokya Çalışmaları UAM	Bilimsel etkinlikler ve yayınlar; Masal atölyesi; Mutfak kültürü; Halk hekimliği
Karamanoğlu Mehmetbey Ü	Devlet	Türk Halk Kültürü UAM	X
Kastamonu Ü	Devlet	Türk Halk Bilimi UAM	Bilimsel etkinlikler ve yayınlar; Mutfak kültürü
Kırıkkale Ü	Devlet	El Sanatları UAM	Bilimsel etkinlikler ve yayınlar; Sergiler; Yarışmalar
Kırşehir Ahi Evran Ü	Devlet	Ahilik Kültürünü UAM	Bilimsel etkinlikler ve yayınlar

Türkiye’de Yükseköğretim Kurumlarında Somut Olmayan Kültürel Mirasın Yönetimi

Kilis 7 Aralık Ü	Devlet	Kilis Tarihi ve Kültürü UAM	Bilimsel etkinlikler ve yayınlar;Söyleşiler
KTO Karatay Ü	Vakıf	Selçuklu Kültürü ve Tarihi Araştırmaları UAM	X
Kütahya Dumlupınar Ü	Devlet	Kütahya Folklor UAM	X
Manisa Celal Bayar Ü	Devlet	1. Manisa ve Yöresi Türk El Sanatları UAM 2. Manisa ve Yöresi Türk Tarihi ve Kültürünü UAM	Bilimsel etkinlikler ve yayınlar; Tıp tarihi müzesi (Çevrimiçi erişilebilir); Sergi; Müzik dinletisi
Marmara Ü	Devlet	Geleneksel El Sanatları ve Tasarım UAM	Bilimsel etkinlikler ve yayınlar; Çevrimiçi sergi
Mersin Ü	Devlet	Yörük Kültürü UAM	Bilimsel etkinlikler ve yayınlar
Muğla Sıtkı Koçman Ü	Devlet	Yörük-Türkmen Tarihi ve Kültürü UAM	Bilimsel etkinlikler ve yayınlar
Necmettin Erbakan Ü	Devlet	Geleneksel Sanatlar UAM	Bilimsel etkinlikler ve yayınlar; Tezhip ve Minyatür Kursları
Niğde Ömer Halisdemir Ü	Devlet	Niğde Yöresi Tarihi ve Kültürü UAM	Bilimsel etkinlikler ve yayınlar
Ostim Teknik Ü	Vakıf	Ahi Evran Anadolu Müteşebbisliği Araştırmaları Merkezi	Bilimsel etkinlikler ve yayınlar
Pamukkale Ü	Devlet	Türk Dili ve Kültürü UAM	Bilimsel etkinlikler ve yayınlar
Sakarya Ü	Devlet	Türk Dünyası UAM	Bilimsel etkinlikler ve yayınlar
Selçuk Ü	Devlet	Kültür Sanat UAM	Bilimsel etkinlikler ve yayınlar
Siirt Ü	Devlet	1. Siirt ve yöresi el sanatları UAM 2. Siirt ve Yöresi Tarih-Kültür UAM	Bilimsel etkinlikler ve yayınlar
Sivas Cumhuriyet Ü	Devlet	Folklor Araştırmaları Merkezi	X
Süleyman Demirel Ü	Devlet	1. Alevi Bektaşî Kültürü UAM 2. Isparta sözlü tarih UAM 3. Somut olmayan kültürel miras UAM	Bilimsel etkinlikler ve yayınlar; Kısa film gösterimi; Müzik kültürü; Mutfak kültürü

Tokat Gaziosmanpaşa Ü	Devlet	Tokat yazması ve geleneksel el sanatları UAM	X
Trakya Ü	Devlet	Kırkpınar değerleri AUM	X
Uşak Ü	Devlet	Halı UAM	Bilimsel etkinlikler ve yayınlar; Sergi
Van Yüzüncü Yıl Ü	Devlet	Türk El Sanatları UAM	Atölye çalışmaları
Zonguldak Bülent Ecevit Ü	Devlet	1. Ahşap Kültürünü UAM 2. Mücevher ve Geleneksel El Sanatları UAM	Bilimsel etkinlikler ve yayınlar; Atölye çalışmaları

Tablo 1’de yer alan bilgiler incelendiğinde 26 Aralık 2023 – 2 Aralık 2024 tarihleri arasında Türkiye’de 58’i devlet 5’i vakıf olmak üzere toplam 63 üniversitede 75 uygulama ve araştırma merkezinde somut olmayan kültürel mirasın yönetimi faaliyetlerinin gerçekleşmekte olduğu saptanmıştır. Merkezlerde çoğunlukla bilimsel etkinliklere yer verildiği ortaya çıkmıştır. Geleneksel el sanatları kurslarının, atölye çalışmalarının desteklendiği görülmektedir. Çevrimiçi erişime fırsat verecek çalışmalara yer verildiği anlaşılmıştır. 37 üniversitenin araştırma ve uygulama merkezinde bilimsel etkinliklerin yapıldığı ifade edilmiştir. Araştırma ve uygulama merkezlerinin çoğunun el sanatları gelenekleriyle ilgili olduğu Tablo 1’de belirtilmektedir. 15 üniversitede ise birer UAM bulunsa da bu merkezlerde gerçekleşen çalışmalara dair bilgi elde etmek mümkün olmamıştır.

Araştırmamıza dair diğer önemli bilgiler veren Tablo 2’de Türkiye’de yükseköğretim kurumlarında el sanatları geleneğiyle ilgili somut olmayan kültürel mirasın yönetimini gerçekleştiren yükseköğretim kurumlarının adı, ilgili üniversitenin UAM adı ve gerçekleşen çalışmaların varlığı veya yokluğu ortaya çıkarılmaktadır. Tablo 2’de gerçekleşen çalışmalar varsa açıklanmaktadır. İlgili uygulama ve araştırma merkezinin internet sayfasında çalışmalarına dair bilgi edinilmemiş olması durumunda tabloda “X” ile ifade edilmiştir.

Tablo 2: El Sanatları Geleneği ile İlgili Araştırma ve Uygulama Merkezleri

Üniversite (Ü)	Tür	Uygulama ve araştırma merkezi (UAM)	Gerçekleşen çalışmalar açıklanmıştır veya Bilgi yok (X)
Aksaray Ü	Devlet	Geleneksel Türk El Sanatları UAM	Sergiler
Atatürk Ü	Devlet	Halı Kilim ve El Sanatları UAM	Halı kursu
Ankara Hacı Bayram Ü	Devlet	Türk El Sanatları UAM	Bilimsel etkinlikler ve yayınlar
Çanakkale Onsekiz Mart Ü	Devlet	El Sanatları UAM	Seramik boyama; Sergiler Geleneksel el sanatları eğitimi

Türkiye’de Yükseköğretim Kurumlarında Somut Olmayan Kültürel Mirasın Yönetimi

Çankırı Karatekin Ü	Devlet	Gelenekli Türk El Sanatları UAM	Bilimsel etkinlikler ve yayınlar; Sanat atölyeleri
Gaziantep Ü	Devlet	Gaziantep El Sanatlarını Koruma ve Geliştirme Merkezi	El sanatları kursu
Harran Ü	Devlet	GAP Bölgesi El Sanatları UAM	X
Hatay Mustafa Kemal Ü	Devlet	El Sanatları UAM	Bilimsel etkinlikler ve yayınlar; Sergiler
İnönü Ü	Devlet	Geleneksel El Sanatları UAM	Atölye dersleri; Seramik ve Çini sergisi
Kırıkkale Ü	Devlet	El Sanatları UAM	Bilimsel etkinlikler ve yayınlar; Sergiler; Yarışmalar
Manisa Celal Bayar Ü	Devlet	Manisa ve Yöresi Türk El Sanatları UAM	Bilimsel etkinlikler ve yayınlar; Tıp tarihi müzesi (Çevrimiçi erişilebilir) kurulması; Sergiler; Müzik dinletisi
Marmara Ü	Devlet	Geleneksel El Sanatları ve Tasarım UAM	Bilimsel etkinlikler ve yayınlar; Çevrimiçi sergi
Siirt Ü	Devlet	Siirt ve yöresi el sanatları UAM	Bilimsel etkinlikler ve yayınlar
Tokat Gaziosmanpaşa Ü	Devlet	Tokat yazması ve geleneksel el sanatları UAM	X
Van Yüzüncü Yıl Ü	Devlet	Türk El Sanatları UAM	Atölye çalışmaları
Zonguldak Bülent Ecevit Ü	Devlet	Mücevher ve Geleneksel El Sanatları UAM	Bilimsel etkinlikler ve yayınlar; Atölye çalışmaları

Türkiye’de yükseköğretim kurumlarında yer alan 75 uygulama ve araştırma merkezinden 16’sının el sanatları gelenekleriyle ilgili olduğu görülmektedir. Bu kapsamda el sanatları geleneklerinin sürdürülebilirliğinin üniversiteler öncülüğünde yer alan atölye çalışmaları, kurslar, sergiler ve bilimsel etkinliklerle desteklendiği ortaya çıkarılmıştır. İki

üniversitede el sanatları geleneğiyle ilgili araştırma ve uygulama merkezi bulunsa da, bu merkezlerde gerçekleşen çalışmaların belirtilmediği gözlemlenmiştir.

Araştırma ve uygulama merkezleri arasında doğrudan ilişkilendirilebilecek, özel olarak somut olmayan kültürel miras teriminin yer aldığı Süleyman Demirel Üniversitesi (SDU) bünyesinde yer alan Somut Olmayan Kültürel Miras Uygulama ve Araştırma Merkezi incelendiğinde kent belleği oluşturmak amacıyla pek çok çalışmayı destekledikleri saptanmıştır. Bu kapsamda Isparta'nın somut olmayan kültürel mirasını korumak ve erişilebilirliğini sağlamak üzere belgesel yayınların, kitap çalışmalarının, söyleşilerin, etkinliklerin ve atölye uygulamalarının yapıldığı Resim 1 yardımıyla ortaya çıkarılmıştır. Resim 1 SOKÜM merkezinin çalışmalarını açıklayan dokümanların adını vermekte ve onlara erişimi sağlamaktadır.

Resim 1: SDU SOKÜM Uygulama ve Araştırma Merkezi

Resim 2: SDU SOKÜM Dokümanları

SDU SOKÜM uygulama ve araştırma merkezi tarafından bilimsel çıktılara ait bilgiler Resim 2’de yer almaktadır. Bu kapsamda araştırma-geliştirme, faaliyet raporları ve yönetmelik, mutfak kültürüne ait bilimsel yayının yer aldığı görülmektedir.

ISPARTA GÖNEN İLÇESİ MUTFAK KÜLTÜRÜ VE DEPOLAMA PRATİKLERİ	ISPARTA’NIN SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASI
ANTİK DÖNEM’DEN GÜNÜMÜZE ISPARTA’NIN KÜLTÜREL MİRASI	ISPARTA ÇEVRESİ YÖRÜK KÜLTÜRÜ
"ISPARTA’DA KERPIÇ VE YAŞAM"	KISA FİLM 1
KISA FİLM 2	SÖYLEŞİ
SDÜ YÖK 100/2000 ÖNCELİKLİ ALAN SÖYLEŞİLERİ	ISPARTA’NIN KÜLTÜREL MİRASLARI: AKADEMİK KÖŞE-SÖYLEŞİ
ULAKBİM VERİ PORTALI-SDÜ RAPORU	2 BİN YILLIK GELENEK: 'KÖK BOYAMA'
YÖRÜK YAŞAM KÜLTÜRÜ RÖPORTAJI	SU
ŞAN VE FLÜT İÇİN PİYANO EŞLİKLİ ISPARTA TÜRKÜLERİ KİTABI: EDITÖR: DOÇ. DR. MUSTAFA GENÇ	KÖKBOYAMA VE DOĞAL BASKI
AKADEMİK KÖŞE’DE: KERPIÇ VE YAŞAM	ANADOLU’DA YAŞAM: DAĞ-YERYÜZÜ ŞEKİLLERİ VE BİTKİ ÖRTÜSÜ BELGESELİ
NADİDE KÜLTÜREL MİRASLARIN İZİNDE	KÖK
AŞIKLIK GELENEĞİ "ATIŞMA" NIN ÖZGÜN BİR ESERİ KAYIT ALTINA ALINDI	YÖRÜK GİDER YAYLASINA-ANLATI "GÖÇ"
YÖRÜK EZGİLERİNDE GÖÇ	TEKE YÖRESİNE HAS 'BOGAZ HAVASI' 'ISLIK DİLİ' GİBİ UNESCO DÜNYA MİRASI İLAN EDİLEBİLİR

Resim 3: SDU SOKÜM Etkinlikleri

SDU SOKÜM araştırma ve uygulama merkezine ait etkinlik bilgileri Resim 3’de yer almaktadır. Kök boyama, doğal baskı, söyleşi programları gibi etkinliklerin yer aldığı görülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Yükseköğretim kurumlarında somut olmayan kültürel mirasın yönetimi konusu çalışmada araştırılmıştır. Türkiye’de yükseköğretim kurumlarında araştırma ve uygulama merkezlerinde; SOKÜM unsurlarını koruma ve uygulayarak sürdürülebilirliğini sağlama çalışmalarının gerçekleştiği sonucu ortaya çıkmıştır. İlgili merkezlerde bilimsel etkinlikler, atölye çalışmaları, sergiler, kurslar, müzik dinletileri, mutfak kültürü uygulamaları gibi pek çok şekilde yönetim faaliyetlerinin gerçekleştiği saptanmıştır. Bu bağlamda “Türkiye’de yükseköğretim kurumlarında uygulama ve araştırma merkezlerinde somut olmayan kültürel mirasın yönetimini içeren çalışmalar yaygın değildir.” hipotezi kanıtlanmıştır. Yükseköğretim kurumlarında uygulama ve araştırma merkezleri aracılığıyla SOKÜM’ün yönetiminde bilimsel etkinliklerin yapıldığı, yayın çalışmalarının gerçekleştiği, dokümantasyon merkezleriyle arşivleme çalışmalarının hedeflendiği belirlenmiştir.

Türkiye’de yalnızca Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesinde; sözlü gelenekler, performans sanatları, sosyal uygulamalar, ritüeller ve bayram etkinlikleri, doğa ve evrenle ilgili uygulamalar ve geleneksel işçilik unsurlarının tamamını içeren çalışmalar gerçekleştirilmektedir. Yükseköğretim kurumlarında yer alan çalışmaların çoğunlukla el sanatları geleneğiyle ilgili olduğu belirlenmektedir. İlgili merkezlerde sözlü gelenekler ve anlatımlar, gösteri sanatları, toplumsal uygulamalar ile doğa ve evrenle ilgili uygulamalarla ilgili araştırma ve uygulama merkezlerinin sayılarının artırılması gerekliliği önerilebilir.

Ankara Hacı Bayram Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Gaziantep Üniversitesi, İnönü Üniversitesi, Kapadokya Üniversitesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi ve Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesinde atölye çalışmaları, geleneksel el sanatları eğitimi ya da kursların verildiğine dair bilgi saptanmıştır. Bu bağlamda “Türkiye’de yükseköğretim kurumlarında uygulama ve araştırma merkezlerinde somut olmayan kültürel mirasın eğitimine yönelik çalışmaların içerikleri hakkında bilgi edinilmemektedir.” hipotezi kanıtlanmıştır. Elde edilen sonuç kapsamında ilgili merkezlerde verilen eğitimlerin içeriği, niteliği ve sürdürülebilirliği konusunda herhangi bir yorum yapmak mümkün değildir.

Türkiye’de Yükseköğretim Kurumlarında Somut Olmayan Kültürel Mirasın Yönetimi

Türkiye’de uygulama ve araştırma merkezleri tarafından SOKÜM’le ilgili verilen eğitim içeriklerinin paylaşılmasıyla yönetim süreçlerinin etkililiğinin artacağı ifade edilebilir.

Üniversitelerde öğrenci kulüpleri ve araştırma ve uygulama merkezleri arasında işbirlikleriyle etkin çalışmalar desteklenebilir. İlgili çalışmaların teknoloji destekli, herkes tarafından erişilebilir ve kurumlar arası işbirliklerini içeren niteliklerde olması tavsiye edilebilir. Benzer konuda araştırma yapmak isteyenlere;

- Uygulama ve araştırma merkezlerinde verilen SOKÜM eğitimlerinin niteliğinin araştırılması,
- Üniversitelerde öğrenciler başta olmak üzere topluma verilecek SOKÜM eğitiminin hangi unsurları içermesi gerektiğinin saptanması,
- Uygulama ve araştırma merkezlerinin SOKÜM eğitimi ile ekonomiye kazandıracığı değerlerin ve etkinliklerinin belirlenmesi,
- Üniversiteler arasında SOKÜM konusunda bilgi yönetimine işlerlik kazandıracak ortak arşiv, envanter ve veri tabanlarının geliştirilmesi üzerine çalışmalar önerilebilir.

Türkiye’de yükseköğretim kurumları kurdukları uygulama ve araştırma merkezleriyle somut olmayan kültürel mirasın yönetimi süreçlerine dahil olacaklardır. Türkiye’de yükseköğretim kurumlarında SOKÜM’ün yönetimi faaliyetleri; SOKÜM eğitiminin verilmesi, dokümantasyon merkezleri aracılığıyla arşivlenmesi ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasıyla mümkün olacaktır. Yükseköğretim kurumlarında yönetim ve eğitim faaliyetlerinin birbirini destekleyen iki unsur olduğu unutulmamalıdır. Disiplinlerarası yaklaşım ve kurumlararası işbirlikleriyle yönetim süreçlerinin etkin gerçekleşebileceği belirtilebilir. Araştırmada elde edilen sonuçlar geleceğe yönelik çalışmaların yapılacağına dair umut vermektedir. Bu bağlamda bu büyük mirasın geniş çaplı çalışmalarla saptanması, zenginleştirilmesi, dijital ortamlara aktarılması, dijital ortamlarda korunarak erişilmesi ve çalışmaların sürdürülebilir olması hedeflenmelidir. Çalışmaların başarılı olmasında koruma, erişim ve sürdürülebilirlik bağlamında çağdaş bilgi ve belge yönetimi ilkelerinin kullanılması etkinliği arttıracaktır.

Çıkar Çatışması: Yazarlar herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Yazar Katkı Beyanı: Yazarlar, veri toplama ve işleme ile literatür taramasının Esma ŞENER tarafından, eleştirel incelemenin Hatice İnci ÖNAL tarafından gerçekleştirildiğini, diğer aşamalarda eşit oranda katkıda bulduklarını beyan ederler.

Kaynakça

APHEN-ICH – *Asia - Pacific higher education network for safeguarding intangible cultural heritage*. (2024, 11 Mart). Erişim adresi: <https://ccsg.hku.hk/en/unesco-aphen-ich/>

Araştırma ve Eğitim. (2023, 25 Eylül). Erişim adresi: <https://aregem.ktb.gov.tr/>

Bülent Ecevit Üniversitesi Mücevher ve Geleneksel El Sanatları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yönetmeliği. (2014). T.C. Resmi Gazete, 11 Temmuz 2014.

CHARTER – European Cultural Heritage Skills Alliance. (2024, 11 Mart). Erişim adresi: <https://charter-alliance.eu/>

Chen, J., Li, M., Lin, W., Zhao, Y., Zhang, M., Chen, H., Hu, Q. ve Xie, Y. (2022). Simple but beautiful: A case study on the ZHI project of traditional craftsmanship. *DHQ: Digital Humanities Quarterly*, 16(2), 1-10.

Çankırı Karatekin Üniversitesi Gelenekli Türk El Sanatları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yönetmeliği. (2019). T.C. Resmi Gazete, 11 Mart 2019.

İstanbul Üniversitesi Türk Halkbilimi Uygulama ve Araştırma Merkezi Yönetmeliği. (2009). T.C. Resmi Gazete, 16 Ekim 2009.

Önal, H.İ. ve Alaca, E. (2017). Vatandaşlık okuryazarlığı çerçevesinde E-Belediye uygulamalarının değerlendirilmesi. *Bilgi Dünyası*, 18(1), 93-124. 10.15612/BD.2017.581

UNESCO-United Nations Educational, scientific and cultural organization somut olmayan kültürel mirasın korunması sözleşmesi (2003). Erişim adresi: <https://ich.unesco.org/doc/src/00009-TR-PDF.pdf>.

UNESCO-United Nations Educational, scientific and cultural organization yaşayan miras ve eğitim. (2023, 20 Aralık). Erişim adresi: <https://ich.unesco.org/doc/src/46212-EN.pdf>

Yan, W.J. ve Li, K. R. (2023). Sustainable cultural innovation practice: heritage education in universities and creative inheritance of intangible cultural heritage craft. *MDPI*, 15(1194).

Maymun Çiçeği Virüsünün Acil Durum Yönetimi Açısından Değerlendirilmesi

Evaluation of Monkeypox Virus in Terms of Emergency Management

DOI: 10.38155/ksbd.1176777

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
18/09/2022

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
28/12/2024

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31/12/2024

KARADENİZ SOSYAL
BİLİMLER DERGİSİ

Dr. Öğretim Üyesi, Galip USTA
Trabzon Üniversitesi
Tonya Meslek Yüksekokulu
Tıbbi Hizmetler ve Teknikler
Bölümü
galipusta@trabzon.edu.tr
ORCID: 0000-0001-6279-1694

Etik Kurul Beyanı: Bu çalışma, insanlardan veri ve örnek toplamayı gerektiren, anket, inceleme, alan çalışması ve deney içeren araştırmalar kapsamına girmediğinden etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir.

Öz

Geçmişten günümüze birçok salgın olayının yaşandığı ve bu salgınların toplum üzerinde çeşitli etkilerinin olduğu bilinmektedir. Yapılan bu çalışmada Mayıs 2022 tarihinden itibaren görülmeye başlayan maymun çiçeği virüsüne ilişkin vaka durumlarının ve konuya ilişkin toplumsal eğilimlerin belirlenmesi hedeflenmiştir. Çalışmada verilerinin elde edildiği tarihe kadar en fazla vaka bildiren ülkenin Amerika Birleşik Devletleri, en fazla tweet atılan zamanın 21:00-21:59 saatleri arası, en fazla tweet atılan günün perşembe olduğu tespit edilmiştir. Atılan tweetlerin %43,5'nin nötr ve %32,4'ünün kısmen pozitif içerikli olduğu saptanmıştır. Sonuç olarak 2022 yılında tekrardan kendisini gösteren maymun çiçeği virüsünün bir tehdit olarak algılanmasının ve gerekli tedbirlerin alınmasının yerinde olacağı söylenebilir. Kullanıcıların en fazla tweet attığı dönemlerin tespit edilmesi, yetkililer tarafından yapılacak uyarı mesajlarının zamanlaması ve etkileşim yönünden yönetilmesi açısından değerli olabilir. Eğitim faaliyetleri ve yetkililer tarafından düzenli bilgi aktarımı, hastalığın yönetimi ve kontrolü için kritik öneme sahiptir. Bu tür salgın olaylarında, ilgili kurum ve kuruluşların, sivil toplum kuruluşlarının ve toplumun iş birliği içinde hareket etmesi ve toplumsal yönetim stratejilerinin uygulanması, yaşanan durumlarla başa çıkmada önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Acil Durum, Maymun Çiçeği, Salgın, Toplumsal Yönetim

Abstract

It is known that many epidemics have occurred from past to present and that these epidemics have various effects on society. This study aimed to determine the case status and social trends regarding the monkeypox virus, which has started to be seen since May 2022. In the study, it was determined that the country that reported the most cases until the date of data collection was the United States of America, the most tweeted time was between 21:00 and 21:59, and the most tweeted day was Thursday. It was determined that 43.5% of the tweets were neutral and 32.4% were partially positive. As a result, it can be said that it would be appropriate to perceive the monkeypox virus, which reappears in 2022, as a threat and to take the necessary precautions. Determining the periods when users tweet the most can be valuable in terms of timing the warning messages to be made by the authorities and managing them in terms of interaction. Education activities and regular information transfer by the authorities are of critical importance for the management and control of the disease. In such epidemic events, it is important for the relevant institutions and organizations, non-governmental organizations and the society to act in cooperation and to implement social management strategies in coping with the situations experienced.

Keywords: Emergency, Monkeypox, Epidemic, Social Management

Giriş

Geçmişten günümüze birçok salgın olayının yaşandığı ve bu salgınların toplum üzerinde çeşitli etkilerinin olduğu bilinmektedir (Patterson vd., 2021; Ciotti vd., 2020; Uwishema vd., 2021). Özellikle 2019 yılının aralık ayında ortaya çıkan COVID-19 salgınının küresel ölçekte ciddi etkiler yarattığı açıktır (Wu ve McGoogan, 2020; Baloch vd., 2020). COVID-19 salgınının etkileri devam ederken ortaya çıkan ve önemli bir endişe kaynağı olarak değerlendirilen diğer bir salgının ise “Maymun Çiçeği Virüsü / Monkeypox” olduğu söylenebilir (Bremann vd., 1980; Cho ve Wenner, 1973). Monkeypox, Poxviridae ailesinin Orthopoxvirus cinsine ait bir Deoksiribo Nükleik Asit (DNA) virüsüdür (Simpson vd., 2020; Louten, 2016). Hastalık ilk olarak 1958 yılında keşfedilmiş olup ilk insan vakasının ise 1970 yılında Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde bildirilmiştir (Adler vd., 2022; Simpson vd., 2020). Hastalık, 1970 yılından itibaren sıklığı değişkenlik göstermekle birlikte, başta Afrika kıtası olmak üzere farklı kıta ve bölgelerde görülmeye devam etmiştir (Heymann vd., 1998; Meyer vd., 2002). Maymun çiçeği vakaları 2022 yılında yeniden artış göstermiştir. Portekiz, Kanada ve İspanya'da 18 Mayıs 2022 tarihinde vaka bildirimleri yapılmıştır (BBC, 2022). Önceki veriler değerlendirildiğinde, salgınların tarih boyunca meydana geldiği (Patterson vd., 2021; Ciotti vd., 2020; Heymann vd., 1998; Meyer vd., 2002) ve gelecekte de meydana gelebileceği söylenebilir. Bu nedenle salgın dönemlerinde alınan önlemlerin (Zweig vd., 2021; Rehfuess vd., 2023) ve uygulanan toplumsal stratejilerin (Matua vd., 2015; Gupta vd., 2022) salgınların toplum üzerindeki etkilerini hafifletmede önemli bir adım olduğu değerlendirilebilir. Dolayısıyla bu çalışmada maymun çiçeği virüsünün acil durum yönetimi açısından ele alınması hedeflenmiştir. Bu kapsamda “2022 yılında tekrardan yayılım gösteren maymun çiçeği virüsüne ilişkin vakaların zamansal ve ülke bazlı dağılımları, Twitter kullanıcılarının yorumları, internet kullanıcılarının eğilimleri nelerdir” sorularına yanıt aranmıştır.

Bulaş

Maymun çiçeği virüsünün enfeksiyon kaynağı tam olarak bilinmemektedir. Ancak, Afrika kemirgenlerinin enfeksiyonun bulaşmasında rol oynadığından şüphelenilmektedir (Angelo vd., 2019). Maymun çiçeği virüsünün zoonotik olduğu ve enfekte rezervuar hayvanlarından insanlara bulaştığına dair çalışmaların olduğu bilinmektedir (Nolen vd., 2016; Jezek vd., 1986). Bulaşın; enfekte hayvanların ısırması, avlanması veya bu hayvanların solunum damlacıklarına, sıvılarına ve lezyonlarına maruz kalınması yoluyla doğrudan ve dolaylı şekilde olabilir (Nolen vd., 2016). Virüs vücuda solunum yolu, hasarlı cilt veya mukoza zarları (gözler, burun veya ağız) yoluyla girebilir (Grant vd., 2020; Public Health England,

2018). Virüs, kemirgenlerden maymunlara, maymundan insana, kemirgenlerden insanlara, enfekte kişilerin bulaşından sağlıklı insanlara ve enfekte kişiden sağlıklı kişilere doğrudan cilt teması yoluyla geçebilir (Kumar vd., 2022). İnsandan insana bulaşın hapşırma ve öksürme gibi yollarla gerçekleşebileceği, enfekte bireyden yayılan damlacıkların kısa mesafelerde etkili olduğu ve bu nedenle bulaşmanın uzun süreli yüz yüze temas gerektirdiği belirtilmiştir. Diğer bulaş yolları ise viral lezyonlar ve vücut sıvılarıyla doğrudan temasın yanı sıra enfekte materyallerle dolaylı teması içermektedir (Grant vd., 2020; Kumar vd., 2022; Vaughan vd., 2020).

Belirti ve Bulgular

Enfekte olmuş kişilerde; kas ağrısı, ateş, baş ağrısı, sırt ağrısı, lenf nodüllerinin şişmesi, yorgunluk, titreme, makülopapüler döküntüler ve veziküller gibi belirtiler görülebilir. Tipik olarak ateşin düşmesinden yaklaşık 1-3 gün sonra yoğun olarak yüzde başlayan ve vücudun diğer bölgelerine yayılan ilerleyici döküntüler görülmektedir (Hutson vd., 2013; NCDC, 2019a; Nguyen vd., 2021; WHO, 2022a). Lezyonların boyutları 0,5 ile 1 cm arasında değişmekte olup, döküntü aşama aşama ortaya çıkar (maküller, papüller, veziküller, püstüller, kabuklanmadan önce göbeklenme biçiminde) ve 2-3 haftalık süre zarfında pul pul dökülmeler şeklinde kendini gösterir (Brown ve Leggat, 2016; Ježek vd., 1988). İyileşme süreci çeşitli faktörlere bağlı olarak değişiklik gösterebilir. McCollum ve Damon (2014) tarafından yapılan çalışmada çoğu insanın haftalar içinde iyileştiği belirtilmekle birlikte, çiçek aşısı olmayan bireylerde, aşı olanlara kıyasla komplikasyonların ve sekellerin daha ciddi ve yaygın olduğu bildirilmiştir. Maymun çiçeği ile enfekte olmuş kişilerin onda birinin hayatını kaybettiği ve ölümlerin çoğunluğunun on yaşın altındaki çocuklarda meydana geldiği belirtilmektedir (Nguyen vd., 2021; Peter vd., 2021).

Kuluçka Süresi, Korunma ve Kontrol Yöntemleri

Hastalığın kuluçka süresinin genel olarak 6-13 gün arasında olduğu, ancak bu sürenin 5-21 gün arasında değişebileceği belirtilmektedir (Adler vd., 2022; Hutson vd., 2013; WHO, 2022). Enfeksiyon periyodu değişmekle birlikte genellikle hastaların, deri lezyonları kabuklanana, kabuklar düşene ve altından yeni bir deri tabakası ortaya çıkana kadar enfeksiyöz olarak kabul edildiği belirtilmiştir (Vaughan vd., 2020). Hasta kişilerin karantinaya alınmasıyla yayılımın önlenebileceği belirtilmektedir. Enfekte olmuş kişilerin veya şüpheli vakaların 3 hafta gibi uzun bir süre karantinaya alınmasının, yayılımın önlenmesi açısından kritik öneme sahip olduğu ifade edilmektedir (Peter vd., 2021; Kumar vd., 2022). Bu bağlamda, hastalıktan

korunmak için alınabilecek diğer tedbirler genel olarak şu şekildedir (Damon, 2012; Harris, 2022; Kumar vd., 2022; NCDC, 2019b, Sağlık Bakanlığı, 2022; Volz ve Sutter, 2017);

- Enfekte kişiler izole edilmelidir.
- Enfekte kişilerle temastan kaçınılmalıdır.
- Sağlık çalışanları ve ilgili diğer kişilerin kişisel koruyucu ekipman kullanması önemlidir. Bu kapsamda, koruyucu önlük, gözlük, eldiven ve N-95 gibi maskelerin kullanılması gereklidir.
- Enfekte vakalarla ilgilenirken enfeksiyon kontrol standartlarına uyulmalı, izolasyon alanları oluşturulmalı ve enfekte hastaların bulunduğu kapalı alanlar ile diğer eşyalar dekontamine edilmelidir.
- Aşılama hizmetlerine özen gösterilmelidir.
- Hasta odaları tek kişilik olmalıdır.
- Hasta ziyaretleri yasaklanmalıdır.
- Şüpheli, temaslı veya hasta olan kişilerin seyahat etmelerine izin verilmemelidir.

Acil Durum Yönetimi Açısından Değerlendirme

Acil durum, Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı tarafından hazırlanan Açıklamalı Afet Terimleri Sözlüğünde büyük, fakat genellikle yerel imkânlarla baş edilebilen çapta, ivedilik gerektiren tüm durum ve hâller (AFAD, 2014: 20) şeklinde ifade edilmiştir. 5902 Sayılı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun” da ise acil durum, “toplumun tamamının veya belli kesimlerinin normal hayat ve faaliyetlerini durduran veya kesintiye uğratan ve acil müdahaleyi gerektiren olayları ve bu olayların oluşturduğu kriz hali (Resmi Gazete: 27261, 2009) şeklinde tanımlanmıştır. Uluslararası Sağlık Tüzüğü’nde bir olayın uluslararası öneme sahip halk sağlığı acil durumu olarak nitelendirilebilmesi; hastalığın uluslararası yayılması yoluyla diğer devletler için bir halk sağlığı riski oluşturması ve potansiyel olarak eşgüdümlü bir uluslararası müdahale gerektirmesi kriterlerine bağlanmıştır (WHO, 2005: 9). Dünya Sağlık Örgütü Genel Direktörü Dr. Tedros Adhanom Ghebreyesus, 21 Temmuz 2022'deki Uluslararası Sağlık Tüzüğü Acil Durum Komitesi toplantısının raporunu açıklayarak, maymun çiçeği salgınının "Uluslararası Önemi Haiz Halk Sağlığı Acil Durumu" olarak kabul edildiğini duyurmuştur (WHO, 2022b). Bu noktada, hastalığın yayılmasının önlenmesinde risk iletişiminin önemli olduğu söylenebilir.

Risk iletişimi, virüsün etkileyebileceği kitlenin yani halkın çeşitli iletişim kanalları aracılığı ile bilgilendirilmesini içermektedir (Covello, 1992; UNDRR, 2024: WHO, 2024). Amaç; maymun çiçeği virüsünün bireye ve daha geniş topluluğa karşı oluşturduğu riskler

konusunda kamu bilincini artırmak ve maymun çiçeğinin önlenmesi ve kontrolü için olumlu davranış değişikliği sağlamaktır (NCDC, 2019b). Başka bir ifadeyle, hedef kitlenin kullandığı kanallar aracılığıyla, hastalığın nasıl bulaştığı, semptomları, önleyici tedbirler ve şüpheli veya doğrulanmış enfeksiyon durumunda yapılması gerekenlerle ilgili tavsiyeler sunulmaktadır (Ministry of Health & Family Welfare, t.y.).

Materyal ve Metot

Gerçekleştirilen bu çalışma nitel olarak planlanmıştır (Creswell, 2006; Johnson ve Turner, 2003). Nitel araştırma, olgu ve olayları bütüncül bir yaklaşımla ele alarak ilgili problemi doğal ortamında sorgulayıp yorumlamayı ve anlamayı amaçlayan bir yöntemdir (Guba ve Lincoln, 1994). Çalışmada elde edilen veriler, betimsel ve içerik analizi tekniğiyle incelenmiştir (Miles ve Huberman, 1994: 2; Yıldırım ve Şimşek, 2011).

Araştırmanın evrenini, 06.05.2022-25.08.2022 tarihleri arasında ilgili web sitelerinde (<https://trends.google.com/trends/>, <https://x.com/>, <https://ourworldindata.org/monkeypox> ve <https://www.cdc.gov/poxvirus/monkeypox/response/2022/world-map.html>) yer alan maymun çiçeği (monkeypox) vakalarına ait veriler oluşturmaktadır.

Veri Toplama Süreci ve Analizi

Çalışmaya dâhil edilen veriler “Mathieu vd. (2022) (<https://ourworldindata.org/monkeypox>), CDC (2022) (<https://www.cdc.gov/poxvirus/monkeypox/response/2022/world-map.html>), Google Trends ve Twitter” veri tabanı ve ağlarından yararlanılarak elde edilmiştir. Çalışmada, Mathieu vd. (2022) (<https://ourworldindata.org/monkeypox>), CDC (2022) (<https://www.cdc.gov/poxvirus/monkeypox/response/2022/world-map.html>) veri tabanlarında yer alan içerikler grafik ve tablo şeklinde değerlendirilmiştir. Çalışmada kullanılan Twitter verileri, MAXQDA 2022 nitel analiz programı aracılığıyla 19.08.2022-26.08.2022 tarihleri arasında, “#monkeypox” anahtar kelimesinin Türkçe ve İngilizce dillerinde taratılarak toplanmış ve içe aktarılmıştır. İngilizce olarak “monkeypox” ve Türkçe olarak “maymun çiçeği” anahtar kelimeleri kullanılmıştır. Çalışmada, Twitter veri seti açısından 19.08.2022-26.08.2022 tarih aralığının seçilmesinin nedeni çalışma verilerinin son erişim zamanı olan 25.08.2022 tarihine kadar, en fazla günlük doğrulanan vaka sayısının 22.08.2022 tarihinde görülmüş olmasıdır. Çünkü MAXQDA 2022 nitel analiz programı aracılığı ile geçmişe yönelik en fazla yedi günlük veri setine ulaşılabilmektedir. Sosyal medya analizi için karar verme, örneklem

belirleme, verilerin toplanması, verilerin analizi, bulguların yorumlanması ve raporlanması aşamalarının sırasıyla takip edilmesi önemlidir (Einspänner vd., 2014).

Verilerin elde edilebilmesi için öncelikli olarak kullanıcıya ait bir Twitter hesabının olması ve bunun MAXQDA 2022 programıyla senkronize edilmesi gerekmektedir. Daha sonra program üzerinden “İçe Aktar” kısmı seçilerek “Twitter Verisi” bölümü seçilir. Kullanıcının Twitter hesabı ile bağlantı kurulduktan sonra elde edilmek istenilen veri setine yönelik seçilen anahtar kelimeler/ ifadeler ile tarama yapılabilmektedir. Program araştırmacıya taranmak istenen kelime/ ifadelere yönelik olarak “bu kelimelerin hepsi, bu tam ifade, bu kelimelerin herhangi biri, bu kelimelerin hiçbiri ve bu hashtaglar” seçenekleri doğrultusunda sorgulama ya da kriter belirleme fırsatı sunmaktadır. Araştırmacı söz edilen seçenekler/ kriterler dahilinde verileri dilerse açık erişim sağlayan tüm hesaplardan veya belirlenmiş hesaplardan içeriye aktarabilmektedir. Bu bağlamda program araştırmacıya “bu hesaplardan, bu hesaplara ve bu hesaplara değinen” şeklinde seçenekler sunmaktadır. Program üzerinde ayrıca Twitter verilerinin yazıldığı dil seçeneği ile de sınırlama yapılabilmektedir. Yapılan bu çalışmada ise veriler hem Türkçe hem de İngilizce dilinde içeriye aktarılmıştır. İngilizce dilinde veri setinin oluşturulmasında iki ana faktör rol oynamıştır. Bunlardan birincisi dünyada Twitter kullanıcılarının monkeypox konusuna ilişkin eğilimlerinin belirlenmesidir. İkincisi ise çalışmada duygu analizine yer verilmiş olmasıdır. Çünkü program tarafından otomatik olarak gerçekleştirilmek istenen duygu analizi “İngilizce veya Almanca” dillerinde yapılabilmektedir. Bu kapsamda, verilerin analizi için MAXQDA 2022 nitel analiz programı kullanılmıştır. Veriler, tek vaka modeli, kelime bulutu, duygu analizi ve tweetlerin gün-saat bazlı incelenmesiyle değerlendirilmiştir. Çalışmada, 15.05.2022-25.08.2022 tarihleri arasında “Monkeypox” kavramına yönelik kullanıcı eğilimlerinin belirlenmesi amacıyla “Google Trends” veri tabanı kullanılmıştır. “Google Trends” veri tabanı sayesinde bir konuya ilişkin nelerin trend olduğuna yönelik çıkarımlar yapılabilmektedir (Mavragani ve Ochoa, 2019). Bu kapsamda, "Monkeypox" kavramına ilişkin veriler, kelimenin en fazla arandığı zaman dilimi, ülkeler, iller ve popüler sorgulamalar çerçevesinde değerlendirilmiştir. Verilerin analizi için Microsoft Excel programı kullanılmıştır.

Çalışmada elde edilen verilerin ayrıntılı şekilde raporlanması, alıntılara yer verilmesi, kodlama aşamasında konuya ilişkin diğer çalışma sonuçlarının kullanılması, akran desteği alınması ve çalışmanın verilerine belirtilen kriterler dahilinde diğer araştırmacıların da erişebilmesi, geçerlilik ve güvenilirlik açısından destekleyici faktörler olarak kabul edilebilir (Lincoln ve Guba, 1985: 324; Erlandson vd., 1993; Streubert ve Carpenter, 2011)

Çalışmanın Sınırlılıkları

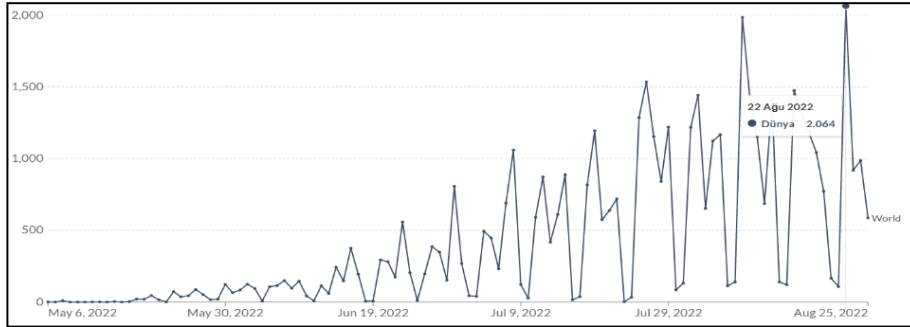
Araştırmaya dahil edilen verilerin yalnızca açık erişim sunan veri tabanlarından ve açık hesaplardan elde edilmesi, tarih aralığının 06.05.2022-27.08.2022 olarak belirlenmesi ve deneysel yöntemlerin kullanılmaması, çalışmanın sınırlılıkları arasında yer almaktadır.

Etik Boyut

Çalışmada kullanılan veriler ücretsiz hizmet sunan veya açık erişim sağlanan veri tabanlarından/ hesaplardan elde edilmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde kişisel bilgilere ya da ifadeler yer verilmemiştir. Dolayısıyla etik kurul onayına ihtiyaç duyulmamıştır.

Bulgular

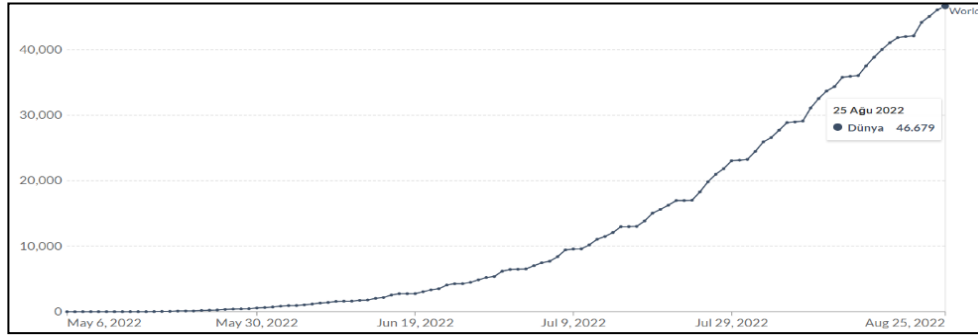
Dünya çapında günlük doğrulanan vaka sayısı değerlendirildiğinde; 6 Mayıs 2022 tarihinden itibaren vaka sayılarının dalgalı bir görünümde devam ettiği özellikle haziran ayından başlamak üzere temmuz ve ağustos aylarında yükselişe geçtiği görülmüştür. En fazla vaka sayısının ise 22 Ağustos 2022 tarihinde bildirildiği görülmektedir (Şekil 2).

Şekil 2: Dünya Çapında Günlük Doğrulanan Vaka Sayısı (25 Ağustos 2022 tarihine kadar olan vakalar yansıtılmıştır)

Kaynak: (Mathieu vd., 2022)

Dünya çapında kümülatif açıdan doğrulanan vakaların değerlendirilmesi yapıldığında; 1 Mayıs 2022 tarihinde toplam teyit edilen vaka sayısının 45 olduğu ancak bu sayının 30 Mayıs 2022 itibarıyla 679'a yükseldiği görülmüştür (Şekil 3).

Şekil 3: Dünya Çapında Kümülatif Açından Doğrulanan Vaka Sayısı (25 Ağustos 2022 tarihine kadar olan vakalar yansıtılmıştır)

Kaynak: (Mathieu vd., 2022)

Vaka bildirimini yapan ülkeler ve vaka sayıları incelendiğinde; en fazla vaka bildiren ülkenin 16.935 adet vaka ile Amerika Birleşik Devletleri olduğu, bunu 6.284 adet vaka ile İspanya'nın ve 3.984 adet vaka ile Brezilya'nın izlediği tespit edilmiştir. Vaka bildirimini yapan toplam 98 ülkeden 7'sinin (Nijerya'nın, Gana'nın, Kongo Cumhuriyeti'nin, Kamerun'un, Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nin, Liberya'nın ve Orta Afrika Cumhuriyeti'nin) daha önceki yıllarda da maymun çiçeği virüs vaka bildirimini yaptığı, geri kalan 91 ülkenin ise tarihsel olarak vaka bildirimini yapmadığı yani ilk defa 2022 yılında vaka bildirimini yaptığı görülmüştür (CDC, 2022). Tablo 1'de yer alan toplam 46.724 vakadan, 387'sinin tarihsel olarak vaka bildiren ülkelerde, geri kalan 46.337 vakanın ise tarihsel olarak hiç vaka bildirmemiş ülkelerde olduğu belirlenmiştir. Toplamda 13 kişinin hayatını kaybettiği, bunlardan 7'sinin tarihsel olarak vaka bildiren ülkelerde olduğu geri kalan 6'sının ise tarihsel olarak vaka bildirmeyen ülkelerde olduğu saptanmıştır (Tablo 1).

Tablo 1: Vaka Bildirimi Yapan Ülkeler ve Vaka Sayıları (25 Ağustos 2022: Saat: 17.00'e kadar)

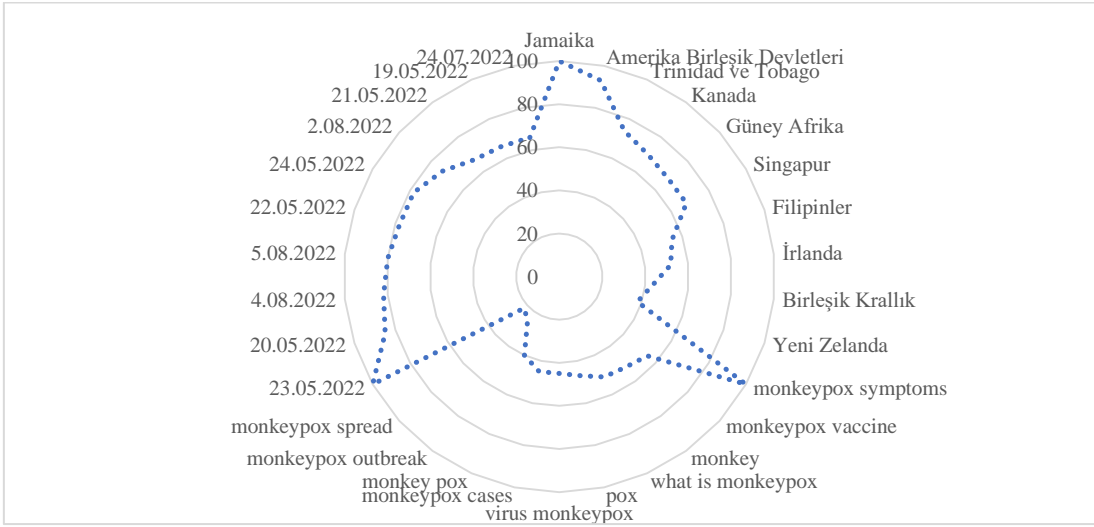
Ülke	Vaka Sayısı	Ölüm Sayısı	Ülke	Vaka Sayısı	Ölüm Sayısı
Andora	4	-	İsrail	215	-
Arjantin	72	-	İtalya	714	-
Avustralya	72	-	Jamaika	4	-
Aruba	1	-	Japonya	4	-
Avustralya	102	-	Letonya	4	-
Avusturya	250	-	Lübnan	6	-
Bahamalar	2	-	Liberya*	2	-
Barbados	1	-	Litvanya	5	-
Belçika	671	-	Lüksemburg	50	-
Benin	3	-	Malta	31	-
Bermuda	1	-	Martinik	1	-
Bolivya	45	-	Meksika	386	-
Bosna Hersek	3	-	Moldova	2	-
Brezilya	3.984	1	Monako	3	-

Maymun Çiçeği Virüsünün Acil Durum Yönetimi Açısından Değerlendirilmesi

Bulgaristan	4	-	Karadağ	2	-
Kamerun*	7	-	Fas	1	-
Kanada	1.206	-	Hollanda	1.136	-
Orta Afrika Cumhuriyeti*	8	2	Yeni Kaledonya	1	-
Şili	270	-	Yeni Zelanda	4	-
Kolombiya	273	-	Nijerya*	157	4
Kosta Rika	3	-	Norveç	77	-
Hırvatistan	25	-	Panama	8	-
Küba	1	1	Peru	1.257	-
Curacao	1	-	Filipinler	4	-
Kıbrıs	4	-	Polonya	122	-
Çekya	41	-	Portekiz	810	-
Kongo Demokratik Cumhuriyeti*	163	-	Katar	3	-
Danimarka	169	-	Kongo Cumhuriyeti*	3	-
Dominik Cumhuriyeti	7	-	Romanya	35	-
Ekvador	35	1	Rusya	1	-
Estonya	10	-	Suudi Arabistan	7	-
Finlandiya	22	-	Sırbistan	31	-
Fransa	3.421	-	Singapur	15	-
Gürcistan	2	-	Slovakya	12	-
Almanya	3.387	-	Slovenya	43	-
Gana*	47	1	Güney Afrika	4	-
Cebelitarık	6	-	Güney Kore	1	-
Yunanistan	54	-	İspanya	6.284	2
Grönland	2	-	İsveç	150	-
Guadelup	1	-	İsviçre	431	-
Guatemala	5	-	Tayvan	3	-
Guyana	1	-	Tayland	5	-
Honduras	3	-	Türkiye	1	-
Macaristan	64	-	Birleşik Arap Emirlikleri	16	-
İzlanda	12	-	Birleşik Krallık	3.207	-
Hindistan	9	1	Amerika Birleşik Devletleri	16.925	-
Endonezya	1	-	Uruguay	3	-
İran	1	-	Venezuela	3	-
İrlanda	128	-	Toplam	46.724	13

*Tarihsel olarak maymun çiçeği bildiren ülkeler **Kaynak:** (CDC, 2022)

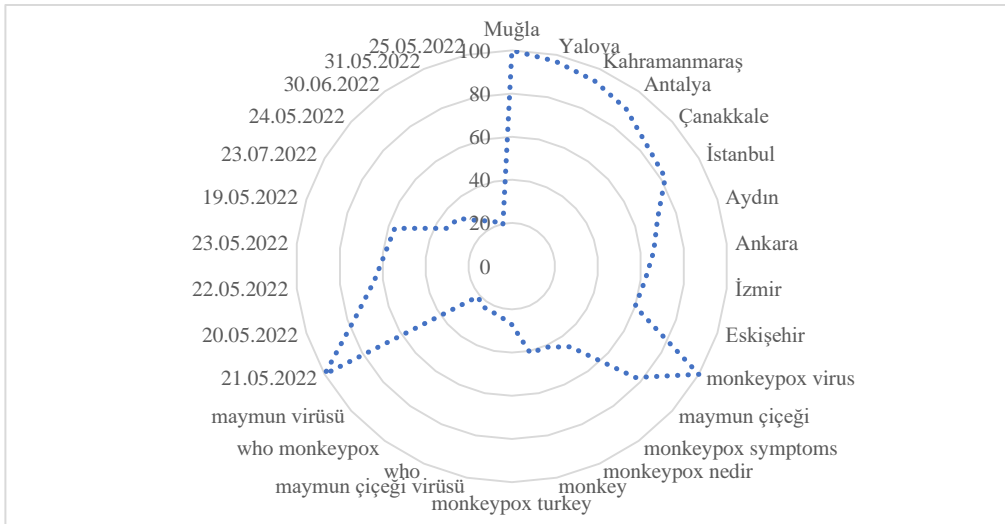
Dünya genelinde 15.05.2022-25.08.2022 tarihleri arasında “Monkeypox” kelimesinin yoğun olarak tarandığı zamanın 23.05.2022 (Arama Hacmi: 100) olduğu tespit edilmiş olup bunu 20.05.2022 tarihinin (Arama hacmi: 85) ve 04.08.2022 tarihinin (Arama Hacmi: 82) takip ettiği saptanmıştır. Arama sonuçlarına göre patlama yapan arama teriminin “Monkeypox Symptoms” olduğu tespit edilmiştir. Ülke bazında değerlendirme yapıldığında; en fazla arama yapılan ülkenin “Jamaika” olduğu bunu “Amerika Birleşik Devletleri” ve “Trinidad ve Tobago” nun takip ettiği saptanmıştır. Arama hacimlerine göre ilk 10 veri sunulmuştur (Şekil 4).

Şekil 4: Dünya'da "Monkeypox" Kelimesinin Yoğun Olarak Tarandığı Ülkeler ile Zamana Göre Taranma Sıklığı ve Patlama Yapan Sorgulamaların Dağılımı (15.05.2022-25.08.2022)

Kaynak: URL-1

Türkiye'de 15.05.2022-25.08.2022 tarihleri arasında "Monkeypox" kelimesinin yoğun olarak tarandığı zamanın 21.05.2022 (Arama Hacmi: 100) olduğu tespit edilmiş olup bunu 20.05.2022 tarihinin (Arama Hacmi: 76) ve 22.05.2022 tarihinin (Arama Hacmi: 64) takip ettiği saptanmıştır (Şekil 5).

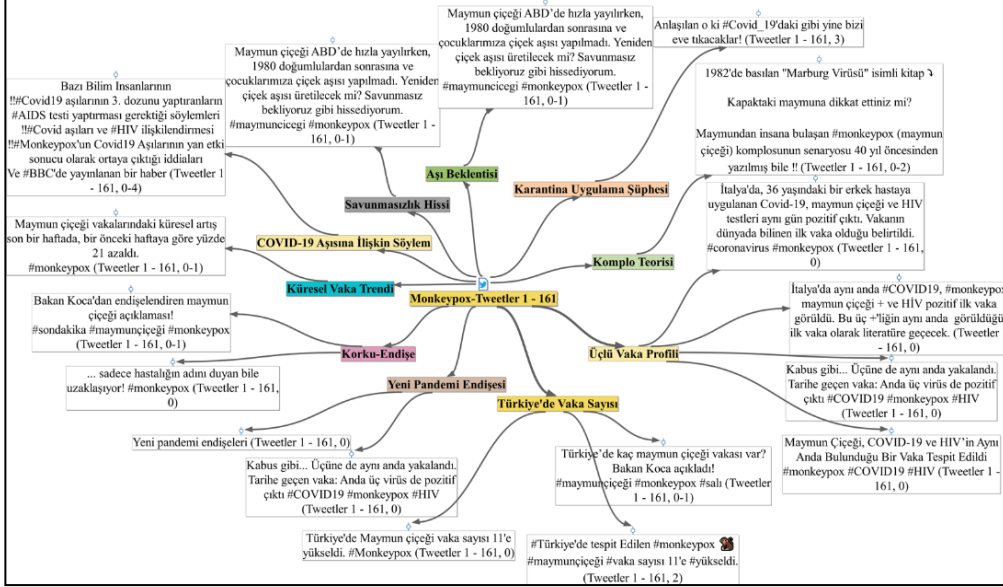
Şekil 5: Türkiye'de "Monkeypox" Kelimesinin Yoğun Olarak Tarandığı İller ile Zamana Göre Taranma Sıklığı ve Patlama Yapan Sorgulamaların Dağılımı (15.05.2022-25.08.2022)

Kaynak: URL-1

Tweetler analiz edildiğinde "Aşı Beklentisi, Karantina Uygulama Şüphesi, Komplex Teorisi, Üçlü Vaka Profili, Yeni Pandemi Endişesi, Korku-Endişe-Küresel Vaka Trendi, COVID-19 Aşısına ilişkin Söylem ve Savunmasızlık Hissi" olmak üzere 10 adet kategori

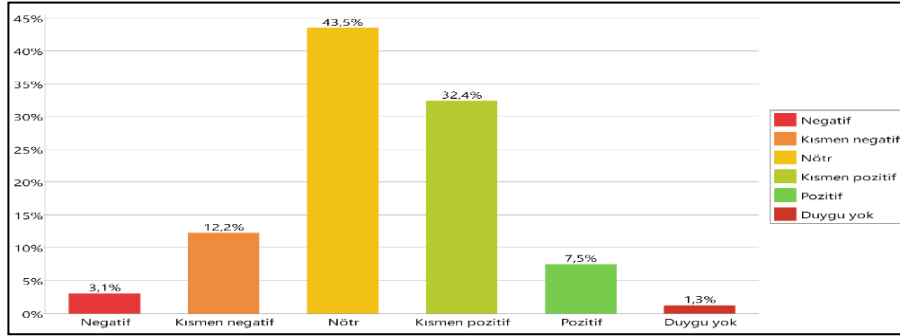
Maymun Çiçeği Virüsünün Acil Durum Yönetimi Açısından Değerlendirilmesi

oluşturulmuştur. “Üçlü Vaka Profili ile Türkiye’de Vaka Sayısı” kısımlarının sıkça kodlandığı tespit edilmiştir.

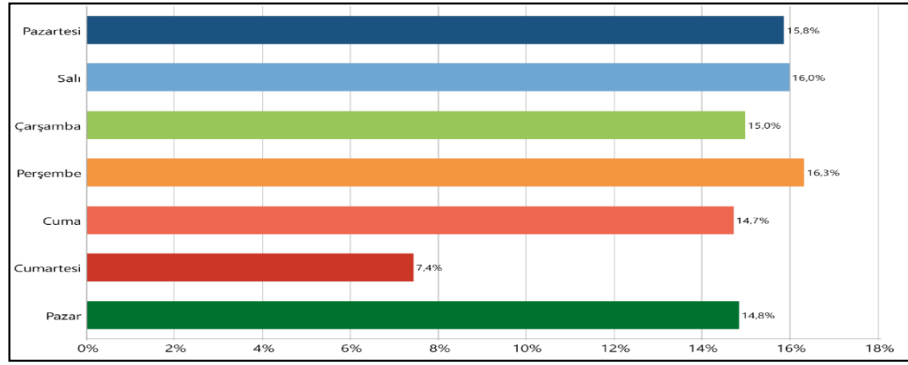
Şekil 6: “#monkeypox” Hashtag'li Tweetlere İlişkin Tek Vaka Modeli

Çalışmada 19.08.2022-26.08.2022 tarihleri arasında “#monkeypox” Hashtag'li tweetlere ilişkin duygu analizinde atılan tweetlerin %43,5'nin nötr içerikli olduğu ve %32,4'ünün kısmen pozitif içerikli olduğu saptanmıştır (Şekil 7).

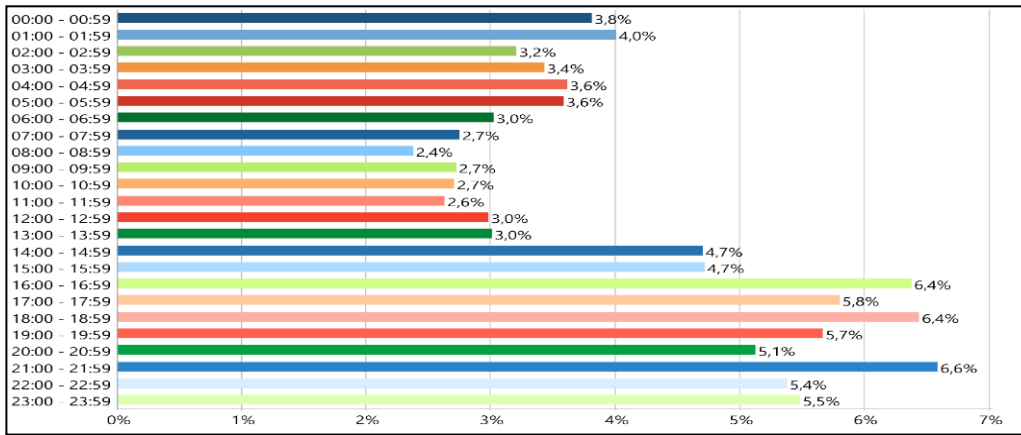
Şekil 7: “#monkeypox” Hashtag'li Tweetlere İlişkin Duygu Analizi

Tweetlerin gün bazlı analizi değerlendirildiğinde; en fazla tweetin perşembe günü atıldığı bunu salı, pazartesi ve pazar günün takip ettiği tespit edilmiştir (Şekil 8).

Şekil 8: "#monkeypox" Hashtag'li Tweetlerin Gün Bazlı Analizi

Tweetlerin saat bazlı analizi değerlendirildiğinde; en fazla tweetin 21:00-21:59 saatleri arasında atıldığı bunu 16:00-16:59 ve 10:00-18:59 saatlerinin takip ettiği tespit edilmiştir (Şekil 9).

Şekil 9: "#monkeypox" Hashtag'li Tweetlerin Saat Bazlı Analizi

Tartışma ve Sonuç

Maymun çiçeği virüsünün acil durum yönetimi açısından değerlendirildiği bu çalışmada vaka bildirimini yapan ülkeler ve vaka sayıları incelendiğinde; en fazla vaka bildiren ülkenin 16.935 adet vaka ile Amerika Birleşik Devletleri olduğu, bunu 6.284 adet vaka ile İspanya'nın ve 3.984 adet vaka ile Brezilya'nın izlediği tespit edilmiştir. Toplam 46.724 vakadan, 387'sinin tarihsel olarak vaka bildiren ülkelerde, geri kalan 46.337 vakanın ise tarihsel olarak hiç vaka bildirmemiş ülkelerde olduğu belirlenmiştir. Toplamda 13 kişinin hayatını kaybettiği, bunlardan 7'sinin tarihsel olarak vaka bildiren ülkelerde olduğu geri kalan 6'sının ise tarihsel olarak vaka bildirmeyen ülkelerde olduğu saptanmıştır. Breman vd. (1980) tarafından yapılan çalışmada maymun çiçeği vakasının 1970 yılından 2003 yılına kadar "Kamerun, Orta Afrika Cumhuriyeti, Gabon, Fildişi Sahili, Liberya, Nijerya ve Sierra" gibi yerlerde sporadik şekilde görüldüğü, büyük salgınların ise Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde görüldüğü belirtilmiştir. Vaughan vd.

(2020) tarafından yapılan çalışmada 2018 yılında Birleşik Krallık'a bir hastadan bir sağlık çalışanına maymun çiçeği virüsünün bulaştığı ifade edilmiştir. Vouga vd. (2022) tarafın yapılan çalışmada maymun çiçeği virüsünün coğrafi dağılımının endişe uyandırdığı ve halk sağlığı halk sağlığı açısından acil durum riskine işaret ettiği vurgulanmıştır. Maymun çiçeği virüsünün görüldüğü günden itibaren hızlı bir şekilde yayıldığı, tarihsel olarak vaka bildirimini yapmayan ülke sayısının artış gösterdiği ve bu durumda toplumsal açıdan bir endişe kaynağı olduğu söylenebilir.

Dünya genelinde 15.05.2022-25.08.2022 tarihleri arasında “Monkeypox” kelimesinin yoğun olarak tarandığı zamanın 23.05.2022 (Arama Hacmi: 100) olduğu tespit edilmiş olup bunu 20.05.2022 tarihinin (Arama hacmi: 85) ve 04.08.2022 tarihinin (Arama Hacmi: 82) takip ettiği saptanmıştır. Arama sonuçlarına göre patlama yapan arama teriminin “Monkeypox Symptoms” olduğu tespit edilmiştir. Türkiye’de 15.05.2022-25.08.2022 tarihleri arasında “Monkeypox” kelimesinin yoğun olarak tarandığı zamanın 21.05.2022 (Arama Hacmi: 100) olduğu tespit edilmiş olup bunu 20.05.2022 tarihinin (Arama Hacmi: 76) ve 22.05.2022 tarihinin (Arama Hacmi: 64) takip ettiği saptanmıştır. Alshahrani vd. (2022) tarafından yapılan çalışmada kullanıcıların monkeypox hastalığı ile bilgi sahibi oldukları kaynakların başında %75 oranla sosyal medya araçlarının geldiği belirtilmiştir. Aynı çalışmada diğer bilgi edinme kanallarının radyo, TV, aile, arkadaş ve sağlık hizmet sağlayıcıları şeklinde olduğuna değinilmiştir. Ennab vd. (2022) tarafından yapılan çalışmada monkeypox gibi yeniden ortaya çıkan salgın hastalıkların görülmeye başladığı ve bunun gibi diğer salgın hastalıklarında görülmeye devam edebileceği, dolayısıyla kişilerin bilgi sahibi olmak için kolayca erişim sağlayabildikleri internet kaynaklarından bilgi edinmeye devam edecekleri belirtilmiştir. Aynı çalışmada sosyal medya üzerinden yayılabilecek yanlış bilgilerin kamuoyunda endişelere yol açabileceği ve salgının şiddetini değiştirebileceği ifade edilmiştir. Zumla vd. (2022) tarafından yapılan çalışmada maymun çiçeği virüsünün Avrupa’da görülmesinin ve hızla yapılmasının bilimsel, politik ve medyatik faaliyetlerde artışa yol açtığı belirtilmiştir. Aynı çalışmada artan vaka oranlarının endişeye neden olduğuna değinilmiştir. Suliman vd. (2021) tarafından yapılan çalışmada güvenlik önlemlerine ve aşı uygulamalarına yönelik sosyal platformlarda ve kamusal alanlarda çeşitli mesajların yayımlandığı, vatandaşların sosyal medya üzerinden yapılan faaliyetleri destek verdikleri vurgulanmıştır. COVID-19 ve Drone kullanımını konu edinen bir çalışmada Ruanda’da hava araçları ile birlikte toplumsal mesajların ve çeşitli faaliyetlerin gerçekleştirildiği belirtilmiştir (WHO, 2020). Yapılan birçok çalışmada (Kaya, 2020; Tsao vd., 2021; Marciano vd., 2022) olağan dışı durumlarda sosyal medya kullanımının önemine burgu

yapılmıştır. Günümüzde teknolojinin gelişmesi ile bilgi akışının da hız kazandığı söylenebilir. Sosyal medya üzerinden doğru bilginin aktarımının ve kullanıcıların bu tür faaliyetlere destek vermesinin önemli olduğu düşünülmektedir.

İngilizce olarak 19.08.2022-26.08.2022 tarihleri arasında “#monkeypox” Hashtag'li 7934 adet tweet atıldığı görülmüştür. Atılan tweetlere ilişkin oluşturulan kelime bulutunda “Monkeypox, COVID19, Cases, HIV, Vaccine, Virus, Covid, CDC, Case, Monkeypoxvirus, Disease, Outbreak, Public” kelimelerinin sıkça tekrar ettiği tespit edilmiştir. İngilizce olarak 19.08.2022-26.08.2022 tarihleri arasında “#monkeypox” Hashtag'li tweetlere ilişkin duygu analizinde atılan tweetlerin %43,5'nin nötr içerikli olduğu, %32,4'ünün kısmen pozitif içerikli olduğu saptanmıştır. İngilizce dilinde taranan “#monkeypox” hashtag'li tweetlerin gün bazlı analizi değerlendirildiğinde; en fazla tweetin perşembe günü atıldığı bunu salı, pazartesi ve pazar günlerinin takip ettiği tespit edilmiştir. “#monkeypox” hashtag'li tweetlerin saat bazlı analizi değerlendirildiğinde; en fazla tweetin 21:00-21:59 saatleri arasında atıldığı bunu 16:00-16:59 ve 10:00-18:59 saatlerinin takip ettiği tespit edilmiştir. Sv ve Ittamalla (2022) tarafından yapılan çalışmada 556.402 tweetin analiz edildiği, tweetlerin %48,16'sının nötr duyguya, %28,82'sinin olumlu duyguya ve %23,01'inin olumsuz duyguya sahip olduğu belirtilmiştir. Jahanbin vd. (2022) tarafından yapılan çalışmada maymun çiçeği (monkeypox) ile ilgili tweetlerin %44'ünün Amerika Kıtası'ndan, %31,9'unun Avrupa'dan, %15,4'ünün Afrika'dan ve %4'ünün Avustralya'dan atıldığı belirtilmiştir. Jahanbin ve Rahmanian (2020) tarafından COVID-19 ile ilgili yapılan çalışmada COVID-19 ile ilgili en çok tweet atılan ülkenin ABD (%42,1), Çin (%13,0), İtalya (%11,8) ve Avustralya (%6,6) olduğu ifade edilmiştir. Duggan vd. (2015) tarafından yapılan çalışmada sosyal medya kullanan yetişkinlerin yaklaşık yarısının iki veya daha fazla sosyal medya platformunu kullandıkları, 65 yaş ve üstü kullanıcıların ise %56'sının Facebook kullandığı belirtilmiştir. Çalışmalar, karar vericilerin ilgili konuya ilişkin politika belirleme süreçlerinde duygu analizinin önemine vurgu yapmaktadır (Aslan, 2022; Stanca vd., 2023). Sosyal medya platformları, toplumsal algının değerlendirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bilgilerin hızlı bir şekilde yayıldığı bu platformlar aracılığıyla doğru bilginin aktarılması, toplumsal yönetim açısından büyük bir öneme sahiptir.

Elde edilen sonuçlara göre, tarihsel olarak çok eskiye dayanmayan ancak 2022 yılında tekrar ortaya çıkan maymun çiçeği virüsünün bir tehdit olarak algılanması ve bu doğrultuda gerekli tedbirlerin alınması yerinde olacaktır. Bireylerin hastalığın farkında olmaları, kaynağını, bulaşma yollarını, belirtilerini ve korunma yöntemlerini bilmeleri, ayrıca yetkililerin uyarılarına uymaları, hastalığın kontrolü açısından önemli bir rol oynamaktadır. Kullanıcıların en fazla

tweet attığı dönemlerin tespit edilmesi, yetkililer tarafından yapılacak uyarı mesajlarının zamanlaması ve etkileşim yönünden yönetilmesi açısından değerli olabilir. Eğitim faaliyetleri ve yetkililer tarafından düzenli bilgi aktarımı, hastalığın yönetimi ve kontrolü için kritik öneme sahiptir. Bu tür salgın olaylarında, ilgili kurum ve kuruluşların, sivil toplum kuruluşlarının ve toplumun iş birliği içinde hareket etmesi ve toplumsal yönetim stratejilerinin uygulanması, yaşanan durumlarla başa çıkmada önemlidir.

Yazar Katkıları: Metnin tamamı tek yazar tarafından oluşturulmuştur.

Çıkar Beyanı: Bu çalışmada çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Adler, H., Gould, S., Hine, P., Snell, L. B., Wong, W., Houlihan, C. F., ...ve Hruby, D. E. (2022). *Clinical features and management of human monkeypox: A retrospective observational study in the UK*. The Lancet Infectious Diseases.
- AFAD. (2014). Afet ve Acil Durum Başkanlığı. *Açıklamalı afet yönetimi terimleri sözlüğü*. <https://www.afad.gov.tr/kitaplar> (Erişim tarihi: 22.07.2022).
- Alshahrani, N. Z., Alzahrani, F., Alarifi, A. M., Algethami, M. R., Alhumam, M. N., Ayied, H. A. M., ... ve Sah, R. (2022). Assessment of knowledge of monkeypox viral infection among the general population in Saudi Arabia. *Pathogens*, 11(8), 904. <https://doi.org/10.3390/pathogens11080904>
- Aslan, S. (2022). BiGRU-CNN tabanlı derin öğrenme modeliyle Türkiye'deki Covid-19 aşılara yönelik twitter duygu analizi. *International Journal of Pure and Applied Sciences*, 8(2), 312-330. <https://doi.org/10.29132/ijpas.1087486>
- Angelo, K. M., Petersen, B. W., Hamer, D. H., Schwartz, E. ve Brunette, G. (2019). Monkeypox Transmission Among International Travellers—Serious Monkey Business? *Journal of Travel Medicine*, 26(5), <https://doi.org/10.1093/jtm/taz002>
- Baloch, S., Baloch, M. A., Zheng, T. ve Pei, X. (2020). The coronavirus disease 2019 (COVID-19) pandemic. *The Tohoku Journal of Experimental Medicine*, 250(4), 271-278. <https://doi.org/10.1620/tjem.250.271>
- BBC. (2022). *Monkeypox: Two more confirmed cases of viral infection*. <https://www.bbc.com/news/uk-england-london-61449214> (Erişim tarihi: 22.07.2022).
- Breman, J. G., Steniowski, M. V., Zanolto, E., Gromyko, A. I. ve Arita, I. (1980). Human monkeypox, 1970-79. *Bulletin of the World Health Organization*, 58(2), 165.
- Brown, K. ve Leggat, P. A. (2016). Human monkeypox: Current state of knowledge and implications for the future. *Tropical Medicine and Infectious Disease*, 1(1), 8. <https://doi.org/10.3390/tropicalmed1010008>
- CDC. (2022). 2022 Monkeypox outbreak global map. <https://www.cdc.gov/poxvirus/monkeypox/response/2022/world-map.html> (Erişim tarihi: 22.07.2022).
- Cho, C. T. ve Wenner, H. A. (1973). Monkeypox virus. *Bacteriological Reviews*, 37(1), 1-18. <https://doi.org/10.1128/MMBR.37.1.1-18.1973>

- Ciotti, M., Ciccozzi, M., Terrinoni, A., Jiang, W. C., Wang, C. B. ve Bernardini, S. (2020). The COVID-19 pandemic. *Critical Reviews in Clinical Laboratory Sciences*, 57(6), 365-388. <https://doi.org/10.1080/10408363.2020.1783198>
- Covello, V. T. (1992). Risk communication: An emerging area of health communication research. *Annals of the International Communication Association*, 15(1), 359-373. <https://doi.org/10.1080/23808985.1992.11678816>
- Creswell, J.W. (2006). *Understanding mixed methods research*, (Chapter 1). https://www.sagepub.com/sites/default/files/upm-binaries/10981_Chapter_1.pdf (Erişim tarihi: 22.07.2022).
- Damon, I. K. (2012). Smallpox, monkeypox, and other poxvirus infections. In *Goldman's Cecil Medicine* (ss. 2117-2121). WB Saunders. <https://doi.org/10.1016/B978-1-4377-1604-7.00380-8>
- Duggan, M., Ellison, N. B., Lampe, C., Lenhart, A. ve Madden, M. (2015). Social media update 2014. *Pew Research Center*, 19, 1-2.
- Einspänner, J., Dang-Anh, M. ve Thimm, C. (2014). Computer-Assisted Content Analysis of Twitter data. In Weller, K., Bruns, A., Burgess, J., Mahrt, M. & Puschmann, C. (Eds.), *Twitter and society* (s.97-108). Peterlung.
- Ennab, F., Nawaz, F. A., Narain, K., Nchasi, G., Essar, M. Y., Head, M. G., ...ve Shen, B. (2022). Monkeypox Outbreaks in 2022: Battling another “Pandemic” of Misinformation. *International Journal of Public Health*, 138. <https://doi.org/10.3389/ijph.2022.1605149>
- Erlandson, D. A., Harris, E. L., Skipper, B. L. ve Allen, S. D. (1993). *Doing naturalistic inquiry: A guide to methods*. SAGE Publications
- Grant, R., Nguyen, L. B. L. ve Breban, R. (2020). Modelling human-to-human transmission of monkeypox. *Bulletin of the World Health Organization*, 98(9), 638. <https://doi.org/10.2471/BLT.19.242347>
- Guba, E. G. ve Lincoln, Y. S. (1994). Competing paradigms in qualitative research. *Handbook of Qualitative Research*, 2(105), 163-194.
- Gupta, S., Starr, M. K., Farahani, R. Z. ve Asgari, N. (2022). OM Forum—Pandemics/eEpidemics: Challenges and opportunities for operations management research. *Manufacturing & Service Operations Management*, 24(1), 1-23. <https://doi.org/10.1287/msom.2021.0965>
- Harris, E. (2022). What to know about monkeypox. *JAMA*. <https://doi.org/10.1001/jama.2022.9499>
- Heymann, D. L., Szczeniowski, M. ve Esteves, K. (1998). Re-emergence of monkeypox in Africa: A review of the past six years. *British Medical Bulletin*, 54(3), 693-702. <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.bmb.a011720>
- Hutson, C. L., Gallardo-Romero, N., Carroll, D. S., Clemmons, C., Salzer, J. S., Nagy, T., ...ve Damon, I. K. (2013). Transmissibility of the monkeypox virus clades via respiratory Transmission: Investigation using the prairie dog-monkeypox virus challenge system. *PLoS One*, 8(2), e55488. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0055488>
- Jahanbin, K. ve Rahmanian, V. (2020). Using twitter and web news mining to predict COVID-19 outbreak. *Asian Pacific Journal of Tropical Medicine*, 13(8), 378. <https://doi.org/10.4103/1995-7645.279651>

- Jahanbin, K., Jokar, M. ve Rahmanian, V. (2022). Using Twitter and web news mining to predict the monkeypox outbreak. *Asian Pacific Journal of Tropical Medicine*, 15(5), 236. <https://doi.org/10.4103/1995-7645.346083>
- Jezek, Z., Arita, I., Mutombo, M., Dunn, C., Nakano, J. H. ve Szczeniowski, M. (1986). Four generations of probable person-to-person transmission of human monkeypox. *American Journal of Epidemiology*, 123(6), 1004-1012. <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.aje.a114328>
- Ježek, Z., Grab, B., Szczeniowski, M. V., Paluku, K. M. ve Mutombo, M. (1988). Human monkeypox: secondary attack rates. *Bulletin of the World Health Organization*, 66(4), 465.
- Johnson, B. ve Turner, L. A. (2003). Data collection strategies in mixed methods research. *Handbook of Mixed Methods in Social and Behavioral Research*, 297-319.
- Kaya, T. (2020). The changes in the effects of social media use of Cypriots due to COVID-19 pandemic. *Technology in Society*, 63, 101380. <https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2020.101380>
- Kumar, N., Acharya, A., Gendelman, H. E. ve Byrareddy, S. N. (2022). The 2022 outbreak and the pathobiology of the monkeypox virus. *Journal of Autoimmunity*, 102855. <https://doi.org/10.1016/j.jaut.2022.102855>
- Lincoln, Y. ve Guba, E. (1985). Naturalistic inquiry: Establishing trustworthiness, *Beverly Hills*. [https://doi.org/10.1016/0147-1767\(85\)90062-8](https://doi.org/10.1016/0147-1767(85)90062-8)
- Louten, J. (2016). Virus structure and classification. *Essential Human Virology*, 19. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-800947-5.00002-8>
- Marciano, L., Ostroumova, M., Schulz, P. J. ve Camerini, A. L. (2022). Digital media use and adolescents' mental health during the COVID-19 pandemic: A systematic review and meta-analysis. *Frontiers in Public Health*, 9, 793868. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2021.793868>
- Mathieu, E., Dattani, S., Ritchie, H., Spooner F. ve Roser, M. (2022) - "Monkeypox". Published online at OurWorldInData.org. <https://ourworldindata.org/monkeypox> (Erişim tarihi: 25.08.2022). <https://doi.org/10.1097/01.NURSE.0000904412.04897.d6>
- Matua, G. A., Wal, D. M. V. D. ve Locsin, R. C. (2015). Ebola hemorrhagic fever outbreaks: Strategies for effective epidemic management, containment and control. *Brazilian Journal of Infectious Diseases*, 19(3), 308-313. <https://doi.org/10.1016/j.bjid.2015.02.004>
- Mavragani, A. ve Ochoa, G. (2019). Google Trends in infodemiology and infoveillance: Methodology framework. *JMIR Public Health and Surveillance*, 5(2). <https://doi.org/10.2196/13439>
- McCollum, A. M. ve Damon, I. K. (2014). Human monkeypox. *Clinical Infectious Diseases*, 58(2), 260-267. <https://doi.org/10.1093/cid/cit703>
- Meyer, H., Perrichot, M., Stemmler, M., Emmerich, P., Schmitz, H., Varaine, F., ...ve Formenty, P. (2002). Outbreaks of disease suspected of being due to human monkeypox virus infection in The Democratic Republic of Congo in 2001. *Journal of Clinical Microbiology*, 40(8), 2919-2921. <https://doi.org/10.1128/JCM.40.8.2919-2921.2002>
- Ministry of Health & Family Welfare. (t.y.). *Guidelines For management of monkeypox disease*. <https://main.mohfw.gov.in/diseasealerts-0> (Erişim tarihi: 25.08.2022).

- Miles Matthew B. ve Huberman Michael A. (1994), *Qualitative data analysis-an expanded sourcebook 2nd edition*. SAGE Publications
- NCDC. (2019a). *Nigeria centre for disease control. Weekly epidemiological report*. <https://ncdc.gov.ng/reports/257/2020-april-week-17> (Erişim tarihi: 25.08.2022).
- NCDC. (2019b). *National monkeypox public health response guidelines*. https://ncdc.gov.ng/themes/common/docs/protocols/96_1577798337.pdf (Erişim tarihi: 25.08.2022).
- Nguyen, P. Y., Ajisegiri, W. S., Costantino, V., Chughtai, A. A. ve MacIntyre, C. R. (2021). Reemergence of human monkeypox and declining population immunity in the context of urbanization, Nigeria, 2017–2020. *Emerging Infectious Diseases*, 27(4), 1007. <https://doi.org/10.3201/203569>
- Nolen, L. D., Osadebe, L., Katomba, J., Likofata, J., Mukadi, D., Monroe, B., ...ve Reynolds, M. G. (2016). Extended human-to-human transmission during a monkeypox outbreak in The Democratic Republic of The Congo. *Emerging Infectious Diseases*, 22(6), 1014. <https://doi.org/10.3201/eid2206.150579>
- Patterson, G. E., McIntyre, K. M., Clough, H. E. ve Rushton, J. (2021). societal impacts of pandemics: Comparing COVID-19 with history to focus our response. *Frontiers in Public Health*, 9, 630449. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2021.630449>
- Peter, O. J., Kumar, S., Kumari, N., Oguntolu, F. A., Oshinubi, K. ve Musa, R. (2021). Transmission dynamics of monkeypox virus: A mathematical modelling approach. *Modeling Earth Systems and Environment*, 1-12. <https://doi.org/10.1007/s40808-021-01313-2>
- Public Health England. (2018). *Monkeypoxcase in England*. <https://www.gov.uk/government/news/monkeypox-case-in-england> (Erişim tarihi: 25.08.2022).
- Rehfuess, E. A., Movsisyan, A., Pfadenhauer, L. M., Burns, J., Ludolph, R., Michie, S. ve Strahwald, B. (2023). Public health and social measures during health emergencies such as the COVID-19 pandemic: An initial framework to conceptualize and classify measures. *Influenza and Other Respiratory Viruses*, 17(3), e13110. <https://doi.org/10.1111/irv.13110>
- Resmi Gazete. (2009). *Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığının teşkilat ve görevleri hakkında kanun*. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/06/20090617-1.htm>. Sayı: 27261 (Erişim tarihi: 25.08.2022).
- Sağlık Bakanlığı. (2022). *Maymun çiçeği (monkeypox) rehberi*. <https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/bulasicihastaliklar-haberler/monkeypox-virusu-hastaligi-maymun-cicegi-rehberi.html> (Erişim tarihi: 25.08.2022).
- Simpson, K., Heymann, D., Brown, C. S., Edmunds, W. J., Elsgaard, J., Fine, P., ...ve Wapling, A. (2020). Human monkeypox—after 40 years, an unintended consequence of smallpox eradication. *Vaccine*, 38(33), 5077-5081. <https://doi.org/10.1016/j.vaccine.2020.04.062>
- Streubert, H. J. ve Carpenter, D. R. (2011). *Qualitative research in nursing. (5th ed.)*. Philadelphia: Lippincott Williams ve Wilkins.
- Stanca, L., Dabija, D. C., & Cămpian, V. (2023). Qualitative analysis of customer behavior in the retail industry during the COVID-19 pandemic: A word-cloud and sentiment

- analysis approach. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 75, 103543. <https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2023.103543>
- Suliman, D. M., Nawaz, F. A., Mohanan, P., Modber, M. A. K. A., Musa, M. K., Musa, M. B., ...ve Moonesar, I. A. (2021). UAE efforts in promoting COVID-19 vaccination and building vaccine confidence. *Vaccine*, 39(43), 6341-6345. <https://doi.org/10.1016/j.vaccine.2021.09.015>
- Sv, P. ve Ittamalla, R. (2022). What concerns the general public the most about monkeypox virus?—A text analytics study based on natural language processing (NLP). *Travel Medicine and Infectious Disease*. <https://doi.org/10.1016/j.tmaid.2022.102404>
- Tsao, S. F., Chen, H., Tisseverasinghe, T., Yang, Y., Li, L. ve Butt, Z. A. (2021). What social media told us in the time of COVID-19: A scoping review. *The Lancet Digital Health*, 3(3), e175-e194. [https://doi.org/10.1016/S2589-7500\(20\)30315-0](https://doi.org/10.1016/S2589-7500(20)30315-0)
- UNDRR (2024). *Risk communication*. <https://www.undrr.org/risk-communication>. (Erişim tarihi: 06.12.2024).
- URL-1. <https://trends.google.com/trends/?geo=TR>
- Uwishema, O., Adriano, L. F., Chalhoub, E., Onyeaka, H., Mhanna, M., David, S. C., ... ve Berjaoui, C. (2021). Bird flu outbreak amidst COVID-19 pandemic in South Africa: Efforts and challenges at hand. *Journal of Medical Virology*, 93(10), 5676-5679. <https://doi.org/10.1002/jmv.27124>
- Vaughan, A., Aarons, E., Astbury, J., Brooks, T., Chand, M., Flegg, P., ...ve Dunning, J. (2020). Human-to-human transmission of monkeypox virus, United Kingdom, October 2018. *Emerging Infectious Diseases*, 26(4), 782. <https://doi.org/10.3201/eid2604.191164>
- Volz, A. ve Sutter, G. (2017). Modified vaccinia virus Ankara: History, value in basic research, and current perspectives for vaccine development. *Advances in Virus Research*, 97, 187-243. <https://doi.org/10.1016/bs.aivir.2016.07.001>
- Vouga, M., Nielsen-Saines, K., Dashraath, P., & Baud, D. (2022). The monkeypox outbreak: Risks to children and pregnant women. *The Lancet. Child & Adolescent Health*. [https://doi.org/10.1016/S2352-4642\(22\)00223-1](https://doi.org/10.1016/S2352-4642(22)00223-1)
- WHO (2024). Risk Communication. <https://www.who.int/emergencies/risk-communications#:~:text=Risk%20communication%20is%20the%20real,or%20economic%20or%20social%20wellbeing> (Erişim tarihi: 06.12.2024).
- WHO. (2005). World Health Organization. *International health regulations third edition*. <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/246107/9789241580496-eng.pdf> (Erişim tarihi: 25.08.2022).
- WHO. (2020). World Health Organization. *COVID-19 response in Rwanda: Use of drones in community awareness*. <https://www.afro.who.int/news/covid-19-response-rwanda-use-drones-community-awareness> (Erişim tarihi: 25.08.2022).
- WHO. (2022a). World Health Organization. *Clinical management and infection prevention and control for monkeypox*. <https://www.who.int/publications/i/item/WHO-MPX-Clinical-and-IPC-2022.1> (Erişim tarihi: 25.08.2022).
- WHO. (2022b). World Health Organization. *Second meeting of the international health regulations (2005) (IHR) emergency committee regarding the multi-country outbreak of monkeypox*. <https://www.who.int/emergencies/situations/monkeypox-oubreak-2022> (Erişim tarihi: 25.08.2022).

- Wu, Z. ve McGoogan, J. M. (2020). Characteristics of and important lessons from the coronavirus disease 2019 (COVID-19) outbreak in China: Summary of a report of 72 314 cases from the chinese center for disease control and prevention. *Jama*, 323(13), 1239-1242. <https://doi.org/10.1001/jama.2020.2648>
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayınevi.
- Zumla, A., Valdeiros, S. R., Haider, N., Asogun, D., Ntoumi, F., Petersen, E. ve Kock, R. (2022). Monkeypox outbreaks outside endemic regions: Scientific and social priorities. *The Lancet. Infectious Diseases*. [https://doi.org/10.1016/S1473-3099\(22\)00354-1](https://doi.org/10.1016/S1473-3099(22)00354-1)
- Zweig, S. A., Zapf, A. J., Xu, H., Li, Q., Agarwal, S., Labrique, A. B. ve Peters, D. H. (2021). Impact of public health and social measures on the COVID-19 pandemic in the United States and other countries: Descriptive analysis. *JMIR Public Health and Surveillance*, 7(6), e27917. <https://doi.org/10.2196/27917>

Elektromanyetik Kirliliğe Neden Olan Teknolojik Cihazların Bilinçli Kullanılmasına Yönelik Farkındalıklarının Çeşitli Değişkenler Açısından Karşılaştırılması

Comparison of The Awareness to Conscious Use of Technological Devices That Cause Electromagnetic Pollution According to Various Variables

DOI: 10.38155/ksbd.1388478

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
09/11/2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
28/12/2024

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31/12/2024

KARADENİZ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Dr., Arefe YURTTAŞ

İçişleri Bakanlığı

Kastamonu Valiliği

arefeyurttas@gmail.com

ORCID: 0000-0001-5379-368X

Doç. Dr., Eda ERDAŞ KARTAL

Kastamonu Üniversitesi

Eğitim Fakültesi

Eğitim Bilimleri Bölümü

erdaseda@gmail.com

ORCID: 0000-0002-1568-827X

Öğretmen, Alaettin YURTTAŞ

Milli Eğitim Bakanlığı

Kastamonu Abdülhakhamit İlkokulu

ugurlu-1256@hotmail.com

ORCID: 0000-0002-3502-9052

Etik Kurul Beyanı: Çalışmanın etik kurul incelemesi Kastamonu Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu tarafından yapılmış ve 07.12.2021 tarih "Karar No 07/18" ile çalışma onaylanmıştır.

Öz

Araştırmada ortaokul öğrencilerinin elektromanyetik kirliliğe sebep olan cihazların kullanımına yönelik farkındalıklarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma nicel araştırma desenlerinden nedensel karşılaştırma desenine göre yürütülmüştür. Çalışma grubu toplam 443 ortaokul öğrencisinden oluşmaktadır. Veri toplama aracı olarak ise Köklükaya ve Selvi (2015) tarafından geliştirilen 'Elektromanyetik Kirliliğe Sebep Olan Teknolojik Cihazların Bilinçli Kullanımına İlişkin Farkındalık Ölçeği' kullanılmıştır. Ölçeğin bu çalışmada Cronbach-Alfa iç tutarlılık katsayısı .78 olarak hesaplanmıştır. Çalışmada elde edilen verilerin analizinde SPSS paket programı kullanılmış, veriler t-testi ve tek yönlü varyans analizi ile analiz edilmiştir. Araştırmada elde edilen bulgulara göre öğrencilerin elektromanyetik kirliliğe neden olan teknolojik cihazların kullanımına yönelik farkındalıklarının sınıf düzeyi, günlük teknolojik cihazları kullanma süresi, okulun bulunduğu yer, baz istasyonu görme durumu, çevre etkinliklerine katılma değişkenlerine göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı tespit edilmiştir. Diğer taraftan öğrencilerin elektromanyetik kirliliğe neden olan teknolojik cihazların kullanımına yönelik farkındalıklarının cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çevre, Elektromanyetik Kirlilik, Ortaokul Öğrencileri

Abstract

The aim of the research is to examine the awareness of middle school students about the use of devices that cause electromagnetic pollution in terms of various variables. The study group consists of 443 middle school students. The research was conducted according to the causal comparative pattern from quantitative research patterns. As a data collection tool, the 'Awareness Scale on the Conscious Use of Technological Devices that Cause Electromagnetic Pollution' developed by Koklukaya and Selvi (2015) was used. The Cronbach-Alfa internal consistency coefficient of the scale was calculated as .78 in this study. In the analysis of the data obtained from the study, the SPSS package program was used, and the data were analyzed by t-test and one-way analysis of variance. According to the findings of the research, it is determined that students' awareness of the use of technological devices that cause electromagnetic pollution differed significantly based on variables which are grade level, the duration of using technological devices every day, the location of the school, the sight of the base station status, the participation in environmental activities. On the other hand, it has been revealed that students' awareness of technological devices that cause elements of electromagnetic pollution did not differ significantly.

Keywords: Environment, Electromagnetic pollution, Middle school students,

Giriş

Günümüzün en kritik küresel sorunlarından birisi çevre sorunlarıdır. Çevre sorunları, çevrenin sürdürülebilirliğini tehlikeye atmakta ve canlılar için büyük bir tehdit oluşturmaktadır. İklim değişikliği, küresel ısınma, çölleşme, asit yağmurları, hava, su ve toprak kirliliği, doğal kaynakların tükenmesi çevre sorunlarından yalnızca birkaçıdır (Dizdar ve diğerleri, 2019). Çevre sorunlarından bir diğeri ise elektromanyetik kirliliktir. Elektromanyetik kirlilik, yaşadığımız ortamlardaki mikrodalga yayan ev aletleri, radyo frekansı yayan radyo ve televizyon vericileri, cep telefonu ve telsizler, kablosuz modemler, elektrik akımı taşıyan kablolar, trafolar ve diğer yüksek gerilim hatlarının oluşturduğu canlılar üzerinde yıkıcı etkileri olan “elektromanyetik alanlar”dır (Miller ve Shaw, 2001). Teknoloji çağında pek çok cihaz insanın kullanım alanına girmekte ve bu durum yaşam kalitesini artırmaktadır. Ancak teknoloji kullanımının yaygınlaşması sonucunda elektromanyetik alan sayısı artmakta ve elektromanyetik kirlilik denilen çevre sorunu ortaya çıkmaktadır (Güçlü, 2011; Köklükaya ve Selvi, 2015). Çevremizde yayılmış olan manyetik elektrik, manyetik alan ya da elektromanyetik radyasyon olarak adlandırılmaktadır (Çerezci, 2012). Elektromanyetik alanlar (EMA) doğal ve yapay olmak üzere iki çeşittir. Gezegenden gezegene değişen güneş sisteminde doğal olan bir manyetik alan bulunmakta ve dünyanın yerküre merkezinde olan manyetik bir çekirdek sebebiyle başta insan olmak üzere tüm canlılar tıpkı dev bir mıknatısın üzerinde yaklaşık 40 μ T değerinde elektromanyetik bir alanda yaşamaktadırlar (Çerezci, 2012). Diğer taraftan insanların oluşturduğu yapay elektromanyetik alanlar, doğal elektromanyetik alanların üzerinde bir değere sahiptir (Yakıncı, 2016). Elektromanyetik dalga yayan baz istasyonları, televizyon, radyo, cep telefonu, trafolar, bilgisayar, uydu sistemleri, elektrikli ev aletleri elektromanyetik alanları oluşturmaktadır. Bu durum tüm canlıların hayatları boyunca doğal ya da yapay olan elektromanyetik alana maruz kaldığının göstergesidir (Erdoğan ve diğerleri, 2019).

Elektrik yükleri ve iyonlarla etkileşime giren elektromanyetik alan, canlıların yapısında bulunan biyokimyasal ve iyonlarla etkileşime girerek canlı vücudunu etkilemektedir. Yani bir canlının bulunduğu çevrede yer alan cep telefonları, baz istasyonları, elektrik hatları, kablosuz haberleşme araçları vb. cihazların yaydığı elektromanyetik alanın canlıların üzerinde etkisi bulunmaktadır (Çerezci, 2012). Değeri yüksek olan elektromanyetik alana maruz kalmak insan ve diğer tüm canlıların sağlığını olumsuz etkilemektedir (Akdağ ve Sarıyıldız, 2012; Çerezci, 2012; Ermol, 2008; Renk, 2017; Yakıncı, 2016). Manyetik alanın insan sağlığına etkisi frekansına, şiddetine, mesafesine ve etki süresine bağlı olarak değişmektedir (Akça ve Coşkun, 2016; Ermol, 2008; Yakıncı, 2016). Çevremizde elektromanyetik alanın etkisini artıran pek çok

Elektromanyetik Kirliliğe Neden Olan Teknolojik Cihazların Bilinçli Kullanılmasına Yönelik Farkındalıklarının Çeşitli Değişkenler Açısından Karşılaştırılması

etmen bulunmakta ve günlük hayatta kullandığımız radyo, televizyon, cep telefonları, mikrodalga fırın gibi cihazlar elektromanyetik dalga yayarak elektromanyetik alanın doğal değerini yükseltmektedir. Bu cihazlara ek olarak trafo, baz istasyonları, yüksek gerilim hatları da elektromanyetik alanın değerini yükselten etmenlerdendir (Greenberg, 2010; Moulton Howe, 2008). Çevremizde bulunan bu teknolojik araç ve gereçler yaşamı daha konforlu hale getirmekte ancak günümüzde ciddi anlamda elektromanyetik kirliliğe sebep olmaktadır (Çolak ve Timur, 2020).

Elektromanyetik kirliliğe maruz kalmanın insan vücudunda kısa ve uzun vadeli etkilere yol açtığı bilinmektedir. Elektromanyetik kirliliğin kısa vadeli etkileri stres, kulakların ısınması, kısa süreli görme bozukluğu, uyku hali, kulak çınlaması, kalp piliinde bozulma, dikkat dağınıklığı, baş ağrısı olarak sıralanmaktadır (Sandström ve diğerleri, 1998). Uzun vadeli etkileri ise DNA’ da hasar, beyin hücrelerinde ölüm, kanser hücrelerinin oluşumu, kalp rahatsızlıkları, hafıza zayıflığı, kalıcı işitme sorunu, embriyo gelişiminde bozukluk olarak sıralanmaktadır (Çerezci ve Yener, 2016; Yakınca, 2016; Yalçın ve Saygın, 2016). Ayrıca elektromanyetik kirliliğin bitki gelişimini etkilediği, bitkinin biyokimyası ve genleri üzerinde değişikliklere sebep olduğu tespit edilmiştir (Avcı, 2020). Bu nedenle kullandığımız cep telefonları ve baz istasyonları gibi elektromanyetik radyasyon yayan cihazların kullanılması insan sağlığı ve çevre bakımından bir tehdit olarak düşünülmektedir (Yakınca, 2016). Elektromanyetik kirliliğin en fazla yaşlıları, hastaları ve çocukları etkilediği bilinmektedir (Çerezci, 2012; Tüysüz ve Canseven, 2011’den aktaran Erdoğan ve diğerleri, 2019). Araştırmalar mobil teknoloji kullanımının 2 yaşa kadar indiğini; İngiltere’de yüzde yirmiyi aşan sayıdaki, 3-8 yaş aralığı çocukların tablet ile günde yaklaşık 6-7 saat internet kullandığını; Amerika’da ise 0-8 yaş grubu çocukların yüzde yirmisinin hemen hemen her gün tablet ve mobil telefon gibi teknolojik cihazları kullandığını; Türkiye’de ise 6-15 yaş grubu çocukların yaklaşık yarısının her gün internet kullandığını ve haftalık internette geçirilen vaktin 10 saate kadar çıktığını ortaya koymaktadır (Güler ve diğerleri, 2017). Bu sonuca göre gelişim çağında olan çocukların cep telefonu kullanmalarının elektromanyetik kirliliğe maruz kalma riskini artırdığını göstermektedir (Çolak ve Timur, 2020). Elektromanyetik kirlilik diğer çevre kirliliklerinden olan hava kirliliği, su kirliliği, toprak kirliliği gibi anında gözle görülme ya da kokuyla hissedilebilme gibi özelliklere sahip değildir. İnsana ve çevreye olumsuz etkileri hemen fark edilmemekte, zaman geçtikçe anlaşılmaktadır (Çolak ve Timur, 2020). Bu nedenle elektromanyetik kirlilik çoğunlukla insanlara ciddi bir problem gibi görünmemektedir. Sağlık ve mühendislik alanında elektromanyetik alan ve kirliliği ile ilgili yapılan birçok araştırma

bulunmaktadır (Dilek, 2014; Dökmeci ve Aksan, 2019; Çelik, 2019; Güler ve diğerleri, 2017; Güler ve diğerleri, 2006; Roda-Murillo ve diğerleri, 2005; Sayı, 2020; Sevgi, 2013; Seyhan, 2010; Türkkan ve Pala, 2009; Yakıncı, 2016). Bu araştırmaların neticesinde yüksek oranda elektromanyetik alana maruz kalınmasının sağlık açısından olumsuz sonuçlarının olduğu vurgulanmaktadır (Bayram, 2017; Çerezci, 2012; Düzgün, 2009; Seyhan, 2010). İnsan sağlığına ve çevreye etkileri dikkate alındığında elektromanyetik kirlilik konusunda bireylerin bilinçlenmesi önemlidir.

Gelişen dünyada teknolojik cihazların kullanım sıklığı sürekli artmaktadır. Özellikle günümüzde çocukların günlük hayatta çevrelerinde maruz kaldıkları elektromanyetik alan (ev ve okullardaki elektrik tesisatları, oyun vb. sebeplerle uzun süreli kullanılan bilgisayar, cep telefonu, tablet vb.) düşünüldüğünde çocukların gün içerisinde maruz kaldıkları elektromanyetik alan azımsanamayacak boyuttadır. Yaşamımızın bir parçası haline gelen bu cihazları insan yaşamından çıkarmak olanaksız görülmektedir (Köklükaya ve Selvi, 2015). Ancak elektromanyetik kirlilik konusunda bireylerin ve özellikle çocukların bilinçlendirilmesi onların bu cihazları doğru zamanda doğru şekilde kullanmalarını sağlayabilir, onları ve çevreyi teknolojik cihazların zararlı etkilerinden koruyabilir (Çolak ve Timur, 2020). Ayrıca okullarda sunulan fen eğitiminin önemli hedeflerinden biri fen okuryazarlığında bireylerin gündelik yaşamdaki problemlerin farkında olmaları ve bu sahip oldukları donanımla bu problemlerin üstesinden gelebilmeleri beklenmektedir. İçinde bulunduğumuz teknolojik çağdaki önemli problemlerden birisi olan elektromanyetik kirlilik hakkında bilgi sahibi olmak, bu konuda alınabilecek tedbirler konusunda bilinçli ve duyarlı olmak fen okuryazarı olmanın gerekliliklerindedir (Dolu ve Ürek, 2015). Bu alanda yapılacak eğitimler öğretim programlarının fen okuryazarlığı vizyonuna ulaşmasına da hizmet edebilir.

Öğrencilere elektromanyetik kirlilik konusunda verilecek eğitimlere temel teşkil etmesi açısından onların elektromanyetik kirlilik ve teknolojik cihazların kullanımı konusundaki mevcut farkındalıklarının ve bu farkındalıklarını etkileyen değişkenlerin araştırıldığı çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır. Alan yazın incelendiğinde öğrencilerin, öğretmen adaylarının, lisansüstü öğrencilerin ve öğretmenlerin elektromanyetik kirlilik ile ilgili farkındalıklarının incelendiği çalışmalar bulunmaktadır (Çolak ve Timur, 2020; Dolu ve Ürek, 2015; Erdoğan ve diğerleri, 2019; Kaya, 2021; Kenar ve diğerleri, 2014; Köklükaya ve Selvi, 2015; Köklükaya ve diğerleri, 2015; Köklükaya ve diğerleri, 2017; Renk, 2017; Yalçın ve diğerleri, 2018). Ancak bu çalışmalar arasında ortaokul öğrencilerinin elektromanyetik kirlilik ile ilgili farkındalıklarının incelendiği çalışmaların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir.

Elektromanyetik Kirliliğe Neden Olan Teknolojik Cihazların Bilinçli Kullanılmasına Yönelik Farkındalıklarının Çeşitli Değişkenler Açısından Karşılaştırılması

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada ortaokul öğrencilerinin cinsiyet, sınıf düzeyi, günlük teknolojik cihazların (cep telefonu, bilgisayar, tablet vb.) kullanım süresi, okulun bulunduğu yer, herhangi bir baz istasyonunu görme durumu ve okuldaki çevre etkinliklerine katılma durumu değişkenlerine göre teknolojik cihazların bilinçli kullanımına yönelik farkındalıklarının araştırılması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda aşağıdaki araştırma problemlerine yanıt aranmıştır:

1. Ortaokul öğrencilerinin teknolojik cihazların bilinçli kullanımına yönelik farkındalıkları cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?
2. Ortaokul öğrencilerinin teknolojik cihazların bilinçli kullanımına yönelik farkındalıkları sınıf düzeyine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?
3. Ortaokul öğrencilerinin teknolojik cihazların bilinçli kullanımına yönelik farkındalıkları teknolojik cihazların günlük kullanım süresine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?
4. Ortaokul öğrencilerinin teknolojik cihazların bilinçli kullanımına yönelik farkındalıkları okulun bulunduğu yere göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?
5. Ortaokul öğrencilerinin teknolojik cihazların bilinçli kullanımına yönelik farkındalıkları baz istasyonu görme durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?
6. Ortaokul öğrencilerinin teknolojik cihazların bilinçli kullanımına yönelik farkındalıkları okuldaki çevre etkinliklerine katılma durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?

Yöntem

Araştırmanın Deseni

Araştırma nedensel karşılaştırma desenine göre yürütülmüş nicel bir çalışmadır. Nedensel karşılaştırma çalışmaları, en az iki grubun aynı koşullardan farklı şekilde etkilenme durumlarının değişkenlere göre karşılaştırıldığı çalışmalardır (Cohen ve Manion, 1994). Bu araştırma, araştırmada çeşitli değişkenlere göre farklı grupların karşılaştırılması nedeniyle nedensel karşılaştırma desenine uygundur.

Çalışma Grubu

Çalışma grubu 5. sınıftan 97, 6.sınıftan 157, 7.sınıftan 98 ve 8. sınıftan 91 olmak üzere toplam 443 ortaokul öğrencisinden oluşmaktadır. Çalışmanın örnekleme seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden uygun örnekleme yöntemi ile seçilmiştir. Uygun örnekleme yönteminin kullanılmasının sebebi, örnekleme araştırmacının tanıdığı öğretmenler aracılığı ile ulaşılmasıdır. Katılımcıların demografik bilgileri Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1. Örneklemin Demografik Bilgileri

Demografik Bilgi		N	%
Cinsiyet	Kız	255	50.79
	Erkek	188	42.43
Sınıf düzeyi	5.Sınıf	97	21.80
	6.Sınıf	157	35.40
	7.Sınıf	98	22.10
	8.Sınıf	91	20.50
Günlük teknolojik cihazların kullanım süresi	1 Saat	198	44.69
	2 Saat	172	38.82
	3 Saat ve Üzeri	73	16.47
Okulun bulunduğu yer	Kasaba	162	36.56
	İlçe Merkezi	100	22.57
	İl Merkezi	181	40.85
Baz istasyonu görme	Evet	163	36.79
	Hayır	280	63.20
Çevre etkinliğine katılım	Evet	224	50.56
	Hayır	219	49.43

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada verilerin toplanmasında ‘Elektromanyetik Kirliliğe Sebep Olan Teknolojik Cihazların Bilinçli Kullanımına İlişkin Farkındalık Ölçeği’ kullanılmıştır. Köklükaya ve Selvi (2015)’nin geliştirdiği ölçek 24 maddeden oluşan 5’li likert tipindedir. Ölçek 3 faktörden oluşmaktadır: ‘Cep Telefonu ve Dizüstü Bilgisayara İlişkin Farkındalık’ (13 madde), ‘Baz İstasyonuna İlişkin Farkındalık’ (8 madde) ve ‘Kablosuz Modeme İlişkin Farkındalık’ (3 madde).

Ölçeğin Cronbach-Alfa iç tutarlılık katsayısı .93’tür. Ölçeğin bu çalışmadaki Cronbach-Alfa iç tutarlılık katsayısı .78 olarak bulunmuştur. Ölçeğin hesaplanan Cronbach-Alfa değerine göre güvenilir olduğu düşünülmektedir (Büyüköztürk ve diğerleri, 2018; Tezbaşaran, 1996).

Ölçekte yer alan maddeler ‘kesinlikle katılıyorum’ için 5 puan, ‘katılıyorum’ için 4 puan, ‘kararsızım’ için 3 puan, ‘katılmıyorum’ için 2 puan, ‘kesinlikle katılmıyorum’ için 1

Elektromanyetik Kirliliğe Neden Olan Teknolojik Cihazların Bilinçli Kullanılmasına Yönelik Farkındalıklarının Çeşitli Değişkenler Açısından Karşılaştırılması

puan olarak değerlendirilmiştir. Ölçekteki olumsuz maddeler için bu puanlama ters yönde yapılmıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışmada veriler gönüllülük esasına göre toplanmıştır. Veriler toplanmadan önce katılımcılara çalışma ile ilgili ön bilgi verilmiş, araştırma sonuçlarının nerede kullanılacağı hakkında gerekli bilgilendirme yapılmıştır.

Araştırmada verilerin analizinde SPSS programı kullanılmıştır. Verilerin analizinde basıklık (kurtosis) ve çarpıklık (skewness) değerleri .250 ve .113 olarak bulunmuştur. İstatistiksel hesaplamalarda verilerin normal dağılım gösterebilmesi için çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerlerinin ± 1 arasında olması gerektiği bilinmektedir (Morgan, Leech, Gloeckner ve Barrett, 2004; Tabachnick ve Fidell, 2013). Bu çalışmadaki hesaplamalardan elde edilen çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerlerine göre verilerin normal dağılım gösterdiği söylenebilir. Ayrıca verilerin normal dağılım gösterip göstermediği histogram grafikleri ve normallik testi bulguları (Kolmogorov-Smirnov Testi) incelenerek değerlendirilmiştir ($p > .005$). Verilerin normal dağılıma uygun olduğu tespit edilmiştir. Bu doğrultuda veriler t-testi ve tek yönlü varyans analizi ile analiz edilmiştir.

Bulgular

Bu bölümde ortaokul öğrencilerinin teknolojik cihazların bilinçli kullanımına yönelik farkındalıklarının çeşitli değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığı ile ilgili bulgular, araştırma problemlerine göre sırayla sunulmuştur.

Cinsiyet Değişkenine Göre Bulgular

Öğrencilerin elektromanyetik kirliliğe sebep olan teknolojik cihazların bilinçli kullanımına ilişkin farkındalıklarının cinsiyete göre T-Testi bulguları Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. Puanların Cinsiyet Değişkenine Göre T-Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	\bar{X}	S	sd	t	p
Cep telefonu ve dizüstü bilgisayara ilişkin farkındalık	Kız	255	3.48	.591	439	.116	.246
	Erkek	188	3.41	.681			
Baz istasyonuna ilişkin farkındalık	Kız	255	3.36	.469	440	.042	.967
	Erkek	188	3.36	.508			
Kablosuz modeme ilişkin farkındalık	Kız	255	3.41	.754	440	1.257	.210
	Erkek	188	3.31	.854			
Toplam	Kız	255	3.43	.465	439	1.115	.265
	Erkek	188	3.38	.502			

$p < .05$

Tablo 2’de öğrencilerin ölçeğin faktörlerinden ve ölçeğin toplamından aldıkları puanın cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı görülmektedir.

Sınıf Düzeyi Değişkenine Göre Bulgular

Öğrencilerinin farkındalıklarının sınıf düzeyine göre betimsel istatistikleri ve Anova sonuçları Tablo 3 ve Tablo 4’de yer almaktadır.

Tablo 3. Puanların Sınıf Düzeyine Göre Betimsel İstatistikleri

Farkındalık	Sınıf Düzeyi	N	\bar{X}	SS
Cep telefonu ve dizüstü bilgisayara ilişkin farkındalık	5	97	3.55	.615
	6	157	3.55	.644
	7	98	3.44	.571
	8	91	3.19	.617
Baz istasyonuna ilişkin farkındalık	5	97	3.29	.440
	6	157	3.41	.559
	7	98	3.36	.456
	8	91	3.33	.415
Kablosuz modeme ilişkin farkındalık	5	97	3.38	.803
	6	157	3.42	.794
	7	98	3.44	.799
	8	91	3.20	.788
Toplam	5	97	3.44	.799
	6	157	3.49	.788
	7	98	3.42	.447
	8	91	3.24	.502

Tablo 4. Puanların Sınıf Düzeyine Göre Anova Sonuçları

Farkındalık	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Cep telefonu ve dizüstü bilgisayara ilişkin farkındalık	Gruplararası	8.894	4	2.224	5.852	.000	5>8, 6>8
	Gruplarıçi	166.417	438	.380			
	Toplam	175.312	442				
Baz istasyonuna ilişkin farkındalık	Gruplararası	.982	4	.246	1.045	.384	-
	Gruplarıçi	103.161	439	.235			
	Toplam	104.143	443				
Kablosuz modeme ilişkin farkındalık	Gruplararası	3.699	4	.925	1.461	.213	-
	Gruplarıçi	277.960	439	.633			
	Toplam	281.660	443				
Toplam	Gruplararası	3.835	4	.959	4.281	.002	6>8
	Gruplarıçi	98.092	438	.224			
	Toplam	101.927	442				

p<.05

Tablo 4’de öğrencilerin cep telefonu ve dizüstü bilgisayara ilişkin farkındalıklarının sınıf düzeyine göre manidar farklılık gösterdiği görülmektedir [F(4, 438)=5.852, p<.05]. Manidar farklılık 5. ve 8.sınıf arasında 5.sınıf lehine; 6. ve 8. sınıf arasında ise 6.sınıf lehinedir.

Elektromanyetik Kirliliğe Neden Olan Teknolojik Cihazların Bilinçli Kullanılmasına Yönelik Farkındalıklarının Çeşitli Değişkenler Açısından Karşılaştırılması

Öğrencilerin baz istasyonuna ilişkin farkındalık puanlarında [F(4, 439)=1.045; p>.05] ve kablosuz modeme ilişkin farkındalık puanlarında [F(4, 439)=1.461; p>.05] sınıf düzeyine manidar bir farklılık görülmemektedir. Öğrencilerin ölçeğin tamamından aldıkları puanların sınıf düzeyine göre manidar bir şekilde farklılaştığı görülmektedir [F(4, 438)=4.281; p<.05]. Farklılık 6.sınıf ve 8.sınıf arasında olup 6.sınıf lehinedir.

Teknolojik Cihazları Günlük Kullanma Süresi Değişkenine Göre Bulgular

Öğrencilerinin farkındalıklarının teknolojik cihazları (cep telefonu, bilgisayar, tablet vb.) günlük kullanma süresine göre betimsel istatistikleri ve Anova bulguları Tablo 5 ve Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 5. Puanların Teknolojik Cihazların Günlük Kullanım Süresine Göre Betimsel İstatistikleri

Farkındalık	Teknolojik Cihazların Günlük Kullanım Süresi	N	\bar{X}	SS
Cep telefonu ve dizüstü bilgisayara ilişkin farkındalık	1 saat	198	3.58	.597
	2 saat	172	3.44	.597
	3 saat ve üzeri	73	3.16	.697
Baz istasyonuna ilişkin farkındalık	1 saat	198	3.34	.481
	2 saat	172	3.38	.496
	3 saat ve üzeri	73	3.35	.472
Kablosuz modeme ilişkin farkındalık	1 saat	198	3.42	.789
	2 saat	172	3.42	.800
	3 saat ve üzeri	73	3.13	.790
Toplam	1 saat	198	3.48	.453
	2 saat	172	3.41	.465
	3 saat ve üzeri	73	3.22	.540

Tablo 6. Puanların Teknolojik Cihazların Günlük Kullanım Süresine Göre Anova Sonuçları

Farkındalık	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Cep telefonu ve dizüstü bilgisayara ilişkin farkındalık	Gruplararası	9.308	3	3.103	8.205	.000	1saat >3 saat ve üzeri
	Gruplariçi	166.003	439	.378			
	Toplam	175.312	442				
Baz istasyonuna ilişkin farkındalık	Gruplararası	.325	3	.108	.459	.711	-
	Gruplariçi	103.818	440	.236			
	Toplam	104.143	443				
Kablosuz modeme ilişkin farkındalık	Gruplararası	4.868	3	1.623	2.580	.053	-
	Gruplariçi	276.791	440	.629			
	Toplam	281.660	443				
Toplam	Gruplararası	3.508	3	1.169	5.216	.002	1saat >3 saat ve üzeri
	Gruplariçi	98.418	439	.224			
	Toplam	101.927	442				

p<.05

Tablo 6'da öğrencilerin cep telefonu ve dizüstü bilgisayara ilişkin farkındalık puanlarının günlük teknolojik cihazları kullanma süresine göre manidar bir şekilde farklılaştığı görülmektedir [F(3, 439)=8.205 p<.05]. Farklılık günlük teknolojik cihazları kullanma süresi 1

saat ile 3 saat ve üzeri arasında olup, 1 saat olanların lehinedir. Öğrencilerin baz istasyonuna ilişkin farkındalık puanlarında $[F(3, 440)=.459; p>.05]$ ve kablosuz modeme ilişkin farkındalık puanlarında $[F(3, 440)=2.580; p>.05]$ günlük teknolojik cihazları kullanma süresine göre manidar bir farklılık görülmemektedir. Öğrencilerin ölçekten aldıkları toplam puanlarının teknolojik cihazları kullanma süresine göre manidar bir şekilde farklılaştığı görülmektedir $[F(3, 439)=5.216; p<.05]$. Farklılık günlük teknolojik cihazları kullanma süresinin 1 saat ile 3 saat ve üzeri arasında olup, 1 saat olanların lehinedir.

Okulun Bulunduğu Yer Değişkenine Göre Bulgular

Öğrencilerinin farkındalıklarının okulun bulunduğu yerleşim yerine göre betimsel istatistikleri ve Anova bulguları Tablo 7 ve Tablo 8’ de yer almaktadır. Tablo 8’de öğrencilerin cep telefonu ve dizüstü bilgisayara ilişkin farkındalıklarının okulun bulunduğu yere göre manidar bir şekilde farklılaştığı görülmektedir $[F(3, 439)=4.663; p<.05]$. Anlamli farklılık kasaba-il, il-ilçe arasında olup her iki durumda da il lehinedir. Öğrencilerin baz istasyonuna ilişkin farkındalıklarının $[F(3, 440)= 2.985; p<.05]$ ve ölçeğin toplamından aldıkları puanların $[F(3, 439)=4.392; p<.05]$ okulun bulunduğu yere manidar bir şekilde farklılaştığı görülmektedir. Anlamli farklılık il-ilçe arasında olup, il lehinedir. Öğrencilerin kablosuz modeme ilişkin farkındalıklarının $[F(3, 440)=.544; p>.05]$ okulun bulunduğu yere göre manidar bir şekilde farklılaşmadığı görülmektedir.

Tablo 7. Puanların Okulun Bulunduğu Yerleşim Yerine Göre Betimsel İstatistikleri

Farkındalık	Okulun Bulunduğu Yerleşim Yeri	N	\bar{X}	SS
Cep telefonu ve dizüstü bilgisayara ilişkin farkındalık	Kasaba	162	3.401	.593
	İlçe Merkezi	100	3.321	.589
	İl Merkezi	181	3.587	.661
Baz istasyonuna ilişkin farkındalık	Kasaba	162	3.329	.464
	İlçe Merkezi	100	3.272	.391
	İl Merkezi	181	3.434	.538
Kablosuz modeme ilişkin farkındalık	Kasaba	162	3.434	.754
	İlçe Merkezi	100	3.313	.705
	İl Merkezi	181	3.359	.880
Toplam	Kasaba	162	3.381	.449
	İlçe Merkezi	100	3.304	.413
	İl Merkezi	181	3.507	.524

Elektromanyetik Kirliliğe Neden Olan Teknolojik Cihazların Bilinçli Kullanılmasına Yönelik Farkındalıklarının Çeşitli Değişkenler Açısından Karşılaştırılması

Tablo 8. Puanların Okulun Bulunduğu Yerleşime Göre Anova Sonuçları

Farkındalık	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Cep telefonu ve dizüstü bilgisayara ilişkin farkındalık	Gruplararası	5.413	3	1.804	4.663	.003	İl>Kasaba, İl> İlçe
	Gruplariçi	169.898	439	.387			
	Toplam	175.312	442				
Baz istasyonuna ilişkin farkındalık	Gruplararası	2.077	3	.692	2.985	.031	İl >İlçe
	Gruplariçi	102.066	440	.232			
	Toplam	104.143	443				
Kablosuz modeme ilişkin farkındalık	Gruplararası	1.041	3	.347	.544	.652	-
	Gruplariçi	280.618	440	.638			
	Toplam	281.660	443				
Toplam	Gruplararası	2.970	3	.990	4.392	.005	İl>İlçe
	Gruplariçi	98.957	439	.225			
	Toplam	101,927	442				

p<.05

Baz İstasyonu Görme Durumu Değişkenine Göre Bulgular

Öğrencilerinin farkındalıklarının herhangi bir baz istasyonu görme durumuna göre t-testi sonuçları Tablo 9’da yer almaktadır.

Tablo 9. Puanların Baz İstasyonu Görme Değişkenine Göre T-Testi Sonuçları

	Baz İstasyonu Görme	N	\bar{X}	S	sd	t	p
Cep telefonu ve dizüstü bilgisayara ilişkin farkındalık	Evet	163	3.55	.688	441	2.37	.018
	Hayır	280	3.40	.587			
Baz istasyonuna ilişkin farkındalık	Evet	163	3.49	.488	442	4.50	.000
	Hayır	280	3.28	.466			
Kablosuz modeme ilişkin farkındalık	Evet	163	3.43	.755	442	1.16	.245
	Hayır	280	3.34	.820			
Toplam	Evet	163	3.51	.496	441	3.43	.001
	Hayır	280	3.35	.461			

p<.05

Tablo 9’da öğrencilerin cep telefonu ve dizüstü bilgisayara ilişkin farkındalıklarının baz istasyonu görme durumuna göre manidar bir şekilde farklılaştığı görülmektedir, [t(441)=2.37; p<.05]. Baz istasyonu gören öğrencilerin farkındalıkları (\bar{X} =3.55), baz istasyonu görmeyen öğrencilere (\bar{X} =3.40) göre daha yüksektir. Öğrencilerin baz istasyonuna ilişkin farkındalıklarının [t(442)=4.50; p<.05] baz istasyonu görme durumuna göre manidar bir şekilde farklılaştığı görülmektedir. Baz istasyonu gören öğrencilerin farkındalıkları (\bar{X} =3.49) baz istasyonu görmeyen öğrencilerden (\bar{X} = 3.28) daha yüksektir. Öğrencilerin kablosuz modeme ilişkin farkındalıkları baz istasyonunu görme durumuna göre manidar bir şekilde farklılaşmamaktadır. Öğrencilerin ölçeğin toplamından aldıkları puanların [t(441)=3.43; p<.05] baz istasyonu görme durumuna göre manidar bir şekilde farklılaştığı görülmektedir. Baz

istasyonu gören öğrencilerin farkındalıkları ($\bar{X}=3.51$), baz istasyonu görmeyen öğrencilerden ($\bar{X}=3.35$) daha yüksektir.

Okuldaki Çevre Etkinliklerine Katılma Durumu Değişkenine Göre Bulgular

Öğrencilerinin farkındalıklarının okuldaki çevre etkinliklerine katılma durumlarına göre farklılaşp farklılaşmadığına yönelik t-testi sonuçları Tablo 10’da yer almaktadır.

Tablo 10. Puanların Çevre Etkinliklerine Katılma Değişkenine Göre T-Testi Sonuçları

	Çevre Etkinliklerine Katılma	N	\bar{X}	S	sd	t	p
Cep telefonu ve dizüstü bilgisayara ilişkin farkındalık	Evet	224	3.54	.661	437	2.820	.005
	Hayır	219	3.37	.587			
Baz istasyonuna ilişkin farkındalık	Evet	224	3.40	.523	438	1.784	.075
	Hayır	219	3.32	.442			
Kablosuz modeme ilişkin farkındalık	Evet	224	3.51	.809	438	3.833	.000
	Hayır	219	3.22	.763			
Toplam	Evet	224	3.49	.497	437	3.428	.001
	Hayır	219	3.33	.451			

p<.05

Tablo 10’da öğrencilerin cep telefonu ve bilgisayara ilişkin farkındalıklarının çevre etkinliklerine katılma durumuna göre manidar bir şekilde farklılaştığı görülmektedir, $t(437)=2.820$; $p<.05$. Çevre etkinliklerine katılan öğrencileri ($\bar{X}=3.54$) cep telefonu ve dizüstü bilgisayara ilişkin farkındalıkları çevre etkinliklerine katılmayan öğrencilerden ($\bar{X}=3.37$) daha yüksektir. Öğrencilerin kablosuz modeme ilişkin farkındalıklarının çevre etkinliklerine katılma durumuna göre manidar bir şekilde farklılaştığı görülmektedir, $t(438)=3.833$; $p<.05$. Çevre etkinliklerine katılan öğrencilerin ($\bar{X}=3.51$) kablosuz modeme ilişkin farkındalıkları çevre etkinliklerine katılmayan öğrencilerden ($\bar{X}=3.22$) daha yüksektir.

Öğrencilerin ölçeğin toplamından aldıkları puanların [$t(437)=3.428$; $p<.05$] çevre etkinliklerine katılma durumuna göre manidar bir şekilde farklılaştığı görülmektedir. Ölçekten alınan toplam puanlara göre çevre etkinliklerine katılan öğrencilerin ($\bar{X}=3.49$) farkındalıkları, çevre etkinliklerine katılmayan öğrencilerin ($\bar{X}=3.33$) farkındalıklarından yüksektir. Öğrencilerin baz istasyonuna ilişkin farkındalıklarında çevre etkinliklerine katılma durumlarına göre manidar bir farklılaşma görülmemektedir.

Sonuç ve Tartışma

Araştırmada ortaokul öğrencilerinin elektromanyetik kirlilik kapsamındaki cihazların kullanımı ile ilgili farkındalıkları cinsiyet, sınıf düzeyi, günlük teknolojik cihazların kullanım süresi, okulun bulunduğu yer, herhangi bir baz istasyonunu görme durumu ve okuldaki çevre

Elektromanyetik Kirliliğe Neden Olan Teknolojik Cihazların Bilinçli Kullanılmasına Yönelik Farkındalıklarının Çeşitli Değişkenler Açısından Karşılaştırılması

etkinliklerine katılma durumu değişkenleri açısından incelenmiştir. Cinsiyet değişkenine göre öğrencilerin farkındalıklarında anlamlı bir farklılık bulunmazken, diğer değişkenlerde öğrencilerin elektromanyetik kirlilik kapsamındaki cihazların kullanımını ile ilgili farkındalıklarının anlamlı bir şekilde farklılaştığı tespit edilmiştir.

Araştırmanın bulgularına göre öğrencilere uygulanan ölçeğin toplam puanlarında cinsiyet değişkenine göre farklılaşma görülmemektedir. Aynı şekilde ölçeğin ayrı ayrı tüm faktörlerinde de öğrencilerin farkındalık puanları cinsiyete göre anlamlı bir şekilde değişmemektedir. Araştırmanın bulguları Sarıgöz'ün, meslek yüksek okulu öğrencilerinin elektromanyetik kirliliğe ilişkin görüşlerini araştırdıkları çalışmalarının bulguları ile tutarlıdır (2012). Sarıgöz ve diğerleri de benzer şekilde elektromanyetik kirliliğe ilişkin görüşler açısından kız öğrencilerle erkek öğrenciler arasında anlamlı bir fark olmadığını tespit etmişlerdir (2012). Benzer şekilde Köklükaya ve diğerleri de elektromanyetik kirliliğe ilişkin farkındalığın cinsiyet değişkenine göre farklılaşmadığını ortaya koymuşlardır (2017). Ancak yapılan bazı araştırmaların sonucunda cinsiyet değişkenine göre elektromanyetik kirliliğe neden olan cihazların kullanımına yönelik farkındalığın değişkenlik gösterdiği, kız öğrencilerin farkındalıklarının daha yüksek olduğu belirtilmektedir (Çolak ve Timur, 2020; Köklükaya, 2013). Bu araştırmaların birinde araştırmalarının sonucuna göre kadın öğretmen adaylarının erkeklere kıyasla elektromanyetik kirlilik algılarının daha yüksek olduğunu vurgulanmaktadır (Kenar ve diğerleri, 2014). Araştırmacılar kadın öğretmen adaylarının elektromanyetik kirliliğe ilişkin farkındalıklarının istatistiksel anlamda erkeklere göre daha yüksek çıkmasını kadınların günlük yaşamda daha fazla teknolojik ev aletlerini kullanıyor olmaları ile ilişkilendirmektedirler. Yapılan araştırmanın sonucuna ve yukarıda belirtilen alan yazındaki araştırma sonuçlarına göre elektromanyetik kirlilik ve teknolojik cihazların kullanımına ilişkin farkındalığın cinsiyete göre değişip değişmediği konusunda elde edilen bulgular tutarlı değildir.

Araştırmanın bulgularında öğrencilere uygulanan ölçeğin toplam puanlarında sınıf düzeyine göre anlamlı bir farklılaşma olduğu görülmektedir. Öğrencilerin toplam puanlarındaki farklılaşma 6.sınıf ve 8.sınıf arasında olup 6.sınıf öğrencilerinin puanları daha yüksektir. Bulgulara ilişkin olarak sınıf düzeyi öğrencilerin cep telefonu ve dizüstü bilgisayara yönelik farkındalık puanlarını etkilemektedir. Puanlardaki farklılaşma 5.sınıf-8.sınıf ve 6.sınıf-8.sınıf arasında olup, 5.sınıf ve 6.sınıfların farkındalık puanlarının 8.sınıflara göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Araştırmanın bulguları Çolak ve Timur'un öğrencilerin sınıf seviyesi yükseldikçe elektromanyetik kirliliğe sebep olan cihazların kullanımına ilişkin farkındalığın daha düşük olduğunu ortaya koyduğu çalışması ile tutarlıdır (2020). Benzer şekilde

Köklükaya'nın 7.sınıf öğrencilerinin, elektromanyetik kirlilik kapsamındaki cihazların kullanımı ile ilgili farkındalıklarının 9. ve 11.sınıf düzeyi öğrencilerinden daha yüksek olduğunu ortaya koyduğu çalışması da araştırma bulgularını desteklemektedir (2013). Diğer taraftan bu çalışmada öğrencilerin sınıf düzeyine göre baz istasyonu ve kablosuz modem ile ilgili farkındalık puanlarının anlamlı bir şekilde değişmediği tespit edilmiştir.

Araştırma bulgularında ölçekten alınan puanlara göre cep telefonu ve dizüstü bilgisayara ilişkin farkındalığın cep telefonu, bilgisayar, tablet gibi teknolojik cihazların günlük kullanım süresine göre anlamlı bir şekilde değiştiği görülmektedir. Cep telefonu, bilgisayar, tablet gibi teknolojik cihazları günlük en fazla 1 saat kullanan öğrencilerin, cep telefonu ve dizüstü bilgisayar ile ilgili farkındalıkları bu cihazları günlük 3 saat ve üzeri süre kullananlara göre daha yüksektir. Benzer şekilde öğrencilerin ölçeğin toplamından aldıkları farkındalık puanlarının cep telefonu, bilgisayar, tablet gibi cihazların günlük kullanım süresine göre anlamlı bir şekilde değiştiği ve günlük en fazla 1 saat kullanan öğrencilerin farkındalık puanlarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Araştırmanın sonucuna göre cep telefonu, bilgisayar, tablet gibi teknolojik cihazların etrafa yaydığı elektromanyetik kirlilik konusunda öğrencilerin sahip oldukları farkındalığın, öğrencilerin bu cihazları günlük kullanım sürelerini etkilediği söylenebilir. Farkındalık tutumlara ulaşmayı kolaylaştırır; farkındalığımız yüksek olduğunda herhangi bir konudaki tutumumuzun ne olduğunu daha iyi biliriz ve tutumlar belleğe daha kolay çağrılır, dolayısıyla davranışları daha kolay etkiler (Kağıtçıbaşı, 1999). Dolayısıyla gündelik hayatta sık kullandıkları teknolojik cihazların elektromanyetik kirliliği hakkında daha yüksek farkındalığa sahip bireylerin o cihazları daha bilinçli kullanmaları beklenilir. Diğer taraftan öğrencilerin baz istasyonuna ilişkin ve kablosuz modeme ilişkin farkındalık puanları, cep telefonu, dizüstü bilgisayar, tablet gibi teknolojik cihazları günlük kullanma sürelerine göre anlamlı bir farklılaşma göstermemektedir.

Araştırmanın bulgularına göre öğrencilerin cep telefonu ve dizüstü bilgisayara ile ilgili farkındalıklarının okulun yerleşim yerine göre anlamlı bir şekilde değiştiği ve il merkezinde okuyan öğrencilerin farkındalıklarının kasaba ve ilçe merkezde okuyan öğrencilerin farkındalıklarından yüksek olduğu görülmektedir. Yine araştırma bulgularına göre öğrencilerin baz istasyonuna ilişkin farkındalık puanları ve ölçeğin toplamından aldıkları puanları okulun bulunduğu yere göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır. İl de okuyan öğrencilerin farkındalıklarının ilçe de okuyan öğrencilerden yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Araştırmada il de okuyan öğrencilerin farkındalıklarının ilçe de ve kasabada okuyan öğrencilerden yüksek olmasının nedeni, il de okuyan öğrencilerin günlük yaşamlarında teknolojik cihazlarla daha

Elektromanyetik Kirliliğe Neden Olan Teknolojik Cihazların Bilinçli Kullanılmasına Yönelik Farkındalıklarının Çeşitli Değişkenler Açısından Karşılaştırılması

fazla karşılaşmaları ve bu cihazları daha sık kullanmaları şeklinde açıklanabilir. Bu açıklamaya benzer teşkil edecek alan yazında elektromanyetik kirlilik kapsamındaki cihazların kullanımına ilişkin farkındalığın okulun bulunduğu yerleşim yerine göre değişip değişmediğini ortaya koyan farklı bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Araştırma bulgularında öğrencilerin cep telefonu ve dizüstü bilgisayara ilişkin farkındalık puanlarında, baz istasyonuna ilişkin farkındalık puanlarında ve ölçeğin toplamından aldıkları puanlarda baz istasyonu görme durumuna göre anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmekte olup, baz istasyonu gören öğrencilerin farkındalık puanlarının daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan öğrencilerin kablosuz modeme ilişkin farkındalık puanlarının baz istasyonu görme durumuna göre değişme göstermediği görülmektedir.

Araştırmanın bulgularına göre öğrencilerin cep telefonu ve bilgisayar ile ilgili farkındalık puanlarının, kablosuz modeme ilişkin farkındalık puanlarının ve ölçeğin toplamından aldıkları puanların çevre etkinliklerine katılma durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülmektedir. Çevre etkinliklerine katılan öğrencilerin puanları, çevre etkinliklerine katılmayan öğrencilerden daha yüksektir. Alan yazındaki benzer araştırmaların sonucuna göre çevre içerikli etkinliklere katılma durumunun çevreye yönelik tutum, bilgi ve farkındalığı geliştirdiği vurgulanmaktadır (Özdemir, 2010; Timur ve diğerleri, 2013; Yurttaş ve Erdaş-Kartal, 2021). Dolu ve Ürek de lisansüstü öğrencilerinin çevresel ve elektromanyetik kirlilik hakkındaki farkındalıklarını araştırdıkları araştırmalarında fen bilimleri alanında lisansüstü eğitim alan öğrencilerin sosyal bilimler alanındaki öğrencilere göre bu konudaki farkındalıklarının daha yüksek olduğunu ortaya koymuşlardır. Araştırmacılar bu sonucun, fen bilimleri alanındaki öğrencilerin öğretim hayatları boyunca çevre içerikli dersleri daha fazla almalarından kaynaklanmış olabileceğinin altını çizmişlerdir (2015). Bu bağlamda çevre etkinliklerine katılma durumunun öğrencilerin çevre kirliliğine sebep olan elektromanyetik alan ve elektromanyetik kirliliğe neden olan cihazların bilinçli kullanılması ile ilgili farkındalık kazanmasına yardımcı olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak araştırmada öğrencilerin sınıf düzeyi arttıkça elektromanyetik kirliliğe neden olan cihazların kullanımına yönelik farkındalıklarının azaldığı görülmektedir. Alan yazında elektromanyetik kirliliğe yönelik farkındalığın sınıf düzeyi arttıkça azaldığını ortaya koyan çalışmalar bulunmaktadır (Köklükaya, 2013; Çolak ve Timur, 2020). Sınıf düzeyi arttıkça elektromanyetik kirliliğe yönelik farkındalıklarının azaldığını ortaya koyan Çolak ve Timur (2020) bu durumu sınıf düzeyi arttıkça artan sınav kaygısına bağlamıştır. Bu durum

öğrencilerin yaşı ile de ilişkilendirilebilir. Öğrenciler ne kadar büyükse, kullanım süresi arttığı için, teknolojik cihazlara bağımlılık geliştirmiş olabilirler.

Araştırmanın herhangi bir baz istasyonunu gören ve çevre ile ilgili etkinliklere katılan öğrencilerin elektromanyetik kirlilik kapsamındaki cihazların kullanımına yönelik farkındalıklarının daha iyi olduğu bulgusundan yola çıkılarak elektromanyetik kirlilik ve genel olarak çevre ile ilgili konuların öğretiminde öğrencilerin aktif olmalarının sağlanması ve okul dışı çevre gezilerinin yapılması önerilmektedir. Ayrıca bu çalışma ortaokul öğrencileri ile yürütülmekte olup, bu çalışmaya benzer araştırmaların öğretmen ve öğretmen adayları ile yapılması önerilmektedir.

Yazar Katkıları: Bu çalışmanın ilk iki bölümünde birinci yazar %60, verilerin analizinde %60; ikinci yazar çalışmanın ilk iki bölümünde %40, verilerin analizinde %40 katkı sağlamıştır. Üçüncü yazar ise verilerin toplanmasında %100 katkı sağlamıştır

Çıkar Beyanı: Araştırmacıların çalışmayı etkileyebilecek maddi ya da manevi herhangi bir çıkar çalışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Akdağ, T., Sarıyıldız, L. (2012). Elektromanyetik alanlara maruziyet sonrası gözlenen bazı biyokimyasal değişiklikler. *Cumhuriyet Tıp Dergisi*, 34(4), 534-539. <http://dx.doi.org/10.7197/1305-0028.1336>
- Akça, B., Coşkun, Ö. (2016). Bir elektrik firması çalışanları üzerindeki elektromanyetik alanın olası etkilerinin istatistiksel olarak değerlendirilmesi. *Journal of Engineering Sciences and Desing*, 4(3), 203-214. <http://dx.doi.org/10.21923/jesd.01691>
- Avcı, U. (2020). Yüksek frekanslı elektromanyetik radyasyon ve bitki gelişimi. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 1(1), 68-73.
- Bayram, O. (2017). *Elektromanyetik ışınım ve insan sağlığına etkileri* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Balıkesir Üniversitesi.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2018). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (31. Baskı). Pegem Akademi.
- Çelik, B. (2019). *Bursa uludağ üniversitesi mühendislik fakültesi binalarında elektromanyetik kirlilik haritasının oluşturulması* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Uludağ Üniversitesi.
- Çerezci, O. (2012). Elektromanyetik kirlilik. A. Türkkın (Eds.), *Elektromanyetik Alan ve Sağlığa Etkileri* içinde (ss.11-21). Özsan Matbaacılık.
- Çerezci, O., Yener, Ş. Ç. (2016, Kasım 4-6). *Çevremizdeki elektromanyetik kirlilik ve sağlığımıza etkileri* (1137-1147). International Symposium on Environment and Morality, Antalya, Türkiye.
- Çolak, S., Timur, S. (2020). Ortaokul öğrencilerinin elektromanyetik kirliliğe sebep olan teknolojik cihazların kullanımına ilişkin farkındalıklarının incelenmesi. *Ihlara Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 34-50.

Elektromanyetik Kirliliğe Neden Olan Teknolojik Cihazların Bilinçli Kullanılmasına Yönelik Farkındalıklarının Çeşitli Değişkenler Açısından Karşılaştırılması

- Demir, E., Saatçioğlu, Ö., & İmrol, F. (2016). Uluslararası dergilerde yayımlanan eğitim araştırmalarının normallik varsayımları açısından incelenmesi. *Current Research in Education*, 2(3), 130-148.
- Dilek, B. (2014). *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi merkez kampüs alanının elektromanyetik kirlilik haritasının çıkarılması* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi.
- Dizdar, A., Dizdar, E., & Dizdar, Ç. (2019). Küresel çevre problemleri (Erişim tarihi: 27.10.2021). <https://www.cloudsdomain.com/uploads/dosya/41654.pdf#page=32>'den alınmıştır.
- Dolu, G., Ürek, H. (2015). Are graduate students sufficiently aware of “environmental and electromagnetic pollution”? *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 9(1), 165-183.
- Dökmeci, A. H., Aksan, Ö. (2019). Çorlu devlet hastanesindeki elektromanyetik alanların (EMA) sağlık çalışanlarına olası sağlık etkileri. *Karaelmas İş Sağlığı ve Güvenliği Dergisi*, 3(1), 53-61. <http://doi.org/10.33720/kisgd.484530>
- Düzgün, S. (2009). *Elektromanyetik alanların insan sağlığı üzerindeki zararlı etkileri* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi.
- Erdoğan, G., Yalçın, F.S., & Telli, S. (2019). Ortaokul öğrencileri elektromanyetik kirliliği tanıyor mu?. *Kastamonu Education Journal*, 27(3), 969-979. <http://doi.org/10.24106/kefdergi.2213>
- Ermol, C. (2008). *900 ve 1800 mhz mobil telefonların oluşturduğu elektromanyetik alanın tendon iyileşmesine etkisi: ratlarda deneysel çalışma* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Gökçe, N., Erdoğan, B. M., Yatmaz, A. K., Avaroğlu, N., & Çok., Y. (2021). Okul öncesi dönem çocuklarının covid-19 salgın süreci ve etkilerine ilişkin görüşleri. *Eğitim ve Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 4(1), 101-113. <http://doi.org/10.52974/jena.936048>
- Greenberg, E. (2010). *An activist's journey to raise awareness about electromagnetic pollution*, 19 (4). 56-65. Explore Publication.
- Güçlü, G. G. (2011). *50 hz elektromanyetik alanlar ve biyolojik etkileri* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi.
- Güler, H., Şahinkayası, Y., & Şahinkayası, H. (2017). İnternet ve mobil teknolojilerin yaygınlaşması: fırsatlar ve sınırlılıklar. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(14), 186-207. <https://doi.org/10.31834/kilissbd.341511>
- Güler, G., Seyhan, N., & Arıcıoğlu, A. (2006). Effects of static and 50 Hz alternating electric fields on superoxide dismutase activity and TBARS levels in guinea pigs. *Gen Physiol Biophys*, 25, 177-193.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1999). *Yeni insan ve insanlar*, Evren Yayınevi, 10. Basım, 106-114 s., İstanbul.
- Kaya, D. Z. (2021). *Fen bilimleri öğretmen adaylarının elektromanyetik kirlilik çevre sorununa yönelik başarılarının ve farkındalıklarının incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Kastamonu Üniversitesi.
- Karasar, N. (2015). *Bilimsel araştırma yöntemleri: Kavramlar, teknikler ve ilkeler* (28. baskı). Nobel Yayınevi.

- Kenar, İ., Turgut, S., & Gökalp, M. S. (2014). Öğretmen adaylarının elektromanyetik kirlilik farkındalıklarının belirlenmesi. *Eğitim Kuram ve Uygulama*, 10(4), 1077-1090.
- Köklükaya, N. (2013). *Öğrencilerin elektromanyetik kirliliğe sebep olan bazı teknolojik cihazların bilinçli kullanımına ilişkin farkındalık düzeylerinin incelenmesi ve geliştirilmesi* (Yayınlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi.
- Köklükaya, A. N., Selvi, M. (2015). Elektromanyetik kirliliğe sebep olan teknolojik cihazların bilinçli kullanımına ilişkin farkındalık ölçeğinin geliştirilmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(3), 105-121.
- Köklükaya, A. N., Güven-Yıldırım, E., & Selvi, M. (2015). Fen Bilgisi öğretmen adaylarının elektromanyetik kirliliğe ilişkin görüşlerinin belirlenmesi, *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28 (2), 0-0. <https://doi.org/10.19171/uuefd.43295>
- Köklükaya, A. N., Güven-Yıldırım, E., & Selvi, M. (2017). The relationship between pre-service teachers' awareness levels of electromagnetic pollution and other environmental problems. *Eurasian Journal of Educational Research*, 67, 17-35 <http://doi.org/10.14689/ejer.2017.67.2>.
- Moulton Howe, L. (2008). *Growing concern about electromagnetic pollution and cell phones*. Retrieved September 05, 2012, from <http://www.earthfiles.com/subscription.php?accesscheck=%2Fnews.php>.
- Miller, H., Shaw, S. , (2001), *Geographic information systems for transportation principles and applications*. England: Oxford University-Press.
- Morgan, G. A., Leech, N. L., Gloeckner, G. W., & Barret, K. C. (2004). *SPSS for introductory statistics: use and interpretation* (2.baskı). Psychology Press.
- Özdemir, O. (2010). Doğa deneyimine dayalı çevre eğitiminin ilköğretim öğrencilerinin çevrelere yönelik algı ve davranışlarına etkisi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27(27), 125-138.
- Renk, P. (2017). *Sınıf öğretmenlerinin elektromanyetik kirlilik farkındalıklarının belirlenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi.
- Roda-Murillo, O., Roda-Moreno, J.A., Pascual-Morenilla, M.T, Guirao-Pineyro, M., Arrebola-Nacle, F., Morente-Chiquero, J.A, Casanova-Llivina J.A., & Lopez-Soler, M. (2005). Effects of low-frequency magnetic fields on different parameters of embryo of gallus domesticus. *Electromagnetic Biology and Medicine*, 24, 55–62. <http://doi.org/10.1081/JBC-200055063>
- Sayı, B. C. (2020). *Bayburt ili demirözü ilçesi beşpinar beldesi'nin elektromanyetik kirlilik yönünden incelenmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi.
- Sarıgöz, O., Karakuş, A., & İrak, K. (2012). Meslek yüksekokulu öğrencilerinin elektromanyetik kirlilik ile ilgili görüşlerinin değerlendirilmesi. *Ejovoc (Electronic Journal of Vocational Colleges)*, 2(2), 1-8.
- Seyhan, N. (2010). Elektromanyetik kirlilik ve sağlığımız. *Nöropsikiyatri Dergisi*, 47(2), 158-161. <https://doi.org/10.4274/npa.5661>
- Sevgi, L. (2013). Teknoloji, toplum ve sağlık: cep telefonları ve elektromanyetik kirlilik tartışmaları. (Erişim Tarihi: 22.12.2021). https://www.emo.org.tr/ekler/e73a9a0d37efb96_ek.pdf den alınmıştır.

Elektromanyetik Kirliliğe Neden Olan Teknolojik Cihazların Bilinçli Kullanılmasına Yönelik Farkındalıklarının Çeşitli Değişkenler Açısından Karşılaştırılması

- Sönmez, V., Alacapınar, F. G. (2017). *Bilimsel araştırma yöntemleri*(5. baskı). Anı Yayıncılık.
- Sandström, M. et al. (1998). Subjective symptoms among mobile phone users in Sweden and Norway, a Swedish–Norwegian epidemiological study; Bioelectromagnetic Society, Tampa.
- Tabachnick, B.G., Fidell, L.S. (2013). *Using multivariate statistics*. Pearson Education.
- Tezbaşaran, A. A. (1996). *Likert tipi ölçek geliştirme kılavuzu*. Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Timur, S., Yılmaz, Ş., & Timur. B. (2013). İlköğretim öğretmen adaylarının çevreye yönelik tutumlarının belirlenmesi ve farklı değişkenlere göre incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(2), 191-203).
- Türkkan, A., Pala, K. (2009). Çok düşük frekanslı elektromanyetik radyasyon ve sağlık etkileri. *Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 14(2).
- Yakıncı, Z. D. (2016). Elektromanyetik alanın insan sağlığı üzerindeki etkileri. *İnönü Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, 4(2), 44-54.
- Yalçın, A., Saygın, M. (2016). Elektromanyetik alanların üreme sistemi üzerine etkileri. *Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi*, 4(2), 105-124. <https://doi.org/10.21923/jesd.95457>
- Yalçın, P., Karenogulları, T., & Yalçın, S. A. (2018). Öğretmenlerin radyasyon kavramına karşı tutum ve bilgilerinin değerlendirilmesi. *Eğitim ve Bilim*, 43(194).
- Yurttaş, A., Erdaş-Kartal, E. (2021). İlkokul öğrencilerinin çevreye yönelik tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Akademia Doğa ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(1), 32-51.

Alanya'da derlenerek yazıya geçirilen çocuk masallarının değerler eğitimi açısından incelenmesi

Investigation of children's fairy tales compiled and written in Alanya in terms of values education

DOI: 10.38155/ksbd.1420106

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
15/01/2024

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
28/12/2024

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31/12/2024

KARADENİZ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Prof. Dr., Serdar BULUT
Alanya Alaaddin Keykubat
Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi
Bölümü
buluthan07@hotmail.com
ORCID: 0000-0001-6286-4873

Elif DEMİRDÖĞEN
Alanya Alaaddin Keykubat
Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
elifdemirdogen07@gmail.com
ORCID: 0009-0002-5104-3521

Etik Kurul Beyanı: Bu çalışma, insanlardan veri ve örnek toplamayı gerektiren, anket, inceleme, alan çalışması ve deney içeren araştırmalar kapsamına girmediğinden etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir.

Öz

Kültürel çalışmaların kent değerlerini özgün olarak şekillendirdiği günümüzde yerel noktaları konu edinen değerler ön plana çıkmaktadır. Alanya'da var olan değerlerin elbet yerel kültüre yansıdığı aşikârdır. Bu yerel kültürün somut olmayan miraslarından birisi şüphesiz masallardır. Çocukların ilgi göstererek okudukları ve dinledikleri masallar, temalar sayesinde toplumun temel değerlerinin aktarılmasında önemli bir yere sahip olmaktadır.

Araştırmanın amacı; Alanya'da sözlü gelenek unsuru olarak belirlenen Alanya masallarının değerler eğitimi açısından incelenmesini sağlamaktır. Bu masalların değerler eğitiminde ne kadar etkiye sahip olduğunu belirleyip masalların çocukların yaşamına kaynaklık ederek onlara yön verme durumunu ortaya çıkaran masal örneklerine bakılmıştır. Bu doğrultuda toplumlarda kuşaktan kuşağa aktarılan masallar, çalışmamızın konusunu oluşturmaktadır. Bu doğrultuda Alanya'da sözlü kültürden derlenerek yakın zamanda yazılı hâle getirilen masallardan çocuklara özgü olduğu tespit edilenleri ele alınmıştır. İlgili masallar doküman analizi ile analiz edilmiştir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden betimsel analiz yapılarak verilerin doküman incelemesiyle elde edilmesi sağlanmıştır. Alanya masallarında tespit edilerek incelenecek olan değerler şu şekildedir: Sevgi, yardımseverlik, şefkat, iyilik yapmak, dostluk, sadakat, adalet, cesaret, nezaket, dürüstlük, aile birliğine önem verme, dayanışma, çalışkanlık, saygı, sorumluluk, hoşgörü, sabır, öz denetim, vatanseverlik değerleridir. Bulunan değerlerin masallar üzerinden örneklerle birlikte gösterimi sağlanmıştır. Analizler neticesinde en fazla yer alan değer in sevgi değeri olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Alanya Masalları, Değerler Eğitimi, Derleme Masallar, Çocuk Masalları, Kültür.

Abstract

Today, when cultural studies uniquely shape city values, values focusing on local points come to the fore. It is obvious that the values existing in Alanya are reflected in the local culture. One of the intangible legacies of this local culture is undoubtedly fairy tales. The fairy tales that children read and listen to with interest have an important place in conveying the basic values of the society, thanks to the themes.

The purpose of the research; To ensure that Alanya tales, which are determined as an element of oral tradition in Alanya, are examined in terms of values education. Examples of fairy tales were examined to determine how much impact these tales have on values education and to reveal the extent to which fairy tales guide children's lives by providing them with resources. In this regard, fairy tales passed down from generation to generation in societies constitute the subject of our study. In this regard, among the fairy tales compiled from oral culture in Alanya and recently written down, those that were determined to be specific to children were discussed. Relevant tales were analyzed by document analysis. In the research, descriptive analysis, one of the qualitative research methods, was performed and the data was obtained through document review. The values to be identified and examined in Alanya tales are as follows: Love, helpfulness, compassion, doing good, friendship, loyalty, justice, courage, kindness, honesty, giving importance to family unity, solidarity, diligence, respect, responsibility, tolerance, patience, self-control. are patriotic values. The values found are illustrated with examples from fairy tales. As a result of the analysis, it was revealed that the most prevalent value was the value of love.

Keywords: Alanya Tales, Values Education, Compilation Fairy Tales, Children's Tales, Culture.

Giriş

Bir milleti kendi kültürü ve değerleri şekillendirir. Bu değerleri oluşturan birimler; dil, din, inanç, felsefe, folklor, gelenek ve göreneklerden oluşmaktadır (Alay, 2005). Türk Dil Kurumu Türkçe sözlüğe göre, genellikle halkın yarattığı, sözlü gelenekte yaşayan, insanlar, hayvanlar, cadı, cin, dev, peri, ejderha vb. varlıkların başından geçen olağanüstü olayları anlatan edebî tür olarak nitelendirilmiştir. Türk dünyasında masal karşılığı olarak üç kavram kullanılır. Bunlar; mesel, masal, hekat, hikâyedir (Uysal, 2020). Masallar olayların fantastik olaylarla süslendiği ve bunların olağanüstü anlatıldığı hikâyelerdir (Karadavut, 2006). Masallar sözlü anlatım türleri içerisinde toplumların miraslarını kulaktan kulağa aktardıkları anlatım türlerinden masallar, kendiliğinden oluşan, bir olay örgüsüne sahip olan anlatım türlerinden biridir. Herkesin zihninde birçok örneğinin bulunması yönüyle masallar; bir konudan ders çıkarma, sohbet etme, insanlarla bir araya gelme, hayal dünyamızı geliştirmesiyle her nesile hitap etmektedir (Çolak, 2021). Masalların nasıl ortaya çıktığı konusunda farklı görüşler ortaya atılsa da masal, dünyada ve Türkiye’de kökü çok eskilere dayanan bir türdür. Masallar insanları yönlendirmesi ve anlatılanlardan bir ders çıkarmasına sebep olan anlatılardandır. Masalı hikâyeden, destandan, efsaneden farklı kılan yanının masalların oluşumunda ve insanların hayal dünyasında bu düşünceyi oluşturabilmektir (Boratav, 1969). Masal konularının evrensel özellik taşıması, masallardaki içeriklerin birçok milletin masallarında yer almasına sebep olmaktadır. Bu durum insanların hayvanları ve tabiattaki diğer varlıkları konuşan, kendileri gibi düşünen bir varlık olarak algılamalarından kaynaklanmaktadır (Karadavut, 2006).

Masalların Değerler Eğitime Etkisi

Masallar, kültürleri birbirinden ayıran ve edebi anlayışı, kültürel mirası, sosyal davranışları yeni nesillere aktaran bir unsurdur (Bruijn, 2019). Değerler, insanların hayatı boyunca yaşadığı tecrübelerle şekillenmektedir. Değerler eğitimi için en kritik dönem yaşamın ilk yıllarından başlamaktadır. Değerler yaşanan dönem içerisinde düzenin sağlanabilmesine etkindir (Bozkurt, 2019). Belirli bir düzenin olması, sevgi, saygı, doğruluk, yardımseverlik, adalet, dostluk, hoşgörü, sabır, sorumluluk, özdenetim, öz güven, dürüstlük, vb. evrensel değerler sayesinde mümkündür (Aktepe, 2010). Edebi türlerle değer aktarımı gerçekleştirilebilir. Çocuklar yaşadıkları toplumun geleneklerini, değerlerimizi öğrenirken halk edebiyatı türlerinden faydalanılabilir (Kardaş ve Çınarcı, 2018). Yorulmaz (2022)’a göre değerler eğitiminde kullanılacak en önemli halk edebiyatı türlerinden biri de masaldır.

Alanya Masalları

Masalların evrensel özellik taşıması isimlendirmede olan farklılığın masalın anlamlandırılmasında oluşmayacağına bir işaretidir. Bu doğrultuda Alanya masallarının yorumlanması ve algılanışı benzer şekildedir. Sakaoğlu (1973)’na göre masal sadece çocukların eğlenmesi ve eğitilmesi için var olan bir anlatım türü değildir.

- Masalarda kahramanlar hayali olsa da bazı Alanya masallarında geçen zaman ve kullanılan mekân, gerçek olarak düşünülmüştür. Ali köprüsü, Şah İsmail, Hz. Ali, Alaaddin Keykubat gibi tarihi hakikatlere masal gömleği giydirilmiştir.
- Sahada derleme aşamasında, anlatıcıların masal, metel ya da mesel diye ifade ettikleri anlatımların aslında, halk hikâyesi, efsane, fıkra, destan gibi özelliklere sahiptir. Bazı anlatımlarda ise anlatıcı gündelik hayatın işini kendine göre uyarlamıştır. Anlatıcı bunu yaparken içinde bulunduğu toplumun değerlerinden de faydalanmaktadır.
- Alanya masallarındaki kadın karakterlerin önemli bir yeri vardır. Kadınlar metinler içerisinde bulunurken zorluklarla baş edebilen, erkeklere yol gösteren güçlü kişilik olarak yer almaktadırlar.
- Hayvanlar masalın önemli bir parçasıdır.
- Alanya masallarında hem yerleşik hayatın hem de göçebe hayatın izlerini bulmak mümkündür.
- Alanya masallarında merkezde yapılan çalışmalarda kırsalda anlatılan masalların kent merkezine uyarlanmış yeni versiyonları ortaya çıkmaktadır.
- Alanya masalları nesir olarak yazılmıştır. Bunların içinde manzum parçalarda vardır.
- Masallar eski önemini kaybetmiş olsa da kırsalda özellikle de yaylalarda masal anlatımının var olmasının nedeni yaşadıkları zorlukları masallarla azaltıp mutlu olmanın yolunu bu şekilde devam ettirmek istemeleridir.
- Masalların çocuklar için kültürel aktarımda, gelenek ve göreneklerin öğretiminde faydalı olacağı düşünülmüştür.

Bu araştırmanın amacı; Alanya’da sözlü gelenek unsuru olarak yer alan masalların değerler eğitimi açısından incelenmesinin sağlanmasıdır. Bu amaca yönelik olarak aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır:

1. Alanya masallarında bulunan değerler hangileridir?
2. Alanya masallarında hangi değerler ön plana çıkmaktadır?

Yöntem

Alanya’da sözlü gelenek unsuru olan masalların değerler eğitimi açısından analiz edilmesine yönelik olan bu araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi ve görüşme tekniği ile gerçekleştirilmiştir. Alanya masallarının incelemesi için içerik analizi yapılmış olup betimsel bir çalışma gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın Modeli

Araştırmada Alanya’da yazılı gelenek unsuru olarak yayımlanmış ve çocuk masalı olarak değerlendirilebilecek 26 Alanya masalına ulaşılmıştır. Yazılı kaynaklar doküman analizi yöntemiyle incelenmiştir. Araştırma deseni aşağıdaki verilen Tablo 1’ de gösterilmiştir.

Tablo 1. Araştırma Deseni

Unsurlar	Yazılı Unsurlar
Derlenen masallar	26 Alanya masalı

Alanya’da sözlü gelenek unsuruyken derlenerek yazıya geçirilen masallardaki değerlerin belirlenmesi için doküman incelemesi ile yazılı kaynaklara ulaşılmış ve masallar incelenmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu amaçlı örnekleme yöntemi ile belirlenen Alanya Masalları kitabı, Düünden Bugüne Alanya’da Yaşam dergisi, Erciyes Aylık Fikir ve Sanat Dergisi, Alanyalı Bizim Yörükler kitabından alınmış 26 Alanya masalıdır. Amaçlı örnekleme, derinlikli çalışmalar için bilgi açısından çeşitli durumlar seçime yönlendirmektedir (Patton, 2014).

Veri Toplama Aracı

Bu çalışmada veri toplama aracı olarak yazılı kaynaklardan seçilen masallar ön bir okumaya tabii tutulmuştur. Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından belirlenen 10 temel değerden adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik ve bunlara ek olarak şefkat, iyilik yapmak, sadakat, nezaket, aile birliğine önem verme, çalışkanlık, dayanışma, hoşgörü değerleri ele alınmıştır. Oluşturulan form, değerler eğitimi alanında uzman bir akademisyene incelenilerek son hâlini almıştır.

Verilerin Toplanması

Araştırmada masal kavramı ile ilgili araştırmalar yapılmış ve kaynaklar taranmıştır. Çalışma grubu olarak seçilen Alanya masalları değerler eğitimi açısından incelenmiştir. Bu masalarda hangi değerlerin olduğu tespit edilmiştir. MEB’in belirlediği 10 kök değere ek olarak diğer değerler de ele alınarak masalarda sevgi, yardımseverlik, şefkat, iyilik yapmak, dostluk, sadakat, adalet, cesaret, nezaket, dürüstlük, aile birliğine önem verme, dayanışma, çalışkanlık, saygı, sorumluluk, hoşgörü, sabır, vatanseverlik değerlerine bakılmıştır.

Verilerin Analizi

Yazılı kaynaklardan ulaşılan Alanya masallarının çocuk masallarına uygun olma durumu ve değerler eğitimi açısından incelenmesi yapılmış ve bu masalların türlere göre ayrılması sağlanmıştır. Güvenirlik ve geçerlilik açısından alanda uzman iki araştırmacı tarafından sonuçlar karşılaştırılmış ve tutarlılık sağlanmıştır. Çocukların seviyesine uygun olan Alanya masallarında değerler incelenmiş ve elde edilen değerler tablolarda yüzdeler olarak verilmiştir. Alanya masalları içinden çocuk masalları olabilme durumu için şu kriterlere bakılmıştır:

- Çocuğu konu alan masallar
- İçerik olarak masallar
- Dil ve Anlatım açısından masallar

Yazılı unsurlar üzerinde doküman incelemesi yapılmış ve yazılı unsurlar içerik analizi ile analiz edilmiştir.

Bulgular ve Yorumlar

Bu bölümde, araştırmaya ilişkin yapılan çalışmalardan elde edilen verilerin analizi sonucu ulaşılan bulgular ve bunun sonucunda oluşan yorumlar yer almaktadır.

Alanya’da Yazılı Kaynaklardan Ulaşılan Çocuk Masalları

Alanyazın taranarak elde edilen veriler içerik analizine tabii tutulmuş ve Tablo 2’de yer alan bilgiler elde edilmiştir.

Tablo 2. Yazılı ve Sözlü Kaynaklardan Elde Edilen Masallara Ait Bulgular

Unsurlar	Yazılı unsurlar
Derlenen masallar	26 Alanya masalı

Alanya’da yazılı kaynaklar taranarak 26 Alanya çocuk masalına ulaşılmıştır. Alanya çocuk masallarında sevgi, yardımseverlik, şefkat, iyilik yapmak, dostluk, sadakat, adalet, cesaret, nezaket, dürüstlük, aile birliğine önem verme, dayanışma, çalışkanlık, saygı, sorumluluk, hoşgörü, sabır, öz denetim, vatanseverlik değerleri göz önünde bulundurulmuştur. Bunlardan 10 tanesi MEB’in belirlediği kök değerlerdir. Alanya masallarında değerler eğitiminin iletiler yoluyla verildiği görülmektedir. Bu değerlerden masallar içerisinde geçtiği kısımlar sıralanmıştır. Alanya çocuk masalları olarak ele alınan masallar aşağıda belirtilmiştir:

Bilirim ama Demen, Kaval Oğlan, Üç Kız Kardeş, Ali Cengiz, Kedi Sultan, Dilenci ve Hükümdar, Durdane, Keçi Kız, Üç Kardeş, Köylü ile Tavuklar, Çoban ile Erenler, Korkak Osman, Eksik Hesap, Acı ile Bucu, Ne İdim Ne Oldum, Vermeyince Mabut, Neylesin Mahmut, Aksakal, Altın Saban, Manav ile Yörük, Şehzade ile Çoban, Alanyalı Tüccar, Devecinin Devesi, Tembel Ahmet, Zıpoğlan, Kuyruksuz Tilki, Keloğlan.

Alanya çocuk masalları olarak 26 masal incelenmiş ve masalarda yer alan değerlere bakılmıştır.

Alanya Masallarında Konu Edilen Değerler

Alanya’da sözlü gelenek unsuru olarak var olan masalarda hangi değerlerin var olduğuna bakılmıştır. Bu masalarında sevgi, yardımseverlik, şefkat, iyilik yapmak, dostluk, adalet, cesaret, nezaket, dürüstlük, aile birliğine önem verme, dayanışma, çalışkanlık, saygı, sorumluluk, hoşgörü, sabır, vatanseverlik, öz denetim değerleri incelenmiş ve analiz edilmiştir. Elde edilen değerler yüzde olarak belirtilerek gösterilmiştir. Bu kapsamda elde edilen sonuçlar Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3. Alanya Masallarında Konu Edilen Değerlerin Oranı

Değerler	f	%
Sevgi	39	%20,21
Saygı	5	%2,59
Cesaret	33	%17,10
Aile birliğine önem verme	7	%3,63

Alanya’da Derlenerek Yazıya Geçirilen Çocuk Masallarının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi

Yardıms severlik	9	%4,66
Şefkat	4	%2,07
İyilik yapmak	12	%6,22
Dürüstlük	7	%3,63
Hoşgörü	8	%4,14
Çalışkanlık	13	%6,74
Vatanseverlik	2	%1,04
Adalet	18	%9,33
Nezaket	11	%5,70
Sabır	2	%1,04
Sorumluluk	7	%3,63
Öz denetim	3	%1,55
Dayanışma	10	%5,18
Dostluk	2	%1,04
Sadakat	1	%0,50
TOPLAM	193	%100

Tablo incelendiğinde Alanya masallarında en fazla konu edilen değer in sevgi olduğu görülmüştür. Çocuklara yönelik bu masallarda 39 defa geçen sevgi değeri ifadesi bulunmaktadır. Tüm değerler içerisinde %20.21’ini oluşturmaktadır. Daha sonra cesaret değeri ön plana çıkmaktadır. 33 kez geçen cesaret değerini içeren ifadenin bulunduğu görülmüştür. Bu da masalların %17.10’ını oluşturmaktadır. Üçüncü olarak en çok vurgulanan değer ise adalet değeridir. 18 kısımda yer verildiği görülmüştür. Bu da %9,33’ünü oluşturmaktadır. En az bahsedilen değerlere baktığımız zaman ise %0,50 oran ile 1 kez yer alan “sadakat” değerini %1,04 oran ile 2 kez tekrarlanan ‘sabır, dostluk, vatanseverlik’ değerlerinin takip ettiği görülmüştür. Değerlerle ilgili örnek cümleler aşağıda gösterilmiştir:

Bilirim Ama Demen Masalının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi

Bilirim Ama Demen masalında yardıms severlik, adalet, cömertlik değerlerinden ifadeler bulunmaktadır. Bu değerler metindeki cümlelerle aşağıdaki gibi ifade edilmiştir.

“Şeytan adam kılığına girmiş. Köylüye gelmiş. Ben sana yardım edeceğim. Sen Ağa’yı Kadı’ya şikâyet et, demiş.” (Yardıms severlik değeri)

“Adam köylüye bir kese altın vermiş.” (İyilik yapmak değeri)

“Köylüde bu delil varken ne senin halı beş para eder, ne de benim kararım! Davayı köylü lehine vermiş.” (Adalet değeri)

Kaval Oğlan Masalının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi

Kaval Oğlan masalında değerler eğitimine bakılmıştır. Buna göre masalda çalışkanlık, aile birliğine önem verme, sevgi, cesaret, iyilik yapmak, dayanışma, şefkat sabır, adalet, cömertlik değerlerinden ifadeler bulunmaktadır. Bu değerler metindeki cümlelerle ifade edilmiştir.

“Goval oğlan komşunun kızına âşık olmuş.” (Sevgi değeri)

“Çalışıp para biriktireceğim; şu kızı alacağım, demiş.” (Çalışkanlık değeri)

“Niyetim niyet, gedecen; goval da çalacan, davar da güdecen, her işi yapacan, demiş.” (Çalışkanlık değeri)

“Anası sedirin üstüne yufka açar ekmek pişirmiş. İki topak hamuru bir edip koca bir yufka yapmış. Yufkayı sadeyağla yağlamış, arasına çökelek döküp dürüm yapıvermiş. Sıcak bastığı zaman içsin diye de bir yayık ayran doldurmuş.” (Sevgi değeri)

“Oğlan anasının elini öpmüş, hayır duasını almış. Yola revan olmuş. Anası ardından bir tas su dökmüş.” (Sevgi ve Aile birliğine önem verme değerleri)

“Su gibi akıp gidesin, ayağına taş değmesin, demiş.” (Sevgi değeri)

“Asım Ağa'ya selam söyle ben burada çalışıcan, demiş.” (Cesaret değeri)

“Sen orasına karışma, Asım Ağa'yı çağır bana, demiş.” (Cesaret değeri)

“Her işi yaparın! Anam beni gavurmayla ilki sütüyle besledi. Gatr gibi yük taşıрын, demiş.” (Çalışkanlık değeri)

“Goval Oğlan, Asım Ağa'nın çiftliğinde işe başlamış ve tam üç yıl çalışmış. Her yükün altına girmiş, her işi yapmış.” (Çalışkanlık ve Sabır değerleri)

“Asım Ağa el ulağının gitmesini istememiş. Goval Oğlan'ın çalışmasından memnunmuş.” (Çalışkanlık değeri)

“Ananı da getir burada yaşasın.” (İyilik yapmak değeri)

“Eh! Madem öyle. Yolun açık ola. Üç yıl çalıştın al üç akçayı, demiş.” (Adalet değeri)

“Allah rızası için bir sadaka ver, demiş. Goval Oğlan'da acımış. Cebindeki üç akçayı da dedeye vermiş.” (İyilik yapmak değeri)

Alanya’da Derlenerek Yazıya Geçirilen Çocuk Masallarının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi

“Vurması senden, bahçası benden, guşların hepsini vurda bölüşelim, demiş.”
(Dayanışma değeri)

“Bak Asım Ağa, şu senin köşkün anahtarı al; çünkü yediğimiz içtiğimizi de çalıştığım 3 yıla say. Bir daha garibin hakkını yeme! Hadi bana eyvallah, demiş.” (Adalet değeri)

“Anası oğluna şöyle bir bakmış. 3 yıldır yaban ellerde ne yaptın? Ne işledin, demiş.”
(Sevgi değeri)

“Sözümün hakkı, gönül köşküme oturanın gayrı, demiş.” (Sevgi değeri)

Üç Kız Kardeş Masalının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi

Üç Kız Kardeş masalında değerler eğitimine bakılmıştır. Buna göre masalda çalışkanlık, adalet değerlerinden ifadeler bulunmaktadır. Bu değerler metindeki cümlelerle ifade edilmiştir.

“Üç kız kardeş her gün Sahrabeli’ne inek gütmeye giderlermiş.” (Çalışkanlık değeri)

“Azgın çay cadıyı alıp gitmiş. Kötülerin sonu kötü olur, iyilerin hali iyi olur.” (Adalet değeri)

Ali Cengiz Masalının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi

Ali Cengiz masalında değerler eğitimine bakılmıştır. Buna göre masalda “Cesaret” değerinden ifadeler bulunmaktadır. Bu değer metindeki cümlelerle ifade edilmiştir.

“Ana ben padişah kızını alacan, demiş.” (Cesaret değeri)

“Gidip ustasından gizli ilimleri öğrenececeğin, kızı ondan sonra alacan, demiş.” (Cesaret değeri)

“Ana ben gizli ilimlerin hepsini öğrendim. Padişah kızını alacan, demiş.” (Cesaret değeri)

Kedi Sultan Masalının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi

Kedi Sultan masalında değerler eğitimine bakılmıştır. Buna göre masalda “Yardımsızlık, nezaket, iyilik yapmak, dayanışma, sevgi, hoşgörü değerlerinden ifadeler bulunmaktadır. Bu değerler metindeki cümlelerle ifade edilmiştir.

“Bu ziyafetten artanları hizmetçiler yermiş. Onlarda kalanını götürüp yoksul komşuya verirmiş”. (Yardımsızlık ve Dayanışma değerleri)

“Şunları ye de yüzüne gözüne kan gelsin, demiş.” (İyilik yapmak değeri)

“Aaah sarı kızım, nazlı kızım! Sen de olmasan yapayalnızım. Ben ipini çekerim, sen derdimi çekersin; nere çeksem gidersin hiç naz etmezsin.” (Sevgi değeri)

“Kedi nezaket eğitimi almış gibi arka patileri üstünde dikelip tebessüm eder gibi gülüyormuş.” (Nezaket değeri)

“Aman da aman ne güzel şeysin sen sarı kızımı bulsam da sana bol bol süt getirsem, demiş.” (İyilik yapmak değeri)

“Konağa şeref verdiniz, ne güzel ettiniz de geldiniz, demiş.” (Nezaket değeri)

“Siz çok güzelsiniz, çok iyi kalplisiniz, şeker gibisiniz, çiçek gibi tütüyorsunuz.” (Sevgi değeri)

“Yoksul olsa da gönül zenginliği var, diye düşünmüş.” (Hoşgörü değeri)

“Hizmetçiler koşmuşlar bir sarı kese alıp getirmişler. Kedi Sultan, sarı keseği almış kadına uzatmış.” (Yardımsızlık değeri)

Dilenci ile Hükümdar Masalının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi

Dilenci ile Hükümdar masalında değerler eğitimine bakılmıştır. Buna göre masalda çalışkanlık, cesaret, sorumluluk, vatanseverlik, yardımlaşma, iyilik yapmak, sevgi, adalet değerlerinden ifadeler bulunmaktadır. Bu değerler metindeki cümlelerle ifade edilmiştir.

“Padişaha, koyunun leşi yalnız sarayı kokuttu. Sizin kokunuz memleketi sardı. Halk da sizin kokunuzdan rahatsız, demiş.” (Cesaret değeri)

“Ağır vergileri kaldırmış. Halk derin bir nefes almış.” (Adalet değeri)

“Her koyun kendi bacağından asılsın, haktır.” (Sorumluluk değeri)

“Saray aç kalanın açıkta kalanın evi olmuş.” (Yardımlaşma değeri)

“Hükümdar suyu dilenciye bizzat kendisi vermiş.” (İyilik yapmak değeri)

“Hükümdarımız çok yaşa, hükümdarımız bin yaşa, nidaları sarayın dört bir yanından yankılanır olmuş.” (Sevgi değeri)

“Has arazilerime kavun ektireyim, bol bol kavun dağıttırayım. Millet bol bol kavun yesin, demiş.” (İyilik yapmak değeri)

Alanya’da Derlenerek Yazıya Geçirilen Çocuk Masallarının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi

“Hükümdarın niyeti, gelen son kavunun çekirdeğini alıp tohum yapmış. Bu tohumlardan has bahçeye ektirip, kavun yetiştirecekti. Ürettiği kavunları da kavunu çok seven halkına dağıtacakmış. (Vatanseverlik değeri)

Durdane Masalının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi

Durdane masalında değerler eğitimine bakılmıştır. Buna göre masalda aile birliğine önem verme, sevgi, cesaret, çalışkanlık, dayanışma, nezaket, sorumluluk, şefkat, iyilik yapmak, öz denetim değerlerinden ifadeler bulunmaktadır. Bu değerler metindeki cümlelerle ifade edilmiştir.

“Durdane, cama bakmış ve camdan içeri doğru bakan oğlanı görmüş. Durdane’nin de yüreği kaynamış.” (Sevgi değeri)

“Kim olursa olsun bir daha kimsenin sözüne aldanmayacağını söylemiş.” (Öz denetim değeri)

“Kocamanlar, ben Durdane’yi çok sevdim.” (Sevgi değeri)

“Bir araya gelip kuşu nasıl yakalayalım diye düşünmeye başlamışlar.” (Dayanışma değeri)

“Hemen kuşu yakalayalım, çorbasını yapalım. Durdane’ye içirelim, demişler.” (Sevgi ve İyilik yapmak değerleri)

“Yemek yedikleri masayı temizler, yattıkları yatağı düzeltir olmuşlar.” (Sorumluluk değeri)

“Devler el ayak olmuş. Durdane’nin boyuna göre masa, sandalye, yatak, çatal, kaşık yapmışlar.” (Şefkat, Nezaket ve Sevgi değerleri)

“Devler Durdane’yi çok sevmişler.” (Sevgi değeri)

“Nöbetleşe beklemeye başlamışlar. Sırayla her gün biri nöbet tutmuş.” (Dayanışma değeri)

“Ortalığı toplamış ve her yeri tertemiz yapmış.” (Çalışkanlık değeri)

“Durdane anahtarı güçlüğüyle yerden kaldırmış ve kapının deliğine sokmuş.” (Cesaret değeri)

“Nar danesi nur danesi evimizin bir tanesi, diye her gün çocuklarını severlermiş.” (Sevgi değeri)

“Adamın karısı bir çocuğum olsa, sarıp sarmalasam, öpüp koklasam, bağrıma basıp sevsem, diye her gün dua edermiş.” (Aile birliğine önem verme değeri)

Keçi Kız Masalının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi

Keçi Kız masalında değerler eğitimine bakılmıştır. Buna göre masalda sevgi, cesaret, çalışkanlık, iyilik yapmak değerlerinden ifadeler bulunmaktadır. Bu değerler metindeki cümlelerle ifade edilmiştir.

“Sarıp sarmalayacağım, öpüp koklayacağım bir yavrum olsun.” (Sevgi değeri)

“Kirli çamaşırlar birikmiş. Annesi hepsini bir bohça yapıp, Keçi Kız’ın süsmeğine asmış. Kız her zaman çamaşırları yıkarmış.” (Çalışkanlık değeri)

“Hadi kızım bunu Bey konağına götür, Bey Oğlu’na içirsinler, demiş.” (İyilik yapmak değeri)

“Bey Oğlu, ben çorba getiren Keçi Kızı alacağım, diyormuş.” (Cesaret değeri)

“Keçi Kız’ın da gönlü kaymış Bey Oğlu’na. Konağa çorba götürdüğünde Bey Oğlu’nu görmüş ve o günden beri de gönlü tip tip edermiş.” (Sevgi değeri)

Üç Kardeş Masalının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi

Üç Kardeş masalında değerler eğitimine bakılmıştır. Buna göre masalda dayanışma, çalışkanlık değerlerinden ifadeler bulunmaktadır. Bu değerler metindeki cümlelerle ifade edilmiştir.

“Büyük kardeş, çarığın peşine düşüp onu ararken, çarığı bulup ekin tarlasıyla değiş tokuş ederken, diğer iki biraderde bir tavşan vurmuşlar ve büyük kardeşi arıyorlarmış.” (Dayanışma değeri)

“Ellerine birer orak alıp ekin tarlasını biçmeye başlamışlar.” (Çalışkanlık değeri)

“Gidip çuvalları getirmişler ve birisi çuvalın ağzını açar, birisi katar, birisi de içine basıyormuş.” (Dayanışma değeri)

“Büyük kardeş döğen ile tezekleri de ezince toprak un gibi olmuş. Dizi dizi karpuz ekmiş ve suyunu vermiş.” (Çalışkanlık değeri)

“Üç kardeş tosbağanın dediğini kabul etmemiş. Dilim dilim kesip, beraber taşıyalım, demişler.” (Dayanışma değeri)

Köylü ile Tavuklar Masalının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi

Köylü ile Tavuklar masalında değerler eğitimine bakılmıştır. Buna göre masalda “İyilik yapmak, sorumluluk değerlerinden ifadeler bulunmaktadır. Bu değerler metindeki cümlelerle ifade edilmiştir.

“Horoz dışarda açgözlü çakal, tilki dolu çıkmayın, demiş.” (İyilik yapmak değeri)

“Hepsi birden ‘Gıt gıt gıdaak!’ gülüşmüşler. Horoz göz ucuyla tavukları saymış.”
(Sorumluluk değeri)

Çoban ile Erenler Masalının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi

Çoban ile Erenler masalında değerler eğitimine bakılmıştır. Buna göre masalda sevgi, yardımseverlik, dürüstlük değerlerinden ifadeler bulunmaktadır. Bu değerler metindeki cümlelerle ifade edilmiştir.

“Çoban köpeğinin yalını, yemeğini ihmal etmez, Aslanım diye de arada bir seviyormuş.” (Sevgi değeri)

“Köpek dile gelmiş. Yalımı eksik etmez. Sürüyü bensiz gütmeyiz, demiş.” (Dürüstlük değeri)

“Keçi dile gelmiş. Yazın yaylada yaylatır, çayır çimen otlar, taşın üstüne tuz koyar yalatur, demiş.” (Dürüstlük değeri)

“Eren keçileri bir yoksula hediye etmiş. Eşeği de götürmüş bir bayıra salıvermiş.”
(Yardımseverlik değeri)

Korkak Osman Masalının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi

Korkak Osman masalında değerler eğitimine bakılmıştır. Buna göre masalda nezaket, cesaret, dayanışma değerlerinden ifadeler bulunmaktadır. Bu değerler metindeki cümlelerle ifade edilmiştir.

“Korkak Osman Dev’e;

Taşın suyunu sıkırım,

Bir kuş gibi uçarım,

Dev durursa ininde,

Çakımı çeker çakarım, demiş.” (Cesaret değeri)

“Korkak Osman Dev’e, derhal bu köyü terk et! Yoksa başına gelecekleri sen düşün, demiş.” (Cesaret değeri)

“Korkak Osman Dev’e, ben kuş gibi uçarım, taşın suyunu sıkarım. Şimdi buradan uçacağım ağzından girip burnundan çıkacağım, demiş.” (Cesaret değeri)

“Korkak Osman Dev’e, seni bu taş gibi toz etmeden toz ol, demiş.” (Cesaret değeri)

“Kafamın tasını attırma, istersem taşı sıkar suyunu çıkarırım, istersem toz ederim, demiş.” (Cesaret değeri)

“Sana öğün möğün getirmedim. Bir daha getirmeyeceğim. Seni un ufak etmeye geldim, demiş.” (Cesaret değeri)

“Herkes bağında, evinde, bahçesinde, ambarında ne varsa bir araya toplamışlar.” (Dayanışma değeri)

“Gidelim şu Dev’e teşekkür edelim, demişler.” (Nezaket değeri)

Eksik Hesap Masalının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi

Eksik Hesap masalında değerler eğitimine bakılmıştır. Buna göre masalda sevgi, sorumluluk, cesaret, saygı, hoşgörü, nezaket, adalet, dürüstlük, yardımseverlik değerlerinden ifadeler bulunmaktadır. Bu değerler metindeki cümlelerle ifade edilmiştir.

“Kız koçun üstünden inmiş, kayınbabasının elini öpmüş.” (Sevgi ve Saygı değerleri)

“Sözün özü, lafımın üstüne laf koyana kızımı vereceğim, diyeceğim budur, demiş.” (Adalet değeri)

“Oğlan doğruca kızın babasına gitmiş ve Allah’ın emri Peygamber’in kavli ile kızına talibim demiş.” (Cesaret değeri)

“Benim evet demem uymaz, babamın önünden geçmeden olmaz, demiş.” (Saygı değeri)

“Oğlan kızın aklına da güzelliğine de yangın olmuş.” (Sevgi değeri)

“Ben koçtan evvel seni alacan, demiş.” (Cesaret değeri)

“Sen anlat ben dinleyeyim, ben anlatayım sen dinle. Yol çabuk biter demek istemiş arkadaşın, demiş.” (Yardımlaşma değeri)

“Ne var bunda kızacak, demiş.” (Hoşgörü değeri)

“Demek istedi ki; kızın güzel ama beli eğri, demek istedi. Ben de özü sözü doğru, demek istedim.” (Dürüstlük değeri)

Alanya’da Derlenerek Yazıya Geçirilen Çocuk Masallarının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi

“A güzel oğlum, babanın dediğini yabana atma, kösüre daşı gibi oturmasın bi iş tutsun deye eder engini.” (Sevgi değeri)

“Babası oğluna, sana bir altın veriyorum. Pazara gidip bir koyun alacaksın, bana bir kavurma yapacaksın, bir de kazak öreceksin; ardından koyunu diri, altını da geri vereceksin, demiş.” (Sorumluluk değeri)

“Hele bir keser sapı tutsun, bir iş güç sahibi olsun.” (Sorumluluk değeri)

Acı ile Bucu Masalının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi

Acı ile Bucu masalında değerler eğitimine bakılmıştır. Buna göre masalda sevgi, aile birliğine önem verme, dayanışma değerlerinden ifadeler bulunmaktadır. Bu değerler metindeki cümlelerle ifade edilmiştir.

“Sevinçten uçarım eğer çocuksa, demiş.” (Sevgi değeri)

“Eve tarifsiz neşe dolmuş, sıra gelmiş ad koymaya.” (Sevgi değeri)

“Başımızın tacı Acı ile Bucu, demiş.” (Sevgi değeri)

“Karı koca çocuklarına hiç müdahale etmeden kendi hallerinde büyüsünler, diyerek kararlaştırmışlar.” (Dayanışma ve Aile birliğine önem verme değerleri)

“Çocukların üzerlerinde donlarından başka bir şey yokmuş. Adam ile kadın olanları anlamışlar. Acı ile Bucu’yu bir daha başıboş bırakmayalım diye sözleşmişler.” (Dayanışma değeri)

Ne İdim Ne Oldum Masalının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi

Ne İdim Ne Oldum masalında değerler eğitimine bakılmıştır. Buna göre masalda sevgi, nezaket, yardımseverlik, cesaret, öz denetim, sadakat, aile birliğine önem verme değerlerinden ifadeler bulunmaktadır. Bu değerler metindeki cümlelerle ifade edilmiştir.

“Gönül köşküm burada ben sarayı neyleyem, demiş.” (Sevgi değeri)

“Dağlardaki hayatımı saraylara değişmem. Çil çil altın versen şurdan şuraya gitmem.” (Aile birliğine önem verme ve Sadakat değerleri)

“Başından geçenleri unutmamam için kızlarımın adını ‘Ne idim, Ne oldum, Ne olacağım’ koydum, demiş.” (Öz denetim değeri)

“Ya beni alırsın ya da kurda kuşa yem edersin beni, demiş.” (Cesaret değeri)

“Ben seni çok seviyorum. Benimle evlenir misin, demiş.” (Sevgi değeri)

“Kız, çoban oğlana aşık olmuş.” (Sevgi değeri)

“Çoban oğlana da teşekkür etmeyi unutmazmış.” (Nezaket değeri)

“Çoban oğlana kız acımış ve azığından ikram etmiş.” (Yardıms severlik değeri)

Vermeyince Mabut Neylesin Mahmut Masalının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi

Vermeyince Mabut Neylesin Mahmut masalında değerler eğitime bakılmıştır. Buna göre masalda sevgi, sorumluluk, dostluk, vatanseverlik, nezaket, dayanışma, aile birliğine önem verme, iyilik yapmak, hoşgörü, öz denetim, yardıms severlik değerlerinden ifadeler bulunmaktadır. Bu değerler metindeki cümlelerle ifade edilmiştir.

“Padişah ihtiyara sanki babası gibi hürmet etmiş.” (Hoşgörü değeri)

“Gelen giden dostlarını, asmanın önünde ağırlar, çardakta oturturmuş.” (Dostluk değeri)

“Padişah yaşlı adama taşın düştüğü yer hizasına kadar her iki yakadaki dükkânların geliri senin olacak, demiş.” (Yardıms severlik değeri)

“Bu durumu bizzat ben halledeceğim. Allah kulunun gönlünü alacağım, demiş.” (Hoşgörü değeri)

“Kendimi körlüğe alıştırıp o günlere hazır olmalıyım, dedim.” (Öz denetim değeri)

“Başka bir yol deneyin, incitmeden ihtiyarı mutlu edin.” (Nezaket değeri)

“Bak evlat! Tamiri benim işim değil ama senin kızarmış kaza ihtiyacın var anlaşılan. İşte aradığın kaz rafta duruyor. Anlaşılan o ki benden çok sana lazım o, al demiş.” (İyilik yapmak değeri)

“Çantasından çıkardığı nar gibi kazı ihtiyara uzatarak, işte bu da senin nasibinmiş, hiç olmazsa bunu kabul et, demiş.” (Yardıms severlik değeri)

“İhtiyar memnun olmuş. Teşekkür edip içi altın dolu kızarmış kazı almış.” (Nezaket değeri)

“Niyeti akşam karısıyla mükellef bir ziyafet çekmekmiş.” (Aile birliğine önem verme değeri)

“Gönlü tok ihtiyar, hayır duanız yeter, istemez, demiş.” (Nezaket değeri)

Alanya’da Derlenerek Yazıya Geçirilen Çocuk Masallarının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi

“Padişah sık sık tebdil-i kıyafetle gezer, ahalinin arasına karışır ve yönettiği ülkenin ahvalini bizzat tetkik edermiş.” (Vatanseverlik değeri)

Aksakal Masalının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi

Aksakal masalında değerler eğitimine bakılmıştır. Buna göre masalda hoşgörü, cesaret değerlerinden ifadeler bulunmaktadır. Bu değerler metindeki cümlelerle ifade edilmiştir.

“Hayırlı evlat yaşlı babasına kıyamamış, dağa götürmüş. Mağaraya saklamış.” (Hoşgörü değeri)

“Padişaha, biz hünkârımızın motifini nereden bilelim, bir numune dokunsun da görelim.” (Cesaret değeri)

Altın Saban Masalının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi

Altın Saban masalında değerler eğitimine bakılmıştır. Buna göre masalda “Hoşgörü, cesaret, adalet, dürüstlük değerlerinden ifadeler bulunmaktadır. Bu değerler metindeki cümlelerle ifade edilmiştir.

“Padişah fermanını duyan köylü bunu ben bilirim, demiş.” (Cesaret değeri)

“Köylü, açın kapıyı yol verin içeri girecen, demiş.” (Cesaret değeri)

“Köylü, padişaha akıl daşda olmaz, başda olur. Akıllı at kendine çıbık çaldırılmaz, demiş.” (Cesaret değeri)

“Bunun bi bildiği var deyip, içeriye davet etmişler.” (Hoşgörü değeri)

“Köylü, padişaha sualiniz sual olmuş da eksik olmuş. Bu haliyle ‘Heç!’ desem yeridir, demiş.” (Cesaret değeri)

“Köylü, sultana laf atışmacası yaparcasına, ham sualin ham cevabı olur! Tamamını dinlersen cevap yerini bulur deyip, devam etmiş.” (Cesaret değeri)

“Köylü, padişaha aç insanı ordu zaptedemez! Sabahın değerini bilmeyen, memleketi yönetemez, demiş.” (Cesaret değeri)

“Köylünün dobra dobra söylemesi padişahın hoşuna gitmiş. Altın saban ile altın boyunduruğu köylüye hediye etmiş.” (Adalet değeri)

“Köylü, öküzü saldım, sabanı bıraktım da geldim köyümden. Tarla boş kalırsa, ben vezirliğimden, siz de tahtınızdan olursunuz, demiş.” (Cesaret ve Dürüstlük değerleri)

“Padişah köylüyü fazla üstelememiş. Ona izzeti ikramda bulunarak uğurlamış.”
(Hoşgörü değeri)

Manav ile Yörük Masalının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi

Manav ile Yörük masalında değerler eğitimine bakılmıştır. Buna göre masalda nezaket, dostluk, hoşgörü, dayanışma değerlerinden ifadeler bulunmaktadır. Bu değerler metindeki cümlelerle ifade edilmiştir.

“Ben bu yönü bekleyen sende öteki yakaya geç.” (Dayanışma değeri)

“Yörüğün kurnazlığına manavın sınırları bozulmuş; ama mevzuyu abartıp sorun etmemiş.” (Hoşgörü değeri)

“Arkadaşına ikram etmek niyetiyle yanına hediyeler almış.” (Nezaket değeri)

“Manav ile Yörük bir cuma alışverişinde ahbab olmuşlar. Zaman içinde iki ahbabın dostluğu ilerlermiş.” (Dostluk değeri)

Şehzade ile Çoban Masalının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi

Şehzade ile Çoban masalında değerler eğitimine bakılmıştır. Buna göre masalda nezaket, cesaret, sevgi, saygı, adalet, çalışkanlık değerlerinden ifadeler bulunmaktadır. Bu değerler metindeki cümlelerle ifade edilmiştir.

“Dertliye merhem, açlara katık, mazlumun yanında olacağım. Adalet kılıcım, hoşgörü tacım olacak, demiş.” (Çalışkanlık değeri)

“Allah’ın emri peygamberin kavli ile kızınıza talibim, demiş.” (Sevgi değeri)

“Git saltanat tahtına otur, buna göre yoluna koy her bir işini. Milleti yüzünü güldür, demiş.” (Adalet değeri)

“Seni çok özledik, süt kazanına mı düştün, yine ak oğlana dönmüşsün, demişler.”
(Sevgi değeri)

“Katiyen olmaz saraya gitmemiz yakışık almaz, demişler.” (Saygı değeri)

“Şehzadenin hayat dersi bitmedi, ben bunu hak etmedim, demiş.” (Dürüstlük değeri)

“Çocukların anası sacın üstünde bazlama yapıyormuş. Şehzade’ye birini vermiş. Çok hoşuna gitmiş.” (Hoşgörü değeri)

“Çoban, bana bir gün müsaade edin, Şehzademiz ile birlikte kalayım, demiş.” (Cesaret değeri)

Alanyalı Tüccar Masalının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi

Alanyalı Tüccar masalında değerler eğitimine bakılmıştır. Buna göre masalda nezaket, dürüstlük, saygı, adalet değerlerinden ifadeler bulunmaktadır. Bu değerler metindeki cümlelerle ifade edilmiştir.

“Sultan, Alanyalı Tüccar’ın duasından ve heybesinden her seferinde memnun olur, onu kaledeki sarayında ağırlamış.” (Nezaket değeri)

“Efendim bedestenimizin kapısında iki dilenci var. Biri kör, biri sağır. Kör dilencinin kimi kimsesi yok, yalnız yaşar. Sağır dilencinin nüfuzu çok altı boğaza bakar. Çarşı kapısında Allah rızası için dilenirler. Ben deniz her ziyaretimde zatunuzun lütfettiği 5 altından birini kör dilenciye verirdim. Geriye kalan 4 altını da sağır dilenciye münasip görürdüm. Her seferinde ihsanınızı böyle pay ederdim. Malumunuz son ziyaretimin sonunda altın yerine ferman takdim ettiniz. ‘İhsanımı falanca yerden git al!’ dediniz. Fermanı dört- bir etmem mümkün değil. Bu sefer böyle olsun. Fermana ne varsa kör dilencinin olsun dedim. Fermanınızı bu sebeple kör dilenciye verdim.” (Dürüstlük ve Adalet değerleri)

“Kusurum varsa affola, takdir sizin.” (Saygı değeri)

Devecinin Devesi Masalının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi

Devecinin Devesi masalında değerler eğitimine bakılmıştır. Buna göre masalda “Adalet” değerinden ifadeler bulunmaktadır. Bu değer metindeki cümlelerle ifade edilmiştir.

“Deveci soluğu Kadı’nın yanında almış.” (Adalet değeri)

“Kadı berat etmiş. Yörükleri salıvermiş. Deveciye de ‘Devenin tüyünü takip et, demiş.’” (Adalet değeri)

Tembel Ahmet Masalının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi

Tembel Ahmet masalında değerler eğitimine bakılmıştır. Buna göre masalda “Sevgi, şefkat, dürüstlük, sabır, sorumluluk” değerlerinden ifadeler bulunmaktadır. Bu değerler metindeki cümlelerle ifade edilmiştir.

“Bir çocuğum olsun onu gül suyuyla yıkıyayım, bal ile ovalayayım, ona gözüm gibi bakayım, demiş.” (Sevgi ve Şefkat değerleri)

“Nesi var oğlumun, maşallah boylu poslu aslan gibi, demiş.” (Sevgi değeri)

“Hangi yüzle evlenecek. Kazanı biz kaynatırsak, ocağı biz tütürürsek, bu bacanın dumanı tez söner, demiş.” (Dürüstlük değeri)

“İş olmadan aş olmaz. Kazancı olmayan kocadan eş olmaz, demiş.” (Sorumluluk değeri)

“Babasına, ben bu bir altını kazanmak için kan ter içinde kaldım, çok eziyet çektim atamazsın, demiş.” (Sabır değeri)

Zıpoğlan Masalının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi

Zıpoğlan masalında değerler eğitimine bakılmıştır. Buna göre masalda sevgi, cesaret, çalışkanlık, adalet” değerlerinden ifadeler bulunmaktadır. Bu değerler metindeki cümlelerle ifade edilmiştir.

“Şu ipliği iğnenin yurdusuna geçiriver, ay güzel oğlum, demiş.” (Sevgi değeri)

“Anası oğluna dua etmiş. Anasının duasını alan oğlan çok sevinmiş.” (Sevgi değeri)

“Get şu Bey’e söyle. Hana biri geldi, hiç kimsede olmayan bir hüneri varmış de, demiş.” (Cesaret değeri)

“Adam bu hünere sahip olmak için 20 yıl çalışmış.” (Çalışkanlık değeri)

“Kimsenin işe yaramayan bir işle uğraşıp, ömrünü beyhude tüketmiş. Sopyayı bunun için yedi.

Hiç kimsenin yapmadığı bir hünere sahip olmuş. 20 altın da onun için aldı, demiş.” (Adalet değeri)

Kuyruksuz Tilki Masalının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi

Kuyruksuz Tilki masalında değerler eğitimine bakılmıştır. Buna göre masalda sevgi, şefkat, çalışkanlık, adalet” değerlerinden ifadeler bulunmaktadır. Bu değerler metindeki cümlelerle ifade edilmiştir.

“Topladığı mısır koçanlarını tanelemiş, tavuğa yetiştirmiş. Tavuk da ona yumurtasını vermiş. Tilki yumurtayı alır almaz incik boncuk satan çerçiciye götürmüş. Çerçici, yumurtayı almış incik boncuk vermiş. Tilki incik boncukları vermiş. Çocukların yanına koşmuş. Incik boncukları alan çocuklar, tilkinin ot yolmasına izin vermişler. Tilki bir kucak ot yolmuş, ineğe götürmüş. İnek otu almış, tilkiye bir sile süt vermiş. Tilki sütü almış nineye götürmüş. Nine de tilkiye kuyruğunu geri vermiş.” (Adalet değeri)

“Nine insafa gelmiş, ‘Git içtiğin sütü getir, kuyruğunu al!’ demiş.” (Adalet değeri)

“Köpeğinden özür dilemiş, onu sevip okşamış.” (Sevgi değeri)

Alanya’da Derlenerek Yazıya Geçirilen Çocuk Masallarının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi

“Süt olmayınca köpeğin yemeği kuru olmuş, bir türlü boğazından geçememiş.” (Şefkat değeri)

“Yalvarmış, yakarmış bir sile süt istemiş. İnek tilkinin o haline acımış.” (Şefkat değeri)

“Biz bu dağların süsüyüz, yemyeşil örtüsüyüz. Çocukların oyun alanıyız. Çocuklar üzerimizde eğlenir ve oynarken mutlu olurlar. Çocuklardan izin al, demiş.” (Adalet değeri)

“Kuyruğunu kurtarmak için oyun alanımızın otunu yolmak istiyorsun madem, bize incik boncuk getir, onlarla oynayalım, ot yolmana izin verelim, demişler.” (Adalet değeri)

“Yok öyle yağma! Git bana boncuk getir, sana incik boncuk vereyim, demiş.” (Adalet değeri)

“Ben bu yumurtayı meydana getirebilmek için sabahtan akşama köşe bucak dolaşır ne bulursam yerim. Ben darıyı çok severim. Bana bir koçan darı getirirsen, sana yumurtamı veririm, demiş.” (Adalet değeri)

Keloğlan Masalının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi

Keloğlan masalında değerler eğitimine bakılmıştır. Buna göre masalda cesaret değerinden ifadeler bulunmaktadır. Bu değer metindeki cümlelerle ifade edilmiştir.

“İnadım inat, adım Murat! Olursa ederim rahat, olmazsa da aklımdan çıkar gider murad, demiş.” (Cesaret değeri)

“Padişah kişizade ise ben de kişi sadeyim, demiş.” (Cesaret değeri)

“Ağır ol ahbap! Geldiysek boşuna gelmedik. Bugüne bugün padişahın damadı sayılırım, demiş.” (Cesaret değeri)

“Selamün aleyküm babalık, Allah’ın emri peygamberin kavliyle gızına talibim, demiş.” (Cesaret değeri)

Derlenerek Yazıya Aktarılan Alanya Masallarının İçinde Bulunduğu Değerlerin Gösterimi

Derlenen Alanya masallarının içinde bulunduğu değerlerin gösterimi Tablo 4’de verilmiştir.

Tablo 4. Derlenerek Yazıya Aktarılan Masallara Ait Değerler

Masal Adları	Değerler
Bilirim ama Demen	Yardıms severlik, adalet, cömertlik
Kaval Oğlan	Çalışkanlık, sevgi, cesaret, iyilik yapmak, dayanışma,

	şefkat sabır, adalet, cömertlik
Üç Kız Kardeş	Çalışkanlık, adalet
Ali Cengiz	Cesaret
Kedi Sultan	Yardıms severlik, nezaket, iyilik yapmak, dayanışma, sevgi, hoşgörü
Dilenci ve Hükümdar	Çalışkanlık, cesaret, sorumluluk, vatanseverlik, yardımlaşma, iyilik yapmak, sevgi, adalet
Durdane	Aile birliğine önem verme, sevgi, cesaret, çalışkanlık, dayanışma, nezaket, sorumluluk, şefkat, iyilik yapmak, öz denetim
Keçi Kız	Sevgi, cesaret, çalışkanlık, iyilik yapmak
Üç Kardeş	Dayanışma, çalışkanlık
Köylü ile Tavuklar	İyilik yapmak, sorumluluk
Çoban ile Erenler	Sevgi, yardıms severlik, dürüstlük
Korkak Osman	Nezaket, cesaret, dayanışma
Eksik Hesap	Sevgi, sorumluluk, cesaret, saygı, hoşgörü, nezaket, adalet, dürüstlük, yardıms severlik
Acı ile Bucu	Sevgi, aile birliğine önem verme, dayanışma
Ne İdim Ne Oldum	Sevgi, nezaket, yardıms severlik, cesaret, öz denetim, sadakat, aile birliğine önem verme
Vermeyince Mabut, Neylesin Mahmut	Sevgi, sorumluluk, dostluk, vatanseverlik, nezaket, dayanışma, aile birliğine önem verme, iyilik yapmak, hoşgörü, öz denetim, yardıms severlik
Aksakal	Hoşgörü, cesaret
Altın Saban	Hoşgörü, cesaret, adalet, dürüstlük
Manav ile Yörük	Nezaket, dostluk, hoşgörü, dayanışma
Şehzade ile Çoban	Nezaket, cesaret, sevgi, saygı, adalet, çalışkanlık
Alanyalı Tüccar	Nezaket, dürüstlük, saygı, adalet
Devecinin Devesi	Adalet
Tembel Ahmet	Sevgi, şefkat, dürüstlük, sabır, sorumluluk
Zıpoğlan	Sevgi, cesaret, çalışkanlık, adalet
Kuyruksuz Tilki	Sevgi, şefkat, çalışkanlık, adalet
Keloğlan	Cesaret

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada Alanya masallarından 26 tane masal, belirlenen 19 değer çerçevesinde ele alınıp incelenmiştir. Masallardaki bu değerler; sevgi, saygı, aile birliğine önem verme, yardımseverlik, cesaret, şefkat, iyilik yapmak, dürüstlük, hoşgörü, çalışkanlık, vatanseverlik, adalet, nezaket, sabır, sorumluluk, öz denetim, dayanışma, dostluk ve sadakattir. Araştırma sonucunda yukarıda belirtilen değerlerden her birinin masalarda yer aldığı görülmüştür. Çocuk masalları, okurlara değerler kazandırmanın ve ana dillerini geliştirmenin önemli bir yolu olarak görülmelidir. Çocuk kitaplarında yer alan değerler, çocukların yaşına, ilgi alanlarına ve gelişim seviyelerine uygun olmalı, çocukların zihinsel ve duygusal gelişimlerine katkı sağlamalı, millî ve manevi değerlere saygılı olmalıdır. Alanya masallarında çeşitli değerlerin ön planda olduğu görülmektedir. Alanya masallarının daha çok birlik ve beraberliği sevgi değeriyle, haksızlıklara karşı mücadele etmenin gerektiğini cesaret değeriyle, olumlu ya da olumsuz olarak sonuçlanan olaylarda bir eşitlik sağlanmasını da adalet değeriyle ön planda tutmaya çalıştığı görülmüştür. Bunun yanında çalışkanlık, nezaket, yardımseverlik, iyilik yapmak değerleri masalarda okuyucuya birçok yerde sunulan diğer değerlerdendir. İncelenen masalarda en çok rastlanılan değer ‘sevgi’ değeridir. Sevgi değerinden sonra cesaret, adalet, çalışkanlık, iyilik yapmak, yardımseverlik, dayanışma, aile birliğine önem verme, dürüstlük, hoşgörü, sorumluluk, öz denetim, şefkat, saygı, dostluk, sabır, vatanseverlik, sadakat şeklinde devam etmektedir. Çocuklara yönelik bu masalarda 39 yerde sevgi değeri ön plana çıkmaktadır. Tüm değerler içerisinde %20,21’ini oluşturmaktadır. Daha sonra cesaret değeri ön plana çıkmaktadır. 33 yerde cesaret değerini içeren ifadenin bulunduğu görülmüştür. Bu da masalların %17,10’unu oluşturmaktadır. Üçüncü olarak en çok vurgulanan değer ise adalet değeridir. 18 tane kısımda yer verildiği görülmüştür. Bu da %9,33’ünü oluşturmaktadır. En az bahsedilen değerlere baktığımız zaman ise %0,50 oran ile bir kez yer alan sadakat değerini %1,04 ile 2’şer kez metinlerde yer alan sabır, dostluk ve vatanseverlik değerleri takip etmektedir. Değer aktarımı hususunda masalların kişilere somut veriler sunduğu göz önünde bulundurulduğunda değerlerin içselleştirilmesi için önemli bir kaynak oluşturabilir. Alanya masallarında en fazla konu edilen sevgi değeridir ve Senek (2018) yapmış olduğu çalışmasında benzer sonuçlar elde etmiştir. Aytül Akal’ın masallarını değerler yönünden inceleyen Senek (2018) bu çalışmasında en fazla sevgi değerini tespit etmiştir. Cranier (2022) de Japon masalları bağlamında değerler eğitimi başlıklı çalışmasında duygu ifadeleri içinden en fazla yerin sevgi değerine ait olduğunu tespit etmiştir. Bulgularımızı destekleyen sonuçların aksine Karagöz (2017)’ün çalışma sonuçlarına göre ise Türk masalları adlı çalışmada en fazla yer alan değer gelenekselliklerdir. Aydeniz (2021)

ile Serhat ve Gülbahar (2022)'in masal kök değerleri çalışmalarına ait örneklere bakıldığında en çok yardımseverlik değerinin ön planda olduğu, en az ise bu çalışmaya benzer şekilde vatanseverlik değerinin yer aldığı görülmüştür. Kılcan (2016)'ın yapmış olduğu çalışmada ise benzer şekilde yardımseverlik değerinin fazla sayıda olduğu görülmüştür. Aynı çalışmada çalışmamızla benzer şekilde sabır değeri az sayıda bulunan değerler arasındadır. Yavuz ve Özçelik (2021)'in çalışmasında da bu çalışmayla benzer şekilde sadakat değeri az sayıda yer almıştır. Öztürk (2020)'ün masallardaki değerler eğitimi ile ilgili çalışmasında sevgi değeri ön plana çıkmıştır. Bu çalışmada, masalların birey eğitiminde değer aktarımı açısından nasıl bir rol oynadığı incelenmiştir. Masalların, hem eğitici hem de eğlendirici bir özelliği olduğu, bireyi iyiye, doğruya, güzele yönlendirdiği, olayların akıcı ve sürükleyici bir şekilde anlatıldığı, masal kahramanlarının affedici ve adaletli olduğu belirtilmiştir. Masallarda iyilik ve kötülük arasında keskin bir ayırım olduğu, iyilerin mutlaka ödüllendirildiği, kötülerin ise cezalandırıldığı veya hatalarını telafi etmeye çalıştığı vurgulanmıştır. Ancak, incelenen masallarda yer alan değerlerin tamamının birey eğitiminde yeterli olmadığı, bazı değerlerin daha fazla işlenmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Bazı masallarda işlenen değer çeşitliliği fazla sayıdaiken bazı masallar ise tek bir değeri konu edinmiştir. Yapılan çalışmanın önerileri ise şu şekilde sıralanabilir:

- Her yörenin masallarında değerler eğitimine bakılıp hangi değerlerin fazla, hangi değerlerin az olduğuna bakılabilir. Bu değerlerden hareketle yörelere has ortak değerler araştırılabilir.
- Değerler eğitimi açısından henüz değerlendirilmemiş masallar, eğitimde yararlı olabilecekleri tespit edilmek üzere araştırılmalıdır. Yararlı bulunan masallar, okuyucuya sunulmadan önce düzenlenmelidir.
- Masallar, çocukların hem hayal gücünü zenginleştiren hem de dil becerilerini geliştiren birer kaynak olabilir. Bu nedenle, eğitim ortamlarında masallara daha fazla yer verilmesi ve çocukların bu masallardan yararlanabilecekleri etkinlikler düzenlenmesi uygun olabilir.

Yazar Katkıları: Metnin tamamı yazarların ortak ve eş katkılarıyla oluşturulmuştur.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

- Aktepe, V. (2010). *İlköğretim 4. sınıf Sosyal Bilgiler dersinde “yardımseverlik” değerinin etkinlik temelli öğretimi ve öğrencilerin tutumlarına etkisi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Aydeniz, S. (2021). Masal ve efsanelerde değerler eğitimi: Muş ili örneği. *Rumeli'de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 0(23), 636-659.

Alanya’da Derlenerek Yazıya Geçirilen Çocuk Masallarının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi

- Aydın, E. (2021). Çocuklara seslenen diğer yazınsal türler ve dilsel gereçlerin çocukların gelişimlerine katkıları. M. Tunagür ve M. N. Kardaş (Ed.). *Çocuk edebiyatı içinde*. (s. 203-231). Ankara: Pegem Akademi.
- Boratav, P. N. (1999). *100 soruda Türk halk edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Bozkurt, E. (2019). Karakter eğitimi ve değerler eğitimi ile ilgili temel kavramlar. (Ed. S. Özer). *Karakter ve değerler eğitimi içinde* (s. 5). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Bruijn, A. D. (2019). From representation to participation: Rethinking the intercultural educational approach to folktales. *Children’s Literature in Education*, 0(50), 315-332.
- Çolak, S (2021). *Alanya masalları*. Alanya: Alanya Belediyesi Yayınları.
- Dağı, F., Alptekin, M. & Kaplan, T. (2018). Türk dünyası hayvan masallarında tespit edilen değerler. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 0(43), 227-247.
- Karadavut, Z. (2006). *Kırgız masalları*. Konya: Kömen Yayınları.
- Karagöz, B. (2017). Naki Tezel'in Türk masalları adlı kitabının değerler açısından analizi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 5(3), 534-556.
- Karataş, N. K. & Yorulmaz, B. (2021). Grimm masallarının içerdiği değerler açısından incelenmesi. *Asya Studies Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 5(18), 189-200.
- Kardaş, M. N. & Çınarcı, M. N. (2018). Dil ve Edebiyat eğitiminde temel disiplinler. M. N. Kardaş ve R. Koç (Ed.). *Dil ve edebiyat eğitiminde temel disiplinler içinde*. (s. 1-22). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Kaya, S. & Gülbahar, B. (2022). Gümüşhane ve Bayburt masalları adlı eserdeki masalların Türkçe dersi 1-8. sınıflar öğretim programı değerler eğitimi açısından incelenmesi. *Uluslararası Yunus Emre Sosyal Bilimler Dergisi*, 0(4), 1-31.
- Kılcan, B. (2016). Ignác Kúnos’un 44 Türk peri masalı adlı eserinin değerler açısından incelenmesi. *Turkish journal of education*, 5(3), 144-156.
- Öztürk, B. (2020). Otfried Preußler’in “Die kleine hexe” adlı masalının ahlâki değerler eğitimi açısından incelenmesi. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (Özel Sayı), 67-79.
- Sakaoğlu, S. (1973). *Gümüşhane masalları (metin toplama ve tahlil)*. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Sakaoğlu, S. (2002). *Gümüşhane ve Bayburt masalları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Senek, S. (2018). *Aytül Akal’ın masallarının değerler eğitimi açısından incelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Antalya: Akdeniz Üniversitesi.
- Uysal, Y. (2020). *Hakas masalları*. Konya: Palet Yayınevi.
- Yavuz, A. & Özçelik, Ö. Ü. M. (2021). *Göller yöresi masallarında değerler eğitimi*. (Yüksek Lisans Tezi). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Yorulmaz, B. & Korkmaz, N. (2022). Grimm masallarının içerdiği değerler açısından incelenmesi. *Asya Studies*, 5(18), 189-200.

Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi Yazım Kuralları

Yazılar, PC uyumlu Microsoft Office Word 2003 veya sonrası sürümler ile yazılmış olmalı, Word biçimiyle dergi sistemine yüklenmelidir. Aksi durumlarda makaleler kabul edilmeyecektir. Kelimelerin imlasında Türk Dil Kurumunun en son çıkardığı İmla Kılavuzu esas alınmalıdır. Diğer kurallar şu şekildedir:

- 1. Başlık:** Makale ana başlığı, Türkçe 14, İngilizce 12 yazı büyüklüğünde, kelimelerin ilk harfi büyük, koyu ve ortalanmış biçimde yazılmalı ve konu hakkında bilgi verici olmalıdır.
- 2. Yazar(lar)ın Adı, Adres(ler)i ve Orcid Bilgileri:** Dergide yazar ad(lar)ı yazılırken herhangi bir akademik unvan belirtilmez. Sırasıyla yazar(lar)ın akademik unvanı, çalıştığı kurum, e-posta adresi ve Orcid bilgileri sayfanın sol yan tarafında Times New Roman 9 Punto büyüklüğünde yazılır.
- 3. Özet, Abstract ve Anahtar Kelimeler:** Özet Türkçe ve İngilizce olmak üzere iki dilde “Öz” ve “Abstract” başlığı altında yazılmalıdır. Çalışmanın ilk kısmında Türkçe ve İngilizce başlığa, Türkçe öze ve İngilizce öze (Abstract) yer verilmelidir. Her iki dilde hazırlanan özetler, öncesinde belirtilen kurallara göre başlıklara sahip olmalı. Öz metinleri ise 9 yazı büyüklüğünde, tek satır aralığında, her iki yana yaslı ve 200 sözcüğü geçmeyecek şekilde yazılmalıdır. Türkçe ve İngilizce hazırlanan özetlerin altına çalışmanın alanını belirtecek en az üç, en fazla beş “Anahtar Kelime” ve “Keywords” yer almalıdır.
- 4. Bölüm Başlıkları ve Numaralandırma:** Makale başlıklarında herhangi bir numaralandırmaya yer verilmemeli, sadece ilk harf büyük ve ortalanmış şekilde yazılmalıdır. Ana başlıklar Times New Roman 12 yazı büyüklüğünde, kelimelerin ilk harfleri büyük, koyu ve ortalanmış şekilde yazılmalıdır. Alt başlıklar 11 yazı büyüklüğünde, kelimelerin ilk harfi büyük, koyu sola yaslı biçimde olmalıdır.
- 5. Ana Metin:** Hazırlanan ana metin 6000 sözcüğü geçmeyecek şekilde yazılmalıdır. Sayfa yapısı A4 kağıt boyutunda, kenar boşlukları sağdan ve soldan, üstten ve alttan 3cm, 1,5 satır aralıklı, 6 nk paragraf aralığı, 11 yazı büyüklüğünde Times New Roman yazı tipi ve iki yana yaslı olacak şekilde düzenlenmelidir. Metni oluşturan kelimeler arasında birden fazla boşluk bırakılmamalı, noktalama işaretleri bir önceki sözcüğe bitişik olarak uygulanmalı, sonrasında bir harflik boşluk bırakılmalıdır. Paragrafların giriş cümlelerinde, 1,25 cm girintiye yer verilmeli, paragraf geçişlerinde satır boşluğu

bırakılmamalıdır. Çalışma, genel kabul edilmiş bilimsel ilke ve kurallara uygun şekilde; konusu, amacı, kapsamı, yöntemi, gibi içeriklere sahip olmalıdır.

6. **Tablo, Şekil, Grafik ve Fotoğrafların Kullanımı:** Metin içinde kullanılan tablo, şekil, grafik ve fotoğraflar gibi kullanımlara, metin ve sayfa bütünlüğünü bozmayacak şekilde yer verilmelidir. Şekil yazısı, şeklin altında 10 yazı büyüklüğünde koyu olarak yazılmalıdır. Eğer metnin içinde birden fazla şekil yer alıyorsa numaralı olarak verilmelidir. Şeklin adı belirtildikten sonra, şekil bir başka kaynaktan alınmış ise, alıntı yapılan kaynağa gönderme yapılır. Şekil içi yazı büyüklüğü 10 punto değerinde olmalıdır. Tablolar metin içinde, tablo yazısı tablonun üstünde ve numaralandırılarak verilmeli, içeriği tablo numarasının yanında başlık olarak açıklanmalıdır. Tablo başlıklarının sadece ilk harfleri büyük olarak düzenlenmelidir. Tabloların sağına ya da soluna herhangi bir yazı yazılmamalıdır. Tablo başlığı 10 yazı büyüklüğünde olmalıdır. Fotoğraflar, şekil kullanımında belirtildiği gibi kullanılmalıdır.
7. **Metinde Kaynak Gösterme:** Dergide, atıf sistemi olarak APA 7 yöntemi tercih edilmektedir. Dolayısıyla yararlanılan kaynakların metin içinde soyad, yıl ve sayfa numarasına göre gösterilmesi Örn: (Güneş, 2006: 2) istenmektedir.
 - 7.1. Aynı yerde birden fazla kaynak gösterilmesine ihtiyaç duyulduğunda kaynaklar arasında alfabetik dizilime dikkat ederek noktalı virgül uygulanmalıdır. Örn: (Akçay, 2002; Güneş, 2006).
 - 7.2. İki veya üç yazarlı kaynaklara “ve” bağlacı ile yer verilmeli, üçten fazla yazarı olan kaynaklara gönderme yaparken ilk kullanımda tüm soyadlara yer verilmeli, sonraki kullanımda ilk soyadın yanına “ve diğerleri” ifadesi kullanılmalıdır.
 - 7.3. Metinde yararlanılan kaynakların yazı veya yazarlarına doğrudan yer verildiğinde, cümle sonunda kaynağın yıl ve sayfa bilgilerine yer vermek yeterli olacaktır. Örn: Özçağlar’a göre(2008: 45).
 - 7.4. Yararlanılan bir yazarın veya yazarların aynı yıl birden fazla kaynağı bulunuyorsa eserleri ayıracak şekilde yıl bilgisinin yanına, alfabetik dizilimi dikkate alarak harf kullanımı tercih edilmelidir. Örn: (Dağlar, 2018a; Dağlar, 2018b).
 - 7.5. Dolaylı olarak bir kaynaktan yararlandığında şu şekilde kullanım tercih edilmelidir: (Seyidoğlu, 1987’den aktaran Usta, 2019).
 - 7.6. Alıntı 40 kelimedenden az ise cümle çift tırnak içinde belirtilmelidir. Örn: “..... ” (Güneş, 2006).

7.7. Alıntı 40 ya da daha fazla kelimeyi içeriyor ise tırnak içinde değil normal makaledeki yazıdan ayırmak için, blok formatında, her satır soldan itibaren beş boşluk olacak şekilde yazılmalıdır.

7.8. Metin içinde online kaynak kullanımında web uzantısına doğrudan yer verilmemelidir. Aşağıda örneklerine yer verildiği biçimde kullanılmalıdır.

Örn 1: Metin içi kullanımda: (“Hacettepe Üniversitesi”, t.y.)

Kaynakça ise: Hacettepe Üniversitesi (t.y.). Misyon, vizyon ve değerleri. Erişim adresi: <http://hacettepe.edu.tr/hakkinda/misyonvizyondegerler>

Örn 2: Metin içi kullanımda: (“İnternette 1 saniyede”, 2017).

Kaynakça ise: İnternette 1 saniyede neler oluyor?. (2017, 4 Ocak). Erişim adresi:

<http://www.ntv.com.tr/galeri/teknoloji/internette-1-saniyede->

neleroluyor,XUH_UVqM80GODfAK20z_Q/mfBzmt1kgUm2CCL1b5iFfg

8. **Dipnotlar:** Metin içinde yer verilen açıklamalara fazladan detay verilme ihtiyacı duyulduğunda (zorunlu olmadıkça kullanılmaması beklenmekte) Times New Roman 9 Punto büyüklüğünde dipnot yazılabilir.

9. **Kaynakça:** Kaynakça başlığı, ilk harf büyük, ortalanmış, koyu, Times New Roman, 12 yazı büyüklüğünde olmalıdır. Kaynaklar arasında 1sıtır aralığı boşluk bırakılmalıdır. Kaynakça kısmında metin içinde yararlanılan tüm kaynaklara yer verilmeli, metin içinde yararlanılmayan kaynaklara yer verilmemelidir. Kaynaklar alfabetik olarak sıralanmalıdır. Kaynaklara, ikinci satırdan itibaren 1,5 cm girinti uygulanmalıdır. Kaynak türleri aşağıda yer verildiği biçimiyle kullanılmalıdır. Kaynakça APA 7 yazım kurallarına göre yazılmalıdır.

9.1. Kitaplar

9.1.1. Kitap

Eryılmaz, B. (2019). *Kamu yönetimi*. Umuttepe Yayınları.

Agranoff, R. (2007). *Managing within networks: Adding value to public organizations*. Georgetown University Press.

9.1.2. Editörlü Kitap

Alver, K. (Ed.). (2017). *Taşra halleri*. Çizgi Kitabevi.

9.1.3. Editörlü Kitapta Bölüm

Dönmez, B. (2013). Motivasyon. S. Özdemir (Ed.), *Eğitim yönetiminde kuram ve uygulama içinde* (s. 185-229). Pegem Akademi.

Dillard, J. P. (2020). Currents in the study of persuasion. In M. B. Oliver, A. A. Raney, & J. Bryant (Eds.), *Media effects: Advances in theory and research* (4th ed., pp. 115–129). Routledge.

9.1.4. Çeviri Kitap

Comte-Sponville, A. (2015). *Büyük erdem risalesi* (I. Ergüden, Çev.): İletişim Yayınları.

9.2. Makale (varsa doi numaraları makalelere eklenmeli)

Bat, M. (2015). Plastik kapak topla maya yönelik kurumsal sosyal sorumluluk kampanyalarının karşılaştırılma analizi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 8(15), 1-17.

Uzun, A., Ersavaş Kavanoz, S. (2018). Katılım ve etkinlik boyutları açısından kent konseylerinin değerlendirilmesi: Trabzon büyükşehir kent konseyi örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 9(23), 251-271. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9299.2008.01736.x>

Bevir, M., Richards, D. (2009). Decentring policy networks: A theoretical agenda. *Public Administration*, 87 (1), 3-14. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9299.2008.01736.x>

9.3. Tez

Eken, M. (1993). *Kamu yönetiminde açıklık ve bilgi edinme hakkı* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi.

9.4. Bildiri

Evans, A. C., Jr., Garbarino, J., Bocanegra, E., Kinscherff, R. T., & Márquez-Greene, N. (2019, August 8–11). *Gun violence: An event on the power of community* [Conference presentation]. APA 2019 Convention, Chicago, IL, United States. <https://convention.apa.org/2019-video>

Duckworth, A. L., Quirk, A., Gallop, R., Hoyle, R. H., Kelly, D. R., & Matthews, M. D. (2019). Cognitive and noncognitive predictors of success. *Proceedings of the National Academy of Sciences, USA*, 116(47), 23499–23504. <https://doi.org/10.1073/pnas.1910510116>

9.5. Görsel-İşitsel Medya

9.5.1. Film

Forman, M. (Yönetmen). (1975). *One flew over the cuckoo's nest* [Film]. United Artists.

9.5.2. Başka bir dile çevrilmiş film

Forman, M. (Yönetmen). (1975). *Guguk kuşu* [One flew over the cuckoo's nest] [Film]. United Artists.

9.5.3. TED konuşmaları

Gillespie, I. (2021, Haziran). *How one person saved over 2.000 children from the Nazis*. [Video]. TED Konferansları. https://www.ted.com/talks/iseult_gillespie_how_one_person_saved_over_2_000_children_from_the_nazis?language=tr

9.5.4. YouTube videosu veya diğer akış videoları

Avrupa Yakası (2015, 21 Ağustos). Avrupa Yakası 51. bölüm [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=nAkHkHwZVAs>

9.6. Web Siteleri

9.6.1. Bir haber sitesindeki web sayfası

Yaman, Ş. (2020, 6 Ocak). *Okul müdürlerinin yüzde 5.3'ü kadın*. Milliyet. <https://www.milliyet.com.tr/gundem/okul-mudurlerinin-yuzde-5-3ukadin-6116245>

APA'nın genel özellikleri bölümünde örnek olması amacıyla verilmiş olan referanslardan bir kısmının gerçek referanslarla ilgisi yoktur. Bu referanslardan bir kısmının bulunması gerçek olmadıklarından dolayı mümkün değildir.

Ayrıca makaleyle ilgili aşağıda yer verilen başlıklar altında bilgiler talep edilmektedir. Etik Beyanı: TR Dizin kriterleri gereği aşağıda yer verilen içeriği kapsayan makalelerden Etik Kurul İzni talep edilmektedir. Etik Kurul İzni gerektiren çalışmalar:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,

Yukarıda belirtilen içeriğe sahip çalışmalardan, makale yayınının başvurusunda ilgili etik kurulundan gerekli izinlerin alınması gerekmektedir.

2022 yılı öncesi gerçekleştirilen araştırmalarda etik kurul izni istenmemektedir. Fakat bu durum makale içerisinde belirtilmelidir.

Yazar Katkıları: Gerçekleştirilen araştırmada yer alan araştırmacıların katkı durumları ayrı ayrı belirtilmelidir. Örneğin bu çalışmanın ilk iki bölümünde birinci yazar, alan araştırmasının gerçekleştirilmesinde üçüncü yazar ve elde edilen verilerin analizinde ise ikinci yazar katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması olmadığı belirtilmelidir. Ayrıca destek alınan kurum belirtilmelidir.

Teşekkür: Gerçekleştirilen araştırma sürecinde katkısı olanlara teşekkür burada belirtilmelidir.

TR Dizin Dergi Değerlendirme Kriterleri (Etik Kurallar) 2022

- Dergi sayılarını, yıl içinde ilan ettiği aralıklarla ve **zamanında yayınlanmalı** ve TR Dizin Online Dergi İzleme Sistemi'ne (ODİS) yüklenmelidir. Zamanında ve düzenli olarak yüklenmesi sorumluluğu dergi editörlüğüne aittir. Zamanında sayıları yüklemeyen dergiler TR Dizin'e kabul edilmez.
- Enstitü ve kapsamı geniş dergilerde alan editörleri bulunmalıdır.
- Dergide yayın diline uygun dil editörleri olmalıdır. İlgili dilin yazım kurallarına uygunluğuna dikkat edilmelidir.

- iv. Yayın ve Danışma Kurullarında kurumsal dağılım olmalı ve yayın kurulu en az 1/3 farklı kurumlardan oluşmalıdır. Kurum üyelerinin çalıştıkları kurum isimleri ya da en az şehir, ülke bilgileri yer almalıdır.
- v. Editör ve yayın kurulu üyelerinin alanlarında yetkinlikleri, yayınları vb göz önüne alınmalıdır.
- vi. Farklı kurumlardan alanına uygun hakem atanmalı, tarafsız ve çeşitlilik ilkelerine dikkat edilmelidir.
- vii. Dergide yayınlanmış makalelerde kurum ve yazar çeşitliliğine özen gösterilmelidir.
- viii. TR Dizin, bilimsel süreli yayıncılıkta etik güvence oluşturmak amacıyla, Yayın Etiği Komitesi'nin (COPE) "Dergi Editörleri için Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama Rehber İlkeleri" ve "Dergi Yayıncıları için Davranış Kuralları" ilkelerini benimsemektedir. TR Dizin kriterleri gereği, dergiler tarafından COPE ile birlikte uluslararası standartlara uyulması, editörlerin, her bir araştırmanın, ilgili kurul ve komisyonlar tarafından araştırma öncesinde onaylandığından emin olmaları ve belgeleri talep etmeleri beklenmektedir. Bu kapsamda, dergilerde aşağıdaki hususlara uyulmalıdır:
 1. **Etik kurul izni gerektiren**, tüm bilim dallarında yapılan araştırmalar için etik kurul onayı alınmış olmalı, bu onay makalede belirtilmeli ve belgelenmelidir.
 2. Etik kurul izni gerektiren araştırmalarda, izinle ilgili bilgiler (kurum adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde, ayrıca makalenin ilk/son sayfalarından birinde; olgu sunumlarında, bilgilendirilmiş gönüllü olur/onam formunun imzalandığına dair bilgiye makalede yer verilmelidir.
 3. Dergi web sayfasında, makalelerde Araştırma ve Yayın Etiğine uyulduğuna dair ifadeye yer verilmelidir.
 4. Dergi web sayfasında, hakem, yazar ve editör için ayrı başlıklar altında etik kurullarla ilgili bilgi verilmelidir.
 5. Dergi ve/veya web sayfasında, ulusal ve uluslararası standartlara atıf yaparak, dergide ve/veya web sayfasında etik ilkeler ayrı başlık altında belirtilmelidir. Örneğin; dergilere gönderilen bilimsel yazılarda, [ICMJE](#) (International Committee of Medical
 6. Journal Editors tavsiyeleri ile [COPE](#) (Committee on Publication Ethics)'un Editör ve Yazarlar için Uluslararası Standartları dikkate alınmalıdır.
 7. Kullanılan fikir ve sanat eserleri için telif hakları düzenlemelerine riayet edilmesi gerekmektedir.
- ix. Derginin her bir sayısında yer alacak makale sayılarının orantılı olmasına dikkat edilmeli, sayı/cilt arasındaki sayısı dengeli olmalıdır.

- x. Bir yıl içindeki toplam bilimsel araştırma makalesi, fen bilimleri konu alanı için toplam bilimsel makale (araştırma, olgu sunumu, derleme) sayısının en az %50'sini oluşturmalıdır. Sağlık bilimleri, diş hekimliği ve eczacılık konu alanları için, bir yıl içindeki toplam bilimsel araştırma yazısı en az 12 olmalıdır.
- xi. Dergide, makale yazım kuralları ayrıntılı biçimde verilmeli ve makale bu formata kesinlikle uygun olmalıdır. Örneğin; tablo, şekil, başlık, alt başlık, öz, kaynakça yazımları gibi.
- xii. Dergide “**yayın politikası**” başlığı altında, dergi yayın süreci ve politikası (açık erişim bilgisi, varsa ücret ve ücretlendirme politikası, makale değerlendirme süresi ve süreci gibi.) ile ilgili ayrıntılı bilgiye yer verilmelidir.
- xiii. Makale sonunda; Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı, varsa Destek ve Teşekkür Beyanı, Çatışma Beyanına yer verilmelidir.
- xiv. Her yıl bitiminde yeni cilt numarası ile başlayan dergilerde sayfa numaraları, ilk sayıda 1'den başlamalı ve aynı cilde ait diğer sayılarda birbirini takip etmelidir. Cilt olmaksızın sayı numarası ile yayınlanan dergilerin her sayısında sayfa numarası 1'den başlayabilir.
- xv. Hakem sayısı her makale için, farklı kurumlardan olmasına özen gösterilerek, en az iki olmalıdır.
- xvi. TR Dizin kapsamındaki tüm dergilerden (kabul edilen, değerlendirme için beklemede olan ya da yeni başvuran) 2021 yılı için istenecek hakem raporu sayısı ve ilgili makaleleri dergi tam sayı PDF'sinin yüklenmesi sonrasında sistem tarafından belirlenecektir. Hakem raporları, dergi sayısındaki toplam makale sayısının (2 taneden az olmamak koşulu ile) %15'i kadar olacaktır. Örneğin, bir sayıda 10 makale yayınlamış ise, 2 makale için, 20 makale yayınlanmış ise; 3 makale için hakem raporu yüklenecektir. Ayrıca ilk sayıdan bir adet ret makale hakem raporu talep edilecektir. Hangi hakem raporlarının isteneceği, dergi sayısı yüklendikten sonra “hakem raporları” sekmesinden görülebilir. Komite tarafından ayrıca hakem raporu talep edilmesi durumunda aynı yöntemle ODIS'e yüklenmelidir. Hakem değerlendirme raporları, şekil incelemesinin yanı sıra, bilimsel değerlendirme yapıldığını gösterecek biçimde olmalıdır (seçimli hakem formu, makale üzerinde hakem notları, değerlendirme formunda bilimsel değerlendirme notları gibi). [** ilgili makale için, tüm hakem değerlendirme sürecini gösteren PDF dosyası halinde (makalenin ilk başvuru yapılan hâli, 1. hakem görüşü, 2. hakem görüşü, varsa düzeltmeler, hakem isimleri, kurumları ve değerlendirme tarihleri görülecek biçimde ve mümkünse imzalı) yüklenmelidir.*]
- xvii. Dergide, birleşik sayı basımı, 3 yıl içinde ardışık 2 sayı için yalnızca bir kez yapılabilir.
- xviii. Özel sayı ya da ek sayılar da kritere bağlı olarak değerlendirilir. Ayrıca;
1. Ek veya Özel sayı: Bir derginin normal aralıklarla çıkarılan düzenli sayılarına ek olarak yayınlanan sayılardır. Kongre/sempozyum vb etkinlik bildirilerinden veya belli bir konudaki makalelerden oluşmalıdır.

2. Ek veya Özel sayıdaki sayfa numaraları, yıl içindeki düzenli sayılardan farklı şekilde numaralandırılmalıdır.
3. Ek veya Özel sayı adedi; normal periyodun 1/3'ünden fazla olamaz. Kongre bildiri özetlerini içeren özel sayılar bu kapsama dâhil edilemez.
4. Ek veya Özel sayıda yayınlanan olgu sunumları, derleme ve araştırma makalesi oranları (kongre özetleri hariç), diğer sayılarda yayınlanan makale oranına dâhil edilecektir.
5. Armağan sayıları, özel veya ek sayı statüsünde kabul edilmez. Normal sayı olarak numaralandırılmalı ve yüklenmelidir.
6. Kurala uygun yayımlanmayan Ek ve Özel sayılar olması durumunda dergi dizinden çıkarılacaktır.